FAİK
BULUT

İSLAMCI ÖRGÜTLER 2



Cumhuriyet Kitapları

İnceleme

genişletilmiş
YENİ BASKI

FAİK BULUT

İSLAMCI ÖRGÜTLER 2

Cumhuriyet Kitapları

YAYIN KURULU
Doğan HIZLAN (Başkan), Turhan GÜNAY (Başkan Yardımcısı), Ataol BEHRAMOĞLU, Celal ÜSTER, Deniz KAVUKÇUOĞLU, Deniz SOM, Egemen BERKÖZ, Erdal ATABEK, Fazilet KUZA

YAYIN YÖNETMENİ
Zeynep ATAYMAN

GÖRSEL YÖNETMEN
Haydar BEY

GRAFİK TASARIM
Ahmet SUNGUR
Müge KAYGUSUZ

DİZGİ/SAYFA DÜZENİ
Serpil ÜNAY

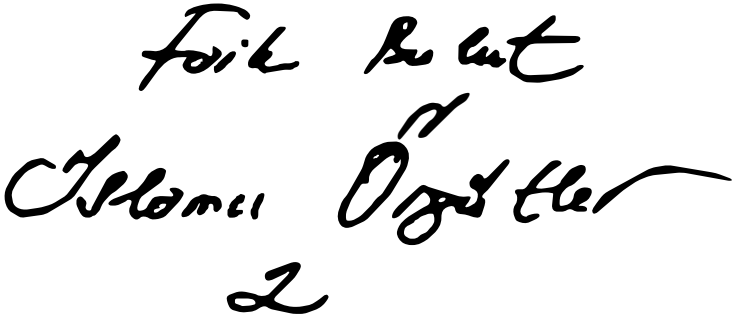
BASKI/CİLT
YAZIN BASIN YAYIN MATBAACILIK TRZ.TİC.LTD.ŞTİ.
Çiftehavuzlar Caddesi Maltepe Mahallesi Prestij İş Merkezi
No:27/806 Kat:9 Zeytinburnu / İstanbul
0212 565 01 22 – 0212 565 02 55 Sertifika No:12028

DAĞITIM
Cumhuriyet Kitapları

1. Baskı: Şubat 1993, *Tüm Zamanlar Yayıncılık*
2. Baskı: Eylül 1994, *Tüm Zamanlar Yayıncılık*
3. Baskı: Ağustos 1997, *Doruk Yayınları*
4. Baskı: Mayıs 2009

Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Prof. Nurettin Mazhar Öktel Sk.
No:2 34381 Şişli - İstanbul
Tel : (0212) 343 72 74
Faks: (0212) 343 72 65
ckk@cumhuriyet.com.tr
www.cumhuriyetkitaplari.com

Yayın Hakları Cumhuriyet Kitapları'na aittir.
Tanıtım amacı dışında izinsiz alıntı yapılamaz.



Faik Bulut, Kars/Kağızman doğumludur. Gazi Eğitim Enstitüsü mezunu olup '68 Kuşağı'ndandır.
12 Mart döneminde Filistin'e gitti; Ortadoğu'da yedi yıl kaldıktan sonra Türkiye'ye döndü. 1985'te gazeteciliğe başladı. Çeşitli gazete ve dergilerde muhabir-köşe yazarı olarak çalıştı.
1990'da ilk kitabını yazdı. İslam tarihi, İslamcı örgütler, Ortadoğu, Arap dünyası, Filistin ve Kürt meseleleri üzerine yayınlanmış 24 kitabı vardır. Arapça, İngilizce, Fransızca, Kürtçe ve Farsça bilmekte; Türk, Arap ve Batı medyasında siyasi yorumcu olarak analiz yapmayı sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş 9

I. MISIR

Değişen Mısır ve Özgünlükleri 16
Ekonomik Etkenler 19
Gelenekçiliğin Egemenliği 21
Eski ve Yeni Selefilik 23
Modernci Selefiler: Cemaleddin Afgani, Muhammed Abdu ve Diğerleri 29
El Ezher'in Dini Rolü ve Önemi 44
Dini Cemiyetler 47
Dini Örgütler 48
Müslüman Kardeşler (İhvan) Örgütü 48
Selefiler (El Selefiyun) 111
El Tekfir Örgütü 116
İslami Cemaat (El Cemaat-ül İslamiyye) 125
Askeri Teknik Okulu (Muhammed Gençleri) 135
Cihad Örgütü (El Cihad) 137
72 Radikal Örgüt 159
İslamcı İşçi Partisi 162
Kur'ancılar (El Quraniyun) Akımı 163
Mısır'da İslamcı Şiddet 164
Tutuklu İslamcıların İtirafları 165
Köktendinci Akımların Ortak Noktaları 170
İslam Din Âlimleri Konuşuyor 176

II. SURİYE

Osmanlı Dönemi Islahatçıları 193
Suriye Selefiliğinin İslami Yorumu 197
Cemiyetçilikten Arap-İslam Sentezine 198
Siyasal İslamın Kökleri 200
Adı Konulmamış Laik Hayat 201
Suriye'de Din ve Devlet 202
Baas Panarabizmi ve İslam 203
Müslüman Kardeşler'in Kısa Tarihi 206
İhvan'ın Tarihi Liderleri 207
İhvan Hareketi 212
Anayasada İslam Kavgası 224
Mezhep Çatışmasından Katliama 226
İran ve İslamcılar 228
İslami Cephe 230
Beyanat ve Misak'taki İslamcı Çözüm 231
İslamcı Program: Islah Edilmiş Kapitalizm 232
İhvan'da Eski ve Yeni Bölünme 233
İhvan'ın Dönüş Pazarlığı 235
İhvan'ın Yeni Politikaları 237
İhvan'la Mücadelede İslam Kozu 240
Yeni Dinci Dalga 242
Laik Tepki 244
Dini Örgütler 245
Silahsız Dinci Oluşumlar 245
Silahlı Dinci Gruplar 248

III. ÜRDÜN

Kral Himayesinde Kurulan İhvan 260
İhvan'ın Örgütsel Yapısı 261
İhvan'ın Siyasi Serüveni 263
İhvan, Demokrasi ve Dengeler 267

İhvan ve Parlamento 270
İhvan'ın Başarısının Sırrı 274
İhvan'ın Kadına Bakışı 275
İhvan'da Yol Ayrımı ve Özeleştiri 277
Körfez Krizi Sonrası Radikalizm 279
İki İslamcı Milletvekilinin Mahkemesi 282
İhvan'da İç Çekişme 284
İhvan'ın Siyasi Programı 289
İhvan, Batı ve Şiddet 290
Diğer İslamcı Örgütler 292
İslami Hareket Cephesi (İHC) 292
İslami Kurtuluş Partisi (İKP) 294
Dar-ül Kur'an Cemaati 315
İslami Cihad 316
Mu'tezile Cemaati 317
Selamet Hareketi 317
İslami Hak Partisi 318
Arap-İslam Demokratik Hareketi 318
Arap-İslam Yenilenme Partisi 319
Muhammed Ordusu 320
İslami Kurtuluş Cephesi 320
Adalet Birliği 320
İmam Biatı 320

IV. FİLİSTİN

Osmanlı, Filistin Kentsoylusu ve Ulema 333
Kudüs Müftüsü ve İslam-Arap Sentezi 336
Hacı Emin, Hitler ve Mussolini İttifakı 342
Cihattan Sürgüne 344
Şeyh İzzeddin el Kessem: Cihatçı Akım 345
Çaresizlik Politikası, Batı ve Komünistler 347
İhvan ve Filistin İlişkisi 350

El Fetih Kuruluyor, İhvan Bölünüyor 354
İhvan'ın Kış Uykusu ve Dine Dönüş 355
İslami Uyanışın Göstergeleri 360
İsrail'in Teşvik Ettiği İslamcılık 363
İhvan ve Yeni İslamcı Oluşumlar 364
İhvancılar Arayış İçinde 365
Şeyh Yasin Devreye Giriyor 367
HAMAS'a Giden Yolu İsrail Açtı 368
HAMAS'ın Fikri ve Örgütsel Arka Planı 369
HAMAS Kuruluyor 371
Arafat İslam Silahına Sarılıyor 373
HAMAS'ın Ürdün ile Dansı 376
İhvan İçinde HAMAS Tartışması 378
HAMAS-El Fetih Rekabeti 380
Filistin'de İslamcı Örgütler 384
İslami Direniş Hareketi: HAMAS 384
İslami Cihad 393
Filistin İslami Hareketi 399
El Tebliğ ve'l Davet Cemiyeti 402
Hizb-ül Tahrir 402
Diğer Örgütler 403
Dizin 413

SUNUŞ

Elinizdeki kitap, Ortadoğu'daki İslamcı örgütlere ilişkin üç ciltlik araştırmanın ikinci cildini oluşturuyor. İlk baskısı 1993 yılında yapılan bu kitap, sonraki baskılarında hem yenilendi hem de geliştirildi. Genelde İslamcı örgüt ve kuruluşlar dinamiktirler. Sürekli bir değişim içindeler. Bazı oluşum ve dernekler kayboluyor, yerine yenileri geliyor. En köklü denen dinci yapılar bile zamanın ruhuna uygun olarak bölünüyor, dönüşüyor ve kabuk değiştirebiliyorlar. Bir kısmı iktidarı alıp zafer kazanmak üzereyken iç ve dış şartlar gereği acı mağlubiyetler tadıyor. Mısır'daki İslami Cemaat ile İslami Cihat ve Suriye'deki Müslüman Kardeşler (İhvan) örgütü böyle bir süreçten geçtiler. Ürdün'deki İhvancılar bir gelişiyor, bir geriliyorlar. Bu ülkedeki radikal yapılar da 1991 Körfez Savaşı ile ABD'nin Irak işgali (2003) sonrasında gelişmelerin seyrine göre azalıp çoğaldılar; bazıları tümden bittiler, bazıları da yeni türediler. Yeniden türeyenler arasında El Kaide bağlantılı örgütleri (Cunudu Şam, Feth-ül İslam, Ürdün Cihatçı Selefileri, Filistin Ceyş-ül Umme vs) saymak gerekir. Zamanla kaybolup kabuk değiştirmek suretiyle yeniden ortaya çıkan yahut hepten sahneden çekilen örgütlerin başında ise, Mısır'da yaklaşık 70 İslamcı grup geliyor.

Bu bölümdeki İslamcı örgütlerin eksenini, Müslüman Kardeşler (İhvan) hareketinin merkezi (Mısır) ile çevre ülkelerdeki (Suriye, Ürdün ve Filistin) kolları oluşturuyor. Gerçekte İslam dünyasında ve birçok batılı ülkede bulunan uluslararası nitelikteki bu hareketi, bütün ayrıntılarıyla vermek durumundaydık. "Merkez iyi anlaşılırsa, uzantıları da anlaşılabilir" diye düşündük. Bu hareket bile durağan

değil, dinamik bir yapı oluşturuyor. Politikaları, kadroları ve liderleri değişiyor. Ayrıca her ülkede farklı konumu bulunuyor. Örneğin Filistin'deki İhvancılar (HAMAS) silahlı mücadele veriyor; Suriye kolu birkaç kez silahlı kalkışmayı denedi ancak şimdi siyasete ağırlık veriyor; Ürdün'deki şiddetle arasına mesafe koymuş. Mısır'daki merkez ise, tabandan yukarıya doğru evrimci bir değişim istemekle beraber şiddetle arasına yeterli mesafe koyamadı.

İslamcı hareket ve akımların bu dinamizmini yakından izleyip gelişmelerin ayrıntılarını kayda geçmek, yaklaşık 20 yılımızı aldı. Dolayısıyla kitap, 18 yıllık fiili bir çalışmanın ürünüdür. Yeni baskıları nedeniyle üç kez gözden geçirilip yenilenmiş, bazı noktaları değiştirilip geliştirilmiştir.

Araştırmadaki bilgilerin büyük bir bölümü, birinci el kaynaklardan, söz konusu örgütün yayın organları veya temsilcilerinin yayınladıkları verilerden oluşuyor. Özgün belgelerin (özellikle Arapça ağırlıklı) yanısıra, yabancı kaynakların (İngilizce, Fransızca, Türkçe, vs) ilgili hareket hakkındaki haber ve yorumlarına yer veriyor. Böylece karşılaştırma ve çelişkileri göz önüne serme olanağı doğabiliyor. Dolayısıyla kitap hem güvenilir bir başvuru kaynağı, hem de kolay eskimeyen bilgileri içermesi bakımından ansiklopedik bir nitelik taşıyor. Ancak ansiklopedilerde kullanılan kuru, mekanik ve durağan dil yerine, olayların akışı içinde hikâye ve canlı anlatımlara dayanan öyküleştirilmiş akıcı bir üslup kullanılmıştır.

Faik Bulut
İstanbul, Ocak 2009

I

MISIR

MISIR

Arap-İslam dünyasındaki İslamcı faaliyetlerin tarihi açısından en renkli ülke sayılan ve hatta bir laboratuvar işlevi gören Mısır, 1980'den itibaren İslamın "devlet dini olduğunu" kabul etmiştir. Şeriat, zımni (içrek) biçimde yasa ve kuralların temel referans noktası olarak alınmıştır. El Ezher gibi tarihi kurumların dahi devletin mutlak denetiminde olduğu Mısır'daki "şeriat", yönetime bağlı ulema kesiminin sınırlarını belirlediği bir dini tefsir tarzıdır. Bu tefsire ters düşen bütün dini veya dinci uygulamalar yasaklanmıştır.[1]

80 milyonluk nüfusun %90'ı Müslümandır. Sünnilik (Şafilik) egemen bir mezhep olmakla birlikte çok az oranda Şii ve bazı Bâtını (İsmaili, Dürzi vs) oluşumlara rastlanabiliyor. Evkaf (Diyanet İşleri) Bakanlığı, Hanefi mezhebini, cami ve din adamlarını denetlemekle yükümlüdür. Hıristiyanların (Ermeni, Rum, İtalyan, Fransız, Malta) oranı %10 ile 20 arasında değişebiliyor. Bunların ana gövdesini, Doğu Kilisesi'ne bağlı Kıptiler oluşturuyor.

Mısır'da toplam 74 tarikat bulunuyor. Bunlardan 41'i, Büyük Kahire denilen bölgeyi mekân tutup faaliyet gösteriyor. Başkentteki en yaygın ve ünlü iki tarikattan biri Rifailik, diğeri ise Şazelilik kolu sayılan Muhammediyye el Şazeliyye'dir. İskenderiye kentindeki dört büyük tarikatın önde geleni Nakşibendilik'tir.[2]

Mısır'da yaklaşık 15 milyon mensubu bulunan tarikatlar, Sufi Tarikatları Yüksek Meclisi (STYM) tarafından yönetilir. 2008 yılının son aylarında konuya ilişkin önemli bir gelişme yaşandı. STYM'nin başkanı Ahmed Kâmil Yes vefat edince, yerine Azmiye tarikatı mürşidi Şeyh Alaaddin Madi Ebu'l Ezaim seçilmişti. Fakat

bunu kabullenmeyen bazı tarikat şeyhleri, sürpriz bir darbe gerçekleştirip onun yerine Şeyh Abdulhadi el Qasbi'yi "Şeyh-ül Meşayih" yani STYM'nin başkanı olarak atadılar. Buna karşı çıkan 30 tarikat şeyhi, Aralık 2008'de komployu kınadılar ve yargı yoluna gideceklerini açıkladı.

Değişen Mısır ve Özgünlükleri

İslamcı akımları incelemeden önce Mısır toplumunun birkaç temel özelliğine dikkat çekmek gerekiyor:

1) Mısır halkının büyük çoğunluğu Sünni mezhebinden olduğundan, mezhepler arası çatışma söz konusu değil. Bu tekdüzelik, ülkedeki İslami hareketin gelişme ve sürekliliğini sağlayan temel unsurlardan birisi olagelmiştir.[3] Irak'taki Şii-Sünni, Suriye'deki Alevi-Sünni, Türkiye'deki Sünni-Alevi ve Lübnan'daki Şia-Sünni çatışması Mısır'da görülmez. İran İslam Devrimi'nin etkisiyle, 1980'lerin ortalarında bu ülkede kısa süreli bir Şiileşme tehlikesinden söz edildi fakat bu söylemler uzun sürmedi. İran'ın, işgal edilen Irak ve Lübnan'daki politik Şii partiler üzerindeki etkisinden ötürü, 2007-2008 yılları arasında bölgede "Şii Hilali" iddiaları ortaya atıldı. Bu tür iddialar, İslam dünyasının tanınmış din adamı (Sünni meşrepli) Mısırlı Yusuf el Qardawi'nin, Eylül 2008'den itibaren "Körfez ülkeleri ve Mısır'da Şii misyonerliği" aleyhinde demeçler vermesine yol açtı. Bunlara rağmen Mısır İslamcı hareketi içinde bilinen anlamda mezhepçilik yoktur. Öte yandan dini ideolojinin egemen olduğu hemen bütün toplumlarda olduğu gibi, Mısır'da da İslami kesimlerle Hıristiyanlar (Kıptiler) arasında sürekli bir çatışma yaşanır. Ülkenin Asyut kentindeki şiddet olaylarının bir parçasını da Müslüman/Kıpti çatışması oluşturur. Devletin müdahalesi olmazsa, dinsel çatışma Lübnan'daki kadar şiddetlenebilir.

2) Mısır ortamının bir başka önemli özelliği de, halkın engellere aldırmaksızın, İslami hareketten etkilenmeye yatkın oluşudur. İslama yönelik bu güçlü ilgi, aslında Mısır toplumunun bir zaafıdır. Böylesine yoğun bir ilgi İslama yönelebildiği gibi, din silahını kullanabilen devlet yararına ve dolayısıyla İslami hareketlere karşı da yönelebilir. Mısır'da Müslüman Kardeşler (Arapça *El İhvan* ya da kısaltılmış adıyla *İhvan*) deneyimi, İhvan saflarında toplanabilen milyonlarca kişinin, bir saldırı ve hesaplaşma anında rejimin tarafını tutarak İslamcı hareketlere karşı saldırıya geçebileceğini de göstermiştir.

Mısır halkının İslama olan bu ilgisi nedeniyle, ülkedeki hemen bütün partiler (eski Marksist parti olan El Hizb-ül Tecemmu dışında) gerek seçim propagandalarında, gerekse diğer siyasi faaliyetlerinde İslamcı sloganlar ve söylemler kullanmaya başladı. O kadar ki, 1919'da kurulan ve İngiliz yönetimine karşı mücadele veren Batı yanlısı aristokratlar ile liberal büyük burjuvaların seküler partisi El Wafd bile dini söylemleri kullanmaktan geri durmadı. Türkiye'nin eski Kahire Büyükelçisi Mahmut Dikerdem'e göre, El Wafd Partisi, toprak ağalarından aç köylülere ve o dönem sanayi işçilerine kadar uzanan, çeşitli eğilimleri barındıran bir kitle örgütüydü. 1950'lerde ise sosyal demokrat parti niteliği kazandı.[4] 1980'li ve 1990'lı yıllarda seçim barajını aşabilmek için şeriat devleti isteyen İhvan ile ittifak kurabilmiş, ortak listelerden parlamentoya milletvekili sokmuştu.

3) Mısır'daki geleneksel İslami akımın en önemli unsuru ılımlılıktır. Ülkenin yapısal ve geleneksel karakterinin bir öğesi olan ılımlılık, kendi çerçevesinde etkinliklerini sürdüren İslami hareketlere yansımakta, mevcut düzen ve yönetime karşı aşırı tavırlar içine girmesine engel olmaktadır. Şu ya da bu din ileri geleninin camilerde devlet ve yönetim karşıtı vaazlar vererek halkı galeyana getirdiği ve ardından tutuklandığı az görülen olaylardandır. Dini şahsiyetler, düzen içi düşündüklerinden ve şiddet yoluyla İsla-

mi bir iktidarın gerçekleşebileceğine inanmadıklarından, halkı düzen ile karşı karşıya getirmekten kaçınırlar. Ancak bu görüntü, 1990'dan itibaren değişti. Tipik örneği, İslami Cemaat örgütünün manevi şeyhi Ömer Abdulrahman idi.

4) Tarih boyunca istikrarlı bir çizgi izleyen Mısır'da, silahlı çatışmalar ve şiddet yok denecek kadar az görülmüş, siyasal çalkantı ve devrim gibi olaylar nadiren meydana gelmiştir. 1990'lardaki dramatik gelişmeler, her şeyi altüst etti. Özellikle, Kanal bölgesinde İslamcı-devlet çatışması yoğunlaştı.

5) Yüzyıllar boyu yabancı sömürge idaresi altında yaşayan Mısır toplumunda yönetim boşluğu doğmuş, yönetme acizliği gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Yönetimin en güçlü olduğu Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve Cemal Abdulnasır döneminde bile, yönetme acizliğine ilişkin sorunlar bitmemiş, Enver Sedat (1970'li yıllar) döneminde ise, ülke yeniden ve daha güçlü biçimde yabancı devletlerin siyasetlerine bağımlı kılınmıştır. Bunun halk üzerindeki psikolojik etkileri, kendi iktidarını kurma ve kendi kaderini belirleme gibi temel konularda olumsuz rolü olduğu açıktır.

6) Mısır halkının coşkulu ve aşırı duygusal olduğu da bir gerçektir. Herhangi bir coşkulu nutuk, kitleyi kısa bir zaman *dilimi* içinde saman alevi gibi harekete geçirebilir. Ancak, kendiliğindencilik, bu hareketin ileri gitmesini engellemektedir.[5] Mısır halkı ile yönetim arasında hemen hiçbir ideolojik bağ kalmamıştır. İki taraf arasındaki tek bağ, ekmek bağıdır. Bu konu, yönetimin en zayıf noktasıdır. İslami akımlar, bu zayıf noktayı iyi yakaladılar. Belli bir yere kadar halkı kendilerine çektiler. Ancak İslami kesimin iki temel eksiği vardı: *Bir*; program yokluğu. Yani sadece yönetime ilişkin genel eleştiriler vardı. Ortada İslami bir program ve çözüm yoktu. "Tek Yol İslam" ya da "Çözüm İslamda" gibi sloganlar çekici olmakla birlikte içi boş laflardan ibaret kaldı. *İki*; genelde İslamcı akımlar özelde ise İhvan, zaten düzen içi düşünüyor ve sömürü toplumunun çemberini kıracak söy-

lemler ileri süremiyordu. "Faizsiz bankacılık" ya da "adil düzen" türünden söylemler, aldatıcı ışıklı reklamlardan öte bir şey değildi. Neden? Bunu aşağıda irdeleyeceğiz. Mısırlı İslamcılar, düzene karşı açık bir cephe aldılar fakat asla sistemin niteliksel antitezi, köklü alternatifi görüşüne sahip olmadılar.[6]

Ekonomik Etkenler

Mısır'da İslami hareketi etkileyen, adeta şekillendiren etkenlerden biri, ekonomik faktördür. Mısır halkının yaşadığı onca yoksulluk, sıkıntı ve umutsuzluk, bir ara milli lider Cemal Abdulnasır döneminde (1960-70) düzelir gibi olduysa da, bu tarihten sonra yeniden kötüleşmeye başladı. Bu ortamda gelişen bir hareket, yoksulluk durumunu ön plana çıkarmak zorundaydı

Mısır'daki İslami hareketlerin düzen içi olduğunu öğrenmenin bir ölçütü olarak şu soruyu sormak gerek: İslami hareket gerçekten yoksul mudur? Soruyu şöyle yanıtlayabiliriz: Aşırı derecede zenginler ve aşırı derecede yoksullar var İslamcılar arasında.

Komünistlere ve milliyetçilere karşı bir denge unsuru olsun diye eski Mısır lideri Enver Sedat tarafından hoşgörüyle bakılan İhvan, Sedat'ın Batı türü liberalleşme ve serbest piyasa ekonomisine geçişine paralel biçimde ekonomik alanda yılların birikimini de kullanarak büyük bir sıçrama yaptı. Bu atılım içinde filizlenen Müslüman milyarderler, esas olarak İhvan cemaati içinden çıktı; büyük ticari holdinglere, otel ve bankalara sahip oldular. Müslüman Kardeşler arasından milyarderler sınırına katılanların sayısı bir hayli kabarıktır. 1992 rakamlarıyla, İslami şirketlerin 12 milyar (Kasım 2008'de 2.2 milyar dolar) ve 2007'de ise 21 milyar Mısır sterlini (yaklaşık 4.1 milyar dolar) olduğu tahmin ediliyordu.[7] Zenginlikte ikinci sırayı alan, çeşitli anonim şirketlere sahip bulunan ve ticaretle uğraşarak tüccarları himayesinde toplayan selefi akımı oldu. Bu zenginler, Ortadoğu'daki İslami yükselişe denk düşer biçimde, dinselkitap ve kül-

tür ticareti yaparak ve benzeri üretim faaliyetlerinde bulunarak ön plana çıktılar.

İslami hareketin yoksul kesimini ise İran İslam Devrimi fikirlerinden etkilenen radikal El Cihad el İslami, El Tekfir ve'l Hicra, El Cemaat-ül İslamiyye gibi sonradan gelişen gruplar temsil etmekteydiler. Mısır'daki İslamcıların çoğunu oluşturan zenginler, servet toplayabilecek sistem içi alanlara yönelirken, yoksul kesim, sınıfsal konumu gereği, düzen karşı tutumunda ısrar etti.[8]

Bir yönüyle kabuğu İslam ve özü sınıfsal olan bu mücadelede taraflar, sınıfsal konumlarına göre mevzilenip karşı karşıya geldiler. Şöyle ki:

a) Zengin İslamcılar yani İhvan cemaati ile gelenekçi selefi akım, elde ettiği muazzam serveti, fakir kesim üzerinde denetim kurma; bu kesimi etkisi altına alma amacıyla kullandı, kullanıyorlar. Yoksul kesimden orta tabaka yaratmak için projeler üreterek bu kesimi düzenle bütünleştirdi.

b) Zengin İslamcılar, programlı bir şekilde ve maddi teşviklerle, yoksul İslamcılara yaklaşarak, onları kendi saflarına çekmeye çalıştı, çalışıyorlar.

c) İslama ilgi duyan, çözümsüzlük ve karamsarlık ortamında İslamı çözümmüş gibi görerek değişiklik isteyen Mısır Müslüman halkının, toplumsal devrime yönelik enerji ve çabalarını, ekonomik sahalarda tüketmeye çalışanların başında yine İslamcı zenginler gelmektedir.

d) İslamcı zengin tabakanın, "faizsiz bankacılık" ve "adil düzen" adı altında son yıllarda işi iyice vurgunculuğa döktüklerinin en somut örneği El Reyyan Menkul Değerler firması skandalında yaşandı. Türkiye'deki Banker Kastelli Olayı'na benzer çizgide seyreden El Reyyan bankerlik sistemi Mısır'da yaygınlaştı, Kıbrıs Türk kesimine kadar ulaştı. Sonradan, bu kesimin, halkı aldattığı; faiz dahil her türlü piyasa ve borsa spekülasyonuna adının karıştığı

ortaya çıktı. Basın bunu teşhir edip sorumlular tutuklanınca, İslamcıların tek savunması şu oldu: "Kapitalist Batı bankaları, bizi çekemediler."[9]

İşte, bu ekonomik durumu yırtmak için bir çıkış yapan radikal cihatçı akım, yine programsızlık ve çok dolaylı biçimde düzen içi düşündüğü, daha da önemlisi gelenekçi Mısır İslamcılığının çerçevesini kıramadığı için fazla ilerleyemedi.

1970 ortalarında başlayıp bir ara durulan ve 1990'lar boyunca yeniden tırmanan şiddet eylemlerine rağmen bu hareketin fazla başarılı olamadığı görüldü. Gerek şiddet olaylarında öldürülen, gerekse bu nedenle tutuklanan mensuplarının çokluğu ya da sürekli biçimde hükümetin baskılarına maruz kalması yüzünden, hareket önderlerinin yurtdışına kaçması, cihatçı akımlara yönelik halk desteğinin giderek erimesine yol açtı.

Neden?

Gelenekçiliğin Egemenliği

Mısır halkının benimsediği İslamdaki egemen unsur gelenekçiliktir. Genelde her dindeki temel unsurlardan biri olan gelenekçilik, katılık ve dogmatizm, Mısır'daki İslami akımlarda daha belirgindir.

Toplumsal değişiklik isteyen ya da öneren hareketler açısından gelenekçiliğin büyük bir engel ve tehlike olduğu açıktır.

Mısır'daki gelenekçi karakterin bir başka özelliği de, düzenin içerdiği çelişkiler, olumsuz görüntüler karşısında, İslamcıların hemen psikolojik bir savunma içine girmesidir. Toplumsal bozukluk ve eksiklik İslamcı bireyin imanı ve vicdanında titreşimler ya da sarsıntılar meydana getirir. Mısır'daki İslamın en büyük kamburlarından biri, esnek olmaması ve toplumsal değişime uygun tavırlar içine girmemesidir. Bu durum, radikal İslamcı çevrelerin, gelenekçi İslami akımları "gerici/mürteci" olarak nitelemesine yol açmaktadır. Pa-

sifize edici özellikleriyle, İslami hareketin kimliğini gizlemeye neden olan ve düzen karşısında uysal bir hareket durumuna sokan gelenekçi karakter, İslamcıların kendilerine güven duygularını kaybettirmektedir.

Mısır'daki en gelenekçi akım olan selefilere karşı düşmanca tutumun kökeninde, İhvan'ın geleneksel karakterin bağlarından kurtulma ve olaylar karşısında esneklik kazanma çabası yatmaktadır. Ancak İhvan, artık siyasi olarak ezilen ve ekonomik açıdan hor görülen bir akım olmaktan çıkıp zenginleştikçe, katılaşan ve düzen içi düşünen bir konumdadır.

Mısır'daki bu gelenekçilik, katı din kurallarına göreli olarak hoşgörülü bakan *Hizb-ül Tahrir el İslami* (İslami Kurtuluş Partisi ve kısa adıyla Hizb-ül Tahrir) ile de geçinememektedir. Örneğin sigaranın haram olduğu konusunda fikir birliğine varan Mısırlı İslamcılar, sigara içmeyi mubah sayan Hizb-ül Tahrir'in İslamcılığından şüphe etmektedirler. Hizb-ül Tahrir mensuplarının Mısır'da az bulunmalarının nedenlerinden biri de budur.

Mısırlı Müslümanların tutumlarına yansıyan gelenekçi karakter, İran İslam Devrimi'ne karşı tutumları üzerinde etkili olmuştur. Selefi gelişme ve ortamdan devşirilen kültür birikimi sonucunda, Mısırlı Müslümanlar, İran Şia düşüncesine karşı düşmanca bir tutum içine girdiler. İran İslam Devrimi Şia İmamları öncülüğünde gerçekleştirildiğinden, devrime şüpheyle bakmaktadırlar. İran'a karşı tutum salt mezhepten (Sünnilik) değil, Mısır'ın bölgedeki resmi politikalarının etkisinden de kaynaklanmaktadır.

Gelenekçi tutum öyle yerleşmiştir ki, sözgelimi, tanınmış bir siyasi din âlimi sakalını kestiğinde, hemen itibarı düşer; halk tarafından sözleri dinlenmez olur; kısacası defteri dürülür.

Gelenekçi yapı Mısır İslamcı hareketini şu noktalarda olumsuz etkilemiştir:

1) Gelenekçi karakter, düzene karşı feraseti (öngörü) ve esnekliği sağlayacak özelliklerden yoksundur.

2) Gelenekçi yapı, siyasal İslam kimliğini belirsiz kılar.

3) Düzen karşıtı hareketleri kısa yoldan hedefinden saptırıp, basit meselelerle uğraştırır.

4) Değişiklikler karşısında, hareket stratejisini donuklaştırır. Gelenekçi çerçeveyi yırtmaya çalışan radikal cihatçı akım, "evrimci İslamı geriletmek için devrimci İslam" teziyle ortaya çıkmasına rağmen hem beslendiği dini ideoloji (İslam), hem de bu dini ve feodal ideolojinin bir uzantısı olan gelenekçiliğin tutsağı durumundadır.

Eski ve Yeni Selefilik

Birçok İslam ülkesinde (İran, Türkiye, Orta Asya ülkeleri, Fas, Hindistan vs) neredeyse kurumsal bir nitelik almış ulema (din âlimleri) ile Müslüman cemaatin ruhani önderliğini yapan ve ibadetlere yol gösterici bir rol oynayan molla (imam) kesimi, şeriatın uygulanmasını isterler. Ulema ve molla geleneğinin kurumlaşması (İran dışında) genelde devletin gözetiminde olmaktadır. Bu iki dini zümre, devlet denetimine bağlı olarak Cezayir, Tunus, Fas, Mısır, eski Sovyetler Birliği'ne bağlı Müslüman Cumhuriyetler, Suriye, Ürdün, Türkiye gibi ülkelerde resmi çıkarlara (maslahata) uygun kararlar (fetva) verebilmektedir.[10]

Ulema ve mollalar, Suriye başlığı altında değindiğimiz gibi, siyasal sistemin niteliğine bakmaksızın (sorgulamaksızın), şeriat hükümlerinin tam anlamıyla uygulanmasını isterler. Sözü edilen bu iki kesim, selefi (Ortodoks/dogmatik) olarak nitelenebilir. Fakat esas karakterleri, gelenekçiliktir.

Fransız İslam siyaseti uzmanı Olivier Roy, bunu, sözcüğün dar anlamıyla fundamentalizm (köktendincilik) diye adlandırıyor.[11] Bu fundamentalizm içinde iki akım bulunur: Biri gelenekçi, öteki reformcu (İslami bir deyimle Islahatçı ki; yine Fransız İslam uzmanı Bruno Etienne'nin deyimiyle buradaki Islahatçılık, tümüyle dinin özüne dönmeyi öngören ve bu uğurda şiddet kullanmayı da içeren bir cihat ile eşdeğerdir).[12] Gelenekçi akım, taklidi yani kendisin-

den önce söylenmiş olanları kabul etmekle birlikte en küçük yeniliği (tecdit) reddeder; Sünni gelenekte makbul bilinen büyük mezheplerden (Şafilik, Hanefilik, Malikilik, Hanbelilik) birine katılır. Şeriata bakış açısı, esas olarak hukuki (fıkıh) ve ahlakidir.

Islahatçı İslam ise, geleneği (taklit), halk dindarlığını, sapma ve hurafeleri reddeder. Kur'an *nass*'larına (değişmeyen temel metinler) ve *Peygamber Sünneti*'ne (Hz. Muhammed'in söz, yorum ve davranışları) dönmek ister. Kelimenin dar anlamındaki fundamentalizm (köktendincilik) ile (günümüz) İslamcılık akımı arasındaki geçişi sağlayan akıma genelde "selefi akım" denilir ki,[13] yukarıdaki tanım, batılıların genel tezidir.

Peki, Müslümanlara göre nedir bu selefilik?

Selefilik özünde dindir, inançtır.[14] Selefilik, Kur'an'daki *nass* (değiştirilemez kutsal metinler), *sünnet* (peygamberin söz ve davranışları bütünü) ve *icma-i ümmet* (Müslümanların mutabakatı) çerçevesinde, insanları İslam dinini öğrenmeye; buna uygun ruhani ve dünyevi bir sistem kurmaya yönelik çağrıdır.[15]

Bu genel akım; meşayih (gelenekçi dini önderler, şeyler) selefiliği, modern hareketçi (politik) selefilik ve cihatçı (silahlı) selefilik olmak üzere üçe ayrılabilir. Üçünün ortak paydası, egemenliğin kimde olacağı ve mevcut toplumun yeniden İslamlaştırılmasında yani dönüştürülmesinde kullanılması gereken dini yöntemdir.[16] Selefilik, İslamdaki mezheplere göre değişebildiği gibi, bunu Suudi Arabistan merkezli Vahabilik fikrine ve son yıllarda şiddet yöntemlerini benimseyen El Kaide, Hizbullah, Hamas benzeri silahlı örgütlere bağlayanlar da bulunuyor.[17]

İslamın bir tür Ortodoks/dogmatik yorumu olan Arap dünyasındaki gelenekçi selefilik akımı, 19. yüzyıl Avrupa modernizminin etkisiyle politik nitelik kazanarak, panislamcı çizgiye kaydı. 20. yüzyılın başlarında, çöküş dönemindeki İslam Ümmeti'nin savunma amaçlı "kurtuluş reçetesi" olarak sunuldu. Avrupa aydınlanması dini kavramlarla yorumlanmak suretiyle İslamın yeniden diriltilmesi

(ihya, tecdit, ıslah hareketleri) ve çağdaş gereksinimleri karşılayabilecek bir konuma getirilmesi amaçlandı. Bir anlamda Batı'daki ilerlemeci fikirlerle Peygamber dönemi (Asrı Saadet: Mutluluk Çağı) İslami sisteminin sentezi gerçekleştirilmeye çalışıldı. Bu modernist tezin tipik etkilerini, 19. ve 20. yüzyıl Mısırlı düşünürü Taha Hüseyin, din adamı Muhammed Abdu, Suriyeli aydın Abdurrahman el Kevakıbi ve Tunuslu aydın Hayreddin el Tunusi'nin yazılarında görmek mümkündür. 1899'da Mısır'da yayımlanan *El Muqattam* gazetesinin önermeleri de buna dahildir.[18] *El Muqattam*'daki yazıları, İttihad ve Terakki zamanında İstanbul'da çıkan *İçtihad* gazetesinin modernizmi öven yayınlarına benzetebiliriz.

19. yüzyılda ortaya çıkışı, yukarıda işaret edilen ıslahatçı (reformist) çizgide oldu. Bu hareketin savunucuları, takva sahibi ataların (Selef-ül Salihin ya da Türkçe anlamıyla Dürüst ve İnanmış Öncüller) hal ve hareketlerine dönülmesini istediklerinden, kendilerine El Selefiyye (Öncüller) adı verilmiştir. Ancak, İslam edebiyatındaki "ilk Müslümanlar" ya da "Müslümanların ilk ataları" anlamındaki "selefi/selef" ibaresiyle karıştırılmamalıdır.[19]

19. yüzyıl gelişmiş Avrupası'na karşı kendini gerileme, çöküş ve savunma içinde bulan İslam dünyasında şu soru sorulmaya başlandı: "Onlar neden ileri, biz neden geriyiz? Acaba bu ilahi bir ceza mı?" Gerçekten de o dönemde Fransa, Osmanlı'dan Mısır (1798) ve Cezayir'i almış (1830), Hindistan'daki Moğol İmparatorluğu sona ermiş (1857) ve Çarlık Rusyası, ilk kez Müslüman Kafkasya'yı işgal etmiş (1857), Orta Asya'ya el atmıştı. Avrupa'nın gerek teknoloji ve uygarlık alanındaki yükselişi gerekse İslam dünyası aleyhine bir dizi askeri-siyasi zafer kazanması (özellikle toprak işgalleri ve sömürgecilik siyasetleri) karşısında iki tür direniş kendini gösterdi:

Bir; köylüce dinsel söylemleri kullanan ve daha çok kır kökenli İslam; Cezayir'deki Emir (Prens) Abdulkadir, Sudan'daki Mehdi, Kafkasya'daki Şeyh Şamil, Libya'daki Senusi, Afganistan'daki Mollah-i Lang, Fas'taki Abdulkerim el Hitabi, Hindistan'daki Ahund-i

Swat ayaklanmaları bunlardandır. *İki;* kentli ve batılılaşmış seçkinler tarafından modern devletler (Türkiye, İran, Mısır'da gerçekleşti) kuruldu. Ancak bu ülkelerdeki modernleşme tepeden inme aydınlanmacı despotizm ile halkçı bir diktatörlük yoluyla gerçekleşti. İslam görmezlikten gelindi ya da İslama bazı darbeler vuruldu ve demokratikleşmede geri adımlar atıldı.[20]

19. yüzyılın ikinci yarısında, "Müslüman dünyanın geri kalmışlığı" konusunda kafa yorup buna İslami çözüm arayan bir düşünce akımı daha vardı. Bu akım özellikle üç kişinin damgasını taşır: Cemaleddin Afgani (El Afgani), Muhammed Abdu ve Reşid Rıza el Hüseyni. Akımın adı, yukarıda tanımladığımız anlamıyla Selefi (El Selefiyye) idi. Arap-İslam dünyasına yayılarak geniş bir hareket halini aldı. İslamın ıslahını ve yenilenmesini istediklerinden, akımın öncüleri kimi zaman "Islahatçı ve Tecditçiler" diye de anıldılar.[21] Islahatçılar (ya da köktendinci reformcular), diğer benzerleri gibi, gelenekçilerin ve kırsal kesim İslamcılarının gerçekleştirdikleri şeyleri (ulema ve tarikat yöneticilerinin karizmatik şefleri önderliğinde kabile ittifakına dayanan ve örf-âdet hukuku yerine ikâme edilen şeriat temelinde cihat) reddettiler. Bu arada dervişçe hayat tarzından ve öteki dinlerle diyalogdan uzaklaştılar. İslam mezheplerini tanımadılar; dindeki "asıl kaynağa" inmeyi istediler. Bu tür selefilik, köklü ıslahat mantığını sonuna kadar götürür. Daha önce yapılmış içtihat ve yorumları (tefsirleri) göz önüne almaz; sadece Kur'an ve Sünnet'e bakılarak yeniden yorum yapılmasını (içtihat) ister. Zaten, kapanmış bulunan içtihat hakkının istenmesi, ulemanın dinsel külliyat üzerindeki tekelini kırmayı hedefler.[22] Çünkü selefiler, köken olarak ulemadan değildir. Selefi düşünce, siyasal alanda gelenekçidir. Mevcut Müslüman hükümetleri toptan mahkûm ettikleri görülmez. Siyaset mercii olarak devlete değer verilmez: Devlet ümmetten ayrıdır ve bir araçtır. Ümmet, devletin berisinde (sivil toplum) ve ötesindedir (bütün Müslümanların cemaati), devletin tek rolü şeriatı uygulamaktır.[23] Selefilik, İslam Ümmeti ve Hilafet'in canlan-

dırılmasını ister. 20. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu, can çekişmesine rağmen Arap olmayan Müslümanlar arasında hâlâ Halifeliği temsil eden meşru bir merkezdi. Arap Müslümanlar ile Arap olmayanlar arasındaki kopuş, selefiler arasında Halifelik meselesini ön plana çıkarılmasına yol açtı. Özellikle eski şaşalı imparatorluk dönemlerine geri dönme düşleri gören Araplar, Osmanlı'ya karşı mücadele etmeyi (ki Arap olmayan Müslümanlara göre Osmanlı hâlâ emperyalizme karşı en iyi barikat idi) İslam Ümmeti'nin yaratılmasının ilk adımı olarak görüyorlardı. Ancak Türkiye'de Mustafa Kemal tarafından 1924'te Halifelik kurumunun kaldırılması, Arap selefilerin düşledikleri ütopyaya son vermelerine neden oldu. Her durumda, selefilik hiçbir zaman aktif siyasi bir harekete dönüşemedi.[24]

Selefilik, fikri kaynağını 1283 yılında Şam'da Harran kökenli bir ailenin çocuğu olarak doğan İbn Teymiyye adlı İslam âliminden alır. İbn Teymiyye, "Şeriatı ihya ve ona karışan hurafeleri defetmek" için içtihat yapıp dini çerçevede (özgün İslam kaynakları uyarınca) teoriler öne sürdü. Halifelerden Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin birçok hata yaptığını söyledi. İmam Gazali (başlangıçta çok bağnaz sonraları ise sufilik düşüncesini İslamda benimseyenlerden) ile İslam filozoflarından sayılan Muhyiddin-ül Arabi, Ömer bin el Farize gibi Sufi din âlimlerine çok sert eleştiriler yöneltti. "Sufiler ile mütekellimler aynı hamurdandır" şeklindeki ibaresi ünlüdür.[25] İbn Teymiyye, Hz. Muhammed'inki dahil, bütün din âlim ve evliyasının kabir ya da türbelerinin ziyaret edilmesini büyük günah saydı.[26] Çünkü bu, bir çeşit putçuluk ve Allah'a şirk koşmaktır. Bir zamanlar "Allah'ın, insan suretinde olduğunu" düşünen ve bu yüzden *Müşebbihe* denen akımdan sayılan İbn Teymiyye, Allah'a ilişkin tüm tanım, sıfat, niteleme, söz ve ifadeleri; Kur'an-ı Kerim ve Peygamber hadisinde geçtiği gibi kabul etmekten yanaydı. Bu konuda tefsir ve izah (açıklama) yapılmasını istemiyordu.[27] Benzer biçimde İslam şeriatına ilişkin tüm kuralların asıl kaynağının Kur'an ve peygamber Sünneti ol-

duğunu savunan bu din âlimi, bu kuralları yorumlayarak yayıldıkça yayılan görüşlere (mezhep ve fırkalara, tarikatlara) tümüyle karşıydı. Bu nedenle de mezheplerin birleştirilmesinden (Telfik-ül Mezahib) yanaydı.[28] Gerçekte, Hanbeli mezhebi temelinde İslamı yorumlayan İbn Teymiyye, buna rağmen Hanbelilik yolunu gözü kapalı izlemiyor; tersine, kendisini, *müçtehit fi'l mezheb* (Mezhebin içtihatçısı, mezhebe yeni yorum getiren kişi) olarak kabul ediyordu. Bu yüzden, taklit (geleneğe gözü kapalı inanma ve yenilenmeden yana olmama) ve icmaa (İslami bir meselede görüş birliği) ilkesini reddetti. İslamda bid'atlara (sonradan çıkma inançlar ve yorumlar, yeni icat edilmiş örf-âdetler vs) karşı çıktı.[29]

İbn Teymiyye, İslam uleması arasında tartışmalı bir müçtehittir. Kimisi düşüncelerini çok beğenip onu "baş müçtehit" ilan etmiş, kimi de onu kâfirlikle suçlamıştır. Orta yol bir tutum takınanlar da olmuştur. Her durumda, İbn Teymiyye muhalifleri ve yandaşları, onun içtihatlarını "İslami çerçeve" içinde değerlendirip bir insan olarak yanılabileceği ve içtihat yaparken iyi niyetle hareket ettiği konusunda görüş birliği içindeler.[30]

Selefilik görüşü, İbn Teymiyye'nin öğrencisi İbn-i Kayyım el Cevziyye (1313-1377) tarafından sürdürülmüş; 18. yüzyılda Arabistan yarımadasında (Necd) görülen güçlü eylemci bağnaz akım olan Vahabilik hareketiyle siyasi bir nitelik kazanmıştır. Bu yüzden, selefilik için ara sıra "kültürel Vahabilik" veya "bilimsel Vahabilik" de denir.[31]

Selefilik akımın başlangıcını, dört büyük mezhepten biri sayılan Hanbelilik kurucusu İmam Ahmed bin Hanbel'e (786-863) kadar uzattıktan sonra şöyle bir sıra izleyenler de var:

İmam Ahmed bin Hanbel, İbn-i Kuteybe, El Tahavi, El Herevi, İbn-i Cevzi, İbn-i Kudame, İbn-i Salah, İbn Teymiyye, İbn-i Kayyım el Cevziyye, İbrahim bin İsmail, İbn Aliyye (Mutezile görüşünden), Muhammed bin İbrahim el Vezir, El Şevkani, Sen'ani, Şeyh Veliyyullah el Dehlevi, Abdulber el Kasımi, Cemaleddin el Afgani,

Muhammed Abdu, Reşid Rıza, El Merağı, Mustafa el Sıbai, Seyyid Kutub, Ebul'ala Mevdudi, Muhammed İkbal, Akkad, M. Ebu Zehre, Yusuf el Qardawi..[32]

Türkiye'deki eski ve yeni selefiler arasında ise şu isimler yer almaktadır:

İzmirli İsmail Hakkı, Mehmet Akif Ersoy, M. Şemseddin Günaltay, Kâmil Miras, A. Hamdi Akseki, Hüsrev Efendi, Celal Hoca, Ziya Gökalp, S. Evrim, Hayreddin Karaman.[33]

Modernci Selefiler: Cemaleddin Afgani, Muhammed Abdu ve Diğerleri

Mısırlılar, ülkelerinde yetişmiş selefi akımın öncüleri için daha çok "Arap-İslam Aydınlanmacıları" (El Tenviriyyun/El Nahdaviyyun) sıfatını kullanırlar. Şu aydınlanmacılar hep anılır: Refaat Rafi el Tantawi, Abdullah Nedim, Kasım Emin, Lütfi Seyyid, Taha Hüseyin, Abdulrezzak el Ukkad, Ahmed Emin, Selame Musa, Cemaleddin Afgani, Muhammed Abdu, Reşid Rıza el Hüseyni vs. Bunlar arasında son üç kişi, günümüz köktendinci akımlarına öncülük eden fikirler ileri sürdüklerinden modern selefiler kategorisine sokulabilirler.[34]

Mısır'da, selefi fikir adamları iki biçimde tasnif edilirler: Birincisi, "kültür ve uygarlık meselelerinden çok, toplumsal sorunlara öncelik verip bulunduğu toplumdaki yönetim sistemlerine aktif katılımcılığı savunduğundan toplumsal aydınlanmacılar" (El Tenviriyyun) adıyla anılır. İkincisi ise, "toplumsal ve siyasal meselelerle fazla uğraşmayıp, daha doğrusu mevcut siyasal sistemi hemen hiç sorgulamaksızın genel biçimde kültür ve uygarlık sorunlarında yoğunlaştığı için kültürel aydınlanmacılar" (el Nahdaviyyun) tanımı içinde değerlendirilir. Birincilerin temel özelliği, kendilerini daha çok milliyetçi olarak tanımlamalarıdır. Yani panarabizm ve panislamizm denkleminde öncelik, Arap milliyetçiliğindedir. İkincilerde ise önceliği panislamizm alır.

Birinci kolda iki isim ön plana çıkar: Mısırlı Refaat Rafi el Tahtawi ve Suriyeli Abdurrahman el Kevakıbi. Her ikisinin de Fransız Aydınlanmacılarından derinden etkilendiklerini hemen kaydedelim. İkisi de Batı'dan alınacak örnek uygarlık, sivil toplumculuk ve modern devlet modelinin Arap-İslam çerçevesine uydurulmasından yanaydı. Sözgelimi, Batı'daki demokrasi, İslam ülkelerinde pek geçerli bir deyim olan *şûra*; milletvekilliği, yine İslami bir deyim olan *ehl'il hal ve akd*; eşitlik ise İslamda çokça geçen adalet kavramıyla örtüşüp karşılanarak kullanılmalıdır.[35] Adı geçen iki aydının görüşlerini, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış Ali Suavi ile Namık Kemal'in tezlerine benzetebiliriz.

Gerek El Tahtawi gerekse El Kevakıbi, bütün İslam tarihi boyunca "siyasi ve toplumsal felsefenin hemen hiç gelişmemesine dikkat çekerek"[36] benzer bir saptamayla, Avrupa'da pek geçerli olan "Şark despotizmi" meselesinde yoğunlaştılar. Onlara göre, "Geri kalmışlığın nedeni, Doğulu toplumlardaki istibdat rejimleri"dir. "Vatandaş yönetime katılamadığından demokrasi de yok"tur. El Tahtawi, özellikle Fransız Montesqieu'nun *Kanunların Ruhu* adlı kitabından pek etkilenmiş, onu, "Frenk İbn-i Haldun'u" olarak değerlendirmişti. Buradan yola çıkarak Osmanlı devletinin çöküşünü tahlil eden El Tahtawi, "milli sınırlar içinde çerçevesi anayasaca belirlenen ve demokrasiyle yönetilen bir devletin" ayakta kalıp ilerleyebileceğini ileri sürüyordu. Osmanlı Sultanlığı'nın çöküş nedeni de, anayasa rehberliğinde yönetilmemesi ve padişahın da şûra (demokrasi) ilkesine hiç uymaması idi.[37]

Bu düzlemde Arap Aydınlanmacılarına kısaca göz atalım:

El Tahtawi (1801-1873): Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından Fransa'da inceleme yapmak üzere gönderildiğinde, adeta Fransız uygarlığına tutkun biri olarak döndü. Fakat İslami kimliğini hiç unutmadı ve Batı'daki kavramları, hep İslami çerçeve içinde düşündü. Sözgelimi, "devlet olmaksızın din âlimi de bilgisini yayamaz,

tüccar ticaretini yapamaz, yargıç hükmünü veremez. Yine, yönetici sultan, padişah, kral, devlet başkanı vs ile vatandaş birbirinden kopamazlar. İkisinin ilişkisi, ruh ile ceset ilişkisine benzer. Biri olmaksızın diğeri olamaz."[38] El Tahtawi, "tam özgürlük ve adil düzen" yanlısıydı.

El Kevakıbi (1848-1902): Suriye'nin Halep kentinde doğdu. Gençliğinde, Arap ülkelerinde pek yaygın olan İtalyan "Carboneria" derneklerinin Halep'teki şubesine sıkça giderdi. Bu yüzden o, Saint-Simon türünde "ütopyacı sosyalizm" fikirlerinin bir benzerini savunan "Carboneria"[39] mensuplarından pek etkilenmiştir. Dolayısıyla, genç bir gazeteci olarak, yönetimi altında yaşadığı Osmanlı rejimini çok sert eleştirirdi. Hükümet tarafından kovuşturmaya uğradığında, İtalyan sosyalistleri (Carboneria mensupları) tarafından 1899'da Mısır'a kaçırıldığı söylenir. Bu dönemde, bir İtalyan gemisine binerek Körfez ve Akdeniz sahillerindeki Arap ülkelerini çokça dolaştı. İtalyanlarla yoğun temaslar kurdu. Batılı düşüncelerden derinden etkilendi ve dizi halinde makaleler yazdı. Derken, uygarlık, ilerleme ve kalkınma gibi konularda yoğunlaşarak *Tabai-ül İstibdat ve'l Musari-ül İsti'bad* (İstibdat Özellikleri ve Kölelikle Mücadele) ile gerçekten ütopik düşünceleri içeren *Ümm-ül Kura* (Köylerin Anası Mekke) adında iki eser yazdı.[40]

El Kevakıbi, ayrıca çok sayıda temsilcinin katıldığı çeşitli konferanslarda, "İslam, medeniyet, kalkınma, halifelik" üzerinde konuşmalar yaptı. Ona göre Halifelik Osmanlıların değil, Arapların hakkıdır. Eğer özgürlük ve adalet gerçekleştirilmek isteniyorsa, bunları ortadan kaldıran Osmanlılardan kurtulmak gerekir.[41] Osmanlı'dan alınacak Halifelik Araplara geri verildiği takdirde hak, adalet ve hürriyet sağlanmış olacaktır. Osmanlı bunları gasp etmiştir. Orta yerde bir "Osmanlı İslamı" vardır, bir de "Arap İslamı". Osmanlı İslamı; anayasa nedir bilmez, kanuna sığmaz ve despot bir devlete hükmeder. Oysa Arap İslamı bunun tersidir. Geri kalmışlıktan kurtulmanın yolu, anayasaya bağlı, şûra

(demokrasi) ve adalet ilkesi üzerinekurulu modern bir devletin, "Ilımlı selefi meşrep"ten (ilk İslam toplum modelinin yaşandığı Hz. Muhammed dönemi) olmasıdır. Osmanlı'ya bunca yüklenen ve Abdülhamit istibdadı açısından tehlikeli Arap-İslam fikirler taşıyan El Kevakıbi, muhtemelen Osmanlı ajanı olan Lübnanlı eğitimci El Hude el Seyyadi (büyük ihtimalle gerçek adı Abdulkadir el Kabbani) tarafından zehirlenerek öldürüldü.[42]

Cemaleddin el Afgani: 1838 yılında İran'm Hamedan yakınındaki Esedabad'da doğan Afgani, İslam dünyasında çok tartışmalı bir kişiliktir. Adı, soyadı, nereli olduğu, fikirleri, ne yapmak istediği hep tartışılmıştır.[43] "Pek esrarlı bir kimliği ve kişiliği" olduğu gibi, fikirleriyle "İslam dünyasında esen bir kasırga gibi ortalığı tozu dumana katmıştır". Bu yüzden, başta dönemin Osmanlı Padişahı Abdülhamit olmak üzere, hemen tüm gelenekçi Sünni din âlimleri, Afgani hakkında, "maskara din adamı, ilmiyye sınıfının maskarası ve yüzkarası, kâfir, gulat-ı Şia erbabı, mason, dinsiz, mezhepsiz, Fransız ajanı vs" yakıştırmalarını kullanmışlardır.[44] Buna karşılık, başta İranlılar olmak üzere hemen tüm köktendinci İslamcı akımlar ya da militan İslam yandaşları, Afgani için şu tanımları yaparlar: "İslamdaki büyük yenilikçi (müceddit), dinde içtihat kapısını açıp yeni içtihatlar yapan İmam-ı âzam (büyük din düşünürü) derecesinde Müçtehit-i Mutlak, modern selefilik ve köktendinciliğin (El Usuliyye) manevi önderi, İslamda Islahat yolunu açan âlim; İslamın ilericiliğini ortaya çıkaran ve Müslüman ülkelerin kültürel canlanışına önderlik eden mücadeleci din bilgini, gelecekteki İslami ayaklanmaların temelini atan ilk anti-emperyalist İslam önderi..."[45]

Adından başlayalım: Gerçek adı Seyyid Muhammed bin Safder olup zaman zaman El Efgani, El Seyyid, El Hüseyin imzasıyla makaleler yazardı. Bu arada her gittiği ülkede en yaygın olan ismi de kullanırdı. Sözgelimi, İstanbul'daki günlerinde Cemaleddin el İstanbuli imzasını atmıştır.[46] İranlı mı yoksa Afganistanlı mı

olduğu da tartışmalıdır. Çoğunlukla kullandığı El Afgani imzası, onun Afgan kökenli olduğuna kanıt olarak gösterilir. Mısır'da bu ad ile ünlenmiştir. Ancak, doğum yeri İran'dır. Dönemin İran büyükelçiliği, Osmanlılara, Afgani'nin İran kökenli ve (Sünni değil) Şii mezhebinden olduğunu bildirmiştir. O devrin İran yönetimi, Afgani'ye bakanlık teklif etmiştir ki İranlı olmayan kimseye böyle bir makam teslim edilmezdi. Bununla birlikte kimi rakipleri, Afgani için, "İranlı değil Afganistanlıdır" demekten geri durmazlar. Öte yandan, Afgani, İran'da medrese eğitimini Şii yönteme göre yapmıştır. Yani bütün Şiiler gibi felsefe, mantık ve ilmi kelam gibi konuları fıkıh ve usulden önce okumuştur. Oysa Sünni eğitim yönteminde sıra şöyledir: Fıkıh, usul, hadis, tefsir, dil ve edebiyat...[47]

Afgani, 1857'de yerleştiği Hindistan'da bütün doğu dillerinin anası sayılan Sanksritçe'de derinleşti. Brahman ve İslam âlimlerinden Şark ilimlerinin belli esaslarını öğrendi. Muhalifleri bunu, Afgani'nin İslama yabancı düşünceleri sokmak suretiyle kâfirleşmesi diye yorumlarlar.[48] Bu arada Batı kültürünü öğrendi. 1866'da gittiği Afganistan'da Emir Muhammed Azzam'ın vezirliğini yaptı. Azzam tahttan indirilince, hac bahanesiyle ülkeden çıkan Afgani Hindistan, Irak, İstanbul yolunu tuttu.[49] 1870'te Osmanlı başkentinde Sadrazam Emin Ali Paşa tarafından ağırlanıp Maarif ve Encümen-i Daniş üyeliğine getirildi. Bu arada Türkçe öğrenen Afgani, İstanbul Dar-ül Fünun'da verdiği bir konferansta şöyle dedi: "Peygamberlik de bir tür sanat olup, kazanılması pekâlâ mümkündür." Bu söz, gelenekçi İstanbul ulema takımını çok kızdırdı. "Peygamberlik küçümseniyor" denilerek hükümete şikâyette bulunuldu ve dönemin basını Afgani'ye veryansın etti; camilerde, Afgani aleyhinde konuşmalar yapıldı ve fetvalar verildi. Günün Osmanlı Şeyhülislamı Hasan Fehmi Efendi, Afgani'nin İstanbul'dan çıkarılmasını kararlaştırdı.[50]

1871'de Mısır'a gönderilen Afgani'nin, İstanbul'daki devlet ri-

cali tarafından karşılanması ve ağırlanması sonucunda şöhrete ulaştığını söyleyenler bulunursa da,[51] fikirlerinin, ünlenmesindeki etkisi açıktır. Afgani, Mısır Hükümet Başkanı Riyad Paşa (Riyazüşto) tarafından karşılanıp sakin bir köşke yerleştirildi, kendisine maaş bağlandı. Afgani, Mısır'daki medresesinde "İslama yenilik getirebilecek yorum ve içtihatlara" başvurdu. Özellikle şunları söyledi: "Kur'an tek hidayet rehberidir. Doğruyu bulma ve Hakk'a yöneltmede, Kur'an üzerine biriktirilmiş ve onu çevrelemiş görüşlerle içtihatları ise vahiy gibi değil, alelade fikirler olarak ele almak zorundayız. Bunları Kur'an ile beraber alıp insanlar ile milletleri davet ve eğitimde kullanamayız, çünkü anlaşılmaları zordur ve boşa vakit kaybetmektir. Geçmiş *fukeha* (İslam hukuk âlimleri) kesiminden bize intikal eden görüş ve içtihatlar (yorumlar), bizi bağlamaz. Onlara uymamız gerekmez. Aksine; her insan, Kur'an ayetlerinden ne anlayabiliyorsa, onunla yetinmelidir... Bu, sadece Kur'an'da olanı öğrenip uygulamaktır. Büyük dini eserlerin yorumları çok çeşitlidir; insan hangisini anlayıp hangisine inanacağını şaşırıyor. Onları uygulamak ise abesle iştigaldir... Sünnet, bizzat hidayete sebep değildir. Bunun manası şu olur: Fıkıh ilimleri, tefsir/hadis vb. abesle iştigaldir; onlardan uzak kalınmalıdır. Tek kurtarıcı Kur'an'dır..."[52]

Afgani'nin çağdaşlaşma ve modernleşmeye ilişkin görüşleri şöyle özetlenebilir: "Dini *nass*'lara uysa da uymasa da, bilinen ve alışılmış kurallara uysa da uymasa da, serbest (akılcı) düşünebilen bir insan tipi meydana getirmek şarttır. İslam dininin, çağdaş uygarlığa aykırı yönü yoktur. Hem gelişmiş milletler nezdinde de böyledir. Ancak, faiz ve benzeri konular müstesnadır ama ben, bu konularda, dinimizi, çağla uzlaştırmaya yetkili ve hazırım. Osmanlı, kendi devletini yükseltmek istiyorsa, bir mezhebe (Hanefilik – F.B.) saplanıp kalmayı bırakarak Kur'an ve Sünnet'e yönelsin. Ve bunun, bağnaz mezhep yandaşları dışında, tüm Osmanlı tebaasınca (uyruğunca) onaylanacağı kanaatindeyim..."[53] Mez-

heplere göre Müslümanların ayrılmasına karşı çıkan ve tüm mezheplerin sadece Kur'an çevresinde toplanmasını isteyen Afgani, bu nedenle, Sünni gelenekçi ulema tarafından "mezhepsiz" olarak damgalanmıştır.[54]

Afgani, buna karşılık, gelenekçi ulema ile çok sert mücadele etmiştir: "İslam sancağını, cühela (din adamları) takımının elinden çekip aldık. Artık din esaslarının şerh ve izahında başvurulacak merci bizim kalemlerimizdir." Nitekim Afgani'nin sonraki izleyicilerinden Suriyeli El Kasimi, daha ileri giderek, gelenekçi âlimleri "katil deccaller" diye suçlamıştır.[55]

Öte yandan, Afgani, siyasetten hoşlanmamasına rağmen, kendini siyasetin merkezinde buldu.[56] Ya da siyaset sahnesine aniden atlardı. Özellikle Mason Locası'na girdikten sonra kurduğu "Hür Milli Parti" (Hizb-ül Vatani-ül Hür) ve "Mısırlı Gençler Cemiyeti" aracılığıyla siyaset yapmaya başladı. Parti'nin üye sayısı, birinci yılda 20 binin üzerinde idi. Cemiyet üyeleri arasında Yahudiler de vardı.[57]

Siyasete girişinde Afgani, Mısır Hidivi İsmail Paşa aleyhinde entrikalara başladı. İsmail Paşa ülkeye yabancı müdahalesine karşı tutumuyla bilinmesine rağmen Afgani, kurduğu parti içinde çokça bulunan yerli-yabancı Masonlar aracılığıyla, Hidiv'i devirmeyi ve hatta öldürmeyi tasarladı. Bu amaçla, Paris'e giderek Fransa'dan yardım istedi.[58] İlginç olan şudur: İranlılar tarafından hâlâ "milli kahraman olarak tanıtılan ve emperyalizme karşı mücadele bayrağını açan ilk İslamcı müçtehit" sıfatıyla anılan Afgani,[59] Mısır'ın İngiliz-Fransız çifte sömürüsü altında inlediği bir dönemde, nasıl olup da Hidiv İsmail Paşa'yı devirmeyi düşünüp Fransızlardan yardım istemişti? Biz bunun ideolojik/siyasi nedenini biliyoruz: İslamcılar, özünde anti-emperyalist olmayıp Batı düşmanıdırlar ki, bu da dini çekişmelerden (Haçlı-İslam, Yahudilik-İslam çatışması vs) kaynaklanmaktadır. Afgani'nin düşünce ve davranışlarındaki istikrarsızlığı, tutarsızlığı ve

çelişkileri de saymıyoruz. Özetle, "Mısır siyasetiyle kumara girişen Afgani, derhal Mason Locası'na kaydolarak, siyasi atmosfere hâkim olmaya çalıştı..."[60]

Olayı çok boyutlu vermek açısından iki noktaya daha değinelim: Afgani, bir yandan, İslama getirdiği yeni yorumlarla gelenekçi ulemanın ortasına adeta bir "dini bomba" attı. Batı karşısında gerileye gerileye içine kapanan, aşağılık kompleksi içine düşen İslama yeni bir canlılık kazandırdı. Öte yandan, öne sürdüğü selefi düşünceler, Arap milliyetçiliğinin uyanışını da içeriyordu.[61] Afgani'nin görüşleri, bir bakıma, İslam ağırlıklı Arap milliyetçiliğiydi. Bu da hem din âlimlerini hem de özellikle İngiliz-Fransız sömürgecilerini tedirgin ediyordu. Afgani, İngilizlerin isteğiyle Mısır'dan çıkartılıp 1879'da Hindistan'a gönderildi. Orada hapis yatan Afgani, Mısır'daki Arabi Paşa ayaklanmasının bastırılmasının ardından serbest bırakıldı. ABD'ye, oradan İngiltere'ye geçti. Yakın izleyicilerinden ve öğrencilerinden Muhammed Abdu ile birlikte Paris'e giderek *Urvet-ül Vuska* adıyla bir dergi çıkardı. 1884'te yayın hayatına giren bu dergi, Müslüman ülkeler üzerindeki İngiliz baskılarına sürekli ve şiddetle karşı çıktı. Afgani ayrıca, *Journal Des Debats* adlı yayın organında ünlü Fransız düşünür Renan ile birlikte siyaset ve polemik yazıları yazdı.[62] Burada dikkati çeken bir şey var: Afgani, İslamiyet düşüncesine ters düşmeksizin bilim ve okul eğitimi yapmayı öngören modernist Hindistan İslami hareketine şiddetle karşı çıkmıştı.[63] Özellikle bu hareket önderlerinden Ahmed Han'ı sert biçimde eleştirip, *Dehrilere Reddiye* adlı kitabında ona olmadık sıfatlar takmıştı. Sömürgeciliğe karşı seçkinci (eklektik) bir tutum takınan Afgani, *Urvet-ül Vuska* adlı dergide İngiliz emperyalizmine şiddetle karşı çıkarken, "Fransız, Rus ve Hollanda sömürgeciliğine ilişkin tek sözcük bile yazmadı." Yine, Arap-İslam uyanışına sempatiyle bakan İngiliz aristokratlardan Belford S. Blunt ile yakın dostluk kuran Afgani, Londra'da bulunduğu günlerde "İran, Tür-

kiye, Afganistan ve İngiltere arasında bir ittifak kurmakla görevlendirilip İstanbul'a gitti". İttifakın hedefi, Rusya'ya karşı olmaktı. Bu nedenle, Rusya, İngiltere'nin yerini alarak, "Arap-İslam halklarının baş düşmanı ilan edildi." Çok geçmeden İngiliz Blunt'ın yakın dostu Afgani, bu kez, Osmanlı-Rus ittifakını savunup İngiltere'ye karşı çıkma siyaseti güttü. Nadir Şah'ın çağrısıyla 1886'da İran'a gidip, oradan Rusya'ya geçerek bir süre orada yaşadı. Rus Çarı ile görüşmek (gizli veya açık) istedi. Üç yıl sonra İran'a dönüşünde, İngiltere'nin bu ülkedeki tütün tekelini ele geçirmesine karşı başlayan ayaklanmanın önderliğini yaptı. İran'da da Mason Locası kuran Afgani'nin çok sayıda yandaşı ve müridi vardı.[64]

Afgani, daha sonra Irak'ta görüldü. İran Şahı, yönetime karşı kışkırtmada bulunmaması için Afgani'nin Iraklı Şiilerle temasını yasakladı, hareketlerini izlettirdi. Ancak, Irak'taki Osmanlı Valisi Sırrı Paşa, Afgani'yi kollayan bir tutum içindeydi.[65] Yeniden Londra'ya gidip, Mason Locası'ndaki bir arkadaşıyla *El Kanun* adıyla bir gazete çıkardı. Gazetenin, İranlılar ve Iraklılar arasındaki etkisi büyüktü. Afgani, Şah'ın devrilmesi için elinden geleni yaptı. Derken, Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit tarafından İstanbul'a çağrıldı, kendisine maaş bağlanarak Beşiktaş semtinde oturtuldu.[66]

Bu kez Afgani, "İslam diyarının, Osmanlı Sultanlığı'nın bayrağı altında toplanmasını isteyen çağrılar" yayınladı. Bu çağrı, oldum olası Osmanlı devletiyle (siyasi/ideolojik nedenlerle) rekabet halinde olan İran Şahı'nı kızdırdı; büyükelçilik aracılığıyla Osmanlı hükümeti uyarıldı. Fakat Afgani'nin müritlerinden Mirza Asgar Han, Nasreddin Şah'ı, "Al, bu da Afgani'nin elinden" diyerek kurşunla öldürdü.[67] Göz hapsine alınan Afgani, nihayet kanserden öldü (9 Mart 1897). 1944 yılında naaşı, Afganistan'ın başkenti Kabil'e taşındı...

Ömür boyunca evlenmeyen Afgani'nin düşünceleri şu eksen çev-

resinde gelişmiştir: "En yüce yaratık olan insanı savunmak; onu bilinçlendirip toplumsal ve bireysel sorumluluk yüklemek. Aklın hükmetmesine izin vermek, çünkü akıl, insandaki en yüce sıfattır. İnsanı bilgi ve öğrenmeye teşvik etmek. İnsanın yeryüzündeki hareketlerini kısıtlayan ve akıl yürütmeyi katleden istibdat rejimine direnmek. Sömürgecilik diye adlandırdığımız, ama özellikle İngiliz sömürgeciliğinde somutlaşan her türlü yabancı müdahaleyi reddetmek. Hangi bayrak altında olursa olsun, İslam Ümmeti'nin birliğine inanmak, hatta Osmanlı Halifeliği'nin gölgesinde bile olsa, bu bayrak altında toplanmak, tefrika (bölücülük ve dini mezhepçilik) ve Şii bağnazlığıyla mücadele etmek..."[68]

Afgani, yandaşlarınca, "büyük din âlimi, ârif kişi, dahi zat-ı muhterem ve büyük müçtehit" olarak anılırken; Arap tarihçilerinden Corci Zeydan gibilerince "Şark'ın en büyük hatibi" diye tanımlanır.[69]

Türk araştırmacı Mümtaz'er Türköne şunu iddia eder: "Afgani, orijinal bir fikir adamı değildir. Yeni Osmanlılarla (Ali Suavi, Namık Kemal vs) karşılaştırıldığında, ortaya attığı düşüncelerinde orijinallik görülmez. Yeni Osmanlıların fikirleri daha derinliklidir."[70]

Muhammed Abdu: 1849 yılında Nil kıyısındaki Şabrahit merkezine bağlı bir köyde yoksul aile çocuğu olarak dünyaya geldi.[71] Afgani'nin en sadık ve vefalı öğrencisi, izleyicisi ve fikirlerinin mirasçısı olan Abdu'nun babasının Türkmen olduğu söylenir.[72] Köyde Kur'an öğretimi alan Abdu, on yaşındayken Tanta'daki El Ahmediye Camisi'ne gidip tecvit bilgisini iki yılda tamamladı. Daha sonra aynı camide normal ve düzenli eğitime başladı. Gördüğü eğitimden usanıp ikrah edince, oradan kaçtı. Evlendikten sonra babasının zorlamasıyla yeniden kaçtığı El Ahmediye Camisi'ne döndü. Akrabalarından Şeyh Derviş ile tanıştıktan sonra, dini eğitime ısındı. 1866'da ünlü El Ezher İslam Üniver-

sitesi'ne gitti. Orada benzeri uyumsuzluklar gösterdikten sonra, özellikle Şeyh Muhammed el Bisyuni adlı edebiyatçı, şair, musikişinas bir zatın talebesi oldu. O da üstadı Afgani gibi, özellikle İbni Sina üzerinde yoğunlaştı. İbni Haldun ile Aristo mantığını okudu. 12 yıl kadar El Ezher'de kaldı ve Dar-ül Ulum Medresesi'nde öğretmenlik yaptı. Sadece dini yönünü değil, aynı zamanda edebi yönünü de geliştiren Abdu çok yönlü bir kişilik kazandı. Şeyh Derviş'ten tasavvuf dersi aldı. Şeyh Derviş ise, Libya'daki Trablusgarp kentinde karşılaştığı Şeyh Muhammed el Medeni'den derin tasavvuf eğitimi alarak El Şazliyye Tarikatı'nın marifetine ermişti. Abdu; Şeyh Tavil'den felsefe, Şeyh el Bisyuni'den ise edebiyat öğrendiğinden, çok yönlü bir kişilik geliştirdi.[73] Mısır'ın en tanınmış gazetelerinden *El Ehram*'da yazmaya başladı; *El Vakai-ül Mısriyye* (Mısır Gerçekleri) gazetesinin yayın yönetmeni oldu. Burada ileri görüşlü İslam çevreleriyle tanıştı ve Arabi Paşa'nın öncülük ettiği İngiltere'ye karşı ayaklanma hareketine katıldı. Bununla birlikte, gerek ayaklanma gerekse ona önderlik edenler hakkında çok sert eleştirilerde bulundu. Ayaklanma bastırılınca, 1882'den itibaren üç aylık hapis cezasına çarptırılıp Suriye'ye (Beyrut) sürgün edildi.[74]

Cemaleddin Afgani İstanbul'dan Mısır'a sürgün edilince, Abdu 1871'de onunla karşılaşıp tanışmıştı. O tarihten itibaren Afgani'nin yakın arkadaşı ve fikirdaşı oldu. Suriye'de sürgün bulunan Abdu, Afgani'nin çağrısı üzerinde Paris'e gitti ve *El Urvet-ül Vuska* adlı dergiyi birlikte çıkardı. Afgani ile birlikte Mason Locası'na kaydolan Abdu'nun amacı, bu tür gizli örgütler aracılığıyla istibdat yönetimini devirmek idi. Fakat Mason Locası'ndaki yabancılar, Mısır yönetimi ve İngiliz-Fransız sömürgecileriyle çoktan uzlaşmışlardı.[75] Abdu, Paris günlerinde çok sayıda batılı oryantalist ile tanıştı. Paris-Londra arasında mekik dokudu. Bu arada, Hidiv Tevfik Paşa topluluğuna karşı mücadele etti; İngilizlere çattı.[76] Yeniden Beyrut'a dönen Abdu, Şeyh Abdulkadir el Qabbani (Mısırlı Arap-İslam selefilerinden El Ke-

vakıbi'yi zehirlediği söylenen Osmanlı ajanı) ile birlikte *Samratül Funun* (Sanat Çiçekleri) adlı dergiyi çıkardı. Arkadaşlarından Riyad Paşa bakanlık mertebesine yükselince, Abdu ülkesi Mısır'a döndü. Sadece Riyad Paşa'nın değil, İngilizler adına Mısır'a hükmeden Lord Cromer'in ricası üzerine Hidiv Tevfik Paşa tarafından affedildiği söylenir.[77] Ülkedeki milli eğitimin ıslahı için bir rapor hazırlayan Abdu, bunu Lord Cromer'e sunarak onayını aldı. Ardından, özel bir eğitim ve ıslah merkezi açmaya koyuldu. El Ezher, El Evkaf ve Şeriat Mahkemelerinin işleriyle yakından ilgilendi. 1899'da Müftülük makamına gelince, kendince çok önemli fetvalar verdi.[78]Afgani'yi tanıdıktan sonra, İslam devrimcisi (köktendinci ıslahatçı) olarak hayatını sürdüren Abdu'nun, sonradan giderek ılımlılaştığı ve düzene hizmet eden bir konumda olduğu görülür.[79] Yazdığı kitaplar arasında *Muzekkerat* (Anılar), *Risalet-ül Tevhid* (Tevhid Risalesi), *El İslam ve'l Reddu ala Muntekidihi* (İslamı Eleştirenlere Reddiye), *El İslam ve'l Nasraniye ma'l ılm ve'l Medeniye* (İslamiyet ve Hıristiyanlık Bilim ve Uygarlıktan Yanadır) vardır.

Abdu'nun Kur'an ayetlerine ilişkin özgün yorumları bulunur; genel anlamda bu ayetleri çağa uyarlama biçimi göze çarpar. İslamda bir hayli tartışmalı konulardan olan kadınların eğitimi, faiz meselesi, İslamda resim ve fotoğraf, medeni kanunlar ışığında İslam şeriatının yeniden yorumu üzerine içtihat yapmıştır. Sözgelimi, "akıl kutsaldır ve vahiyle atbaşı gider; çünkü aklın ve vahyin de hedefi insanlara hayat yolunu çizmektir" diyen Mısırlı ünlü ıslahatçı, "gerektiğinde akıl, vahyin yerini alabilir" yolunda görüş belirtebiliyordu. Kur'an'ın tefsir yönteminde Mutezile görüşüne yakın bir yol izlemektedir. Rey (kişisel görüş) ve akla dayalı tefsiri, nakil (kopyacı) ve esere dayalı tefsire tercih eder.[80]

Islahatçı selefi görüşleriyle gelenekçi ulemanın tepkisini çeken M. Abdu hakkındaki betimleme önemlidir: "Muhammed Abdu, bu bombayı (geleneğe aykırı düşüncelerini – F.B.), El Ezher Medresesi'ndeki genç, yaşlı, geçmiş ve gelecek bütün bö-

lümlerdekilerin üzerine attı. Böylece, kamuoyu düşüncelerini yanıltıp ilim saflarını sarsmak ve topyekün İslam fikir tarihinin en büyük hadisesinin cereyan etmekte olduğu kanaatini vermek istemişti."[81]

Reşid Rıza: 1865 yılında Lübnan'ın kuzeyindeki Trablusşam kentine bağlı El Kalmun köyünde doğan Muhammed Reşid Rıza el Hüseyni, Muhammed Abdu'nun izleyicisi olarak Arap dünyasında tanınmış bir selefi ya da ıslahatçıdır. Ailesi, dini anlamda manevi değeri büyük olan şeyhlerden (Meşayih) sayılmakla kalmaz; "Rıza'nın Ehl-i Beyti" adıyla anılır ve soyunu Peygamber ailesine kadar uzatır. Bu yüzden, *Seyyid* unvanını alır. Bu soyağacı, kimilerince kuşkuyla karşılanmıştı.[82]

İlköğretiminin ilk yılını Trablus'ta tümüyle Türkçe konuşulan bir okulda geçiren Reşid Rıza, bir yıl sonra buradan ayrıldı. Oradan hem milli hem İslami bir eğitim verip Arapça öğrenim yapan, bu arada Fransızca ve Türkçe öğreten bir okula geçti. Şeriat ve Arabi ilimlerde ilerledikten sonra mantık, felsefe ve matematik okudu. Tasavvuf eğitiminden geçti. İcazet aldı. Kendince "evliya" derecesine yükseldiği söylenir. Büyük bir arayış içine giren Rıza, Mısır'daki yolculuğu sırasında Afgani ve Abdu tarafından çıkarılan *El Urvet-ül Vuska* dergisini görüp inceleyince, "kaybedip de aradığı şeyi bulduğunu"[83] anladı. Muhammed Abdu ile ilk kez 1898'de görüştü. Aynı yıl ikinci bir buluşma daha gerçekleşti. Orada *El Urvet-ül Vuska*'nın yerini tutacak İslami renkte bir dergi üzerinde daha tartışıldı. İkisi arasında varılan anlaşma gereğince çıkacak dergi; "hiçbir parti ve dini cemaati tutmayacak, kendisine yöneltilen hiçbir dergi veya gazeteye aldırıp cevap vermeyecek; büyüklerden hiç kimsenin düşüncesine hizmet etmeyecek" idi.[84] Üstadı Abdu'ya danışan Reşid Rıza, çıkacak yayın organının adını *El Menar* (Fener – Deniz Feneri) koydu. Haftalık *El Menar*, 17 Mart 1898'de yayın hayatına başladı. Reşid Rıza'yı ve ıslahatçı görüşlerini dünyaya, özellikle muhalif ve

yandaşı din adamlarına tanıtacak bu gazete, 22 Ağustos 1935 yılına (aynı zamanda Rıza'nın bir trafik kazasında öldüğü tarihe) kadar yayın hayatını sürdürdü.

Reşid Rıza, ümmet-imam ilişkisi üzerinde ısrarla durmak istedi. İslam toplumu ile ona önderlik eden kişinin birbiri üzerindeki haklarının belirlenmesini konu alan bu imam-ümmet ilişkisine, Rıza'nın üstadı Muhammed Abdu itiraz etti, çünkü bu tartışma, eninde sonunda, meseleyi götürüp Osmanlı politikasına sokardı ki, sonuç alınmayıp zarardan başka bir şey bulunamazdı.[85]

Rıza, daha sonra, yine Arap-İslam sentezcilerinden Abdurrahman el Kevakıbi ile karşılaştı. Kahire'deki buluşmalarında, Halifelik makamının Osmanlı'dan alınıp Araplara verilmesini şiddetle savunan El Kevakıbi'den etkilendi. Dolayısıyla, *El Menar*'da Osmanlı yönetimini eleştiren makaleler yazdı. Osmanlı ile arası giderek bozulan Rıza, sonuçta Hilafet makamının Osmanlı'nın değil, Arapların hakkı olduğunu ileri sürdü. O sıralarda üstad Muhammed Abdu öldüğünden, diğer selefi önderleri Kahire'de oturup özellikle bu meseleleri tartışıyorlardı. Nihayet "Osmanlı Şûrası" adıyla bir cemiyet (dernek) kuruldu ve başkanlığı da Rıza'ya verildi. Amaç, bu dernek aracılığıyla Osmanlı yönetimini yıpratmak, iç ve dış siyasetlerini eleştirmek, bu tür eleştirileri el altından çoğaltıp İslam diyarlarına göndermekti. O sırada İtalyanlar Libya'yı işgal etmişler; ayrıca İttihat ve Terakki Fırkası kurulmuştu. Fırka, Osmanlı Şûrası'na, Osmanlı yönetimine karşı birleşme çağrısı yapınca, Rıza bunu kabul etmedi.[86]

Reşit Rıza, Türk milliyetçiliği yapan İttihad ve Terakki Cemiyeti ile işbirliği içine girmedi. 1900 yılında Kahire'de "Davet ve İrşad Cemiyeti" (DİC) kurup Hıristiyan misyonerlerine karşı, İslami güzellikleri savunmayı merkezi görev olarak saptadı. 1909'da, her nedense Türkiye'ye yöneldi. Fakat Arap-İslam sentezcileri tarafından çok eleştirildi. 1912'de DİC'in kurulması için gereken izni kopardı. Birinci Dünya Savaşı çıkınca, DİC yeniden kapandı. Daha sonra El Ezher Üniversitesi, DİC ile ilgilendi

ve onu, "Din Bölümü" adıyla bir fakülteye dönüştürdü. Adı Tahassus-ül-Va'zu ve'l Irşad (İrşad ve Vaaz Bölümü) oldu. 1961'deki bir yasayla da İrşad ve Vaaz Enstitüsü'ne çevrildi.[87] Reşid Rıza, İslamda fikri bağnazlığın temsilcilerinden olan İmam Gazali'ye karşı eleştirilerde bulunan İbni Rüşd türü felsefe âlimlerini örnek alan selefi akım yandaşı olarak, "Dinde çokça yazılıp çizilen mucizelere pek inanmadı. Onun için iki mucize daima vardı: Biri, geçmiş peygamberlerin duydukları hissi mucize, diğeri de Kur'an'da somutlaşan akli mucize. Bunun dışında diğer mucize şekilleriyle olağanüstü durumların varlığını reddetti."[88] Rıza, "meydan okumanın, mucizenin şartlarından biri olduğunu" söyler. Sözgelimi, Hz. Muhammed'in "miraç" mucizesine inanır ama ayın bölündüğü yolundaki mucizeyi şiddetle reddeder. Hz. İsa'nın gökyüzüne kaldırılmasını da kabul etmez.[89] Reşid Rıza'ya göre, İslamda yasaklanan "faiz" konusunda kesin ve genel kanıtlar yoktur. Bu yüzden konu tartışmalıdır. Çok kadınla evlilik, İslamiyet'te mubah ama Reşid Rıza'nın nazarında yasaklanması gereken bir kural olmalıdır. Rıza, kâfirlik ve şirk meselesinde gelenekçi ulemadan farklı düşünüyor, sihir meselesinin de hayalden ibaret olduğunu ve gerçekle bağdaşmadığını ileri sürüyordu.[90]

Mısır'da gelenekçi ulemanın dışında ve ona karşı ortaya çıkacak olan Müslüman Kardeşler Örgütü dahil, günümüz İslami hareketlerine damgasını vuran bu selefilik akımının öncüleri, özellikle Afgani-Abdu-Rıza üçlüsüdür.[91]

Muhammed Abdu-Reşid Rıza selefiliğinin modernist bir yorumunu yapanlardan biri de, Mısır'da tartışmalara yol açan Ali Abdulrazık'tır. Ona göre, İslamda şu ya da bu şekilde siyasal bir otorite gerçekten gereklidir. Bunun ille de belirli tipte olması gerekmiyor. Üstelik Müslümanların, mutlaka bağlı olmaları, gereklerine uymaları mecburiyetini va'azeden belli bir sistemin varlığı söz konusu olamaz. Ümmetin siyasal olarak birleşmesi de her-

hangi bir zorunluluk taşımaz. İslam, zamanın toplumsal gelişmelerini ve gereklerini göz önünde bulunduran, içinde yaşadığımız entelektüel, toplumsal ve ekonomik koşullara uyan, bütünüyle özgür, şu ya da bu şekilde bir devlet kurmamıza izin verir. Dolayısıyla, hilafet kurumu kaçınılmaz olmaktan çıkar, çünkü dini otorite ile devlet otoritesi arasında bir ayrım vardır. Hz. Muhammed bir kral değildi; hiçbir zaman da hükümet ve devlet kurmak için özel bir çaba göstermemişti. O, siyasal bir lider olmaktan çok, Allah tarafından gönderilen elçi (resul) idi." Özetle, Abdulrazık'ın "İslam dininin siyasetle hiçbir ilintisi yoktur" yolundaki tezinin yer aldığı *El İslam ve'l Usul'ul Hükm* (İslam ve Yönetim Kuralları) adlı kitabı 1925'te yayınlandığında, gerek Mısır El Ezher uleması, gerekse diğer çevreler, kendisine büyük tepki gösterdiler. Kitabını yargılayıp dini açıdan mahkûm ettiler. Yüksek Ulema Meclisi, kitabı yedi temel noktada eleştirip şeriata aykırı buldu. Diğer İslamcı çevreler de, kitaptaki tezler için, "İslami liberalizm, sulandırılmış liberalizm" (özellikle M. İmara ile Dr. M. Ziyaeddin el Reis'in eleştirileri doğrultusunda) tanımını kullandılar.[92]

El Ezher'in Dini Rolü ve Önemi

İslam dünyasının ilk üniversitesi konumundaki El Ezher, İsmaili mezhebini benimseyen Fatımiler Devleti tarafından MS 975 yılında Kahire'de kuruldu. Başlangıçta dönemin bilim, fen, felsefe ve teoloji gibi dallarda eğitim veren Dar-ül Hikme niteliğindeydi. Her yıl Ramazan ayında dersler başlar, büyük ölçüde Şii mezhebinin alt kolu sayılan İsmaili öğretileri ve Batıni felsefesi öğretilirdi. Ayrıca fıkıh, Arap dilbilgisi, astronomi, kelam (İslam felsefesi) ve mantık okutulurdu.

Fatımilerin çöküşünden sonra (12. yüzyıl) yani Eyyübiler zamanında, Sünni (Şafi) ağırlıklı müfredat temel alındı. Buna uygun dini ve kültürel konular işlendi.

Bu İslam üniversitesi, yüzyıllardan beri dünyanın dört bir yanından okumaya giden binlerce talebeyi mezunedip icazet verir; geldikleri ülkelere göndermek suretiyle davet faaliyetini (bir çeşit misyonerlik) yürütür. Burada yetişen din adamları (ulema), Sünni İslam dünyasını yakından ilgilendiren fetva vermeleriyle nam saldılar.

El Ezher uleması, Napolyon'un Mısır seferiyle başlayan (1798) Fransız sömürgeciliğine karşı gerçekleşen iki büyük ayaklanma sırasında destek anlamında bir rol oynadı. Bundan ötürü Mısır'da ilk yapılan 1923 Anayasası'nın formüle edilmesinde din adamlarının ağırlığı büyüktür. Sözgelimi, İslam şeriatının, anayasadaki kanunların temel dayanağı olduğu belirtiliyor; devletin resmi dininin de "İslam" olduğu vurgulanıyordu. Gerçi, 1923 Anayasası'nın birçok maddesi Fransız ve Belçika anayasalarından alınmaydı. Esas yani şeriat temeli üzerindeki kanun maddeleri korunuyordu. 1930 yılında Sıdkı Paşa önderliğinde 1923 Anayasası laikleşme, kişisel hak ve özgürlükler, medeni kanun vs lehine köklü bir değişikliğe uğradı. Bunun üzerine, ulema ayağa kalktı. Hükümet geri adım atarak yeniden 1923 Anayasası'na dönüldüğünü ilan etti.[93]

El Ezher uleması, siyasi iktidara hiç gelemedi. Ancak, Fransız sömürgeciliğine karşı mücadelede (18. ve 19. yüzyıllar) önemli bir rol oynamanın karşılığını aldı. Hükümet başkanları ile bakanların atanması işini, perde arkasından yönetti. Sözgelimi, Başbakan Muhammed Ali'nin bu makama gelmesinde Ömer Mükerrem adlı El Ezher şeyhinin etkisi büyüktü. Fransızlardan sonra İngilizlere karşı ayaklanmalarda da El Ezher (1919) hatırı sayılır bir rol oynadı. Bunun meyveleri, 1923 Anayasası'ndaki İslami metinlerde görüldü.[94]

1950'li yıllarda ise El Ezher'de şöyle bir değişiklik oldu: Eskiden ulema pek siyaset sahnesinde görülmez, ama perde arkasından siyasetçileri desteklerdi. 1940'lardan itibaren, El Ezher uleması değil ama bizzat bu İslam üniversitesindeki öğrenciler, giderek med-

rese avlusundan çıktılar; diğer milliyetçi öğrencilerle işbirliği halinde siyaset üretmeye başladılar. "Sömürgeciliğe, Kral Faruk'un despotizmine ve Arap topraklarını işgal eden Siyonizme" karşı bir çeşit görünmez ittifak yaptılar. Bu arada Mısır ordusuyla bir şekilde temas kurdular.[95]

Ulusalcı Cemal Abdulnasır yönetimi sırasında, özellikle 1961 yılında, El Ezher'in geleneksel/gelenekçi yapısı ile müfredatı, çağın gerekleri doğrultusunda yeniden ele alındı. Modern anlamda bir üniversite kimliğine kavuşturuldu: Tıp, mühendislik ve tarım gibi seküler/dünyevi fakülteleri açıldı. Kadınlara mahsus bir bölüm oluşturuldu. Zaib-ül Nisa Hamidullah, El Ezher tarihindeki ilk kadın öğretim görevlisi olarak ders verdi. El Ezher'in tarihi kitaplığı, 2000'lerde, Mısır'ın en büyük ikinci kütüphanesi niteliğindeydi.

El Ezher bünyesinde modern teknik bölümlerin açılması, eğitim görmek isteyen kimi İslamcı çevrelerin gözlerini açtı. Özellikle Müslüman Kardeşler mensupları, buralara kaydolmak suretiyle politik İslam propagandası yapmaya elverişli bir zemin buldular.

El Ezher sıradan bir ilahiyat yüksek okulu değildir; yasal yetkileri ve manevi gücü nedeniyle, ülke çapında önemli bir dini/siyasi odaktır. Üniversite mütevelli heyeti, önemli konularda fetva verir; ülkedeki kültür ve sanat faaliyetlerini denetleyebilir ve gerektiğinde bir sansür kurulu gibi çalışabilir. "İslama aykırıdır" gerekçesiyle bu üniversite yönetimince yasaklanıp imha edilen kitap, yayın, film gibi sanatsal ürünlerin sayısı yüzleri bulur. Aynı El Ezher yönetimi, 1990'lı yıllarda İslamı açıkça eleştiren birkaç akademisyeni (Dr. Nasır Hamid Ebu Zeyd, Dr. Nevval el Saadawi gibi) "kâfir" ilan etmiş; "kâfir" damgası yiyen bu şahsiyetlerle evli bulunan eşlerini, "bir Müslüman bir kâfirle evlenemez veya evli kalamaz" bahanesiyle, dini temelde boşanmaya zorlamıştı.

El Ezher'in baş sorumlusu Şeyh Muhammed Seyyid Tantawi, Ekim 2007'de, "devlet aleyhine yazı yazıp yönetimi eleştiren gaze-

tecilerin, şeriat kuralınca kırbaçlanması gerektiği" yolunda fetva bile vermişti.

El Ezher ile direkt bağlantılı olmamasına rağmen yarı resmi bir kurum sayılan **El Meclis-ül Ala l'il Şuun-il İslamiye** (İslami İşler Yüksek Meclisi), ülkenin günlük hayatına yön veren uygulamalarıyla ünlüdür. Kültür ve sanat eserlerinin değerlendirilip kamu yararına olup olmadığına karar vermek, bu uygulamalar arasında sayılır. Son örneği, Kasım 2008'de yaşandı. Adı geçen Meclis, Mısır Kültür Bakanı Faruk Hüsnü hakkında dava açma uyarısında bulundu. Gerekçe şuydu: Mısırlı şair Hilmi Selim, bir şiir kitabında "Allah'ın ilahi sıfatlarını zedeleyen ifadeler kullanmış; onu süt sağan ve kümes hayvanı boğazlayan bir köylü gibi tasvir" etmişti. Kültür Bakanlığı, Nisan 2008'deki bir yarışmada, bu şiir kitabını birinciliğe layık görmüş ve yaklaşık 8 bin dolarlık ödülü sahibine vermişti. Meclis, "Allah'a olmadık sıfat yakıştıran" şair Hilmi'ye verilen maddi ve manevi ödül geri alınmadığı takdirde, Bakan Faruk Hüsnü hakkında dava açılacağını açıkladı.[96]

Dini Cemiyetler

1992 yılı itibariyle Mısır'da kurulmuş 9 bin hayır cemiyetinden 1500'ü, dini temeldeydi. Bu cemiyetler, dolaylı yollardan İslami bir rol üstlenirler. İslamcı akımların yetiştiği esas merkez **El Cemiyet-ül Şeriyye** (Şeriat Cemiyeti), **Cemiyet-ül Şebab-il Muslim** (Müslüman Gençlik Derneği) ve **Ensar-ül Sunne** (Sünnet Ehli) idiler. Mısır'daki dini cemiyetler, Vakıflar Bakanlığı'ndan daha fazla cami ve mescide sahiptir. Gelenekçi İslamcıların hemen tümü, (El Tekfir örgütü dışında) hükümete ait camiler yerine, dini cemaatlerin camilerinde ibadet ederler. El Tekfir ise, bu cemiyet camileriyle devletinkilerini Mescid-ül Dırar (Hz. Muhammed zamanında Müslüman karşıtı müşriklerin, taraftar kazanabilmek için açtıkları sahte cami) ilan ederler.

Mısırlı dini şahsiyetler ve ulema kesimi de, çoğu zaman, resmi camiler yerine dini cemaat ve cemiyetlerin camilerinde tebliğ ve ir-

şad konusunda vaaz verirler. Günümüzde El Cihad, İslami Cemaat (El Cemaat-ül İslamiye) ile selefi akım ve hareketlerin bizzat idare ettiği, hitabetini yönettiği camiler bile var. İhvan ise, **El Hulefaül Raşidin** (Dört Halife) ve **El Davet-ül İslamiyye** (İslami Davet) ile adı bilinmeyen birçok cemiyetlerde çalışmalarını yürütüyor.

Bu cemiyetler, zaman zaman yasaların belirlediği sınırlara ya da dönemin siyasi yönelimlerine göre azalır veya çoğalırlar. Örneğin, Mısır'ın eski devlet başkanı Enver Sedat, "solculara karşı bir denge unsuru olsun" diye izin verdiği dini cemaatler endişe verici boyutlarda çoğalınca, devlet açısından "kuruluş amacıyla çelişiyor ve siyasi faaliyetlerde bulunuyor" gerekçesiyle birçok cemiyete sınırlamalar getirdi. Ünlü dini şahsiyet Şeyh Hafız Selame liderliğindeki **El Hidayet-ül İslamiyye** (İslami Hidayet) derneği de bunlardandı. Neredeyse her sokak ve cadde başında bitiveren, üstelik dini cemaat ve örgütlerin sahipliğinde bulunan bu tür yerlerin devlet tarafından denetim altına alınması çok güçleşti. Devlet, 1995'ten itibaren, özel camileri, Vakıflar ve Diyanet İşleri gibi kamu kuruluşlarının denetimine aldı.

Devletin resmi kurumu olan ve öteden beri resmi İslamı savunan dini El Ezher Üniversitesi ulemasına olan güvenin kaybedilmesi, halkın devlet camilerinden uzak durmasının en önemli nedeni.

Cami ve mescitlerden uzak durma, Mısır İslamcıları arasında yoğun bir siyasi faaliyeti de beraberinde getirdi. Cami ve mescitler, İslami siyasetin yapıldığı merkezler haline geldiler. Özellikle, "Manassa Camisi Olayı" sonucunda çıkan şiddet olaylarının ardından yapılan tutuklama ve soruşturmalar, radikal El Cihad akımının bu tür cami ve mescitlerde silahlı eğitim de yaptıklarını ortaya koymuştu.[97]

Dini Örgütler

Müslüman Kardeşler (İhvan) Örgütü

1) Kuruluş ve Gelişim Aşamaları:

İhvan, 20. ve 21. yüzyılın en geleneksel ve yaygın örgütüdür. Kimi tahminlere göre, 2008 yılı itibarıyle örgütün Mısır'daki mer-

kezinin 2.5 milyon kadar üyesi bulunmaktadır. Sadece Arap-İslam dünyasında değil, aynı zamanda çok sayıda batılı ülkelerdeki kolları ve uzantıları nedeniyle de köklü bir harekettir. İhvan örgütünü birçok boyutuyla ele almak, diğer ülkelerdeki İslamcı hareket ve akımların anlaşılması açısından son derece önemlidir.

1927'te kurulan Mısırlı **Gençler Cemaati**, 1928'de Müslüman Kardeşler örgütü oldu. Kurucu lider Hasan el Benne, 6 fakir insanla yola koyuldu. 1928-38 arasında *davetçi* (kitle içinde dini propaganda faaliyeti), bu tarihten sonra şiddet eylemcisi bir hareket oldu. Hareketin hiyerarşisi (İrşad Bürosu, Şûra Meclisi, bölge şubeleri vs) 1935'te şekillendi. Politik niteliği, 1939'daki 5. kongresinde kabul edildi. Diğer siyasi partilerin tümü birden, batıl (İslam nazarında geçersiz) ilan edildi. Sloganı şuydu: "İslam hem din, hem devlettir; Kur'an ve kılıçtır!" İhvan'ın program ve tüzüğü kamuoyuna açıklandı. *El Nezir* (Elçi veya Delil), *İnşa'ül Şaab* (Halk Yapılanması) isimli yayın organları yayınlandı. İzci ve spor birimleri oluşturuldu. Siyasi, sosyal, eğitimsel ve dini alanda yapılacak ıslahat projesi belirlendi. Kalkınmada İslami yöntemin uygulanmasına, aksi takdirde, yönetim ve diğer partilerin görevlerini ihmal etmiş olacaklarına dair beyanlarda bulunuldu. Hemen ardından Arap-İslam sentezine dayalı milli meselelere el atıldı, alternatifler sunuldu. 1944 yılında İhvan, Mısır'ın hemen her yerinde örgütlenmişti.

1930'lu yıllarda sömürgeci İngilizlere karşı milli seferberlik kampanyalarında hatırı sayılır bir rol oynayan İhvan, aynı dönemde çoğunluk partisi konumundaki Vafd'a karşı, Kral ile ittifak yaptı. İttifak, hareketin kurucu lideri El Benne ile genel sekreteri Abidin Emin'in 1941'de tutuklanmasıyla sona erdi.

İhvan 1940'lı yıllarda, özellikle 1945'te, tam anlamıyla siyasi bir parti konumuna kavuştu. Örgütsel yapısını sağlamlaştırdıktan sonra, ciddi ve aktif bir siyaset hareket olarak politik arenaya çıktı. El Benne açıkça, "bütün Arap ülkelerinde İslami bir yönetim ve rejim kurulmasını; şeriat uyarınca dinde haram sayılanların (içki, faiz, zina,

kumar vs) yasaklanmasını, milli eğitimin İslami olmasını ve şeriatın anayasanın birinci maddesi olarak konulmasını" istedi.[98]

Kuruluşundan bu yana geçen 80 yıllık süreçte, İhvan hareketi şu aşamalardan geçti:

Birinci aşama, kurulduğu 1928 yılından, kurucu önderinin öldürüldüğü 1949 yılına kadar olan süreyi kapsar.

İkinci aşama, 1949-1954 arasında sürdü. Bu döneminde örgüt, genel başkansız idare etti. 1951'de Hasan el Hudeybi umumi mürşit (genel başkan) seçildi ve ihtilalci subaylarla darbe işbirliği yapıldı. İttifak 1954 yılında bozuldu.

Üçüncü aşama, 1954-1970 yıllarını kapsayan görece uzun bir dışlanma ve tasfiye dönemidir. İhvan, ulusalcı lider Cemal Abdulnasır'a suikast düzenleyince, yönetim hareket mensuplarına karşı köklü imha politikası izledi.

Dördüncü aşama, 1970-1975 dönemidir. Abdulnasır ölünce, yerine geçen Enver Sedat sosyalist ve ilerici unsulara karşı kullanmak amacıyla İhvancıları affeti, hapisten çıkmalarını sağladı ve toplumsal alanda önlerini açtı.

Beşinci aşama, 1975 yılından başlayıp günümüze kadar (2008 yılı) süren bir zaman dilimini kapsar. Yasal olmadığı halde İhvan, 1973'ten itibaren adım adım ama yönetimin göz yummasıyla sivil toplum alanlarında legal ya da yarı legal faaliyetlerine başladı. İhvan cemaatinin "muhteşem dönüşü", yeni mürşidi Ömer el Tılmisani'yi açıkça seçtiği 1976'da oldu.

1950'li ve 1960'lı yıllarda yakalanıp cezaevlerinde tutulan İhvan önderleri, Enver Sedat sayesinde dışarı çıkınca, eski kadro ve yandaşlarını derleyip toparlama yoluna gittiler. Sedat'ın yeşil ışık yakması sonucunda ihtiyatlı biçimde siyasi arenaya girdiler. Sedat, "dini bir anlamı olan İhvan (Müslüman Kardeşler) ibaresini silmeleri ve eskiden kurdukları Gizli Aygıt'ı lağvetmeleri halinde" hareketin siyasi bir parti kurmasına izin vereceğini bildirdi. Fakat İhvan ileri gelenleri, bu öneriyi reddettiler. Dolayısıyla İhvan, hukuki ve yasal en-

geller nedeniyle günümüzde (2008 yılı) bile kendi adıyla siyasi bir parti kuramıyor fakat aynı zamanda bir sivil toplum kuruluşu (daha doğrusu bir dernek, hayır cemiyeti) gibi eğitimden kültüre, ticaretten siyasete, hemen her alanda rahatça faaliyet gösterebiliyor. Kurduğu lobiler sayesinde siyasi karar mekanizmalarını ve partilerarası dengeleri derinden etkiliyor. Bir siyasi yapı olarak yasak olmasına rağmen bağımsız milletvekili çıkarıp parlamentoya girebiliyor. Nitekim İhvan, 2005 seçimlerinde %20 oranında oy alarak parlamentoda 88 sandalye kazandı. Hareketin en sürekli yayın organı, *El De'va* (Davet) isimli gazetedir. Müslüman Kardeşler, bu yanlarıyla Türkiye'deki Fethullahçı Hareket'e benziyorlar.

2) Örgütün Tanımı ve Programı:

Anlamı Müslüman Kardeşler olan El İhvan-ül Müslimun örgütü, saf haldeki İslama dönüşe çağırdığından, *selefi* (aslına uygun Ortodoks) bir davettir. Sünni öğretileri benimsediğinden, *Sünni* bir yoldur. Hayra yönelik işlerde Allah için sevmeye, gerektiğinde Allah için insanlara yüzünü çevirmeye, bu arada iş/yürek/kişi arınmasına önem verdiği için, *Sufi* (mistik tasavvufçu, tarikatçı) bir harekettir. İslami esasların egemen olduğu bir ümmet toplumu için çalıştığından, siyasi bir teşkilattır. Kuvvetli müminin zayıf müminden daha hayırlı olduğunu bilerek beden eğitimine önem verdiğinden, *sportif* (yarı askeri-milisvari) bir cemaattir. İslami ideolojiyi farz kıldığından, *kültürel* (din eksenli) bir cemiyettir. İslami çerçevenin içinde kalmakla birlikte, bu öğreti temelinde ticareti ve kâr hükümlerini (serbest piyasa) benimsediğinden, *ticari* bir şirkettir. İslamcı çözümler önerdiğinden, toplumsal bir fikir sistemidir.

İşte, hareketi 1927'de İsmailiye kentinde kuran Hasan el Benne'nin ifadeleriyle İhvan'ın tanımı budur.[99]

İhvan'ın faaliyet programı üç aşamada tasarlanır:

a) Propaganda ve tanıtma aşaması,

b) Oluşum ve ensar (taraftar) üyenin seçimi,

c) Uygulama ve eylem aşaması.

Aslında, bu aşamalar hemen her siyasal/toplumsal hareket için geçerlidir. Hasan el Benne ise, sürekli biçimde, "düşmanlara karşı" elden geldiğince "kuvvet hazırlığı" yapılması gereğine, Kur'an'dan alıntılar yaparak işaret etmekteydi.

Tartışma konusu yapılan, bu kuvvetin, "ilk mi yoksa son çare mi" olduğudur. El Benne'ye göre, devrim, kuvvetin en şiddetli görüntüsüdür, ancak temkinlilik gereklidir. İhvan herhangi bir devrime kalkışmayı düşünmediği gibi, böyle bir hareketin olumlu sonuçlar vereceğine de inanmıyordu.[100] İhvan, devlet idaresinin, İslami kurallara göre olmasını kabul eder. Fakat hiçbir zaman ülkeyi yönetme arzusu taşımaz. İslami bir yönetimi gerçekleştirebilecek kişiler çıkarsa, İhvan onlara yardımcı olur, çünkü İslami görüşlerin halka anlatılıp benimsetilmesi için zamana ihtiyaç vardır.[101]

Kurucu liderin "Ey Müslüman Kardeş" diye başlayan mesajı ise çelişkilidir. Bir yandan, toplumsal değişimin bireyin davranış ve görüşlerini değiştirmekten başladığını belirten El Benne, şunları söylüyordu: "Her ülkenin, gücünü İslam şeriatı ile Kur'an'dan almış ve İslami fıkıh kurallarına uygun bir kanunu vardır."[102]

El Benne önderliğindeki İhvan, Kur'an ve Sünnet temelinde bir yaşam tarzı sunmaktadır. Müslümanın aile, birey, cemaat ve devletle ilişkisi, Kur'an ve Sünnet ekseninde yapılanmalı ve yürümelidir.[103]

Öte yandan, El Benne, stratejisini şöyle formüle etmişti: "Sadece dini fikirler temelinde faaliyet göstermekten kaçınmak ve İslam için mücadeleyi siyasi alana taşımak lazımdır. Selefi fikirlere sarılarak, Hilafet rejimini canlandırmaya çalışmak gerekir. Hilafet, örgütsel ve siyasi bölünmelere karşı İslam birliğinin simgesidir. Bu arada, modern anlamda parti ve çok partililik fikrine karşı çıkarak Hareket'in (İhvan – F.B.) hedefini gerçekleştirmek için cihat fikrine sarılmak şarttır. Mücadelede aşamaları gözeterek hedefe adım adım yaklaşmak, İslama uymayan bütün rejimleri zalim kabul ederek buna

karşı direnmek elzemdir. 'Münkir ile mücadele' sloganıyla toplumu, davranışlarını değiştirmeye çalışmak esastır."[104]

Görüldüğü gibi, bu belirsiz ifadelere uygun olarak İhvan kendine bir yön çizememiş; Hasan el Benne'nin düşüncelerinde cihat konusu açıklığa kavuşamamıştır. Bir yandan, silahlı mücadele ve şiddet, toplumu değiştirmek için başvurulacak bir yöntem olarak görülüp yedekte tutulurken; diğer yandan, iktidarla barışık yürümek, gündemin önceliklerinden olmuştur.

3) Örgütsel Yapı:

Ne parti ne dernek, hem parti hem dernek olması hasebiyle İhvan, hukuki bakımdan iki arada bir derede kalmıştır. Örgütsel yapısı da bu hukuki engeli arkadan dolanacak biçimde düzenlenmiştir. İhvan lideri El Benne'nin, kuruluş yıllarında beyan ettiklerinde büyük çelişkiler var. Örneğin, "dini" olarak nitelenen yapı, siyasetle yakından ilintilidir; "siyasi" diye nitelenen ise, dini konulara gereğinden fazlı bulaşmıştır. Bu haliyle ne siyasi ne de tam anlamıyla dini bir yapı ortaya çıkıyor.

İhvan, aynı zamanda bir dünya örgütüdür; çokulusludur, İslami deyimle belirtirsek "ümmetçi"dir. Sınırötesindeki uzantıları, buna uygun biçimde yapılanmıştır. Örneğin, merkezdeki ana örgüt Mısır'dadır. Onun umumi mürşidi (genel başkanı, ruhani ve siyasi lideri), diğer ülkelerdeki İhvan kollarının görüşleri alınarak seçilir. Mürşit seçimi tamamlanınca, ülke içinde veya dışındaki İhvancıların ona biat etmesi şart koşulur. İhvan mürşidinin vereceği fetva ve buyruklar, dünyanın her yerindeki İhvancılar için birer yol işareti, pusula gibidir ancak bağlayıcılığı yoktur. Tüzüğe göre, mekanizma böyle işlemelidir. Oysa merkezdeki İhvan, başka ülkelerdeki kollarının sözlerine kulak asmadan bildiğini okuyabiliyor. Mesela tüzüğü gereği, genel başkan, merkez ile şubelerin mutakabatıyla seçilmelidir. Oysaki Mısır'daki merkez, 1986 ve 1996'daki genel başkanlarını, kendisi belirleyip seçti. Ardından bunu, yurtdışı şubelerine dayattı.

Hareketin farklı ülkelerde bağımsız ve özerk hareket eden kolları vardır; kimi zaman bazı İhvan şubeleriyle yerel önderleri, genel başkana biat etmeyebiliyor; hatta ona başkaldırabiliyorlar. Kazan kaldıranlara karşı ciddi bir yaptırımdan söz edilemez; çünkü bağlılık ideolojik, fikirsel, ruhani, manevi, edebi ve ahlaki düzlemdedir.

Mustafa Meşhur, İhvan mürşidi olduğu dönemde, 1982-86 yılları arasında Kuveyt ve Almanya gibi birçok yabancı ülke arasında mekik dokumak suretiyle hareketin sınırötesi yapısını yeniden inşa etti. Gittiği her ülkedeki İhvancılarla görüşüp danışarak uluslararası düzlemde bir Şûra (Danışma/İstişare) Meclisi oluşturdu. Bu çokuluslu yapının yönetilmesini sağlayan ikinci çatı, Mekteb-ül İrşad (Rehberlik Bürosu – Politbüro) isimli olanıdır. Büro, Umumi Mürşit (genel başkan) ile bu başkanın bulunduğu ülkeden 8 kişi tarafından idare edilir. Geri kalan üyeleri, Şûra Meclisi tarafından ülkelerdeki temsil oranlarına göre seçilmektedir. Ayrıca bunlara bağlı faaliyette bulunan teknik komiteler ve komisyonlar kurulmuştur.[105]

İhvan mensubu yerli ve yabancı birçok İslamcı şahsiyet, taşlaşmış örgütsel ve fikirsel yapıyı ıslah etme (yenileme) çabası içine girdi. Bu gayretler merkezi pek etkilemediğinden, özellikle Mısır'daki ana karargâh, gelişmelere ayak uyduramıyor ve zamanın ruhunu yakalayamıyor.[106]

4) İhvan'ın Sınırötesi Kolları:

İhvan'ın eski İrşad Bürosu (Politbüro) üyesi Laşin ebu Şeneb, ana karargâhı Mısır'da bulunan İhvan hareketinin "75 ülkede kolları ve uzantılarının olduğu" yolunda sürpriz bir açıklama yaptı. Açıklama denen şey, Ağustos 2006'da yakalanan kimi İhvan önderlerinin sorgusu sırasında Ebu Şeneb'in verdiği ifadeden ibaretti. Ancak merkez ile şubeler arasındaki ilişki, yerel birimlerin özerk ve hatta bağımsız faaliyet göstermelerine olanak tanıyor.[107]

Ortadoğu'daki büyük mücadelenin teolojik (dini), ideolojik, politik (siyasal İslam) ve jeopolitik (bölgesel ve uluslararası) boyutları olduğundan, ana merkezi (Mısır) ve 75 kolu olan İhvan hareke-

ti içinde görüş ayrılıkları, çıkar çatışmaları ve bölünmelerin olması son derece olağandır.[108]

5) Örgütün Önder Kadrosu:

İhvan hareketini kurulduğu günden bugüne kadar yöneten liderlerin (örgüt kavramıyla El Mürşid-ül Em: umumi mürşit, genel başkan, ulu rehber) isimleri şöyle sıralanabilir: Hasan el Benne (1906-1949); Hasan el Hudeybi (1891-1973); Ömer el Tılmisani (1904-1986); Muhammed Hamid Ebu'l Nasr (1913-1996); Mustafa Meşhur (1921-2002); Me'mun el Hudeybi (1921-2002); Muhammed Mehdi Akif (1928-).

İlk altı lider, eski kuşağı temsil eden yaşlı şahsiyetlerdi. Beşinci mürşit Mustafa Meşhur'un ölümüyle birlikte hareket, eski otoritesini kaybetti; Arap-İslam ülkelerindeki kollarına yeterince yol gösterip onları denetleyemedi. Bir anlamda şubeler, merkeze karşı daha kayıtsız kaldılar; kendi özerk alanlarını genişlettiler. Bu nedenle Mısır'daki merkez ile şubeler arasında şikâyetler, çekişmeler, eksiklik ve kusurlar ortaya çıktı. Hareket, dost ve düşman karşısında ciddi yaralar aldı; itibar kaybına uğradı. Mısır yönetiminin takip, baskı ve kovuşturmalarına ha bire maruz kalan İhvan hareketinde, "yönetim krizi, önderlik bunalımı" doğdu. Saflar bozuldu; bölünmeler yaşandı. Önemli şahsiyetler, harekete ya sırtlarını çevirdiler veya tümüyle koptular. Bunlardan biri de İhvan akımının parlayan yıldız olmakla birlikte, süreç içinde örgütün dar çerçevesinden taşıp hareket ile arasına belli bir mesafe koyan Arap-İslam dünyasının çok tanınmış dini siması olan Yusuf el Qardawi'dir.[109]

6) Gizli Önder Kimdi?:

Söz önderlikten açılmışken, sürpriz bir iddiaya yer verelim: Muhammed Mehdi Akif, örgütün yedinci mürşidi (genel başkanı) olarak bilinir. Bunu yalanlayan bir açıklama, hareketin tarihini yazan Ahmed Raif'ten geldi: "İkinci lider Hasan el Hudeybi öldüğünde, Ekim 1974'te onun yerine gizli bir mürşit (lider/önder) seçilmiş ve ben dahil dönemin İhvan ileri gelenlerinden, ona biat etmeleri is-

tenmişti. Biz bu yöntemi reddedince, gizli seçimi destekleyenler, birkaç gün sonra Hilvan'da (Mısır) toplanıp kendisine biat etmişler. Fakat bu gizli önderin adı ve kimliği kimseye duyurulmadı. O sırada adı açıklansaymış, devlet bunu illegal faaliyet olarak algılayıp hareketi ve önderini imha yoluna gidecekmiş. Görünüşteki o lider boşluğunda, Ömer el Tılmisani mürşit olmak amacıyla İhvan kadrolarını ziyaret ediyordu. Herkes onu, lider olarak algılıyordu. Derken, gizlice seçilen o mürşit, El Tılmisani'yi çağırıp şöyle demiş: 'Herkes seni mürşit olarak bellemiş; oysa gerçek önder benim ve kimsenin bundan haberi yoktur! İleride bu sırrımız açığa çıkıp halk nezdinde ibitarımız düşeceğine, gel ben sana biat etmiş olayım, sen de bana. Böylecesenin üzerinden bana biat edilmiş olsun!' Bu durumda mevcut mürşit M. Mehdi Akif yedinci değil, sekizinci mürşit (genel başkan) konumundadır."

İhvan başkan yardımcısı Muhammed Habib, bu şaşırtıcı iddiayı yalanlayamadı. Sadece, "Evet, o tarihte böyle bir eğilim ve girişim vardı fakat gerçekleşmedi," diyebildi.[110]

7) İhvan'da Liderlik Çıkmazı:

80 yıllık tarihi incelendiğinde, İhvan hareketinin "önderlik problemi" diye özetlenebilecek bir sorunu vardır. Önderlik problemi, örgütün en büyük zaafı sayılabilir. 1954-70 yılları arasında maruz kaldığı çeşitli baskı ve operasyonlar ile bunu izleyen hapishane yılları, İhvan'ın eski simalarının kendilerine olan güvenlerini sarstı; ufuklarını ve bakış açılarını kararttı. İhvan'ın "malûl gazileri" sayılan eski şahsiyetler, içlerine kapandılar; taşlaştılar ve yaratıcı olamadılar. Çağın gelişmelerine ayak uyduramadılar. Hareket içinden çıkan yeni kuşak, eskilerin koydukları maddi ve manevi barikatları aşamadı. Örgütteki "abi"lerin hışmına uğradılar. 1996'da yenilikçiler tarafından oluşturulan El Vasat Partisi'nin serüveni, bu yüzden başarısızlıkla sonuçlandı. İhvan önderliği, sebatkârlığın vacib olduğunu idrak etmiş fakat değişimin, yani zamanı yakalamanın farz olduğunu unutmuştu.[111] Benzeri İslamcı hareketler gibi, İhvan'daki "önderlik çık-

mazı"nın yapısal nedeni şudur: Tek adam çevresinde oluşan bir cemaat, kurucu önderi kutsallaştırıp "evliya, kurtarıcı Mehdi" mertebesine ulaştırmak suretiyle putlaştırıyor. O önder bir şekilde ortadan kalktığında (ölüm veya öldürme), hareket afallayıp kendine gelemiyor. Bu çıkmaz, kolektif önderliği olmayan hemen bütün hareketler için geçerlidir. İyi bir mürşit ve rehber olmayınca, ilgili hareket bir türlü rüştüne eremiyor; irşat (yol gösterme, önderlik etme) faaliyetini hakkıyla yerine getiremiyor. Karizmatik önder gidince, ayrılık ve bölünme başlıyor; çok başlılık artıyor.[112]

İkinci bir neden daha var: Kurucu önder El Benne, biat edecek iyi kadrolar seçmesine rağmen kendisinin yerine geçecek önder kadroyu, önder simaları yetiştirmeyi ihmal etmişti. Üçüncü nedene bakalım: Bütün ülkelerdeki İhvancıların kolektif önderliğini temsil eden Şûra Meclisi, içeriği boşaltılmış biçimsel bir çatıya dönüşmüştü. Genel merkeze itirazlar yükselince, sayısı 130 kadar olan Şûra üyesi sayısı kademeli biçimde 50'ye indirildi. İşlevsiz hale gelen Şûra Meclisi, sonunda dondurulmuş oldu.[113]

8) İhvan Kadın Kolları:

İhvan kadın kolları, hareketin tarihinde önemli bir yer tutar, çünkü İhvan kadınlarının örgütsel temelini atan simgeleşmiş bir isim var karşımızda: Zeyneb el Gazali (1917-2005). Kendisi, Mısır ve muhtemelen İslam dünyasının en tanınmış İslamcı kadın şahsiyetiydi. İhvan'ın kadın kolu olan **Cemaat-ül Seyidet-il Muslimet** (Müslüman Hanımlar Cemaati – MHC) isimli oluşumun kurucu başkanıydı. El Ezher eğitimli bir esnaf olan babasının nasihatı doğrultusunda mücadeleci bir İslami kadın kimliği kazandı.

Ergenlik çağında El Vafd adıyla ünlenen ve her kesimden yurtsever, ilerici, dindarı kapsayan bir cephenin içinde mücadelesini yürüten El Gazali, o tarihte çarşaf ve peçeden kurtulmak için kampanya yürüten Hude el Şa'ravi başkanlığındaki **İttihad-ül Nisvan** (Kadınlar Birliği) derneğine katılmış. 1922'de ise, "İslamın gerçek yol olduğunu anlayarak", İhvan'a bağlı Müslüman Bacılar kuruluşunu

oluşturmuştu. El Gazali, İslam temelinde kadın haklarını şöyle savunuyordu: "Bir Hıristiyan, Yahudi veya müşrik bir toplumda kadının kurtuluşundan söz edilebilir. Ancak İslam başka hiçbir toplumda tanınmayan hakları aile içindeki kadına verdiğinden, Müslüman toplumda kadının kurtuluşundan asla söz edilemez."

Zeyneb el Gazali, 18 yaşında MHC isimli kadın örgütünü kurdu. Bir iddiaya göre, 1964 yılında bu kuruluşun 1 milyon üyesi vardı. Bunun üzerine, İhvan kurucusu Hasan el Benne, sözü edilen kadın örgütünün hareketine bağlanması için El Gazali'ye çağrıda bulundu. O sırada bağımsız ve serbest hareket etmek isteyen El Gazali, İhvan liderine kişisel düzlemde biat etmesine rağmen kadın örgütünü, Müslüman Kardeşler hareketine bağlamadı. O, kendi yayın organlarını dağıtmak ve ev toplantıları yapmak suretiyle faaliyetini yürüttü. Başkent Kahre'deki İbni Tulon Camisi'nde ortalama 3000 ile 5000 arasında kadına haftalık dini vaazlar veriyordu.

MHC, dergi çıkarmanın yanı sıra öksüz ve yetimlerle yakından ilgileniyor, yoksul ailelere yardım ediyor ve aile içi anlaşmazlıkları çözme konusunda arabulucu oluyordu.

Zeyneb el Gazali'nin söylem ve yaşam tarzı çelişkilerle doludur. Sözgelimi, bir yandan Müslüman kadın için "boşanmanın cinayet derecesinde suç olduğunu" ileri sürerken; diğer yandan bizzat kendisi ilk kocasından boşanmıştı. Boşanma gerekçesi de şuydu: Eşi, kendisinin ayarında biri değilmiş! Fakat El Gazali, bunu, dini açıdan şu ifadelerle kitabına uydurmuştu. "Eşler arasındaki kusursuz güven, sadece ve sadece her ikisinin Allah ve davaya tüm hayatlarını adamalarıyla mümkündür. Eğer davamız ile evlilik sözleşmesi (nikâh) arasında bir çelişki varsa, evlilik orada biter ama davanın kendisi içimizde kök salar."

Bu İslamcı kadın lider, her münasebette, kendisinin "müstesna ve kutsanmış biri olduğunu" ima eder yahut açıkça belirtirdi.

Mısır hükümetinin malvarlığına el koyma tehdidi karşısında, ikinci kocası, hapiste cezasını çekmekte olan El Gazali'yi boşamış-

tı. El Gazali, ailesinin bu olaya kızmasına rağmen eşine sadık kaldı. Fakat çok geçmeden kocası öldü.

Hasan el Benne'nin 1949'da öldürülmesinin ardından, 1960'lar boyunca el Gazali, İhvan mensuplarını bir araya getirmek için elçi gibi gayret gösterdi. O, aynı zamanda örgüte bağlı Üst Rehber (El İrşad-ül Ala) isimli derneğin kurucusuydu. Bu faaliyetlerinden ötürü 1965'te tutuklanıp 25 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. Enver Sedat devlet başkanı olunca, 1971'de kendisini affetti.

Hapisten çıkınca, İhvan'ın geleneksel yayın organı olan *El De'va* (Davet) isimli dergide görev aldı. Çocuk ve kadın bölümüyle ilgili yayınların sorumlusu oldu. Yazılarında kadının eğitiminden yana tutum alırken; "eşine bağlı ve itaatkâr; kendini evine ve çocuklarına adamış" bir kadm profili çizdi.

El Gazali, cezaevi anılarını *Eyyamun min Heyati* (Yaşamımdan Geçen Günler) isimli kitapta topladı. Bu kitap, İngilizce *Return of Paharoah* (Firavun'un Dönüşü) ismiyle yayınlandı. Firavun'dan kasıt, Mısır'ın ulusal kurtuluşçu lideri Cemal Abdulnasır idi.

El Gazali, üretken bir İslamcı kadın yazar ve tarihi şahsiyet olması sıfatıyla, dünyanın dört yanındaki İslamcı yayın organlarına "İslam ve kadın" konularında yazılar kaleme alırdı.[114]

Onca kadını çatısı altında toplayan MHC (diğer adıyla **El İhavat-ül Muslimet** – Müslüman Bacılar) teşkilatı, zamanla etki çemberini genişletti. Ana örgüt İhvan'ın maddi kaynakları kullanılarak, özellikle 1990'lar boyunca ülkedeki en ünlü sanatçıların dine dönmeleri sağlanıyordu. Kadın artist ve şarkıcılar, para karşılığında "İslamı seçtim; örtündüm" diye demeç veriyorlardı.

Olayın ilginç boyutu şudur: 1994 verilerine göre, Mısır'da ailenin ekmeğini kazananların % 25-30'u kadındı. Kadınların %63'ü okuma yazma bilmiyordu. İslamcılar, bu oranı dahi göz ardı ederek kadınların çalışmaması ve okumaması için kampanya açtılar. Zaten, "kadının cenneti, kocasının ayaklarının altındadır" diyen Mısırlı İslamcıların baskısıyla, Enver Sedat, 1979'da Uyum Yasası'nı

çıkardı. Buna göre, kadın, kocasının tam hâkimiyeti altında yaşayacak; baskıdan kaçan kadınları, polis kocalarına zorla geri verecekti. İslamcıları hoşnut etmek için 1985'te çıkarılan başka bir yasaya göre, "Kadın, ikinci evlilik yapan kocasını mahkemeye verirse; bu ikinci evliliğin kendisine zararlı olduğunu kanıtlamak zorundadır. Aksi takdirde, kumaya katlanması gerekir. Yargı kararı olmadan boşandığı takdirde ise, hem evini hem de çocuklarını kaybetmiş olur."

Gelenekle dinin iç içe girdiği Mısır'ın kırsal kesiminde, kadınların sünnet edilmesi 1974'te yasaklanmış olmasına rağmen köylü kızların yüzde 80'i, kentlilerin yüzde 40'ı hâlâ bu uygulamaya zorlanıyor. 1950'lerde Kahire Üniversitesi'nde tek bir peçeli kadın yokken, 1970'lerde peçeli/türbanlı kadın oranı yüzde 30'a, 1990'larda ise yüzde 85'e ulaşmıştı.

Yükselen İslamcı dalga nedeniyle, şeriatçı kesim, kadınlara karşı şiddet kullanılmasını teşvik ediyor. Düzenlenen Kur'an kursları sırasında verilen eğitim, kadınların kocalarına mutlak itaat etmesini salık veriyor. Evin en görünür köşesinde bir kırbaç asılması gerektiği; bunun, kadını yola getirmek için bulunmuş bir yöntem olduğu sıkça vurgulanabiliyor.[115]

Öte yandan, İhvan hareketi, genel anlamda, ideolojik ve dini nedenlerle kadınların yönetim kademelerinde bulunmalarına karşı dururlar. Örneğin, İhvan'a bağlı kadın kolları ve derneklerinin baş sorumlusu bir erkektir. Hareket içinde kadınlar önemli komisyon ve komitelere seçilmezler. Görev yapmalarına müsaade edilen alanlar, sosyal kadın faaliyetleriyle ilgilenen komisyonlardır. Kimi komisyonlarda ise asla temsil edilmiyorlar.

İhvan, bu cinsin siyasette etkin olmasını da istemedi. Mısır'daki İhvan, 2000 ve 2005 yılı seçimlerinde bazı kadınları milletvekili adayı olarak gösterdiyse de, bir bütün olarak kadınların "devlet başkanlığı, yargıçlık ve parti liderliği" gibi hassas makamlarda bulunmalarına prensipte itiraz (2008 yılı sonu) ediyordu.

İhvan kadınları, yönetimin bu tutumunu benimsemediler.

Hareketin yönetim kademelerinde, özellikle politbüro işlevi gören Mekteb-ül İrşad üyeliği için aday olmaları yolunda tabandan baskı yaptılar. Kadın kolu adına harekete geçen Dr. Reşa Ahmed, hareket lideri Muhammed Mehdi Akif'e gönderdiği mektupta şu ifadeleri kullanmıştı: "Bize yapılan muamele adil değil, haksızdır. Oysa biz, erkeklerin üstlendiği bütün görevleri yapabildiğimizi kanıtlamışız. 1948 yılında, bir Kadın Bölüğü olarak İsrail'e karşı savaşa katılmışız. Yönetim ile hareketimiz arasındaki kriz ve çatışma dönemlerinde (1954-1965) kendimizi katınlayabilmişiz. Erkeklerin tutuklu olduğu o yıllarda, hareketin bütün sorumluluğunu başarıyla üstlenmişiz. Şimdi, selefi (softa) zihniyet örgüte egemen olduğundan, bizleri kenara itmeye çalışıyor. Dolayısıyla örgütiçi kadın toplantıları, evlerdeki kadın günlerini andırıyor. Boş oturup boş konuşuyoruz. Oysaki bize, daha etkin rol tanınmasını istiyoruz: Örgüt kademelerinde yükselmek; siyasi ve basın (enformasyon) komisyonlarında yer almak; örgüt içindeki seçimlere katılmak ve bu bağlamda umumi mürşit (genel başkan) dahil, örgüt yöneticilerinin seçiminde söz sahibi olmak istiyoruz!"[116]

9) İhvan'ın Ana Hedefleri:

İhvan kurucusu Hasan el Benne'nin başından beri hedeflediği "bir İslam devleti kurmak; buna uygun bir İslam insanı, ailesi, cemaati ve toplumu inşa etmek" yolundaki programı, bu hareketin yeşerdiği Mısır'da başarılı olamadı. Özellikle Arap ülkelerinde bu hedef doğrultusunda İslamcı bir atmosferin doğması ve İslamcı akımların ortaya çıkmasına yol açması bakımından, öngörülen amaçların bir kısmının gerçekleştiği görülür. 1930'larda belirlenen amaçlar, İhvan'ın dar bir projesi olmaktan çıktı; her renkten İslamcı akımın genel hedefi haline geldi. Doğudan batıya, kuzeyden güneye her coğrafyadaki politik İslamcıların bilincine yerleştiler. Bu düzlemde İhvan yerel bir örgüt değil, çokuluslu bir akım oluverdi. Dünyadaki yaygın dine dönüşün, köktendinci uyanışın ve dirilişin simgesi haline geldi.

"İhvan hareketi yaşlandı, içi boşaldı" diyenler var. Belli bir noktaya kadar doğru olan bu iddiaların, hangi tarihsel koşullara dayandığını görmek lazımdır: Maruz kaldıkları siyasi ve polisiye baskılar, İhvancıların bazı ilkelerinden taviz vermelerine; şiddetten uzaklaşmalarına ve yaşadıkları ülke rejimleriyle uzlaşıp barışçıl bir çizgi izlemelerine hatta tasarladıkları İslam devletine ilişkin katı programlarında sisteme uygun değişiklikler yapmalarına yol açtı. Deyim yerindeyse, İslam ile İslamcılığın aşırı ve dogmatik yorumları yerine, "orta yolcu" anlayışını benimsediler. Aslında onlar, bir İslam devleti, İslam toplumu kurma hedefinden hiç sapmadılar; sadece yöntem değiştirdiler. Önce İslami bir toplum inşa etmek yani İslamcılığı tabana yayıp kitle kuruluşları (siyasi parti, baro, sendika, kültür merkezi, eğitim ve sermaye kuruluşları, gençlik ve spor kulüpleri, yardım dernekleri vs) yoluyla, devleti tabandan kuşatmayı ve iktidarı bu yolla almayı planlama yoluna gittiler. Keza, cihat zihniyetinden asla vazgeçmediler ama bu kavramı, içindeki bulundukları duruma göre kitabına uydurarak kendilerince tevil ettiler. Sözgelimi dini bir mücadele yöntem olarak cihat bağlantılı faaliyet ve söylemi, Mısır gibi güçlü devlet yapısını yıkmak üzere değil, daha çok batılı "gâvurlara" karşı kullandılar. Özellikle Arap-İslam ülkelerini işgal eden İsrail, İngiltere ve ABD gibi ülkelerin saldırılarına karşı, bir savaş politikası olarak cihat çağrıları yaptılar. Bu düzlemde İhvan lideri Muhammed Mehdi Akif, Usame bin Ladin'i, Afganistan'ı istila eden batılı güçlere direnen bir mücahit (kutsal savaşçı) olarak nitelemişti.[117]

Devirmeyeceklerini düşündükleri mevcut Arap rejimlerine (Mısır, Suudi Arabistan, Libya, Fas, Yemen, Ürdün, Irak, Pakistan gibi) karşı bir "huruç harekâtı"nı düşünseler bile, İhvancılar bu niyetlerini asla açıklamadılar. Yalnız fırsat buldukça ve kendilerini güçlü hissettiklerinde, zayıf gördükleri Arap yönetimlerini (Sudan, Cezayir, Tunus, Suriye gibi) devirmeye kalkıştılar.

Bir İhvan yetkilisi, 18 Ocak 1999 tarihli Mısır merkezli *El Eb-*

rar gazetesine verdiği demecinde, "Biz dini bir parti kurmak istemiyoruz. İktidarı aldığımızda dini (teokratik sistemi) dayatmayacağız; devleti, sivil bir yapıya oturtacağız," demişti. Ancak İhvan'daki din-siyaset ayırımı batılı kavramlardakinden tümüyle farklı olduğundan, bu söylemde de tam bir bulanıklık vardır.

Küreselleşmeden bir hayli etkilenen İhvan, demokrasicilik oyununa bulaştı: 2005 yılından itibaren ülkedeki farklı fikir ve siyasi akımlarla ortak platformlara katılmaya başladı. 2006-2008 yılları arasında hem kendi içinde hem de dışarıda yeni arayışlara yöneldi. Sözgelimi demokratik süreç, tek parti yönetimi, dinci iktidarın seçim yoluyla devredilmesi; İslamcı bir iktidarda muhalefet, kadın ve dini-etnik azınlıkların durumu gibi konularda tartışma başlattı. İhvan, geliştirdiği yeni projelerinden birinde, İslamcı bir iktidarda "ulemanın bilirkişiliği" (mollagarşi gibi) önermesini öne sürdü. Bu öneme, teokratik bir devlet anlayışının başka bir tarzı olduğu için, aydınlar tarafından kıyasıya eleştirildi. Keza İhvan, "kadın ve Hıristiyanlardan (özellikle Mısır'da çokça bulunan Kıptilerden) devlet başkanı olamaz; yargıçlık yapamazlar" gibi İslam şeriatının kurallarından henüz taviz vermedi. Her iki noktada da, sert eleştirilere maruz kaldı.

10) Örgüt ve Şiddet:

2008'de Mısır'da çıkan bir kitapta, İhvan'ın geçmişteki şiddet eylemleri ve suikastlarına geniş yer verildi: Abdulrahim Ali, *İslamcı Hareketler Ansiklopedisi*. Buna göre; hareketin şiddet ve zora başvurma, siyasi cinayetlere ilişkin tutumu muğlak ve çelişkilidir. Buna rağmen İhvan'ın eski ve yeni mensuplarından birçoğunun geçmişteki başarılı yahut başarısız şiddet eylemlerine yönelik anlatımları, hareketin şiddetle göbek bağını bir türlü koparmadığına dair tahminleri güçlendiriyor.[118]

İhvan, maksatlı veya maksatsız biçimde, kendisinden sonra gelen veya ana akımdan kopan diğer köktendinci gruplara, izi silinemeyen bir gelenek aşıladı: "Cihat yani şiddet kültürü ve siyasi cinayet

işleme mekanizması! Şiddet ve zor kullanmanın manevi babasıdır İhvan!"[119]

Hareketin içinden çıkan tarihi baş teorisyen Seyyid Kutub'un eserlerinin dünyanın her yerindeki on milyonlarca İslamcı tarafından okunması, bunun tipik bir göstergesidir. Keza, Lübnanlı İhvan lideri Fethi Yeken, *İslami Faaliyetin Eylem Tasavvuru* başlıklı Arapça kitabında (basımı 1981), "modern silahları kullanmanın her Müslüman için şart olduğunu" ileri sürmüş; yıllar sonra bu tehlikenin farkına vararak geri adım atmıştı. İhvan'ın tanınmış simalarından Dr. Ali Cerişe, 1989 yılında Halit Ahmed el Şentut tarafından yayınlanan *El Muslimun ve'l Terbiyet-il Eskeriye* (Müslümanlar ve Askeri Eğitim) isimli kitaba, şu önsözü yazabilmiş: "Tabanca, otomatik tüfek, mitralyöz ve el bombası kullanmasını bilmeyen bir Müslüman, ümmetine ve beşeriyete karşı kusurlu, ihmalkâr sayılır. 21. yüzyılın başında marijinalleşir, kenara itilmiş olur. Müslüman toplumlardaki eğitim kurumları, askeri eğitimi, her türlü talim ve terbiyenin önüne almalılar ki, İslam Ümmeti eski heybetli çağlarına geri dönebilsin!"

Suudi Arabistan İçişleri Bakanı Prens Naif bin Abdulaziz, "İslam dünyasını kasıp kavuran dini radikalizmin ve şiddetin baş sebebi İhvan cemaatidir. Bela ve musibetin kaynağı İhvan'dır," dedi. CIA eski şeflerinden İslam uzmanı Graham Fuller ise, Prens Naif'in bu tespitini "fazlaca siyasi" buldu ve "geçmişteki bazı istisnalar dışında İhvancıların bulundukları ülkelerde, özellikle Mısır'da 40 yıldan beri şiddetten uzak durduklarını" belirtti.[120]

Doğrudur; şiddet, Mısırlı İhvancıların stratejik yöntemi ve ana amacı değildir. Fakat İhvan, söylemleriyle şiddete zemin hazırlamış; ona göz kırpmış, ideolojiyle şiddeti hep yedekte tutmasını bilmiştir. Kimilerine göre; bu hareket, 1948-70 yılları arasında bir şekilde şiddete ve siyasi suikastlara bulaşmıştır. Kanımızca, Adrian Morgan imzasıyla, "http://www.fbi.gov/" sitesinde İhvan'ın şiddete başvurması konusunda yayınlanan 7 Haziran 2007tarihli "The Muslim

Brotherhood's Long-Standing War On The West-3" başlıklı makale, fazlasıyla abartılıdır.

O halde, durum nedir? Şu gerçekleri göz ardı etmemeliyiz: Filistin asıllı Dr. Abdullah Azzam, gençliğinden beri İhvan yanlısıydı. S. Arabistan'daki Kral Abdulaziz Üniversitesi'nde öğretim görevlisiyken, 1980'in başında Mekteb-ül İrşad (İhvan'ın Politbürosu) tarafından gönderilen bir elçi kendisini ziyaret etmişti. Bu elçi, Mısırlı Kemal el Senanir idi. El Senanir, İhvan hareketinin "Özel Aygıt" diye bilinen illegal askeri kanadında görevliymiş. Buluşma sırasında İhvan temsilcisi, Dr. Azzam'dan, "Afganistan'daki Rus işgaline karşı çarpışabilecek gönüllü İslamcı gençleri örgütleyip oraya göndermesini" istemiş. Dr. Azzam, bunun üzerine kolları sıvayıp seferberlik ilan etmiş; bağış toplamış, Arap ülkelerindeki gençleri Peşaver üzerinden Afganistan'a sevk etmiş. İş bununla da kalmamış; Dr. Azzam, bizzat Peşaver'e giderek oradaki gönüllülerin sevk ve idaresini yapabilecek bürolar açmış. Ayrıca İhvan adına bazı askeri kamplar kurmuş. Özel Aygıt mensubu El Senanir, istihbarat elemanlarınca yakalanmış ve sorgusu sırasında ölmüş. Bu gizli ilişki, Dr. Azzam'ın anılarının yayınlandığı sitelerde çok sonradan açıklanmış.[121]

El Kaide'nin ikinci adamı ve Mısır merkezli Cihat örgütünün fiili lideri olarak bilinen Dr. Eymen el Zevahiri, Muhammed Cemal Halife (Usame bin Ladin'in kayınbiraderi), Ahmed el Hamavi (Suriye kökenli El Kaideci), Remzi Yusuf (1993'te ABD'deki Ticaret Merkezi sabotajına adı karışan kişi) ve Ömer Abdulrahman (Kör İmam lakaplı köktendinci din adamı ve radikal İslami Cemaat lideri) gibi militanların bu hareket içinden çıkmaları bir rastlantı olmasa gerektir.

Aynı İhvan, kendisiyle barışık mevcut Arap ülkelerinde şiddet yerine *tebliğ* ve *davet* (pasifist ve barışçıl dini faaliyetler) yöntemini esas alırken, Suriye yönetimine karşı mücadele eden Müslüman Kardeşler örgütünü cihat (silahlı isyan ve devrim yapma) etmeye çağırmıştı. Ne var ki Suriyeli İhvan önderleri Hasan el Benne yerine

radikal Kutubcu görüşü benimseyince, İhvan eski desteğini geri çekip Suriyeli Müslüman Kardeşler ile ilişkisini kesmişti.[122]

İhvan, 1960 ve 1970 yıllarında örgütsel rekabet nedeniyle fırsatçılık yaparak zaman zaman yayın organlarında düzene karşı şiddeti benimser görünmüştü. Bununla birlikte esas siyaseti barışçıl, düzenle barışık olmaktır. Kuşkusuz, bunun maddi bir zemini de bulunuyor: İhvan, milyarderler sınıfına giren birçok mensubu ile büyük maddi imkânlara sahip bir teşkilattır. O muazzam ekonomik silahı, gençleri İhvan hareketine (düzen içi konuma – F.B.) çekmek için kullanıyor."[123] İhvan'ın bu yönü ileTürkiye'deki Milli Görüşçü ve Fethullahçı hareketler arasında bazı benzerlikler kurulabilir.

İhvan, kendi görüşlerine ters düşen hiçbir yazıyı, yayın organlarında yayınlamaz. Kutubcu görüşe yoğun ilgi nedeniyle, yer yer Seyyid Kutub'un *Fi Zilal-ül Kur'an* (Kur'an-ın Gölgesinde) adlı eserinden alıntılar yayınlamışsa da, bunlar, İhvan'ın esas görüşlerini temelden sarsmaktan tamamen uzak, seçilerek alınmış yazılardır.[124]

Sayılan nedenlerle, geniş radikal İslamcı kesimler arasında itibar kaybeden İhvan, selefi ve cihatçı akımların güçlenmesine dolaylı katkıda bulunmuştur.[125]

İhvan'ın şiddet eylemlerine bulaşması veya genelde şiddete yönelik tutumu konusunu, İhvan hareketi ve İslamcı örgütleri hakkında yıllarca araştırma yapmış Abdulrahim Ali'nin belgeye dayalı sözleriyle bitirelim: "İhvan, hemen her konuda olduğu gibi, şiddet meselesinde de iki farklı dil kullanıyor. Basına ve kamuoyuna yönelik olan dili, şiddeti mahkûm eden ifadelerle doludur. Ancak kendi iç sohbetlerinde, şiddeti benimseyip onayladıkları görülür. Başından başlayalım: Hareketin kurucusu Hasan el Benne, vurucu tim işlevi görecek olan Özel Aygıt mensuplarını, askeri eğitim için Muqattam Dağı'na (Mısır) göndermişti. Olay ortaya çıkınca,'Hayır, bu gençlerimizi Filistin'i İsrail işgalinden kurtarmak amacıyla askeri eğitimden geçiriyoruz,' demişti. Özel Aygıt mensuplarının hemen tümü sıkı sıkı

tenbihlenmişti. 'Yakalanırsanız, Filistin'in kurtarmak üzere eğitiliyoruz şeklinde ifade vereceksiniz!' Bu yalanın baş şahidi, 1940'larda Filistin hareketinin siyasi ve manevi önderliğini yapan Kudüs Müftüsü lakaplı Hacı Emin el Hüseyni'ydi. İhvan, kendisiyle temasa geçip onunla şöyle anlaşmıştı: "Size sorulduğunda, evet, Mısırlı Müslüman gençler Filistin için eğitiliyorlar diyelim!' Gerçek amacın rejime yönelik olduğunun keşfedilmesinden sonra, El Benne, 1949 başında Özel Aygıt'ın lağvedildiğini beyan etmişti. Bu konu, 1989'da "Özel Aygıt Gerçeği" ismiyle bir kitap yazan bu birimin özel elemanı Mahmud el Sabbağ tarafından ifşa ve teyit edildi. Dönemin İhvan hareketi genel başkanı Mustafa Meşhur tarafından kitap için kaleme alınan önsözdeki ifadeler şöyleydi: 'O gençler, esasında rejimi devirmek üzere askeri eğitimden geçiriliyorlardı. Fakat yakalandıklarında, 'Filistin'i kurtarmak amacıyla bunu yapıyoruz' demeleri şart koşulmuştu.'

"1970'lerdeki Askeri Teknik Okulu'na silahlı baskın nedeniyle yakalanıp 25 yıl ağır hapis cezasına çarptırılan radikal İslamcı örgütün ikinci adamı Talal el Ansar'ın ifadesine bakalım: 'Dönemin İhvan mürşidi (lideri) Hasan el Hudeybi'nin evine gidip kendisine biat ettim. Askeri Teknik Okulu'na baskın planımızı (30 sayfalık) ona açıkladım. Planı beğenip imzaladı. Fakat bizi uyarmayı ihmal etmedi: 'Eğer bir şekilde ele geçerseniz, sakın bu İhvan hareketinin onayından geçmiştir demeyin!'

"Keza, 1986'da hareket içindeki illegal Özel Aygıt, dönemin lideri Mustafa Meşhur'un talimatının dışına çıkarak, ondan sonra genel başkan olması benimsenen Ömer el Tılmisani'nin adamlarını tasfiye etmeyi planlamıştı.

"Nihayet, başta Mısır'daki ana merkez olmak üzere İhvan'ın diğer ülkelerdeki kolları basından habersiz biçimde bir araya geldiler. İstanbul'da (lüks bir otelde – F.B.) 12 Eylül 1991 tarihinde gerçekleşen toplantıya katılan dönemin örgüt genel başkanı Mustafa Meşhur, İhvan'ın Uluslararası Şûra Meclisi'ne kendi eliyle bir öner-

ge sunup şöyle yazmıştı: 'Biz, rejimi değiştirmek amacıyla her zaman pasifist ve barışçıl yöntemlerde çakılıp kalamayız. Böyle bir değişim uğruna, bazen şiddet ve zor kullanma yollarını deneyebiliriz. Bu amaçla ordu ve emniyet güçleri saflarına sızmalıyız; etkin kurumlarda ve kitle (sendika, talebe dernekleri) örgütlerinde yer almalıyız. Mesela, ordu ve emniyetteki gücümüz %40 oranında olabilmelidir. Bu gizli toplantı sırasında, Afganistan'daki gönüllü militanlar döndüklerinde, onların 'uyuyan hücreler" biçiminde örgütlenmeleri de karara bağlanmıştı."[126]

11) İhvan'ın Vurucu Timi:

Burada bir özgünlüğe dikkati çekmek gerekir: İhvan'ın 1939 yılında gizlice kurulan askeri kanadı hep *Özel Düzen* (Nizam-u Has) veya *El Tanzim el Has* (Özel Aygıt, Özel Birim) adı altında illegal bir örgütlenme temeline dayandı. Bu Özel Aygıt'ın kendince üyelik kuralları ve içtüzüğü vardı. Silah taşımaya elverişli ve askeri eylemlere hevesli yetkin her genç, bu özel birimin üyesi olabiliyordu. Ancak İhvan, siyasi ve dini yapısıyla bu askeri kanadın yükselişini ve faaliyetlerini denetleyemez hale geldi. Ayrıca, askeri kanat kendi içinde bölünmeler yaşadı; neredeyse her biri kendi bildiği yolda yürüdü. Bu başıboşluk, iktidarın Özel Aygıt denen gizli askeri kanada yüklenmesine ve ona büyük darbeler vurmasına neden oldu. O kadar ki; birimin üst düzey sorumluları, bu işten yakalarını sıyırıp askeri kanadı feshedecek ya da atıl bırakacak kadar geriledi. Daha sonra ağırlık, siyasi faaliyetlere verildi.

Türkiye'nin Kahire eski Büyükelçisi Mahmut Dikerdem'e göre; "İhvan, Gizli Aygıt kurarak özel eğitimli fanatik gençlerden oluşan küçük bir onlu kurmuştu."[127]

1960'lı yıllarda Özel Aygıt adlı İhvan'ın illegal askeri kanat tecrübesi, başarısızlığa uğradı. Başarısızlık İhvan'ın mevcut iktidar karşısında susmasına yol açarken, Seyyid Kutub gibilerinin sadece örgütsel düzeyde değil, aynı zamanda fikirsel düzeyde de şiddeti savunmalarına neden oldu. 1970 ve sonrasında Mısır toplumunda man-

tar gibi biten radikal eylemci İslamcı grupların ortaya çıkış nedenlerinden biri de budur. Bu bağlamda 1960'lı yıllar, İslamcı kesimde şiddet ve köktendinci hareketlerin kuluçka dönemi olarak algılanabilir. Özellikle gençlerin öncülüğünü yaptığı eylemci çizgi, aynı zamanda pasifist/teslimiyetçi İhvan'a bir tepkinin de ürünüdür.[128]

İhvan liderinin "vurucu tim" olarak kurduğu söylenen gizli bir tetikçi biriminin var olup olmadığına yönelik iddialar, Haziran 2008'de yeniden gündeme geldi. Tartışma, İhvan hareketini adeta ikiye böldü. Örgütün merkez komitesi gibi faaliyet gösteren Şûra Meclisi üyesi Dr. Abdulsettar el Melici ile yandaşları şunu ileri sürdüler: "1940'lardaki gizli birimin bir benzeri, 1987 (veya 1989) yılında dönemin İhvan lideri Mustafa Meşhur'dan habersiz biçimde, şimdiki genel sekreter Dr. Mahmut İzzet gözetiminde kuruldu. Kuruluş kararı, M. Meşhur ile M. İzzet'in Afganistan ve Pakistan'daki gezilerinden dönüşlerinden sonra (1989'da) alınmıştı. Bu aygıt, silahsızdı ve şiddete eğilimi yoktu. Fakat hareketin genel toplantılarının dışında özel ve çok gizli gündemlerle bir araya geliyordu. Gizli birim, halen mevcuttur ve hareket liderinin bundan haberi yoktur. Özel Birim hareketin mal varlığını, dışarıdan gelen tüm bağışları ve yatırımlarını elinde bulunduruyor. Olay, tümüyle gizli tutuluyor. Birimin amacı, televizyon ve radyoyu ele geçirmek suretiyle İslam Devrimi'ni ilan etmektir. Yakında yayınlayacağım kitapta, 1975 yılından itibaren örgüt içinde dönen esrarengiz dolapları ifşa edeceğim."

İhvan mürşidi (dini ve siyasi lideri) Muhammed Mehdi Akif ise, bu iddiayı kesinlikle reddederek şöyle dedi: "El Melici, aklını oynatmış olmalı. Elinde hiçbir kanıt yoktur. Ayrıca Özel Birim, rahmetli ikinci mürşidimiz Ahmet Hasan el Hudeybi'nin eliyle lağvedilmişti."[129]

1998'den beri şiddet eylemlerine son veren yasadışı radikal İslami Cemaat örgütü önderlerinden Naceh İbrahim, İhvan'ın vuru-

cu gücü Özel Aygıt'ın, şiddetten nefret eden hareket lideri Hasan el Hudeybi'den habersiz biçimde dönemin devlet başkanı Cemal Abdulnasır'a suikast ve iki yıl sonra da bir darbe girişiminde bulunduğunu ileri sürmüştü. İhvan sorumlusu M. Mehdi Akif ise, "bu iddiayı ciddiye almadığını" belirtmişti.[130]

Bir iddiaya göre; Özel Birim veya Özel Aygıt 1945'te kuruldu. Dönemin başyargıcı Haznedar ile başbakanı Mahmud Fehim el Nokraşi Paşa gibi şahsiyetlere suikast düzenlendi. Özel Aygıt, günlük talimatlar gereği, hemen her yerde siyasi suikastlar gerçekleştiriyordu. Yeri gelmişken belirtelim; bir iddiaya göre İhvan, El Nokraşi Paşa'yı bir para meselesi yüzünden öldürtmüştü.

Başbakan El Nokraşi'nin katili, başlangıçta cinayeti itiraf etmedi. Ancak El Benne'nin El Nokraşi'yi göklere çıkaran konuşmalar yapması üzerine kendisine kızan katil, itiraflarda bulundu. Muhtemelen bundan dolayı, El Benne 12 Şubat 1949 tarihinde faili meçhul bir cinayete kurban gitti.[131]

12) İhvan ve Cemal Abdulnasır:

İhvan ile ihtilalcı Hür Subaylar arasındaki somut ilişkinin en önemli kanıtı, Mısır resmi arşivlerinde bulundu. Mısır televizyon kanalı, Aralık 2008'de bu ilişkinin şimdiye kadar kamuoyu tarafından bilinmeyen bir boyutunu belgeledi. Buna göre; darbenin üç önemli komutanı olan Muhammed Necib, Cemal Abdulnasır, Muhammed Enver Sedat, öldürülmesinin beşinci yılında (1954), İhvan liderinin mezarını birlikte ziyaret etmiş; ruhuna fatiha okunmasından sonra Abdulnasır, şöyle bir konuşma yapmıştı: "Ey mümin kardeş Hasan el Benne! Senin gösterdiğin ilkeler doğrultusunda amaçlanan hedefe ulaşacak, bu uğurda cihat yoluna başvurmaktan kaçınmayacağız." El Benne'nin mezarını ziyaret olayı, o tarihte yayınlanan *El Tahrir* (Kurtuluş) isimli Mısır dergisi tarafından tüm ayrıntılarıyla yazılmıştı.

Öte yandan, İhvan mürşidi Hasan el Hudeybi, darbe yoluyla iktidarı alan Abdulnasır ile pazarlığında, askeri yönetimin "Mısır'da

yüzde yüzü İslami olan bir sistem kurmasını şart koşmuştu." Bu şart reddedilince, İhvancılar Abdulnasır'a karşı, darbecilerin görünüşteki lideri Muhammed Necib'i desteklediler. Ulusalcı Abdulnasır'a inat, İhvancılar yabancı sömürgecilerin (İngiliz ve Fransızların) Mısır'dan çekilmelerine ve *mallarının kamulaştırılmasına karşı* çıktılar. Cunta yönetimini boykot ederek, koalisyon hükümetine katılmadılar.[132]

İhvan'ın dönemin siyasi iktidarlarıyla ilişkisi, ilk bakışta basit hatalar/manevralar gibi gözüküyor. Oysa mesele daha derindir. Şöyle ki: *Bir*, İhvan, tepeden inmecidir çünkü yönetim biçiminin İslami olduğunu ilan etmekle, toplum muühendisliği yapmakta ve herkesin aniden İslamcı olacağını sanmaktadır. *İki*; Abdulnasır'a inat "yabancıların yurttan çekilmesine karşı çıkmak", bu hareket nezdindeki "vatan" kavramının ne kadar zayıf ve bulanık olduğunu gösterir. İhvancıları, sömürgecilerin ve dış güçlerin işbirlikçisi yapmaya götüren en temel anlayış budur. *Üç*; iktidar hırsı bir yandan boykotçuluğu, diğer yandan dış güçlerle işbirliğini meşrulaştıran haince bir anlayıştır.

İhvan mensubu yayıncı-yazar Ahmed Raif, *El Bevvabet-ül Sevda* (Kara Cümle Kapısı) başlıklı bir kitabını Ağustos 2008'de yayınladı. Kitapta, ulusalcı lider Cemal Abdulnasır (Kral Faruk'u devirmek üzere kurulan Hür Subaylar hareketi içindeki en etkin subay – F.B) ile dönemin İhvancıları arasındaki ilişkiye yeni boyut katabilecek bazı iddialar yer alıyor. Şöyle ki:

"23 Temmuz 1952 askeri darbesi, esasında bir İhvan planıydı. Fakat mesele o kadar gizli tutuluyordu ki, sıradan bir İhvan mensubu darbenin yani ihtilalin örgütümüz tarafından yapıldığından habersizdi. Dahası var: İhtilalci kadronun lideri Cemal Abdulnasır ile yardımcıları Enver Sedat (her ikisi sonraki yıllarda sırasıyla devlet başkanı oldular – F.B.), Sami Şeref ve Salah Nasır İhvan mensubu subaylardı. İhvan ile bu kadro arasındaki irtibatı gizli bir kurye sağlıyordu. Abdulnasır, İhvan tarafından kurulmuş bulunan Gizli Ay-

gıt'tan haberdardı ve bu vurucu birimin, günün birinde silahı kendisine çevireceğini tahmin etmişti. Bu yüzden İhvan mürşidi Hasan el Hudeybi'yi yanınca çağırarak, ona şöyle demişti. 'Artık ihtilal oldu. Madem Mısır, bizim ve dolayısıyla bize en yakın olan siz İhvancıların elindedir, o halde Özel Aygıt'ın varlığına hacet kalmamıştır.' Böylece Abdulnasır, kendisinin de İhvan hareketinden olduğunu dillendirmişti. Bu söz üzerine, İhvan yönetiminin yarısına yakını, El Hudeybi'nin yerine Abdulnasır'ı, İhvan'ın mürşidi (genel başkanı) seçmekten yana tutum almıştı. Sözgelimi Muhammed el Gazali, yazdığı bazı kitaplarda, açıkca Abdulnasır'ın, örgüt lideri olmasını savunmuştu. Keza Seyyid Kutub, kadim dostu Abdulnasır'ın karar süreçlerine katkıda bulunuyor, kendisine yardım ediyordu. O zaman henüz İhvan üyesi olmayan Kutub, her gün Abdulnasır ile görüşüyor; onun devrimci düşüncelerini formüle ediyordu. Bu ihtilalci fikirler, Kutub'un maksadını aşarak, zaman içinde siyasi partilerin kapatılması, krallık rejiminin lağvedilmesi, feodal sisteme dayalı toprak mülkiyetinin reforma tâbi tutulması ve kamulaştırma gibi köklü reformların gerçekleştirilmesine yol açmıştı.

"İhvan, ihtilalin ilk yılında kendi adlarını taşıyan bir gazete çıkarmak amacıyla resmi dilekçe vermiş; mensupları olmayan Seyyid Kutub'u da yayın yönetmeni yapmışlardı. Abdulnasır, gazete künyesinde Kutub'un adını görünce, kendisini çağırıp sormuştu: 'Seyyid, sende mi İhvancısm?' Soruya hiddetle yanıt veren Seyyid, 'Şu andan itibaren beni de onlardan sayabilirsin!' demişti. Bunun üzerine Kutub'un başından beri yalan söylemek suretiyle kendisini kandırıp ihanet ettiğini düşünen Abdulnasır, birkaç yıl sonra onu tutuklatmıştı."

İhvan, Özel Aygıtı yani tetikçi birimini lağvetmedi. Tersine; örgüt sorumluları, Abdulnasır'ı nasıl tasfiye edip kendisinden kurtulacaklarına dair tartışmalar başlatmışlardı. Örgüt ikiye ayrılmıştı; bir bölüğü, suikast yapmaktan yanaydı; diğeri siyasi tasfiye yöntemini benimsiyordu. Bunu fırsat bilen Aygıt, hareket liderinden habersiz bi-

çimde ama kimi ileri gelenlerin tek yanlı kararıyla, Abdulnasır'a (1954 yılında ve İskenderiye kentinde) başarısız bir suikast düzenledi.

Kimi rivayetlere göre, böyle bir suikast örgüt içinde konuşulmuş ama asla hayata geçmemişti. Bunun istihbaratını alan Abdulnasır, fırsatı yakalamış, sanki gerçekten suikast olmuş gibi bir tezgâh düzenlemek suretiyle İhvan ileri gelenlerini tutuklayıp, bir kısmını idam ettirmişti. Her durumda, sözü edilen kitabın yazarı Ahmed Raif, olayın bir İhvan suikastı mı yoksa Abdulnasır'ın bir oyunu mu olduğu konusuna açıklık getirmemiş.[133]

İşin ilginç yanı şudur: İhvan'ın süreli yayın organı aylık *El Da'va* (Davet) dergisi, 1978'deki bir nüshasında, Abdulnasır yönetiminin İhvan'ı imha etmek talimatı verdiği yolunda sahte belgeler yayınlamıştı.[134]

İhvan, Abdulnasır'a karşı olan kindar tutumunu 56 yıl sonra düzeltme yoluna gitti. 2008'de, Mısır'ın bu tarihi liderinin ülkedeki başarılarını ilk kez övdü. Bu arada Abdulnasır'a suikast, şiddet kullanımı ve vurucu gücü sayılan Özel Aygıt'ın faaliyetlerine dair özeleştiri niteliğinde açıklamalarda bulundu.[135]

13) İhvan, İngiltere ve İsrail'e Karşı Niçin Savaştı?:

İhvan fedaileri, 1948'de Mısır ordusunun yanında İsrail birliklerine karşı savaşmışlardı. Ayrıca İhvan, Ocak 1952'de, Süveyş Kanalı'nı işgal eden İngiliz ordusuna da direndi. Mısır ordusuyla omuz omuza çarpıştı. Bu çatışmalarda, hareket Ömer Şahin, Ahmed Mınasi Abdulganim gibi tanınmış kadrolarını kaybetti. Savaş kararını, İhvan mürşidi Hasan el Benne ile onun naiplerinden Memun el Hudeybi almışlardı.[136]

Sorulması gereken soru şudur. Geçmişte İngilizlerden (Süveyş Kanalı işletmecisi şirketlerden) para aldığından, Kanal'ın Mısırlılara geçmesine karşı çıkan İhvan, neden aniden karar verip İngiltere ve İsrail'e karşı silah kullanmıştı?

Birkaç nedenden söz edilebilir:

a) İhvan'ın işbirlikçi Kral Faruk ile İngiltere'ye karşı olmasının pratik nedeni şuydu: İhvan, Mısır ordusu içinde çeşitli "subay hücreleri"ne sahipti. Dönemin ordusu içindeki İhvan hücresinde, daha sonra krala karşı darbe yapıp Mısır ve hatta Arap dünyasının tek lideri durumuna gelecek olan zamanın "yüzbaşı rütbesindeki Cemal Abdulnasır, o sırada binbaşı rütbesindeki Abdulmümin Abdulrauf, Kemaleddin Hüseyin, Enver Sedat, Hüseyin el Safi, Hasan İbrahim, Abdurrahman el Sindi"[137] gibi isimler bulunuyordu. İhtilal liderleri, darbe yapmadan önce İhvan yetkilileriyle görüştükten sonra, kararlaştırılan tarihte İhvan'a bağlı gönüllü milislerin belli geçiş yollarını tutmalarını istemişler.[138]

23 Temmuz 1952'de darbe yapıldıktan sonra da İhvan-darbeci "Hür Subaylar" ilişkisi sürdü. İhvan sadece darbeyi desteklemekle kalmadı, aynı zamanda darbe liderliğini ele geçirme çabalarını hızlandırdı. Mesela İhvan, hükümete bakan verdi. Darbeci subayların hazırladıkları yeni siyasi partiler kanunu ile 1952 Anayasası'nın formüle edilmesine katkıda bulundu.[139]

b) İhvan'ın ideolojik olarak Yahudilik ve Siyonizme karşı olduğu biliniyordu. Ancak bu siyasi ve dini tutum, hareketin İsrail cephesine gönüllü göndermesini tek başına açıklamaya yetmez. O halde perde arkasındaki politik hesaplara da bakmak gerekir. İhvan'ın iki önemli hesabından biri, İsrail'e karşı gönüllü milis yetiştirme gerekçesiyle, hareketin gizli ve açık silahlı birimlerini yetiştirip sıkı bir askeri eğitimden geçirmekti. Görünüşte İsrail'e karşı savaşacak bu silahlı milisler, gerektiğinde rejimi devirmek için kullanılabilecekti. Diğer hesap ise şuydu: Mısır'da İngiliz ve İsrail işgaline karşı ciddi bir ulusalcı/milliyetçi dalga yükselişteydi. Fırsatçı İhvan, bu dalganın öncülüğüne soyunmak suretiyle kitleleri yanına çekmek istiyordu.

14) İhvan ile Enver Sedat Arasındaki İttifak:

Abdulnasır'ın ölümünden sonra yönetime gelen Sedat, 1970'lerin başından itibaren Sovyet ekseninden uzaklaşıp Batı, özellikle ABD eksenine kaydı. İçerideki güç dengelerini de değiştirdi. Sedat ikti-

dara geldikten hemen sonra, Sovyet yanlısı sosyalist ve ilerici diye tanıtılan kesimleri tasfiye etmişti. Sosyalist ve yurtsever güçleri iyice ezmek için, İslamcı ve feodal güçleri kullandı.

Abdulnasır'ın ezip hapislerde çürüttüğü İslamcılara verilen özgürlük, tam da bu dönemde gerçekleşti.

Gerçekte, 1965'ten başlayarak Mısır'daki "Arap sosyalizmi"nin doktriner söyleminden vazgeçilmesi olayı, 1968'de iyice su yüzüne çıktı. 1970'te Abulnasır'ın ölümü ve serbest piyasacılık hayranı Enver Sedat'ın iktidara gelmesi, İslamcı-sağcı yükselişin dönüm noktası sayılır. İsrail ile sürdürülen savaş siyasetinin ağır faturası ile Nasırcı Milli Proje'nin başarısızlığından kaynaklanan "kalkınma krizi" (kente göç dalgası, milli hedeflerin gerçekleşememesinden duyulan düşkırıklığı, ekonomik, toplumsal ve siyasi beklentileri karşılanmadan ortada bırakılan toplumsal güçler, artan kentli gençlik, kültürel yabancılaşma ve toplumsal eşitsizlik vs) siyasal İslamın uygun zeminde gelişmesine yol açtı. İslamcılar, genel toplumsal hoşnutsuzluğu ve şikâyeti, dini terminoloji içinde ifade ederek; sade, basit, saf ve soyut olan sloganlarla kendilerini çekici kılmayı başardılar. Siyasi davranmak suretiyle, alternatif projelerinin ekonomik ve siyasi ayrıntısına girmeyerek taktik bir üstünlük sağladılar.

Enver Sedat, *İnfitah* adı verilen serbest piyasacı ve dışa açılımcı siyasetine karşı en sert muhalefeti yürüten Nasırcı yurtseverlerle sosyalistlere yönelik özel önlemler aldı. Böyle bir ortamda, yükselişe geçen İhvan-İslamcı eksenli çevreyi, kendine en yakın müttefik güç olarak seçti. Sedat, kendine "Mümin Başkan" unvanını taktı. İlk adı olan "Muhammed" ismiyle (yani Enver değil, Muhammed Enver diye) çağrılmasını istedi. Kitle iletişim araçlarında geleneksel İslamı da simgeleyen *cellebiye* (bir çeşit beyaz kaftan) içinde görünmeyi tercih etti. Bir elinde tesbih, diğerinde Musa Peygamber'in âsâsı, alnında namaz izi taşıyan simgelerle camiye gidip gelirken görüntülenmek için özel talimat verdi. Poz verirken çilekeş Sufiler gibi gözlerini kapatıyor, dualar mırıldanıyor, alçakgönüllülük ve iman be-

lirtileri gösteriyordu! Konuşmalarına 'bismillahirahmanirrahim' diyerek başlıyor, sonlarken de Kur'an ayetleri okuyordu.

"Mümin Başkan" görüntüsü, İslamcıların dikkatini çekti. Başta İhvan olmak üzere, birçok din adamı Sedat'ı kutsamaya, ona yakın durmaya özen gösterdi.

Her şeye rağmen ülkedeki sol-ilerici-Nasırcı muhalefet bitmiş değildi. 1975'e kadar etkin olan bu muhalefet, devlet-İhvan-şeriatçı (El Ezher çevresi) ittifakı tarafından adım adım geriletilmeye başlandı. Önce, militan olan gençlik kesimine el atıldı. 1972'den başlayarak Kahire, İskenderiye, Ayn-ül Şems gibi üniversitelerdeki öğrenci derneklerinin yurtsever-sosyalist güçlerin elinden alınması sağlandı. Yönetim, gerici ittifaka, mali ve resmi destek sundu. Öğrenci kavgalarında polis, İslamcıları kayırdı. Üniversite yetkilileri, kırsal alandan gelen gençleri İslamcı temelde eğittiler veya eğitilmelerine göz yumdular. Çok sayıda İhvan ileri gelenini, kampüslerdeki panellerde konuşma yapmak üzere resmen davet ettiler. İhvan'a yakın din adamlarından Muhammed el Gazali, Seyyid Sabık, Şeyh Mutevelli el Şa'ravi'nin hitabet sanatından yararlandılar ve şeriatçı temelde beyin yıkadılar. Dr. İsa Abdu gibi akademisyenlerin, ülkede ilk kez, "İslami ekonomi" üzerine konferanslar vermelerine zemin hazırladılar.

Camilerde ise, halk vaizleri diye bilinen Şeyh Hafız Selame'nin kasetlere doldurulmuş konuşmaları dört bir yana dağıtıldı; Kişk, Mahalawi, Mataravi, Mutevelli el Şa'ravi gibi popüler imam ve şeyhlerin, siyasi meselelere doğrudan değinmemekle birlikte arabesk hutbelerinin dinlenmesi teşvik edildi. Hepsi, özellikle sonuncusu, anti-sosyalist temelde ve İslami ekonomiyi savunan mesajlar veriyordu.

Nasırcılığın milli kalkınma ve modern Arap milliyetçiliği projesinin eleştirisi, giderek şeriatçı-İslamcı projenin propagandasına dönüştürüldü.

Ortamı uygun bulan İhvan; başta mürşitleri Ömer el Tılmisa-

ni olmak üzere, en has kadrolarını üniversitelerde beyin yıkama konferanslarına gönderdi. İslamcılar, adeta batan geminin mallarını, Sedat sayesinde paylaşmaya koyuldular.

İhvan'la rekabet halindeki diğer İslamcı akımlar da üniversite çevresine üşüştüler: Selefi akımın öncülerinden Nasıreddin el Albani ve Usame Abdulazim; Tebliğ Cemaatinden Ömer İbrahim İzzet ile El Ezher şeriatçılığının temsilcilerinden Abdulhamid Mahmud, Mutevelli el Şa'ravi bunlardan sayılır. Ek olarak bağımsız vaizlerden Muhammed el Gazali, Dr. Yusuf el Qardawi, Seyyid Sabık, Mahmud Ayd, Salah Ebu İsmail, El Mahalavvi'yi anmak gerekir.

Anılanların hepsi, Sedat'ın İslamcı-devlet ittifakı ekseninde Mısır'daki köktendinci akımın fikirsel zeminini oluşturmaya gayret ettiler. Genelde **El Cemaat-ül İslamiyye** adıyla bilinen ve geçmişte Mısır yönetimine karşı silahlı mücadeleveren 70'ten fazla radikal köktendincinin esinlendiği fikirlerin kaynağı, 1970'lerde üniversitelerdeki beyin yıkama ve alternatif düzen adıyla sunulan "İslamcı Şeriatçı" projeydi.[140]

İslamcı bir yoruma göre, Sedat "Truva Atı" yöntemiyle yaklaşarak, İhvan aracılığıyla İslami faaliyetlerin ayrıntılarına nüfuz etmek istiyordu; İhvan ise, Sedat'ın niyetlerinden gafil ve şerrinden emin biçimde, iyi niyet ölçüleri içerisinde Sedat ile işbirliğini sürdürüyordu.[141] Gerçekte karşılıklı tavizler söz konusudur. Sedat'ın liberal, kapitalist siyaseti, İhvan destekli İslamlaştırma siyasetiyle iç içe yürüyordu. Sözgelimi Sedat, Ramazan ayında TV ekranlarında gösterilen çıplak oryantal dans gösterilerinin arasına "ilahi spotlar" koyduruyordu. Bu yöntemle İhvan'ı memnun etmiş oluyordu.

İhvan bu desteğinde öylesine ileri gitti ki, elindeki tüm imkânları kullanarak Sedat'ın beklediği görüntüyü vermeye çalıştı. Başta örgütün yayın organlarından *El De'va* (Davet) olmak üzere kitleye yönelik konferans, vaaz ve yayınlar aracılığıyla köktendincilikten uzak olduğunu; şiddete karşı mücadele eden Sedat'ı desteklediğini anlatma yoluna gitti. Örneğin, dönemin İhvan lideri El Tılmisani şun-

ları yazabiliyordu: "Halkı, özellikle gençleri İslami ilkelere göre eğitmek, stratejimizdir. Biz, İslama uygun bir barış istiyoruz..."[142]

El Tılmisani, Devlet Başkanı Sedat'ın dikkatini şu noktalara çekiyordu: "Biz, niyetlerinden dolayı yöneticileri itham etmiyoruz; sadece uygulamaları tenkit ediyoruz... Bizim dışımızdaki (dini – F.B.) grup ve cemiyetler, sizin yönetiminize karşı çıkmakta ve sizi, bulunduğunuz yerden uzaklaştırmak istemektedirler, İhvan ise, gönülden güven dilekleriyle size yardımcı olmak istiyor... İhvan, üniversite düzeyinde Sedat rejimine karşı akımlar karşısında etkin bir rol oynadı ve uzun süreli olmasa da, üniversite bünyesindeki aşırı eğilimli dernekleri yönetti. İhvan teşkilatı, Nasırcılığa ve sosyalist akımlara karşı mücadele bayrağı açmıştır. Mısır'da İslami eylem sahasında görülen aşırı akımlara karşı çıkan bildiriler yayınlamış; El Zeviye-tül Hamra kaotik olaylarından sonra da rejimle yardımlaşmayı öngören, kardeşlik ve milli birliğe dayanan beyanatlar vermiştir."[143]

Enver Sedat'ı öldürenlerin (1981) Askeri Teknik Okulu (harp akademisi) öğrencilerinden radikal İslamcılar olduğunu iyi bilen İhvan lideri El Tılmisani, şiddete karşı tutumunu bile, olayı çarpıtarak beyan etmiş; "Sedat'ın; Amerikan istihbarat teşkilatınca öldürülen bir mazlum olduğunu" ileri sürmüştü. Buna rağmen Sedat'ın radikal İslamcılar tarafından öldürülmesi olayının kovuşturulması sırasında birçok İhvan mensubu tutuklandı. Şeyh Kemal el Senaniri gibi hareket içinde iyi bilinen bazı isimler sorgudaki işkenceler nedeniyle öldüler. O dönemde köktenci İslamcı akımlara karşı büyük bir devlet terörü estiren İçişleri Bakanı El Nebevi İsmail'in "beyin yıkama" toplantılarına, İhvan lideri Ömer el Tılmisani de katılmış; Sedat'ın yerine geçen Hüsnü Mubarek'in desteklenmesi yolunda yazı yazmıştı.[144]

İhvan önde gelenlerinden Muhammed el Seyyid Habib, İhvan cemaatinin dört önderinin hükümet yetkilileriyle bir araya gelerek, ülkeyi bunalıma sürükleyen radikal İslamcıların şiddet hareketlerini

görüştüğünü açıkladı. Habib, sözü edilen önderlerin, "çıkmaza giren gelişmeler karşısında sorumluluk alarak inisiyatif kullandıklarını ve şiddet faaliyetlerinin azaltılmasını amaçladıklarını" söyledi. İhvan ile devlet arasında 21 yıllık kopukluktan sonra gerçekleşen bu ilk toplantı sırasında hükümet, İhvan'ı, radikal İslamcılara karşı kullanmaya çalışırken; İhvan da şimdiye kadar tanınmayan siyasi varlığını iktidara kabul ettirmiş oldu.[145]

İhvan'ın düzenle barışık olması meselesi yeni değildir. Kral Faruk, 1949'da İhvan lideri Hasan el Benne'yi komployla öldürdüğü, en azından kamuoyunda böyle bir kanaat olduğu halde; Hasan el Hudeybi (hareketin ikinci lideri), Muhammed el Gazzali, Abdurrahman el Benne (Hasan el Benne'nin kardeşi) gibi İhvan ileri gelenleri, 14 Kasım 1951'de Kral Faruk'un doğum yıldönümünü kutlamaya gittiklerini yazdılar. Bu da El Benne'nin katli olayına kralın karışmadığı yolunda kanıt sayıldı.[146]

15) İki Tarihi İhvancı Lider:

Mısır İslam hareketinin tarihini incelerken, bu tarihin çok önemli bir aşamasına damgasını vurmuş olan İhvan kurucusu Hasan el Benne ile hemen ardından radikal bir tutum içine giren Seyyid Kutub'dan söz etmemek olanaksızdır.

Günümüzde Hasan el Benne, esas olarak, İhvan cemaatinin gelenekçi stratejisine bağlı yaşlı kuşak tarafından temsil edilirken, yeni kuşak "Yoldaki İşaretler" isimli kitabında savunduğu düşünce ve görüşlerinden ötürü Seyyid Kutub'u benimser.

Hasan el Benne tarafından 1927-28'de kurulan İhvan (Müslüman Kardeşler) hareketi, ana örgüt olması sıfatıyla, doğduğu yer sayılan Mısır'ın yanı sıra pek çok ülkedeki (Suriye, Sudan, Ürdün, Kuveyt, Kuzey Afrika vs) köktendinci örgütlerin başlıca esin kaynağı oldu. Başlangıçta siyasi parti değil, bir siyasi hareket ya da dernek biçiminde değerlendirildi. Hareketin liderleri, Arap dünyasında "siyasal İslam" kavramını ilk kez formülleştiren öncüler olarak algılanırlar.

Hasan el Benne: Örgütkurucusu Hasan el Benne, 1906 yılında küçük bir Delta kasabasında dindar ve zanaatkâr bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Öğretmen ve yetenekli bir hatip olan El Benne, örgütünü kurmak için o tarihte İngiliz boyunduruğu altındaki Kanal bölgesinin İsmailiye kentini seçti. Birçok yerel entelektüelin yanı sıra, bazı zanaatkârları ve İngiliz kamplarında çalışan birkaç işçiyi de harekete çekmeyi başardı. Başlangıçta, İslam ahlâkını ve hayır işlerini yaymayı amaçlayan, saf anlamda dini ve hayırsever bir dernek olarak ilan edilen İhvan'ın eğitim toplantılarına küçük tüccar ve esnaf katılıyordu.

19. ve 20. yüzyılın modernci selefi akımının üçüncü temsilcisi Reşid Rıza'nın fikirlerinden oldukça etkilenen El Benne, kapsayıcı ve eylemci bir İslam için çağrıda bulunmuştur. Ancak, eylemci İslamın ne oranda "siyasal İslam" olduğu pek açık değildir. İslamın siyasi yönüne ağırlık verip toplumsal yanını ön plana çıkaran El Benne, aslında "İslami bir devletten çok, İslami bir Düzen" (Nizam-u İslamiyun) projesini gündeme getiriyordu.

1934'te hareketin haftalık yayın organı *El Nezir*'i (Elçi veya Delil) çıkaran El Benne, yavaş yavaş İslami devlet modeli konusundaki fikirlerini berraklaştırmaya çalıştı, İslamı desteklemek ve onun eski ihtişamını geri getirmekle uğraşmayan her siyasetçi ve örgüte karşı mücadele çizgisini benimsedi. Liberal muhafazakâr El Vafd Partisi'nin politikasından hayal kırıklığına uğrayan kitlelerin İhvan'a akın etmesi sonucu, kısa zamanda 300'den fazla şubesi açıldı.

O zamana kadar Saray'a (Mısır Krallığı) ters düşmemek için çok dikkatli davranan El Benne, El Vafd Partisi'ne karşı Kral'ın desteğini almayı başardı. Örgütsel faaliyetin yanı sıra milislerini (paramiliter güçler) oluşturmaya bakan El Benne, bedeli ne olursa olsun sömürgeci İngilizlerle çatışmaktan kaçındı, çünkü dolaylı biçimde İngilizlerden, Süveyş Kanalı'nı işleten şirketlerinden para alıyordu. El Benne, yeri geldikçe İngilizlere ve Kral Faruk'a

göz kırparak; hareketine ait şirket, fabrika, okul ve hastaneler kurma yoluna gitti. İhvan, sendika ve ordu dahil çeşitli kurum ve kuruluşlara sızdı.

1940'larda, hatırı sayılır bir güç toplayınca, El Benne, bir zamanlar kendilerinden para bile aldığı İngilizlere sırtını döndü ve onlara karşı şiddet eylemlerini tırmandırdı. 1948-49 başında, aralarında başbakan olmak üzere birçok politikacıya karşı suikast eylemlerinin gerçekleştirilmesini planladı. Kraliyet, eski işbirlikçisi El Benne'yi gözden çıkardı. El Benne, Şubat 1949'da faili meçhul bir siyasi cinayete kurban gitti.

Seyyid Kutub: Dindarlığıyla meşhur Asyut ilinin Muşa köyünde 1906'da dünyaya geldi. İş bulmak ve eğitimini sürdürmek için Kahire'ye gitti. Kahire'den pek hoşlanmadı. Öğretmen olarak çalıştı ve çıplaklık (nüdizm) anlayışını savunmaya başladığı zamanlar oldu. Kültürel ve ahlaki bakımlardan bocaladığı bir dönem yaşadı. Yoksulluk ve adaletsizlik meselelerine gittikçe daha duyarlı bir hale geldi. 1949'da İslamda toplumsal adalet hakkında bir kitap, 1954'te kapitalizm ve İslami mücadele üzerine bir başka kitap kaleme aldı. 1948'de ABD'ye gitti.

Kutub'un az bilinen yönlerinden biri de, "onun iyi bir edebiyatçı olması; edebiyat ve şiir eleştirmeni sıfatını hak edecek denli çok ürün vermesidir."[147] Kutub, edebiyatla haşır neşir olduğu devirde, Fransız düşünür Jean-Paul Sartre'ın Arapça'ya çevrilen eserlerini okumuş; belli ölçüde bu filozofun "varoluşçu" felsefesinden etkilenmişti.[148]

1952'de Kral Faruk'a karşı yapılan askeri darbeden (Hür Subaylar Hareketi) birkaç ay önce, Kutub kendini sadece "İslami çağrının bir dostu" olarak tanımlıyor ve arada bir İhvan hareketinin tutumlarını eleştiriyordu. İhvan'a üye oluşu 1953'e rastlar. 1954'teki tutuklama furyasından nasibini aldı ve 15 yıla mahkûm edildi. 1964 yılında sağlık nedenleriyle hapisten çıkan Kutub, Ağustos 1965'te

"rejimi devirmek gayesiyle gizli teşkilat kurmak"la suçlanıp yeniden cezaevine kondu. Dönemin Irak Başkanı Abdulselam Arif ile Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın ricalarına rağmen birçok İhvan mensubuyla beraber Eylül 1966'da asıldı.[149] Mısır lideri Cemal Abdulnasır, Moskova'ya resmi ziyareti sırasında Kutub'un "Yoldaki İşaretler" isimli kitabını okumuş; "bu fikrin, rejim açısından çok tehlikeli olduğu" kanaatine varmıştı. Dolayısıyla Arap liderleri ve bazı dini şahsiyetlerin ricalarını geri çevirip, idam hükmünü hemen yerine getirme emri vermişti.[150]

Kutub, Abdulnasır'ın panarabist görüşlerinin zeminini hazırlayan 1952 askeri darbesiyle bağlantı halindeydi. İhvan'ın başından beri destekleyip içinde yer aldığı Hür Subaylar Hareketi darbeyi gerçekleştirdiğinde, Kutub, Devrimci Komuta Konseyi'nin karargâhında, yeni askeri rejimin öğretim müfredatını hazırlamakla görevlendirildi. 1953 yılında, yani darbeden bir yıl sonra, rejimin tek parti yönetiminin ilk siyasi deneyimi olan Selamet (Kurtuluş) Meclisi'nin sekreteri oldu. Bir ara, Milli Eğitim Bakanlığı yapması bile önerildi ve yazdığı milliyetçi ilahilerin devlet okullarında okutulması kararlaştırıldı. Kutub'un darbeci subaylara verdiği destek öylesine güçlüydü ki, cunta lideri General Necib'e bir mektup yazarak, "ülkede tam bir diktatörlük kurmasını" istedi.

İhvan ile darbeci Hür Subaylar arasına kara kedi girip siyasal İslamcılara ölüm, tutuklanma ve işkenceden başka bir yol gözükmeyince, Kutub, müthiş bir hayal kırıklığına uğradı. İslamcı İhvan örgütüyle milliyetçi Hür Subaylar Hareketi arasındaki çatışma, dinsel alandaki tefsir (yorum) ayrılıkları değil, düpedüz iktidar üzerinde siyasi bir mücadele olarak gelişti. Ulusalcı Nasırcı proje, siyasi alanı kutsallaştırdı. Buna karşılık Kutub'un başını çektiği İhvan'ın İslamcı projesi, dinsel/kutsal olanı siyasileştirdi. Bu nedenle Kutubcu söylem, esas olarak siyasidir; dev-

let ve toplumla ilgili düşünce ve eylemleri öngörür. Özetle, Allah egemenliğini (krallığını) gerçekleştirmek için cihat (eylem/şiddet/zor) unsurunu devreye sokar...

Topluca bakılırsa, Hür Subaylar Hareketi içinde yönetime katılmayı düşleyen İhvan'ın (dolayısıyla Kutub'un) uğradığı hayal kırıklığı, acı ve ihanetin teorisini yapmıştır. Kutub, Nasırcı söyleme karşı, duygusal bir zeminde teori üretmiş; kin ve nefreti siyasileştirmiştir.[151]

16) El Benne'yi Kim Vurdu?:

İhvan kadim kuşağından ve hareketin gizli/gizemli vurucu timi olan Özel Aygıt elemanı Muhammed Necib, yarım yüzyıl sonra, Hasan el Benne'nin öldürülmesine dair örgüt tarafından resmileştirilen rivayete gölge düşüren şöyle bir açıklama yaptı. "El Benne'nin Kral Faruk ve dönemin hükümet başkanı Ali Mahir ile aralarından, neredeyse su sızmıyordu. Kral, İhvan mensuplarını rahatça huzuruna kabul ediyor, kendilerine sempati besliyordu. Dolayısıyla Kral'ın, El Benne cinayetine bulaşmış olması imkânsızdır. Biliyorum, şimdiki İhvan önderleri bu açıklamama kızacaklar fakat elimde bu bilgimi teyit edecek veriler mevcuttur."[152]

17) İhvan Hareketinde Fikir ve Yöntem:

İhvan'da derli toplu, ana çerçevesi netleşmiş bir yöntem ve fikirden söz edilebilir mi? Olaya bakanın yaklaşımına göre değişebilen yanıtın nesnel olanı şudur: Zıtlık ve çelişkilerle dolu olmasına rağmen İhvan cemaati, İslamcı hareketler içinde en açık yöntem ve düşüncelere sahip siyasi/dini bir yapı olarak bilinir. Ancak hareketi yakından inceleyenler, İhvan saflarında at başı giden iki çizgi, iki yöntem ve iki fikir olduğunu görebilirler:

a) Risaleler: Bir çizgi, kurucu lideri Hasan el Benne'nin *Risaleler* (toplam 20 risale yani manifesto) biçiminde çerçevesini çizdiği yol, yöntem ve düşüncelerden oluşur. *Risaleler*, siyasi/selefi yanıyla bir manifesto; tasavvufi yanıyla ilmihal niteliğindedir. Din, siyaset,

ekonomi, devlet, örgüt, vatanseverlik, milliyetçilik ve benzeri konuları işleyen *Risaleler*, hareketin 5. kongresinde onaylanıp örgüt prensipleri haline getirilmişlerdir. Örneğin milliyetçilik sınırları, İslami kurallarca belirlenmiştir. El Benne, iktidarı alma yürüyüşüne, büyük mücadelesine çıkarken adeta pasifist bir ıslahatçı, reformcu ve misyoner üslubu kullanır: "Biz İslami bir yönetim talep ederken, bunu kendimizi için istemiyoruz. Tersine, şunu diyoruz: Ümmetimiz içinde birileri çıkıp bu ağır yükün sorumluluğunu alabiliyorsa, bize onların birer neferi, yaveri, yardımcısı ve yandaşı olmak düşer. Yok, böyle birileri çıkmıyorsa, o zaman İhvan öne atılıp, ümmeti kurtarmak gayesiyle ve Allah'ın buyruğunu yerine getirmek için hükümetin elinden yönetim mekanizmasını almaya talip olacaktır."

İhvan lideri, İslami biat rükünleri (bağlılık esasları) olarak 10 temel kavram belirleyip yandaşlarının bunları ezberlemelerini istemiştir.[153] Bunlar, şöyle sıralanabilir:

1) Anlayış, 2) İhlâs, 3) Amel, 4) Cihat, 5) Fedakârlık, 6) İtaat, 7) Kararlılık, 8) Soyutlama, 9) Kardeşlik, 10) Güven.

El Benne'nin kaleme aldığı eğitim risalesindeki bölümde en fazla dikkati çeken madde, "anlama"ya ilişkin olanıdır. İhvan önderine göre; İhvancılar, "İslam dinini, yukarıda sözü edilen 20 risalde belirlenen ilkeler doğrultusunda anlamalıdırlar. İslam (bu arada Kur'an) birbirine zıt iki anlayışın (dogmatik selefilik ile Batıni sufilik) bakış açısının senteziyle anlaşılıp yorumlanmalıdır."

Kurucu lider El Benne, örgütün stratejisini şu cümlelerle belirlemişti: "Amacımız Allah, önderimiz Peygamber, yasamız Kur'an, yolumuz Cihat ve Allah uğruna ölmek ise en yüce emelimizdir."[154]

Hasan el Benne, Mısır toplumundaki uygulamaya bakarak, siyasi partilerin kötü izler bıraktığını ve İhvan hareketinin savunduğu parlamento ve milletvekili sisteminin, mevcut sistemden farklı algılandığını öne sürmekteydi. Siyasi partiler konusunda hareketin ilk dönem anlayışını yansıtan bu görüşler, Sedat döneminden beri

değişikliğe uğramış; İhvan, mevcut düzendeki sistemi benimseyip kabul etmişti. Sözgelimi, daha önce karşı çıktığı aristokrat/büyük burjuvazi karışımı El Vafd Partisi'yle birlikte seçimlere (1984 yılı) katılıp 10 milletvekili çıkarmış; 1987'de ise El Ehrar (Serbest Parti) ve El Amel (Çalışma Partisi) ile kurduğu seçim ittifakı sonucu 34 milletvekili kazanmıştı.

İhvan'ın 1970'lerdeki lideri Ömer el Tılmısani (vefat etti), parti fikrine karşı olmadıklarını, yasal bir siyasal parti olarak meydana çıksalar bile Hasan el Benne'nin izinden yürüyeceklerini, ancak hedefe götürücü parti yöntemlerine itiraz ettiklerini söyledi.[155]

b) Kutubcu Radikalizm: İkincisi çizgi, radikal fikirleriyle ortaya atılan Seyyid Kutub'un benimsediği yöntemdir. Gerçi, kardeşi Muhammed Kutub, "Seyyid'in fikirleri, Hasan el Benne'ye ait *Risaleler*'in devamıdır," diyor. Fakat bu öfke dolu radikal ve tepkisel söylem, El Benne'nin rejim değişikliğine ilişkin dolaylı yumuşak söyleminin daha açık biçimde ve bir üst perdede dillendirilmiş halidir.

Kutub, siyasal İslam ve rejimin din temelinde değiştirilmesine ilişkin teorisinin ana hatlarının yer aldığı "Kur'an'ın Gölgesinde" kitabında, Müslümanların kutsal kitabı ve dinine düpedüz politik bir yorum getirir: "Kur'an, başından sonuna kadar kapsamlı bir siyasi kitaptır. İslam sadece bir bakış açısı değildir; aynı zamanda siyasi bir ekol, politik bir projedir."[156] Seyyid Kutub, genel fikirler düzleminde, İslami ilmin ve külliyatın İslamcılaştırılmasının temelini atmış; İslami fenomendeki kültür, düşünce, öğreti ve uygarlığı ele alış yöntemini belirlemiştir. Oryantalistlerin İslam uygarlığındaki maddi olmayan unsurlarını beğenmemiş; buna alternatif olarak maneviyatın ötesinde, vahiy kavramını, uygarlığın başlıca özgünlüğü saymıştır. İslama dair ne kadar klasik kavram varsa, tümünü yeniden gözden geçirip kendince yorumlamış ve bunlara radikal/köktendinci bir içerik kazandırmıştır. Alışılan kavram ve ibareleri altüst ederek, isyancı/devrimci (din eksenli) bir dini/siyasi fikir manzumesi oluşturmuştur. Müslüman toplumlardaki din âlimi, aydın ve düşünür-

lerin Müslüman olmadıkları (yani gâvurlaşmış oldukları – F.B.) gibi katı bir saptamada bulunmuş ama onları bireysel düzlemde "kâfir" ilan etmemiştir. Bu durum, olgusal olmaktan çok tepkiseldir, Kutub'un karamsar ruh halinin bir yansımasıdır.[157]

Seyyid Kutub, bu köktendinci fikirleriyle, günümüzde şiddet ve teröre bulaşmış İslamcı hareketlerin öncüsü; İslamcı düşün dünyasının bir alamet-i farikası, politik İslam tarihinin keskin bir dönemeci sayılır. Cihatçı İslamcılar (El Kaide dahil), bu fikirleri kendilerine yol haritası, rehber yaparak dünyanın dört bir yanını kana buladılar. Seyyid Kutub, böyle olmasını ister miydi? Diyalektik düzlemde yani eşyanın tabiatına bakarsak, Kutubcu fikirlerin varacağı yer cihat (silahlı mücadele, mevcut siyasi sistemlerle kesin hesaplaşma) olacaktı. Fakat şurası unutulmamalıdır: Kutub fikirlerini öne sürerken, amacı İhvan içinden radikal hareketler çıkarmak değildi. Esas gayesi şuydu: 1954 ve 1964 yılında ölümcül darbeye maruz kalmış olan Mısır İhvancılarını umutsuz, karamsar ve teslimiyetçi konumdan çıkarmaktı. Hareketi, içine düştüğü fikri ve örgütsel parçalanmışlıktan kurtarmak, deyim yerindeyse titreyip kendine dönmesini sağlamaktı. Ama olmadı; bu isyancı fikirler, tam tersi bir yöne kaydı gitti; şiddet ve terör eylemciliği ortalığı kapladı.[158]

18) El Benne-Kutub Farkı:

Seyyid Kutub'un fikirleri, İhvan lideri Hassan el Benne'nin düşünceleriyle çatışmaktadır.

El Benne, dini anlayışın siyasal ve örgütsel temelde ıslah edilmesine (yenilenmesi, ihya edilmesine) öncelik tanırken; onun ardılı Kutub, din teorisineve dinin politik yanına ağırlık verdi. El Benne, mümkün olduğunca çatışmayı erteleyip uzlaşmacı yöntemlerle istediğini elde etmeye çalışıyor; iş açmaza girince, dolaylı yahut dolaysız biçimde silaha, zora ve şiddete başvuruyordu. Oysa Kutub, uzlaşma yollarını tümüyle kapatıp çatışmayı esas alan bir mücadele çizgisi benimsemişti. Bir dönem için, her iki liderin farklı çizgi ve

fikirlerinin sentezini yapmak suretiyle durumu idare etmeye çalışan İhvan, 1960'larda aldığı şiddetli darbeler yüzünden, Kutub'un radikal çizgisinden sessiz sedasız uzaklaştı. Dönemin İhvan mürşidi (genel başkanı) Hasan el Hudeybi, 1969'daki hapishane günlerinde, İhvan'ın ikili yani idare-i maslahatçı çizgisini yeniden gözden geçirdi; Seyyid Kutub'un isyankâr ve köktenci çizgisi yerine, kurucu önder El Benne'nin uzlaşmaya öncelik veren yöntemini kabul etmeye karar verdi. Bu nedenle, Kutub'un içtihatlarına karşı, "Yargılayan Değil, Savunan Olmak" başlıklı bir kitap yazdı.[159]

İki lider arasındaki temel ayrılık noktaları şöyle sıralanabilir:

a) Düzene Karşı Tutum: El Benne, düzene karşı bir tutum içinde değildir ve zorunlu olmadıkça şiddet hareketlerini benimsememiştir. Abdulnasır gibi bir lidere karşı suikast girişimi, rejim içi kişisel saldırılardır. Deyim yerindeyse El Benne, gizli teşkilatlar (Özel Aygıt) yoluyla yönetim değişikliğine giden Bizans oyunları yönetimini kullanıyordu. İhvan liderinin yazılarında "Cahiliye Toplumu" ve "Dar-ül Harp" gibi İslamcı şiddeti gündeme getirip düzen değişikliği öngörülmüyor. Kutub ise yönetime karşı şiddet kullanmaktan, en azından mevcut yönetimden kopmaktan yanaydı. Kutub, düzene karşı topyekün İslami bir kalkışmadan ve kopuştan yana tutum aldı. Fakat şeriat kurallarının izin verdiği ölçüde, İslamcılar düzenle ilişkide bulunabilirlerdi.

b) Yönetenlerle İlişkiler: El Benne, gerek Kral Faruk gerekse Abdulnasır yönetimleriyle barışık yaşamıştı. İstisna suikast olayları ve karşı devlet terörü bir yana bırakılırsa, El Benne hükümetlerle uzlaşma içindeydi. O, hiçbir yönetime açıkça "kâfir" demezdi. Seyyid Kutub ise bütün iktidarların kâfirliğini ilan ederek, onlarla barışmamayı temel almıştı.

c) Cihat Konusu: El Benne, cihat üzerinde açıkça durmamış ve bu meselede geleneğin dışına çıkmamıştı. Buna karşılık Kutub, cihat kavramını şiddet ve mücadele temelinde ayrıntılı olarak açıklayıp önermişti.

d) Eylemlilik: El Benne, tebliğ yani barışçıl çağrı ve propaganda yoluyla kamuoyu oluşturarak İslam toplumu yaratma yönünde her türlü fırsatı değerlendirmeye önem veriyordu. Kutub ise, barışçıl çağrı yapmak yoluyla insan kazanma yerine, belirli yöntemlerle İslami temelde bir toplum yaratmayı hedefliyordu. El Benne, sorunlara geleneksel yollarla çözüm bulma ve sonuca varmayı amaçlarken; Kutub düzenleyici, yönlendirici ve kışkırtıcıdır. El Benne'nin fikirleri, yasal partilerle dernek ve cemaat yapısına uygun olmakla birlikte; Kutub'daki görüşler, gizli örgüt yapısına daha yatkındır.

Hareketin kurucu lideri El Benne ile baş teorisyeni Kutub'un fikirleri arasındaki temel fark, şu ifadelerle özetlenmiştir: "Hasan el Benne'nin fikirleri yapıcıdır; yayılmaya, insanlarla bağlantı kurmaya yöneliktir; dolayısıyla derleyip toparlayıcıdır. Bu fikirler toprağı işler, tohum eker, dikilen fidanı besleyip büyütür; güneş ve havanın yardımıyla çevreye yayılır. Oysa Kutub'un fikirleri yıkıcıdır; ayırımcıdır; kitlelerle bağ kurma yerine onlardan tecrit olmayı öngörür. Kutub toprağı işlemez; çevresini geçilmez mevzilerle tahkim edebilmek amacıyla habire siper kazar."[160]

19) El Benne ve Kutub'un Eleştirisi:

İhvan hareketinin iki ünlü isminin İslamcı tezlerinin eleştirisini, iki kaynakta bulmak mümkündür. Biri, Nazih Ayubi'nin "Arap Dünyasında Din ve Siyaset" adlı kitabı; diğeri de, Leonard Binder'in "Liberal İslam" başlığını taşıyan eseridir. Liberal İslamda gönderme yapılan fikirlerin önemli bir kısmı, özellikle El Benne'ye yönelik eleştiriler, Mısırlı sosyalistlerden Tarık el Bışri tarafından kaleme alınmıştır.

İhvan üzerine inceleme yapan batılı araştırıcı Richard Mitchell'e göre, El Benne'nin teorileştirmeye çalıştığı siyasal İslamda, başlı başına bir "İslam Devleti" kavramı bulunmaz; olan, sadece *İslami Nizam* (İslam düzeni) kavramıdır. Bu düzlemde, o tarihteki mevcut Mısır anayasasının çerçevesinin ıslah edilmesi (gözden geçirilip refor-

ma tâbi tutulması), İslami bir devlet için gerekli ortamı sağlayacaktı. El Benne, o tarihte, İslami devlet kurmayı, gündemin yakıcı konusu olarak ele almıyordu. İslami düzeni kurabilmek için İslami bir devleti arzulanan şey olarak görmekle beraber; İhvan hareketinin resmi literatürü bu noktada henüz netlik kazanabilmiş değildi, çünkü geleneksel İslami içtihat (veya külliyat), bu alanda yeterli zengin malzemeyi içermiyordu, İhvan hareketi siyaset alanında yeni ve deneyimsizdi, ayrıntıya girmekten kaçınıyordu. El Benne, 1930'larda dahi, iktidara ulaşmayı hayal bile edecek durumda değildi. Kaldı ki, El Vafd Partisi'nin bayrağı altında toplanan kitlelerin acil talebi, İngiliz sömürgecilerine karşı direniş ve yükselen Arap milliyetçiliğinin zaferiydi.

Bu durumda, El Benne, İslami anlamda iki nokta üzerine durmakla yetindi: a) Ahlaki reform (*Islah-ül Nefs*), b) İslami yaklaşım ve yöntem (*Minhac-ül İslami*).

Açıkça ortaya konan slogan şuydu: "Gayemiz Allah, yasamız Kur'an, önderimiz Peygamber'dir; yolumuz mücadeledir. Allah uğruna ölmek en yüksek arzumuzdur." El Benne'nin "İslami mesaj" olarak adlandırdığı bu slogan, aslında halkın anladığı dar anlamdan farklıdır. Yani İslam, "müminler açısından kapsayıcıdır ve hayatın bütün sorunlarını içerir." Eğer bu çerçeve siyaset ise, siyasete en fazla girmiş kişiler, kuşkusuz El Benne'nin başında olduğu İhvan hareketidir. Siyasetin yöntem sorununda cihat olayı yeniden yorumlanıp, mücadelenin temel unsuru haline getirilmişti.

Kurulacak yeni düzen; daha çok kişisel dindarlık ve hayırsever cemaatin oluşturulması temelinde, iyi bir İslam devletinin koşullarının inşasını öngörüyordu. Yönetim veya hükümet, mutlaka doğru yolda gitmeli; tek parti sistemini içermeliydi. El Benne burada parantez açarak, İslamcı düzenin neden demokratik veya çoğulcu olamayacağına ilişkin tipik bir örnek vermişti: "Mesela, camideki imam tektir; cemaatin önünde namaz kıldırırken, herkes onun söylediğini ve yaptığını tekrar eder. O baş eğince, diğerleri de başlarını eğmek mecburiyetindedir. Bu, bir itaat ve tek adama

uyma kuralıdır. İslami yönetim de böyle olmalı, tek parti ve tek adama dayanmalıdır."

El Benne, İslami ahlaktan etkilenmiş ve adil bir "ahlaki ekonomi"ye ağırlık verirken, gerçekte korporatist tipte bir sistemi öngörüyordu.

İhvan hareketi ve onun kurucusu Hasan el Benne'yi mercek altına alan Mısırlı sosyalistlerden Tarık el Bışri, öne sürülen tezlere ciddi eleştiriler yöneltmiştir. Örneğin şunları yazmıştır: "Müslüman Kardeşler (İhvan) ise, El Vafd'dan sonra ikinci büyük siyasi parti ve sayıca listenin başında olan bir hareket idi. Sadece düşük orta sınıfın dini duygularına seslenmekle kalmamış; aynı zamanda, dini çevrelerin ekonomik çıkarlarını da koruyup savunmuştu.

"El Vafd'ın başarısızlığından sonra hayal kırıklığına uğrayan Mısırlılar alternatif yollar ararken, şaşırtıcı biçimde İhvan'a yöneldiler. Oysa o tarihte bile, İhvan'ın belirsiz bir doktrini vardı ve otokratik bir liderlik anlayışına sahipti; katı örgütsel disiplini, fırsatçı (oportünist) siyasal bir çizgiyi ve bağnaz bir dini anlayışı savunuyordu. Örgüt lideri El Benne, megaloman biriydi ve her tarafa çekip yönlendirebileceği faşizan bir hareket tanımı yapıyordu. El Benne'nin nazarında, İhvan hareketinin başarısı, siyasal umutsuzlukta; örgütün başarısı ise, tehlikeli ve akıldışı çözümlerde yatıyordu.

"İhvan siyasi değil dini bir hareket olduğunu iddia ederken, ikiyüzlü davranıyordu. Hasan el Benne, İngilizleri Mısır'dan kovma konusunda yeterince samimi görünmüyordu. Ulusalcı sorunlarla tam bağımsızlık gibi meseleleri; sadece ve sadece kaybedilmiş halifelik ile panislamist/panarabist bakış açısından değerlendiriyordu. El Benne, siyasi bir oportünistti; tutarsız bir politikacı olmanın yanı sıra, muhaliflerine karşı kötü davranmasıyla ün salmıştı. Kendisiyle, Hz. Muhammed ya da halifeler arasında parallellikler kurabiliyordu. Ayrıca, sarayla gizli kapaklı ilişkilerinin olduğu da söyleniyordu.

"İhvan'ın, kendini 'hem tarikat, hem cemaat hem şirket hem spor kulübü' gibi tanımlaması, ideolojisindeki belirsizliğini göste-

riyor. El Benne, kapitalizm ve sosyalizmi ya da yozlaşmış sistemleri eleştirmekle yetiniyor; programındaki çözümleri somutlaştırıp ayrıntılamaktan kaçmıyordu.

"İhvan ve lideri El Benne, pozitif hukuku eleştirirken de mantıksızdı, çünkü sorun, legal sistemin pozitif olup olmamasından değil; tam tersine, sömürülen sınıflarla sömürenler arasındaki toplumsal ilişkiler ve bu ilişkileri düzenleyen yasalardan kaynaklanıyor. Sözgelimi, yabancılara borçlanan çiftçilerin faizi reddetmesi, Kur'an tarafından haram sayılıp yasaklanmasıyla ilintili değildir. Bir ekonomik sömürü biçimi olan faiz, çiftçilerin durumunu zedelediği için zararlıdır. İşte, faizi ortadan kaldırabilecek ve sömürüyü tümüyle silebilecek hukuk da şeriat zeminine dayanmaktan çok, sadece pozitif hukuk temeline dayanabilir.

"İhvan hareketi, sınıfsal farklılıkları inkâr ederken; esasında, mezhep ve dinsel çatışmalar alanında geziniyor; 'sömürünün gerçek sebebi azınlıklardır' (Yahudiler, Kiptiler vs) diyerek, sınıf bilincinin gelişmesini engelliyor.

"1940'larda, El Benne liderliğindeki İhvan hareketi, gerçekte, patlamaya hazır bir bomba gibiydi. Fakat patladığında kimlerin kurban gideceği bilinmiyordu."

Arap araştırmacılardan Nazih Ayubi, İhvan'ın 1960'larda savunduğu görüşler için, "Hasan el Benne-Seyyid Kutub-Ebul'ala el Mevdudi (Pakistanlı) ve Malik bin Nebi (Cezayirli) fikirlerinin bir karmasıydı" diyor. Hareketin eğitim çalışmaları, İhvan'ın kadın kolları (Müslüman Bacılar anlamına gelen El Ihvat-ül Muslimet) sorumlusu Zeyneb el Gazali'nin evinde düzenlenen toplantılarda gerçekleşirdi. Kutub'un cezaevinde yazdığı fikirler, bu ve benzeri toplantılarda tartışıla tartışıla billurlaşmıştı.

Kutub, İslam dünyasının ünlü teorisyenlerinden Pakistanlı Ebul'ala el Mevdudi'nin yazılarında kullandığı mantıksal-tümdengelimci yöntemi izlemiştir. Hint kökenli bir aileden geldiği sanılan

Mısırlı Kutub'un hem El Mevdudi'den hem de Hindistan İslamcı teorisyenlerden Hasan el Nedevi'den etkilendiği, bir bakıma, Mısır İslam düşüncesi içindeki Hint ekolünü temsil ettiği söylenir.

İhvan lideri Hasan el Benne, karizmatik bir kişiliğe sahipti ve pragmatizmi iyi kullanırdı. Bu yüzden onun eylemleri, teori ve fikirlerinin önünde seyretmiştir hep. Kutub ise, fikirsel anlamda İhvan hareketini derinden etkilemiş; bu alanda, El Benne'yi geride bırakmıştır. Kutub'un İslam dünyasında yarattığı devrimci/eylemci teori, büyük yankılara yol açmıştır.

Ancak Kutub, esasında Pakistanlı âlim teorisyen El Mevdudi'nin etkisinde kalmış; gerek onun gerekse Hindistanlı Hasan el Nedevi'nin öne sürdükleri ünlü "umutsuz kuşatılmışlık zihniyeti"nin egemen olduğu bir İslami düşünceyi ön plana çıkarmıştı.

Kutub, Hint-Pakistan eksenli "kuşatılmış İslam" zihniyetine; Mısır'da bastırılan İhvan hareketinin "umutsuz İslam" düşüncesini eklemişti. Hür Subaylar Hareketi'nin kendilerine kılıç çekmesiyle başlayan kin ve nefreti yani duygusal-psikolojik boyutu ön plana çıkararak yepyeni bir İslam sentezi oluşturmuştu.

Kutub, İslam tarihinde ilk kez, modernite ve modern toplum karşısında aşağılık kompleksine kapılmamak gerektiğini; tersine, modern toplumların varlığının, gerçekte İslamın ne kadar iyi ve yüce bir toplum olduğunu kanıtladığını ileri sürmekle, İslami bakış açısında önemli bir dönüşüm sağlamıştı. Ona göre, Müslümanların gerçek Müslüman olmaları için, modern uygarlıktan tam bir epistemolojik kopuş gereklidir. Kutub'taki psikolojik gerilim, gerçeklikten ayrılarak; mevcut durumla işbirliğini reddetme, ona seçenek aramaktan vazgeçme noktasına varır. Onun öne sürdüğü toplumsal adalet kavramı, toplumsal sınıfların korporatist ittifakı yani tek parti formülü, gerçekte Nasırcı projenin kutsallaştırdığı siyasal alanın karşıt söylemi temelindekutsal olanı siyasallaştırmaktan öte bir şey değildi.

Pakistanlı El Mevdudi'nin öğretisi öylesine etkindir ki, İslami retoriğini ve çarpıcı yazı stilini çıkarınca, Seyyid Kutub'a özgü şeyler kalmadığı görülecektir. Bu anlamda, Kutub, El Mevdudi'nin düşüncelerini taşıyan bir "aracı" konumundaydı. El Mevdudi, daha derinlikli ve sağlam bir mantık taşımakla beraber, Kutub zayıf ve tekrarlara dayanan retorikle yetiniyordu. Zaten o, denklemini, "Cahiliye Toplumu" (mevcut çürümüşMüslüman toplumları) kavramı ve dolayısıyla tekfir (kişi veya düzeni düşman ilan etme), şehadet-cihat (mücadele yöntemi olarak şiddet) ve hâkimiyet (kurulacak toplumda Allah'ın egemenliği ya da deyim yerindeyse Şeriat kurallarınca yönetilen toplum) esası üzerine kurmuştu.

Batılı araştırıcı Leonard Binder'in görüşü şudur: "El Mevdudi'den etkilenen Kutub'un yazılarında ön plana çıkan psikolojik gerilim ve duygusallık (düzene yönelik kin ve nefret – F.B.), zaman zaman Nasırcılık ile kişisel düzeye kayan hesaplaşma retoriği; ideolojik bakımdan çarpıcılığını ve felsefi yönden özgünlüğünü azaltmaktadır."

Tunuslu İslamcı (İhvancı) lider Raşid el Ğannuşi ise, Kutub için, "Yazılarında ekonomiye ilişkin pek bir şey bulunmaz. O, daha çok, abideyle yani hak-batıl, hayır-şer, Cahiliye-İslam toplumu gibi karşıtlıklarla ilgilenmiştir," demektedir.

El Benne ile Kutub'un görüşlerini küresel değerler düzleminde irdelersek şunu söyleyebiliriz: Toplumsal çözümler manzumesi olarak bu görüşler, sistem dışı değillerdi, yani sistemden kopmamışlardı. Sözgelimi Kutub, onca sert söylemlerine rağmen İhvan içinde yer alabilmişti. Dünya kapitalist sisteminin dayandığı sömürü ve kâr güdüsünden köklü bir kopuş yoktur bu görüşlerde.

20) Seyyid Kutub, İhvan'ı Eleştiriyor:

Seyyid Kutub'a göre İhvan, "emperyalist, Haçlı ve Siyonist tertiplerin karşısında varlığını koruyabilmesi bakımından dengi olmayan bir hareket"tir.[161] 1948'de eğitim için ABD'ye gönderilen Kutub, gerek Batı gerekse Mısır gibi toplumlar hakkındaki görüşlerini ge-

liştirme olanağı buldu. Aynı zamanda, yurtdışından içerdeki (Mısır) İhvan teşkilatı hakkında dış gözlemci olarak kanaatler edinmeye başladı. El Benne'nin ölümü karşısında batılı gazetelerin takındığı olumsuz tutum, Seyyid Kutub'un da Batı'ya bakış açısını olumsuz yönde etkilemiştir.[162]

Seyyid Kutub ile İhvan'ı özdeşleştirmek ve fikir bütünlüğü içinde göstermek mümkün değildir.[163] Gerçi Kutub, ABD'ye gitmeden önce İhvan üyesi olduğu ve örgüt lideri El Benne'nin, teşvik olsun diye Kutub'un "İslamda Sosyal Adalet" kitabını bastığı söylenir. Fakat bu bilgiler, pek doğrulanmıyor.[164]

İhvan-Kutub ilişkisinin 1950'den sonra başladığı yolundaki bilgi akla daha yakındır. 1951'de, hiçbir örgüte bağlanmaksızın kapitalizmi eleştiren yazılar kaleme alan Kutub, 22 Eylül 1952'ye kadar faaliyetini böyle sürdürdü. "İslam ve Medeniyet Problemleri" adlı kitabıyla eğitim için gittiği ABD'deki toplumsal yapıyı eleştirdi. Mısır yönetimi, bu yüzden Kutub'un yazılarını yasakladı.[165]

Doğruya yakın bilgi şudur: Kutub, Hür Subaylar darbesinden sonra yani 23 Eylül 1952'den itibaren İhvan örgütüyle birlikte çalıştı. Ancak, yönetimde değildi. Dolayısıyla İhvan hareketine yön veremezdi. Bununla birlikte o, İhvan'ın hata ve zaaflarını gördü. Derken, Abdulnasır'ın İhvan'a yönelik sert darbeleri gerçekleşti. Kutub, örgüt içinde bir yıl kadar kaldı.[166]

Kutub, tevhid temelinde eleştiri olduğuna inananlardandı. Onun açısından batıl (dini açıdan yanlış, haksız, hatalı ve geçersiz) olan, eleştirile eleştirile aşılabilirdi. Bu yüzden Kutub, İhvan'a sert eleştiriler yöneltti: "İhvan'ın yaptığı hiçbir hata, onun yıkılmasını temize çıkarmaz. Hele bu hata, işlerindeki diğer hataların sonucuysa..." dedi.[167]

Neydi bu hatalar? Kutub'a göre, hatalar şunlardı:

İhvan, tepeden inme (darbe – F.B.) bir iktidar değişikliğiyle İslam nizamını kurma yolunda çok şey kaybetmişti, çünkü bu yanlış bir yöntemdi; İhvan, sonraları hedefinden sapmıştı. Gerçekte İhvan'ın

başlangıçtaki ilkeleri şunlardı: *a)* Dindeki ihtilaflı şeylerden uzak durmak; *b)* devletin ileri gelenlerinden, şöhretlerden ve kendi görüşünden başkasını doğru görmeyen büyük şahsiyetlerden uzak olmak; c) siyasi partilerden uzak durmak ve hedefe doğru aşamalı ilerlemek.[168]

Seyyid Kutub, Mısır'da mutlaka bir İslami hareketin varlığını isterdi. Ona göre, İslamcı hareketin haklı davası dört esas üzerine kuruludur: *a)* Üstün bir metot, *b)* güçlü bir strateji, *c)* gerçek disiplin, *d)* planlı ekonomik ve askeri faaliyetler. Ancak, böyle bir hareketin ortaya çıkması uzun zaman alacaktı.[169]

İslami hareketin yöntemleri için ilk düşünceler, Kutub'un kafasında 1962'de billurlaştı. Yani Tara Limanı Mısır Hastanesi'nde tedavi gören tutukluların fikir alışverişinin sonucunda bir netleşme sağlandı. ÖzellikleYusuf Havvaş ile Kutub arasındaki tartışmalardan. Daha sonra, El Kanatır Cezaevi'nde, bizzat Kutub'un seçtiği kitapları okuyan bir grup oluştu. Bunlar arasında Mustafa Kâmil, Seyyid İyd ve Yusuf Kemal özellikle gelişip faal eleman oldular. Kutub'un bu çalışmaları, merkezi örgüt olan İhvan tarafından "fitne" olarak yorumlandı. Seyyid Kutub, birinci mahkûmiyetinden ötürü girdiği cezaevinden çıktıktan sonra faaliyetlerini sürdürdü. En yakın arkadaşı Yusuf Havvaş, örgütlenme konusunda sorumluluk üstlendi. Kutub, çalışmalarını üç noktada yoğunlaştırdı: *a)* Cezaevinden çıkanlarla ilgilenmek; b) İslami endişeler taşıyan ve lider arayışında olan gençlerle ilgilenmek; *c)* yurtdışından gelen heyet ya da kişilerle görüşmek...[170]

1954 yılında Ihvan'ın yayınlar bölümünde sorumlu iken, devlet tarafından gizli örgüt kurmakla suçlanmasına rağmen Kutub, İhvan'ın yukarıdaki hatalarını yani ilkesizliğini dışarıya yansıtmadı. Ancak İhvan, Kutub'a karşı ters tutum aldı: Kutub'u "gençler arasına *tekfir* (kendisinden olmayan herkesi kâfir ilan etmek) düşüncesini sokmak ve safları bölmek" ile suçladı. İki İslamcı kanat arasındaki görüş ayrılığı öyle genişledi ki, İhvan, Kutubcuları, "kışkırtıcı, pro-

vokatör" olarak niteliyordu. Kimi İhvan mensupları da, 1960'ta infaz odasına götürülen (22 Ağustos) Kutub için "Cehenneme kadar yolun var" diye bağırabilmişti.[171]

21) İslami Gençlik, Seyyid Kutub'u Keşfediyor:

Kutub'un idamı, İslamcı gençler arasındaki itibarını kat be kat artırdı.

Bu, aynı zamanda Kutubcu akımın meydana çıkmasının başlangıcı sayılır. Bu akım, 1960-70 arasında hükümet baskısından ve İhvan rekabetinden dolayı bir varlık gösteremedi. İlk Kutubcu örgütlenme, daha önce tutuklu bulunup, Sedat döneminde İhvan ile birlikte serbest bırakılan İslamcılar tarafından gerçekleşti. Başlangıçta sınırlı bir akımdı. Bu akım siyasi çalışmayı, gizliliği esas alan ve eylem planında kendilerine uygun insanlar seçmesiyle ünlüdür. 1980-2000 yılları arasında Mısır'ın bazı kıyı kesimlerinde varlık gösteriyordu. Çeşitli biçimlerde yorumlana yorumlana yanlış anlamalara kadar götürülen Kutub'un görüşlerini temsil edebilecek belirli bir şahsiyet yoktur. Küçük kardeşi Muhammed Kutub bu eksikliği gidermeye çalışmışsa da, uzun yıllar Suudi Arabistan'da bulunuşu ve tecrübesizliği nedeniyle bu işin üstesinden gelemeyerek görevi bıraktı. İhvan gibi kendine özgü teşkilatı ve bağımsız kuruluşları olmayan Kutubçu akım için, "İhvan cemaatinin dışında varlığı söz konusu değildir" diyenler haklı sayılıyorlar.[172]

22) İhvan'da İç Çatışma:

Mısırlı İhvancılar arasındaki "eski kuşak-yeni kuşak" çatışması, Türkiye'de Refah Partisi geleneği içinde "gelenekçiler" (Necmeddin Erbakan, Recai Kutan, Şevket Kazan, Oğuzhan Asiltürk) ile "yenilikçiler" (Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül) arasında başlayıp, AKP'nin kurulmasıyla sonuçlanan süreci andırıyordu. **El Vasat** (Ortayol) adıyla yasal bir parti kurma girişimi yaşandı. Hareketin önder kadrosundan Mühendis Ebu'l Ala Madi, 46 arkadaşıyla birlikte 1996'da parti kurmak için kolları sıvayınca, önderlikten sert tepki aldı. El Vasat, eski kuşağın yani merkezdeki İhvan politikasının

tersine, kadınların da partide görev almasını; Kıpti Hıristiyanların yönetim kadrolarında görevlendirilmesini öngörüyor; dinsel azınlıklara bazı haklar verilmesini istiyordu. Genç kuşağın, kemikleşmiş yaşlı önderliğe tepkisi de sert oldu. Hareketin ilk kurucularından arasında sayılan ve tabanda hayli sevilen Tevfik el Şavi, din adamlarından Dr. Yusuf el Kardavi'yi desteklediğini; Ortayol Partisi'nin kurulması gerektiğini açıkladı. Fakat Mısır yönetimi, El Vasat'ın yasallaşmasına izin vermedi.

El Vasat önderliği, Türkiye'deki AKP hayranı olarak biliniyor; bu partinin ABD ve Batı desteğiyle iktidara gelişini kendisine örnek alıyor.

Yaşlı kuşağın yenilikçilere tepkisi; siyasallaşmak istemeyip, kitlesel halk hareketi olarak kalmaya gayret eden örgüt içinde dört ana problemin olduğunu gösterdi: *Bir*; İhvan saflarında süregelen fikirsel gerginlik çözülebilmiş değil. *İki*; hareket, siyasi gerginliği üstünden atamamıştır. *Üç*; örgütsel gerginlikler hareketi yıpranma noktasına getirmiştir. *Dört*; hareket, dünyaya açılmaktan korkuyor ve medyatik olmaktan kaçınıyor.

Merkezi İhvan'ın yanlış politikalarına itiraz eden dış kollardan biri de Sudan Müslüman Kardeşler lideri Dr. Hasan el Turabi'dir. Örgüte isyan edercesine yıllar önce merkezle ipleri koparmış ve hatta ona alternatif bir yapılanma içinde girmişti. İran Sünnileri arasında örgütlenen Müslüman Kardeşler hareketi önderi Abdulrahman Pirani (Birani), ümmetin ve Sünnilerin çıkarlarına ters biçimde İran rejimini destekleyen Mısır'daki ana örgütle ilişkisini dondurduğunu açıklamıştı.[173]

23) İhvan'ın Hataları ve Köklü Kopuş:

İslami örgüt mensuplarının cezaevlerinden çıkmadığı 1970'li yıllar "durgunluk dönemi" diye adlandırılabilir. Yine de İhvan, bu dönemde geniş bir sahaya pasif diyebileceğimiz biçimde yayıldı, çünkü köklü bir geçmişe sahipti. Kendini tanıtabilecek propaganda gücü vardı ve halkın İhvan'a ilgisi sürüyordu.

Ayrıntılı bir araştırma yapılmadan başlatılmış bir hareket olan İhvan, bu dönemde önüne çıkan fırsatları iyi değerlendiremedi. Devlet içinde yuvalanma, kilit mevkileri ele geçirme gibi pasif eylemler yüzünden iki seneyi geçmeyen bir zaman diliminde, radikalizmi ve şiddeti savunan, kitlelere düzene alternatif bir politika öneren (biçimsel açıdan ve lafta kalan) El Tekfir gibi köktendinci akımlar karşısında zorlanmaya başladı.

1974'teki Askeri Teknik Okulu Olayında **El Cihad** gibi bir akımı doğurarak, İhvan'a karşı bir hareket olarak ortaya çıkarmıştır. İhvan'ın düzenle işbirliği görece katı selefi akımı da bu cemaate karşı tutum almaya yol açtı. Selefi akımın takındığı bu sert tutum, bir şekilde El Tekfir akımının gelişmesini hızlandırdı. Öyle ki, üniversitelerde bile İhvan'la yarışan bir akıma dönüştü.

İhvan mensupları tutukluyken, İslama yönelen gençlik, henüz İhvan ile Kutubcu akım arasındaki görüş ayrılıklarını kavramış değildi. Zaman geçtikçe gençlik, doğası ve istemleri gereği, zor ve şiddeti gündeme getiren Kutubcu akıma benzer yöntemler denemeye koyuldu. İhvan, radikal El Tekfir akımın karşısına, "Kadı Değil, Davetçi" isimli kitap ile çıktı. Kitapta radikal şeyler savunuluyordu, İhvan önderleri, benzer çizgiyi (şiddet ve zor kullanmayı savunma) sertlik yanlısı selefi akıma karşı polemiklerde kullandı. Ancak bu oyun, istenilen sonucu vermedi.

Gelişmesinin bir durağında El Tekfir dini şahsiyetlerden din adamı Şeyh Zehebi'yi kaçırınca, örgüt büyük ölçüde sarsıntı geçirdi. Radikal lider Şükri Mustafa ile dört kişi idam edilince, El Tekfir öldürücü bir darbe yedi. Bundan sonra küçük gruplara bölünerek taraftar kaybetti.

El Tekfir'in parçalanması, İhvan'ın yararına olmadı. Örgütten kopanlar, beklenenin tersine İhvan'ı değil, pasifist ama softa selefi akımı tercih ettiler.

Askeri Teknik Olayı ile adını duyuran ve gelişmeye başlayan radikal El Cihad akımı ise, henüz çekirdek halindeyken, 1979'daki

bir operasyon sırasında hareketsiz bırakıldı. Bu akımdan doğan yeni gruplar oluştu

24) Kutubcu Akımın Ortaya Çıkışı:

İhvan'ın pasif ve düzenle uzlaşan evrimci fikirleri, siyasi değişimlerle birlikte kuluçka dönemine girince, bunun altından Kutubcu akım çıktı. Kutubcular, kendilerini tehlikeli gören İhvan'dan ayrılarak bağımsız ve aşamalı bir döneme girdiler. Bünyelerine genç kuşağı kabul ettiler. Daha ılımlı olan İhvan hareketi, bağrından çıkan görece şiddet yanlısı ve köktendinci Kutubcu akıma karşı basın yoluyla büyük bir saldırı başlattı.

İhvan ile Kutubcu akım arasındaki anlaşmazlığın gerçek nedeni, düzene karşı tutum noktasında yoğunlaştı. İhvan'a göre mevcut düzen tümüyle bozulmadığından, sisteme karşı takınılan ıslahatçı-pasifist tavır aynen devam ettirilmeliydi. Kutubculara göre ise, düzen bütünüyle bozulmuştu; ıslahı mümkün değildi. Devrimci şiddet gerekliydi. Hasan el Benne'nin yayınladığı temel kurallarda belirtilen İhvancı görüşte, düzene yönelik ılımlı bir tavır söz konusudur. Buna karşılık Seyyid Kutub'un "Yoldaki İşaretler", *Fi Zilal-ül Kur'an* ("Kur'an-ın Gölgesinde") ve diğer eserlerinden anlaşıldığı üzere, şiddete talip olan bir görüş egemendi.

Merkezde büyüyen genç kuşak, Seyyid Kutub radikalizmine kapılarak, ana örgüte âsi olurcasına şiddet ve terör mecrasına kaydı. İhvan'ın Mısır ve benzeri ülkelerdeki rejimlere karşı tutumu bulanık ve muğlak olduğundan, içerideki muhalif odaklar, köktendinciliğe meylederek cihat (silahlı mücadele) ve selefi (softa bağnazlar) yöntemi izlediler. Örgütü siyasi, dini ve ideolojik düzlemde acımasızca eleştirdiler. İhvan önderliğini, "ılımlı, pasifist, teslimiyetçi, uzlaşmacı, fırsatçı, menfaatçi, eyyamcı ve işbirlikçi olmak"la suçladılar. Kutubcu radikaller, 1970'li yıllardaki şiddete dayalı eylemci çizgileriyle, İhvan'ın tabanından önemli bir kesimi yanlarına çekmeyi başardılar.[174]

Radikal genç kuşağın "pasifist, sistem içi ve kuyrukçu" olmakla

suçladığı İhvan'a yönelik derli toplu eleştiriyi, bu hareketin eski mensubu, İslami Cihat örgütünün lideri ve 1998'den itibaren El Kaide'nin ikinci adamı sayılan Eymen el Zevahiri'nin 2004'te piyasaya çıkan *El Hısad el Morr: El İhvan-ül Muslimun fi Sıttune E'men* (Acı Hasat: 60 Yıl Boyunca Müslüman Kardeşler) başlıklı kitabında bulmak mümkündür.

Kutubcu akımın sistemden köklü kopuşuna yol açan görüşlerin sahibi Seyyid Kutub, Müslüman toplumları ve İslam ülkelerindeki bütün rejimleri *cahiliye* (İslam dışı, İslamdan sapmış) saydığından, yepyeni bir öncü zümreye ve İslam şuuruna (bilincine) varmış sağlıklı bir cemaate gereksinimi vurgulayıp durdu. Bu denklemdeki esas çelişki şuydu: Varlığı şart koşulan seçkinci öncü zümre (Kutub'un Kur'an'daki Kehf suresine dayanarak dile getirdiği "Rabbine inanmış kararlı gençler kümesi" – F.B.), bu kibirli tutumuyla, değiştirmeyi öngördüğü yoz toplumdan daha başından tecrit olmaktaydı. Kitlelere dayanan yaygın politik bir partiye yer yoktu bu teoride. Siyasi parti, Kutub'un literatüründe yolunu şaşırmış ve cahiliye sistemine (mevcut yoz rejimlere) teslim olmuş bilinçsiz bir toplumdan kesin kopuş demekti. Kutub, geniş kitlelerle bağı olmayan bir öncü grup yahut partiden söz ediyordu.[175]

Kutub, bir anlamda Allah'ın tam egemenliğine inanmış bir avuç inanmış insanın, "öncü savaş" kuramına iman etmişti.

İhvan hareketi, 60 yıllık tarihi boyunca bağrından çok sayıda din adamı, politik şahsiyet ve akademisyen çıkardı. Oysa Seyyid Kutub gibi bir teorisyen, henüz yetişmedi. Buna rağmen Kutub'a yanlış yere mal edilen "egemenlik milletin değil, kayıtsız şartsız Allah'ındır" formülasyonu gerçekte kendisine değil, Pakistanlı İslamcı teorisyen Ebul'ala Mevdudi'ye aittir. Kutub, kapsamlı köktendinci bakış açısıyla, politik İslam tarihinde, ilk kez "halifelik sistemi" (Hizb-ül Tahrir partisinin çakılıp kaldığı fikirsel/siyasal nokta – F.B.) denen geleneksel sınır çizgisinin ötesine geçmiş; yönetimi ve toplumuyla tastamam bir İslami rejimi öngörebilmişti.[176]

Kutub'un devrimciliği, köktendinci bir devrimciliktir; dinin ihyasına, diriltilmesine yönelik bir radikalizmdir. Bunun iki kaynağı vardır: *Bir*; siyasi ve radikal anlayışla okunup yorumlanan Kur'an. *İki*; Batı ve batılılaşmaya duyulan şiddetli bir nefret. Bu yüzden gelenekçi Sünniliğin teslimiyetçi zihniyetinden ve din temelli ıslahatçı tutumlardan köklü bir kopuş sergilenmiştir.[177]

İhvan ile görüş ayrılığı, Kutubçuların hareketten kopuşuyla kalmadı; ufukta yeni birtakım akımların doğmasına da neden oldu. Kutubcu bünyeden çıkan **El Tekfir ve'l Hicra** akımı bunlardandı. Başlangıçta İhvan elemanlarından biri tarafından yönetilen hareket, daha sonra o zatın İhvan'a geri dönmek üzere liderliği bırakması üzerine, yeni bir lider olarak beliren Şükri Mustafa tarafından yönetilmişti.[178]

Tecritçi mantığı bir yana, Kutubcu köktendincilik, üç nedenle Mısır toplumunda kök salıp kitleselleşmedi. *Bir*; İhvan ileri gelenleri, Kutubcu radikalizmin kitlelerle kendi hareketlerinin ilişkisini tahrip ettiğini, mevcut yönetimlerle sürekli bir çatışmaya yol açacağını görüp buna karşı şöyle bir tedbir aldılar: Bir yandan Seyyid Kutub ile Abdulkadir Ode'nin Batı'ya ve batıcı reformculara yönelik radikal fikirlerini, deyim yerindeyse "gâvur düşmanlığını" kendi lehlerine kullanıp kitlesel bir destek kazanma yoluna gittiler. Diğer yandan, mevcut sistemlerle çatışma değil uzlaşma yoluyla ilişki geliştirmek suretiyle, parlamenter/evrimci bir yöntemle iktidarı İslamlaştırmayı planladılar. Eski İhvan lideri Hasan el Hudeybi'nin "Yargıç Değil, Avukat Olmak" (Halkı Yargılayan Değil, Savunan Olalım) kitabını, Kutubcu radikalizme karşı bu düzlemde kaleme aldığı rivayet edilir. *İki*; Mısır yönetimi, Kutubcu radikalizmden öylesine ürktü ki, bu fikirleri benimseyen kişi ve örgütlerin tümüne karşı seferberlik ilan edip hepsini imha politikası izledi. *Üç*; Seyyid Kutub, klasik anlamda fıkıhçı ve âlim değildi. Yani İslam külliyatını her temelde yorumlayabilecek yetenekte bir din adamı olmaktan uzaktı. Kur'an ve Hadis ilminde derinleşmemişti. Dolayı-

sıyla kitleler üzerinde geniş etkileri bulunan silahsız softa selefiler ile ortodoks ulemadan beklediği desteği bulamadı. Özetle, Kutubcu radikalizm, Arap-İslam gençlerine hitap eden bir çerçeveyle sınırlı kaldı.[179]

Kutubcu akım, zaman içinde kendisinden olmayan herkesi kâfir ilan eden "tekfirci, tecritçi ve kan dökücü" fraksiyonlara dönüştü.

1960'lı yıllara gelindiğinde, İslami hareket üç ana akıma ayrılmış oldu:

a) İhvan akımı

b) Kutubcu akım

c) Tekfir akımı

Bütün uzlaşmacı tutumuna ve yıllarca devlet baskısı altında kalmasına rağmen Mısır ve Arap ülkelerinde oynadığı tarihi rol açısından; sahip olduğu kitle, siyasi ve parasal nüfuz yönünden ve bilinen lider kadrosuyla süreklilik gösteren biricik cemaat/hareket İhvan'dır. El Tekfir ise o dönem cezaevlerinde faaliyet gösteren sınırlı bir hareket olarak kaldı.

25) Kutubcu Görüşün Özellikleri:

Kutub'un derli toplu fikirlerini "Yoldaki İşaretler" adlı kitabında bulmak mümkündür. Kutub, mevcut toplumları, uçurumun kenarında görüyor ve toplumun ilerlemesini sağlayacak değerler açısından bunları tümden iflas etmiş buluyordu. Alternatif olarak yeni değerler sistemini sunabilecek; aynı zamanda bunu kalıcı, yapıcı ve gerçekçi bir yöntemle uygulayabilecek köklü, gerçekçi ve yapıcı bir liderliğe olan ihtiyacı vurguluyordu.

Kutub nezdinde hâkimiyet tezi, "egemenliğin kayıtsız şartsız Allah'a ait olduğu" söylemine dayanır. Bu olmaksızın; dinin vicdanda, akide (ilke, öğreti) ve din olarak kalması, dolayısıyla İslami eyleme temel oluşturması imkânsızdır. Buna göre, vicdandaki akidelerin (öğreti ve ilkeler) yanında, dinin bir sistem olarak temsil edilmesi mümkündür.[180] Yani, çözüm ve alternatif İslamdır. Özel ve toplumsal yaşamda hâkimiyet, Allah'ın şeriatına ait olur. Allah'ın ka-

nunlarını egemen kılmadan uluhiyet (ilahilik) iddiası olamaz. Yönetimde karşılaşılan bir konuda Kur'an'daki *nass* (değiştirilemez kutsal metin) yoksa, Allah ve Resulüne uyularak içtihat yapılabilir. Hâkimiyetin Allah'a ait olduğu gibi hüküm de O'na aittir."[181]

Kutub, mevcut düzeni, "kulların kullara karşı büründüğü Rabb'lik (efendilik) sistemi" olarak niteleyip; "İslam, buna karşı bir devrimdir," diyordu. Bu alanlardaki her türlü zulme karşı bir devrimdir. Emperyalist, kapitalist ve sosyalist sistemlere düşmanlığını sert biçimde açıklayan Kutub; bireysel, sınıfsal ve devlet kaynaklı zulme karşı çıkıyordu. Böyle bir karşı koyma sürecinde, İslamın mükemmel ve dört bir yana yayılmış devrimiyle yol alınabileceğini ileri sürüyordu.[182]

Kutub, İslami hayata yeniden başlamayı, Allah'ın mutlak egemenliğini kabul etmekten sonra gelen ikinci önemli akide (kural) olarak kabul eder.

Kutub'un cihat anlayışı, emperyalizme olduğu kadar nefse (öze) karşı mücadeleyi de içeren, gelenekçi bir anlayıştır ki, bu konuda Hasan el Benne'den (daha muğlak olmakla birlikte) farklı değildir. Kutub, aynı zamanda bireyin bireye, toplumun topluma veya devletin yönetilenlere zulmü gibi her türlü haksızlığa karşı mücadeleyi öngörür.[183]

Kutub, bu önerme ve içtihatlarıyla, o zamana kadar böylesine köklü cihat açıklaması yapmayan İhvan'ın bir adım önüne geçti; gelenekçi anlayıştan koparak mevcut sistemi devirmeye yönelik bir cihat anlayışı geliştirdi. Sözgelimi, "Kelimetullah (Allah'ın kelamı ve hükmü) için çalışmayan bütün düzenler kâfir ilan edilmeli" denilerek, bu düzenlerin gölgesi ve önderliğindeki bütün cihat şekilleri reddedilerek şunlar söylenmektedir: "Yalnız Allah yolunda cihat ve O'nun uğrunda ölüm olmadıkça; ne cihat, ne şehadet ne de cennet vardır..."[184]

"Biz, İslami cihat hareketini, bir savunma hareketi olarak isim-

lendireceksek, o takdirde savunma kavramını değiştirip hürriyet ve özgürlüğü kısıtlayan bütün engellere karşı bizzat insanı savunma olarak ifade edebiliriz. Bu engeller, çağdaş cahiliyede (mevcut yoz rejim ve toplumlarda – F.B) görüntü ve varlıkları devam eden; ırksal, sınıfsal ve ekonomik engellere dayalı ve siyasi olabilir"[185] deniliyor.

Kutub'un yapıtlarında *cahiliye* kavramına sıkça rastlanır. Arabistan yarımadasında İslam öncesi anarşi ve yozlaşmış kabile toplumunu ifade eden bu düzen, Kutub'un yazılarında, günümüzde İslamın egemen olmadığı tüm siyasi sistemler için geçerlidir. Hatta bugünkü sistemler, o zamanki cahiliye toplumundan daha beter bir konumdadır.

İslamcı teorisyene göre, cahiliye toplumundan iki türlü kopuş mümkün: *a)* Şuur (bilinç) alanında ayrılma; *b)* eylem planında uzaklaşma. Bu düzlemde, hem teorik hem pratik bağımsızlığa vurgu yapılır.

Seyyid Kutub'da, geleneksel *Dar-ül Harp* ve *Dar-ül İslam* kavramları şöyle açıklanır: "Müslümana inancı yüzünden savaş açan, onu dininden alıkoyan ve İslami prensiplerin işlevinin geçersiz olduğu her yer (ister kendi ailesi, akrabası, toplumu veya malı bulunsun) *Dar-ül Harp* sayılır. İslami düzen için savaşılması gereken mutlak düşman, Dar-ül Harp sistemidir. Müslümanın kendi inancını yaşayabildiği, dinin hâkim olduğu her yer ise *Dar-ül İslam*'dır; isterse orada ailesi, akrabası, toplumu ve ticareti bulunmasın. Vatan; Allah dininin hâkim olduğu yerdir. Milliyet kavramı da Müslümanın akidesi ve hayat tarzıdır.[186]

Seyyid Kutub, günümüzdeki bütün toplumları, "savaşılması gereken toplumlar" olarak görüyordu. Bu uğurda aile, akraba, toplum ve mal bağlılığı tanımıyordu.

Açıkça İslami devrimi gerçekleştirmeyi amaçlayan Kutub, "diriliş çabası" dediği ayaklanma ile yönetimi ele almayı hedefliyordu.

Ancak Müslüman toplumun varoluşunu ve ortaya çıkışını uzun bir zaman dilimine yayıyordu.[187]

26) İhvan, ABD ve Batı İlişkisi:

Genelde Batı, özelde ABD ile İhvan arasındaki ilişkinin boyutu nedir? Amerika'nın Ortadoğu'daki İslamcı akımları, bu arada Müslüman Kardeşler hareketini 1920'lerin sonundan itibaren yakından izlediği görülüyor.[188]

İhvan'ın ABD ve Batı ile işbirliğinin boyutları nelerdir? Önce iki tarihi veriden yola çıkalım, ardından süreci değerlendirelim:

Bir; Süveyş Kanalı'nı işleten Fransız-İngiliz şirketinin bağışlarıyla İhvan kurulmuştu.[189]

İki; El Benne'nin Mısırlı ulusal aydınlanmacılar (Jön Mısırlılar, Genç Mısırlılar) ile komünistlerle ilişkisine dair önemli bilgiler bulunuyor. Sözgelimi El Benne, dönemin ABD büyükelçiliğine giderek şöyle bir teklifte bulunmuş: "ABD ile İhvan, komünizme karşı ortak bir büro kursunlar. Aktif elemanların büyük kısmı İhvancılardan oluşsun! Buna karşılık Amerikalılar büronun idaresini ele alıp çalışanların ücretini ödesinler!"[190]

1950'li ve 1960'lı yıllarda komünizm ve panarabizme (Arap ulusal kurtuluş hareketlerine) karşı ortak mücadele bağlamında, 1970'lerde Sovyetler Birliği'ni kuşatmayı öngören Yeşil Kuşak Projesi çerçevesinde, ABD'nin Ortadoğu'daki İhvan hareketleriyle şu yahut bu şekilde ilişkisi olduğu biliniyordu. Sözgelimi, Mısır'daki İhvan-Amerikan ittifakı, Arap dünyasının ulusalcı lideri Devlet Başkanı Cemal Abdulnasır ile bölgedeki Sovyet nüfuzunu yıkmaya yönelikti. Amerikan-İhvan temasları Mısır'da değil, Avrupa ve Körfez ülkelerinde gerçekleşiyordu. İhvancılara parasal ve politik destek veriliyordu. Bu ilişkilerin tadı, 1960'ların ikinci yarısından itibaren, özellikle Arap-İsrail çatışması sürecinde kaçtı. İhvancılar, dini açıdan Siyonizme ve politik düzlemde Filistin dahil Arap topraklarının İsrail tarafından işgaline bir şekilde itiraz ediyor; ABD'nin kayıtsız şartsız İsrail'i desteklemesini kınıyorlardı. Balayının bitişinden

sonraki dönemde Amerika, İhvancılarla direkt temasa girme konusuna pek sıcak bakmıyordu.[191]

Afganistan'ın Sovyet birliklerince işgali, İslamcı-Amerikan ilişki ve ittifakını yeniden gündeme getirdi. Bölgedeki İhvancılar, işgale karşı cihat temelinde gönüllü mücahit seferberliği ilan ettiler. Filistin kökenli Dr. Abdullah Azzam gibi ileri gelen İhvancılar bizzat Peşaver'e (Pakistan) giderek hizmet büroları açtılar, gönüllüleri İslamcı kamplarda eğittiler, cephede bizzat savaştılar ve Arap-İslam ülkelerinde bağış topladılar.(*)

Bu sıcak ilişki, Ortadoğu'da, özellikle Mısır'daki ABD büyükelçisi Daniel Kutzer ve ekibinin eliyle 1990'lar boyunca "ılımlı İslamcılara açılma ve onları anlama politikası" başlığı altında yürütüldü. Kutzer, İhvan mensubu birçok şahsiyet ile büyükelçilik binasının dışında buluştuğunu ancak herhangi bir örgüt sorumlusuyla görüşmediğini belirtmişti. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Yakın Doğu Masası eski sorumlularından Edward Djerjian, o dönemin Amerikan yönetimlerine sunduğu raporlarında, "bölgedeki İslamcıların, Amerika düşmanı olmadıklarını belirtmiş; ABD'nin ılımlı İslamcılarla diyalog kurmasını ve bunu bölgeye yönelik Amerikan politikasının bir parçası olarak ele almasını" önermişti.[192]

11 Eylül 2001'deki meşhur saldırılardan sonra, ABD paniğe kapıldı; İslam ve İslamcılık adına ne varsa, bunları kara listeye almaya çalıştı. İhvan'a bağlı dernek ve vakıflara ambargo uygulandı. 1990'lardan itibaren İslamcı hareket ve kuruluşlara yönelik "açılım-temas" politikalarına aniden son verildi. Beyaz Saray'da etkin olan seçkinci Yeni Muhafazakâr ekipten bazıları, "İslamcıları, tehdit kaynağı" olarak algıladılar. 2003 yılında ABD'nin Irak işgaline karşı çıkan bazı İhvancı hareketler (Mısır, Ürdün ve Filistin kolları), Amerikan-İhvan ilişkisinin kopmasına yol açtı.

(*) Konuya ilişkin ilginç ayrıntıları için bkz. *Cihat Yolcuları: El Kaide'nin Sırları*, Faik Bulut, Cumhuriyet Kitapları, Ekim 2008.

Kuveyt'teki ihvancı Anayasal Cephe ile Fas'taki Adalet ve Kalkınma Partisi, Amerikan boykotunun dışında kalabildiler. İhvancıların bu kolları, 2000'lerde bölgedeki Amerikan politikalarına sıcak bakıyor veya en azından ses çıkarmıyorlardı.

ABD'nin İhvan ve uzantılarına yönelik siyasetlerinde hep tartışmalar olagelmiştir. Gelgitler yaşamıştır.

Bölgedeki İhvancılar, Amerikan yönetimi, "İslamcıları dışlayan bir çoğulculuk ve çok partililikten yana olduğunu" ileri sürdüler. Bush yönetiminden, bu politikanın değişmesini ve köhnemiş iktidarlar yerine kendilerini muhatap almalarını talep ettiler. Öte yandan, diyalog kapılarını yüzlerine kapatan mevcut Arap rejimlerini, haksız yere İslamcıları, ABD'ye "öcü" olarak göstermekle suçladılar. Muhtemelen bu ve başka nedenlerle ABD, Mısır merkezli olup parlamentoda 88 (2008 yılı) milletvekili bulunan yani ülkenin ana muhalefet partisi işlevini gören İhvan hareketini görmezlikten geliyordu, çünkü Mısırlı İhvan, ABD'nin İsrail, Filistin ve Irak'taki politikalarını eleştirmekten geri durmuyordu. Buna karşılık Kuveytli, Iraklı ve Faslı İhvancılarla ABD arasından neredeyse su sızmıyordu.[193]

Buradan şöyle bir anlam çıkmıyor: ABD, aralarına kara kedi giren İhvancılarla ilişkilerini tümüyle dondurmuştur. Tersine; gerektiğinde ve menfaat icabı, iki taraf arasında çeşitli başkentlerde görüşmeler sürebiliyor. Keza ABD, İhvan hareketinin bulunduğu ülkedeki siyasi/hukuki konumuna (legal veya illegal olması gibi) ve ilgili yönetimin vereceği tepkiye göre İslamcılarla ilişkilerini ayarlayabiliyor. Fakat ters yönde tutumlar da alınabiliyor. Örneğin, Amerikalı görevliler, yasaklı bazı İhvancılarla Suriye'de görüşmüştü. Zira Suriye İhvancıları, Amerikan politikalarına karşı çıkan Esad yönetiminin muhalifidirler. ABD'nin Suriye'ye baskı yapmasını, rejimi devirmesini kendi lehlerine görüyorlar. Buna karşılık Ürdün'deki ikinci büyük güç sayılan İhvan'ın siyasi kanadı İslami Hareket Cephesi yasal olmakla birlikte, ABD kendisiyle temas kurmaktan kaçı-

nıyor, çünkü bu parti, Filistin Hamas militanlarının İsrail'deki intihar eylemlerine tam destek veriyor ve Amerika'nın Irak işgaline itiraz ediyor.[194]

ABD, genelde İslamcı partilere, özelde bölgede İhvan ve uzantılarıyla temas kurmasını şöyle gerekçelendiriyor: "Ortadoğu'daki en aktif ve güvenilir muhalefet İslamcılardır. Ilımlı İslamcılarla zorunlu bir ilişki içinde olmalıyız. Bölgedeki halkın dini duygu ve tercihlerine saygılı olmalı; İslamcıların da demokratik kurumlara ve sivil hayata katılma haklarını tanımalıyız."[195]

Başta İhvan ve kolları olmak üzere, çeşitli İslamcı kesimlerin ABD ile temaslarının varlığı noktasında, hemen bütün gözlemciler hemfikirdirler. Ancak bu tür buluşma, temas ve diyalogların düzeyi ülkelere, zamana ve zemine göre değişebiliyor. Mesela Fas'taki Adalet ve Kalkınma Partisi eski başkanı Saadettin el Osmani, Amerikan yarı-resmi kuruluşlarınca "Müslüman demokrat" ödülüne layık görülmüştü. Mısır'daki İhvan bünyesinden kopan El Vasat Partisi yöneticileri, Türkiye'deki AKP ile ABD hayranıydılar. ABD destekli AKP'nin iktidara gelişini ve Batı'yla sıkı dostluğunu kendilerine örnek alıyorlardı.

Özetle, ana örgüt İhvan ile ABD ilişkisi bir yanıyla hâlâ şeffaf değil karanlıktır; diğer yanıyla son derece çetrefilli ve karmaşıktır;[196] üçüncü yanıyla süreç içinde şöyle bir seyir izlemiştir: Kuruluş aşamasında (1930-50 dönemi) İhvan, genel anlamda Arap ülkelerini boyunduruğu altına almış olan İngiliz, Fransız ve İtalyan sömürgecilerine karşıt bir tutum içindeydi. 1950-60 yılları arasında Arap dünyasında ulusal kurtuluşçu dalga yükselişteydi. İhvan, bir yandan laik ve sol milliyetçi çizgi izleyen ulus-devlet sahiplerine karşı dini temelde mücadele için, Batı ve Amerika'nın gizli/açık desteğini arıyordu. Öte yandan, kitlelerin ulusalcı ve anti-emperyalist çizgisinden tecrit olmamak amacıyla, Batı düşmanı söylemlerini Arap-İslam sentezine dayandırıyordu. Dolayısıyla gerek İh-

van, gerekse İslamcıların ABD düşmanlığı, ulusal kurtuluşçu akımın etkisinin bir sonucuydu.

Irak işgali öncesi ve sonrasında ABD'nin icat ettiği "ılımlı İslam" projesi, başta Mısır İhvancıları olmak üzere çok sayıda politik İslamcının tutum değiştirmesine yol açtı.

Somut bir örneğine bakalım: İhvan Genel Başkanı M. Mehdi Akif, "Bush yönetimini yani savaşsever Yeni Muhafazakâr ekibi şeytana benzetmiş; buna karşı duran şerefli Amerikalıları selamlamış ve Arap-İslam dünyasını kana bulayanları hedef alan cihat eylemini desteklemişti."[197]

Başta ABD olmak üzere batılı ülkelerle İhvan arasındaki "aşk ve nefret" ilişkisinin yanı sıra çok boyutlu işbirliği, derin ticari/mali ortaklıklar ve esrarlı bağlantılar bulunmaktadır. Amerikan Federal Polis Teşkilatı FBI'ın sitesinde, mübalağalı biçimde de olsa, buna ilişkin ciddi ayrıntılar bulunmaktadır.[198]

Öte yandan, Irak'taki İhvancıların ABD ile işbirliği içinde koalisyon hükümetine katılmaları, bölgedeki İhvancıların gözünü kamaştırdı ve "neden Amerika ile görüşüp, iktidar için onların desteğini almayalım ki?" demelerini sağladı. Mısır yönetimince sürekli baskı altında tutulan İhvancı yetkililer, yurtiçinde ve dışında Amerikalı politikacılarla bir dizi görüşme yaptılar. Her görüşme sonrasında, İhvancılar ABD sorumlularına kendilerine beğendirecek türde "liberal, demokratik, uzlaşmacı ve sivil toplumcu" demeçler verdiler. Tabandan tepki gelince, bu kez üst düzey bir sorumlu çıkıp, "ABD'ye karşı geleneksel tutumumuz değişmemiştir" yolunda açıklamalar yaptı."[199]

27) İhvan Aleyhine Açılan Davalar:

Dönemin devlet başkanı (1950-70) ulusalcı Cemal Abdulnasır zamanında İhvan'a yönelik baskı, tutuklama, yargılama ve infazla sonuçlanan davaları saymazsak, 1970-90 yılları arasında hareket aleyhinde ciddi bir dava görülmedi. 1990'lı yıllar aynı zamanda silahlı İslamcı hareketlerin şiddet ve terörü tırmandırdığı döneme denk düş-

tüğünden, Hüsnü Mubarek başkanlığındaki yönetim, kimi İhvan mensuplarını da kapsayan "siyasal İslam ve teröre" karşı geniş çaplı kampanyalar başlattı; polisiye ve yargısal tedbirlere başvurdu.

Mısır'ın önde gelen din adamlarından araştırmacı yazar Muhammed Umara, İhvan hareketini "şiddetten uzak; eylemci akımlardan ırak" olarak tanımlıyorsa da; Mısır hükümeti, bu kanıda değildi. 1994-96 yıllarını özellikle Müslüman Kardeşler (İhvan) hareketine yönelme yılı olarak ilan etti. Çok sayıda önde gelenini, önder kadrosunu tutuklayıp mahkemeye sevk etti. İhvan mensuplarına yöneltilen suçlamalar şunlardı: "Mevcut düzeni devirmek için çete oluşturmak; rejime yönelik silahlı çeteleri mali yönden desteklemek; yurtdışındaki (Sudan, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Afganistan vs) silahlı İslamcı militanlarla işbirliği yapmak ve askeri kamplarda eğitim görmek; yurtiçinde faaliyet gösteren İslamcı militanlarla birlikte askeri eğitim yapmak, özellikle İslami Cemaat örgütüne mali imkânlar sağlamak, yurtiçi ve yurtdışındaki mali kaynakları şeriatçı düzeni kurmak uğrunda harcamak vs.."

Bu arada, İhvan'ın üye sayısı milyonlara varan mesleki kuruluşlardaki (Tabipler Odası, Barolar Birliği, Mühendisler Odası vs) yönetimleri kazanması, gerek Mısır hükümeti gerekse laik çevreler tarafından "kurulması tasarlanan şeriat düzeninin çekirdeğini oluşturmak" olarak algılandı. Rejim, 1994 yılından itibaren, mesleki kuruluşlar alanında İhvan'ın taban kazanmaması için elinden geleni yaptı. Sözgelimi, 1987'den beri İhvan'la ittifaklar yapan İslamcı eğilime sahip Hizb-ül Amel (İşçi Partisi) Genel Sekreteri Adil Hüseyin ve Barolar Birliği'nin üç yöneticisi hakkında tutuklama kararı çıkarttı. Askeri Mahkeme, İhvan'ın İrşad Bürosu üyesi Muhammed Akif Mehdi'yi hapis cezasına çarptırdı.

İhvan önder kadrosu, olayı değerlendirmede ikiye ayrıldı. Birinci kanada göre, olay, "hareketin seçimlere katılmasını önlemek için devlet tarafından kendilerine yönelik bir komplo" idi. İkinci ka-

nada bakılırsa, devlet, giderek büyüyen İhvan hareketini bu şekilde budayıp darbe indirmek istiyordu.

Dini bir örgüt ve siyasi bir hareket olması sıfatıyla Mısır yönetimince hâlâ yasaklı sayılan fakat parlamentoda 88 milletvekiliyle temsil edilen İhvan hareketi, 1995-2007 yılları arasında Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde "toplu davalar" kapsamında 6 kez yargılandı.[200]

Öte yandan, 1997'de İhvancı hareket mensubu işadamlarının evlerinde yapılan aramada, bu kesimle bazı milletvekillerinin birbirlerinin mülklerini sahte evrak kullanmak suretiyle gasp ettiklerine dair belgeler bulundu. Mağdur İhvancı patron, seçim sırasında "Bize dürüstlük nasihatı verenler, gaspçı ve sahtekâr çıktılar" ibaresinin yazılı olduğu pankartla sokakları dolaşarak olayın basına yansımasını sağladı.[201]

Selefiler (El Selefiyun)

İnanç, yaşantı ve görüntüleri nedeniyle, gelenekçi İslami akım için kullanılır *selefi* deyimi. Bu kavram, gelenekçi kültüre aşırı bağlı ve selefilik şahsiyetine bürünmüş kişiyle, gelenekçi kültüre bağlı olmakla birlikte bugüne dönük hoşgörülü bir bakış açısı arasındaki farkı yansıtması bakımından da önemlidir.

Selefi akım Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinde yaygın olmakla birlikte, Mısır'da merkezi bir konumdadır. Hanbeli mezhebinin kurucusu Ahmed bin Hanbel'in başlattığı, İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn el Kayyum'un sürdürdüğü bağnaz mezhepsel/siyasal bir gelenektir. Bu akımı, 1700'lerde gündeme getiren lider Muhammed bin Abdulvahhab'dır. Bu zat, Suudi yarımadasını bid'at (din adına sonradan icat edilmiş şeyler) ve sapıklıklardan temizlemek üzere harekete geçmiştir.

Mısır'da ise 1950'lerde iman meseleleri konusunda çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle **El Cemiyet-ül Şer'iye** (Şeriat Cemiyeti) teşkilatından ayrılan **Anasır-ül Sunet-il Muhammeddiye** (Muhammed

Sünneti Yandaşları) cemaati, bu hareketin tohumlarını atmıştır. Bu cemaatin en önemli ve temel kaynağı, Ebu Cafer el Tehavi tarafından meydana getirilen *El Akidet-ül Tehaviyye* isimli eserdir. Bu kitap; Mutezile, Murcie, Cehmiyye, Muatıla ve Kaderiye mezhepsel fikir akımları arasında tartışmalara yol açmıştır.

Mısır'daki selefi cemaati, özel camii ve mescitler açıp yayınlar çıkartarak faaliyetlerini sürdürürken, parasal kaynaklarını Suudi Arabistan temin etmektedir. Bu cemaat, Abdulnasır döneminde tasavvufçu inanışlarla mücadele etmiş; o zamanlar kutsal mekânlarındaki sapıklıklarla; türbe ziyaretleri, evliyaları kutsama ve onlardan medet umma gibi din dışı davranışlarla uğraşmıştır. Cemaatin bu katı ve donuk gelişmeler karşısında zihinleri açmayan tutumu nedeniyle, Mısır gençliği selefi akımdan ayrılarak daha radikal hareketlere yönelmiştir. Örneğin, üniversite çevresinde selefi görüşle derlenip toparlanan Müslüman öğrenci dernekleri, daha sonra İhvan'la temasa geçip daha radikal olan İslami Cemaat'i kurdular. Buradan daha öteye giderek, cihatçı görüşleri (silahlı mücadele) benimsediler.[202]

Selefi akım üç tevhidi (birlik) esas alır. Allah'ın sıfatlarındaki birliği esas alan *Tevhid-ül Sıfat*; her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu bildiren *Tevhid-ül Rububiyet* ve Allah'ın ortağı olmadığını kabul eden *Tevhid-ül Uluhiyyet*.

Aynı akımın bazı görüşleri de şöyle sıralanabilir: Haram sayılan şeyleri açıkça helal kabul etmeyen hiç kimse, işlediği günahlardan ötürü kâfir ilan edilemez. Büyük günah işleyen Müslümanlar bile, sonsuza kadar cehennemde kalmazlar. İnsan amelinde zorunlu değil, hürdür. Açıkça bid'at işleyip yalan söyleyen kişi imam olamaz. Allah'a isyan etmedikçe, zalimler konusunda bile "Ulu'l emre itaat" (toplumun dini ve siyasi önderi, hükümdarı) şarttır. Ulu-l emrin önderliğinde hac ve cihat, Müslümanlar için kıyamete kadar geçerlidir. Allah'ın hükümleri dışındaki hükümlerle yönetenler kâfirdir.

Bu akımın önemli kutuplarından biri sayılan Abdulrahman Abdulhalık, Mısır'da öğretim görevlisi olarak çalışıp, uzun süreden beri

Kuveyt'te oturmaktaydı. Yayınlarında önemli meselelere ışık tutmasına rağmen selefi akım, ikili bir tutum sergiliyor. Sözgelimi, bu cemaatin çok önem verdiği Suudi Arabistan yönetimi, ABD ile gizli açık bağlantılar yaptığı ve bu yönüyle selefi çizginin dışına çıktığı halde; selefiler hâlâ o ülkeyi İslam diyarı olarak kabul etmektedirler. Abdulhalık düzenle birlikte çalışmayı, devlet, ordu ve üniversitelerde görev almayı, halka açılmayı benimseyen bir çizgi izledi.

Bu nedenle, Arap yarımadasındaki selefi akıma mensup olup Mekke'deki Mescid-ül Haram baskınını düzenleyerek şiddet kullanan Cuheyman el Atibi (Uteybi), diğer selefiler tarafından çok eleştirildi. Cuhuyman cemaati için, "Onlar selefi değil, Haricidir," (İslam dışına çıkmış topluluk) deniliyordu. Bu cemaat hakkında "dinden çıktılar" diye fetva verenler de (Suudi yönetimiyle barışık Arabistan âlimlerinden Abdulaziz bin Baz ile İbn Sebil gibi görevli din adamları) selefi imamlarıydılar. Hatırlatalım; Abdulaziz bin Baz, 1992'de, Amerikan askerlerinin ülkede bulunuşunu da gerekçe sayarak, halkın yönetime katılması ve benzeri siyasi açılımlarda bulunması için Suudi yönetimine protesto niteliğinde dilekçe verenlerin başında bulunuyordu. Bu örnek, selefi akımın düzenle nerede barışık olduğunun, ABD ile nerede işbirliği yaptığının belirsizliğini göstermesi bakımından ilginçtir.

Akideyi (teorik kuralları ve özgün prensipleri) esas alıp davete (İslama çağrı için dini faaliyet, misyonerlik) ağırlık veren selefi akım, kurulu düzeni devirmeye yönelik şiddet kullanımına karşıdır. Selefilere göre, Müslüman yöneticilere her türlü silahlı saldırıdan kaçınılmalıdır.

Abdulhalık, selefi akımın belli başlı kavramlarını şöyle özetler:

a) Allah ve O'nun elçisi tarafından bildirilen yol, tek yoldur.

b) Allah kitabı ve Hz. Muhammed sünnetine ters düşen her inanç batıl olup, bu akideyi ortadan kaldırana kadar savaşılması gerekir.

c) Allah'a daha fazla yaklaşmak ve nefsi ıslah etmek gayesiyle

dinde yapılan her fazlalık ve noksanlık kınanmış bir bidattir. İslam davetçileri tarafından ortaya konulmuş olsa da, reddedilir.

ç) Cin, feyz, kesf veya gökten haber alma yoluyla Allah kitabı ve Resul sünnetindeki gayb ilmini bildiğini iddia eden kişi dinden çıkmış bir yalancıdır.

d) Âlimlerin din hakkındaki görüşleri hatasız kabul edilmeyerek, Kitap ve Sünnet'e göre değerlendirilmeli.

e) Peygamberin arkadaşları olan Sahabe'lerin yolu izlenmeli.

Bu akımın Suudi Arabistan'daki lideri Abdulaziz bin Baz, hâkimiyet konusunda şunları söyler: "Allah ve Resulü'nün emrettiği hususlardan biri, Allah'ın dinini otorite kabul edip, hüküm açısından ona başvurmaktır. İnsanoğlunun hükmünün, Allah'ın hükmünden daha hayırlı veya eşdeğeri olduğuna inanan kimsenin imanı yok sayılır."[203]

Selefiler, mevcut toplumları yönetenlere karşı cihat konusunda, "Aranızda namaza ikame ettiği müddetçe..." sahih hadisinin hükmü gereğince, iktidara karşı cihat düşüncesini benimsemez. Rus işgaline karşı Afganistan'da cihadı caiz gören selefi akım, Suudi Arabistan tipi İslamcı yönetimlerin safında kalmayı da cihat saymaktadır. Selefi görüş, cihat fikrini, bir halifenin veya imamın mevcut oluşuna bağlamakla birlikte böyle bir imam ya da halifenin bulunuş koşullarını açıklığa kavuşturmuş değildir. Sözgelimi, Suudi bayrağı altında cihat caiz midir sorusuna doyurucu yanıt verememektedir.

Cemaat ve örgütlenme konusunda ön plana çıkarak yönetimin dikkatini çekmekten kaçınan selefiler, önce dini meseleleri öğrenip sonra cemaatleşmeyi savunduklarından, İslami alanda faaliyet gösteren diğer cemaatlere kuşkuyla bakarlar.

Üç Selefilik:

Ilımlı ve düzen içi anlayışları nedeniyle radikal İslamcıların şiddetli eleştirilerine hedef olan selefiler, bilinen partileşme anlamın-

da herhangi bir siyasi örgütlenme içinde değildir. Bu durum, çoğunlukla ılımlılıktan yana olan Mısır halkının tutumuyla çakışmaktadır. Dolayısıyla selefiler için, İhvan'dan sonra, ülkedeki en kitlesel akım denilebilir.

Selefi akım, üç temel alanda faaliyetini sürdürüyor:

a) Hadis İlmi: Özellikle zayıf hadislerin belirlenmesi ve sınırlandırılması. Çağın hadis âlimlerinden Nasıreddin el Bani, Mısır selefilerini önemli ölçüde eğitmiştir. Mısır ve diğer İslam ülkelerindeki çağdaş selefi akımın kutuplarından biridir. El Albani, 1970'lerde öğrencilerin köktendincileşmesinde önemli rol oynamıştı.

b) Ehli Sünnet: Anlayışın belirlediği sahih akidenin (gerçek doktrinin) ortaya çıkarılması; bid'at, dalalet ve bu yoldaki çağdaş akımlara karşı konulması. Buradan yola çıkan selefiler, geçmişte sufilik akımını amansız bir düşman kabul ederken, günümüzde Şia mezhebinden olanlar eleştirilere maruz kalıyorlar. Bu nedenle, Mısır'da Şia mezhebi aleyhine yayınlanan çok sayıda eser, Hindistan ve Körfez ülkelerine gönderilmiştir.

c) Fıkıh: Fıkhi meseleler, ibadetler, Müslümanın günlük yaşamındaki haram ve helal şeyler; kadınların örtünmesi, namaz, evlilik ve boşanma gibi konularla uğraşır.

Selefi akımların mensupları arasında çok sayıda üniversite öğrencisi ve genç bulunur. İslami alanda uzman ve tecrübeli kişilerle yetişkinler, bu akımı benimsemezler. Selefiler, dini etki ve eylemdeki aşırılıkları nedeniyle, cihat akımını büyük düşman kabul ederler.[204] Bununla birlikte, şiddet olayları yüzünden tutuklanıp mahkûm edilen radikal İslamcılar arasında yeniden selefi akıma dönüş gözlenmekteydi.[205]

Genellikle kısa gömlek, beyaz puşi ve benzeri geleneksel giysileriyle diğer İslamcılardan ayrılan selefiler, sakal bırakıp kadınlarının peçe takmasıyla da mevcut yönetimle aralarına biçimsel bir mesafe koyarlar. Dünyevi konularda zühdleriyle (zahitlik, kanaatkâr-

lık, inziva) tanınan selefiler, evlerini sadece zorunlu ihtiyaçlara göre düzenlerler.

Selefiler, ticareti ve malı severler. Akım mensupları arasında anonim şirketlerde hisseleri olanlar; uluslararası çapta dinsel kitap ticareti yapanlar çoktur. Suudi hükümetinin bu akıma parasal desteği de göz ardı edilmemelidir.

Hükümetin İslamcılara yönelik tutuklama kampanyaları sırasında arada bir mensupları içeri alınan ve resmi raporlarda "saldırgan" diye nitelenen selefiler, aslında iktidarlarla barışık haldedirler.[206]

El Tekfir Örgütü

1960 ortalarında Abdulnasır yönetimince tutuklanan İslamcıların serbest bırakılması amacıyla, çoğunluğunu üniversite öğrencilerinin oluşturduğu bir kesim, protesto gösterileri yaptı. İhvan üslubunu kullanarak Abdulnasır'a saldıran yayınlar dağıtan bu kesim, içinde İhvan mensuplarının da bulunduğu birçok İslamcının yeniden tutuklanmasına neden oldu.

Sonraki dönemde, Şükri Ahmed Mustafa adlı Ziraat Fakültesi öğrencisinin, bu bildirileri kaleme aldığı anlaşıldı. Asyut kentinin muhafazakâr ailelerinden birine mensup olan Şükri Mustafa, sürekli olarak İhvan diliyle yazılar yazmaktaydı. Makaleleri yüzünden tutuklanan Şükri Mustafa, mahkûmiyet yıllarında fikirlerinde köklü değişiklikler yaptı. Cezaevinde oluşturduğu **El Muslimun** (Müslümanlar) adlı örgütü, 6 yıllık tutukluluk döneminden sonra serbest bırakıldığı 1971'de başka bir isimle kurdu: **El Tekfir ve'l Hicra** (Tekfir ve Hicret Grubu). Bu arada belirtelim: Tekfir ve Hicret Grubu, Mısır polisinin kullandığı bir tanımdır. Aslında Şükri Mustafa'nın cezaevi yıllarındaki fikirleri, pasif kalan İhvan ideolojisine bir çeşit isyandır. Bu isyanı, başlangıçta "El Muslimun" adlı bir örgüt kurarak somutlaştırdı. 1977'de ise Vakıflar Bakanı Şeyh Hüseyin el Zehebi'yi kaçırıp yargılayarak üne kavuştu. Şükri Mustafa'nın henüz ba-

sılmamış 19 kasideyi kapsayan şiir koleksiyonu, önce cemaat sonra da basın tarafından yayınlanmıştı. Şiirler, cemaat mensupları arasında dolaşmakta ve Mustafa'nın bazı düşüncelerini de açıklamaktaydı.[207] Mustafa'nın düşünceleri, İslami Cemaat isimli örgütünkilerle çakışıyordu, çünkü her iki örgüt, İslam dünyasının radikal fikir adamlarından Mısırlı Seyyid Kutub, Pakistanlı Mevdudi ve İranlı Ali Şeriati'nin düşüncelerinden derinden etkilendiler.[208]

Tekfir ve Hicret örgütü; toplum ve devleti "yozlaşmış olmak"la suçlayıp her ikisini de "lanetli düşman" ilan etmek suretiyle, Mevdudi-Kutub-Şeriatı çizgisinden ayrıldı. Bununla birlikte, hücresel örgütlenme yoluyla geleceğin örnek İslam toplumunu yaratmak üzere harekete geçen El Muslimun, kendini, "kâfirler deryasında küçük bir damla" olarak görüyor, "bu deryanın çelişkilerinden ve muazzam gücünden yararlanmak üzere bir strateji geliştirmeyi" deniyordu. Bu strateji, üç aşamadan oluşacaktı: İlk elde davet, tebliğ ve irşat (ajitasyon, propaganda ve örgütlenme) olacak; ikinci basamakta hicret dönemi yaşanacak; son evrede ise kuvvet yoluyla iktidar ele geçirilecekti.[209]

Şükri Mustafa, bu düşünceleriyle, diğer radikal gruplardan ayrılıyor ve özellikle de Askeri Teknik Okul (Muhammed Gençliği) örgütünün hızlı ve acil eylem çizgisine karşı çıkıyordu. Acele edilmemeli, hedefe adım adım yaklaşılmak, kendi deyimleriyle "kâfir toprakları karış karış fethedilmeli"ydi.[210]

Örgütü benzerlerinden ayıran bir şey daha vardı: Üyeler akraba, eş ve dostlardan seçiliyor; dolayısıyla daha dar bir çerçevede kalıyordu.

Şükri Mustafa, bu aşamalı devrim stratejisi ve biraz da örgütsel rekabet gereği, devlet ile kesin hesaplaşmaya girdi. 1977 yılında meydana gelen Şeyh el Zehebi'yi kaçırma olayından sonra tekrar tutuklanarak, idama mahkûm edildi.

Mustafa, ilk tutuklandığı 1965'te Kutubcu akıma mensuptu. Seyyid Kutub ile birlikte idam edilen Şeyh Abdulfettah İsmail'in kü-

çük kardeşi Ali İsmail'in önderliğinde, bazı İhvan mensuplarının hapishanede El Tekfir akımının tohumlarını attıkları sırada, Şükri Mustafa hemen bu akıma katıldı. 1967'de, Abdulnasır yönetimini destekleme karşılığında affedilmelerini sağlayacak belgeyi imzalamadı. Akımın temel görüşü Abdulnasır'ın "kâfirliğini" ilan etmekti. Bu "kâfirlik" kavramı genişleyerek Müslüman Kardeşler Cemaati'ni (İhvan) kapsadı; ardından Mustafa'nın görüşlerine muhalif olan herkesi kapsayacak biçimde genişletildi.[211]

Cezaevinde birkaç kişiden oluşan El Tekfir, başlangıçta İhvan'ın sert tepkisi ve mücadelesiyle karşılaştı. Öyle ki, El Tekfir'in kurucularından Şeyh Ali İsmail bile; İhvan'a geri dönmek zorunda kaldı. Fakat Mustafa ve birkaç arkadaşı dil, tefsir, hadis ve fıkıh kitaplarını tarayarak kendi fikirlerini destekleyen hükümler çıkarmaya çalıştılar.

Mustafa'nın sert kişiliği ve örgüt üzerindeki etkisi, hapishanede İhvan ve Kutubcu akımlar arasında sıkıntılar yaratıp her iki akımla kendisi arasında sayısız problemin çıkmasına yol açmıştı. O tarihten sonra, gittiği her yerde benzer sorunlarla karşılaşmıştı. Örneğin, yandaşlarının cemaatle değil tek başına namaz kılmaları; bilinen ve herkesçe kabul edilen vakitlerden ayrı, özel zamanlarda oruç tutup iftar etmeleri gibi davranışları vardı.[212] Mustafa, her şeyden şikâyet eden, her şeye muhalif, çevresindeki her şeyin yanlış olduğuna inanan; "önündeki batılı yok etmek ya da yok olup gitmek" gibi bir karakter ve tutuma sahipti.[213]

Önemli bir noktaya değinelim: El Tekfir kadroları, cezaevi yıllarında Marksistlerle uzun süreli bir diyalog başlatıp çeşitli meseleleri tartıştılar. Örgütsel ve illegal faaliyetlerde, onların yöntemlerinden etkilenip hayata uyguladılar. Bu nedenle El Tekfir'in sonradan gün yüzüne çıkan kod adları kullanma, örgütsel yayın ve belgelerin belli alanlara ulaştırılması, kitlelere hitap sanatı, örgütsel hiyerarşi ve haberleşme gibi faaliyetlerinin Marksistlerinkine benzemesinde şaşılacak yan yoktur.

İhvan, El Tekfir akımına karşı yürüttüğü ideolojik mücadele ürünlerini, *Duat la Kudat* (Halkı Yargılamak Yerine, Onun Avukatı Olmak) adlı kitapta yayımlandı.

1965-71 yılları arasındaki tutukluluk dönemi, Mustafa'ya, fikirlerini geliştirme fırsatı verdi. 1966'daki bir şiirinde *"Ben yakalandım/bilmediğim halde Allah'a hicret yolunu seçtim..."* diyordu.

1968'de yayınlanan *El Avde* (Dönüş) kitabında, Mustafa savaş kavramını üçe ayırıyordu:

1) Aile ve gelenekler konusunda, kişinin kendisiyle savaşı.

2) Savaş meydanında bir dava adamını terk edenler ile özellikle, Hak yolundan ayrılıp bizi unutup giden İhvan Cemaati ile savaş.

3) Mısır'da kâfirlik ve önderleriyle savaş.[214]

Mustafa, El Tekfir fikriyatını oluşturan 4 bin sayfalık çeşitli yazılar yazdı. Eserlerinin girişinde "Deliller" adlı yazısı, bütün fıkıhçıların içtihatlarını batıl ve geçersiz ilan eden bir derlemedir. *El Israr*'da günahta ısrar edenin kâfir olacağı, *El Hicre*'de hicretin vacip olduğu; *El Halife*'de ise dünyanın sonunda hakkı tutan bir Müslüman cemaatin halifeliğinden bahseder.[215]

El Tekfir Akımının Görüşleri:

Akımın görüşleri üçe ayrılır:

a) Geçmişe ve geleneğe karşı tutumları: Bu akım, geçmişteki İslamcı fikir ve hukuk birikimlerinin hiçbirini tanımaz; buna karşılık kendisinin ortaya koyduğu içtihat ve görüşleri, kuşku duyulmayacak tek gerçek gibi kabul eder. Buradan hareketle İslamcı fıkıhçılara uyulması reddedilmektedir; Mustafa'ya göre, bir Müslüman, herhangi bir ilim ehlinin yardımı olmaksızın da Kur'an ve sünneti (İslamın kurallarını) öğrenebilir. Bu yüzden, fakihlere (fıkıhçıdin âlimi) uyan biri, İslam dininden çıkar.

Mustafa şöyle der: "Doğru yolun esası ve sahih (doğru) İslami anlayış; kavramlarını dini (Kur'an'a uygun) kullanımlara dayandırmakla mümkündür. Bu kavramlar anlamlarının dışında kulla-

nılınca, denge ve ölçü bütünüyle bozulmuş olur... Nitekim dini kavramlarla çatışan garip birtakım terimlere, İslam Fıkhı adı verilmiştir. Örneklersek; fıkıh dilinde fasık Müslüman tabiri, dini isimlendirmenin dışında bir kavramlaştırmadır. Gerçekte *fasık* ve *fisk* kelimeleri kâfir ve küfre delalet eder. Fakihler, 'zalim Müslüman' deyimini kullanmaktalar. Oysa Kur'ani anlamda zalim sıfatı, kâfir için kullanılmaktadır..."[216]

Buradan yola çıkılarak İslamda bulunan şirk, cemaat, cihat ve mescit gibi kavramlar sorgulanıyor. Aynı biçimde Şükri Mustafa; Mekke, Medine, Kudüs gibi yerlerde Müslümanlarca genel kabul gören dört camiyi meşru sayıyor. Bunun dışındaki bütün camiler ise, takva (dine bağlılık) maksadıyla tesis edilmediklerinden, içinde namaz kılınacak kutsal yerler değildirler.

İslam külliyatını (Amidi, Ebu Zehre, İbn Kesir, Buhari vs) inceleyen Mustafa, çağdaşlarından sadece Seyyid Kutub'un kitaplarını okumuştur. Mustafa, kimsenin yazmasına ve içtihat yapmasına karşı değildi. Ancak Hz. Muhammed'in sustuğu konularda; bilerek, kendisine göre ahkâm kesmesine şiddetle itiraz etmiştir. Buradan yola çıkarak içtihadın "sadece ve sadece nass (kutsal Kur'an metni) bulunduğu zaman caiz olduğunu" söylemişti. Müçtehidin hüküm çıkarırken kullandığı prensip ve yöntemlerin hiçbirini kabul etmiyordu. Böylece kıyas, icma gibi ölçütleri de reddetmişti. Mustafa'ya göre zina yapan, içki içen; yani günahı sürekli işleyen kimseler kâfirdir. Şirk bölünmez; küfürdür. Bu görüşüyle o, bütün İslam fıkıhçılarının icmasına (mutabakatına) muhalefet etmekteydi.

Onun açısından, kendilerine davet (tebliğ, İslamın çağrısı) ulaşmayan kimselerin Müslümanlığına hükmedilmez. Tebliğ sonrası inanırsa Müslüman; inanmazsa kâfir olur insan (El Tevakkuf ve el Tebayyun prensibi). Bu nedenle tebliğ ulaşıncaya kadar kişi hakkında hüküm verebilmek için beklemek gerekir.[217]

b) Uzlet: Düzenle ilişkiye girmemek ve olaylar karşısında edilgen tutum takınmaktır. Bu akımı diğerlerinden ayıran en büyük özel-

lik, hükümetle çatışmak, orduya hizmet etmemek ve üniversitelerde okumayı reddetmektir. Bu görüş, El Tekfir'i toplumdan ve diğer İslamcı örgütlerden uzaklaştırmış; sonuçta bu örgütü, diğer İslamcıların tümüyle kâfir oldukları yolunda bir inanca götürmüştür.

Çağın ürün ve olanaklarından tümüyle uzak durmayı benimseyen bu örgüt, tecrit ve şiddet politikalarını benimseyerek; "gerçek kuvvet, kılıç kuvvetidir" görünüşü savundu. Bu yüzden, kılıcın dışında silah (modernleri dahil) at ve deve dışında binek aracı kullanmayı reddetti.

Ezildiği (musta'zaf) için cuma namazını kılmayı reddeden Mustafa, sadece gerçek bir İslami cemaatin ortaya çıkmasından sonra, böyle bir farizayı eda edeceğini belirtti.

Örgüt'ün benimsediği *El Hicra* (Hicret) görüşü ise, eski çağların özlemiyle mevcut topluma pasif bir direnişi simgeler. Bu ilke temelinde, El Tekfir mensupları, 1970'in başlarında Minye Çölü'nün bir bölgesine göçüp orada yaşamak istemişler; ancak varlıkları saptandıktan sonra tutuklanmışlardı. Bu olaydan sonra Mustafa, yandaşlarının Yemen, Suudi Arabistan ya da daha güvenli olabilecekleri herhangi bir yere hicret etmelerine izin vermişti.

Hicret kavramı, örgütün hayatında önemli yer tutar. Şükri Ahmed Mustafa, bu kavramı, İhvan'ın 1954'teki lideri Hasan el Hüdeybi'yle ideolojik mücadeleye giren Salih Aşmavi'den ödünç almıştı. Aşmavi'nin nazarında Hicret, "İslam şeriatını isteyen iyi Müslümanlar cemaati, daha uygun bir yurda göç edebilmeli ki, orada geliştirdiği İslamcı fikirler güçlenebilsin. Dönüşte, bozulmuş kâfir diyarı fethedilebilsin. Tıpkı Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç ederek İslam devleti kurmasından sonra yeniden Mekke'yi fethetmesi gibi..."

El Tekfir liderinin teorisindeki Hicret'in ayrıntıları da şöyledir: "Allah'tan başka ilahlara tapınmaktan Hicret; Müslüman olmayanların tapınaklarından Hicret; başka topluluk ve cemaatlerin gelenek ve göreneklerinden Hicret; başka cemaat ve toplumların giy-

silerinden Hicret; eğlence yerlerinden Hicret; sadece Allah'a ibadet edilen diyara göç etmek suretiyle terki vatan anlamına gelen Hicret. Bu aşamadan sonra, Hicret edilen alanlarv e toplumlarla savaşmak için hazırlık dönemi gereklidir. Bunu, kâfir ilan edilen topluma saldın izler ve iktidarın alınmasıyla görev tamamlanır. Olayın ekseninde Davet-Hicret-Cihat vardır."[218]

c) El Tevassumat: Akımın en önemli stratejisini belirler. Anlamı, hadislerin bildirdiği dünyanın sonu (kıyamet) ile ilgili nasslardan (kutsal metinler) yola çıkarak hareketin stratejisini belirlemektir.

Şükri Mustafa, Hz. İsa'nın yeryüzüne inmesini ve Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında çıkacak bir savaş olayını beklemekteydi. Bu, hak ile batıl arasındaki tek çatışma şekli olup Müslümanların hadiseyi bekleme diye bir vacipleri vardır. Dünyanın son gününde çıkacak bu savaşta kullanılacak tek silah, kılıç olacaktır. O gün gelinceye kadar, İslamcı hareketlerin düzenle çatışmaları doğru olmadığı gibi cihat fikri de doğru değildir. Ayrıca günümüzde İslam devletinin kurulması gerekmiyor.

Bu nedenlerle, her ne olursa olsun, hatta bir ülke yabancı ordular tarafından işgal edilse bile, El Tekfir mensubu hiçbir Müslüman siyasi ve aktif bir faaliyette bulunamaz.

El Tekfir'in Bugünkü Durumu:

1970'li yıllarda ortam elverişliydi. Gençlik, Kur'an metinlerinin çekiciliğine kapıldı. İslamcı radikal akımların gayretli çalışmaları sonucunda, El Tekfir de hızlı bir yayılma göstermişti.

Ancak, dar ve tecritçi politikalar yüzünden, örgüt kendi kendini kuşatmış, önüne beklenmedik sorunlar çıkmıştı. Belki bu nedenle Şükri Mustafa, yandaşlarını yurtdışına (zengin Arap ülkelerine) çalışmaya göndermiş, örgüt çalışmalarını kamufle edebilecek olanaklar elde etmişti. Bu çalışmalar, bir süre için kendisine avantaj sağlamışsa da siyasetlerinin darlığı, El Tekfir yönünden sonun başlangıcı olmuştur.

Akımı tehdit eden görüş ayrılıkları başlayınca, örgüt içi kan dökme olayı gündeme gelmişti. Safları toparlamak için dönemin Vakıflar Bakanı Şeyh Hüseyin el Zehebi'nin kaçırılıp öldürülmesi, yine örgütün kurduğu özel vurucu birimlerin rakip/hasım İslamcı cemaatlere çeşitli saldırılarda bulunmaları, El Tekfir akımını çizgi dışına itti.

Başta hareket lideri Şükri Ahmed Mustafa olmak üzere, 14 kişi idama mahkûm edildi. Hareket giderek zayıfladı.[219] 1981'de ise, hükümetin İslamcılara karşı yoğun siyasi propaganda kampanyasına, El Tekfir'den bazılarının katılıp Şükri Mustafa ve örgüte karşı görüşler beyan ettikleri de görüldü.

Öldürme olaylarıyla kitle tabanını yitiren El Tekfir, eski moda bir akım haline gelmekle birlikte 1984 yılında önceki taktik ve siyasetlerinde değişiklik yaptı. Sözgelimi, yandaşları artık sakal bırakmayıp tıraş olabiliyor, kadınları peçe takmayıp yüzlerini açabiliyor ve bir kısmı da hükümette görev alabiliyordu. Durumlarını gizlemek için başvurulan yollar, örgüte belli bir esneklik kazandırıp, diğer İslamcılarla ilişkilerinin düzelmesine yol açmıştır.

Akım elemanlarının çoğu Suudi Arabistan, Irak ve Ürdün gibi ülkelere yerleşerek, çalışmalarını sadece ekonomik sahaya hasrettiler. Mısır, artık bu akımın merkezi olmaktan çıkmış sayılır.

Mısır'da Şükri Mustafa'nın fikirlerini yürütenler, belirlenen çizgiyi de aşarak radikal eylemler yapan şiddet yanlısı birçok kola ayrılmış durumdalar. Bu akım yandaşlarının çoğunluğunu, çarşı-pazar esnafı oluşturmaktadır.[220]

El Tekfir ve'l Hicra üyelerini, eylemci çizgi temelinde toparlamaya kalkan Şeyh Abdullah el Semavi (Taha el Semavi) başarılı olamadı. Ancak, akım mensupları video kulübü, sinema, meyhane, birahane gibi birçok yere saldırılar düzenlediler. Bu cemaat arasında Şeyh Fermavi yandaşları da vardı ki, sadece kendi güçlerine güvenerek Sıbr Heyma bölgesinde nispeten dünyadan kopuk biçimde yaşamaya başladılar.[221]

El Tekfir, 1977-83-89-96 yıllarında aldığı darbeler sonucunda, özellikle önder kadrolarının idam edilmeleri, örgütsel belge ve yayınlarının ele geçirilmesi yüzünden taktiklerinde değişiklikler yapmak durumunda kaldı.

Özetle, örgütün üç merhaleden geçtiği söylenebilir:

a) 1977-83 dönemi

b) 1983-89 dönemi

c) 1989-96 dönemi.

İlk döneme damgasını vuran şey Hicret-Uzlet-Tekfir gibi ideolojik kavramlardı. İkinci dönemde, bazı taktikler terk edildi (hicret fikrinden vazgeçme, sakalkesmeme, devlet dairesinde çalışınama vs). Üçüncü dönem; daha çok örgütsel bölünme ve yeni radikal kümelerin ortaya çıkmasına denk düştü. Örneğin, **el Nacun Min'el Nar** (Ateşten/Cehennemden Kurtulanlar), **el Tevakkuf ve'l Tebayun** fraksiyonundan koparak; Cihad ile El Tekfir örgütleri arasında bir yere oturdu. Her ikisinin sentezini yapmaya çalıştı. Derken, El Tekfir'den ayrılan Taha el Semavi önderliğinde **El Semaviye** fraksiyonu kuruldu. Daha önce de belirtildiği gibi, bu örgüt, fikirlerini kabul ettirebilmek için şiddet ve terör eylemini benimsedi. Video kulüpleri, sinema, tiyatro, alkol bayilerine karşı saldırılar düzenledi; özellikle gayrimüslimlere ait bazı ticaret merkezlerini gasp etti.

Aynı dönemde El Tekfir kökenli bir örgüt daha ortaya çıktı. 27 Nisan 1990'da operasyon düzenleyen polis kayıtlarına bakılırsa, Şevki el Şeyh öncülüğünde **el Şevkiyyun** (Şevkiciler) adlı bir örgüt kurulmuştu; hemen yanı başında ise **el Tekfir el Cedid** (Yeni Tekfir) ismiyle oluşturulan yepyeni bir fraksiyonun varlığı saptanmıştı.

Bu durumda, anaç örgüt El Tekfir'in ideolojisini benimseyen beş farklı yapıdan/fraksiyondan söz etmek mümkün: El Tekfir ve'l Hicra, el Nacun Min'el Nar, el Tevakkuf ve'l Tebayun, el Şevkiyun, el Tekfir el Cedid.

1996 yılı başlarında, polis, ana örgüte bağlı 600 kişiyi yakaladığını açıkladı. Belgelere bakılırsa; yeniden dirilme çabasında olan

örgütün bazı ilkeleri şöyleydi: Şükri Mustafa'nın temelini attığı prensiplere bağlı kalınmak suretiyle kadroları eğitmek. İllegaliteden yarı legal bir konuma geçmek suretiyle kitlelerle temas kurup, örgüte yeni elemanlar kazandırmak. Çöl gibi ıssız yerlerde yaşamayı esas alan Hicret fikrinden vazgeçilerek topluma karışmak. Mevcut rejimle şimdilik çatışmaktan uzak durmak. Örgütün askeri kanadını oluşturabilmek için sert spor dallarında eğitim görmek. Örgüte mali destek sağlamanın yanı sıra eylem provasını yapabilmek amacıyla, bazı banka ve ticaret merkezlerinde soygun eylemi gerçekleştirmek. Kadın-erkek ayrımı yapmaksızın aile efradının tümünü örgüte kazandırıp militanlaştırmak. Böylece geleceğin İslami toplumunun çekirdeğini aileyle birlikte oluşturmak.[222]

El Tekfir ve Hicra adında birçok örgütün Cezayir, Libya, Filistin, Ürdün gibi ülkelerde benzer yöntemlerle faaliyet yaptığı biliniyor. Fakat Mısır'dakiyle ilişkisi açık değildir.

İslami Cemaat (El Cemaat-ül İslamiyye)

Esas olarak üniversite gençlik hareketi niteliğinde olup, yukarıda anılan üç akımdan daha önce gelişmeye başladı. İlk adı **El Lecnet-ül Diniye** (Dini Komite) idi. Öğrencilerin akademik faaliyet ve hakları için oluşturulmuştu.[223] Üç dinci akımı içinde barındırıyordu: Birinci kanat, İhvan'a yakın Kahire ve İskenderiye üniversiteleri çevresiydi. İkinci kanat El Said Üniversitesi çevresinden olup Cihad akımına yakındı. Üçüncüsü de daha az olmakla birlikte gelenekçi selefi akımın İskenderiye'deki temsilcisiydi.[224]

İslami Cemaat, 1970 başlarında bazı İslami projeler çerçevesinde, kamplar, konferanslar ve seyahatler düzenledi. Kız öğrenciler için çeşitli toplantılar, özel giyecekler, Hac-Umre ziyaretleri ve üniversite çevresinde toplumsal, kültürel ve sportif faaliyetler gerçekleştirerek taraftar topladı. Bu dönemde faaliyetler "dini cemiyetler" ismi altında yürütülüyordu.[225]

İlk dönemdeki bu faaliyetlerden sonra dini komiteler, bildiriler

yayınlayarak bireysel ve toplumsal ahlak üzerinde yoğunlaştı. Davranış biçimleri çerçevesinde eleştiri ve yol göstericilik yaptı. Kız-erkek öğrencilerin bir arada okumasına karşı çıkan tutumlar sergiledi.

1970'lerin ortalarına gelince siyasi ortamın uygunluğundan yararlanan bu akımlar, üniversitedeki öğrenci dernek ve federasyonlarının yönetimlerine göz diktiler. Bu alanda Nasırcı Arap milliyetçileri, sosyalist ve Marksist akımlar ve gelenekçi İslamcılarla rekabete girdiler.

1975'te el Cemaat-ül İslamiye çevresinde toplanan İslamcı öğrenciler; o zamana kadar sosyalist-Nasırcı ittifakın denetimindeki öğrenci derneklerinde başarı kazandılar. Kahire Üniversitesi'ndeki dernekte Dr. Abdulmenam ebu'l Fettuh ve Dr. İsam el Üryan (İhvan hareketinin 2000'lerdeki iki yönetici – F.B.); İskenderiye'de Dr. İbrahim el Zaafarani ile mühendis Halid Davud ön plana çıktılar. Hükümetin kolaylık sağlaması sonucu, derneklerdeki denge 1975-77 arasında İslamcılar lehine bozuldu; Minye Üniversitesi'nden Muhyiddin Ahmed İsa, İslami faaliyetlerin öğrenciler içindeki öncüsü haline geldi.

Giderek taşra üniversitelerine yayılan hareketin gençlik önderleri arasında Hayrat Şatır (El Mansur Üniversitesi), Enver Şahate (Tanta Üniversitesi) gibi isimler belirdi.

İslami gençlik öncüsü konumundaki Abdulmenam ebu'l Fettuh, Ocak 1977'de Devlet Başkanı Enver Sedat tarafından kabul edildi. Görüşme sırasında, bu İslamcı önder, Sedat'a, "Çevreniz dalkavuklarla dolmuş; Şeyh Muhammed el Gazali gibi din adamlarını yanınızdan uzaklaştırmak istiyorlar. Oysaki sizin İslami bilgin ve âlimlere ihtiyacınız var," demişti. Sedat, "haddini bil ve defol" diyerek kendisini huzurundan kovmuştu. Buna rağmen Sedat yönetimi, İslamcı gençleri elinde vurucu güç ve koz olarak kullanmayı sürdürdü. Üniversitelerde sosyalist-Nasırcı kümelenmeleri silip süpürmek için, dernek seçimlerinin İslamcılar lehine sonuçlanma-

sını sağladı. Öyle ki, toplam 12 Mısır üniversitesinin 8'inde İslamcılar yönetimi ele geçirdiler.

Yönetimin yasadışı İhvan hareketinin faaliyetlerine göz yumması, üniversite gençliği arasındaki İslamcı propaganda ve örgütlenme faaliyetinin tırmanışına yol açtı. Her okul ve üniversitede, İhvan'ın panel, seminer, konferanslarının; özetle, şeriatçı beyin yıkama faaliyetinin ardı arkası kesilmiyordu, İhvan, üniversite gençliği üzerinde öylesine etkindi ki; zaman zaman hükümetle İslamcı gençlik arasında çıkan anlaşmazlıklarda (1978-79'da olduğu gibi) İhvan, arabuluculuk görevini üstlenebiliyordu.

Üniversite gençliğini İslamcılaştırma politikası o ölçüde resmi bir proje haline gelmişti ki; sadece okullarla yetinilmiyordu. Aynı zamanda, yüksek okullara yakın cami gibi dini mekânlar, beyin yıkama yerleri olarak kullanılıyordu. Mesela, Şeyh Mahmud Garib, Kahire Üniversitesi'ne çok yakın bir camiye; Şeyh Abdulhamid Kışk ise, Ayn-ü Şems Üniversitesi'ni çevreleyen camiye imam olarak atandı. Her ikisinin verdiği popülist vaazlar, öğrencileri cezbediyordu.

Sedat ile İhvan (ve diğer Şeriatçı-İslamcı çevreler) arasındaki bu negatif ittifak, yani, resmiyete geçmeyen ama pratikte uygulanan ittifak 1979'da bozulmaya yüz tuttu; çünkü güçlenen İslamcı muhalefet, Mısır'ın İsrail ile yaptığı Camp David anlaşmasına ve devrik İran Şahı'nın ülkeye davet edilmesine karşı çıkıyordu. Tehlikeyi sezen Sedat, 26 Mart 1979'da bazı İslamcı gençlik önderlerinin tutuklanmasını emretti.[226]

Bu rekabet ortamında, radikal İslamcılar giderek sertleştiler. Örneğin, üniversitelerde düzenlenen kokteyl ve parti türü eğlence yerlerine saldırdılar. İslami kurallara göre giyinmeleri için kız öğrencilere karşı şiddet ve zor kullanıldı. Hıristiyan öğrencilerle çatışmalara girildi. Dağıtılan bildirilerde, kilise ve Hıristiyanlık'a karşı tavırlar sergilendi.

Özellikle Asyut, El Munya, Sohac, Kanal bölgelerinde geliştirilip tırmandırılan bu İslamcı eylem çizgisi, giderek siyasi bir nite-

lik kazanarak mevcut siyasi partilerle düzenin reddi temeline oturmaya başladı. Sözgelimi, İsrail ile Mısır arasında 1979'da imzalanan Camp David Anlaşması'na karşı bir dizi eylem yapıldı. Bunu, İran Devrimi'nden sonra Mısır'a sürgüne giden Şah Rıza Pehlevi'nin kabul edilmemesi için yapılan eylemler izledi. Bu arada İran İslam Devrimi'ne karşı bir sempati de gelişti. 1979-1981 yılları arasında, ülkede geçerli olan yasaların değiştirilerek İslam şeriatının tatbiki amacıyla bazı eylemsel taleplerde bulunuldu. "Ayıp (Muzır) Yasası"nın metinlerinin İslama uyacak biçimde yeniden düzenlenmesi istendi. Gelişmelerden ötürü çok sayıda eylemci öğrenci ve önderleri tutuklandı. Bu noktada El Cihad örgütünün oluşumuna zemin hazırlandı.[227]

Aynı dönemde, İslami Cemaat üyesi öğrenciler, İhvan'a karşı sert ve eleştirel fikirleriyle tanınıyorlardı. Öğrenci dernekleri, İhvan'ı, "düzenle işbirliği yapmak" ile suçluyorlardı. Asyut ve El Said kentlerindeki öğrenci liderlerden Kerem Zuhdi, Naceh İbrahim, İssam Dırbale, Asım Abdulmecid ve Ali Şerif, İhvan'a karşı kampanyanın başını çekerek öğrenci derneklerinin radikal El Cihad örgütüyle birleşmesinin kapılarını açtılar.[228]

İslami Cemaat'in kurucu önderlerinden Ebu Talal el Kasımi kod adıyla bilinen Talat Fuad Kasım, 1981 yılında cezaevinden firar ederek Afgan Mücahitleri'ne katıldı. Pakistan'ın Peşaver kentinde örgütün askeri kanadı tarafından çıkarılan *El Murabıtun* dergisini yönetti. Gıyabında idam kararı çıkması ve Pakistan'ın sıkıştırması üzerine, Danimarka'ya giderek siyasi sığınma istedi. Eylül 1990 yılında İslami Cemaat sözcüsü olduğu ileri sürülen Ala Muhyeddin'in Mısır'da öldürülmesinden sonra Cemaat sözcülüğünü üstlendi. 1995'te çarpışmak üzere gittiği Bosna-Hersek'teki faaliyetleri sırasında Hırvatistan'da yakalandı. Sorgusuna CIA katıldı.

Danimarka'nın başkenti Kopenhang'da Suudi sermayeli *el Hayat* gazetesine uzun bir demeç veren Kasım, örgütün gayet karmaşık olan kuruluş hikâyesi ve müttefikleri hakkında şu bilgileri verdi:

"İslami Cemaat hakkında doğru olmayan birçok söylenti ve rivayet var. Bizzat içinde bulunup tanık olduğum şeyi anlatacağım. Mısır'daki İslami Cemaat, 1970'lerin ortalarından itibaren oluşmaya başladı. Cemaat'in askeri kanadının oluşturulması fikri ise 1978'de doğdu. O sırada Cemaat'in Şûra Meclisi (Merkez Komitesi) Başkanı Kerem Zuhdi idi. Üyeler ise Talat Fuad Kasım, Muhammed Abdulselem, İssam Dırbale ve başkalarından oluşuyordu. Daha sonra, Abud el Zümer buraya katıldı. Ancak, 1981 olayları (Sedat'ın öldürülmesi vs – F.B.) oldu. Bunun üzerine, Mısır istihbarat güçleri El Cihad adını ortaya attılar ki, bununla, İslami Cemaat'in askeri kanadını kastediyorlardı, çünkü istihbaratın amacı, bu işlerle hiç ilgisi bulunmayan (ister siyasi isterse askeri faaliyet anlamında) küçük grup ve fraksiyonları da El Cihad adı altında toparlayıp mümkün olduğu kadar çok insanı suçlayabilmek idi. Söz gelimi, Eymen el Zevahiri'nin grubu bunlardan birisiydi ki; kendisini sadece hapiste tanımış olduk. Gerçekte onlar, İslami Cemaat mensubu değillerdi. Cezaevinden çıkar çıkmaz, kendilerine ait bir örgüt kurdular. Sanılanın tersine, bizden ayrılmadılar. Özel olarak şunu söyleyebilirim: Henüz cezaevindeyken bizden olmayan Abud el Zümer, 1992 sonuna doğru yeniden İslami Cemaat içindeki yerini almıştır. Şu anda Şûra Meclisi üyesidir. Şevki el Şeyh (El Şevkiyun adlı bir grubun önderi – F.B.) aslen bizden değildi. Polisin El Feyyum bölgesinde İslami Cemaat karşıtı operasyonları sırasında yakalandıklarından, bizlere mahsup edildiler. Sorguda ve hapiste işkence görüp çok çile çektiklerinden, kendi görüşlerine uymayan herkesi "kâfir" ilan ederek aşırılığa kaçtılar. Onlarla bu konuda çok tartıştık. Cihad adında bir akım yoktur. Sadece yukarıda belirtilen devlet tanımı içinde böyle bir şeyden söz ediliyor. 'Cihad' adına bildiri dağıtanlar ise, 1981 olaylarında tutuklu bulunup da dışarı çıkan küçük grup ve fraksiyonlardır. Bunların birçoğu, Pakistan ve Afganistan gibi yerlere giderek orada kendilerine Cihad Cemaati veya Cihad Grubu adını taktı. Eymen el Zevahiri'nin grubu da bunlardandır."[229]

Mısır'daki köktendincileri yargıda savunan ünlü siyasal İslamcı avukat Muntasır el Zeyyat, Talat Fuad Kasım'ı doğrulayan ifadeler kullanıyor. Ona göre; İslami Cemaat 1970'lerden beri ortaya çıkmıştır; İslami Cihad ise, bunu onu izleyen küçük bir gruptur. İkisi arasında birleşme görüşmeleri,1979'da gündeme gelmişti. El Cihad'ın 1980 başlarında faaliyete geçtiğini belirten kaynaklardan biri de, o devrin öğrenci önderlerinden olup; *El Hayat* gazetesinde konuya ilişkin makale yazan İhvan önder kadrolarından mühendis Ebu'l Ala Madi'dir. (230)

İslami Cemaat'in görüşleri, dönemin Kahire Üniversitesi öğrencisi ve Tıp Fakültesi Öğrenci Birliği Başkanı Dr. Halid Fikri tarafından 1988'de şöyle özetlenmişti: "İslami Cemaat, İslam için çalışan, Allah'ın dinini seven tüm öğrencileri (erkek/kız) bünyesinde bulunduran bir cemaattir. Faaliyeti hem üniversite içini, hem de dışını kapsar. Gayesi, gençliği Allah'a itaat üzere eğitmek ve Kur'an ile hadisi öğretmektir. Yöntemi, Mısır bankalarındaki faizle ilgili işlemler ile toplumun siyasi ve içtimai meseleleriyle (içki, alkol, kumar, zina gibi dinde haram sayılan şeyler – F.B.) ilgili çeşitli konularda, konferans ve toplantılar düzenlemektir. İslami gerçekleri açıklayıcı çeşitli yayınlar ile dinî öğretilerin öğrenci kitlelerine anlatılacağı yıllık yaz kampları düzenlemektir..."(231)

Görüldüğü gibi İslami Cemaat, başlangıçta programı olmayan, tepkisel ve gelenekçi selefi (salt Kur'an ve Sünneti esas alan) bir niteliğe sahiptir.

İslami Cemaat'in Gelişmesi:

Mısır üniversite gençliği, üç aşamadan geçerek radikal İslamcı örgütlerden biri olan İslami Cemaat'i kurup geliştirmiştir.

a) Gelenekçi Aşama: 1970 başlarından ortalarına kadar gelenekçi-selefi akımın bütün İslamcı akımlara egemen olduğu bu aşamada, daha çok mevcut sistemin tüm kurum ve kuruluşlarına duyulan

tepki dile getiriliyordu. Mevcut sisteme reddiye tutumu ön planda karılıyordu. Örneğin, "Müslüman babalara, Allah'a itaat" için çağrı yapılıyordu. "Müslüman bir kardeşten, Kur'an'ı ezberlemesi ve uygulaması" isteniyordu. Karşıt cinsler arasındaki ilişkiler ile kadın-erkek okutan karma eğitim kurumları gündeme getirilip sorgulanıyordu. Basın-yayın organları şiddetle eleştiriliyordu. Basın; yalan haber, ahlaksızlık ve yozlaştırıcılığın kaynağı olarak görülüyordu.

b) Tercihler Aşaması: 1970'lerin ortasından itibaren, özellikle yasaklı bulunan İhvan, El Tekfir ve Kutubcu akımların serbest bırakılması sonucu, İslami Cemaat, kendisini, birbirleriyle çatışan görüş ve yöntemler arasında buluvermişti. Her üç akım da İslami Cemaat'ten elemanları kendi bünyesine kazanabilmişti. Bu nedenle Cemaat, kendi tutumunu ve davranışını belirlemek zorunda kalmıştı.

O tarihte Kutubcu akım etkin olmadığı ve El Tekfir akımı da uzlet (kendini tecrit etme) mantığı gereği üniversite çevresinden çekildiği için, İslami Cemaat en çok İhvan karşısında zorlandı. O dönem El Tekfir ile arasında çıkan çatışmaların yanı sıra, fikirsel mücadele temelinde İslami Cemaat'in söylemi, İhvan'ınkine çok benziyordu.

Sözgelimi, 11. Müslüman Öğrenciler Kongresinde "Gerçekler ve Davranışlar" adıyla bir bildiri yayınlayan İslami Cemaat, İslamın temsilcisi olmanın yanı sıra vatanperverliğiyle övünerek şunları ileri sürebiliyordu. "...aşırı dini kavramlar..." dini siper edinmeler... ve benzeri hareketler... basında, Doğu ve Batı radyoları aracılığıyla bir kamuoyu oluşturdular ve bunlar gazetelerimize yansıdı. ...Mısırlı Müslüman öğrenciler, El Tekfir ve'l Hicra gibi yapmacık ve iğrenç hareketlere karşıdırlar."[232]

Aynı akım, 11. Kongre dolayısıyla, dönemin Devlet Başkanı Sedat'a, "İslama yeniden dönülmesi ve şeriatın egemen kılınması" talebini içeren bir belge sundu. 1977'de iktidardaki Mısır Partisi tarafından büyük polemik konusu yapılan İslami Cemaat, kendine yönelik resmi eleştiriler ve yasaklar karşısında, sadece şikâyetlerini dile

getiren demeçler veriyordu. Bu tutum, düzenle barışık İhvan hareketinin davranışlarına uygundu. Zaten İhvan, *El De'va* (Davet) adlı yayın organının sayfalarını, 1970 Haziran ayından itibaren İslami Cemaat fikirlerine açmış; yer yer bu örgütü, İslama davet, irşat vb. çalışmalarda kullanmıştı. Bir yönüyle İslami Cemaat, İhvan'ın Gençlik Kolu gibi çalışıyordu. İhvan, tatil kampları ve konferanslar için ona mali kaynakları sağlıyordu.

Buna rağmen İhvan, çoğunluğu muhafazakâr olan İslami Cemaat mensubu öğrencileri tümüyle etkisine alamamış, ipin ucunu kaçırmıştı. Ancak, İslami Cemaat arasındaki aşırılık o tarihte eyleme dönüşmeden fikir düzeyinde kalmıştı. Bu, aynı zamanda, tercihler aşamasının sonudur.

c) Belirginleşme Aşaması: Akımın fikirleri, 1979'da billurlaşmaya ve bağımsız bir nitelik kazanmaya başladı. İlk işaretleri, bu akımın çıkardığı çeşitli yayın organlarındaki söylemlerde görüldü. Maddi kaynaklarının korumasından korkan İslami Cemaat, İhvan'dan hemen kopmadı.

İhvan, gidişattan memnun değildi. İhvan'ı huzursuz eden İskenderiye Üniversitesi çevresindeki İslamcılar değil, şiddet yanlısı eylemlerin cazibesine kapılarak Port-Said üniversitelerinde "Cihatçı İslami Cemaat" adıyla ortaya çıkan akımlardı. Bu akımlar, İhvan hareketini hükümet karşısında zor duruma düşürüyordu. Kuşkusuz, Cemaat'in İhvan tarafından parasal destek alan kanadı, hem üniversite yönetimi hem de hükümet yetkilileri ile iyi ilişkiler içindeydi.[233]

Port-Said kanadı, eylemci bir çizgi izleyerek hükümet güçleriyle çatışmaya varan bir noktaya girdi. Yönetim tarafından tehlike olarak algılanan ve İhvan'ın bir türlü bünyesine alamadığı bu kanat, Minye olaylarına da karışınca Sedat'ın boy hedefi haline geldi. Port-Said Cihatçı İslami Cemaati, hem bölgedeki Kıpti mezhebinden Hıristiyan öğrencilere saldırdı hem de devlet başkanını, "İslamın önünde engel olmak" ile suçladı. Mısır'ı, "Allah'ın ülkesi" ilan edip, ül-

kedeki Hıristiyanlardan intikam alınmasını istedi.[234] Aslında hükümetin, Müslüman-Hıristiyan çatışması yaratma planı, beslendikleri ideoloji gereği bu akımların tuzağa düşmesine yol açtı.

Ayrışma safhasında; İhvan hareketi, "Allahu Ekber ve l'illahi Hamd" sloganını kullandı. İslami Cemaat ise, Kur'an içinden çıkan bir kılıcı amblem yaparak, "Fitne çıkmasın diye onlarla savaş" şiarına yer verdi.

Üçe Ayrılan Akım:

İslami Cemaat, kaçınılmaz biçimde üç kümeye ayrıldı:

1) Kahire ve İskenderiye üniversitelerini merkez alan İhvan sempatizanları;

2) Port-Said üniversitelerinde üstlenen şiddet yanlısı Cihatçı akım;

3) İskenderiye Üniversitesi çevresinde küçük bir grup oluşturan selefi akım.

Birinci kanat, ülkenin çeşitli yerlerinde boy gösterdi; öğrenci derneği seçimlerine katılıp İskenderiye ve Kahire gibi yerlerde birtakım mevziler kazandı. Tanınmış dini şahsiyetlerden Şeyh Muhammed el Gazali ve Dr. Yusuf el Qardawi (ikisi de İhvan meşrepli) bu kanada sık sık konferanslar verdiler.

Cihatçı kanat ise, başta Port-Said olmak üzere kendi varlığını sistematize edebilmek ve üniversite sahasını aşıp gençlik kesimini çekebilmek için, yönetimle çatışmayı ve cihat meselesini gündeme getirdi.

Sedat'ın öldürülmesiyle birlikte başlatılan furya sırasında tutuklanan (1981) **Cihatçı İslami Cemaat** mensupları, tutukevlerinde fikirlerini sistemleştirme fırsatını buldular. O zamana kadar İhvan'a sempatilerini sürdüren akımın manevi önderi Dr. Ömer Abdulrahman'ın (Kör İmam lakaplı köktenci din adamı) etkisiyle, başta İbn Teymiyye olmak üzere bütün eski İslami âlimlerin fetvalarına dayanarak cihat meselesini ve benimsedikleri selefi akımın bütün meselelerini kabullendiler. Dr. Abdulrahman, yöneticileri kâ-

fir, zalim, fasık ve bidatçı diye kısımlara ayırmaktaydı. Bu nokta, aynı zamanda Cemaat ile yönetime karşı çıkmayı reddeden softa ama pasifisit selefiler arasındaki önemli bir ayrım çizgisidir. Cihatçı İslami Cemaat, bilgisizliği nedeniyle kâfirliği gerektiren herhangi bir şeyi yapan Müslümanın mazur görülmesi (el Uzru bi'l Cehl) ve tekfir edilmemesi gerektiğini ilan ederek, öyle bir mazareti kabul etmeyen diğer İslamcı akımlardan farklı bir tutum almıştı.

Bu üç kanat arasındaki çatışma; cuma ve bayram namazlarıyla, yıllık anmalar sırasında iyice göze çarpmaktaydı. Sokaklarda, halkı her kanada ait cami ve mescitlerde namaza davet edip değişik sloganlar atan kişi ve broşürlere rastlamak mümkündü. Ağustos 1993 tarihli polis raporlarına göre, Cemaat beş parçaya bölünmüştü. Ancak bunun bir örgüt içi işbölümü mü yoksa kopuş mu olduğu anlaşılamadı.

Sedat'ın öldürülmesine ilişkin soruşturmalarda, Cihatçı İslami Cemaat ile liderliğini Muhammed Abdulselam'ın yaptığı El Cihad örgütü arasında işbirliği olduğu ortaya çıkmıştı.[235]

1984 yılında Cihad örgütünün davasından yargılanan 300 kişiden aklanan 190 kişinin çoğu, İslami Cemaat mensubuydu. Serbest bırakılanlar, o tarihten itibaren, İslami hukuku halka benimsetmek amacıyla çeşitli toplantılar düzenleyip yayınlar çıkardılar. Bu akım, İsrail-Mısır arasındaki Camp David anlaşmasına da karşı çıkmıştı. 1986'da hükümetin sert önlemler almasıyla birlikte, devlet güçleriyle Cihatçı İslami Cemaat arasındaki sertleşme, çatışmalara dönüşmüştü.

İslami Cemaat, Meclis eski başkanı Rafet el Mahcub'un öldürülmesi ve birçok siyasi şahsiyete karşı suikast girişimini üstlendi. Ayrıca, ahlaki (toplumu yozlaştırıyor) ve ekonomik (devlet bütçesine döviz katıyor) nedenlerle turistlere karşı şiddet eylemlerine başvurdu. "Ölüm fetvaları" çıkaran "Şeriat Kurulu" (El Lecnet-ü Şeriyye) kararları doğrultusunda, "hemen bütün devlet güçlerini, mevcut düzene destek veren askeri ve sivil kurum, kuruluş ve şahsiyetleri"

hedef olarak seçiyordu. Bununla birlikte, "eylemler sırasında masum insanların hayatlarının gözetildiğini" iddia ediliyordu. İslami Cemaat, daha radikal olup çeteleşmiş Şevkiyun Grubu'nun yaptığı türden (kuyumcu soygunları ve Müslüman olmayan herkesin öldürülüp malına el konulması) eylemleri onaylamadığını, "öldürülecek laik aydınlara ilişkin kara listeler hazırlamadığını" ileri sürüyordu.[236]

Gerek hükümet baskısı, gerekse örgütün şiddet eylemlerine başvurusu sonucunda, Cemaat'in düşünce yapısını oluşturan tek insan ve lider Dr. Ömer Abdulrahman, Sudan üzerinden ABD'ye kaçtı. Uzun süren ikametinden sonra, New York'taki bir ticaret merkezine yönelik sabotajla bağlantısı olduğu iddiasıyla, 2000'lerde tutuklu bulunuyordu.

Askeri Teknik Okulu (Muhammed Gençleri)

Başlangıçta 250 kişiden oluşan bu grubun ilk gerçek adı **Muhammed Gençleri** (Şebab Muhammed) idi. Fakat Askeri Teknik Okulu'na 1974'te üç grup halinde yapılan baskından ötürü, basındaki adı Askeri Teknik Okulu Hareketi olarak kaldı. İlk eylem, İskenderiye kentindeki Askeri Teknik Okulu'nun 120 kişi tarafından basılmasıyla gerçekleşti. Hareketin lideri Filistin kökenli, Irak ordusunda subaylık yapmış, daha sonra İhvan ve Hizb-ül Tahrir hareketine katılmış, ardından FKÖ ve Arap Birliği'nde çalışmış Dr. Salih Sırriyye'dir. Örgüt lideri, *İman Risalesi* adıyla 60 sayfalık bir kitap yayınlamıştı. Askeri Teknik Okulu planı, askeri kanattan sorumlu Talat el Ansari ile Kahire'deki sorumlusu (Emir) Kemal el Anadoli ve örgüt önderi Dr. Salih Sırriyye tarafından hazırlandı. Plana göre; hükümet üyeleri toplantı halindeyken, okul basılıp silahlar ele geçirilerek radyo kanalıyla eylem halka duyurulup isyan çağrısı yapılacaktı. Çatışma sırasında 11 kişi öldürüldü, 27 kişi de yaralandı. Eyleme katılanların tümü yakalandı.

Örgütün o dönemki siyasi stratejisi, İslam devleti kurmak amacıyla silahlı mücadele temelinde cihat yapmaktı.

Örgüt anatomisi şöyleydi: En üstte üç ana kanat bulunacaktı. Her kanadın bir sorumlusu (emir) olacak ve sadece bunlar örgüt başkanı ile bağlantı kurabilecekti. Liderden alınan talimatlar, daha alt birimlere bu sorumlular tarafından iletilecekti. Örgüt içi işbölümü uyarınca; ikinci adam Talal el Ansari İskenderiye, Hasan el Halavi Kahire ve Kerem el Anadoli ise Askeri Teknik Okulu sorumlusuydu. Her üç kanat, kendi arasında birçok hücre ve birime bölünmüştü. Her hücre 6 kişiden oluşuyordu. Üyeler sorumluya karşı mutlak bağlılık ve itaat ile yükümlüydüler. Çok sıkı bir gizlilik esastı. Her üye, bağlı bulunduğu hücrede bir kişiden fazlasını tanımıyordu. Üyelerin adları kodlanmıştı. İki ayrı hücre arasındaki bağlantı, üst sorumlular aracılığıyla kuruluyordu. Örgüt elemanları, iki ana yoldan temin ediliyordu. *Bir*; ibadet yerlerindeki (cami ve mescit) gençlerle uzun süreli dostluklar kurularak. *İki*; El Ezher gibi devletin dini kuruluşlarından değil, üniversite gibi eğitim kuruluşlarındaki İslamcı gençler arasından üye devşiriliyordu. Yapılan bir araştırma, bu örgüt üyelerinin, orta tabaka ve yoksul kesimlerden gelen çok genç kişiler olduğunu gösteriyor.[237]

Örgütün gizli önderi Filistinli Dr. Salih Sırriyye, stratejinin teorik çerçevesini belirlemişti. Batı ve batılı değerlere aşırı düşmanlığıyla tanınan Sırriyye, mevcut yöneticileri, "Batının Mısır'daki uzantıları" diye niteliyordu. Filistinli olması hasebiyle Dr. Sırriyye, cihat stratejisinin önemli bir ayağını, Arap-İsrail (Müslüman-Yahudi) çatışması temeline oturtmuştu. Daha önce Irak ordusunda subay iken İhvan hareketine katılan, sonradan Hizb-ül Tahrir örgütünde bulunan Dr. Sırriyye, kurduğu örgüte, eskiden içinde yer aldığı üç ayrı örgütün fikirlerinin sentezini de taşımıştı. Yani Askeri Teknik Okulu ya da Muhammed Gençliği örgütünde hem şiddet yanlısı eylemci fikirler, hem İhvan'ın gelenekçi ve düzenle barışık düşünceleri, hem de Hizb-ül Tahrir'in tecritçi ve reddiyeci fikirleri vardı.

Cihad Örgütü (El Cihad)

Bu akım, Seyyid Kutub'un "Yoldaki İşaretler" adlı kitabında öne sürdüğü radikal görüşler ile 1960 ve 1970 yıllarında devletin İslamcılara yönelik yoğun baskılarının ürünüdür. Aslında, örgütün kurucularından olup şu anda Mısır'daki Tarra Mazre Cezaevi'nde tutuklu bulunan Hasan Abdullah el Suheymi'nin anlatımıyla, başlı başına El Cihad diye bir örgüt kurulmadı. **El Cihad**, düzeni değiştirip bir İslam devleti kurmaya yönelik genel bir eylemci çizginin adıdır. Daha sonra El Cihad adını örgüt, bütün yandaşlarını İhvan içinden bulup örgütlemiştir. İhvan'ın pasif bir örgüt olduğu kanaatine varan 120 kadar genç, ilk eylemini Sedat döneminde Askeri Teknik Okulu'na baskın yaparak içerdeki subaylarla birlikte isyan çıkarıp, bir sonraki adımda TV ve radyo istasyonlarını ele geçirmeyi hedeflediği için, polis raporlarındaki tanımları, "Askeri Teknik Okulu Örgütü"dür.[238]

Örgüt Belgelerinde El Cihad:

Türkiyeli bir İslamcıya göre, Mısır'daki İslami hareketin ana gövdesi İhvan'ın alternatifi olabileceği izlenimini veren İslami El Cihad örgütü ile 1974'te "devleti silah zoruyla yıkıp yerine dine dayalı bir devlet kurma" temelinde örgütlenen **İslami Kurtuluş Cemaati** (Filistin kökenli Salih Sırriyye önderliğinde) arasında bir ilişki vardı. El Cihad örgütü, İslami Kurtuluş Cemaati'nin bir uzantısıdır.[239] *El Hayat* gazetesine demeç veren İslami Cemaat sözcüsü Talat Fuad Kasım da benzer bir görüşü savunmuştu.[240]

Cihat Örgütü'nün tarihçesine ilişkin anlatımlardan biri de, önder kadrodan olup, idam edilen Muhammed Abdulselam Farac'ın mahkeme tutanaklarındaki ifadelerinde bulunabilir. Farac şöyle diyordu. "1978'de İskenderiye kentinde bir İslami örgüte katıldım. Ancak örgütün polis tarafından keşfedilmesinden sonra, Kahire'ye giderek **İslami El Cihad** adında yeni bir örgüt kurdum. Yeryüzünde Allah'ın hükümleriyle hükmedebilecek silahlı bir örgüt kurma dü-

şüncesiyle hareket ettim. Selefi kitaplarından okuyarak vardığım düşünceleri *Faridat-ül Gaibe* (Kaybolmuş Farz) adı altında kitaplaştırdım. Örgüte sadece 20-30 yaşları arasındaki gençleri almaya başladım, çünkü bu yaştakilerin kalpleri temizdir. Oysa yaşlıların kalpleri Hakk'ı kabul etmeyecek kadar katılaşmıştır. Semtimdeki camilerde dersler verip hutbeler okumaya başladım. O sırada Tarık Abdulmevcut Zümer ile karşılaştım. O da beni Abud Aldullatif el Zümer ile tanıştırdı. Düşüncelerimi açtım; İslami bir devletin kurulması zorunluluğu konusunda onu ikna ettim. Sonra da Nebil el Mağribi'yi tanıyıp görüşlerimi açıkladım. Artık ortak düşüncelere sahiptik."[241]

Farac'ın 1979'da örgütü kurduğu tarihlerde, Ürdün uyruklu ve El Ezher üniversitesi öğrencisi Muhammed Salim Rehhal ise ikinci bir örgüt kurmuştu. Rehhal'in Mısır'dan sınırdışı edilmesinin ardından, Kahire Üniversitesi İktisat Fakültesi mezunu Kemal Seyyid Habib liderliği üstlenmişti. Bir süre sonra Farac ile tanışan Habib, onunla ortak faaliyet içine girdi. Özellikle cami eksenli çalışmalar sayesinde örgüt mensupları çoğaldı.[242]

Ağustos 1993'te, yaklaşık 800 üyesi yakalanan **Talai-ül Feth-il İslami** (İslami Fetih Öncüleri) adlı örgütün önderi olmakla suçlanıp mahkemede yargılanan Mecdi Muhammed Salim ise resmi ifadesinde ve *El Hayat* gazetesine verdiği uzun demecinde şunları söylemişti: "Mısır'daki İslami hareket hakkında maksatlı veya maksatsız yanlış bilgiler verilmektedir. Cihad hareketi söz konusu olunca, yanlışlar daha da çoğalıyor. Cihad hareketi yeni değildir. 1950'li yılların sonlarından itibaren kurulmuştur. İlk kurucuları arasında iki mühendis olan İsmail Tantawi ve Alavi Mustafa bulunuyor. 1974 Askeri Teknik Okulu eylemini yapan, 1977 ve 1979 olaylarını gerçekleştiren, üstelik Sedat'ın öldürülmesiyle sonuçlanan 1981 eylemine imza atan Cihad hareketidir. Biz başından beri eylemci bir çizgi izlerken, İslami Cemaat öyle değildi. Başlangıçta bir öğrenci hareketi olarak ortaya çıkan, 1970'lerin ortasında (1974-75) Asyut okullar çevresinde

gelişip büyüyen İslami Cemaat, 1979'da ters düştüğü İhvan'dan uzaklaştı. Derken, 1980'de Kerem Zuhdi, merhum Abdulselam Farac ile tanıştı. Rahmetli, kendisini, Cihad örgütüne katılmaya davet etti ve böylece Cihad hareketi şu önderlerden oluştu: Muhammed Abdulselam Farac, Abud el Zümer, Nebil el Mağribi. Bu üç kardeşimiz, El Said bölgesindeki diğer kardeşlerle görüşüp Cihad Grubu'nun bölgedeki faaliyetlerini tartışıyorlardı. El Said'deki dokuz kardeş, bölge Şûra Meclisi'ni oluşturdu. Bizim tarihimizin İslami Cemaat'in tarihinden çok daha eski olduğu ortada. Belirtmek gerek, orta yerde bir "eski Cihad" bir de "yeni Cihad" vardı. Yenisinin önderi şu anda yurtdışında bulunan Dr. Eymen el Zevahiri olup, eskisininki de Abud el Zümer'dir. Eskisi, Sedat'ı öldürme eylemini yapan örgütün adıdır. Bana gelince, daha önce Kahire Üniversitesi Ticari İlimler Akademisi mezunu olup, Körfez ülkelerinde pazarlamacı sıfatıyla çalışırken gittiğim Afganistan ve Pakistan'da mücahitlik yaptım. Şu anda mensup olmakla suçlandığım **Talai-ül Feth** örgütü, aslında İslami Cihad hareketinin askeri kanadıdır."[243]

Siyasi İslam davalarına bakan ünlü Mısırlı İslamcı avukat Muntasır el Zeyyat, "Talai-ül Feth" örgütünün bağımsız değil, Cihad'a bağlı askeri kanat olduğunu belirtiyor. El Zeyyat, dava dosyalarını incelerken vardığı sonucu şöyle özetliyor: "Talai-ül Feth, Eymen el Zevahiri'nin başında bulunduğu Cihad örgütünün ta kendisidir. Şimdi İsviçre'de bulunan El Zevahiri, bir zamanlar Pakistan'ın Peşaver kentinde örgüt adına çıkarılan *El Feth* dergisini yönetiyordu ve onunla birlikte yayın işini üstlenenlerden biri de Talai-ül Feth davasından idama mahkûm edilen Abdulhamid Hesaballah idi. Muhtemelen, Talai-ül Feth adı, örgütün yayın organına istinaden verilmiştir.

Talai-ül Feth'in öncülerinden Yaser el Sırri'nin, 'bu örgütün Cihad ile ilintisi yoktur' yolundaki sözü ciddiye alınamaz; çünkü dava dosyasında önder kadro içinde yer alan Nebil el Mağribi, Enver Ukkaşe ve Muhammed el Esvani'nin Eymen el Zevahiri ile temas halinde olduğu kanıtlanmıştır."[244]

Peki, İslami El Cihad örgütü nedir? Sorunun birden fazla cevabı bulunuyor:

İlk yanıt; "El Cihad örgütü bir değil, birden fazla küçük grubun adı olup Kahire ve kıyı şeridinde faaliyet gösteriyordu. İlk eylemci grup, Yahya Hişam'ın öncülüğünü benimseyendir. Hişam, 1966'da Eymen el Zevahiri, İsam el Amri ve İsmail Tantawi ile görüşmüş; birleşme konusunda mutabık kalınmış; ancak, Hişam'ın polisle çatışma sonucu ölmesinden sonra işler yüzüstü bırakılmıştır. Bir sonraki dönemde (1978), aynı isim altında, biri Muhammed Abdulselam Farac; diğeri Abud el Zümer önderliğinde iki ayrı grubun faaliyete geçtiği görülür. Köklü aristokrat bir aileden gelme olup subaylık yapan El Zümer, Ürdün kökenli Salim Rehhal'ın cihat fikrini benimsemesinden sonra; Abdulselam Farac, Kemal Seyyid Habib, Rifai Surur ve Nebil el Mağribi'nin oluşturduğu örgüte sonradan katıldı. Böylece, küçük kümeler, El Cihad örgütü çatısı altında birleştirildi."[245]

İkinci yanıt: Mısır'daki öğrenciler arasındaki İslamcı akım ikiye bölündü. Biri şiddeti benimsiyor; diğeri buna karşı çıkıyordu. Şiddet yanlısı kesim, 1980'den itibaren oluşmaya başladı. İslami Cemaat çatısı altındaki tartışma ve gerginliklerin ardından, Port-Said Grubu (Kerem Zuhdi) İslami Cemaat adını alırken; Kahire Grubu (Abud el Zümer) El Cihad isminde karar kıldı.[246]

Üçüncü yanıt: "Başında bulunduğum İçişleri Bakanlığı, 1981 yılından itibaren, El Cihad adlı örgütün varlığını ciddi biçimde hissetmeye başladı. Onunla ölüm-kalım mücadelesine girdik. Örgütü, toptan tasfiye etmek kolay değildi. Bununla birlikte, önder kadrodan İsam el Qamari'yi yakalamayı başarınca, beklemediğimiz miktarda bilgi ve belgeye sahip olduk. Örgütün dağlık arazide ve kenar semtlerde yuvalandığını, herhangi bir operasyona silahla karşılık vereceğini öğrendik. Eylül 1981'deki itiraf ve ifadelerden öğrendiğimiz kadarıyla, örgütün ülke çapında aktif faaliyet gösteren 250 ka-

dar önder kadrosunun ismini saptadık. Bazıları, Enver Sedat'ın öldürülmesi eylemine karışmıştı. Mesela, Muhammed el İslamboli ve Abdulrauf Emir el Cuyuşi, Abud el Zümer gibi ünlü isimlerle karşılaştık. Örgütün yaklaşık 170 eylem planını ele geçirdik. Bilgilerimiz doğrultusunda, Ürdün uyruklu Salim Rehhal'ın, El Cihad örgütünün düşünen beyni olduğuna karar verip kendisini yurtdışına çıkardık. Her durumda, El Cihad hakkında hemen tüm bilgi ve belgelere sahiptik. Bilgilerimiz sayesinde, hareketlerini gözetim altında tutmayı başarmıştık. El Cihad'ın sadece Sedat'ı öldürmekle yetinmeyip düzeni devirmeyi amaçladığını; 1981 yılbaşı kutlamalarında Mısır'daki Kıpti kiliselerine yönelik sabotaj eylemlerini planladığını da biliyorduk.

17 Mart 1997 tarihindehaber ajanslarına ortak bir bildiri gönderen Talai-ül Feth ile El Cihad, 'İsrail'in İslam karşıtı politikalarına şiddet yoluyla yanıt verebilmek için askeri güçlerini birleştirdiklerini' açıkladılar."[247]

Örgüt elemanlarından olup tutuklu bulunan Enver Ukkaşe, El Cihad hakkında 138 sayfalık bir *Risale* (Manifesto) kaleme aldı. Tanımı şöyleydi: "Biz İslamcı, Selefçi, gizli-illegal, inkılapçı, savaşkan-mücahit bir cemaatiz."[248] Yani, Cihad Örgütü düşünce ve ideolojik açıdan İslamcı, akide (teorik – F.B.) yönünden selefi (Kur'an ve Sünnete bağlı), hareket yöntemi olarak illegal, başvurduğu pratik yönünden inkılapçı-devrimci, tutum açısından da savaşçı-mücahit, mahiyet olarak ise bir topluluk/cemaattir.[249] Ukkaşe, anılan altı öğeyi şöyle açıyor:

1) *Biz Cemaatiz*: Kişinin cemaate üye olması demek; kendi nefsini aşağı tutup cemaatin hakkını savunması, cemaate uyması, cemaatin gaye, düşünce ve hareket yöntemlerine şiddetle sarılması, cemaatin himaye edilmesi için çalışması demektir.

2) *İslamcı*: Üyenin sadece bir cemaate mensup olduğunu bilmesi yeterli değildir. Bu cemaatin, İslami bir cemaat olduğunu bilmesi de gerekir. Bunun için üye, İslamiyeti köklü ve doğru biçim-

de anlayarak, İslam konusunda tutucu olmalı ve İslamiyet'in üstünlüğü için çalışmalı, İslami bir ahlaka sahip olmalıdır.

3) *Selefi*: Üye, İslamcı bir cemaate üye olduğunu anladıktan sonra, akide (öğreti) temelinde Selef-i Salih (ilk temiz ahlaklı Müslümanlar – F.B.) hidayetine bağlı olduğunu, Ehli Sünnet ve'l Cemaat yolunu seçtiğini; dolayısıyla akide, usul, fıkıh ve tefsir'de selefi düşünceye bağlı olduğunu bilmelidir.

4) *Gizlilik-İllegalite*: Üye, illegal bir örgüte mensup olduğunu da bilmelidir. Cemaatin niçin illegal çalıştığını, illegalite ile legalite arasıdaki farkı anlamalıdır. Ayrıca, şunlaradikkat etmelidir: Mevcut aşamada henüz zayıftır. Yaşanılan pratikten sonra, üstünlük kaçınılmazdır. Üye, önünde duran her türlü zorluk ve sorunlara karşı hazırlıklı olmalıdır. İllegal çalışmada gerekli olan düşünsel ve eylemsel becerileri kazanmalıdır.

5) *İnkılapçı*: Üyenin sahip olduğu potansiyel enerji, kinetik enerjiye dönüşmelidir. Yani her üye, kendinde var olan bütün imkânları, devrimci süreç içinde ve onun uğrunda harcamalıdır. Üye, İslami olmayan herkesi reddetmelidir. En yakın akraba ve kendi özünde bile görse, İslami olmayan şeylere karşı çıkmalıdır. Örgütün her üyesi, konumu ne olursa olsun, usta bir önder olabilmelidir. Devrim uğrunda bilinçli bir ruh ortaya koyabilmelidir.

6) *Savaşarak Cihat*: Bizim dışımızdakilerin bir kısmı kalem (yazı), bir kısmı ise söz (laf) ile cihat etmeyi benimsediler. Ama biz, cihadımızın kılıçla yani savaşarak olmasını seçtik. Bu demektir ki savaş, cemaatimizin temel görevlerindendir."[250]

Anlaşılacağı üzere El Cihad örgütü, Fransız İslam siyasi uzmanı Olivier Roy'un kaba ve şematik bir benzetmesiyle Marksist cephedeki "Leninist" örgütlenmeyi andırıyor.[251] Mısır polis yetkililerinin gözlemlerine bakılırsa, özellikle askeri kanat durumundaki Talai-ül Feth, "İlk kez salkım tipi (geleneksel İslami örgütlenme) yapıyı bırakarak eskiden Marksistler arasında çokça görülen piramitsel bir örgütlenmeye gitti."[252]

El Cihad örgütünün yukarıdaki bütün iddialarına (ana örgüt olma, en eski hareket olma vs) rağmen uzmanlara göre bu hareket, ilk kez 1980'li yılların ortasında adını duyurmuştu.[253] Sonra duyulmaz oldu. 1991'e kadar hiçbir eylemi görülmedi. Derken, ilk kez 1980'lerin ortasında, "önemli politik şahsiyetlere suikast" eylemiyle tekrar sahneye çıktı.[254]

Öncü parti anlayışını savunan El Cihad, öncü eylemleri benimsiyor ve ses getiren hedeflere yöneliyordu.[255]

Bu arada Peşaver'de bulunan Abdülhamit Sultan ve Muhammed Makkavi adlı İslamcılar, "Talai-ül Feth örgütünün Cihad'ın askeri kanadı olmadığını, ondan ayrıldığını" iddia etmişlerdi.[256] Fakat genel kanı, iddianın tersi yönündedir.

Cihatçı akım, aynı zamanda, daha sonra çokça işitilen ve dallanıp budaklanan Cihad adlandırılmasının da ana kaynağıdır, çünkü düzeni değiştirmek için çıktığı nokta ve kullandığı yöntemler; genel anlamda örgüt stratejisi, zor ve şiddeti içerir. Askeri Teknik Okulu eylemini yapıp gizlice evine dönen hareketin lideri Dr. Salih Sırriyye, tutukluların verdikleri ifadeler sonucunda suçlu bulunmuş; Kerim el Anadoli ve Talal el Ensari ile birlikte idama mahkûm edilmiştir.

Askeri Teknik Okulu baskını, İslamcıların değerlendirmesine göre, şiddet eylemlerine henüz hazır olmayan Mısır toplumunu sarsmıştı. Hükümetin itibarını düşürmüştü. Ancak iddia abartılıdır. Olaya katılmış olup çoğu çocuk denecek yaştaki tutukluların sayısı 91 kişi olmakla birlikte dava yüzünden sadece 31 kişi ceza almıştır.[257] Bu da, eylemin katılan kişilerce benimsenmediğinin önemli bir kanıtıdır.

İlk girişimin büyük darbe yemesinden sonra, cihat fikri yeni hareketleri doğurmuştu. Örneğin, 1977'de **El Cihad-ül Cedid** (Yeni Cihad) adlı gizli bir örgüt kurmaktan yakalananların çoğunun, daha önce Cihad'ın başlattığı Askeri Teknik Okulu eyleminde yer aldıkları görülmüştür.

İlk kuruculardan olup, 1974 tutuklamalarından kurtulmayı başaranlar arasında, Ürdün uyruklu El Ezher Üniversitesi öğrencisi Salim el Rehhal ile Hasan Helwa adlarının bulunması rastlantı değildi. İskenderiye kentinde El Cihad adıyla kurulan örgütün 1977 Ağustos ayında ortaya çıkarılmasından sonra, Kahire Üniversitesi mezunu 24 yaşındaki Kemal el Sa'id Habib yönetimi ele almıştı. Başka bir El Cihad örgütü ise Muhammed Abduselam Farac (o sırada 27 yaşında ve elektrik mühendisiydi) tarafından kurulmuştu. 1979'da iki örgüt arasında yakınlaşma başladı ve Abdulselam Farac, örgütün kurucusu ve teorisyeni kabul edildi. *El Faridat-ül Gaibe* (Kaybolan Farz) adıyla bir kitap yazan Farac'ın fikirleri aynı zamanda Cihad hareketinin fikirsel bir belgeseli niteliğindedir. Farac, Mısır'da kaldırılan hilafetten sonra (1924), "yönetim ve yöneticilerin kâfirleşip, İslamın ilk yıllarındaki Tatarlar kadar tehlikeli olduklarını ve dolayısıyla katledilmelerinin farz olduğunu" yazar. İslam topraklarında yaşayan yöneticileri düşman ilan eden Farac'ın kurtuluş için gösterdiği tek yol cihat etmek, diğer adıyla şiddet yöntemine başvurmaktır.

Bir yıl sonra ise Mısır ordusunda askeri istihbarat görevlisiyken örgüt elemanı olan 30 yaşındaki Abud Abdullatif el Zümer, El Cihad örgütüne katıldı. 1981'de Sedat'ın öldürülme planı dahil, El Zümer, örgütün askeri eylemlerinde büyük bir rol oynadı.[258] Mücadele vermeyi amaçlayan bir örgüt için çalışmalara başlayan hareketin başında Yahya Haşim vardı. 1977'de dağlık bölgelere sığınmaya çalışırken devlet güçlerince öldürüldü.

1979'da El Cihad olarak tanınan yeni bir grup daha yakalandı.

El Cihad, örgüt temelini genişletmek için, Said ve Asyut gibi kıyı kentlerindeki üniversitelere el attı. Daha önce **Dini Komiteler** olarak örgütlenip sonradan İslami Cemaat adıyla kurulan öğrenci dernekleriyle bağlantı kurdular. Özellikle eylemci öğrenci liderlerinden Kerem Muhammed Zuhdi ile temasa geçildi. 1980'de El Cihad'ın kurduğu Şûra Meclisi adıyla bir eşgüdüm organı yaratıldı. Bu Meclis, şeriat ve yürütme alanındaki görevleri yerine getiren üç yan

komiteden sorumluydu: Hazırlık, Davet ve Ekonomi komiteleri gibi... Bu arada Meclis üyeleri, Asyut Üniversitesi Din Bilimi Kürsüsü'nde görevli ve âmâ olan (Kör İmam) Şeyh Ömer Abdulrahman'ı, yüksek önderliğe seçtiler. Amaç, daha sonra El Cihad örgütünün yapacağı eylemlere dini açıdan meşruiyet kazandırmaktı, çünkü Dr. Ömer Abdulrahman, nazik ve hassas konularda fetva verme yetkisine sahipti. Nitekim çok geçmeden Abdulrahman, İslam ülkelerini yönetenleri düşman ilan edip bunlara karşı cihadın her türlüsünü mubah saydı. Tek tek yöneticiler hakkında, "ölüm fetvaları" verildi. "Kâfir" diye nitelendirilenlerin mallarının elinden alınıp helal kılınmasına ilişkin fetvalar da Şeyh Abdulrahman'a aittir.

El Cihad hareketinin daha çok kıyı kesimlerinde etkili olduğu göze çarpıyordu, çünkü Mısır'ın kuzeyindeki sahil bölgeleri siyaset ve düşünsel gelişmelerin merkezidir. Buna karşılık güney, sürekli ihmal edilmiş, bu gelişmelerden yoksun bırakılmıştır. 1980 başlarında İslami Cemaat'in eylemlerini başlatmasına kadar, hiçbir El Cihad örgütünün etkinliği görülmemişti. İslami Cemaat'in ortaya çıkmasıyla şimşekleri üzerine çeken radikal İslamcılar, Eylül 1981'de tutuklama kararlarının hedefi oldular.

Cihad Fetvacısı Şeyh Ömer Abdulrahman:

1980'lerin sonu ve 1990'lı yıllar boyunca gerçekleştirdikleri şiddet eylemleriyle Mısır'ı savaş alanına çeviren iki radikal grubun, İslami Cemaat ile El Cihad'ın ruhani önderliğini yapan Dr. Ömer Abulrahman'ın ilginç bir mücadele serüveni bulunur. Yakından izleyelim:

Asıl adı Ömer Ahmed Abdulrahman, Mısır El Daqhiliye ili, 1938 doğumlu. Yoksul bir ailenin çocuğu olmasının yanı sıra, doğumundan birkaç ay sonra geçirdiği bir hastalık nedeniyle, âmâ (kör) kaldı. Büyüyüp din adamı olduğunda, kendisine "Kör İmam" lakabı takıldı.

İslam dünyasında ünlü El Ezher Üniversitesi'ne bağlı ilk ve or-

taokulda eğitim görerek, cami ve mescitlerde çeşitli münasebetlerle vaaz verdi. Bu arada İhvan hareketi üyesi oldu. Daha sonra El Ezher'de yüksek lisans alarak aynı kuruluştaki Usul-ül Din Fakültesi'nde öğretim görevlisi oldu.

Abdulrahman, 1960'lı yıllar boyunca İhvan hareketine yönelik baskı ve kovuşturmalardan nasibini aldı. "Abdulnasır'ın şahsına hakaret etmek ve onu kâfirlikle suçlamak"tan tutuklandı. 1967'de serbest bırakıldı ve El Ezher'de görev alması sağlandı. 1970'te yeniden tutuklanıp Enver Sedat'ın İslamcılara yakınlaşma siyaseti temelinde 1971'de serbest bırakıldı. O dönem, aynı zamanda sosyalistlerin, Nasırcıların ve Marksistlerin, Mısır iktidar mekanizmalarından temizlenmesi dönemiydi.

1971-1978 arasında Abdulrahman, yurtdışına çıkarak görevini başka Arap ülkelerinde sürdürdü. O yıllar, Abdulrahman'ın kendi düşüncelerini geliştirdiği ve giderek cihatçı çizgiye yaklaştığı yıllar olarak bilinir. İslamcı görüşlerdeki radikalizm, Mısır eğitim kuruluşlarında yaygınlaşmıştı. Abdulrahman, 1970'li yıllarda radikal cihatçı akımların ruhani lideri, manevi önderi gibiydi. Özellikle Mısır'ın iki büyük köktenci örgütü olan İslami Cemaat ile El Cihad'ın feyz aldıkları bir üstad, bir mürşit ve dini rehber makamındaydı. 1980'lerin başında İslami Cemaat ile daha yakın bir ilişki içine girmekle beraber El Cihad, kendisine saygıda kusur etmiyordu.

Devlet Başkanı Enver Sedat'ın İslamcılarca katledilmesi (1981) nedeniyle başlatılan tutuklama operasyonları çerçevesinde gözaltına alınıp işkenceden geçirildi ve yargılandı. 1982'deki El Cihad Davası'na bakan savcı, Dr. Abdulrahman hakkındaki şu sözleriyle ünlendi: "İslami ilmi hayır için değil, günah ve şer için kullandı. Müslüman toplumda fitne yaratmak için çabaladı. Cihat için ve hükümete karşımücadele verdi."

Enver Sedat'ın öldürülmesi için fetva verdi mi vermedi mi? Şurası açıktır: Bu Kör İmam, Sedat'a, "kâfirlikten dönmesi için" müh-

let tanımıştı. Bundan sonrası tartışmalıdır. Kimine göre doğrudan bir fetva vermedi. Kimine göre ise vermişti. Ancak Abdulrahman, RP lideri Necmeddin Erbakan'ın davetlisi olarak 1987'de Türkiye'yi ziyaret ederken yanındaki müminlere, "Evet Sedat'ın öldürülmesi için fetva verdim," dedi.

Sedat'ın öldürülmesinin ardından iki şeyle suçlandı: *Bir*, yasadışı El Cihad örgütünü kurmak; *iki*, El Feyyum bölgesindeki halkı, yakıp yıkınaya ve devlet güçlerine karşı çıkmaya kışkırtmak. Her ikisinden de beraat etti. İlginçtir; Şeyh Abdulrahman bu davalarda avukat istemedi. Kendi davasını, İslam ve şeriat kuralları çerçevesinde savundu. Savcının kanıtlarını çürüttüğü gibi, İslami açıdan yaptıklarının doğru ve mubah olduğunu da kanıtlamıştı.

1980'li yıllarda El Cihad'ın manevi lideri olarak görülüyordu. Asayiş, güvenlik alanlarında ve siyasi alanda tanınmış bir kişiydi: Faaliyetleri kısıtlandı ve mecburi ikamete tabi tutuldu. Camilerde vaaz vermesi de yasaklandı. Giderek ünlenen Abdulrahman, radikal İslamcıların simgesi haline geldi ve onlara, İslami propaganda alanında kullanacakları çok sayıda malzeme de verdi.

Bu malzemeler arasında özellikle El Cihad örgütünün programının temelini oluşturacak *İslami Amel Misakı* da vardı. El Cihad, Abdulrahman'ın söylev ve demeçlerini alarak, "Onun kararlılığı bizim kararlılığımız, onun güveni bizim güvenimiz, onun derinliği bizim derinliğimiz," diyerek, kendisini övdü.

Abdulrahman'ın İslami hükümlerin çeşitleri ve maddelerinin tefsiri hakkındaki yazıları ile İslam şeriatını uygulamayı engelleyenlere karşı mücadelenin kaçınılmazlığı ve Abdulrahman'ın davaları sırasındaki savunmasını içeren *Kelimet-ül Hak*[259] adlı kitabındaki konular, El Cihad programının temelini oluşturdu. Bu konuda Abdulrahman'ın fikirleri ile El Cihad önderlerinden olup *El Faridat-ül Gaibe* (Kayıp Farz) kitabının yazarı Muhammed Abdulselam Farac'ın fikirleri bir bileşim oluşturdu. Ortaya şöyle bir formülasyon çıktı: "Kâfir devlete karşı sürekli cihat, en büyük farzdır. Cihat, her

sadık Müslümanın biricik yöntemdir. Kılıçla cihat etmek, cihadın biricik yoludur. Partiler yoluyla cihat yapmak korkaklık olup, İslamı zafere ulaştırmaz."

Şeyh Abdulrahman-El Cihad Kavgası:

1980'li yılların sonunda El Cihad önderliğiyle bu örgütün manevi lideri Dr. Abdulrahman arasında görüş ayrılıkları belirdi. Önderlik içinde çatlaklar ve ayrılıklar çıktı. Bunalım neredeyse Abdulrahman'ın önderlikten çıkarılmasıyla sonuçlanacaktı. Özellikle, El Cihad içinde yer alan Şevki el Şeyh ve yandaşları, hareketten ayrılarak **Şevkiciler** (El Şevqiyyun) adıyla yeni bir örgüt kurdular.

Ardından Sedat'ın öldürülmesi nedeniyle tutuklanan El Cihad önderlerinden Abud el Zümer, cezaevindeki önderliğin başını çekerek, "Kör İmam" Abdulrahman'ı hedef alan "Kör insanın fetva verme yetkisi ve velayeti yoktur," diye bir bildiri imzaladı. Bunu duyan Abdulrahman, karşı hamle yaparak "cezaevinde tutsak ve esir olan kişinin fetva vermeye yetkili olamayacağını" ilan etti. Abdulrahman, Abud el Zümer'in[260] "örgütün siyasi ve genel velayetini üstlenemeyeceğini, sadece askeri konularda yetkili olabileceğini" de öne sürdü. Bu sürtüşme çok sürmedi; Abdulrahman, kısa zamanda dışardaki El Cihad saflarını derleyip topladı. Abdulrahman, hapisten firar etmek isteyenlerin görüşünü kabul etmeyerek puan kazandı, çünkü firar planlayan önderlik, başarısızlığa uğradı. Firarın başarısızlığı da bir dizi kuşkulu soruyu içeriyordu.

Abdulrahman, önderliği denetimine alınca, bu kez radikal fikirlerini uluorta söyledi ve basına açıklamalar yaptı. Bir kısım muhalif basında takma adlarla makaleler yazıp, "halkı cihada davet etti" ve siyasi gündeme ilişkin görüşlerini açıkladı.

El Cihad örgütünün askeri kanadının en temel unsurlarından bir kısmı mahkûmiyetini bitirip dışarı çıkınca, Abdulrahman yeniden eylem planları yapmaya başladı: Bunlardan bazısı, Afganistan'daki

Mücahitlerle birlikte savaş eğitimi görüp askeri alanda yetkinleştikten sonra gruplar halinde döndü. Özellikle, gerilla savaşı taktikleri geliştirildi.

Abdulrahman'ın görüşleri, kasetler yoluyla toplumsal muhalefetin her kesimine ulaştırıldı. 1990'da ise fiili şiddet eylemleri başladı. Bu arada Abdulrahman'ın önemli adamlarından biri, yanlışlıkla, kundaklama esnasında öldü. Abdulrahman, bunu, devletin kendilerine yönelik askeri hamlesinin bir işareti saydı. Oysa bir süre önce İçişleri Bakanı Rafet el Mahcub ile arasında eylem gerçekleştirmeme konusunda bir centilmenlik anlaşması yapılmıştı. Olay üzerine, El Cihad'ın manevi lideri, İçişleri Bakanı'nın öldürülmesi yolunda fetva verdi.

Nil yoluyla İslami yönetimin bulunduğu Sudan'a kaçan Şeyh Abdulrahman, sırasıyla şu faaliyetlerde bulundu: Kuzey Afrikalı radikal İslamcı önderlerle görüşmeler, Körfez Krizi sırasında Bağdat'a giderek Iraklı yetkililerle buluşma ve oradan Pakistan-Afganistan'a geçerek gerek Afgan Mücahitleri gerekse Arap (özellikle Mısırlı) köktendinci İslamcılarla temaslar. El Kaide örgütünün şimdiki (2008) iki lideri olan Usame bin Ladin ile Eymen el Zevahiri'yle buluşma. 1990'da Sudan üzerinden Amerikan vizesi aldı. İlginç nokta şuydu: Dr. Abdulrahman'ın adı kimi Amerikan makamlarınca "terörist listesi"nde vardı. Buna rağmen ABD'ye giriş vizesi almayı başarmıştı. Bir rivayete göre; bu vize kendisine bir CIA ajanı tarafından verilmişti.[261]

Bir iddiaya bakılırsa, Kör İmam lakaplı Şeyh Abdulrahman, Afganistan Mücahitleri'ne hizmet veren Mekteb-ül Hidemet (Hizmet Bürosu) tarafından idare edilen mali kaynaklar ile örgütsel denetimi eline almak amacıyla ABD'nin New York kentine gitmişti. (*Wikipedia*, "Omar Abdel-Rahman" maddesi)

Dr. Abdulrahman, "Hz. Muhammed'in teninin siyah olduğuna" inanan, ama aslında ilk İslam müezzini siyahi Bilali Habeşi'ye

istinaden Bilali Cemaati adını alan ve özellikle Malcolm X (Malik el Şehbaz)[262] koluna bağlı zenci Müslümanlar tarafından korumaya alındı.

Kör İmam, New Jersey ve New York kentlerine ek olarak ABD ile Kanada arasında mekik dokuyordu. İslami çerçevede siyasi ve kültürel faaliyetlerde bulunuyordu. Mısır kaynaklarına göre, hem Amerika'daki radikal İslamcı hareketlerden bazılarını, hem de özellikle Mısır'da şiddet eylemleriyle tanınan İslami Cemaat ve Cihad gibi örgütleri uzaktan yönetiyordu.[263]

İsrail'i destekleyen "Amerikalı Yahudilere ait bankaların soyulması yahut kendilerinin öldürülmesi" yolunda fetva verdiği ileri sürülen Dr. Abdulrahman'a atfedilen bir söz daha bulunuyor: "Şu Amerikalılar, Siyonistler, komünistler ve sömürgecilerin akşam yemeklerinin kırıntılarıyla beslenen maymun ve hınzır soyundan gelmediler."[264] Keza, Şeyh Abdulrahman, Müslümanların her çeşit batılı hedefe saldırmaları gerektiği yolunda çok sayıda ateşli konuşma yapmış ve bu düzlemde fetvalar vermişti.[265]

Kör İmam'ın sadık bağlılarından biri olan El Seyyid Nusayr, Filistin düşmanı ırkçı haham Meir Kahane'nin katletilmesi olayıyla bağlantılı bulundu. Şeyhin izleyicilerinden bazıları, 1993'te Dünya Ticaret Merkezi'nin bombalanması olayına karıştılar. Kimi izleyicilerinin ise ABD'nin çeşitli yerlerindeki şiddet eylemlerine bir şekilde bulaştıkları saptanınca, Cihad fetvacısı Şeyh Ömer Abdulrahman, 1996'dan beri "verdiği fetvalarla ABD'de terör eylemlerini teşvik etmek"le suçlanarak ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Kuzey Carolina Eyaleti'ne bağlı Butner Sağlık Merkezi'nde bir mahkûm olarak gözetim altında tutuluyor (2008).

Manevi liderlerinin mahkûmiyetinden bir yıl sonra, İslami Cemaat militanları, 1997 yılında Mısır'ın Luxor bölgesinde batılı turistleri hedef alan bir saldırı düzenlemiş; olay yerine bıraktıkları bildiride, Abdulrahman'ın serbest bırakılmasını istemişlerdi.

Cihad'ın Fıkhi Temeli:

El Cihad örgütü, teorisyenlerinden Muhammed Abdulselam Farac'ın yazdığı *El Faridat-ül Gaibe* (Kaybolan Farz) adlı kitapta görüşlerini sergiler. Bu kitapta, o zamanın yöneticisi Enver Sedat'ın kanının helal olduğu ve hükümete karşı cihat ilan etmenin farz olduğu yolunda görüşler ileri sürülmüştü. Kitapta;

a) Mevcut iktidarlara karşı cihat farz kılınıyor; bu konuda ihmalci davranan din âlimlerinin teşhir edilmesi isteniyor.
b) İslama dönüş için tek yolun kuvvet kullanmaktan geçtiği belirtiliyor.
c) İslami devlet kurulmasının kaçınılmazlığı ve bunun imkânsız olduğu yolundaki görüşlerin reddedilmesi öneriliyor.
d) Mevcut yönetim yasalarının kâfir yasaları olduğu ve yöneticilerin de İslamdan saptıkları anlatılıyor.
e) Düzenin emirlerine göre toplanıp resmi çizgide yürüyen **Müslüman Gençler** ile **el Ezher Cemiyeti** gibi dernekler reddediliyor.
f) Devletin, reform yoluyla değil şiddet kullanacak öncüler yoluyla devrilerek, yerine İslami düzenin kurulması fikri işleniyor.
g) Cihada zarar veren toplumdan uzaklaşma (uzlet) fikri kabul edilmiyor.
h) Emperyalistlerin ülkedeki çıkarlarını temsil eden yerli yöneticiler baş hedef seçiliyor.

El Cihad, bu kitapta, İbn Teymiyye'nin mürtedler (dinden dönenler) hakkında verdiği ölümle cezalandırma hükümlerine dayanarak, yöneticileri öldürmeyi, fıkhi açıdan gerekçelendiriyor. Bununla birlikte, adı geçen kitap, Cihad akımının ilk kitabı değidir. Önderleri Salih Sırriyye'nin daha önce yazdığı "İman Risalesi" (Önderlik Manifestosu), "Kaybolan Farz" kitabından daha açıklayıcı, siyasi temelleri daha sağlam ve daha esnek bir eserdir. Siyasi ve dinsel birikimi bakımından Salih Sırriyye, geleneksel bir kültürün etkisinde yetişen Muhammed Abdulselam Farac'dan tümüyle farklıdır. Sözgelimi, Dr.

Sırriyye, İslami toplum için gerektiğinde devlet görevlisi olma, bürokratik kademelerde çalışma, seçimlere katılma gibi konularda esneklik gösterirken; bu tezler, M. Abdulselam ve Cihad hareketi tarafından genel olarak reddedilmiştir. Buna rağmen "Kaybolan Farz", şartların gereği selefi tez ve fikri bakımdan daha fazla itibar görürken, aslında daha derinliği olan Dr. Sırriyye'nin kitabı "İman Risalesi", Askeri Teknik Olayı'nın gürültüsünde kaybolup gitmiştir.[266]

"İman Risalesi"ndeki önemli fikirler ise şöyle özetlenebilir:

"Mevcut (Müslüman) yöneticiler kâfir ve yönetilen ülkeler ise Dar-ül Harb'dir. Tağuti (zalim) rejimlerin devlet kademelerinde çalışmak ve meclis seçimlerine katılmak küfürdür. Ancak küfür devletini İslami bir devlete dönüştürmek amacıyla bu aygıtın her kademesinde çalışmak, seçimlere katılmak, parti çalışmalarına katılmak mubahtır. Bu uğurda tağuti bir bakan bile olunabilir. Cihat, İslam devletinin kurulmasının tek yoludur. Yönetim işini kâfirlere bırakmak veya onlara saygı göstermek caiz değildir. Bunu yapanlar kâfirdir. İslami yönetimi kurmaya çalışanlara karşı devleti savunarak ölenler kâfirdir. İslami hareketlere karşı kâfir devletin emirlerini yerine getirenler de kâfirdir. Bir Müslüman aday varken; komünist, sosyalist, milliyetçi vs bir adayı seçen de kâfirdir. Bayrak, meçhul asker anıtına selam ve saygı, halka selam gibi davranışlar cahiliye âdetlerinden olup; şirkin (Allah'a eş koşmanın) görüntüleridir. İslam için siyasi mücadeleye karşı çıkanların tümü kâfirdir. İslamın esaslarını toplum olarak terk etmek kâfirliktir."

Cihad Akımının Çekirdeği:

El Cihad, Enver Sedat'ın öldürülmesi olayında soyunda Türklük bulunan fakat Türk kanı taşımaktan nefret eden Halid el İslamboli'yi vurucu tim olarak kullanan gruptur. Gerek suikast, gerekse eylem planını bizzat Muhammed Abdulselam Farac yönetmiştir. Nitekim kendisi, örgütü;

a) hazırlık, b) ekonomi, c) davet kurulu diye üç bölüme ayırdı. İlke olarak Sedat'a suikast gibi bir olayla başlayıp devlet güçlerinin katledilmesiyle şiddet stratejisini yoğun biçimde gündeme getiren El Cihad, 1980'lerde İhvan gibi diğer İslamcıların dikkatini çekmeyi başardı. Nitekim El Cihad, insan kaynağını İhvan'ın egemen olduğu üniversite ve El Ezher gibi dinsel okullardan sağlamış; böylece öğrenci hareketi özelliğini kazanmıştır. Ancak, yargılamalar sırasında çok sayıda elemanı tutuklanmıştır. Davada esas suç; "Devletin anayasasını ve cumhuriyet rejimini silah zoruyla değiştirip yerine İslami bir düzen kurmak" idi.

El Cihad, 1980'lerden başlayıp 2000'lere kadar, çeşitli adlarla her türlü şiddet eylemine başvurmuş; yer yer bireysel teröre sapan faaliyetler yapmış; zaman zaman tam bir öç alma duygusu içinde, tek tek polis ya da devlet görevlisi öldürmüş; kimi radikal İslamcıların deyimiyle "işi hırsızlığa kadar" vardırmıştır.[267]

İslami Cemaat ile İslami Cihad Farkı:

1993 ortalarından itibaren İslami Cemaat ile İslami El Cihad arasındaki farklar, basına yansıdı. Talai-ül Feth (El Cihad örgütünün askeri kanadı) hareketinin resmi sözcüsü Mecdi Muhammed Salim, bu farklılıkları şöyle açıkladı: "Bizimle İslami Cemaat arasında bazısı pratiğe, bazısı da teoriye ilişkin önemli farklılıklar var. *Bir*; örgütsel açıdan İslami Cemaat illegalite ile legalite arasındaki dengeyi bulabilmiş değildir. Daha çokkendiliğindenci bir çizgi izliyor. Oysa El Cihad, örgütsel kurallar bakımından çok disiplinli ve çok katıdır. *İki*; El Cihad örgütü, mevcut duruma kesin bir alternatif bulunması çabasındadır. Bu nedenle uzmanlardan oluşan alternatif teoriler geliştirme konusunda yoğunlaşırken, İslami Cemaat'in böyle bir meselesi bulunmuyor. El Cihad'a göre önderlik, aynı zamanda bir uzmanlık işidir. Halbuki İslami Cemaat, önderlikte genel kültürün bulunmasını yeterli görüyor. *Üç*; "kör bir insanın velayeti (önderliği-yol göstericiliği) kabul olunmaz" konusunda ısrar ediyor El

Cihad örgütü. (Kastedilen, ABD'de bulunan Kör İmam Ömer Abdurrahman'ın ta başından beri İslam Cemaat'in manevi önderliğini üstlenip, onun adına fetva verme yetkisidir ki, bu yüzden hapisteki Abud el Zümer ile araları açılmıştı – F.B.). *Dört*; El Cihad'a göre üye, eyleme başlamadan eğitimden geçmeldir. Oysa İslami Cemaat, şeriat açısından böyle bir gereklilik görmüyor. *Beş*; İslami Cemaat, hotzotçu ve despot bir örgüt; içinde muhalif fikir barındırmıyor, ona her türlü baskıyı uyguluyor. El Cihad örgütünde böyle bir şey olmuyor."[268]

El Cihad tarafından "gevşek örgütlenme" ile suçlanan İslami Cemaat'in, 1991'den beri Mısır'daki hemen bütün şiddet eylemlerine damgasını vurduğunu kaydedelim. Yaz 1993 itibariyle, bu örgütün 5000'den fazla elemanı hapisteydi. Buna karşılık kesik aralıklarla 1993 ortalarından itibaren yeniden sansasyonel eylemler planlayan El Cihad örgütünün hapisteki üye sayısı 1000 kadardı.[269]

İslami Cemaat'in Özeleştirisi:

İslami Cemaat ile Mısır yönetimi arasındaki ilk ateşkes, bazı din adamlarının araya girmesiyle 1993 yılında gerçekleşti. Ancak 1990'da örgüt sözcüsü Ala Muhyeddin'in emniyet elemanları tarafından katledilmesine misilleme olarak gerçekleştkirilen eylem ile dönemin İçişleri Bakanı Abdulhalim Musa'nın azledilmesi, süreci baltaladı.

Temmuz 1997'de örgüt ileri gelenleri, yeniden tek taraflı bir ateşkes ilan ettiler. Örgüt içindeki dengeler ateşkesin bozulmasına yol açtı: Kasım 1997'de batılı turistlere yönelik ciddi bir bombalama olayı, Luxor bölgesinde gerçekleşti.

Bu olay, hapisteki örgüt önderleriyle yeni bir diyalogun zeminin hazırladı. İslami Cemaat'in 6 tarihi önderi, bir daha şiddet yöntemini kullanmayacaklarını açıkladılar. Geçmişte "ABD ve Siyonistlerin işlerine yarayan yanlış eylemler yaptıklarını" vurguladılar. Dönüm noktası sayılan 1997'den 1999 yılına kadar, geçmiş faaliyetlerini ciddi biçimde gözden geçirdiler. Ortaya çıkan muhasebe-

yi kadroları arasında tartıştıktan sonra, bunları broşürler yoluyla kamuoyuna ilan ettiler.[270]

Örgüt adına yayınlanan kitapçıklarda; "uçak kaçırma, rehineleri öldürme, masum insanları kâfir ilan edip katletme gibi tüm şiddet eylemlerinin İslam dinine ve savaş kuralına aykırı olduğu" belirtildi. "Bu örgüt, El Kaide'nin Batı'da ve Arap-İslam ülkelerinde giriştiği her türlü şiddet olayı ve intihar eyleminin dine aykırılığını" duyurdu.[271]

22 yıllık hapis cezasından sonra salıverilen İslami Cemaat önderlerinden Kerem Zuhdi, *El Zıkrayet* (Anılar) isimli kapsamlı kitabında, şu noktalarda nasihat kabilinden özeleştiri yaptı: "1997 yılındaki Luxor katliamından (batılı turistlere yönelik bombalama) sonra, şiddetin fayda ve zararlarını yeniden gözden geçirmeye başladık. Masum kadınları, çocukları ve Müslüman turistleri öldürmenin hatalı olduğunu anladık. 10 yıllık şiddet faaliyetimizi gözden geçirirken şu karara vardık. Kimseye fayda getirmeyen bu şiddet belasını bir an önce durdurmak şarttır. Bu değerlendirme ışığında bakılırsa, 11 Eylül 2001 (ABD'deki) eyleminin de zararlı olduğuna inanıyoruz."[272]

İslami Cemaat'in silahı bırakıp ciddi bir özeleştiri yapması üzerine, ağır cezalara çarptırılmış birçok elemanı serbest bırakıldı. Yurtdışına kaçan bazı önderleri (Şeyh Abdulahir Hamad gibi), gönüllü olarak yurda dönüp günlük hayata katıldılar. Askeri kanat sorumlusu Abdulhamid ebu Aqrab Selim ise, illegaliteden çıkarak "idam cezası almamak şartıyla" yetkililere teslim oldu.[273]

İki El Cihad Liderinin Kavgası:

Dr. (tıp mezunu) Fadıl kod adlı Seyyid Muhammed İmam el Şerif, El Cihad'ın önder kadrosundaydı. 1990'lı yıllarda örgütün dini rehberi, fetvacısı ve teorisyeni konumundaydı. 1981'de Enver Sedat suikastı nedeniyle başlatılan operasyon furyasında tutuklanıp yargılandı. Cezasını bitirditen sonra Arabistan üzerinden Peşaver'e (Pa-

kistan) gitti. Orada, şimdiki El Kaide örgütünün iki önderi olan Usame bin Ladin ile Eymen el Zevahiri'yle 1986'da buluştu. El Cihad sivillere yönelik terör eylemlerini tırmandırınca, Dr. Fadıl buna şiddetle karşı çıktı. Bir yıl sonra, iflah olmayacağına kanaat getirdiği örgütten ayrıldı. Bu süre içinde iki kitap yazdı: "Cihat Hazırlığı İçin İlkeler" ve "İslami İlim Arayışı İçin Dini Külliyat". Anılan kitaplar, El Cihad eylemlerinin muhasebesi niteliğindeydi.

Dr. Fadıl 2001 yılında Yemen'de doktorluk mesleğini icra ederken, ABD'deki 11 Eylül saldırısı nedeniyle yakalanıp 2004'te Mısır hükümetine teslim edildi. Dr. Fadıl, cezaevi yıllarında yeniden ve daha köklü eleştirileri içeren bir kitabını, Aralık 2001'de kamuoyuna açıkladı: "Mısır ve Dünyada Cihat Faaliyetlerinin Akılcılaştırılması". Bu eser, tümüyle El Cihad örgütünün şiddet ve terör eylemlerinin ciddi bir eleştirisini içeriyor. *Mısr el Yom* gazetesinde dizi halinde yayınlanan bölümlerindeki önemli önemli noktalar şöyle özetlenebilir: "El Cihad örgütünün şiddeti meşrulaştırmak için dayandığı politik ve fıkhi (dini öğreti) düşünce sistemi, temelinden yanlış ve çürüktür. Başta Eymen el Zevahiri olmak üzere El Cihad önderlerinin sığındıkları İslami kavramlar (Dar-ül İslam, Dar-ül Harp, ehli zımmet, dini devlet, İslamcı rejim, laiklik, parlamenter sisteme karşı tutum, ilahi olmayan yasalara bakış, cihat faaliyeti) tümüyle yanlış algılanıp hatalı yorumlanmış; dolayısıyla örgütü felakete sürüklemiştir."

Dr. Fadıl'a göre; cihat hukukunda esirlere, kadın ve çocuklara asla dokunulmaz. Sahte vizeyle gelmiş olsalar bile, Müslüman memleketini gezmekte olan turistler veya farklı inançlardan insanlara asla dokunulmaz. Zira onlar, Müslümanların emaneti sayılırlar. İslam ülkelerindeki mevcut rejimlere destek veren hiçbir Müslüman, asla kâfir ilan edilip kanı helal sayılamaz!"[274]

Dr. Fadıl, kitabın bir bölümünde, eski El Cihad lideri ve şimdiki El Kaide'nin ikinci adamı Eymen el Zevahiri'yle ciddi bir hesaplaşma içine girdi. Şöyle ki: "Daha önce muhasebe kabilinden yaz-

dığım iki kitabımın içeriği, El Zevahiri tarafından tahrif edilerek örgüt elemanlarına sunuldu. El Zevahiri, başında bulunduğu El Cihad adına, Mısır'daki kör şiddet eylemlerini durdurma konusunda söz vermişti. Peki, neden bundan vazgeçti? Çünkü o, 1992-95 yılları arasında İslamcıların yönetim ortağı oldukları Sudan istihbaratıyla işbirliği halindeydi. 1995'te Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mubarek'e suikast için, istihbarattan para bile almıştı. Hasan el Turabi liderliğindeki Sudanlı İslamcılara yalan söylemiş; hepi topu 300 kadar militanı olduğu halde, bunların sayısını 10 bin kadar göstermiş; kendisi için Sudan'da askeri eğitim kampları açtırmış ve böylece Sudanlı İslamcılar ve istihbaratçılarla birlikte Mısır'da rejimi devirme oyunu oynamıştı.

"Dr. Fadıl, El Kaide eylemlerini de temelden sorguladı: 11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleştirilen el Kaide eylemi, Müslümanlara kesin zarar vermiştir. Irak'taki El Kaide'nin rehineleri öldürmesi de İslami savaş kuralına aykırıdır.

"El Zevahiri Sudan istihbaratının verdiği para karşılığında sipariş eylemler düzenlemişti. El Kaide lideri Usame bin Ladin ise, devrik Irak lideri Saddam Hüseyin'in 1990'da Kuveyt'i işgal etmesi üzerine, bu ülkeyi kurtarmak üzere seçkin birlikler kuracağını belirterek; dönemin koalisyon güçlerinden (ABD, Suudi Arabistan ve Kuveyt) izin ve para istemişti. Bu durumda hem Bin Ladin hem de El Zevahiri, paralı asker konumundadırlar.

"El Zevahiri, 1990'lı yıllarda Sudan'daki El Cihad ileri gelenlerinden birinin çocuk yaştaki bir oğlunu, 'Mısır istihbaratının ajanı' diye yakalayıp sorguladıktan sonra, onu babasının gözü önünde katletmişti. Madem işbirlikçilik öldürülmeyi gerektiriyorsa, Sudan istihbaratının işbirlikçisi El Zevahiri, bu örgüt kuralını niçin kendine uygulamadı?"[275]

Eski El Cihad lideri ve El Kaide'nin akıl hocası El Zevahiri, Dr. Fadıl tarafından "sinsi, sahtekâr, hilebaz, ihtiraslı, kariyerist, oportünist ve karanlık adam" gibi sıfatlarla karalanıyor. El Zevahiri'nin

siyasal portresi ve maceralı yaşamı, bu sıfatları doğrular niteliktedir. Kendisi 1980'lerde hapisten çıktıktan sonra bir süre için Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerine gitmiş; oradan Afganistan'da Sovyet işgaline direnen İslamcı Mücahitlere katılmıştı. Afganistan günlerinde, özellikle Mısır'dan giden gönüllü yahut kaçak politik İslamcıları barındırmış; onlar için askeri eğitim kampları açmıştı, çünkü onun esas amacı, Mısır'a dönüp bir İslam ihtilali gerçekleştirmekti. El Kaide lideri Usame bin Ladin ile tanışmaları da o tarihlere rastlar.

Afganistan'daki direniş bitince serseri mayın gibi dolaşan El Zevahiri, Mısır mahkemeleri tarafından gıyabında idam cezasına çarptırıldığından İsviçre'de bir süreliğine siyasi mülteci olarak kalmıştı. Hangi isimle ve kimlikle İsviçre'de yaşadığı, El Zevahiri'yi arayan Interpol'ün niçin bu tehlikeli eylemci konusunda ciddi bir girişimde bulunmadığı hâlâ karanlık bir noktadır. İslamcı köktencilerle birlikte ve ABD'nin lojistik yardımlarının desteğiyle Bosna-Hersek'te Sırplara karşı çatışmış olan El Zevahiri, bir ara Türkiye'ye uğramış ve Çeçenistan'da boy göstermişti. Nihayet 1990'ların ortalarında ise Sudan'a gidip orada üs kurmuş, Mısır rejimine karşı faaliyette bulunmuştu. 1996'dan itibaren Bin Ladin'i izleyerek yeniden Afganistan'a gidip, 1998'de bugün El Kaide adıyla bilinen örgütü kurmuştu.[276]

El Zevahiri, Dr. Fadıl'ın acımasız eleştirilerine karşılık alelacele *El Tebrie* (Aklanmak veya Yakayı Sıyırmak) isimli bir kitapçık kaleme alarak Dr. Fadıl'ı, "Mısır ve Amerikan istihbaratının adamı olmak, onların ağzıyla konuşmak"la suçladı.[277]

Bu arada belirtelim: Mısır hükümeti, Dr. Fadıl'ın özeleştiri niteliğindeki görüşlerini benimseyen, El Cihad mensubu 200 kadar mahkûmu serbest bıraktı. El Zevahiri'nin cezaevindeki kardeşi Muhammed, 2007'de hükümetle örgüt arasında arabulucuk yapmak ve El Cihad'ın ülkedeki kimi liderlerinin görüşünü almak suretiyle, Mısır'da şiddet eylemlerine son vereceğini duyurdu.[278] Fakat Afganistan dağlarına sığınmış bulunan lider El Zevahiri, "tuzak ve komplo" diye tanımladığı bu öneriyi kesin bir dille reddetti.

72 Radikal Örgüt

Suudi destekli *El Hayat* gazetesi, 13 Kasım 1992 tarihli nüshasından başlayarak, Mısır'ın ünlü Tarra Cezaevi'nde, çeşitli şiddet eylemlerine katılan farklı gruplardan kimselerle dört günlük bir söyleşi yaptı. Amaç, Mısır'da, içinde 40'tan fazlası radikal olmak üzere toplam 72 İslamcı örgütün bulunduğu bu ülkede, sıradan günlük olaylar haline gelen eylemlere ışık tutmaktı. İşin ilginç yanı, 1981'de İslamcılar tarafından vurulan Enver Sedat, 1946'da Emin Osman isimli bir yetkiliye suikast suçundan aynı cezaevinde yatmıştı. Bu nedenle Sedat, devlet başkanı olduğu zaman, cezaevinin yıkılması yolunda emir vermiş; ancak kendi eliyle yollarını açtığı İslamcıların iktidarı hedeflemeleri üzerine, onları, yeniden yaptırdığı Tarra Mazre hapishanesine koydurtmuştu.

El Hayat'ın dört İslamcı militana, özellikle Cihad önderlerinden Hasan Abdullah el Suheymi'ye dayanarak verdiği habere göre, radikal grupların tümü de geleneksel çizgiyi izleyen İhvan (Müslüman Kardeşler) hareketinin bağrından çıktılar. 1970'lerden sonra özellikle cihatçı akım olarak ön plana çıkanlar, daha sonraki eylemlerine göre adlandırılarak Askeri Teknik Okul Örgütü, El Tekfir ve'l Hicra, Ateşten Kurtulanlar, Cihad, Yeni Cihad, İslami Cemaat, Kutubcular, Muhammed Gençliği, Şevkiciler, Nezir Grubu... gibi adlar altında örgütlendiler. Bu çok fraksiyonlu örgütlenme, polis sınıflandırmasının sonucundaki adlandırmalardan doğduğu gibi, radikal örgütlerin devlet güçlerini yanıltmak için kurdukları küçük kümelendirmelerin konumundan da kaynaklanıyor. Genellikle El Cihad ya da Cihad olarak bilinen bu gruplar, esas olarak bu adı kullanmıyorlar. Kapsayıcı ve genel olduğu için, İslami Cemaat deyimini daha uygun buluyorlar.

1) **İslami Cihad-Şevkiciler:** Mısır'ın El Feyyum kenti, turistik bir merkez. 1979'a kadar da tanıma uygun, barışçıl ve sakin bir dönem yaşadı. Ancak, İslami Cemaat önderlerinden Dr. Ömer Abdulrahman'ın ortaya çıkıp ateşli konuşmalar yapmasıyla birlikte, El

Feyyum vilayeti, devlet ile El Cihad örgütünün çatışma alanı haline geldi. Dr. Abdulrahman, özellikle cuma namazlarındaki konuşmalarıyla halkı galeyana getirdikten sonra, yakın köy ve kasabalara kaçıp gizleniyordu. Kırsal kesimleri, gizlenme yerleri ve eylemci üsler haline getiren El Cihad'ın çalışmaları sonucunda, aynı ile bağlı Sanurs, Kehk, Abuşuway gibi köyler şiddet hareketlerinin merkezlerine dönüştüler. Şiddet hareketleri, El Cihad'ın El Feyyum kentindeki önemli elemanlarından eylemci çizgisiyle zirveye vardı.

Aynı zamanda bu, El Cihad içinde fraksiyonel bir bölünmeye yol açtı. Kendisiyle birlikte gelenlere Şevkiciler adı verildi. Bu arada El Cihad ile Şevkiciler arasındaki silahlı çatışmalar sonucunda, 1992 itibariyle 33 kişi öldü.

Polis raporlarına göre, Cihad ve özellikle Şevkiciler, 1990-92 arasında El Feyyum bölgesinde 100 şiddet olayına karıştılar.

2) **Ateşten Kurtulanlar:** Örgüt, İslami Cemaat içinde yer alıp **El Tevakkuf ve'l Tebayun** adıyla bilinen bir akımın uzantısıydı. Bu örgüt, adını Hasan Abu Paşa ve El Nebevi İsmail adlı iki içişleri eski bakanına suikast eylemiyle duyurdu. Üçüncü kurbanları ise Gazeteciler Sendikası yöneticisi Mükerrem Ahmed Muhammed oldu. Her üç eylem de polis nezdinde şiddetli tepkilere yol açtı. Devlet ile dini kesimler (özellikle El Ezher çevresinden Şeyh Muhammed el Gazali ve Yusuf el Bedri ile İhvan önderleri), "dini terörü" kınamak ve önlemek için işbirliği yaptılar.

Bu örgüt de El Cihad'dan kopmuş; diğer İslamcı fraksiyonları eleştirip, kendilerini "Cehennem ateşinden kurtulan tek cemaat" (El Necun min'el Nar) olarak niteliyor. El Ezher İlahiyat Üniversitesi'nin örgüt hakkında hazırladığı bir araştırmada şunlar yazılı: "Bu cemaat, teorik ilkelerini ve eylem planlarını 'İslamda Eylemci Yöntem' adlı kitaptan alıyor. Kitapta, mevcut yönetimlere karşı cihat ilan edilmesi teşvik ediliyor. Önderleri (Emir) Mecid el Safti olup; Şûra yöntemiyle seçilerek Mısır toplumu hakkındaki fikirlerini yayıyor." El Safti, Temmuz 1993'te yakalandı.

1992'de bu akım mensuplarının görülen davasında **33 kişi** vardı. Savcı, devletin müesses nizamını yıkmayı amaçlamaktan idamlarını isterken, salondaki asker ve polislere saldırılar oldu.

3) Şii Örgütü: Ezici çoğunluğu Sünni olan ve bu gelenek üzerinde İslamcılık yapılan Mısır'da, ilk kez, Şii bir örgütün ortaya çıkarılıp elemanlarının tutuklandığı açıklandı. Ekim 1996'da 50 kadar üyesinin tutuklanıp yargıya sevk edildiği örgüt davasında, bu kez, 9 önder kadronun daha Ocak 1997'de tutuklandığı duyuruldu. Örgütün önderinin, din adamı Şeyh Hasan Şehate olduğu belirtildi. Örgüt kuruculanna yöneltilen suçlama şuydu: "İran'ı ziyaret ederek yetkililerle siyasi meseleleri görüşmek; Mısır'daki Şii mezhepli kişileri çatısı altında toplayabilecek bir Yüksek Şii Meclisi'nin kurulmasına çalışmak, ülkede egemen olan Sünni mezhebe karşılık Şii görüşlerin yayılmasına gayret etmek."

Olayın ilginç yanı şuydu: Tutukluların savunmasını üstlenen İhvan mensubu bir avukatın varlığı, İhvan hareketi içinde büyük tartışmalara yol açmıştı. Gelenekçi bağnaz Sünni görüşün egemen olduğu İhvan önderliği, oluşturulmaya çalışılan Şii örgütün kendi İslamcılık anlayışlarına ters düştüğünü; dolayısıyla böyle bir savunmanın üstlenilmemesi gerektiğini ileri sürdü. Bu arada Lübnan'daki Şii Yüksek İslam Meclisi Başkanı Muhammed Mehdi Şemseddin, Mısır'daki Şii örgütün gerçekdışı olduğunu; böyle bir olayın resmi çevrelerce uydurulduğunu açıkladı.[279]

Diğer Fraksiyonlar: 1990 yılı polis raporlarına göre El Feyyum, Beni Siyuf ve Asyut illerindeki El Cihad örgütünden ayrılan İslami akımlar Yeni Cihad, El Tekfir ve'l Hicra, Yeni Tekfir ve'l Hicra, El Nezir, Yeni Hilafet, Hareketçiler (önderleri Husam el Batuci) gibi fraksiyonlara bölünmüşlerdi. Ayrıca Afganistan'dan Dönenler Grubu adıyla bir kanat, 1992'den itibaren adını duyurmuştu.

1990'lı yıllarda hayli etkin olan bu örgütler, 2000'lerin başından itibaren giderek etkisizleşti ve sönümlendi.

İslamcı İşçi Partisi

Resmi adı **Hizb-ül Amel-il İştiraki** (Sosyalist İşçi Partisi – SİP) olup, İbrahim Şükri tarafından Eylül 1978'de kuruldu. 1970'lerin başındayken sol bir çizgi izliyordu. Ülkede ilerici ve sosyalist akımın gerilemesine paralel olarak, 1986'dan itibaren siyasal İslamcı bir yöntemi benimsedi. Programının temelini, "İslami perspektifle ıslahatçılık (reformculuk) zeminine" oturttu. 1972 yılında seçim yasasında yapılan değişiklik neticesinde, SİP ile İhvancılar, genel seçimlere birlikte katıldılar. SİP, 1995 seçimlerinde, İhvancıların temel sloganı olan "İslam çözümdür" ve "Çözüm İslamdadır" söylemini kullandı.[280]

Partinin kurucu lideri İbrahim Şükri, 1916'da Nil deltasındaki (El Daqhiliye) büyük toprak ağası bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Deyim yerindeyse, "Altın yemek takımlarını kullanarak büyüdü."[281] 1930'larda hukuk fakültesinden mezun oldu. İngiliz işgaline karşıt mitinglere katıldı; İngiliz kurşunlarıyla yaralandı. 1935 yılında Mısr'ül Feta (Genç Mısır) isimli partiye üye oldu; burada İslami ve sosyalist fikirlerin karışımı ileri düşünceleri benimsedi. Sosyalizan fikirlerini uygulayabilmek amacıyla girdiği Ziraat Fakültesi'ni bitirir bitirmez, 1949'da Parlamento (temsilciler meclisi) üyesi seçildi. Tarım konusundaki uzmanlığını, parlamentoda görüşülen toprak reformu konusunda kanıtladı. Köylüler lehine yasal düzenlemeleri formüle etti. Fakat reform yasası çıkmayınca, Şükri bu kuralı kendine miras kalan topraklar üzerinde uyguladı. Topraklarını küçük köylülere ve topraksızlara dağıtmakla işe koyuldu.

1949-52 döneminde sosyalist fikirler doğrultusunda mücadele etti. Ütopyası doğrultusunda çalışan ilerici, reformcu, aydınlanmacı ve sosyalizan herkese maddi destek sundu. Onun yurtsever, sosyal adaletçi ve İslami eğilimleri çok güçlüydü.

Aristokrat bir ailenin mensubu olmasına rağmen Kral Faruk'un feodal monarşik sistemine karşı etkin bir mücadeleye girişti; bir süre için tutuklanıp yargılandı. Hür Subaylar tarafından Kral'a karşı ya-

pılan darbeyi destekledi. Ulusalcı yeni iktidarın partisi sayılan Sosyalist Birlik adlı kuruluşa üye oldu. 1970'te Enver Sedat tarafından bölge genel valisi seçildi; 1976'da tarım bakanı oldu ve 1987'de İşçi Partisi'ni kurdu. Sedat'ın İsrail ile imzaladığı anlaşmaya muhalefet etti. Sedat'ın yerini alan Hüsnü Mubarek yönetimine karşı da aynı tutumu sergiledi. 1980'lerin başında sosyalist fikirlerden vazgeçip, İslamcı ideolojiyi benimsedi ve bunları SİP'in ana programı ve temel ilkeleri haline getirdi. Şükri, 5 Ağustos 2008'de 92 yaşındayken öldü.[282]

2000 yılında SİP ikiye bölündü: Bir grubun başını Merkez Yürütme Kurulu üyesi Hamdi Ahmed çekiyordu; diğerinin öncülüğünü ise Ahmed İdris yapıyordu. Her ikisi de kendisinin meşru olduğu yolunda ilgili makama başvurmuştu. Yayın organı *El Şaab* (Halk) gazetesi de paylaşılamıyordu. Siyasi Partiler Komisyonu, şikâyetleri değerlendirdikten sonra, "millet menfaati açısından" parti faaliyetinin dondurulmasını ve gazetenin yayınının durdurulmasını kararlaştırdı.[283] Doğruluk payı büyük olan bir iddiaya göre ise, genç taraftarlarını, El Ezher öğrencilerini, yılbaşı kutlamalarına karşı protesto mitingi düzenlemek için kışkırtmışlar ve SİP bu nedenle kapatılmıştı.

Kur'ancılar (El Quraniyun) Akımı

"Kur'ancılar" adıyla Mısır'da faaliyet gösteren bir akım bulunuyor. Bu akım, "Allah tarafından gönderilen Kur'an'dan başka hiçbir şeyi dayanak (referans) almayacağını" iddia ediyor ve tezini şöyle gerekçelendiriyor: "Kur'an açık ve kanıtlıdır. Halbuki Peygamber Sünneti (Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarının tümü) somut kanıtlara dayanmıyor; tartışmalara ve spekülasyonlara yol açıyor." Bu görüş, Ortodoks İslamın, dinin temeli "Kur'an ve Sünnet'tir" yolundaki kuralına aykırı kabul ediliyor. Kur'ancılar akımı, Mısır yönetimince de yasadışı görülüyor. Mensupları kovuşturma ve tutuklamalara maruz kalıyorlar.

Sözgelimi Ağustos 2007'de bu akım mensubu 7 kişi tutuklanıp yargılanmıştı. Akımın lideri El Ezher İslam Üniversitesi eski öğretim görevlisi Dr. Ahmed Subhi Mansur'du. El Ezher yönetimi, sadece Kur'an'ı temel alan görüşlerinden ötürü, "şeriata aykırı düşünmek" suçlamasıyla, 2001'de Dr. Ahmed'in üniversitedeki görevine son vermişti. O tarihten itibaren ABD'ye sığınan Dr. Ahmed, halen (Aralık 2008) orada yaşıyor. Mısır İçişleri Bakanlığı, 2007'de kendisi hakkında bir tutuklama kararı çıkarmıştı.[284] Bu akımın ileri geleni Rıza Abdulrahman Aralık 2008'de tekrar tutuklanınca, ABD'deki Kur'an Araştırmaları Merkezi isimli kuruluş, "America in Arabic" web sitesi aracılığıyla, Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mubarek ile hükümeti aleyhine uluslararası mahkemelerde dava açmak" tehdidi savurdu.[285]

Bu akım, Türkiye'de Dr. Edip Yüksel'in başını çektiği bir fikriyata benziyor. Yüksel yazdığı *Mor Mektuplar, Asal Tartışma, Müslüman Din Adamlarına 19 Soru* isimli çalışmalarından ötürü geleneksel İslamcılardan gördüğü tepki üzerine, 1990'lardan beri sığındığı ABD'de yaşıyor.

Mısır'da İslamcı Şiddet

1990'lı yıllardan başlayarak İslamcı eylem sayısında büyük bir tırmanış yaşanıyordu. Sözgelimi, 1990 yılında devlet güçleriyle İslamcılar arasındaki çatışma sayısı 53 iken, bu sayı 1991'de 55'e, 1992'nin ilk on ayında ise 40'a yükselmişti. 1993 ortalarında hemen her hafta bir eylem yapılıyordu. Benzer şeyler 1994 başlarından itibaren de yaşandı. Siyasi suikast geleneğinin çokça yaşandığı Mısır toplumunda, hemen her 14 ayda bir bakanlardan birine suikast yapılıyor. 1986-1992 arasında toplam beş İçişleri Bakanı, suikasta hedef oldu. Kimi politik şahsiyetler öldürüldü. İslamcıların "kara liste"lerinde üç kategori bulunuyor.[286] Bunun başını devlet ricali çekiyor. İkincisinde ise daha çok laik ve düzen yanlısı yazar-aydın ke-

simi var. Farac Fuda adında şeriat karşıtı laik bir yazar Haziran 1992'de öldürüldü. İşin ilginç yanı, gelenekçi ulemadan sayılan ve şiddet eylemlerine karşı olan Şeyh Muhammed el Gazali gibi din âlimleri, bilirkişi olarak çıktıkları mahkeme önünde, "İslam dinini eleştirenin, tövbe etmediği takdirde öldürülmesi şeriat açısından vaciptir" fetvasını verince, Mısır'da yer yerinden oynadı. Çok sayıda öldürülmüş yazar-çizer ve sanatçının yanı sıra, öldürülmesi gerekenler arasında şu ünlü isimler de bulunuyor: Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Necip Mahfuz (başarısız suikasta uğradı), gazeteci Mükerrem Muhammed Ahmed (suikasttan kurtuldu), Said el Aşmavi, Enis Mansur (yazar), Musa Sabri, Ali el Rai, Salah Muntasar, felsefeci Fuad Zekeriya vs.[287]

Siyasi İslamcı şiddet, Sudan'da üslenmiş kimi El Cihad militanlarının 1995 yılında Etiyopya'yı ziyaret etmekte olan Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mubarek'e yönelik başarısız bir suikast planıyla zirveye ulaştı. Kasım 1995'te ise aynı örgüt Mısır'ın Pakistan'daki büyükelçilik binasını bombaladı. 1997'de Luxor turistik bölgesinde batılı turistleri hedef alan İslamcı Cemaat'in bombalarıyla Mısır toplumu büyük sarsıntı geçirdi. 2000'li yıllarda ülkenin birçok turistik bölgesinde sabotajlar gerçekleşti: Taba (Sina yarımadası, 2004), başkent Kahire (2005), Şerm-ül Şeyh (Sina, 2005) ve Dahab ya da Zeheb (Sina, 2006) en önemlilerindendi.

İslamcı örgütler arasında fikir ayrılıkları ve rekabetten doğan kanlı çatışmalar ise gelişmenin başka yönüydü.[288]

Tutuklu İslamcıların İtirafları

13 Kasım 1992 tarihli Lübnan *El Hayat* gazetesi, Tarra Mazre adıyla ünlü, Mısır'daki cezaevinde tutuklu ayrı fraksiyona mensup dört İslamcı ile eylemci çizgi, akımlar arasındaki farklılıklar ve amaçlar üzerinde söyleşti. Özgünlük açısından, özet değerlendirmeleri şöyle sunabiliriz:

Hasan Abdullah el Suheymi (Askeri Teknik Okulu baskınından dolayı 18 Nisan 1974'te tutuklandı ve aynı adı taşıyan örgütün ele başılarındandı): "Eylemci İslamcı örgütler; İhvan hareketinin pelerini altında büyüyüp ortaya çıktılar. Radikal örgütlerin çokluğu ve adlarının çeşitliliği, cezaevi yıllarından kalmadır. Birtakım eylemci örgütler tümüyle darmadağın oldu; kimisi de topluma küsüp kin duymaya başladı. Şükri Mustafa'nın El Tekfir ve'l Hicra cemaati bunlardandı. Bazı cemaatler, tümüyle siyasi faaliyet alanından çekildi. Bir başkası, şiddet çizgisinin çıkmaz olduğunu gördü ve öncelikle barışçıl yollarla toplumu İslama davet etme gereğini keşfetti. Cihad mensupları, hem İslami toplumu şiddet yoluyla kuracaklarına inanıyor, hem de barışçıl yöntemle yürürlerse halkın kendilerine daha fazla destek olacağı görüşünü savunuyorlar. Çoğu, İslami hayat tarzının herkesçe benimsendiğini sanıyor. Oysa hâlâ halkın geniş kesimleri açısından şeriat toplumu, el ayak kesme ve kamçıyla cezalandırma gibi algılanıyor.

"Şu andaki El Cihad üyeleri örgüte mali kaynak bulmak amacıyla kuyumcuları bile soymaya başladılar. İslamda hırsızlık ve soygunculuk var mı? Cihad akımı içine, İslamı anlamayanların fikirleri girmiştir. El Cihad önderlerinin işlerine geliyor böyle şeyler ya da katılan gençler çok tedbirsiz. Hangi Cihad örgütünden söz ediyorsunuz? Öylesine çoğaldılar ki; eskisi var, yenisi var... Örneğin bir kısmı, Cihad adı yerine daha kapsamlı ve genel bir ad olan İslami Cemaat ismini vermeyi yeğliyor. Zaten mevcut devleti ve yöneticileri de kâfir ilan etmiyor. Devletin ve düzenin, bazı reformlarla İslamlaşabileceğini öngörüyor. Kahire'deki El Cihad, toplumu ve yöneticileri kâfir ilan edip; 'bu devlete ait bütün malları ve canları helal kılıyor; dolayısıyla soygun yapıp insan öldürebiliyor.'

"El Tekfir ve'l Hicra Cemaati yandaşları ise, hem akıldan hem de dinden yoksunlar, çünkü 1400 yıllık İslami kuralları tersyüz ediyorlar. Asyut olayları, halkın şiddet yanlısı İslami cemaatleri destekleyip, meydana gelen her olayın sonuçlarına (tutukla-

ma, arama, kan dökülmesi vs) üzüldüklerini gösteriyor. Neden? Çünkü o bölgedeki radikal cemaatler, kendilerini küçük grup ve fraksiyonlara ayırıyorlar. Her fraksiyon bir bölgeden sorumlu olup halk içinde çalışıyor; onlara hizmetler sunuyor. Diyelim ki bazı malları, piyasa fiyatının çok çok altında satıyor. Böylece yandaş topluyor, halktan destek alıyor. Ancak bu cemaatler, kolaylıkla yerel yöneticilerin kışkırtmalarına kapılıp yanlış çizgiye çekilebiliyorlar. Halkın büyük bir kısmı yoksul, çaresiz; yakınında bulduğu ve İslam toplumunun ilk çekirdeği ya da modeli gördüğü bu tür radikal cemaatleri örnek alıyor, onlara sempati duyuyor. Kutuplaşmanın esası, yoksullaşma ve ekonomidir oralarda. Biz Askeri Teknik Okulu Cemaati olarak, toplumu şiddet yoluyla değiştirme fikrinden 15 yıl önce vazgeçtik, çünkü birkaç tüfek ya da silahla düzen yıkılmaz. Cezaevinden çok şey öğrendim: Anladım ki, İslam toplumu bir anda kurulamaz ya da gençler topluluğu, böyle bir düzeni gerçekleştiremez. Yüzyıllarca süren bir rejim kolay kolay yıkılmaz. Sözgelimi, Sedat öldürüldü ama rejim değişmedi. Şu anda Mısır'daki olgun Müslümanın benimsediği fikir, selefi fikridir."

Yaser Faruk Süleyman (El Cihad mensubu olarak tutuklanan, Tarra cezaevinde bulunan 22 yaşında bir genç): "Mısır'da örgüt diye bir şey yok. Dini cemaatler vardır. (Söyleşi yapılan dört ayrı tutuklu da örgüt adını anmaktan kaçınıyor, çünkü bu, ceza alma nedenidir. Oysa Mısır'da radikal eylemciler, bizzat bu örgütlerin üyesi olmaktan suçlanıp yargılanmışlardı – F.B.) Bu cemaatler de birlik halinde değiller. İki önder durumundaki kişi görüş ayrılığına düşünce, her biri topluyor çevresine birkaç kişi. Yeniden bir cemaat ya da grup kuruyor. Biraz özel, hatta kişisel cemaatler oluyor bunlar.

"Her dini cemaatteki temel görüş aynıdır. Tümü, İslam devleti kurmak istiyor. Ancak bir kısmı; kâfiri (siyasi düşmanı) bilek yoluyla yani şiddet kullanarak yola getirmeyi öngörürken; diğeri,

davet ve barışçıl yollarla İslam toplumu kurulmasını istiyor. Bir üçüncüsü, mevcut devletin zaten İslami bir devlet olduğunu ve yöneticilerin, zamanla gelişme göstererek hidayete ereceklerini düşünüyor. Neden bunca aşırılık? Kanımca, İslamcı cemaatlere doğru yolu gösterecek toparlayıcı ve gerçek bir mürşit yoktur. Mısır'ın problemi, baştan beri böyledir. Doğan çocuk küçüklüğünden beri dini eğitimini alsa, belki böyle aşırılıklara kapılmaz. Küçükler ve gençler manevi boşluk, dinsel açlık içinde. Bir de toplumda yükseltilmeye çalışılan değerler var. Sadece yiyip içen ve uyuyan bir gençlik yetiştirilmeye çalışılıyor. Çelişki burada doğuyor ve aşırılık buradan başlıyor. İslam devletinin kurulabilmesi için, halkın her şeyden önce kendi dinini öğrenmesi gerek. Burada şiddet ve zor devreye girince, işler teröre dönüşür. İçinden çıkılmaz bir hal alıyor. Halk İslamı isterse, (dini) devlet kolaylıkla kurulur. Mesela Cezayir'de halk, İslam düzenini seçti. Mısır'daki mevcut demokrasi ve partiler, İslam toplumu getirmezler; tersine, faydadan çok zararları var. Yine devlet bizimle barışmak için, kendi memurlarından ve düzenle barışık kimselerden seçtiği din adamlarını cezaevine gönderip tartışma ve diyalog ortamı yaratmak istiyor. Bunun faydası yok. Bizler içeride tutukluyuz; onlar ise dışarıda özgürler. Eşitsiz koşullarda diyalog ve tartışma olmaz. Olsa da sağlıklı sonuçlar alınamaz."

Rabi Ahmed Abdulgani (İslami Cihad-Şevkiciler davasından tutuklu, 30 yaşında): "Mısır'daki cemaat (dinsel örgüt) çokluğunun nedeni, farklı kanaatlerdir. Birisi bir şeye inandı mı; karşıdakilerin fikirlerini batıl ve geçersiz ilan ediyor. Bu nedenle, cemaatler çoğaldıkça, aralarındaki görüş ayrılıkları hem genişliyor hem de çeşitlilik kazanıyor. Öyle ki, halk kimin ne söylediğini, neyi savunduğunu tam olarak anlayamaz hale geliyor. İslami Cemaat ise bütün İslamcı grupları kapsayan ve Dr. Ömer Abdulrahman'ın da benimsediği bir isimdir. Ama her nereden çıktıysa, El Cihad örgütü adı ortaya atıldı. Belki de hükümet, böyle bir

adlandırma yaptı. Şevkiciler Cemaati, polis tarafından yapılmış bir tanımdır. El Cihad, toplumu İslamlaştırmanın yolunun bilek gücünden, yani şiddet kullanmaktan geçtiğine inanıyor. Hapiste örgütlerarası tartışmalardan sonra şuna kanaat getirdim ki; bu, İslami Cemaat falan değil, tersine ayrılık fraksiyonları ki, ben bunları Tefrik Cemaati (Bölücüler Grubu) olarak niteliyorum, çünkü ne yol ne yordam, ne yöntem ne de görüşte birleşme var. Hep ayrılık, hep hizipçilik! Bu arada belirteyim ki cezaevleri, İslamcı gençlerin daha da aşırılaşmasına yarıyor. Bu nedenle, devletin, bizim beynimizi dinsel açıdan yıkaması da sonuç vermiyor. Zaten El Ezher İslam Üniversitesi çıkışlı din adamları, radikal cemaatler tarafından 'işbirlikçi ve hain' olarak görülüyor; verdikleri dini fetva ve hükümler 'şeriata aykırı' bulunuyor."

İsmail Abdulhamid (Ateşten Kurtulanlar örgütü mensubu, 40 yaşında): "Biz örgüt falan değildik. Dönemin içişleri bakanına yönelik suikastlardan sonra örgüt olarak nitelendirildik. Ateşten Kurtulanlar (El Nacun min'el Nar) adını kimin taktığını bilmiyorum. Tutuklanmadım. Farkında olmaksızın örgütlü bir arkadaşı saklamaktan arandım ve teslim oldum. İslami cemaatler arasındaki görüş ayrılıkları öze ilişkin değildir. Çoğu, kişisel ve fraksiyonel ayrılıklardır. Sözgelimi X örgütünün kendisince bir içtüzüğü ve hiyerarşisi var. Kendine göre bir emir (başkan) seçiyor ve görev bölümü yapıyor. Aynı örgüt içinde görüş ayrılığı çıkınca, ayrılan kendisine göre ayrı bir örgüt kurup yandaş topluyor; başka bir isimle ortaya çıkıyor. Eski örgüte reddiye diziyor. Bazı kimseler de bizzat kendi adlarını örgüte veriyorlar. Buna uygun teori ve pratikler sergileniyor.

"Somutlarsak Şevkiciler, El Cihad'ın (manevi) lideri Dr. Ömer Abdulrahman'ı kâfir ilan ettiler. Onun bayrağı altında toplananlar da güya kâfir olmuş oluyor. Çok örgüt ve sayısız insanla yaşadım; tartıştım. Söyledikleriyle yaptıkları arasında büyük fark ve çelişkiler var. Mesela El Cihad mensupları; devleti, hükümeti, polisi,

orduyu veya devlet kademesinde çalışanları kâfir ilan etmiyorlar; hepsini 'Müslüman din kardeşleri' olarak görüyorlar. Aynı zamanda, kimi El Cihad mensupları polisi ve askeri vuruyorlar. Kimi zamanlar, bu öldürme olayları, zulüm ve baskıya misilleme olarak açıklanıp kitabına uyduruluyor. İş o hale geliyor ki, artık intikam her şeye egemen oluyor. Kişisel öç alma duygusu, örgütsel ve siyasal konumun üstüne çıkıyor. Bir devletten, bir onlardan...

"El Tekfir ve'l Hicra adlı örgüt, kendi dışındaki bütün İslamcılar'ı kâfir ilan ediyor. Neden? Çünkü diğer İslamcılar, o örgüte yüz vermiyorlar. Bu mantıkla El Tekfir ve'l Hicra'ya yüz vermeyenler, İslam açısından kâfir sayılıyorlar. O halde, 'öldürülmeleri vaciptir' türünden gülünç şeyler öne sürülüyor. Hükümet, İslamcıların partileşmesine izin vermiyor. Yasallaşsalar bile, radikal örgütlerin elinde siyasi programlar yapacak kadrolar yok.

"Devlet, bizimle, din adamları kanalıyla barışmak istiyor. Ancak o din adamları, memurdurlar. Para karşılığı görev yapıyorlar. Yoksa İslami temelde tartışma değil onların ki.

"Araştırmacılara göre Mısır'da İslama ve cemaatlere böylesine ilginin kökeninde yoksulluk, toplumsal boşluk, kişilik arayışı ve sahipsiz kalma duygusu yatıyor. Bir genç düşünün; üniversiteyi bitirmiş; iş bulacak, evlenecek ve ev geçindirecek. Ancak yer demir gök bakır. Ama beride dinsel cemaatler var. Olanakları geniş; o genci alıyor, besliyor, bakıyor. Dahası ilk kez, devletin hakaret edip yüz vermediği o gence, insan muamelesi yapıyor. Bu genç ne yapmaz ki!"

Köktendinci Akımların Ortak Noktaları

Mısır'da 70'i aşan İslamcı örgüt, hareket, akım ve cemaatin çıkış noktasının aynı olduğu söylenebilir. Çağdaş sorunlara yaklaşımları ve çözümlerinde benzerlikler görülür. Ayrılık noktaları ise daha çok taktik ve pratiklerde (eylemin yolu yordamı, zamanı, yeri, hedefi vs) yoğunlaşır. Ortak noktalar şöyle sıralanabilir:

1) **Yönetime Karşı Tutum**: Mevcut rejimler, laik diye nitelenip kâfir ilan ediliyor. İslami Cemaat, "İslami Eylem Kuralı" adlı yayınında, "Nefret edilen laiklik, Allah şeriatını şeytan kanunlarıyla değiştiren Cahiliye rejimlerince benimseniyor," diyor. El Cihad örgütü ise, "Mısır'daki toplum Cahiliye dönemi yanlısı ve kâfir olup, laikliği yönetim biçimi olarak seçmiştir," diye yazıyor.
Buradan yola çıkan her iki akım, yönetici ve seçkin kesimi, "El Taife el Mumtenia" yani şeriat hükümlerinin uygulanmasını engelleyen kesim olarak tanımlıyor. Yöneticiler ile seçkinler, aynı zamanda "İslam döneği" (mürted) olduklarından "vurulmaları vaciptir."
El Cihad'ın bir broşürüne bakalım: "Her Müslüman, iktidardakilerle gücüne göre mücadele etmezse, günahtan kurtulamaz." Şeyh Abdulrahman, "İslam tefsircileri, Ulü'l Emre İtaat (yöneticilere boyun eğme) edilmemesi ve kâfirlere karşı çıkma konusunda görüş birliği içindeler" diye fetva veriyor.[289]

2) **Düzenin Biçimi ve Demokrasi**: İslam, hangi düzene dayanmalı ve demokrasiden ne anlaşılıyor? Köktendinci kesim bu konuda da fikir beyan ediyor. Şöyle ki;
"Mevcut yöneticiler, Allah yasaları yerine beşeri yasalarla hükmettiklerinden kâfirdirler. Oysa bir toplumda tümüyle Allah'ın hâkimiyeti olmalı."[290] İslami Cemaat de aynı görüşteydi. Fetvacıbaşı Şeyh Abdulrahman ise, "ithal malı kanunları getirip, İslam ülkelerini yönetmenin bizzat kâfirlik olduğunu ve bunun hiçbir şüpheye yer olmaksızın sapkınlığa götürdüğünü" söyler. İslamcılar, demokratik düzeni mutlak biçimde reddediyor ve demokrasinin tevhit (Allah'ın ve dinin birliği) fikriyle bağdaşmadığını öne sürüyorlar: "Demokrasi halkın ve ardından insanın egemenliğidir. Oysa bu, Allah'a şirk koşmaktır. Tevhit fikri ile demokrasi arasındaki ayrıncı çizgi, vahdet ve Allah'ın yasalarını tanıyıp üstün kılmaktır. Buna karşılık demokrasi halkın iktidarı olup,

halkın çıkarına işler. Demokrasi insan eseridir. Oysa tevhit, Allah yasasıdır. Dolayısıyla demokrasi, Allah'a şirk (ortak) koşmaktır, çünkü yasama yetkisini Allah'ın elinden alıp kitleye ve halka vermiştir."[291]

Buradan yola çıkan İslamcılar, demokrasi kuralları içinde faaliyet gösteren siyasi partilere ve halk meclisine katılmayı reddederler, çünkü ortada partiler yok, sadece iki parti vardır: Hizbullah (Allah'ın Partisi) ya da Hizbulşeytan (Şeytan'ın Partisi). Birincisi, Allah'ın izniyle İslam toplumunda kurulması emredilmiştir. Buna karşılık, Şeytan Partisi böyle bir toplumda yasaktır. Yine demokrasi, İslami düzenden sayılmadığı gibi, ikisi arasında en küçük bir bağ yoktur. Demokrasi ile İslami Şûra arasında da herhangi bir bağlantı bulunmaz."[292]

3) **Düzenin Değişmesi**: Mevcut kâfir düzenler nasıl değişecek? Tüm İslamcıların ittifak halinde söyledikleri şey, bu düzenin, zor ve şiddet yoluyla değişeceğidir.

El Cihad diyor ki; "Cahiliye (zorba ve zalim) rejimleri, İslami devrim yoluyla yani şiddet kullanarak değiştirilecektir. Burada kısmi değil, topyekün ve köklü çözümler söz konusudur."

El Cihad liderlerinden Abud e l Zümer ise, "Dinin bir kısmı Allah'a, bir kısmı başkasına diye bir kural olmaz. Dinin tümüyle Allah'ın olması için silah kullanmalıyız. Belirlenen saat geldiğinde cihat edilecektir."

İslami Cemaat de aynı görüşteydi: "Fitneyi ezmek, şirki yok etmek ve Allah Şeriatı'nı yüceltmek için, cihat farz kılınmıştır. Kâfirleri kökünden söküp atarak hilafet kurmanın yolu da budur. İslam orduları bu işi başardığında, diğer krallık ve imparatorlukları, Kur'an ve kılıç yoluyla İslama çağıracaktır."

İslami Cemaat burada üç yol izliyor: Davet (barışçıl çağrı), *emrü bil maruf ve nehiy anil münkir* (dine uygun iyiliği emret kötülükten menet kuralı) ve cihat.

İyiliği emredip kötülükten uzaklaşmanın kuralı nedir? İslamcı cemaatler burada, toplumu iyiliğe çekip kötülükten uzaklaştırmak için şiddet ve zor kullanma yöntemini benimsiyorlar. Örneğin; "Biz iyiliği emredip kötülükten uzaklaşmaya muhtacız, çünkü kötülükler, bizi kuşatır ve çabalarımız boşa gider. Bu şeriat vacibinden kaçınmak mümkün değil ve burada cihat ilan etmek durumundayız. Zira henüz azınlığız ve baskı altındayız."[293]

İyiliği emredip kötülükten men etme kuralı uyarınca, "bir otomobilin kasten tahrip edilmesi ve sarhoşun dövülmesi caiz midir?" sorusu sorulduğunda, fetvacı Şeyh Abdulrahman şöyle yanıtlamıştı: "Evet, caizdir. Hatta bu işi yapanların, toplumun değiştirilmesi yönünde kuvvet kullanmaları vaciptir. Burada yetkililerden izin almak da gerekmez."

Pratikten örnek verelim: Port Said kentinde cihatçı akım mensuplarından alman ifadeler doğrultusunda yapılan araştırmaların sonucunda şunlar ortaya çıktı: Cihatçı kesim, "münkiri zorla değiştirme" sloganıyla birçok eğlence yerini bombalayıp kundakladı, İslami örtünmeye zorlamak için birçok genç kızı, sokak ortasında teşhir ede ede dövdü.

El Cihad örgütü lideri Abud el Zümer de, "cihat deyimi, sadece laftan ibaret değilse ve eğer eylemimizin eksenini oluşturuyorsa; davet, irşat ve iyiliği emredip kötülükten sakındırma sırasındaki faaliyetlerimizin de bir yolu ve çerçevesidir."[294]

4) **Hilafet ve İslam Düzeni**: Her iki akım da İslam toplumu ya da hilafet kurulmasını örnek ve biricik hedef olarak görüyorlar. Ancak hilafet, günümüze kadar anlaşılan biçimiyle sunulmuyor ve ayrıntılara girilmiyor. Sadece Hulefai Raşidin (Dört Halife) dönemindeki yol ve yordamın izlendiği bir İslami hayatın kurulmasından söz ediliyor. El Cihad, böyle bir toplumu kurmayı kendisi için farz ilan ederken; İslami Cemaat, "biz de hilafetten başkasına razı olmayız" görüşünü savunuyordu.[295]

5) **Güncel Sorunlar**: Günlük ve çağdaş sorunlar İslamcı köktendinciler nezdinde önemli yer tutuyor. Özellikle Batı uygarlığı, İsrail-Arap anlaşmazlığı ve İran İslam Devrimi en çok tartışılan konulardı.

Batı uygarlığı, köktendinci İslam edebiyatında tümüyle eleştirilip reddediliyor. Batılı kapitalist sistem hakkında, "Kâfir düzen, zalim düzen, dizginsiz maddiyatçı düzen ve günahkâr ideoloji" gibi sıfatlar kullanılıyor. Batı'daki insan hakları, dünya barışı, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi sloganlar "sahte" diye nitelendirilip, Batı için "son nefesini vermekte olan hastanın hırıltıları" deniliyor.

El Cihad örgütüne göre: Batı-İslam mücadelesinin kökenleri İslam-Cahiliye kapışmasına kadar uzanır. Bu nedenle, "İslam toplumunu hedeflemek, aynı zamanda Cahiliye Batı toplumundan sıyrılıp alternatif bir düzen kurmaktır," diyor. Bununla birlikte İslamcılar, Batı'da icat edilip kullanılan şeylere karşı değiller. Sözgelimi, "Biz, gerçekleştirilmesine ortak olduğumuz Batı uygarlığı hakkında idam kararı vermiyoruz. Ancak bu maddi uygarlığı, maddenin, ahlak kalkanıyla korunacağı biçimde ilahi bir yönteme bağlamak istiyoruz," diyorlar.

İslami Cemaat de benzer bir tutum içindeydi. Batı uygarlığını "sahte, fitneci ve zalim" diye tanımlıyordu.

6) **İsrail Meselesi**: Arap-İsrail anlaşmazlığı dini eksene kaydırılıp, Yahudi-İslam temeline oturtuluyor. Bu düzlemde, "Yahudilik ile mücadele, tayin edici bir kavga olup cihat etmekten başka yol yoktur. Arap-İsrail anlaşmazlığı, işgal edilen topraklarımızın geri alınması için sürdürülen 40 yıllık mücadele sonunda, başarısızlığını kanıtladı. Yahudileri yenmek, sadece ve sadece onlarla olan anlaşmazlığın özü ve kavramını değiştirmekle mümkündür. Gerçek kavram, Yahudi-İslam anlaşmazlığıdır," deniliyor.

Buradan yola çıkan İslamcılar, İsrail ile hemen savaşmaya yanaşmıyorlar. Önce İslam toplumu kurup ardından cihat ilan et-

meyi düşünüyorlar: "İslam Şeriatı'nın uygulandığı bir devletin bayrağı altında Yahudilere karşı cihat mümkündür."
İslamcılar, günümüzde İsrail-Filistin barışına ve Filistin sorununun şimdiki çözüm yöntemine karşı bir tutum içindeler.

7) **İran Meselesi**: İran İslam Devrimi nedir? Radikal İslamcılar açısından, kurulması düşünülen İslam toplumunun "ideal ve parlak devrimci bir modelidir." Burada, İran'ın Şii mezhebinden kaynaklanan bazı uygulamalarına şerhler koyan köktendinciler, yine de "İran İslam Devrimi'nin desteklenmesi ve örnek alınması" gerektiği görüşündeler.[296]

8) **Turizm meselesi**: Turizm haram mı helal mi, günah mı, mubah mı? Bu soru 1990'lı yıllarda İslam kesiminde, özellikle Mısır kamuoyunda büyük tartışmalara yol açtı, çünkü üç İslamcı militan, 21 Ekim 1992 tarihinde, ülkenin turistik kıyı kesiminde bir arabaya bomba attı. İngiliz turistlerden biri öldü biride yaralandı. 1996'daki bir patlamada ise 18 Yunanlı turist hayatını kaybetti. 1997'de Luxor bölgesindeki bir bombalamada 30'dan fazla Avrupalı turist hayatını kaybetti.
Radikal İslamcılar'a kalırsa, ABD'de tutuklu bulunan Şeyh Dr. Ömer Abdulrahman, turizmin "haram olduğu"na ilişkin bir fetva verdi.[297] Şöyle diyorlar: "Çünkü turistler, İslam diyarına, Batı'nın yoz değerlerini ve ahlak bozucu geleneklerini sokuyorlar!" Buna karşılık kimi din âlimleri de, turizmin, "haram ve günah olmadığını" şu gerekçelere dayandırıyorlar: "Bizzat Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, yabancı ülkelere elçi ve ulaklar gönderirdi, onlardan elçiler kabul ederdi. Seyahat başlıbaşına alışverişe dayanan ticari faaliyet olduğundan, İslamda mubahtır. Ayrıca İslam imamları, eskiden beri sürekli biçimde insanları seyahat etmeye teşvik ederlerdi. Bu konudaki özdeyişleri bile vardı: Gezin ve görün ki; seyahatin kendisinde yedi büyük fayda var. Üstelik 'kâfir' diye tanımlanan turistler, 'bize saldırmadıkça düşmanımız değil, himayemize sığınmış konuklarımızdır' yolunda İslami hükümlerden bile söz edilebilir."[298]

İslam Din Âlimleri Konuşuyor

Mısır, İslam âlimi yetiştirme yönünden dünyanın en bereketli toprağı sayılır. İslam dünyasında gelenekçi görüşlerin simgesi haline gelmiş önemli isimlerden birisi de Şeyh Muhammed el Gazali'dir. İhvan kurucusu Hasan el Benne'den feyz ve ilim aldığını söyleyen el Gazali,[299] İslam ve güncel meseleler hakkında 50 kadar kitap yazdı. İslamın yayılması için birçok Arap ve İslam (Suudi Arabistan, İran, Cezayir vs) ülkesini dolaşan El Gazali, 1989 yılında İslama üstün hizmetlerinden ötürü (Suudi Arabistan eski kralı) Faysal Ödülü'nü aldı. Cezayir ve Pakistan'dan kendisine verilmiş iki ayrı madalya daha var. El Gazali, esas olarak düzenle barışık yaşamdan yanadır. Bu nedenleuzun yıllardan sonra, Kasım 1992'de Mısır hükümetiyle bir araya gelen İhvan heyeti içinde yer aldı. Diyalogun asıl amacı, köktendinci İslamcıların şiddet hareketleriyle eylemlerinin nasıl önleneceği idi. El Gazali, aynı zamanda Cezayir'deki Selamet Cephesi'nin (FİS) 1990'larda kurulu düzeni sarstığı günlerde, köktendinci İslamcılara karşı, ülkenin resmi İslamcı söylemlerine fetva vermek amacıyla hükümetin davetlisi olarak Cezayir'e gitti. Hemen belirtelim ki, El Gazali belli bir süreden beri İhvan'dan ayrı davranıyor.

El Gazali, İslam toplumu kurma perspektifiyle hareket ettiğinden, yönetime karşı İslami kesim nezdinde, radikal İslamcıların şiddet eylemlerinin yarattığı yankılardan ve istikrarsızlıktan yararlanmak istiyor. Örneğin diyor ki; "İslamcıların faaliyete geçmek için sayılamayacak kadar neden ve hakları var. Kitleler demokrasi, toplumsal eşitlik ve uygarca kalkınma gibi haklarından mahrum kaldıkça, İslamcıların eylem yapmaktaki haklılıkları daha da artmaktadır. Birçok Arap ülkesi geri kalmış; halklarını ezmektedir. Bu nedenle harekete geçerek eylem yapmak, konuşmak vb. insanların inkâr edilmez haklarından sayılmalıdır. Amerika'daki yurttaşa verilen tüm hak ve özgürlükler, neden İslam ülkelerindeki insanlara verilmesin? Ce-

zayir'i ele alalım. Selamet Cephesi (FİS) seçimlere katıldı ve kazandı. Fakat hükümet seçimleri iptal edip FİS'i kapattı. Yasaklanması olayı, FİS'in (isyankâr) davranışlarına isnat edilen kusurları örtecek kadar büyüktür."[300]

"Siz mevcut iktidarların baskı ve zulmünden söz ediyorsunuz ancak Sudan'daki askeri hükümet, (İhvancı lider Dr. Hasan el Turabi'nin başkanı olduğu) İslamcı Milli Cephe'den destek alıyor. Sudan'daki yönetim, sizin İslam dünyası için önereceğiniz bir model olabilir mi?" sorusunu, El Gazali şöyle yanıtlamıştı: "Doğru, Sudan'da olan oldu. Unutmayın ki, aynı askeri yönetim Güney'deki ayrılıkçı hareket (Sudan'daki milli ve İslamcı dini baskıya karşı çıkan John Guarang önderliğindeki Hıristiyan ve animist hareket – F.B.) ile mücadele etti. Askeri yönetimin nedeni, Güney'deki o ayrılıkçı ve bağnaz âsilerdir. Bizim, İslamcılar tarafından o ülkede yapılan baskı ve zulümler konusunda özür dilememiz gerek. Özür geçicidir. Demokratik seçimler yapılması gerekir. İslamcıların bir kısmı Şûra'nın anlamını iyi kavrayamıyor; demokrasiye bilinçsiz ya da az bilinçli bakıyorlar. Dolayısıyla, demokrasiye, 'âsi özgürlükler manzumesi' olarak bakıp bu düzene düşman kesiliyorlar. Oysa demokrasi, halkın yaratıcı yeteneklerinin sınırlarını açarak ümmet toplumu uğruna hizmet sunmaktır. Demokrasiyi, âsilerin hakkı olarak algılayan görüşler saçmadır. Biz bu görüşlerle mücadele ederiz."[301]

Bununla birlikte El Gazali, "İslam demokrasisi" ya da "İslam Şûrası" diye adlandırdığı çerçevede, dinin mutlak biçimde tartışma dışı bırakılmasını istemektedir.

Sudanlı İslamcı lider Hasan el Turabi ve Tunuslu lider Raşid el Ğannuşi'den farklı görüşler taşıdığını söyleyen El Gazali, ayrıntılarda değil ama her ikisiyle esasta (İslam toplumu kurma gibi) birleştiklerini belirtiyor.

Mısırlı köktendinci akımlara karşı olduğunu sık sık vurgulayan El Gazali, İran İslam devletinin "hataları ve sevapları" olduğunu da sözlerine ekliyor.[302] Radikallere karşı olmasına rağmen militan İs-

lamcıların yargılandığı 1993 ortalarındaki bir duruşmaya bilirkişi sıfatıyla çağrıldığında, El Gazali şu fetvayı vermişti: "İslama göre, dini eleştiren ve dinden çıkan kişinin katledilmesi vaciptir."

Öte yandan, Mısır'daki toplumun günlük yaşamını etkileyen ünlü din adamları arasında şu adlar bulunur: Şeyh Abdulhamid el Kişk, Şeyh Hafız el Selame, Şeyh Ahmet el Mehlavi, Şeyh Mutevelli el Şa'ravi vb. Bunun dışında; İslamın "siyaset değil, bir din ve inanç sistemi" olduğunu ileri sürerek radikal İslamcılarla yoğun polemikler sürdüren "liberal İslam" âlimlerini ise şöyle sıralamak mümkün: Muhammed Ahmed Halefellah, Muhammed Ammara, İsmet Sayfuldevle, Hüseyin Fevzi el Naccar, Muhammed Said el Esmai, Hüseyin Emin vs.

Dipnotlar:

(1) *Wikipedia* ansiklopedisi, "Status of Religious Freedom" maddesi, 2008.
(2) Abu Fadhl al Esnawi, "Sufi Orders in Egypt and the Position of the Egyptian Street", 2005.
(3) Salih el Verdani, *Mısır'da İslami Akımlar*, Fecr Yayınevi, İstanbul, s.17.
(4) Mahmud Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, Cem yay. İstanbul, 1990, s.28-30.
(5) El Verdani, age, s.17-27.
(6) Age, s.22.
(7) *El Şarq el Awsat*, 2 Şubat 2007.
(8) El Verdani, age. s.33.
(9) Age, s.34. Ayrıca bkz. Nazih Ayubi, *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, Cep yay. İstanbul, 1993; Paul Balta, *Dünyada İslam*, Milliyet yay. İstanbul, s.44-45, 1994; Leonard Binder, *Liberal İslam*, Reyyay. Kayseri, 1996; Jan Goodwin, *Onurun Bedeli*, Varlık yay. İstanbul, 1996; Faik Bulut, *İslam Ekonomisinin Eleştirisi*, Su yayınları, İstanbul, 1999.
(10) Olivier Roy, *Lechec de L'Islam politique*, Collection Esprit/Seuil, Ekim 1992, s.44-45. ("Siyasi İslamın Fiyaskosu" diye çevrilebilecek bu kitap, Türkiye'deki *Millîyet* gazetesinde 17-24 Şubat 1994 tarihleri arasında "İslam ve Siyaset" başlığıyla dizi olarak yayımlandı.)
(11) Age.

(12) Bruno Etienne, Paris, Hachette, 1987, s.141.
(13) O. Roy, age.
(14) Suudi gazeteci Turki el Dahil, "Arap Dünyasında Selefilik ve Seçkin Aydınlar" isimli sempozyumdaki konuşması, *el Şarq el Awsat*, 16 Ağustos 2007.
(15) Kuveyt'te oturan Mısırlı selefi din adamı Abdulrahman Abdulhalik, "Şeriat ve Hayat" programı, el Cezire.net, 25 Mart 2001.
(16) Cezayirli araştırmacı El Zubeyr Arus, adı geçen sempozyumdaki konuşması, agy.
(17) El Cezire.net, "Selefilik ve Diğer İslamcı Akımlarla Bağlantısı" başlıklı tartışma, 21 Eylül 2003; *El Quds el Arabi*, "Madawi el Raşid ve Selefi Fikrinin Eleştirisi", Londra, 5 Mayıs 2007.
(18) Suriyeli araştırmacı-yazar Muhyeddin el Lazqani, aynı sempozyumdaki konuşması, agy.
(19) David Dean Commins, *Osmanlı Suriyesinde Islahat Hareketleri*, Yöneliş yay. 1993, s. 11.
(20) O. Roy, age, s.48-49.
(21) Age, s.49.
(22) Age, s.49.
(23) Age, s.50; A. Laroui, *Islam et Modernite*, s.41.
(24) Age, s.50-51.
(25) Dr. Hasib el Samarrai, *Reşid Rıza: El Mufussir*; (Kitap, *Mezhepsizler: Efgani, Abdub, Reşid Rıza* adıyla Türkçeye çevrildi. Bilge yay. İstanbul, 1981, çeviren Ali Nar ve Sami Özbay'ın ortak özsözünden, s.XXV)
(26) Age, Masiya, Kış; İbn Hacer el Haytemi, Fetavi, s.87.
(27) Age, s.26; *Mecme-ül Ras-ül Kubra*, c.I., s.387 vd.
(28) Age, s.35.
(29) Age, s.27.
(30) Age, s.28.
(31) Age, s.XXII ve XXXII.
(32) Age, s. 44; ayrıca bkz. Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s.305; *İslam Hukukunda İçtihat*, Önsöz; S. Uludağ, *Hareket* dergisi, Ocak 1980, s.37; *Günümüz Din ve Fikir Hareketleri Ansiklopedisi*, İstanbul, 1990, s.256.
(33) S. Uludağ, *Hareket* dergisi, Ocak 1980, s.37; Topaloğlu, *Mezhepsizler*, *Nesil*, No.6-7, s. XXXXIV-V. Ayrıca Türkiyeli selefilerin görüş belirttikleri *Nesil*, *Töre*, *Düşünce* ve *Hareket* gibi dergiler vardı.
(34) Bkz. Semir Abu Hamdan, *el Hayat*, 7 Haziran 1993; İbrahim el Aris makalesi, 14 Haziran-11 Temmuz ve 22 Ağustos 1993 tarihli *el Hayat* gazetesi, Londra; Vail Abdulfettah, *el Hayat*, 24 Ekim 1993; Awad Nasır, *el Hayat*, 14 Ağustos 1993.
(35) Semir Abu Hamdan, "El Tahtawi ve el Kevakıbi'ye Göre Aydınlanma Döneminde Devlet Kavramı", *el Hayat*, 7 Haziran 1993.

(36) Ali Omlil, *El Islahiyet-ül Arabiye ve'l Devlet-ül Vataniye* (Arap Reformculuğu ve Milli Devlet), s.26.
(37) Semir Abu Hamdan, age.
(38) Age.
(39) İbrahim el Aris, *el Hayat*, 14 Haziran 1993. Ayrıca, Carboneria; 1807-1812 arasında kurulduğu sanılan kökü masonluğa dayanan cumhuriyetçi ve sosyalizan bir örgüt.
(40) Age.
(41) Age. Ayrıca bkz. *Mezhepsizler; Efgani, Abduh, Reşit Rıza*, Çev: Ali Nar-Sami Özbay, Bilge yay. İstanbul, 1981, s.86.
(42) S.A. Hamdan, age.
(43) Awad Nasır, "Cemaleddin el Afgani: Karışık Kişilik, Aydınlanmacı Kişilik", *el Hayat*, Londra, 14 Ağustos, 1993; Ali Nar Sami Özbay, Mezhepsizler, s.3.
(44) Awad, age, Ali Nar-Sami Özbay, age, s.IV.
(45) Mutaharri, *İslam Devrimi*, 3. basım, İstanbul, Akademi yay. İstanbul, 1989, s.53-54; Ali Nar-Sami Özbay, age, s.3 ve 4; Hayrettin Kahraman, *Nesil*, 11/33; Ali Şeriati, *İslam Sosyolojisi Üzerine*; Ahmed Emin, *Zuama-ül İslah* (Islahat Öncüleri); H. Kahraman, *Mukayeseli İslam Hukuku, İslam Hukukunda İçtihat*; Corci Zeydan, *Arap Medeniyetini Kuranlar*, s.77.
(46) Awad Nasır, age.
(47) Awad Nasır, age; A. Nar-S. Özbay, age, önsöz, XIX-XX, s.4-13; Reşid Rıza, *Tarih-ül Ustaz-il İmam* (Önder Üstadın Tarihi), c.I, s.27.
(48) A.Nar-S. Özbay, age, s.24-25.
(49) *Büyük Larousse* (Milliyet), C.5., Afgani maddesi.
(50) Age; A. Nar-S. Özbay, age, s.30-31; Abdulkadir el Mağribi, s.31 vd; R. Rıza, *Tarih-ül Ustaz-il İmam*, C.I. s.24.
(51) Age, s.25-27.
(52) Aktaran A. Nar-S. Özbay, age, s.38-39-40; Abdulkadir el Mağribi, *Cemaleddin Afgani*, s.62.
(53) Muhammed Abdu, *El Menar*, 12/239; Ahmed Emin, *Zuama-ül İslah*, s.74-75.
(54) A. Nar-S. Özbay, age; M.S. Ramazan el Buti, *Mezhepsizlik*
(55) Aktaran A. Nar-S. Özbay, age, s.38-39.
(56) Awad Nasır, age; Abdulkadir el Mağribi, age, s.32.
(57) Mirza Lütfullah Han, *Cemaleddin Esedabadi*, C.2, Beyrut, 1884; *Hatırat-ı Cemaleddin*, Mahzumi Paşa, s.44; R. Rıza, *Tarih-ül Üstaz-il Azam*, s.75; Awad Nasır, age; Dr. Ali Şeleş, *El Masoniyye Fi Mısır* (Mısır'da Masonluk), Kahire, 1993.
(58) Awad Nasır, age, A. Nar-S. Özbay, age, Önsöz XXI.
(59) Mutaharri, age; s.53-54; Ali Şeriati, age.
(60) Abdulkadir el Mağribi, s.32.
(61) *Büyük Larousse*, ilgili madde; Awad Nasır, age.

(62) Age, yazılar.
(63) Awad Nasır; age. Öte yandan İran'ın hayatta olmayan teorisyenlerinden Mutaharri (age, s.53-54), Hindistanlı Ahmed Han'ın İngilizlere hayran bir işbirlikçi olduğunu ileri sürerek Afgani'ye hak veriyor.
(64) Awad Nasır, age; *Büyük Larousse*, ilgili madde.
(65) Age; Ali el Vardi, *Modern Irak Tarihinde Toplumsal Gözlemler*, Londra, 1992.
(66) Age; *B. Larousse*, ilgili madde.
(67) Age; ayrıca Awad Nasır, Suikastçı Mirza adını şöyle belirler: Mirza Muhammed el Kirmani.
(68) Ali Şeleş, *Cemaleddin Afgani-Riyad-ül Reis*, Kahire
(69) *M. Abdu'nun Hatıratı*, (derleyen Tahir el Tannahi, Kahire, 1993); öte yandan Corci Zeydan'ın, Şii olduğu için Afgani'yi övdüğü söylenir.
(70) *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*, İletişim yay. İstanbul, 1991, s.34-36.
(71) İbrahim el Aris, *el Hayat*, 11 Temmuz 1993; Adil Abdulsamed, *el Arab* gazetesi, 16 Haziran 1993; A. Nar-S. Özbay, age, s.57; Corci Zeydan, *Arap Medeniyetini Kuranlar*, s.77.
(72) *Yeni Çağda İslam Büyükleri*, s.280.
(73) Üstad Mahmud Şehate, *Menhec-ül İmam* (İmamın Yöntemi), M. Abdu, s. 14.
(74) İ. el Aris, age.
(75) Tahir el Tannas, *el Arab*, 16 Haziran 1993.
(76) Ahmed Emin, *Zuama-ül Alem* (Dünya Liderleri), s.309.
(77) A. Nar-S. Özbay, s.61-63.
(78) İ. el Aris, age; A. Nar-S. Özbay, age, s.63.
(79) Age.
(80) Dr. Hasib el Samarrai, *Mezhepsizler* (A. Nar-Sami Özbay çevirisi), s.63; İ. el Aris, age.
(81) Muhammed Sabih, Muhammed Abdu, s.70.
(82) A. Nar-S. Özbay, age, s.69-71; Şekip Arslan, *Seyyid Reşid Rıza ve 40 Yıllık Dostluk*, s.22; İbrahim el Aris, *el Hayat*, 22 Ağustos 1993.
(83) İ. el Aris, age.
(84) Age; A. Nar - S. Özbay, age, s.82-83.
(85) Şekip Arslan, age.
(86) A. Nar- S. Özbay, age, s.86-89.
(87) Age, s.90-91.
(88) Age, s.97-99.
(89) Age, s.101-131; ayrıca *El Menar* gazetesinin 458 ve 11/317. sayıları.
(90) Age, s.171-201; ayrıca *El Menar* gazetesinin, 1/6 ve 3/114-117. sayıları.
(91) İsmail Kara, *Hareket* dergisi, İstanbul, 10/s.7.
(92) Leonard Binder, *Liberal İslam*, Rey yay. Kayseri, 1993-1996; Nazih Ayubi, *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, Cep Yay, İstanbul, 1993.
(93) Abdultevab Yusuf, "Siviller ile Dinciler Arasında Yenilenen Mücadele" 1996.

(94) Abdultevab, agy.
(95) Agy.
(96) El Arabiye.net web sitesi ve *el Hayat* gazetesi, 1 Aralık 2008.
(97) S. el Verdani, *Mısır'da...*, s.40-41; "İçişleri eski Bakanı El Nebevi İsmail'in Anıları," *el Hayat* gazetesi, 12-15 Mayıs 1995.
(98) Abdulrahim Ali, *İslamcı Hareketler Ansiklopedisi*, "İhvan" maddesi, Kahire, 2008.
(99) Hasan el Benne, *Kongre Risalesi*; ayrıca bkz. Ayubi, age; Binder, age.
(100) Age, s.46; Ayubi, age; Binder, age; *el Hayat*, 25 Nisan 1995 ve 19 Kasım 1996.
(101) El Verdani, age.
(102) Age; Ayubi age; Binder, age.
(103) "Kanunun Islahı", *el Arab*, 30 Temmuz 1992; *Wikipedia*, "Muslim Brotherhood" maddesi.
(104) Age; Ayubi, age; Binder, age.
(105) Mısırlı yazar Ebu'l Ala Madi, "Müslüman Kardeşlerin Örgütsel Yapısı", el Cezire.net, 3 Ekim 2004.
(106) Ebu'l Ala Madi, agy.
(107) *El Şarq el Awsat*, 31 Ağustos 2006.
(108) Abdullah bin Becad el Uteybi makalesi, *El İttihad* gazetesi, BAE, 17 Kasım 2008.
(109) Mısırlı yazar Mücahid Halef, *El Kardawi ve Müslüman Kardeşler* isimli kitap, Kahire, 2008; *El Vatan* gazetesi, Riyad, Kasım 2008.
(110) El Arabiye.net, 10 Eylül 2008.
(111) ABD'de yaşayan Moritanyalı yazar Muhammed el Muhtar el Şanqiti, "İhvan Önderliğinin Açmazları", el Cezire.net, 3 Ekim 2004.
(112) Agy.
(113) Agy.
(114) Valerie Hoffman, "An Islamic Activist: Zaynab al Ghazali", *Women and the Family in the Middle East*, Texas Üniversitesi, 1985; Mahmood Saba, *Politics of Piety: The Islamic Revival and Feminist Subject*, Princeton Ünversitesi, 2005; *Wikipedia*, 21 Ekim 2008.
(115) Jan Goodwin, *Onurun Bedeli*.
(116) El Cezire.net, 18 Eylül 2000; el Arabiye.net, 17 Aralık 2007.
(117) El Cezire.net, "Müslüman Kardeşler'in Yetmiş Yılı" isimli açık oturum, 1 Mart 1999, el Arabiye, net, 30 Kasım 2008.
(118) Abdulrahim Ali, *İslamcı Hareketler Ansiklopedisi*, "İhvan" maddesi, Kahire, 2008.
(119) Halil Ali Haydar, "İhvan ve Ölüm İmalatı", *El İttihad* gazetesi, Birleşik Arap Emirlikleri-BAE, 27 Mayıs 2007.
(120) Graham Fuller, "Prens Naif ve Müslüman Kardeşler" isimli makalesi, el Cezire.net, 17 Mayıs 2006.

(121) Abdulrahim Ali, El Arabiye.net, 30 Kasım 2008. Ayrıca bkz. Faik Bulut, *Cihat Yolcuları: El Kaide'nin Sırları*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2008.
(122) Salih el Verdani, age, s.68.
(123) Age, s.68.
(124) Age, s.68.
(125) Age, s.69.
(126) El Arabiye.net, 30 Kasım 2008.
(127) M. Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, s.35-36.
(128) *El Hayat*, 28 Temmuz 1992.
(129) *El Mısri el Yom*, Kahire, 22 Temmuz 2008; *el Şarq el Awsat*, 23 Temmuz 2008, el Arabiye.net, 23 Temmuz 2008; *El Quds el Arabi*, 23 ve 27 Temmuz 2008.
(130) *El Şarq el Awsat*, 24 Temmuz 2008.
(131) Abdulrahim Ali, *İslamcı Hareketler Ansiklopedisi*, "İhvan" maddesi, Kahire, 2008.
(132) Muhammed bin el Muhtar el Şanqiti, el Cezire.net, 3 Ekim 2004.
(133) *El Quds el Arabi*, 20 Ağustos 2008.
(134) *El Quds el Arabi*, Londra, 26 Haziran 2008.
(135) *El Quds al Arabi*, 30 Temmuz 2008.
(136) Mustafa Yürekli, *Dirilere Ağıt*, İstanbul, Akabe yay. 1988, s.62.
(137) Age, s.63-64; Abdultevvab Yusuf, age; Ayubi, age.
(138) Age, s.64-65; H. Kâmil Yılmaz, *Seyyid Kutub*, İstanbul, 1980, s.82.
(139) Age, s.65-106.
(140) Ayrıntılar için bkz. Ayubi, age; Binder, age; Jan Goodwin, *Onurun Bedeli*. Enver Sedat-İslamcı ittifakına ilişkin leh ve aleyhteki görüşlerin öğrenilmesi açısından *el Hayat* gazetesinde yayımlanan Vahid Abdulmecid'in 8 Ekim; Ahmed Abdulhafız ile Muhammed Saad Ebu Amid'in 23 Ekim; Ebu'ul Ala Madi'nin 3 Kasım 1996 tarihli makalelerinin okunmasında yarar var.
(141) S. el Verdani, age, s.60/61; Sefer Turan, "Mısır İslami Cihad Örgütü", *Dünya ve İslam* dergisi, İstanbul, Bahar/1992, s.30; Ayubi, age; Binder, age.
(142) *El Devam*, Mart-Kasım 1978.
(143) Age, Ağustos 1978.
(144) El Verdani, age, s.66-69. Ancak El Tılmısani, eylemci İslamcıların, birini kâfir ilan etmelerini anlayışla karşılamıştır; bkz. *Dünya ve İslam*, Bahar 1992, s.30.
(145) *El Arab*, 19 Kasım 1992.
(146) El Verdani, age, s.65.
(147) İbrahim Derviş makalesi, *El Quds el Arabi*, 30 Ekim 2006.
(148) Sayyed Wild Abah, "Sartre and Sayyid Qutb: In their Memory", *Al-sharq al-Awsat*, 18 Ekim 2006.
(149) Rıdvan el Seyyid makalesi, *el Şarq el Awsat*, 10 Ekim 2006.

(150) Sayyed Wild Abah, "Sartre and Sayyid Qutb", *al-Sharq al-Awsat*, 18 Ekim 2006.
(151) Nazih Ayubi, *Arap Dünyasında Din ve Siyaset* "Müslüman Kardeşler" bölümü.
(152) El Arabiye.net, 21 Şubat 2008.
(153) Hasan el Benne, *Biat Risalesi*.
(154) Müslüman Kardeşler web sitesi, 2008.
(155) *El Mecelle* dergisi, 19 Aralık 1984; *El Muhtar el İslami*, 1984.
(156) Rıdvan el Salih, agy.
(157) İslamcı örgütler uzmanı Mısır yazar Kemal Habib'in Arapça makalesi, el Cezire.net, 17 Mayıs 2006.
(158) Kemal Habib, agy.
(159) Şefik Şuqeyr makalesi, el Cezire.net, 3 Ekim 2004; İbrahim Biyumi Ğanim, *İmam Hasan el Benne'nin Siyasi Düşüncesi*, Kahire, 2004; Muhammed el Evva, *Mısır Siyasi Düşüncesinde İslami Fikriyat*, Kahire, 2003.
(160) Tarık el Beşeri, "Çağdaş Tarihte Siyasal İslam Fikriyatının Genel Hatları", alıntılayan el Cezire.net, 3 Ekim 2004.
(161) H. Kâmil Yılmaz, *Seyyid Kutub'un Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, İstanbul, Hikmet yay. s.19.
(162) Age, s.17.
(163) M. Yürekli, age, s.9-13.
(164) Age, s.57; H. Kâmil Yılmaz, s.68.
(165) Age, s.58; H. K. Yılmaz, s. 19-20.
(166) Age, s. 10.
(167) H. K. Yılmaz, age, s.118.
(168) A. Nuri Karaoğlu, *Müslüman Kardeşler Teşkilatı*, İstanbul, s.29'dan aktaran M. Yürekli, age, s.61-62.
(169) H. K. Yılmaz, age, s.35-39.
(170) Age, s.45-46'dan aktaran M. Yürekli, age, s.115-117.
(171) El Verdani, age. s.92.
(172) Age, s.95.
(173) El Arabiye.net, 16 Kasım 2008.
(174) El Cezire.net, "Müslümanlar Kardeşler'in Yetmiş Yılı" isimli açık oturum, 1 Mart 1999; "Müslüman Kardeşler, Nereye?" başlıklı dosya, 3 Ekim 2004.
(175) Rıdvan el Seyyid, agy.
(176) Agy.
(177) Agy.
(178) El Verdani, age.
(179) El Verdani, age; Rıdvan el Seyyid, agy; Sayyed Wild Abah, agy.
(180) El Verdani, age, s.75.

(181) Age, s.76.
(182) Age, s.78.
(183) Age, s.82.
(184) Seyyid Kutub, *Fi Zilal-il Kur'an* (Kur'an-ın Gölgesinde)
(185) Seyyid Kutub, "Yoldaki İşaretler".
(186) Age.
(187) S. el Verdani, age.
(188) Menal Lütfi, "The Brotherhood and America: Müslüman Kardeşler ve Amerika", *al-Sharq al-Awsat*, 14 Mart 2007.
(189) El Cezire.net, "Müslüman Kardeşler'in Yetmiş Yılı" isimli progam.
(190) Abdulrahim Ali, *İslamcı Hareketler Ansiklopedisi*, "İhvan" maddesi, Kahire, 2008.
(191) Menal Lütfi, "The Brotherhood and America: Müslüman Kardeşler ve Amerika", *al-Sharq al-Awsat*, 12 Mart 2007.
(192) Menal Lütfi, agy.
(193) Agy.
(194) Agy. 13 Mart 2007.
(195) Agy.
(196) Mısırlı yazar Emil Emin'in makalesi, *el Hayat*, 11 Ocak 2006.
(197) Adrian Morgan, "The Muslim Brotherhood's Long-Standing War On The West-3", Most Wanted Terrorist web sitesi, 9 Haziran 2007.
(198) Agy.
(199) Mısırlı gazeteci-yazar Salah el Arabi'nin makelesi, *El Quds el Arabi*, 11 Mart 2008.
(200) *El Şarq el Awsat*, 24 Mayıs 2007.
(201) *El Ehram* gazetesi, Kahire, 16 Haziran 2008.
(202) El Verdani, age, s.146-147.
(203) Age, s.153-154.
(204) El Verdani, age, s.159.
(205) *El Hayat*, 13 Kasım 1992; Ayubi, age, *el Hayat*, 23 Kasım 1996.
(206) El Verdani, age, s.158/160.
(207) Age, s.97-98; *el Hayat* gazetesi, 25 Nisan 1995, 19 Kasım 1996.
(208) *El Hayat*, 28 Temmuz 1992; Sefer Turan, age, *Dünya ve İslam*, s.30.
(209) *El Arab* gazetesi, 30 Temmuz 1992; *el Hayat*, 19 Kasım 1996.
(210) İhvan'm vefat eden mürşidi Ömer el Tılmısani, "1954'te çok işkenceden geçtik. Bunu yapanlar mümin olamazlardı" diyerek, Mısır'daki İslamcıların, İslamcı olmayan her şeyi kafir ilan etmelerinin pratik nedenine parmak bastı. Bkz. *Dünya ve İslam*, Bahar/1992.
(211) El Verdani, age, s.92.
(212) Age, s.100.
(213) *El Hayat*, 28 Temmuz 1992.

(214) El Verdani, age, s.101.
(215) Age, s.114.
(216) Age, s.104.
(217) Age, s.107.
(218) Adil Dessuqi, el Tekfir ve'l Hicra Örgütü'ne ilişkin makale, *el Hayat*, 19 Kasım 1996.
(219) *El Musavvar* Dergisi, 22 Ocak 1982'den aktaran Sefer Turan, age.
(220) El Verdani, age, s.112-115.
(221) *El Arab*, 30 Temmuz 1992; Ayubi, age, *el Hayat*, 19 Kasım 1996.
(222) Adil Desuqi'nin el Tekfir hakkındaki makalesi, *el Hayat*, 19 Kasım 1996).
(223) *El Hayat*, 28 Temmuz 1992.
(224) *El Arab*, 30 Temmuz 1992.
(225) *El Verdani*, age, s.121.
(226) *El Hayat*, 8-23 Ekim, 23 Kasım 1996 tarihli makaleler.
(227) *El Arab*, ags; El Hayat, ags.
(228) *El Arab*, ags.
(229) *El Hayat*, 30 Ağustos 1993, Kahire-Londra, Kopenhag. Cihad önderleri ise tersi görüşteler.
(230) *El Hayat*, 25 Nisan 1995, 3 Kasım 1996.
(231) El Verdani, age, s.122.
(232) Age, s.127.
(233) Age, s.131-132; *el Hayat*, 25 Nisan 1995, 3 Kasım 1996.
(234) Age, s.134. İslami Cemaat sözcüsü Hıristiyan-Müslüman çatışmasının bir devlet tertibi olduğunu iddia ederken, Dirot kentinde bir günde 13 Kıpti öldürülmesini ise "özel bir durum ve Müslümanların kendilerini savunması" diye gerekçelendiriyor, *el Hayat*, 30 Ağustos 1993.
(235) S. el Verdani, age, s.136.
(236) İslami Cemaat sözcüsünün el Hayat ile söyleşisi, 30 Ağustos 1993.
(237) *El Hayat*, 28 Temmuz 1992.
(238) *El Hayat*, 13 Kasım 1992.
(239) *Sefer Turan*, "Mısır İslami Cihad Örgütü", *Dünya ve İslam*, Bahar/1992, s.31.
(240) *El Hayat*, 30 Ağustos 1993.
(241) S. Turan, agy, s.31-32.
(242) Turan, agy; ayrıca bkz. *el Hayat*, 25 Nisan 1995, 20 Mayıs 1995, 3 Kasım 1996.
(243) *El Hayat*, 16 Ekim 1993; *El Mecelle* dergisi, Londra, 3-9 Ekim 1993.
(244) *El Hayat*, 25 Nisan 1995.
(245) *El Hayat*, 25 Nisan 1995.
(246) İhvan önderlerinden mühendis Ebu'l Ala Madi'nin makalesi, *el Hayat*, 3 Kasım 1996.
(247) Mısır İçişleri eski Bakanı el Nebevi İsmail'in anıları, *el Hayat*, 20 Mayıs 1995; Reuter, Anadolu Ajansı, 17 Mart 1997 bülteni.

(248) Aktaran S. Turan, age, s.32
(249) Age.
(250) *Risale*, s.140-142'den aktaran S. Turan, age, s.33.
(251) O. Roy, *L'echec de L'İslam politique*, editions du Seuil, Paris, 1992, s.93-98.
(252) Adil Dessuki, "Talai-ül FethKendini Kanıtlamak İstedi", *el Hayat*, 23 Ağustos 1993.
(253) *El Hayat*, 16 Ekim 1993.
(254) *El Hayat*, 16 Ekim 1993.
(255) *El Hayat*, 23 Ağustos 1993.
(256) *El Hayat*, 4 Eylül 1993.
(257) S. el Verdani, age, s.166.
(258) *El Hayat*, 28 Temmuz 1992; *el Arab*, 30 Temmuz 1992.
(259) "İslamcı tutukluların bulunduğu cezaevinde aynı ad ile bir yayın organı bulunuyor. Farklı fraksiyonların ortak platformu olarak kullanıyor." *El Hayat*, 18 Temmuz 1993.
(260) El Zümer'in hangi örgüte ait olduğu hâlâ tartışmalı. İslami Cemaat'e göre (*El Hayat*, 30 Ağustos 1993) Şura Meclisi üyesi, Cihad sözcüsüne göre (*El Hayat*, 16 Ekim 1993) yeni Cihad önderi.
(261) *El Mecelle* dergisi, Londra, 17-23 Mart 1993; *Wikipedia* "Omar Abdul-Rahman" maddesi
(262) WAMY, *Günümüz Din ve Fikir Hareketleri Ansiklopedisi*, Risale yay. İstanbul, s.35
(263) S. el Verdani, age, s.172-173.
(264) Evan F. Kohlmann, "Al-Qaida's Jihad in Europe", *Berg Publishers*, 25 Kasım 2004.
(265) Agy.
(266) S. el Verdani, age. s. 172-73
(267) *El Hayat*, 13-14 Kasım 1992; "Eski İçişleri Bakanı El Nebevi İsmail'in Anıları", *El Hayat*, 20 Mayıs 1995.
(269) *El Hayat*, 16 Ekim 1993.
(269) *El Hayat*, 16 Ekim 1993.
(270) El Cezire.net, "Aktüel Sorunlar" başlıklı açık oturum, 11 Temmuz 2002; Mısırlı İslamcı avukat Muntasar el Zeyyat makalesi, el Cezire.net, 17 Mayıs 2006; *el Şarq el Awsat*, 30 Ağustos 2006.
(271) *El Şarq el Awsat*, Arapça baskısı, 26-30 Ağstos 2006, *al Sharq al Awsat*, İngilizce baskısı, 1 Eylül 2006.
(272) *El Şarq el Awsat*, 22 Şubat ve 6 Nisan 2008.
(273) *El Şarq el Awsat*, 6 Temmuz 2007 ve 26 Haziran 2008.
(274) *El Hayat*, 7-13 Aralık 2007; Dr. Abdulvahab el Efendi makalesi, *El Quds el Arabi*, 22 Ocak 2008.
(275) *El Hayat*, agy.

(276) Faik Bulut, *Cihat Yolcuları: El Kaide'nin Sırları, 2008.*
(277) *El Şarq el Awsat*, 18 Kasım 2008.
(278) *El Şarq el Awsat*, 17 Nisan 2007.
(279) *El Hayat*, 2 Kasım 1996, 9 Ocak ve 16 Mart 1997.
(280) *Al Ahram Weekly*, 28 Eylül-4 Ekim 1995.
(281) Abdulhalim Kandil, "Ütopya Peşinde Ömrünü Tüketen Bir Adam", *El Quds el Arabi*, 11 Ağustos 2008.
(282) Gamal Essam el-din: "Ibrahim Shukri: A Socialist Reformer", *Al Ahram Weekly*, Kahire, 14-20 Ağustos 2008.
(283) *Wikipedia*, "Socialist Labour Party" maddesi, Kasım 2008.
(284) *El Şarq el Awsat*, 9 Ağustos 2007.
(285) El Arabiye.net, 9 Aralık 2008.
(286) Ali el Seyyid, "Aşırı Cemaatler, Güvenlik Örgütlerine Sızdı", *El Arab*, Londra-Kahire, 2 Eylül 1992.
(287) *El Mecelle*, Londra, 4-10 Temmuz 1993.
(288) *El Vatan el Arabi* dergisi, 27 Kasım 1992; *el Hayat*, 10-11 Eylül-19 Kasım 1992; *el Mecelle*, 25 Kasım-1 Aralık 1992; Aydınlık, İstanbul, 27 Şubat 1994; Ayubi, age.
(289) *El Mecelle*, 25 Kasım-1 Aralık 1992.
(290) *El Hayat*, 30 Temmuz 1992.
(291) Cihad yayınlarından alıntılayan *El Hayat*, 30 Temmuz 1992.
(292) Agy.
(293) Age. İslami Cemaat yayını, age.
(294) Cihad yayını, age.
(295) İslami Cemaat yayını, age.
(296) *El Hayat*, agy.
(297) *El Vasat* dergisi, Londra, 14 Aralık 1992.
(298) *El Arab*, 23 Kasım 1992
(299) *El Hayat*, 14 Ağustos 1992.
(300) Age. Ayrıca Gazali'nin Cezayir İslamlaşmasındaki rolü için bkz. Faik Bulut, *Şeriat Gölgesinde Cezayir*, Cem yay. İstanbul, 1994.
(301) Bulut, age.
(302) Age.

II

SURİYE

SURİYE

2008 verileriyle 19 milyon nüfuslu Suriye'de, çoğu Hanefi mezhebinden olan Sünnilerin oranı %74; Şii, İsmaili, Dürzi ve Alevi (Nusayri) toplamı %16, Hıristiyan oranı ise %10'dur.

İslamcı bir yazarın verdiği rakamlar ise şöyledir: Sünni Arap %70; Sünni Kürt %8; Sünni Çerkes %1 kadar. Şii %1; Alevi (Nusayri) %8-9; Dürzi %2-3; Hıristiyan %8; İsmaili ve Yezidi benzeri inanç mensupları %1'den az.[1]

Şimdi, politik İslamın Suriye'deki tarihi serüvenini mercek altına alabiliriz.

Osmanlı Dönemi Islahatçıları

Siyasal İslam uzmanlarından Fransız araştırmacı Olivier Roy, ulema ve mollalar için şu tanımı yapar: "Siyasal sistemin niteliğini sorgulamadan, şeriatın tam anlamıyla yürürlüğe konmasını talep eden kesim. Ulemanın bu tutumu, kelimenin dar anlamıyla fundamentalizm (köktendincilik – F.B.) olarak adlandırılır. Bu köktendincilik içinde iki akım ayırt edilebilir. Biri gelenekçi, öteki ıslahatçı. Gelenekçi, temel ilke olarak "taklidi" alır, yani kendisinden önce söylenmiş olanları kabul etmekle birlikte en küçük yeniliği reddeden büyük mezheplerden (Hanefilik, Şafilik, Malikilik, Hanbelilik) birine katılır. Şeriata bakış açısı temelde hukuki (fıkhi – F.B.) ve ahlakidir. Geleneği, halk dindarlığını, sapma (bidat) ve hurafeleri eleştiren (modern) ıslahatçılık (reformculuk-tecditçilik) ise temel metinlere (nass – F.B.) dönmek ister. (Modern) Islahatçılar, genellik-

le dış tehditlere karşı çıkmışlar; köktendincilik ile İslamcılık arasındaki geçişi sağlayan Selefiye adlı softa akım, 19. yüzyılda, yukarıda belirtilen ıslahatçı çizgide ortaya çıkmıştır. 9. yüzyıl boyunca Batı karşısında iki tür direniş biçimi siyasi sahnede boy gösterdi: Biri köylü ve dinsel, öteki kentli ve milliyetçi. Genellikle ulema ve dinsel tarikatların reisleri (şeyhleri), "cihat" parolasını ortaya attılar ve kabile konfederasyonları kurdular. Kabileleri birleştirmek için, şeriatı, örf-âdet-töre yerine geçirdiler. Mollaların köktendinciliği, siyasal bir güce dönüştü. İkinci direniş biçimi, kentli ve batılılaşmış seçkinlerce modern devletlerin kurulmasıdır (Mısır, İran, Türkiye). 19. yüzyılın ikinci yarısında, İslamiyet çerçevesinde Müslüman dünyanın geri kalmışlığı üzerinde düşünmeye çabalayan bir düşünce akımı vardı: Cemaleddin el Afgani, Muhammed Abdu, Reşid Rıza... vs tarafından temsil edilen selefilik, 'seleflere' (çok önceki örnek İslam toplum modeli – F.B.) dönüş hareketidir. Bu hareket, bütün reformcu hareketler gibi, örf-âdet hukukunu, dervişliği (sufilik vs – F.B.) ve öteki dinlerle yakınlaşmayı reddetti. Fakat dine sonradan eklenen her şeyi bir kenara atarak haleflerini (ardıllarını) geçti. Selefilik, ıslahat (toplumu ıslah etme anlamında – F.B.) mantığını sonuna kadar götürür. Daha önce yapılmış açıklama ve tefsirleri göz önüne almaksızın, temel metinlere (Kur'an nassları ve Peygamber sünneti) yorum getirme, yani içtihat yapma hakkını talep eder... Selefi düşünce, siyasal planda ise geleneksel kalır. Mevcut Müslüman hükümetleri toptan mahkûm ettikleri görülmez."[2]

Suriye İslam Islahatçıları ya da selefi hareketinin öncüleri arasında üç isim özellikle önemlidir. Ahmed ibn Teymiyye (ölümü 1328), Cemaleddin-i Kasımi (ölümü 1914) ve Abdurrezzak el Bitar (ölümü 1917). Son ikisi, "Devatuna" (Çağrımız) başlığıyla bir bildiri kaleme alarak şunları dile getirmişlerdi: "Kur'an'a dönün! Sünnet'e dönün ve onları takva sahibi atalarımızın anladığı şekilde anlayın! Müslümanları, bu dinin gereklerine uygun tarzda hareket etmeye

çağırın! Müslümanları, şirkin her türüne karşı uyanık bulunmaya çağırın! Hür İslami düşüncenin İslami kurallar çerçevesinde yeşermesi için gayret sarf edin! Bir İslami müessese kurun ve Allah hukukunu o şekilde yeryüzünde tatbik edin!.."[3]

Batılı araştırmacı ve Pennyslvania, Dickinson College Tarih Bölümü öğretim görevlisi David Dean Commins, "El Kasımi" ailesinden baba Muhammed Said'i, (1843-1890) ömrü boyunca gelenekçi ulemadan sayıyor, ancak bu zatın hayatının son yıllarında ıslahatçı görüşler taşıdığını ileri sürüyor. Benzer biçimde baba El Kasımi'nin büyük oğlu Cemaleddin (1866-1914) "boynuz kulağı geçer" deyimine uygun olarak "dinin aslına rücû" gibi temel ıslahatçı görüşü kararlılıkla savunmuştur.[4] Böylece, Suriye'deki Islahatçı İslamcı akım; "İslamın töresel ana kaynağına ve *nass*'a (Kur'an'ın temel değişmez metinleri ile Peygamber sünnetine) dönüş ve Arap milliyetçiliği zemininde 1880'lerde ortaya çıktı. 1914'e kadar gerek ulemadan (gelenekçi kesim) gerekse genç mütefekkirlerden (Islahatçı İslam düşünürlerinden) büyük bir yandaş kitlesi buldu."[5]

O tarihte Lübnan, Filistin, Ürdün ve Suriye'ye başkentlik yapan Şam'daki "kitabi reform/ıslahat", tarihsel çerçeve olarak Osmanlı bürokratik reformu ile iç içe geçmiş olup, İslami inanç ve teamülleri ıslah (yola getirme ya da tasfiye edip arındırma) etmeyi hedeflemişti, çünkü, 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Sarayı, gerek dini personelin gerekse dini kuralların yönetim, hukuk ve eğitim alanlarındaki geleneksel rolünü değiştiren bir dizi önleme başvurmuştu. 19. yüzyılın ikinci yarısında, bu reformlar nihayet Payitaht'tan taşraya (Şam, Beyrut, Kahire, Kudüs vs) yansıdığında, Arap kentsoylularını da değişime uğrattı. Yüzyıllarca kentsoylu üst tabakadan oluşan (gelenekçi) ulema, Tanzimat reformlarıyla birlikte ani bir itibar kaybına uğramış; kimi alanlardaki batılı "laik" uygulamalar (özellikle eğitim, okul vs), ulemanın egemenliğini zayıflatmıştı.[6]

Şam ulemasının önemi dini bilgisinin pratikteki ifadesi olan ibadet, eğitim ve hukuk alanındaki seçkin rolünde yatmaktaydı. 1890

yılında Şam'da, 200'ün üzerinde cami, yaklaşık 200 türbe ve ziyaretgâh ile 14 Sufi cemiyeti (ya da zaviyesi) vardı. Yükseköğrenim, Şam camilerinde ve 39 medresede yapılıyordu. Ayrıca 1850'de, altı Şeriat Mahkemesi bulunuyordu. Ulema; eğitim, din ve kültür bakımından buralara tam egemendi. Üstelik sınıfsal, siyasal ve toplumsal itibarları da bir hayli yüksekti.[7]

Ortak statü dahilinde ulema tabakası zengin, orta halli ve fakir şeklinde kategorilere ayrılırdı. Kayıtlı belgelere bakılırsa, 1890-1910 arasında 13 âlim, 50 bin altın liranın üstünde mal varlığına sahipti. 106 âlim, 12 ila 30 bin altın liralık ve 30 âlim de 1000-5000 altın liralık miras bırakmıştı. Zengin ulema, en fazla nüfuz içeren dini mevkileri işgal ederken, gerek günlük hayat gerekse törensel münasebetlerle toplumun dini ve ahlaki ideallerinin dile getirilmesine öncülük etmekteydi.[8] Osmanlı'yla temas edenler hep bu zengin ve varlıklı ulema idi. Orta halli ulema daha alt kademelerde çalışır, aynı zamanda Osmanlı ile nadiren temas halinde olurdu.[9]

Şam ulemasının konumu, dini bilgiyle ilintilenen önemiyle yakından bağlantılıydı. 1860'tan önce Ulema-i Kebir (zengin ve varlıklı Büyük Ulema), kentin siyasi ve ekonomik seçkin sınıfının bir parçasıydı. Ulema, çok varlıklıdan orta halli ve görece yoksula kadar değişen oranlarda maddi imkânlara sahipti.[10]

19. yüzyılın sonunda, Şam ulemasının itibarları şu olaylardan ötürü zedelendi: Tanzimat reformları, ulemanın dini, siyasi, ekonomik ve özellikle sınıfsal konumunu sarstı. Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanıyla başlayıp İbrahim Paşa isyanıyla devam eden Mısır ordusunun Osmanlı'ya karşı Lübnan ve Suriye'yi işgal etmesi, Müslüman seçkin sınıfın (özellikle Osmanlı işbirlikçisi yerli kesim) ekonomisine darbe vurdu, çünkü İbrahim Paşa, o zamana kadar Şam'a girmesi yasak olan Hıristiyan tefeci-tüccar takımını, ilk kez hem de at sırtında Şam'a soktu. Onlara ticari kolaylıklar tanıdı.[11] Tanzimat Fermanı'yla batılı kapitalist devletlere açılan Osmanlı pazarları (Beyrut, Şam, Kudüs vs), rekabet gücünü yitirip geriledi.[12] Ayrıca, Tan-

zimat'la birlikte Araplar arasında yavaş yavaş milli duygular kıpırdanmaya başladı. İslamiyet gözden düştü; "geriliğin nedeni İslam dini" olarak algılandı. Dolayısıyla ya İslamın modernleştirilip ıslah edilmesi ya da bunun yerine batılı ideolojilerin alınması düşüncesi yeşermeye başladı. Zaten Avrupa ülkeleri, Osmanlı ve dolayısıyla İslam için sürekli bir askeri tehdit oluşturuyordu. Osmanlı da habire geriliyordu.

Anlatılan nedenlerle, Şam uleması ile genç düşünürler arasında, "gerçek dine dönüş" akımı gelişerek "El Selefiyye" adı verilen genel hareketin bir parçasını oluşturdu.[13] Selefiler, dönemsel olarak dogmatik Vahabilik ile bir olup, gelenekçi (Osmanlıca desteklenen) Şam Sufilik akımlarına karşı çıktılar; kimi zaman ise, Arap milliyetçileri ve orta halli ulema ile birleştiler.

Suriye Selefiliğinin İslami Yorumu

Vahabiler çok bağnaz ve kan dökücü olduklarından, ara sıra selefiler arasında kendilerine (İslam-Arap sentezi temelinde) sempati duyan olmuştur. Ancak Şam uleması, bu harekete soğuk bakmıştır. Vahabilik görüşünü sıcak karşılayan biricik Şamlı din âlimi Şeyh Muhammed el Atar (ölümü 1827) idi.[14]

Şam'da dini ıslahata yol açan ünlü aile, Bağdat kökenli El Alusi'dir. Ayrıca, Fransız işgaline karşı direnip Suriye'ye sürülen Cezayirli Emir Abdulkadir'in Şam selefileri üzerinde siyasi/dinsel etkisi olmuştur: Islahatçı İslamın "fikir babası" olarak bilinen Cemaleddin el Afgani ile Mısırlı öğrencisi Muhammed Abdu ve Lübnanlı Dürzi lider Şekip Arslan da bu alanda anılmaya değer adlardan.

Öte yandan, Kürtlerin de önemli ölçüde benimsedikleri Nakşibendilik ve onun Halidiye kolu, Şam'daki dini ıslahat hareketlerine katkıda bulundu. Katkısı olan diğer adları da şöyle sıralamak mümkün: Abdulrezzak el Bitar, Abdulgani el Guneymi, Tahir el Cezayiri ve El Kasimi ailesi.[15]

Ulema ailesinden Cemaleddin el Kasımi, bunlar arasında, özel bir önem kazanır, çünkü Suriye selefilik hareketinin fikir adamıdır. El Kasımi'yi şöhrete ulaştıran şey, Aralık 1895'te Ennabe Camisi'nde yapılan toplantılarda çıkan dini tartışmalardır. Buna "Müçtehitler Hadisesi" de denilir ki; beşinci toplantıda, Şam ulemasının seçkin adları önünde yapılan tartışmalarda Cemaleddin el Kasimi, İslamı en iyi biçimde yorumlamıştı. El Kasımi, aynı zamanda, modern ıslahatçı İslamcılar arasında kitap yazıp geride belge bırakan tek öncüdür. Görüşleri özetle şöyledir: "Bidat'ın Şeriat çerçevesinde teknik, hukuki tarifi (Bidat'ı Şeri'ye) ismiyle anılır; aralarında *makbul bidat* ve *mardud bid'at* ayrımı yapılır. Yani bazı yenilikler şeriata uygun ve helaldir. Mescitleri bidat'ten arındıracak şey sadece ulemanın ikna edici sözleri değil, aynı zamanda siyasi otoriteleridir. Avami Sufilik ile seçkinlerin Sufilik inancı arasında fark vadır. Seçkin Sufilik hoş görülmelidir. Kabir ziyaretleri bir icat ve şirktir. Kadının toplumsal konumunda değişiklik yapılmalı; evlenmemiş kadınlar çalışmalı, evlilerle dullar genelde evlerde kalmalı. Babalar, kızlarını eğitmeli ve kızlar okullarda okutulmalı. Sünni-Şii barışı sağlanmalı, ancak esasta Şii görüşlerinin yanlışlığı kabul edilmeli. İslam akılla bağdaştığından, kalkınma ile de bağdaşır."[16]

Cemiyetçilikten Arap-İslam Sentezine

İslam-Arap sentezinin, kimi reformcu Osmanlı paşaları tarafından Batı'nın tahribatçı etkilerine karşı bir "dalgakıran" olarak kurulan İslami hayırsever cemiyetlerden kaynaklandığını söylemek pek abartma olmaz.

Bu bakımdan politik İslam, 19. yüzyıl ortalarında Arap dünyasında çok sayıda kurulan cemiyet türü örgütlenmenin geleneksel bir devamı sayılır. İlginçtir; İslam geleneğinde de var olan bu cemiyetler, Arap dünyasında Hıristiyan Protestan ve Cizvit misyonerleri tarafından korundu ve hemen tamamı, Avrupa modeline göre ör-

gütlendi. Örneğin bu tip bir cemiyet 1847 ve 1850'de ilk kez Lübnan'da ortaya çıktı.[17]

Müslümanlar cemiyet kurma modelini Avrupa'dan almakla birlikte, gerek sömürgecilik ve gerekse dinsel çelişkilerin doğal bir sonucu olarak Batı hayranı Arap Hıristiyanların derneklerine karşılık, değişik bir cemiyet kurdular. Toplumsal dayanışma (korporatizm) temelinde daha çok hayır işleriyle ilgilenen cemiyetlerin ilki, Osmanlı devlet adamı Ahmet Şefik Mithat Paşa tarafından 1878'de Beyrut'ta, İslami Sosyal Yardımlaşma Cemiyeti (Cemiyet-ül Makasıd-il Hayriyet-il İslamiyye) adıyla kuruldu. Bu cemiyet, sosyal yardımlaşmanın yanı sıra kültürel ve siyasi bir amaç da güdüyordu.[18]

Hayırseverlik cemiyetleri ve benzerleri kısa zamanda Lübnan, Filistin ve Suriye topraklarında yaygınlaştı. Araştırmacı Reissner, bu cemiyetlerin amacı hakkında şunu yazıyor: "Eğitim yaparak sosyal devrim gerçekleştirmek. Güçlü bir İslami eğitim yoluyla toplumu kalkındırmanın, onu, Avrupa boyunduruğundan kurtaracağına inanılıyordu."[19]

Osmanlıya karşı uyanan Arap milliyetçiliğinin bilinç sıçraması aşamasında, cemiyetler giderek siyasi bir nitelik kazanarak *hizb* (parti) deyimiyle anılmaya başladılar. Arap milliyetçiliğiyle rekabet halinde olan İslam hayır cemiyetleri, doğaları gereği Osmanlı'dan tam bağımsızlık yerine ademi merkeziyetçilik (özerklik) istiyorlardı. Bu nedenle milliyetçi hareketler, farklı dini kesimlerin içinde de örgütlenebildiler. Aslında uyanmaya başlayan Arap burjuvazisinin öncülük ettiği siyasi nitelikli, "İslam ümmeti" söylemiyle renklendirilmiş Arap milliyetçiliğinin gelişme şansı daha fazlaydı.

İki farklı eğilim; yani gelenekçi İslamcı cemiyetler ile ilerlemeci siyasi partiler (hizb) arasındaki rekabet, 1950'lere kadar milliyetçilerin lehineydi, çünkü milliyetçi akım, gelişen Arap aydınları ile burjuvazisini temsil ediyordu. O tarihlere kadar İslam gelenekçiliğinin sınıfsal temelini, dağılan pazardaki çıkarları bozulan tutucu orta tabaka ile sömürgeciliğin çifte boyunduruğu altında ezilen yoksullar oluşturuyordu.

Alman araştırmacı Reissner de, Suriye İhvan hareketinin temelini, sözü edilen bu orta tabakaya dayıyor. Mısır İhvan hareketi Nil vadisinin yoksul köylüleri arasında yankı bulurken, Suriye İhvancıları Fırat boylarındaki kırsal faaliyetlerinden olumlu bir sonuç alamadılar. Suriye İhvan örgütü, Mısır'dakinin tersine, ordu içine sızmayı da amaçladı. Ancak ordunun yapısı karışık din ve etnik kökenlerden oluştuğundan, bu hedefe ulaşamadı.[20]

Siyasal İslamın Kökleri

Politik İslamcı akımın kökleri, 1920'lere kadar uzanır. Tahir el Cezayiri, Abdulrezzak el Bitar, Reşit Rıza ve Cemaleddin el Kasımi ve benzeri din âlimleri dinde ıslahat fikrini ilk ortaya atanlardan sayılır. İslamcı oluşumlar ise, Sünni temelde ve tam oturmamış biçimiyle 1930'larda başladı. 1930 ile 1940 yılları arasında diğerlerinin yanı sıra **El Garra, El Hidayet** ve **El Temeddun** (Uygarlaşma) gibi çeşitli İslamcı dernekler görüldü.

1947'de ete kemiğe bürünen **Rabıtat-ül Ulema** (Ulema Birliği), bu zemin üzerinde yükseldi. Bu kuruluşun birçok şehirde şubeleri açıldı. Ek olarak **Şebabu Muhammed** (Hz. Muhammed Gençliği), Şam'da kendi adıyla bir dernek ve Halep'te ise "Dar-ül Erqam" adıyla bir merkez kurdu. Bu dini kuruluşların saflarından Ebu'l Hayr el Meydani, Arif el Tarakçı ve Hasan Hebneke gibi şahsiyetler çıktı. Bunları İhvan'ın kurucu simalarından olan Mustafa el Sıbai ile İsam el Attar izledi.[21]

Siyasal İslamın dar anlamda politikayla uğraşan başka bir kolunu, 1940'larda parlamentoda **"El Ğarra"** (Şeref/Onur) adıyla oluşturulan geleneksel İslami bir blok temsil etmekteydi. Dönemin Cumhurbaşkanı Şükri Kuvetli yönetimine karşı birlik halinde hareket eden bu dinci blok, 1944'te şöyle bir talep dizgesiyle ortaya çıkmıştı: "İş saatlerinde toplu taşıma araçlarında haremlik-selamlık uygulansın! İçkili kabare ve gazino gibi eğlence yerleri kapatılsın! Gece kulüpleri

sahipleri tutuklansın! Emniyet birimlerinde bir ahlak polisi bürosu kurulsun! Suudi Arabistan'daki gibi Suriye'de kurulması öngörülecek ahlak polisi, cadde ve bütün kamu alanlarında şeriata aykırı tüm davranışları denetim altına alsın!"

El Ğarra Bloku, başkent Şam'da bir hayır işi amacıyla düzenlenen baloyu sert biçimde protesto etmişti, çünkü yönetici seçkinlerin eşleri, bu baloya modern giysilerle ve başları açık olarak katılmışlardı. Protestocular, ellerinde tabanca ve bıçaklarla Şam caddelerine dalmış; kadın seyircileri içeri alan sinemaları taşlamış ve gece kulüplerini yakmışlardı.

Olaylar üzerine cumhurbaşkanı, dönemin bağımsız Kadınlar Birliği sorumlusu Adile Beyhum'a, yoksullara bedava süt dağıtma kampanyasını hemen durdurması yolunda talimat verdi. Anneler süt yardımını kesmenin nedenini öğrenmek üzere toplandıklarında, kendilerine şöyle denilmişti: "Madem şeyhin fetvası sonucu sokakları tahrip ettiniz. O halde gidin, şeyhiniz size süt versin!" Aynı şekilde, İslamcıların yoğun olduğu Midan'a un takviyesi (savaş nedeniyle ekmek ve gıda maddeleri kameye bağlanmıştı) yapılmadı. Ertesi gün, daha önce din adamlarının kışkırtmasıyla gösteri yapan protestocular, bizzat şeyhlere karşı harekete geçtiler.[22]

Adı Konulmamış Laik Hayat

Suriye, Osmanlı devrinde yani Birinci Dünya savaşı sonrasında aşamalı biçimde laik bir hayat tarzını benimsedi. Osmanlı'nın son zamanlarında Suriye'nin bazı şehirlerinde hayat kadınlarının mesleklerini icra etmeleri bile hoşgörüyle karşılanmıştı. Halifeliğin kaldırılmasından sonra Suriye İslami kimliğini korumakla beraber, Fransa'nın etkisiyle laik/dünyevi milliyetçi bir akımın etkisine girdi. Örneğin Suriye parlamentosundaki İslami Blok sözcüsü Şeyh Abdulhamid Taba, 1943 yılında Hıristiyan kökenli Faris el Huri'nin başbakanlığını desteklemiş; onun Evkaf Dairesi (Diyanet İşleri) yönetimine atadığı bir Hıristiyan'a da onay vermişti. Dönemin Cum-

hurbaşkanı Haşim el Atası, sofu bir dindardı ve sabah namazı için Muhacirin Camisi'ne gitmekten geri durmazdı. Özetle, 1950'lere kadar Suriye adı konulmamış bir laik yaşam tarzını benimsiyor; laik olduğunu bilmeden laikliği uygulayabiliyordu. Suriye'de politik İslama yönelişin büyük dönemeci, ilerici Arap ulusalcılığının ve Baasçılığın iflas ettiği 1970'lerin sonu ile 1980'lerin başına rastlar.[23]

Suriye'de Din ve Devlet

Suriye anayasası İslam dinini doğrudan bir referans olarak almaz. Bu anlamda laik bir devlet anlayışından söz edilebilir. Fakat aynı anayasa, "devlet başkanının Müslüman olmasını şart koşar" ve meşruluğun kaynaklarından birinin de "İslam fıkhı (hukuku) olduğuna" işaret eder. Resmen kayıtlı olan her inancın faaliyeti serbesttir. Ancak Yehova Şahitleri gibi sonradan çıkma inançlar yasaktır.

Teorik açıdan dini propagandayı (İslami) veya misyonerliği engelleyen bir yasa olmamakla beraber yönetim bu tür faaliyetlerden hoşlanmaz; yapanlara 5 yıla kadar hapis cezası verdirir. Dini cemaatler adına para ve bağış toplamak yahut talepte bulunmak özel izin gerektirir.

Devlet ve din işleri emrivaki (oldu bitti, günün icabı) olarak ayrıdır. Uygulamada devlet, kendine karşı çıkmayacak, uysallaşmış ve terbiye edilmiş bir İslam yaratma çabası içinde olup, dini kurum ve kuruluşları bir çerçevede alabildiğine destekleyip teşvik etmektedir. Suriye Başmüftülüğü, resmi politikalar doğrultusunda, köktendinci ve radikal İslamcılara karşı uyarı niteliğinden nasihatta bulunup fetva vermektedir. Suriye resmi radyoları, sabah ve akşam namazlarını naklen yayınlamakta, namaz kılmayanlar için de farklı dini programlar düzenlemektedir. Suriye televizyonu, sabah saatlerinde Kur'an ayetlerinden seçmeler sunmaktadır. Ilımlı din adamı Muhammed Said el Buti, Suriye televizyon kanalında çok tutulan haftalık dini programlar gerçekleştirmektedir. Buna rağmen hükümet

resmi kanalda sunulan haftalık dini bir programı iptal edince, Nisan 2007'de başmüftünün oğlu Şeyh Salah Kuftaro, enformasyon bakanını açıkça eleştirmişti.

Yönetim, kamu alanlarında dini bir dil ve üslubun kullanılmasına karşı çıkmıyor. Dini münasebetler (bayram, mevlit vs) dolayısıyla cadde ve sokaklara dini simgeler (sancak, pankart, afiş vs) asılması olağan karşılanıyor. Yasal açıdan laik sayılan yönetim, mezhepsel ve dinsel ayrım yapmıyor; esasen inanç farkı gözetmiyor. Pratikte ise, şu yahut bu inanç mensubu olmak bazen fırsat, bazen şanssızlık sayılabiliyor.

Hükümet kendine yakın din adamlarının Halk Meclisi'nde (parlamentoda) temsiline 1990, 1994 ve 1998 seçimlerinde izin vermeye başladı. 2003 yılında sayısı sadece 1 olan din âlimi milletvekili, 2007 seçimlerinde 3'e çıktı. Şubat 2007'de hükümet, Sosyal Girişim adıyla faaliyet gösteren bir kadın kuruluşunu, bağnaz dini kesimlerin şikâyeti ve baskısı yüzünden kapatmak zorunda kalmıştı, çünkü bu kuruluşun kadınları medeni halleri ve hakları konusunda bilgilendirmesi, dinci çevreleri kızdırmıştı.

Medeni yasa çerçevesindeki evlenme ve boşanma işlerine Şeriat Mahkemeleri bakmaktadır. Boşanma davalarında bu mahkemeler, kadın aleyhine olan dini kuralları ön plana çıkarırlar.[24]

Baas Panarabizmi ve İslam

Nisan 1947'de Mişel Eflak ve Selahaddin el Bitar tarafından kurulan Baas Partisi'nin programı, Fransız ve Alman ulusalcı düşünürlerin fikirlerinin etkisiyle hazırlanmıştır. Partinin fikir babası Eflak, İslamı bir din olmaktan çok bir uygarlık olarak kabullenip sunmuştur. Dolayısıyla teorik Baasçılık, dinin toplum ve devlet içindeki rolünü asgari düzeye indirmesini öngörüyordu. Bu yönelim, Suriye'deki İslami hareketin belkemiği sayılan kentsoylu Sünni orta tabakayı kendisine yabancılaştırmıştı.

1963'te iktidarı alan ancak üç yıl sonra gücünün doruğuna ve dolayısıyla radikalizme kayan Baas'ın radikal sol kanadı, bu tarihten itibaren dine iki yanlış temelde yaklaştı: *Bir*; "din halkın afyonudur" sloganını resmi olmayan düzeyde yaygınlaştırdı. *İki*; ordu tarafından yayınlanan haftalık bir dergide yayınlanan bir makalede şöyle bir ibare kullanıldı: "Arap sosyalistleri (Ulusalcı sol Baasçılar – F.B.) Allah, dinler, feodalizm, kapitalizm, emperyalizm ve geçmişte toplumu denetim altında tutan diğer bütün köhnemiş değerlerin tarih müzesindeki mumyalardan ibaret olduğuna inanmaktalar."[25]

İslamcıların kışkırttıkları geniş Sünni yığınlar, kentlerde bu yazıyı protesto ettiler. Protestolar, Baas ve rejim karşıtı mitinglere dönüştü.

Alevi (Nusayri) meşrepli Hafız Esad, 1970'te darbe yoluyla iktidara geldiğinde, Baas radikalizminin İslam karşıtı söylemini önemli ölçüde yumuşattı. Mezhepçilik yapmadığını ve genel Müslüman geleneğini sürdürdüğünü şöyle kanıtlama gayretine girdi: Sünni camilerde namaz kıldı, hac ve umre ziyareti için Mekke'ye gitti; "Nusayrilik inancının aslında Şii mezhebinin meşru bir kolu olduğunu" beyan etti. Ancak İhvancılar, Hafız Esad ve yol arkadaşlarının "dinden çıkmış, sapık inançlı (Nusayri, Batını) kâfirler olduğu" yolundaki karşıt propagandayı hızlandırdılar. 1976'da rejimi devirmek üzere ciddi bir hamle yapan İhvancılar, Mısır ve Ürdün gibi çevre ülkelerdeki İslamcılara ek olarak yönetimlerden de destek aldılar.

1982 Hama Ayaklanması'nın tümüyle ezilmesi salt askeri bir hesaplaşma değildi. Baas rejimi, siyasi ve ideolojik düzlemde de kazanmış göründü. Sol ulusalcılık İslamcılığa, laiklik şeriatçılığa üstün gelmişti. Bu zaferle sarhoş olan Rifat Esad'a (devlet başkanının kardeşi ve sağ kolu idi) bağlı "Devrimin Kızları" isimli Baasçı kadın milisler, Şam sokaklarını istila ettiler: Önlerine gelen çarşaflı, peçeli, türbanlı ve tesettürlü kadınların örtülerini parçaladılar; ellerine geçirdikleri dincilerin sakallarını yoldular veya kestiler. Sıradan dindarlar, İhvan mensubu gibi görünmeme kaygısıyla, uzunca bir süre sakal bırakmadılar.

Suriye Baas yönetimi, bir yandan kendisine düşmanlık yapan batılı ülkelere (özellikle ABD) ve İsrail'e karşı İslamcıların desteğini alırken; diğer yandan, "ben yıkılırsam, yerime köktendincilik ve İslamcılık gelir" mesajını Batı'ya vermeye çalıştı.

Bu ikili siyaset, pratikte şöyle biçimlendi: Esad, İran İslam Cumhuriyeti ve Lübnan'daki uzantıları sayılan Şii Emel örgütü ve Hizbullah ile 1980'lerden itibaren stratejik sayılabilecek bir ittifak kurdu. İran paralarıyla, ülkenin belli bölgelerine çok sayıda Şii ibadethaneleri ve ziyaretgâhlar inşa ettirdi. Şiilerin ülkedeki ibadetlerine kolaylıklar sağladı. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah ve ruhani lideri Hüseyin Fadlallah'ın ülke çapındaki imajım parlattı. Onların itibarlarından yararlandı. Bu arada batılı saldırganlar ve Siyonistlere karşı olan Sünni İslamcı liderleri ülkesine davet etti. Sözgelimi Suriye'yi ziyaret eden İslamcılar arasında Tunuslu Raşid el Gannuşi, Sudanlı Hasan el Turabi, Cezayirli Mahfuz Nehnah (öldü), Filistinli Şeyh Ahmed Yasin bulunuyordu ki, dördü de Suriye rejimine muhalif İhvancı hareketin ülkelerindeki simgesi durumundaydılar. Ayrıca Suriye, Filistin direnişinin iki önemli İslamcı örgütü sayılan HAMAS ile İslami Cihad liderlerine ev sahipliği yapmaktadır.

Siyasi İslam ile bu denli oynamak ve iç içe olmak, Suriye açısından kısa dönemli avantajlar sağladı: Hafız Esad yönetimi, dış baskılara karşı genelde Müslümanların ve anti-sömürgeci İslamcıların desteğini aldı. Yurtiçi ve yurtdışındaki amansız hasmı sayılan Suriyeli Müslüman Kardeşler (İhvan) örgütünü pasifize etti; böldü ve yumuşattı. Sözgelimi İhvancıların Şûra Meclisi (Merkez Komitesi), Şubat 1997'de yayınladığı bir bildiride, Hama Ayaklanması'nın bastırılmasını "büyük bir trajedi" olarak niteledi, ancak Şam yönetimine saldırmadı. Tersine, "Milli çıkarların simgesi Suriye'nin birliği ve İslam Ümmeti'nin iyiliği için, açılan yaraların telafi edilmesini" istedi. Ürdünlü bir İhvancı lider, 1998'de Suriyeli din kardeşlerinden, Esad yönetimine saldırılarını durdurmalarını istemek için arabulucu oldu.[26]

Öte yandan, Suriye'nin hem geleneksel dindarlık hem de politik İslam ile böylesine yakın flörtü, ülke çapında dinciliğe çok uygun bir zemin hazırlamış oldu.

Müslüman Kardeşler'in Kısa Tarihi

Müslüman Kardeşler örgütünü birçok yönüyle tanımadan önce, kısa tarihini vermekte yarar var. Zira yazının akışı içinde bu tarih, yol işaretleri olarak bize yardımcı olacaktır.

1930: Mısır'daki öğrenimleri sırasında Hasan el Benne'nin fikirlerini benimseyen Suriyeli öğrenciler tarafından, merkezdekine bağlı bir şube/kol olarak kuruldu.

1935: İhvan'ın Halep şubesi açıldı. Böylece İhvan, bir örgüt niteliği kazandı.

1944: İhvan'ın merkezi, başkent Şam'a taşındı.

1940'ların sonu: İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte İhvan örgütü, giderek siyasileşti.

1954: Ülkelerinde yasaklanıp takibata uğrayan Mısır İhvancıların kaçıp Suriye'deki yol arkadaşlarının yanına gelmeleri, Suriye İhvan hareketini hem güçlendirdi hem de radikalleştirdi. Bu yüzden İhvan, "ülke çapında ahlaki reformlar yapılmasını ve manevi değerlerin ön plana çıkarılmasını" talep etti.

1958: Suriye ile Mısır, Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşince, Mısır'da İhvancılara uygulanan yasak, Suriye'dekiler için de geçerli sayıldı.

1961 (Aralık): Suriye, Mısır ile birleşmesini sona erdirdi. Yapılan genel seçimlerde İhvan, 10 milletvekili kazandı.

1963 (Mart): Darbe yoluyla iktidara gelen Baas Partisi, diğerleriyle birlikte İhvan partisini de yasakladı.

1967: İsrail ile savaştan Arapların yenik çıkması üzerine, İhvancılar Baas iktidarına karşı cihat (silahlı mücadele) ilan etme konusunda, radikaller ve ılımlılar olmak üzere ikiye bölündü.

1971: Hafız Esad ve onu destekleyen Aleviler (Nusayriler) iktidarı almalarına rağmen İhvan hareketi güçlenmesini sürdürdü. İhvancıların "Aleviler kâfirdir" yönündeki propagandası, kendi saflarına epey taraftar kazandırdı.

1974: Lübnan'daki Şii din adamı Musa el Sadr, "Arap Alevilerinin esasında Şii mezhebine mensup olduklarını" ilan etti. Hafız Esad ise Mekke'ye gidip umre ziyaretini yaptı. Bunun üzerine İhvancıların aleyhteki propagandaları etkisizleştirildi.

1976 (Haziran): Esad, Lübnan iç savaşı sırasında başlangıçta desteklediği ilerici Müslüman ittifakı terk edip Hıristiyan Maruni koalisyonuna arka çıktı. Bu politika, İhvancıları kızdırdı ve yeniden rejime karşı cihat ilan edildi. 6 yıl süren bu çatışma, İhvan'ın ülkedeki etkinliğine büyük bir darbe vurdu.

1979: İhvancılar, Halep'teki Topçu Okulu mensubu 83 askeri öğrenciyi katlettiler. Esad, çok sayıda Sünni meşrepli komutan ve politikacıyı üst makamlara tayin etmek suretiyle bu cinayete karşılık verdi. İhvancılar, Halep ve Hama'da genel grev çağrısı yaparak hayatı felce uğrattılar. Yönetim iki kenti kuşatmaya aldı ve toplam 5 bin kişi tutuklandı. Grev sona erdi.

1980 (25 Haziran): Hafız Esad'a başarısız bir suikast yapıldı. Bunun üzerine ülkenin her yanında İhvancı avı başlatıldı. Ilımlı İhvancılar, radikalleşen ana hareketten ayrılarak (yeni bir İslamcı cephe kurmak gayesiyle) daha küçük İslamcı gruplara katıldılar.

1982 (Şubat): Hama'daki kitlesel ayaklanma acımasızca bastırıldı. Toplam 10 bin ile 25 bin kişi arasında can kaybı yaşandı."[27]

İhvan'ın Tarihi Liderleri

Said Havva: Tam adı Said bin Muhammed Diyab bin Mahmud Havva el Naimi'dir. Kürt kökenli bir ailenin çocuğu olarak, 1935 yılında Hama kentinde doğdu. Babasının ticaret ve tarım işlerin-

de çalıştı. Şam Üniversitesi'nde Şeriat (İlahiyat) Fakültesi'nde eğitim gördü. 1966-1970 yılları arasında Suudi Arabistan'da İslami Eğitim ve Arap Edebiyatı; 1970-1973 döneminde ise Suriye'de benzer alanda dersler verdi.

1952 yılında İhvan cemaatine katıldı. Suriye Anayasası'na karşı bir manifestoya katıldığı (1973) için beş yıl süreyle hapis cezasına çarptırıldı. İhvan yönetim kademesinde (1977-82) yer aldı. İhvan hareketinin uluslararası yönetimine (1982-84) katıldı. Yeniden Suriye İhvan örgütü yönetimine (1985-87) girdi. 1985 yılında Irak'ın başkenti Bağdat'ta toplanan İslami Halk Kongresi konferansına giderek o tarihteki İran-Irak savaşının durdurulmasına çalıştı. Mart 1989'da Ürdün'de vefat etti.

Havva'nın üç önemli hedefi vardı: 1) Her ülkede yepyeni bir İslami kişilik oluşturmak; 2) bir İslam Ümmeti kurmak; 3) Hilafeti yeniden diriltmek.

Havva fıkıh, Sünnet ve tefsir konusunda 30 cildi kapsayan dört eser yazdı.[28]

İhvan teorisyeni sayılan Havva'nın, Kürt meselesini yok sayma tutumunu sürdüren örgüt arkadaşlarıyla büyük bir anlaşmazlık içinde olduğu rivayet edilir. Havva'nın Irak ve Türkiye'deki İslami hareketin oluşumuna dolaylı katkıda bulunduğuna dair ciddi kanıtlar vardır.

Mustafa el Sıbai: 1915'te Hums şehrinde doğdu. Kuşaklar boyunca İslam ilmi konusunda yetkinleşmiş köklü bir ailenin çocuğuydu. Ataları sürekli olarak tarihi Hums camilerinde görev yapmışlardı. Ancak bu köklü aileden, İslamcıların yanı sıra önemli komünistler de çıktı. Bu yüzden ideolojik aynlıklarla politik kavgalar aileyi ikiye böldü. Ailenin Mustafa kolu, daha çok İslamcı eğilimiyle tanınır. Mustafa, işgalci Fransız sömürgecilerine karşı kararlı duruşuyla tanınan babası Şeyh Hüsnü'den pek etkilenmişti. 16 yaşındayken Fransa karşıtı bildiri dağıtmaktan 1931'de (veya 1932) gözaltına alındı. Hums'taki eylemler arttıkça, tutuklamalar da birbirini izledi. Batılılar tarafından kurulan misyoner okul-

larına karşı faaliyetiyle politik hayata girdiği söylenen El Sıbai, Fransa'nın Fas'taki sömürgeci politikasını eleştirdiği için, o dönem ülkesini işgal eden Fransızlar tarafından 1932'de hapse atıldı. Politik eylemciliği, 1933'te gittiği Mısır'da da sürdü. O yıllarda İhvan kurucusu ve lideri Hasan el Benne ile çok yakın bir dostluk kurdu. Mısır'da İngilizlere karşı faaliyetinden ötürü 1934'te, Irak'taki İngiliz düşmanı Raşid Ali Geylani direniş hareketine verdiği destek yüzünden de 1940 yılında Kahire'de tutuklandı.

Mustafa, 1933'te Mısır'daki El Ezher İslam Üniversitesi'ne öğrenci olarak gitti. 1949'da hukuk doktoru unvanını aldı. O yıllarda Mısır İhvan örgütüyle temasları başladı. Doktora tezi: *Sünnet ve İslami Kanunlaştırma Sürecindeki Yeri.*

1940'larda işgalci İngilizlere karşı Mısırlılarla birlikte eylemlere katıldı. İngiliz himayesindeki Mısır yönetimince tutuklanıp, kısa bir süre için Filistin'deki Sarafand Cezaevi'ne konuldu. 1948'de Suriyelilerden oluşan bir askeri birliğin neferi olarak Filistin-İsrail (1948 Arap-İsrail) savaşına katıldı.

Serbest bırakıldığı dönemde döndüğü Hums kentinde **Muhammed Gençliği** (Şebabu Muhammed) adıyla ilk İslamcı örgütü kurdu. Bu nedenle ülkedeki işgalci Fransız yönetimince tutuklandı. Serbest kaldığında El Sıbai'nin sağlığı önemli ölçüde bozulmuştu:

İhvan lideri, 1947'de *El Menar* (Fener/Deniz Feneri) isimli bir gazete çıkardı fakat gazete iki yıl sonra yönetim tarafından yasaklandı.

El Sıbai, 1949 yılındaki seçimlerde Kurucu Meclis'te milletvekili oldu ve Meclis başkan yardımcılığı ile Anayasa Komisyonu üyeliğine getirildi. Bir yıl sonra Şam Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim görevlisi olarak atandı. Mısır'ın Süveyş Kanalı'nın işgali üzerine, düşmanlara karşı direnmek amacıyla İhvancılardan oluşan birliklerle oraya gönderilmesi yolunda Suriye yönetiminden talepte bulundu fakat Edip Şişekli (Çiçekli) hükümeti, 1952'de kendisini tutukladı ve İhvan hareketini lağvetti.

1955 yılında *El Muslimun* (Müslümanlar) adlı aylık bir dergi yayınladı. 1957'de felç oldu.

1955-58 döneminde *El Şihab* (Parlayan Yıldız-Alev) adlı haftalık bir dergi yayınladı. Dergi, Mısır-Suriye birleşmesi nedeniyle kapatıldı. Derginin kapatılması üzerine, yerine *El Hadaratül İslamiye* (İslam Uygarlığı) adlı aylık bir yayın organı çıkarıldı. Arap dünyasında sosyalizmin çok itibar gördüğü bir ortamdan etkilenen El Sıbai, yandaş toplamak gayesiyle "İslam Sosyalizmi" isimli bir kitap yazdı.

Mısır'da İhvancılar ile Abdulnasır yönetiminin çatışması sırasında hareket lideri Hasan el Hudeybi tutuklanınca, El Sıbai oradaki örgütün Yürütme Kurulu üyeliğini üstlendi. Ömrünün son demlerinde kısmi felç olan El Sıbai, Ekim 1964'te öldü.

El Sıbai, İslam Şeriatı konusunda birçok kitap kaleme aldı. *İslam ve Laik Hukukta Kadın* adlı karşılaştırmalı bir kitabı daha vardır. Ayrıca İhvan hareketinin örgütsel ve fikirsel gelişimine katkıda bulunan eserler yazdı.[29]

İssam el Attar: İhvan hareketinin siyasi eğilim ve örgütsel tercihlerini önemli ölçüde etkileyen El Sıbai, 1957'de örgütün liderliğini, Şam doğumlu İssam el Attar'a devretti. El Attar, 1958-61 arasında yönetimin en çok baskı uyguladığı bir dönemde örgütü yönetti. Suriye, 1961'de Mısır'dan ayrılınca, İhvan 10 sandalye ile Meclis'e girebildi. El Attar, o sırada ülkenin en ilginç siyasi şahsiyetlerinden biri oldu. Baas 1963'teki darbeyle iktidarı alınca, El Attar sürgüne gönderildi. Ertesi yıl hac ziyareti için Mekke'ye gitmesine izin verildi ancak geri dönmesi engellendi. El Attar da o tarihten itibaren Almanya'nın Aachen kentine yerleşti. Sürgündeörgütü yönetmeye çalışan El Attar'ın izlediği politikalar, İhvan yönetiminde anlaşmazlığa yol açtı. Nihayet 1970'te liderlikten uzaklaştırılıp yerine bugünkü yönetim getirildi. Örgüt içinde kalmasına ve büyük saygınlık görmesine rağmen yönetimde söz sahibi olamayan El Attar'ın Şam'daki yandaşları, o tarihten beriİhvan ön-

derliğine soğuk baktılar. Bununla birlikte, 1980 sonbaharında İslami Cephe kurulması çalışmaları sırasında El Attar'ın desteği sağlandı ve görüş ayrılıkları önemli oranda giderildi.[30]

Şam'da lise öğretmeni, daha sonra Arap edebiyatı uzmanı olan El Attar, *siyasi bir lider olmakla iyi bir hatip olmayı birbirine* karıştırdı. Örgütlenmeyi ihmal etti. Kitleleri harekete geçiriyor, fakat örgütleyemiyordu. Kriz anlarında, hayali biçimde kitle desteği bekliyordu. 1962'de halkın anlık ayaklanmalarından yanlış sonuçlar çıkarıp topyekûn bir ayaklanma yoluyla rejimin devrilebileceğini sanmış ama yanılmıştı. Oysa İslamcılar iktidar beklerken, Baas darbeyle iktidar koltuğuna sıçramıştı bile. El Attar, öncülü El Sıbai'den farklı olarak daha selefi yani köktenciydi. İslamı anlamada ve yaşamada ilk kuşak Müslümanların izindeydi. El Attar ve yandaşları, selefi olmalarının sonucu, "Kur'an ve Sünnet'ten sapmalar olduğunu" söyleyerek geleneksel mezhepleri reddettiler ve hatta geleneksel sufiliğe (İslam mistisizmi, tarikatçılık) karşı çok sert tavır takındılar. Bu yüzden El Attar, kural olarak geleneksel mezheplerden birine bağlı olan Suriye uleması ile yakın ilişki kurmadı.[31]

El Attar, silahlı mücadeleyi ve bu anlamda cihadı desteklemediği için, 1970'lerde çok eleştirildi. Başkanlıktan azledilmesinin baş nedeni budur.

Ali Sadreddin el Beyanuni: 1938 Halep doğumlu. 1963'te Şam Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1957'de Halep'teki özel okullarda Arapça öğretmenliği yaptı. 1962'de aynı şehirde elektrik idaresinde çalıştı. 1978'den itibaren avukatlık mesleğine başladı.

1952'de İhvan hareketine katıldı; 1972'den itibaren Şûra Meclisi (Merkez Komite) ve Yürütme Kurulu üyesi oldu. Örgüt üyeliği nedeniyle 1975-77 yılları arasında tutuklu kaldı. 1977'de mürşid naibi (başkan yardımcısı) oldu. 1979'da Ürdün'e sığındı. Bu ülkede 20 yıl kaldı. Temmuz 1996 yılında genel başkan seçildi

ve 2002'de bu görevi ikinci kez üstlendi. 2000 yılında siyasi sığınmacı olarak gittiği İngiltere'nin başkenti Londra'da faaliyetlerini sürdürüyor. (2008)

İhvan Hareketi

İhvan'ın Teorik Zemini

Suriyeli İhvan hareketi, teorik açıdan, 19. yüzyıl İslam ıslahatçılarından bazılarının, özellikle neo-Hanbeli (ya da selefi/köktendinci) ekolünün Suriyeli temsilcisi Cemaleddin el Kasım'ın fikirlerini benimser; buna Lübnan kökenli Reşid Rıza (Afgani-Muhammed Abdu çizgisinin temsilcisi) ile Muhammed Kürd Ali'nin selefi (köktenci) görüşlerini ekler. Nihayet, Mısırlı İhvan önderi Hasan el Benne ile Seyyid Kutub'un eylemci tezlerini alarak kendine özgü bir cihatçı yaklaşım oluşturur. Hemen belirtelim; Suriyeli İslamcı kümeler, ortaçağın bağnaz âlimi İbn Teymiyye'den oldukça etkilenmişlerdir; bunu teori ve pratiklerinde göstermekten hoşlanırlar.

Hareketin kurucu önderi Mustafa el Sıbai, bağımsızlık sonrası Suriye'de toplumsal ve ekonomik meselelerle yakından ilgilendi. Popülerleşen hareketi, sosyalist ve komünistlerin etkisinden koruyabilmek için kendine özgü bir söylem geliştirdi. "Yeni bir sınıf mücadelesi" tezini İslami ibarelerle süsleyip, "küçük burjuvazinin temsilciliğine" soyundu. Hareketin sempatizanı Muhammed el Mubarek ise, o temelde "bir İslam Devleti" anlayışını geliştirdi. Suriyeli İhvan, "Allah'ın egemenliğinin tanındığı, Şeriat yönetimini esas alan, kapsamlı İslami ekonomiye sahip ve tüm insanlığa uygun özgül bir İslami düzenin" varlığı noktasında ısrar etti. İhvan hareketinin iki önemli kozu vardı:

Bir; Sünni çoğunluğun bulunduğu ülkede, Alevi azınlık iktidarı gasp etmişti. 1920'lerden itibaren gayrimüslimler, ticareti tekelinde tutuyorlardı. Bu yüzden, Baas-İhvan çatışmasının, özünde, dinsel (Müslüman-Hıristiyan) ve mezhepsel (Alevi-Sünni) unsurlar taşıdığı söylenebilir. Nitekim İhvan'ın eski lideri İsam el Attar, bu mez-

hepsel çatışmayı diplomatik bir dille şöyle ifade etmişti: "Biz, şimdiki Alevi kuşaklarını, atalarının kadim kitaplarda yazdıkları öğretiler ışığında değerlendirmiyoruz. Alevi olduklarından değil, mezhepçi diktatörlüklerinden ötürü onlara husumet besliyoruz. Despotluklarına son verdiklerinde, hakları ve ödevleri olan yurttaşlar gibi muamele göreceklerini vurguluyoruz."[32] Aynı kişi, daha sonra benzer bir demeç vermişti. "Sadece biz İslamcılar değil, İslam ve semavi dinler adına hareket eden bütün halkımız, bu diktatörlüğe düşmandır."[33]

İki; hareketin ilk kuşağı, genellikle orta gelir düzeyine ve toplumsal konuma sahip ulema ailelerden geldi. Geleneksel olarak şeyhlik (dinsel kurum) ile esnaf tabakası arasında çıkar birliği vardı. Esnaf, şeyhlerin bulunduğu cami ve dergâh çevresinde dükkân açarak geçimini sağlıyordu. İhvan kurucuları arasında softa tüccar ve esnafı bulmak kolaydır. Bu tabakanın mali bağımsızlığı, üyelerini, geçimlerini sağlamak için devlete bağımlı olmaktan kurtardı. Dindar eğilimli kent topluluğu (Hama, Halep gibi) ile daha yakın bağlar kurmasını sağladı.

Mısırlı dengiyle karşılaştırıldığında, Suriye İhvan mensuplarının daha az eğitimli ve varlıklı olduğu görülebilir, çünkü hemen tümü, orta tabakalardan gelmektedirler. Benzer bir sosyo-ekonomik konum, Suriyeli diğer Sünni gruplar için de söylenebilir.

Bir nokta daha: 1980'lerde, Suriyeli İhvan önderleri arasında iki çizgi belirdi. Hareketin önderi İsam el Attar siyasi bakımdan görece ılımlı tutum sergilerken; Said Havva, Ali Sadreddin el Beyanuni ve Adnan Saadeddin, cihat niyetiyle daha eylemci bir çizgide ısrar ettiler.[34]

Bu genel tanımdan sonra, İhvan'ın tarihine dönebiliriz.

İhvan'ın Örgüt Yapısı ve Siyasi Programı

Müslüman Kardeşler (İhvan) teşkilatı, Mısır'daki benzerinin bir kolu olarak 1930'ların sonuna doğru bir cemiyet olarak ortaya çık-

tı. Büyük oranda Mısır'daki ana örgüte benzese de, Suriye İhvan Hareketi'ni, Mısır'dan "ithal edilmiş bir örgüt" saymamak gerek. Suriye İhvan Örgütü'nü, yukarıda anılan cemiyetlerin bir konfederasyonu gibi algılamak daha yerinde olur. Mısır İhvanı, 1920'li yıllardaki olumsuz koşullarda ve imkânsızlıklar içinde faaliyet yürütürken, Suriye İhvan hareketi daha güçlü ve daha hazır imkânlarla işe koyuldu.

Suriye İhvan hareketi, başından berisiyasi bir parti gibi örgütsel yöntemler izleyerek; geniş kültürel, toplumsal ve ekonomik faaliyet yürüterek öteki İslamı oluşumlardan farklı bir tavır sergiledi.

1945-46 arasında bir din âlimi olan Mustafa el Sıbai, bu cemiyetlerin çoğunu İhvan'ın Suriye kolu olarak birleştirmeyi başardı. Kendisi, o zaman örgütte en yüksek sıfat olan El Murakıb el Em (genel müfettiş; genel başkan) görevini üstlenmiş; ayrıca Şam'daki teşkilatı Mısır'daki merkezi örgüte bağlayan bir komite kurmuştu.[35]

1950'lerde ülkenin iç politikasında önemli bir ağırlığı vardı. 1957'de İhvan merkezinin Mısır'da yasaklanmasından sonra, Suriye kolu, bölgedeki tüm Müslüman Kardeşler faaliyetlerinin karargâhı konumuna geldi. Bu yüzden, hareket merkezi Suriye'de olmasına rağmen 1958-61 yılları arasında Mısır hükümetinin doğrudan baskıcı ve tacizkâr uygulamalarına maruz kaldı. Büyüyen ve yaygınlaşan muhalefetini göz önüne alan Suriye yönetimi, 1958'de bu siyasi partiyi yasakladı.

İhvan, kurulduğu günden itibaren Suriye'nin toplumsal ve politik yaşamında büyük rol oynadı: Bu grubun adayları, 1949'da parlamentodaki sandalyelerin yüzde 3'ünü, 1954'te yüzde 4'ünü ve 1961'de ise 6'sından azını kazandı ve 150 kişilik parlamentoya 10 milletvekili soktu. İhvan üyeleri arasında, Mısır-Suriye birliğine karşı yapılan 1961 darbesinin lideri General Nehlavi ve 1960 başlarında Suriye Başbakanı olan Dr. Devalibi de vardı. Kent kökenli bir ha-

reket olarak kurulan İhvan, kırsal kesimlerden beklenen desteği kazanamadı.

Baas Partisi'nin 1963'teki darbesinden sonra Mısır-Suriye birleşme anlaşması bozulunca; İhvan, potansiyel bir muhalefet odağı olarak gücünü yeniden kazandı.[36]

İhvan'ın o dönem rakipleri Baas ve komünist partileriydi. İhvan, hem politik bir parti hem de cemiyet özelliği taşıdığından ikili bir faaliyet içindeydi. Bunu kabul etmeyip, İslami hayatı tümüyle yaşamayı amaçlayan geniş bir hareket gibi davranıyordu. Hitabet sanatı güçlü Mustafa el Sıbai, 1947'deki cami, mescit, çarşı ve pazar gezilerinde sıklıkla şunu vurguluyordu: "Bizim hareketimiz ne politik bir parti, ne de cemiyettir. Bizimkisi, İslam ümmetini kapsayan bir ruhtur. Bu, yeni bir devrimdir."

El Sıbai, *İslam Düzeni* (Nizam-ül İslam) diye adlandırdığı programında, Batı ve Doğu (kapitalist ve sosyalist) sistemlerine karşı çıkıyor "geniş kapsamlı ve ileriye dönük gerçek sosyal reformlar yoluyla genel refah ve adaleti sağlayacağını" ileri sürüyordu.[37]

1950'lerde "devlet içinde devlet olma" yolunda ilerleyen İhvan'ın programında dikkatiçeken bir şey vardı: "Ekonomi milli olacak ve toprak mülkiyetine sınırlamalar getirilerek, köylülerle işçilere geçim kaynağı sağlanacaktı."[38] Sanırız İhvan, toprak mülkiyetini sınırlama meselesini, rekabet halinde olduğu devletçi ile kamucu komünist partilerinin programlarına karşı bir denge unsuru olarak koydu. Bu demagoji değilse bile, geçici ve istisnai bir durumdu, çünkü İslami hareketler, şimdiye kadar toprak mülkiyetine önemli sınırlamalar getirmediler. Pakistanlı İslamcı teorisyen Ebul'ala el Mevdudi, "toprak mülkiyetinin sınırlandırılmasını İslama aykırı" bulur. İran Devrimi de toprak meselesini ele almadı ve topraksız köylüler lehine çözmedi.

İslami diriliş ve siyasi faaliyeti ön plana çıkaran İhvan, tarikatçı Sufi gelenekten de kopmadı. Tersine, tasavvufa tam saygı duyuyor, tasavvufu geliştirmeyi ve dinde derinleşmeyi savunuyordu. İs-

lam toplumu için ilerleme, adalet ve refahın ilk şartı olarak da İslami şuur (bilinç), çalışma ve mücadele (cihat) gibi noktalara vurgu yapıyordu.[39]

Sünni temeldeki küçük dini tartışmalara boş verip esas olan tevhidde (Allah'ın tekliğinde) birleşmeyi savunan İhvan lideri, "Teslimiyetçi tevekkülü reddediyor; Allah'a kesin bağlılık, güven ve teslimiyet anlamındaki aktif tevekkül için" çağrıda bulunurken şöyle diyordu: "Bizim mesajımız cihat ve mücadeledir. Bu felsefi değil, İslami bir mesajdır. İslam ise amel (aktif faaliyet) dinidir. Cidal (boş tartışma) dini değildir."[40]

İhvan'ın 1978'deki üye sayısı, 30 bin kadardı.

İhvan'ın İlk Silahlı Başkaldırısı

Baas Partisi'nin 1963'te iktidarı ele geçirmesinden son derece rahatsız olan İhvan, şehir esnafı arasında Baas karşıtı propaganda için kolları sıvadı. İktidarı devirmek üzere farklı yerlerde hücre tipi gizli örgütlenmelere gidildi. Örneğin, Baas öncesi rejimin (Nazım el Kudsi yönetiminin) eski müttefiki ve Halep eski müftüsü Şeyh Abdulrahman Ebu Ğudde, **İslami Kurtuluş İçin Hareket** adıyla dinci bir yapılanmanın başını çekti. Sokaklarda ve minberlerde yapılan ateşli konuşmalarla halk kışkırtılmak istendi. 1964'teki dini protestolar, muhafazakârlığıyla bilinen Hama şehrinde dini bir kalkışmaya dönüştü. Orduya karşı silah kullanıldı. Hareketin önderi Hamalı bir İslamcı şahsiyet olan Mervan Hadid, **El Talai-ül Muqatile** (Savaşçı Öncüler) isimli milis gücünü oluşturdu. Baasçılar ile laikleri kâfir ilan ederek kılıçtan geçirilmelerini istedi. Baas mensupları ve laiklerden yakalananlar dövülüyor; yaralanıyor veya katlediliyorlardı. En feci olay, Baas milisi olan Munzir el Şimali'nin başına geldi; dinciler tarafından Hama'da yakalanıp katledildi; bütün organları parça parça doğrandı. Bu olay, Baas rejimini çılgına çevirdi. Müslüman Kardeşler'in bulundukları bütün mevziler karadan ve havadan bombalandı. El Sultan Camisi'ne sığınan 70 kadar İh-

vancı öldürüldü. Ayaklanmacılar teslim oldular. İhvancılar, bu bozgundan sonra 15 yıl kadar kendilerine gelemediler.[41] Hama'da yaşananlar, bir anlamda 23 Aralık 1930'da İzmir'in Menemen ilçesinde, laik Cumhuriyet rejimine karşı din eksenli bir kalkışma sonucu görevli askerlerin katledilmesiyle sonuçlanan Kubilay Olayı'nı andırıyor.

Liderlik Bunalımı ve Bölünme

1967 Arap-İsrail Savaşı'nın sonucunda Suriye, bir kısım toprağını İsrail'e kaptırınca, Baas iktidarı ciddi bir siyasi bunalım içine girdi. İhvan, bu durumdan propaganda açısından yararlanarak; "Suriye'nin danışıklı dövüş çerçevesinde İsrail'e yenildiğini" ileri sürdü. Ne var ki, bu karmaşa ortamında bile ciddi bir muhalefet odağı olamadı.[42]

İhvan hareketinde liderlik krizi, 1963'te başladı; 1969'da doruk noktasına çıktı. Suriye'deki rejim bunalımını ve mevcut durumu görüşmek üzere gizlice toplanan İhvan'm kritik bir oturumunda, El Attar toplantıya başkanlık etmek üzere kendine yakın Şam kanadı üyelerini önerdi: Matematik Profesörü Dr. Muvaffak Dabul, Haleplí Emin Yeken ve Lazkiyeli Adnan Said.

Toplantıda rejime karşı mücadele yöntemi tartışılacaktı. Silahlı mücadele anlamında cihat fikrini Hama ve Hums, Halep kökenli kuzey kanadı destekledi. Şam kanadı, bu fikre karşı çıktı. El Attar ikinci kanattan yanaydı.

İhvan, ülkenin kuzeyinde bulunan ve düzene karşı silahlı mücadele (cihat) ilan etmeyi öneren militan grup ile başkent Şam'da bulunan ılımlı kesim arasında ikiye bölündü. İç mücadele 1971'de yapılan gizli seçimde, militan kesimin kazanmasıyla sonuçlandı. Doğal olarak ılımlı kanat lideri El Attar yerine, radikal Adnan Saadettin getirildi. Şam'da çok sayıda yandaşı bulunan El Attar, yeni militan liderlikle uzlaşmayı reddetti. Bölünme 1970'li yıllar boyunca sürdü.[43] Bu arada El Attar'ın eşi, faili meçhul bir cinayete kurban gitti.

İhvan'ın Vurucu Timleri

Kuzey bölgesindeki Hama ile Halep'teki İhvan teşkilatı, Hama yakınlarında görece varlıklı ve pamuk yetiştiricisi bir ailenin çocuğu olan Mervan Hadid tarafından yönetiliyordu. Genç bir tarım uzmanı olan Hadid, 1960'lı yıllarda eğitim gördüğü Mısır'da, İhvan liderlerinden Seyyid Kutub'un fikirlerinden etkilenmiş, Mısır İhvancılarıyla temas kurmuştu. Mısır yönetimi 1965'te tutuklanmasına karar verdi. Bunun üzerine Hadid, Hama kentine dönüp **Ketaibu Muhammed** (Hz. Muhammed Müfrezeleri) adlı bir grup kurdu. Daha sonra **El Talai-ül Muqatile** (Savaşçı Öncüler) adını alan bu grup, pek yayılmayan ancak gençler ve öğrenciler arasında çok tutulan bir hareket yarattı. Hadid, 1976'da tutuklandığı hapishanede öldü. Ölümü, grev, gösteri ve daha sonra silahlı şiddete varacak kitle eylemlerine dönüştü.[44]

Kimi yorumcular ise, kurulan yeni askeri birimin adının **El Mücahidun** (Mücahitler/Kutsal Savaşçılar) olduğunu ileri sürer. Buna göre El Mücahidun birimi, Adnan Saadettin'in komutası altında oluşturulmuş Müslüman komandolar niteliğindeydi. İyi eğitilmiş, iyi donatılmış ve mali bakımdan iyi beslenmişlerdi. Rivayete bakılırsa, bunların bir kısmı Fildişi Sahili, Ürdün, Lübnan (Suriye'ye muhalif örgütler denetimindeki Filistin ve Hıristiyan Falanjist kamplarında) sıkı askeri eğitimden geçmişti. El Suri Mücahidun'a silah ve cephane veren ülkeler arasında Ürdün ve Irak da vardı. O tarihte Suriye ile çatışmalı olan ABD, Suudi Arabistan ve Mısır ise, örgüte değişik yollardan yardım yapan ülkelerdendi. Avrupa, özellikle de Almanya ve İngiltere'deki değişik İslamcı örgütler de, El Mücahidun'a parasal kaynak sağlayıp onların propagandasını yapıyorlardı. Esad yönetimine karşı son derece kindar ve kararlı bir mücadele veren El Mücahidun üyelerinin yaşları 20-30 arasında değişiyordu. Binlerce komandodan oluşan El Mücahidun'un çoğu üniversite öğrencisi, öğretmen, mühendis, doktor vb. idi. Doğrusu, geleneksel şehirli orta sınıfların dışına taşan Müslüman Kardeşler (ve askeri kanadı El Mücahidun) genç aydınlar ve serbest meslek sahiplerinden de birçok

üyeye sahipti. Bu silahlı birimin askeri hedefleri arasında, yeni kent gerillacılığı yoluyla hükümet, ordu ve Baas Partisi denetimindeki memurlar, kurum ve kuruluşları vardı. Bu arada rejime yardım eden Rus danışmanlarına yönelik eylemler de yapılıyordu.

Hedeflenen gerçekleştirildi. El Mücahidun önceleri sürekli küçük hamlelerle Suriye yöneticilerini tahrik edip oyalayarak halktan uzaklaştırmaya çalıştı. Ardından Alevi (Nusayri) önde gelenlerine, subaylara, ordu kışlalarına ve istihbarat bürolarına vur-kaç taktiğiyle saldırdı. Derken, öldürülen düzinelerce insan arasına Hafız Esad'ın en yakın arkadaşları da katıldı: Şam Üniversitesi Rektörü ve Esad'ın danışmanı Prof. Muhammed el Fadıl ve Ordu Füze Birim Komutanı General Razzuk.[45]

Yeri gelmişken değinelim: İhvan lideri Ali Sadreddin el Beyanuni, bir yabancı medya kuruluşuyla yaptığı söyleşide, örgütünün şiddetle ilişkisini şöyle inkâr etmişti: "Saflarımıza gelen Mervan Hadid'in kimi taraftarları, gizlice Savaşçı Öncüler ismini benimsemişlerdi. Bundan haberimiz olunca, kendilerini partiden attık ve üyeliklerini sildik. İhvan hareketi, hiçbir şekilde şiddete bulaşmamıştır. Ama Baas yönetimine karşı, iki etkin ve etkili kişi silaha sarıldılar: Adnan Uqla ile İbrahim el Yusuf. Adnan, silahlı mücadeleyi başlatmadan 5 yıl önce, zaten İhvan saflarından kopmuştu. İbrahim ise, eski bir Baas elemanı ve subaydı. Dolayısıyla İhvan ile ilişkisi olamazdı. İhvan, Adnan ile İbrahim öncülüğünde gerçekleşen Halep'teki Topçu Okulu baskınını kınayan bir bildiri yayınlamıştı. Buna rağmen Baas, biz İhvancıları, oradaki katliamdan sorumlu tuttu ki, hareketimizi ezebilsin.

Özetle, 1970 ile 1980 yılları arasındaki meydana gelen şiddet olayları, İhvan örgütünün denetimi dışında gelişmişti."[46]

Baas-İhvan Çatışmasının Nedenleri

Baas Partisi, Arap milliyetçiliğinin pozitif yönüydü. Ancak bütün milliyetçi ideolojiler gibi, zamanla olumsuz bir nitelik kazandı.

Diriliş anlamına gelen Baas Partisi'nin üç sloganı vardı: Arap birliği, Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizmi. Aslında Baas programı; siyaseti, sınıfsal temeli, ideolojisi ve pratiği açısından Mısır'daki Nasır ulusalcılığından farklı değildi. Nasırcılık, siyaset alanında daha açık ve görece saflık taşırken; Baasçılık fazlaca entrikacı ve darbeci fikirler zemininde siyaset yapıyordu. Belki de bu nedenle "erken kalkan, Suriye'de darbe yapar" deyimi siyasi literatüre girmişti. Mısır'da olan gelişmeler ile Suriye'dekiler birbirlerini andırırlar. İşte bazı ortak noktalar: İktidarın halk muhalefeti üzerindeki baskıları, bürokratik militarizm, demokrasi yokluğu, tek parti yönetimi, sosyalizm adına yapılan devletleştirme ve kamulaştırmanın bir yerden sonra gerileyip başarısızlığa uğraması, kurtuluş sonrası emperyalist/kapitalist sistemden köklü bir kopuş göstermedeki kararsızlıkların doğurduğu toplumsal ve ekonomik krizler, İlerici Ulusal Cephe bayrağı altında toplanan sosyalist ve komünist partilerin Nasır veya Baas vesayeti altında yaşayarak muhalefet olma işlevlerini kaybetmeleri... vs

Suriye'de toplumsal ve siyasal muhalefetin tek yasadışı odağı haline gelen İhvan, Mısır'daki ana örgütü ile dayanışma halinde ve ona benzer yöntemlerle, İslami temelde ezilen yığınların muhalif sesi olma yolunda belli bir zemin yakaladı. Var olmanın biricik yolu da buydu. O dönemde Sosyalist Kamp ile Kapitalist Kamp arasındaki kutuplaşmada, Suriyeli İhvancılar, Ortadoğu'daki benzerleri gibi, "Allahsız ve kâfir komünizm ile sosyalizme karşı" dünyadaki ve bölgedeki temel müttefiklerine yaslandılar: Başta ABD olmak üzere Batı Avrupa ile Ürdün, Kuveyt, Suudi Arabistan!

Batı hegemonyasına karşı çıkan, servetin millileştirilerek yeniden bölüşümünü isteyen görece laik Baasçılar ile İslami bir toplum isteyen, bu nedenle, laik ve kavmiyetçi (milliyetçi) Baas iktidarına karşı çıkan İhvan arasında çatışma kaçınılmazdı. Baas-İhvan anlaşmazlığı şöyle özetlenebilir:

a) Baas, laik ve ulusalcı bir milliyetçi ideolojiyi savunuyordu.

Bu ise nerdeyse panislamizm ile özdeş hale gelmiş; İslam karakterinin Arap kimliğine ağır bastığı ümmet toplumu isteyen İhvan'a ters bir görüştü.

b) Suriye'de Sünni çoğunluk yaşıyordu. Geri kalanlar, Şii ve Aleviliğin (Nusayrilik, Dürzilik, İsmaililik, Şiilik) farklı kolları ve Hıristiyanlardan oluşuyordu. Laik Baas liderliğinde iktidarın bölüşümü, Sünni dengeyi bozacak nitelikteydi. İhvan, "Bütün Müslümanlar birleşsin!" sloganına rağmen Sünni bir Arap hareketi niteliğindeydi. Sloganları itibarıyla Alevi, Dürzi ve İsmaililer, İhvan'dan uzak durdular. Köylü ve işçiler de Esad yönetimini destekliyorlardı. İhvan İslam toplumunda Arap özelliğine vurgu yaptığından, Sünni fakat Arap olmayan Kürtler (nüfusun % 9'u kadar) ile Türkmenleri (% 3) de kazanamadı.[47]

c) 1966'ya kadar devletin önemli kademelerinde Sünniler ağırlıktaydı. Darbeler yüzünden sık sık değişen yönetimlerdeki Alevi oranı, 1966'dan sonra hızla yükselmeye başladı. Özellikle mülki ve askeri kesim, neredeyse tümüyle Alevilerin eline geçti. Bu nedenle, İhvan ile Baas arasındaki iktidar kavgası, bir yönüyle de Sünni-Alevi görünümünü aldı.[48]

d) Ekonomi politik açıdan Baas, kapitalizm ve feodalizme karşı mücadelesinde 1963'te bankaları devletleştirdi. Memurların maaşlarını da % 25 ile 40 oranında azalttı. Yaygın işsizlik ve yüksek enflasyonla birleşen bu önlemler, pusuda bekleyen İhvan için büyük bir fırsat idi. Öteden beri İhvan hareketinin güçlü merkezlerinden olan Hama kentindeki öğrencilerin geniş çaplı tutuklanmasıyla başlayan protestolar, 1964'te ayaklanmaya dönüştü. Öğrencilerin kabahati, öğretmenler tarafından tahtaya yazılan Baas sloganını silmekti. Cami imamları, cuma hutbelerinde, öğrenci tutuklamalarını protesto ettiler. Gösterici öğrencilerden biri polis tarafından öldürülünce, Hama tüccarları kepenk kapatma eylemi yaptı. Hama cami ve mescitlerindeki tüm hoparlörden, "Ya İslam ya da İslam!" sloganlarıyla ayaklanma çağrıları yapıldı.[49]

Hama'daki bir caminin bombalanması ülkede geniş tepkilere yol açtı. İhvan, "Allahsız" diye nitelediği Baas yönetimine karşı düşmanlık körükledi. Ülke ölçeğinde her kesimden insanın geniş çaplı eylemlerine (grev, boykot, yürüyüş vs) neden oldu. Bu eylemin arkasında İhvan vardı; ama ülkenin tek parti yönetiminden çoğulcu sisteme geçmesini isteyen kesimler de katılım gösterdiler. Hükümet tutuklamaları sürdürdü. Bu arada, demokratikleşme için bazı sözler de verdi. Ayaklanma Mayıs 1964'te sona erdi. İhvan-Baas çatışması başka biçimlerde devam etti.

e) İhvan ile ulema kesimi, 1965'te sanayi sektörüyle dış ticareti millileştiren devlete karşı çıktı. Tüccarlar kepenk kapattı. Ticaret Odaları protestolara başladı. Ancak ulema İhvan ile tüccarlara yeterli desteği vermeyince, isyan girişimi kolayca bastırıldı.[50]

Burada bir saptama yapalım: İhvan, yönetime karşı mücadelesinde, Mısır'daki merkezi örgütün tersine bir siyaset izleyerek; mezhepçiliğe (Sünni) vurgu yapıyor ve orta tabakanın yanı sıra ticaret ve sanayi burjuvazisine dayanıyordu.

f) Baas'ın radikal kanadı, 1966'da geçmiş ideolojilere karşı mücadelesinde manifesto niteliğinde bir makale yayımladı. Özetle şöyleydi: "Bugüne kadar Arap halkları, Allah'ın çevresinde dönüp durdular. Bu, Hıristiyanlık ile İslamiyetin eski değerlerine bağımlılıktan başka bir şey değil. Bu değerler feodalizm, kapitalizm ve geçmiş çağların diğer sistemleri üzerinde kurulmuşlardır. Bu değerler; Arapları, boş yere kaderci, boynu bükük, perişan ve 'Allah'tan başka güç yoktur' sözünü durmadan tekrarlayan bağımlı insanlar haline çevirmiştir... Allah, din, feodalizm, emperyalizm ve tarih öncesi toplumlara ait bütün değerler, artık tarih müzesindeki 'mumyalar' bölümünde yerlerini alacaklardır. Gerçekte tek bir realite vardır: Bizim tasavvurumuzdaki yeni insan..."[51]

Resmi bir dergide yayınlanan bu makale, Suriye'deki İslamcı kesimler arasında geniş tepkilere yol açtı. Müslüman ve Hıristiyan kesimler protesto furyası başlattılar. Bu nedenle, makale yazarı, önce

ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı, sonradan sessizce serbest bırakıldı. Şam Radyosu, 7 Mayıs 1967 tarihli bülteninde, bu "günahkâr makalenin CIA, İsrail ve mülteci Arapların bir komplosu olduğunu" ileri sürdü.[52]

Bizzat bu makale çevresinde oluşan gelişmeler, Baas Partisi'nin feodal kültür ve ideolojiye karşı verdiği fikri mücadelenin mihenk taşı olması açısından son derece öğreticidir. Kuşkusuz Suriye Baas Partisi, milliyetçi ve görece laik düşüncenin dorukta olduğu günlerde, laikliği enine boyuna tartıştı. Suriye Parlamentosu'ndaki bir tartışmada "Madem her yerde Allah var diyorsunuz, bu durumda elimdeki kibritte de var olması gerek. O halde bu kibriti yakıyorum ve Allah yanıp bitip kül oluyor" denilecek kadar ateşli ve demagojik konuşmalar da yapıldı. Ancak bu laiklik anlayışı demokratik kurallar içinde değil, tek parti yönetiminin baskısı ve çerçevesinde yapıldığından, verilmek istenen mesaj yerine ulaştırılamadı. Aslında Arap sosyal demokrasisi ya da Arap devletçiliği, gerçekte milli kapitalizm anlamına gelen Arap sosyalizmi, feodal toplum ideolojisiyle sonuna kadar mücadele edecek bir kararlılığa sahip değildi. Yeterli ve sağlam ideolojik bir cephaneliği yoktu zaten. Bu nedenle, bir yerden sonra, İslam ile uzlaşmak zorunda kaldı.

Nitekim laik Suriye anayasasının, "genel İslami kurallarca belirlendiği" ibaresi konuldu. Sonraki yıllarda, Devlet Başkanı Hafız el Esad, İslamcıların sert eleştirileri karşısında, gecenin bir vaktinde Şam'daki ünlü Emevi Camisi'ne giderek Sünni din âlimleri önünde "Müslüman" oluverdi. Bu vaftiz töreni de resmen duyuruldu. Zira anayasaya göre devlet başkanı "Müslüman" biri olmalıydı ama Arap Alevileri (Nusayriler), Sünni çoğunluğun gözünde Müslüman sayılmıyorlardı.

Bir örnek verelim: Müslüman Kardeşler'in 1980 başında kurduğu İslami Cephe, Esad'ın dine imana göz kırpmasını şöyle teşhir etmişti: "İslami programda öngörülen şimdiki İslam Devrimi, Allah'ın ve insanların düşmanlarına karşı yürütülen mücadelede

Müslümanların sorumluluğunu taşımaktadır, çünkü o liderler (Hafız yönetimi – F.B.), İslamı övüp ona yaltaklanarak ve onu kullanarak amaçlarına ulaşmaya çalışmaktalar."

Bu söz düellosunda yine İslam silahına sarılan Suriye lideri Esad, İhvancılara karşı şu ibarelerle "psikolojik savaş" başlatmıştı: "Suriye, Arap milliyetçiliğinin meşalesi olmuştur ve İslamın sancağı ülkemizde dalgalanmaya devam edecektir. İslamı tahrif etmek isteyenler (Müslüman Kardeşler – F.B.) amaçlarına ulaşamayacaklar ve İslamın benimsediği büyük idealleri çarpıtamayacaklar!.. İslam, milletimizin hedeflerine ulaşmak içindir, bunu yapmayan şeytanın yanındadır; biz ise, İslamın yanındayız... Biz, İslam ile gurur duyuyoruz. İslam tehlikede olduğunda, onu korumak için meydana çıkarız. Bugün onlar (Müslüman Kardeşler – F.B.), İslamı koruma bahanesiyle güya İslami değerler bayrağını taşıyorlar. Bu görüntünün altında çok iğrenç şeyler yatıyor. Ben, bir Suriye vatandaşı olarak otuz yıldan beri İslama inanıyorum. Namaz kılarım. Fakat onlar, benim Müslümanlığımı kabul etmezler!.. Katillere taviz vermeyeceğiz, çünkü onlar, Büyük Ulema'yı (Halep'teki din adamlarını – F.B.) bile katlettiler!.. Onların sömürgecilik, Siyonizm ve emperyalizmle bağları var..."[53]

Anayasada İslam Kavgası

Kasım 1970'te, Suriye Hava Kuvvetleri Komutanı General Hafız Esad askeri bir darbeyle yönetime el koyunca, ülkedeki askeri ve sivil bürokrasi Alevi (Nusayri) kesimlerin eline geçti. Bu, aynı zamanda iktidardaki Baas Partisi'nin iki kanada bölünmesiydi.

Esad; millileştirme, kamulaştırma ve anti-emperyalizm gibi sloganlara yer vermekle birlikte Sünni iş çevrelerinin egemen olduğu, özel sektörce getirilen kısıtlamaları azalttı. Batı'yla ve "gerici feodal" diye nitelenen Arap ülkeleriyle de pragmatist temelde ilişkilerini yeniledi. Zaten, o yıllarda milliyetçilik ve ulusal kurtuluşçuluk doruktan

inişe geçme aşamasındaydı. Esad'ın yeni siyasetleri, Abdulnasır sonrası Mısır'daki Enver Sedat'ın politikalarına benziyordu.[54]

Tek fark, dengeleri son derece iyi gözleyen Esad'ın, sıkça eleştirdiği Sedat'ı 10 yıl geriden izlemesiydi.

İhvan ile Esad yönetimi, 1973'te ilk kez karşı karşıya geldiler. Bunun nedeni, yeniden düzenlenen anayasada İslam hakkındaki bir ibareydi: "İslam hukuku, yasama için ana kaynaktır" ibaresinin yer aldığı anayasa, ne Hıristiyanları ne de İhvan ile ulemayı memnun etti. İhvan ile ulema, "Devletin resmi dini İslamdır" maddesinin konulmasını istiyordu. Ülkenin önde gelen İhvancı din adamlarından Said Havva, Sünni âlimlerce desteklenen bir bildiri yayınlayarak anayasayı sert biçimde eleştirdi. Bildiri imzaya açılınca, her zamanki gibi Hama kentinde başlayan destekleyici kitle gösterileri, devlet kurum ve kuruluşlarına saldırılarla birlikte isyana dönüştü. Esnaf, olaya karıştı. Hükümet, Sünni eleştirilerin bir kısmını göz önüne alarak yeniden anayasa metinlerinde bazı değişiklikler yaptı. Ancak bu, İhvan'ı memnun etmedi ve kargaşa 1973 yılına kadar sürdü.

"Anayasa Krizi" sonrasında, çoğu kez "kurnaz tilki" lakabıyla da anılan zeki devlet adamı Esad, Sünni kesimde egemen olan "Aleviler kâfirdir" imajını yıkmak için, Alevilerin pratikte hiç katılmadığı cuma namazlarına katıldı. Bu ise Alevi dinci liderlerin, "Oniki Şia temel inançlarını paylaşıyoruz. Bize yakıştırılan İslama aykırı fikirler, düşman icadıdır" biçiminde bildiri yayımlamalarına, bir yönüyle "Aleviliğin İslamcılaştırılması"na yol açtı.

Resmi çevrelerle iyi ilişkilerini her zaman koruyan Mısır El Ezher Üniversitesi din âlimleri ve Suriye Sünni uleması, kendilerine nazik davranan ve iltifatlarda bulunan Esad hakkında "olumlu fetvalar" verdiler. Örneğin, "Esad, Suriye'de İslamın ruhunu canlandırmak için, cihat savaşçısı ve kutsal dinimizin savunucusudur,"[55] denildi.

İhvan, Esad'ın Müslümanlık taslayan davranışlarını "aptalca"

buluyordu. Fakat Sünni tüccarlara tavizler vererek konumunu sağlamlaştıran Suriye lideri, 1970 ortalarına kadar İhvan yandaşlarından ciddi bir muhalefetle karşılaşmadı. Petrol zengini ve İslamın çekim merkezlerinden biri olan Suudi Arabistan da Suriye'ye hatırı sayılır mali yardımlar yaptı.[56]

Mezhep Çatışmasından Katliama

1964 Hama isyanında bozguna uğrayan İhvancılar, 15 yıl boyunca sessiz ve derinden yaralarını sarmaya, saflarını toparlamaya çalıştılar. Nitekim öyle oldu: Maddi, manevi, fiziki ve mali bakımdan güçlendiler. Baas rejimine karşı ilk rövanş (misilleme) denemesi, 1976'daki Lübnan iç savaşı sırasında oldu. İhvancılar, o sırada Suriye'nin çıkarları gereği fakat yanlış yere Lübnanlı ilerici Müslüman ittifakına (Filistinli örgütler, Arap milliyetçileri, Kemal Canpolat liderliğindeki ilerici Dürzi güçler, Sünnilerin dinci, liberal ve solcu kanatları, Hıristiyan sosyalistler ve komünistler, Şiiler) dahil güçleri bırakıp işbirlikçi faşist Hıristiyan bağlaşıklarını destekleyen Hafız Esad'a karşı çıktılar. Baas Partisi'nin geniş çaplı üye yapma kampanyasından yararlanmak suretiyle iktidar saflarına sızdılar. İhvancılar, özellikle okullara ve genç kuşaklara ağırlık verdiler. Bütün okullarda fikirsel ve (gizli) örgütsel bir hegemonya oluşturdular.

1970'lerin sonlarında İran Devrimi'nin ortaya çıkışı ve Suriye'deki çok yönlü sorunların çözümsüzlüğü, muhalif İslamcı kesimi, rejime karşı daha kararlı bir mücadeleye yöneltti. İhvancılar, 1976'dan başlayarak devletin önemli kademelerindeki Alevileri öldürmeye başladılar. Haziran 1979'da Halep'teki Topçu Okulu'na saldırıp, 83 Baasçı öğrenciyi kestiler. Bu arada yönetim yanlısı din adamı Şeyh Muhammed el Şami'yi de cami ortasında doğradılar. Devlet Başkanı'nın kardeşi Rıfat Esad, Baas Partisi'nin Yedinci Bölgesel Kongresinde, İslamcıları kastederek, şöyle bir konuşma yaptı: "Baas'tan yana olmayan, ona karşıdır!"[57]

Yönetim, denetimi altında bulundurduğu Sünni ulema aracılığıyla katliamı kınadı. İhvan ile bağlantılı olduğu sanılan 15 kişiyi idam etti. Bu arada, yaygın rüşvetçiliğe karşı kampanya açtı. Bütün bunlar, çatışmaları engellemedi. Olaylar 1979 yılı boyunca sürdü. Ağustos ayında bir Alevi din liderinin öldürülmesi, Akdeniz'e kıyısıolan Lazkiye'de çoğunluğu oluşturan Alevilerle Sünniler arasında kitlesel çatışmaya dönüştü.

Müslüman Kardeşler örgütü, ayaklanma için Alevilik-Sünnilik meselesini kaşıyıp Sünni kesimi kazanmaya çalışırken; Esad rejimi de ülkenin, fiilen Alevi azınlık seçkinlerince yönetildiğini gizlemek için çok az şey yapıyordu zaten. Esad'ın kardeşi Rıfat, El Mücahidun'a karşı operasyonları bizzat yürütüyor, "bir milyon insanı feda etmeye ve bir milyonluk insan kellesinden kaleler kurmaya" hazırlanıyordu.[58]

1980 başlarında Halep'teki İslami faaliyetler günlük olaylar haline geldi. Ülkede bulunan Rus askeri uzmanların öldürülmesi de, milli güçleri harekete geçirmek içindi. Aynı zamanda Halep'te kitle grevleri ve gösterileri başladı.

Halepli tüccar grevleri, başkent Şam dışındaki bütün kuzey kentlerine yayıldı. Okullar kapandı, memurlar ve serbest meslek kuruluşları çalışma boykotu yaptılar. Ortak istek: demokratikleşme, siyasi mahkûmların serbest bırakılması ve iktidar üzerindeki Alevi tekelinin kaldırılması... Hemen her şey, Suriye'nin İran tipi bir siyasi kargaşaya tanık olduğunu gösteriyordu.

Esad, Mart ayaklanmasına çok sert karşılık verdi. Hükümet kuvvetleri, Halep'in güneyindeki bir kasabada 200 kişiyi öldürdü. Halep'te askeri kuşatma altında evler arandı, Hama'da da benzer bir operasyon yapıldı. Meslek kuruluşları kapatıldı. Devlet duruma hâkimdi.

Şiddet olayları sürdü. 26 Haziran 1980'de Esad'a başarısız bir suikast girişimi üzerine hükümet yüzlerce İhvan mensubunu tutuklattı. Olaydan sonra çıkarılan yasanının 49. maddesi gereği, Temmuz 1980'de ise İhvan mensubu olmak, idamlık suç derecesindey-

di. Rejimle mücadelesinde kitlesel desteği kazanmada, önemli bir mesafe kaydettiğini gören İhvan, 1980 sonbaharında yeni bir ittifak kurdu: İslami Cephe. Şiddet olaylarında onlarca kişi öldü.

Ocak 1982'de hükümet, İhvan'ın kalesi olarak değerlendirilen Hama kentinde, İslamcıların kökünü kazımaya karar verdi. Şubat ayında askeri operasyonlar başlatılınca, 2 Şubat 1982 gecesi, cami hoparlörlerinden düzene karşı "cihat" ilan edildi. İslamcı militanlar; hükümet binaları, karakollar, kışla ve cephanelikleri basarak silahlandılar. Hükümet ve Baas yetkilileri, olay yerinde kurulan İslam Mahkemeleri tarafından yargılandı. 40 kadar görevli idam edildi. İslami Cephe uleması, Sünnilerin birleşerek isyana kalkışmasını isteyen bir bildiri yayımladı.

Türkiye'de yaşanan Menemen veya Kubilay Olayı'nın (1930) daha geniş çaplısı sayılan bu toplu kalkışmaya, Suriye tank, top, uçak ve helikopter bombardımanıyla karşılık verdi. Hama kentini yerle bir etti. Katliam sırasında 5 bin ile 10 bin insan öldürüldü. Lazkiye ve Halep'teki ufak çaplı tepkiler dışında, Hama İsyanı, Suriye'de destek bulamadı.[59]

Kimi kaynaklara bakılırsa, "Allahsız Esad" rejimine karşı ilan edilen "cihat" gecesinde 10.bin ila 30 bin kişi öldürüldü. Cami, kilise ve evler topa tutuldu. Kadınlara tecavüz edildi ve mallar yağmalandı. Hama'daki katliam Müslüman Kardeşler örgütünün askeri omurgasını kırmakla kalmadı, aynı zamanda diğer muhalif güçlere de acı bir uyarı oldu. Sonraki yıllarda El Mücahidun üyeleri, küçük birimler halinde gerilla eylemleri yaptılarsa da, artık Esad yönetimine karşı bir tehlike olmaktan çıktılar. Olaylar ertesinde, bir rivayete göre, yaklaşık 800 bin Suriyeli ülkeyi terk etmişti.[60]

İran ve İslamcılar

Hama ayaklanması üç hafta sürmüş ve bastırılmıştı. İlginç nokta şuydu: İran İslam Cumhuriyeti, Sünni İslamcılar tarafından "laik ya da kâfir" diye nitelenen Suriye yönetimine karşı âsi İhvancıları asla

desteklemedi. Tersine, İslam ayaklanmasının bastırılması yolunda, Suriye'ye maddi ve manevi (dolaylı dolaysız) destek verdiğinden bile söz edilebilir. Bu husus, başta Türkiye'dekiler olmak üzere birçok İslami hareket arasında derin tartışmalara ve görüş ayrılıklarına yol açtı. Denilebilir ki; zaten doğaları gereği Şia İran'a mesafeli davranan Sünni radikal kesimler, Hama olaylarından sonra İran'a iyice soğuk bakıp Tahran'dan uzaklaştılar. İran yönetimine sert eleştiriler yöneltenlerin sayısı da az değildi. İran'ın, İhvancılara düşman Suriye yönetimine destek vermesine karşılık, Suriye Irak ile savaşan İran'ı destekledi. Lübnan'daki İran yanlısı Şii hareketleri koruyup kolladı.

Doğrusu; İran-Suriye ilişkilerinin bölgesel ve uluslararası gelişmeleri esas alan büyüklükte ve stratejik olduğunu düşünmekte yarar var. Ama bu, iki ülke arasında taktiksel düzeyde rekabet olmadığını göstermez. Rekabetin bir ayağı, bölgede nüfuz kavgasıdır.

Her iki ülkenin ortak müttefikleri vardır: Hizbullah, Şii Emel (Lübnan), HAMAS ve İslami Cihad (Filistin). Keza Suriye, şu yahut bu şekilde Filistinli Marksist örgütlerle Irak'taki Sünni direnişi destekliyor. İran ise, Irak'taki hükümet ortağı Şii örgüler (Dava Partisi, Irak İslami Devrimi Yüksek Meclisi) ile ABD'ye radikal tutum alan Muqtada el Sadr'ın "Mehdi Ordusu"na arka çıkıyor.

Öte yandan İran, ülkesindeki "İslama Çağrı" örgütü aracılığıyla Suriyeli İsmaili ve Aleviler arasında propaganda faaliyetleri yürütüyor. Suriye'de bulunan Şii şahsiyetlerin türbegâh ve kutsal makamlarının bakım-onarım ve işletmesini de üzerine alan İranlı örgütün elemanları, yaptıkları propagandalar yüzünden, kimi zaman iki ülke arasında rahatsızlıklara yol açmıştı. 1996 sonbaharında, Suriye polisinin bu tür İranlı propagandacıları tutukladığına ilişkin haberler alındı.[61]

İran'ın etkisine girmesi nedeniyle, Suriye, 2000'lerde Ürdün, Suudi Arabistan ve Mısır'da yaşayan kimi Sünniler tarafından "İran'ın uydusu olmak" ve "Şiilik propagandasını teşvik etmek"le suçlanmıştı.[62]

İslami Cephe

El Cephe el İslamiyye Fi Suriye (Suriye İslam Cephesi-SİC) isimli oluşumun hazırlıkları 1979'larda başladığı halde 1980'in sonlarında somutlaştı. Eksenini İhvan oluşturuyor; çevresinde ise birçok İslamcı grup ve akım yer alıyordu. Esad'ın İslamcıları tecrit siyasetine karşı kitleler arasında yayılmayı öngörüyordu. Nihayet, 10 Ekim 1980'de bir bildiri yayınlayan SİC, Esad yönetimine karşı cihat yapılması çağrısında bulundu. Muhtemelen Mekke'deki hacılar arasında ve İhvan'ın Suudi Arabistan'daki kanalları aracılığıyla ülkeye sokuldu bu bildiri.[63]

İhvan yayın organı durumundaki *El Nezir* (Elçi) dergisi, bildiriyle birlikte genel kalkışmanın yöntemi ve stratejisine ilişkin ayrıntıları da içeriyordu.

Kendi aralarında İslami Cephe Misakı (Cephe Anlaşması) imzalayan SİC mensubu örgütler, "Amaç, Suriye'deki farklı içtihat ve görüşleri birleştirmektir" diye açıklama yaptılar. SİC, iki önemli noktadan hareket etti: Ortak savunma ve halk desteği kazanma. Birleşme çağrısı, aynı zamanda İhvan'ın diğer İslamcı gruplarla güçbirliği için yeterli çaba sarf etmediği yolunda bir özeleştiri olarak da kabul edilebilir. Buradan yola çıkan İhvan, "halkın Suriye uleması peşinden gideceğini düşünerek, sonu idam sehpasında bitse bile sorumluluğu İslamileştirmek" taktiği güttü. Bununla birlikte katılanlar açısından, ortak cephenin niteliği yeterince açık değildi. Sözgelimi Halep din âlimlerinden ve SİC genel başkanı olan Muhammed Ebu Nasır el Beyanuni, başında bulunduğu örgütü, "ulusal ve Baas gibi mezhepçi olmayan bir cephe" olarak yorumluyordu. Oysa İhvan liderlerinden Adnan Saadettin ise "yıkılmaz bir İslami Cephe"den söz etmekteydi. Ortak cephenin belirli bir politik grubun tekelinde olmamasına dikkat gösteren Saadeddin şöyle diyordu: "Bu çatı altında çeşitli kesimlerden İslamcılar ve dini şahsiyetlerin yanı sıra avukat, doktor, siyaset adamı gibi meslek sahipleriyle Suriye silahlı kuvvetlerinin en

az yarısı da bulunabilir."[64] Bu yönüyle İhvan, rakibi ve baş düşmanı Baas gibi orduya ve darbeye oynamaktaydı.

SİC çatısı altında şu örgütler toplandı: Din Âlimleri Birliği (1946), Ulema Cemiyeti (1973), Asiller Cemiyeti, İslam Medeniyeti Cemiyeti, Ebu Zer Cemiyeti. Bu sonuncusu cihat ve İslami prensipler için askeri eğitim görmüştü. Amaç, çeşitli silahları kullanmasını bilen güçlü bir genç kuşak oluşturmaktı. Cephe çatısı altında birleşme çağrısı da esas olarak bu cemiyetin önerisiydi. Ebu Zer Cemiyeti, Esad yönetimine karşı uzun süre silahlı mücadele vermesiyle tanınır. Aynı zamanda, bu Cemiyet ile İhvan arasında programlarındaki ortak noktalar daha fazlaydı.[65]

Beyanat ve Misak'taki İslamcı Çözüm

Dr. Mustafa el Sıbai liderliğindeki Suriye İhvan hareketi, topluma İslamcı bir program sunmak amacıyla, gelişmeler ve cephesel örgüt tartışmaları sürecinde ortaya çıkmış iki kapsamlı yayın çıkardı. Birincisi *El Beyanat*, diğeri ise *El Misak* idi. Her ikisinde de İran İslam Cumhuriyeti Anayasası modelinin gölgesi vardı: Toprak, bankacılık, para politikası, askeri hizmet, halk seferberliği gibi, günümüzde bir İslam devletinin kurulması için gereken temel meselelere değiniliyordu.[66] Örneğin, İhvan geleneğinden farklı olarak, programda toprak mülkiyetine sınırlamalar getiriliyordu. Ne var ki, nesnel ve çağdaş bir gözle bakıldığında görülen şuydu: İhvan görüş ve çözüm önerilerini sistematik biçimde derleyip disipline edememiş, geniş kapsamlı ve kalıcı bir programa dönüştürememişti. Suriye halkına, birinci planda ulaşmak istediği hedeflerini ve bunun yöntemlerini, araçlarını iyice açıklayıp sunamamıştı.

El Beyanat isimli yayın organında şu ibare yer alıyordu: "İhvan Örgütü; Arap ülkeleri, Hindistan ve Pakistan gibi ülkeler ve İslam dünyasındaki kardeş örgütlerle ilişkilerini sürdürür."[67] Bir yönüyle bölgeselliği aşarak benzerlerinden ayrılan bu program, diğer yönüyle genellemelerle yetiniyordu.

El Beyanat, iktidardaki Baas Partisi'nin toprak reformu ve sanayi alanındaki başarılarına dikkati çekerek işçi ve köylü kitlelerinin görece refaha kavuştuğunu kabul ediyordu. Bu arada, İslam toplumunun modern, çağdaş ve çağın gereklerine uygun biçimde kurulacağını döne döne vurguluyordu. Ayrıca, "mevcut düzenin yıkılmasıyla, Suriye'de hemen bir İslam toplumu kurulmasını düşünenler yanılırlar" ibaresi yer alıyordu. Bunun yanında "İslam bir milli devlet dinidir" diye ifade edilen İhvan programında, "iktidar ele geçirilince İslamın kabulü için halk oylamasına başvurulacağı" yazılıydı.

Biz, referandumun sağlıklı sonuçlanacağı kanısında değiliz. Nitekim İran'da yapılan halk oylaması, mevcut iktidarın maddi ve manevi baskısı, en azından yönlendirmesi altında geçtiğinden, iktidarın belirlediği adaylar ve programlar kazanıyordu.

SİC programında, halka, hemen refah ve kalkınma da vaat edilmiyordu: "İktidar sonrasındaki pratik zorluklar, yoksullar ve zenginler arasındaki derin uçurum, Müslüman ülkeler arasındaki yapay politik ve ekonomik ayrılıklar devam ettikçe, İslami ekonomi sistemi hemen başarılı sonuç vermez," deniliyordu.[68]

Program ulusçuluğu savunuyor ve tek parti iktidarının sakıncalarına işaret ediyordu: "Tek grup ve zümre tekelindeki yönetim, kaçınılmaz olarak zulüm ve baskıya yönelecektir." Ayrıca İhvan, mezhepçi olmadığını da ileri sürüyor ki; yukarıdaki alıntılarla biz tersini kanıtladık. Şunu eklemek gerek: Suriye İhvan'ı, bir bağnaz mezhepçi olmayabilir.

İslamcı Program: Islah Edilmiş Kapitalizm

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Suriye İhvan'ı, günümüz ortamında gerçekleştirilemeyecek ve başarılamayacaklarını ortaya koymak suretiyle gerçekçi davranmıştı. Aslında İhvan programı, "İslami çözüm" denilen şeyin, mevcut kapitalist sistemin reforme edilmiş,

ıslahatçı bir türeviydi. İhvan hareketi, bu ekonomik programıyla, Batı'daki herhangi Hıristiyan demokrat bir partiden farklı değildir. Kimi zaman "karma ekonomiden yana, kimi zaman enflasyonun varlığını kabul eden" bir tutum[69] sergiliyor.

İhvan programında öngörülen Zekât Fonu ise kurulacak İslami toplumda yoksulluğu peşinen kabul etmek anlamına geliyor. Günümüz Suudi Arabistan Krallığı'nda da benzer bir kurum mevcuttur. 1980'lerde Turgut Özal hükümetinin kurduğu sömürü sistemi içindeki Fakir Fukara Fonu (FAK FUK FON) gelir dengesizliğini, kapitalist sömürüyü düzeltememişti. Esasında bir çeşit "inayet-sadaka" zihniyetinin dışavurumu olan Zekât Fonu için, "sosyal sigorta yerine geçer" demek, muhtemel bir İslamcı iktidarda toplumsal kargaşa ve patlamaların nasıl din eksenli engelleneceğini de gösterir. Fakire üç beş kuruş vererek susturmaktır işin özü.

İhvan'da Eski ve Yeni Bölünme

Hama ayaklanmasının bastırılması, İslami Cephe'yi yıkıma götürdü. Öyle ki bu Cephe, Mart 1982'de toplanan Suriye'nin Kurtuluşu İçin Milli İttifak toplantılarına katılmak zorunda kaldı.[70]

Bu katılım İhvan arasında yeniden bölünme yarattı. Adnan el Uqla önderliğindeki militan kanat, böyle bir milliyetçi bayrak altında toplanmayı reddetti. El Uqla, ılımlı İhvan lideri Adnan Saadeddin'i, "emperyalist süper devletlere karşı hoşa giden tutum almak ve kapitalizm üzerinde kafa karıştırmak" ile suçladı. Buna tepki duyan ılımlı kanat lideri Saadeddin, "El Uqla, İslami Cephe'den kovulmuştur," diye demeç verdi.

1985'te ise El Uqla ve yandaşları, hükümetin çıkardığı genel aftan yararlanmayı kabul ettiler.

Çoğunlukla Fransa, Almanya, Ürdün ve Irak'ta bulunan Suriye İhvan mensupları, 1980'li ve 19990'lı yıllar boyunca ülkede yeni bir kitle hareketi yaratacak durumda değillerdi.

İhvan liderlerinden Adnan Saadeddin, Türkiye'deki gelenekçi İslamcıların dünya siyasetleriyle ilgilenen ilk aylık dergilerinden *Dış Politika*'nın Mart 1988 tarihli nüshasında yayımladığı röportajda, İhvan liderlerinden olup kendisinden farklı düşündüğü için ayrılan Abdulfettah ebu Gudde'nin "Suriye yönetimiyle görüşmesinin boş bir çaba olduğunu söylerken, kendisinin Irak ve Türkiye ile ilişkilerini" de inkâr etmiyordu.

Bunun yanında İhvan, Türkiye ve dolayısıyla Körfez Savaşı öncesinde ABD ile özel ilişkiler içine girdi. Sözgelimi Türkiye, topraklarında Kürt örgütü PKK'ye kolaylık sağlayan Suriye'nin bu tutumuna karşılık, sınır boylarındaki topraklarında Müslüman Kardeşler örgütü mensuplarına barınma ve eğitim olanakları sundu. Türk istihbaratının belli bir kesimi; Ceylanpınar, Mersin, İskenderun ve Yalova gibi yerleşim merkezlerinde İhvan mensuplarının barınmalarını ve askeri eğitim yapmalarını sağladı. Sınırdan geçiş kolaylıkları sağlamaya ek olarak Türkiye, gizlice bu örgüt mensuplarına lojistik destek verdi. Buna karşılık İhvan mensuplarından PKK faaliyetleri hakkında istihbarati bilgiler aldı.

İstihbarat çevreleriyle ilişkisi iyi bilinen *Hürriyet* gazetesi, 20 Ekim 1992 tarihli bir haberinde, İhvan mensuplarının Türk istihbaratına şöyle bir öneri götürdüğünü yazmıştı: "Türkiye'de tutuklu bazı mensuplarımızın serbest bırakılması karşılığında, size PKK lideri Abdullah Öcalan'ın kellesini getirelim."

Bağlantılı olarak belirtmek gerek: Türkiye'deki İslamcı Refah Partisi'nin üst düzey yönetimindeki önemli bir isim, 1980 sonralarında PKK'ye karşı Suriye İhvan örgütüyle Türk istihbaratı arasında anlaşma ve ittifak zemini hazırlamak için, birçok kez Suriye'ye gidip ilgililerle temas kurmuştu.

Aynı düzlemde bir nokta daha: İran, Müslüman Kardeşler hareketine şu gerekçeyle yardım etmemişti: "Suriye İhvan hareketi, Esad'ın Ortadoğu'daki anti-emperyalist gücünü azaltmak için

ABD, İsrail ve Mısır tarafından destekleniyor. Suudi Arabistan'dan yüklüce para alıyor."

İhvan önderleri durmadılar. Hama olayından sonra İhvan önde gelenlerinden Prof. Muhammed Mahmud el Savvaf Türkiye'ye gelip Marmara'daki Yalova'ya yerleşti. Aynı zamanda Suudi Arabistan merkezli Rabıta örgütü Kurucu Meclis üyesi olan El Savvaf, İslami bir kente dönüşmüş Yalova'da İslamcılar için kamplar açmıştı. Türk istihbaratı, o dönemde, Suriye İhvanı ile İran muhalifi Halkın Mücahitleri hareketini kaynaştırmak niyetindeydi.[71]

1996 Haziranı'nın ilk haftasında Suriye'nin Şam, Halep ve Lazkiye gibi kentlerinde peş peşe patlamalar oldu. Bunda, ülkenin esas muhalefetini oluşturan Müslüman Kardeşler (İhvan) elemanlarının ne kadar parmağı vardı bilinemedi. Ama genel kanı, sabotajların Türkiye-İsrail istihbaratına bağlı kimi ajanların bir marifeti olduğu yolundaydı.

İhvan'daki bölünmenin 2000'lere yansıyan sonucuna bakalım: Eski lider İsam el Attar, 1970'lerin sonundan itibaren **Savaşçı Öncüler** grubunu Almanya'dan yönetiyor. Bu grup sıkı disiplinli ve dar değil, Suriyeli olmayan Müslümanlarla da birlikte çalışacak kadar yumuşaktır. Grubun amaç ve hedefleri, İhvan örgütünün hedefleriyle örtüşüyor. Diğer eski lider Adnan Saadeddin 1986'da ana örgüt ile yolunu ayırıp kendi fraksiyonunu kurdu. Bu fraksiyonun çoğu, 1991'de yeniden İhvan'a döndü. Ancak grup lideri Adnan, ayrıldığı örgüte bir daha dönmeyi reddetti. Fakat örgüte düşman da kesilmedi.[72]

İhvan'ın Dönüş Pazarlığı

1982 Hama İsyanı'nın bastırılmasından üç yıl sonra, Baas hükümeti 500 kadar İhvancı mahkûmu serbest bıraktı. Yurtdışına kaçanların anayurda dönmesi yolunda çağrı yaptı. Bu genel af çerçevesinde Savaşçı Öncüler militanlarının çoğu silah bıraktılar.

1996'da geçici biçimde Suriye'ye dönen Ebu Gudde, yönetimle İhvan arasında uzlaşma sağlamak için çalışmalarını sürdürdü. Ancak, şartları vardı: "Hükümet, İhvan'a yönelik baskı siyasetinden tümüyle vazgeçmeli, tutukluları kayıtsız şartsız salıvermeli, İslamcı bir partinin Milli Cephe içinde faaliyet göstermesine olanak tanınmalıydı."

Yönetim, İslamcıların bu şartlarını kabul edip etmeme konusunda ikiye bölündü. Sertlik yanlıları, "dini kimlikli partilere izin vermek, ülkede bölünme yaratır" diyerek öneriye karşı çıkınca, görüşmeler durdu; Ebu Gudde, Suriye'yi terk etti. Yetkililer, sürgünde bulunan tüm İslamcıları affedebileceklerini ve ülkeye dönmelerini sağlayabileceklerini; ancak, bunun bireysel temelde mümkün olabileceğini ve bunun İhvan örgütünün tanınması anlamına gelmeyeceğini açıkladılar.

İhvan açısından 1997'deki en önemli gelişme, manevi liderleri Abdulfettah ebu Gudde'nin Suudi Arabistan'da vefat etmesiydi. İslam dünyasında büyük din adamı ve hadisçi olarak bilinen Ebu Gudde, yaklaşık 20 üniversitede eğitim vermişti. 1976'dan beri, göç edip sığındığı Suudi Arabistan'daki İmam Muhammed bin Saud Üniversitesi'nde görev almıştı. 1972-76 arasında İhvan hareketinin ruhani lideri ve genel denetmeni olan Ebu Gudde, örgütün zor bir dönemden geçtiği 1986'da yeniden önderliği ele aldı. 1990 yılında genel başkanlık görevini tekrar üstlendi.

Ebu Gudde'nin ölümü üzerine Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, özel uçağını gönderip naaşını Suriye'ye getirmeyi önerdi. Bu jest, Suriye'deki politikanın iki noktada değiştiği anlamına geliyordu: *Bir*; Suriye, 1982'de Hama ve Halep'teki ayaklanmasını kanla bastırdıktan sonra, İslamcı muhalefetle barışmak istiyordu. *İki*; İsrail'e karşı siyasetinde bölgedeki radikal İslamcıları (Lübnan Hizbullahı, Ürdün İhvanı, Irak İslamcıları vs) yanına alarak ABD-İsrail eksenine karşı bir barikat kurma taktiği izliyordu.

Çoğunlukla Suriye'nin komşularından Ürdün ve Irak'ta barınan İhvan mensupları, kendi aralarında toplanarak, Suriye yöneti-

miyle barışma konusunu sıkça tartışmaya başladılar. Ebu Gudde'nin yardımcısı olup, eskiden İhvan önderliğinde yer alan Emin Yeken, kişisel inisiyatif kullanarak yönetimle diyalog başlattı. Ancak bundan ciddi bir sonuç alınamadı. Tek somut sonuç şu oldu: Esad, onlarca İhvan mensubu mahkûmu affetmişti.

Öte yandan, Ürdün İhvan örgütünün yasal partisi Cebhet-ül Amel, diyalogu sürdürmek amacıyla Suriyeli yöneticilerle yeniden temasa geçti. Görüşmelerde, "Suriye'de İslami bir partinin kurulmasına izin verilmesi" meselesi ele alındı. Kurulması halinde, isminin İslamcı olmaması ama programının dini ağırlık taşıması kaydıyla bir partinin nasıl faaliyet gösterebileceği konusu ayrıntılı biçimde tartışıldı.

Öneri, hem Suriye yönetiminde, hem Suriyeli İhvan mensubu İslamcılar arasında görüş ayrılıklarına ve bölünmelere yol açtı.[73]

Ölen babasının yerini alan Bişar Esad (Mayıs 2001) zamanında görüşmeler kesildiği yerden devam etti. İhvan, uzlaşma için üç önemli koşul öne sürdü: "Tutuklu bulunan binlerce İhvan mensubuna genel af çıkarılması; yurtdışında yaşayanların ülkeye dönüşlerinin sağlanması ve İhvan örgütüne uygulanan yasağın kaldırılması."[74]

İhvan'ın Yeni Politikaları

1980'lerde İslamcılarla kurulan ortak cephe (SİC) beklenen sonucu vermeyince, İhvancılar sol, İslamcı, demokrat ve liberal çevrelerden oluşan muhalefete yanaştılar. Ekim 2005'te ilan edilen Şam Bildirgesi'ne katıldığını ilan ettiler. Bu arada olaydan birkaç ay önce İhvan lideri El Beyanuni ile yurtdışında gizlice görüşen Kürt din âlimi Maşuk el Haznevi, kimliği belirsiz kişilerce kaçırılıp işkence sonucu öldürülmüştü. Buna Şam Bildirgesi'ni imzalayan Cemal el Attasi Forumu (laik ve demokratik bir kuruluş) üyesi 9 kişinin Şam'da tutuklanması eklenince, her iki olay, muhalif kesime, özellikle İhvancılara devlet tarafından verilmiş ciddi bir mesaj ve gözdağı gibi algılandı.[75]

İhvan, Bişar Esad'ın Mayıs 2001'de başkan seçilmesi münasebetiyle, Suriye'de yasal faaliyette bulunmak amacıyla "Milli Şeref Antlaşması" projesini ortaya attı. Proje, Suriyeli muhaliflerin 23-25 Ağustos 2002 tarihli Londra toplantısının onayına sunuldu. Buna göre; İhvan, şimdiye kadar tanımadığı rejimin meşruluğunu kabul ediyordu ve demokratik sürecin yararına inanmış bulunuyordu. İhvan'ın bu girişimini değerlendiren Esad, 2005 yılında İhvancılarla temas halindeki bazı İslamcı liderleri araya koyarak kendileriyle bağlantı kurdu. Ancak bu diyalog bir sonuç vermedi.

İhvan, ayrıca tek parti sistemini eleştiren ve demokratik seçimler yapılmasını talep eden muhalif odakların ortak bildirisini destekledi. Bu bildiri, aynı zamanda İhvan ile farklı muhalif gruplar arasında kurulu rejime karşı yurtdışında bir cephe oluşturulmasının zeminini hazırladı.

El Beyanuni, Amerikan yönetimince desteklenen ve ABD'de yaşayan Suriye muhalifi Suriye Reform Partisi lideri Ferid el Ğadri'yle temas kurup Baas yönetimine karşı ortak hareket etmeyi denedi. Temas gizlice gerçekleşmesine rağmen başta ABD yönetimi olmak üzere ilgili taraflar, bu görüşmeyi inkâr ettiler. O sırada Amerika'nın İslamcılarla ilgili kaygılarını azaltmak ve ABD karşıtı Suriye halkının, özellikle Sünni olmayan Alevi, Dürzi ve İsmaililerin tepkisini çekmemek amacıyla, İhvan lideri şöyle bir demeç verdi. "Örgütümüz ülkeyi tek başına yönetmeye değil, iktidara ortak olmaya taliptir!"

El Beyanuni, Amerikan siyasetlerine karşı ikili bir tutum sergiledi. Bir yandan New York'taki 11 Eylül 2001 saldırısını şiddetle kınadı. Öte yandan, ABD'nin Irak işgalini mahkûm etti. Her iki tutum da idareyi maslahat, bir anlamda herkese mavi boncuk dağıtma kabilindendi.

Gerçek şuydu: Suriyeli Sünniler ABD'nin ülkelerini kıskaca almaya tepkinin yanı sıra, Irak'taki işgale öfkeliydiler. Irak direnişine Suriye'den katılanların çoğu Sünni'ydi. İhvan lideri, muhteme-

len ABD ve Batı'nın tavsiyesiyle ama öncelikle direnişe arka çıkan Suriye yönetimine inat, Irak'a giden gönüllüleri durdurmaya gayret etti. Bu başarısızlık, Amerikan yönetiminin İhvan üzerindeki hesaplarının ne kadar boş olduğunu gösterdi. ABD, İhvan'a açıkça arka çıkmaktan vazgeçti.

Bu durum, yurtdışındaki (özellikle İngiltere ve Almanya'daki) İhvan önderliğini ikiye böldü. El Beyanuni'nin desteklediği bir kanat, şunu öne sürdü: "Bişar Esad, İhvan taleplerini yerine getirmeye niyetli değildir. Görüşmeler sadece bir oyalamacadır. Dolayısıyla İhvan, sürgünde ne kadar Suriyeli muhalif varsa (Fransa'da yaşayan Bişar Esad'ın amcası Rıfat dahil) bir an önce kendileriyle birleşmeli ve bu arada batılı ülkelerin desteğini almalıdır." Mısır İhvan hareketinin desteğini alan diğer kanat ise şu görüşteydi: "Acele etmeye gerek yoktur. Esad yönetimi ulusal ve ulaslararası alanda giderek tecrit oluyor. Bu tecrit politikası, Esad'ı taviz vermeye zorlayacaktır. Ayrıca yönetime karşı olan muhalif odaklar, el ele verip ya kendisini taviz vermeye zorlayacak ya da onu alaşağı edecekler."[76]

Sonuncu görüşü destekleyen önemli bir gelişme, 2006 başında yaşandı. Baba Hafız Esad'm sağ kolu, yönetiminin akıl hocası, rejimin temel direği ve geçmişte İslamcıları ezme politikasının başmimarı Abdulhalim Haddam, devlet başkan yardımcılığından istifa etti. Çok geçmeden Fransa'ya gitti. İhvan lideri El Beyanuni ile Brüksel'de görüştükten sonra, diğer güçlerle ortak cephe (Milli Selamet Cephesi – MSC) kurdu. Bişar Esad yönetimine açıkça karşı tutum alıp siyasi-diplomatik bir mücadele başlattı. El Beyanuni ile Haddam'ın Brüksel buluşması, ABD yönetimi ve batılı yöneticiler tarafından ihtiyatla karşılandı. ABD, İhvan-Haddam ittifakını "Suriye'nin bir iç politikası" olarak görmekle birlikte "daha kapsamlı muhalif bir cephenin kurulmasıyla ilgilendiğini" açıkladı. Bu arada El Beyanuni, Suriye'de rejim değişikliği için yapılacak herhangi bir dış müdahaleye karşı olduklarını tekrarlayıp durdu. Bu, aynı za-

manda Esad'ın yerine kendi adamı Ferid el Ğadri'yi hazırlayan ABD'nin, ortak cepheye aktif destek vermesini engelledi.[77]

Suriye rejmini değiştirmek için dış müdaheleyi reddeden El Beyanuni'nin kendisiyle çelişen bir açıklaması şöyleydi: "Lübnan eski başbakanlarından Refik el Hariri'nin öldürülmesinden sorumlu olan Suriye yöneticileri derhal yargılanmalıdır"[78] Mezhepçilik yapıp yapmadığına ilişkin çelişkili iki demeci daha: "Biz Alevilere karşı ayrımcılık yapmıyoruz ve onlar kendilerini Müslüman sayıyorlar.[79] Aynı El Beyanuni "Sünni ülkelerde Şii tehlikesine ve İran yayılmacılığına karşı" uyarıda bulunmuştu.[80]

Son çelişki, farklı fikir platformuna bakışıyla ilgilidir: "Suriye'deki rejim, mevcut haliyle taşlaşmıştır; iflah olmaz. Köklü değişim olabilmesi için, her kesimden siyasetin katılacağı milli bir mutabakat konferansına ihtiyaç vardır. Siz yabancıların desteğiyle güçlenmeye, özgür milli irademizi dış güçlere bağlamaya karşıyız. Kürtlerin sivil, insani ve kültürel haklarının verilmesiyle, bu ülkenin birliği güçlenebilir."[81]

"Gelecekteki Suriye adıyla bir proje hazırladık. Farklı çevre ve partilerin katılımıyla demokratik bir ortamda, sivil bir hükümetin yöneteceği bir Suriye için çalışıyoruz. Bizimle ortak hareket eden partilerden şu noktada ayrılıyoruz: Biz, yasa ve ilkelerimizin, hak ve adalet kavramının biricik kaynağının İslam olduğunu belirtiyoruz."[82]

İhvan'la Mücadelede İslam Kozu

Suriye yönetimi, bölgedeki İslamcı dalganın ve özellikle muhalif İhvan hareketinin etkisinin önüne geçmek, daha doğrusu yükselen dincileşme dalgasını kendi çıkarına kullanabilmek amacıyla, ülke çapında din eksenli faaliyetlere girişti.

Devlet Başkanı Bişar Esad, kamuya açık biçimde namaz kılıyor ve dini münasebetleri (mevlit, kandil, bayram vs) asla kaçırmıyor. Peygamber'in doğum gününü görkemli kutlamalarla sürmesi-

ne teşvik ediyor. İslamcılara göz kırpma kabilinden, eski İhvan lideri İsam el Attar'ın kız kardeşi Kültür Bakanı Necah Hanımı, başkan yardımcılığına atadı.

Bişar Esad, babası zamanında okullarda takılması yasaklanan türbanı serbest bıraktı. Baas tarihinde ilk kez, eski hükümet başkanı Ali Naci el Uttari ve bazı bakanlar ile üst düzey görevlilerden bazılarının eşleri türban taktılar. Şam'ın sosyete semtlerindeki kimi köklü aristokrat (Tarakçı, Şişekli ve Kuzbari aileleri gibi) kadınlar, dini gerekçelerle örtünmeye başladılar.

2007 yılından itibaren Suriye'de İslami bankacılık sektörünün açılmasına izin verildi. Şam İslami Bankası ile Suriye Uluslararası İslam Bankası ilk açılan iki kuruluş oldu. İslam bankacılığı konusundaki ikinci büyük konferans, 13 Mart 2007 tarihinde Şam'da toplandı. Merkez Bankası başkanı Edib Melih, Vakıflar Bakanlığı'ndan Suriyelileri faizsiz bankacılık alanında yatırım yapmaya teşvik etmek için harekete geçilmesini istedi ve zekâtın bu bankalarda toplanmasını tavsiye etti. Hükümet, ayrıca El Aqila isimli ilk İslami sigorta kuruluşunun açılışına izin verdi.[83]

Yönetim, 8 bin caminin yapımını teşvik etti ve Hafız Esad Kur'an Hıfzetme Enstitüsü ile çeşitli şehirlerde İslami eğitim merkezleri açtı. Medreseleri yeniden ihya eden kararlar aldı.

Köktendincilerin camilerde vaiz ve hatip olmalarına izin verdi. Lübnan ve Irak gibi ülkelerde direnen İslamcıları bir şekilde destekledi. Böylece, potansiyel İslam militancılığı rejim karşıtı İhvan yerine daha radikal olan örgütlere (Irak'taki El Kaide gibi) doğru yönlendirilmiş oldu.[84]

Dini propaganda yoluyla çevresine on binlerce kadın toplayan Münire el Kubeysi isimli bir din kadınının cemaati için, camilerin kapılarını açtı. Lüks Malki semtindeki Saad Camisi'ni dergâh gibi kullanan El Kubeysi'nin kız müritleri, bundan böyle kapalı ve yarı gizli evler yerine camilerde din eğitimi görmeye başladılar.[85]

Elinde bir şey yokmuşçasına, Suriye yeniden dini elbisesine sa-

rılıyor ve halka din-iman sunuyor. Buna rağmen görevli din adamları ve dini okulların tümü sıkı bir denetim altında. Vaaz ve hutbeler dahil dini sohbetler önceden yazılıp onaylanmış metne göre gerçekleşiyor. Sohbetler sırasında ülkenin sosyal, ekonomik ve sınıfsal meselelerine değinilmiyor. Sonuçta Baas iktidarı kendi tasarımı olan resmi dini siyasileştirmeyi başarmış görünüyor.[86]

Yeni Dinci Dalga

Baas yönetiminin İslamcılara karşı din kozunu oynaması, İslamın dini hayata yeniden dönüşünü sağladı.

Washington Post gazetesinin bir haber-yorumuna (Ocak-Şubat 2006) göre, Suriye'de dindarlaşma almış başını yürümüş. Genç kızlar tesettüre bürünüp türban takıyorlar. Halep kentinin varoşlarında yeni inşa edilen camilerden geçilmiyor. Din adamları, politikada daha fazla söz sahibi olmayı talep ediyorlar. Dönemin Devlet Başkan Yardımcısı Abdulhalim Haddam (iktidardan uzaklaştırıldı ve yurtdışında rejim *muhalifi oldu) vatandaşların İslami kural ve geleneklere uy*gun hareket etmesini isteyen bir demeç vermişti.

Cuma günleri camiler, gençlerle dolup taşıyor. İslam Araştırmaları Merkezi'nin verilerine göre, Suriyelilerin %30'u cuma namazlarını kaçırmıyor. Aile bireyleri katıldığında, bu sayı 12 milyona kadar yükselebiliyor. Ülke çapında resmen kayıtlı 8 bin cami (2006 yılında) bulunuyordu. Suudi Arabistanlıların akıttığı petro-dolarlar sayesinde özellikle Hıristiyanlar ile Batıni Dürzilerin yaşadıkları mahallelerde art arda cami kuruluyor. Suudi Arabistan'a çalışmak üzere gidip dönen Suriyeliler, orada etkilendikleri selefi ve Vahabi fikirleri ülkeye taşıdılar.

Mukabele günlerine (Kur'an okuma toplantıları gibi) rağbet eden ve tesettüre bürünen kadın sayısında görülmedik bir artış var. Sokağa egemen olan dini dalganın etkisiyle Şam ve Halep gibi büyük şehirlerdeki restoranların birçoğunda alkol verilmiyor ve aileye mah-

sus salon yahut bölmeler açılıyor. Mağaza vitrinlerindeki maket mankenlerin başları bile türbanla kapatılmış.

Laik ve materyalist yayınların yerini, İslam külliyatını satan dinci yayınevleri alıyor. Halep, Hums ve Hama gibi Sünni yoğun şehirlerde çok sayıda hayırsever derneği ve yardım kuruluşu, İslami perspektifle sosyo-kültürel hizmetler sunuyor. Cadde ve sokakların duvarlarında, 19. ve 20. yüzyılda yaşamış dinci şahsiyetlerin posterlerini ve Kur'an ayetlerini görmek mümkün. Ekonomik kriz ile tek partinin bünyesini kemiren yolsuzluklar, insanların İslama sığınmalarına yol açıyor. 1982'deki ayaklanma girişimi ezilen İhvan hareketi, çareyi toplumun hücrelerine nüfuz edip tabandan tavana doğru İslamcılaştırma stratejisinde bulmuş görünüyor. Bu amaçla kurulan hatırı sayılır orandaki dini dernek, yoksul ve muhtaçlara nakit para dahil hemen her türlü yardımı yapabiliyor.

Kürtlerin yoğun olarak bulunduğu Türkiye sınırına yakın El Cezire mıntıkasında Şeyh el Haznevi (2005 yılında öldürüldü) , Halep'te Şeyh Ebu'l Qa'qa (2007 yılında öldürüldü), Şeyh Ahmed Hasan, Şeyh Muhammed Said Ramazan Hassun ve Şeyh Muhammed Habeş adlarını taşıyan medreselerde yoğun din sohbetleri yapılıyor. Böylece ülke ölçeğindeki dini eğitim merkezi sayısı 2005 yılı itibarıyla 584'e yükselmişti. Yaklaşık 280 dini dernek, Ramazan sırasında günde ortalama 1 milyon insana sağlık ve gıda yardımı yapmıştı.[87]

Eski Suriye Başmüftüsü Ahmed Kuftaro'nun adını taşıyan dini vakıf Şam'da kurulmuş olup yılda ortalama 5000 ile 7000 arasında öğrenciyi dini eğitimden geçiriyor ve bunların %20'si yabancı ülkelerden gidiyor. Vakfın Başkanı Şeyh Salah Kuftaro, "Suriye'deki İslami uyanış aşırılıktan arındırılmış bir dalgadır. Cami cemaatini tanıyoruz ve Allah, aşırılığı sevmez," diyebiliyor. Bu şeyhin cuma vaazlarını yaklaşık 10 bin kişi dinliyor. Kuftaro'ya göre "mevcut İslami diriliş 11 Eylül 2001 tarihli eylemin değil, Arap ülkelerindeki laikliğin iflasının sonucudur. Bu iflas, gençleri alternatif arayışına itmiştir."

Kuftaro'nun resmi söylemine ters biçimde Halep'te daha radikal bir eğilim uç verdi. Şeyh Muhsin el Qa'qa gayet popüler bir isim olarak öne çıktı.[88]

Bu ve benzeri gelişmeler ülke çapında softa selefi ama şiddeti öngörmeyen bir akımın doğmasına yol açtı. Salah Kuftaro (eski başmüftünün oğlu) ile Muhammed Habeş (bağımsız dinci milletvekili) bu akımın parlayan iki simasıdır. Bu gelenekçi ortodoks akım, ülke çapındaki mistik tarikatçılığın önüne geçmiş durumda. Aldığı sert ve çelişkili önlemlerle siyasal İslamcılığın önünü kesmeyi planlayan Baas iktidarı, hiç ummadığı biçimde gençleri İslamcı akımlara kaptırmanın eşiğine gelmiş. Sözgelimi, köktendinciliğin önüne geçmek amacıyla 2006 yılında 300 kadar medrese açıldı.

2006'da yüzlerce İslamcı mahkûmun serbest bırakılması ve sürgündeki İhvancı ileri gelenlerinin anayurda dönmelerini de, denetim altına alınamayan dini dalganın yükselişi ve hükümetin yeni din politikası çerçevesinde algılamak mümkündür.[89]

Laik Tepki

Genel anlamda dinci dalganın yükselişi ve özelde devlet eliyle radikalizme karşı itaatkâr dinciliğin teşvik edilmesi, Suriye'deki kimi laik ve sol çevrelerden tepki aldı. Kimi akademisyen ve aydınlar, "laikliği koruma grupları" çevresinde bir araya geldiler. Bunların başında Şamlı Sünni bir ailenin kızı olan Vefa Sultan geliyor. 1989'dan beri ABD'de ikamet eden Vefa, 11 Eylül 2001'deki El Kaide saldırıları münasebetiyle çeşitli televizyon kanallarındaki yorumlarıyla dikkati çekmişti. Müslümanların kendilerinden olmayanlara nasıl farklı muamele ettiklerini, gayrimüslimlere ait hiçbir başarıyı açıkça kabullenmediklerini açıklamıştı.

2006 yılında Amerikan'ın ünlü *Time* dergisi tarafından dünyada en etkili 100 kişi arasında sayılan Vefa, psikiyatristtir. Kendisini, "İslama inanmamakla birlikte, Müslümanım," diye tanımlamaktadır.

Bu tutumu nedeniyle Amerikan Yahudi Kongresi tarafından İsrail'e davet edilmişti. Batılı pozitivist bakış açısıyla yazmakta olduğu "Firari Mahpus: Allah Canavarlaşınca" isimli kitabı, şu temel eksen üzerine kurulmuştur: "Modernite ile barbarlık arasındaki savaşta kaybeden İslam olmuştur."

Bir başka söyleşisinde ise, şunları söylemişti: "Ben İslam ile mücadele etmeye karar verdim. Demecime dikkat ediniz; politik İslam, militan/eylemci İslam, radikal İslam, Vahabi İslamı ile mücadele demiyorum, bizzat İslamın kendisiyle mücadele ve kavga diyorum. İslam hiçbir zaman yanlış anlaşılmış değildir; İslamın bizatihi kendisi problemdir. Müslümanlar, önlerinde iki seçenekten birisi olduğunu idrak etmeliler: Değişmek yahut ezilmek!"(90)

Batı pozitivizmini benimseyişini ve ABD'ye sırtını dayayan tutumunu saymazsak, Vefa Sultan dine yönelik katı eleştirileriyle, Türkiye'de Kemalist kanattan sayılan eski din adamı olup 1990'da İslamcılar tarafından katledilen Turan Dursun'u andırmaktadır.

Dini Örgütler

Suriye'deki İslamcı hareketin anası sayılan İhvan'ın dışındaki dini oluşumlar şöyle sıralanabilir:

Silahsız Dinci Oluşumlar

1) Kubeysiciler: Suriye'deki kayıtlı medrese sayısı, 2006 yılında 700'e ulaştı. Bunun %80'i kadınlara eğitim veren medreseler olup, toplam 75 bin kız öğrenciyi kapsıyordu. Geleneksel Suriye toplumunda dini faaliyet gösteren yahut dincilik propagandası yapan erkekler, olağan durumlarda kovuşturma ve tutuklamaya maruz kalabilirler. Ancak önlemlerin benzer konumdaki kadınlara uygulanması, ciddi tepkilere neden olabilirdi. Bu hassas durumu bilen dinci çevreler, özellikle kadın ve kızları "mayın temizleyicisi" niyetine öne sürdüler. İslamcı kadınlar dernek, cemiyet ve cemaat oluşturup

dini sohbetler yapabiliyor; örgütlenip zikir, mukabele ve benzeri dini etkinlikler düzenleyebiliyorlar.

İslamcı kadınlar arasında en ünlüsü Şam'da oturan Münire el Kubeysi'dir. Kendini "şeyh" (Hocaefendi'nin karşılığı olan Hocahanım) ilan etmiş bulunan Münire, sosyete semtinde mekân kurmuş; aristokrat ve zengin kadınları ayrımı yapmaksızın her kesimden insanı dini halkalar çevresinde örgütlüyor. Varlıklı kadınlar mersedes arabalarıyla dergâh niyetine çalıştırılan camiye yiyecek ve giyecek taşıyor; para yardımı yapıyorlar. Şeyh Münire, dini eğitimin yanı sıra konferans, seminer ve paneller düzenliyor; yetiştirdiği kadınları, bu tür toplantılarda konuşturuyor.

Kubeysiciler, yeni müritlere beyaz başörtü (türban) ve haki renkte uzun bir manto giydiriyorlar. Dini kademelerde ilerledikçe, kadınların hem türban hem de mantolarının rengi değişiyor. Mesela eğitimin ileri aşamalarında başörtüsü mavi, manto (veya uzun pardösü) lacivert oluyor. Son mertebeye yükselince, "kadın şeyh" (Hocahanım) unvanı alarak siyah bir renkli tesettüre bürünüyor. Henüz yasallık kazanmayan Kubeysiciler, parola ve şifreler yoluyla iletişim kuruyorlar. "Çarşıya gitmek" sözü, aslında "dini sohbet halkasına katılmak" anlamına geliyormuş.[91]

Zengin kesim mensuplarını yanına çekmek ve yarı gizemli haliyle, Kubeysi hareketi, Türkiye'de İstanbul merkezli çalışan ve "Adnan Hocacılar" diye bilinen oluşumun kadın türevi sayılabilir. Dini eğitim evleri ise, Fethullahçı hareketin "Işık Evleri"ni çağrıştırıyor.

Kubeycisiler olarak bilinen dinci kadınlar cemaatinin camiler ve hükümet tarafından tahsis edilen kamuya açık yerlerde toplanıp ibadet yapabilmeleri için Ocak 2007'de özel bir kararname çıkarıldı. Şeyh Münire'nin sadece başkent Şam'daki dini sohbetlerine ortalama 25 bin kadın kaydolmuş. Muhtemelen resmi izin çıkmasındaki amaç, önceleri özel konutlarda ve evlerde toplanan bu kalabalık (80 bin dolayındaki kadın mürit) cemaati, daha yakından izleyebilmekti.[92]

2) Gurebau Şam: Şam Gurbetçileri veya Şam Garipleri adını alan dernek, 1994 yılında kuruldu. Derneğin resmi amacı, din eksenli kültür ve sivil faaliyet olarak belirlenmiş. Kurucu başkanı Mahmud Gülağasi (veya Kolağasi) olup, Ebu'l Qa'qa lakabıyla biliniyordu. 2001 yılında Pakistan Karaçi Üniversitesi'nde "tebliğ sanatı" (dini misyonerlik veya propaganda faaliyeti) dalında doktora almıştı. Dernek adına açılan web sitesinde, görüş ve fikirlerini yayıyordu. Bu arada Afganistan ve Çeçenistan'da direnen İslamcı militanların görüntüleri bu siteyi süslemektedir.

Şam Garipleri mensupları, tam tekmil sakal bırakmaları ve dini kıyafetler giymeleriyle tanınıyorlardı. Fakat bu hareketin radikalizmi ve softalığı yüzünden ABD ve Batı'nın baskılarına maruz kalan Suriye yönetiminin talimatına veya ricasına uyarak sakallarını kesip, daha çağdaş giysiler giydiler. Ebu'l Qa'qa ise, sakallarını kısalttı; takım elbise ve kravatla dolaşmaya başladı. Bileğine altın saat ve parmağına altın yüzük takmıştı. Birçok yerel ve yabancı televizyon kanallarıyla yapılan söyleşilerini, özellikle Şam ile Halep'in lüks otellerinin görkemli salonlarında gerçekleştirmişti.

Ebu'l Qa'qa yandaşları ihtiyatlı biçimde örgütlenme çabası içine girdiler; bir kitabevi çevresinde toplanıyorlar ve simge olarak benekli (kamuflaj amaçlı) askeri pantolon giyiyorlar. Bu din adamının yandaşları, Irak'taki İslamcı direnişe (El Kaide dahil) gizli yardımlarıyla tanınıyorlardı. Köktendinci söylemlerine rağmen Ebu'l Qa'qa "yönetimle çatışmadığını; tersine, yetkililerle işbirliği içinde ama İslami bir anlayışla milli birlik ve beraberlik için çalıştığını" belirtiyordu.

Ebu'l Qa'qa, aynı zamanda düzenlediği bütün toplantı, konferans ve dini sohbetlerinde ABD'nin Irak işgaline karşı çıkıyordu. Onun kişisel teşvikiyle veya ateşli konuşmalarının etkisiyle çok sayıda İslamcı gönüllünün Irak direnişi saflarına katıldığı yolunda ciddiye alınması gereken rivayet ortalıkta dolaşıyordu. Onun kurduğu derneğin başkan yardımcısı Muhammed Ğazal ebu Haşebe, bir

demecinde, şunları söylemişti: "Dünyanın her yanında, işgalciye karşı cihat faaliyetine sempati duyuyor ve onunla dayanışma içinde oluyoruz. Ancak kimseyi, çatışma alanlarına sevk etmiyoruz. Bütün yaptığımız, işgal edilen ülke halkını, başkaldırı ve direnişe teşvik etmektir."[93]

Ebu'l Qa'qa daha aşırı ve hassas vaazlar da vermişti. Örneğin, şeriat kurallarını temel alacak bir İslami devletin Suriye'de kurulması gereğinden söz etmişti ki, bu bakış açısı, iktidardaki Baas Partisi'nin kırmızı çizgilerine tecavüz anlamına geliyordu.[94]

Ebu'l Qa'qa, Eylül 2007'de faili meçhul bir suikasta kurban gitti. Cenaze törenine onlarca tanınmış dini şahsiyet (Suriye başmüftüsünün kardeşi Şeyh Abdullah Hassun, Halep Diyanet İşleri Müdürü Riyad Mulhem gibi) ve binlerce müridiyle öğrencisi katıldı. Katili, karanlık birisiydi; Suriyeli katil, 2004'te Irak'a gidip direniş saflarına katılmış; orada Amerikalılar tarafından yakalanıp birkaç ay sonra serbest bırakılmıştı. Ebu'l Qa'qa'nın yardımcısı, katillerin, "ABD ve İsrail ajanı veya El Kaide militanı olabileceğini" söyledi, çünkü Sünni-Şii ayrımı gözetmeyen Ebu'l Qa'qa, orta yolcu ve insani yönü kuvvetli bir din adamı olarak biliniyormuş. Ölümünden önce, bu ılımlı görüşleri nedeniyle El Kaide tarafından tehdit ediliyormuş.

Öte yandan Suriye'de şeriat sisteminin kurulması gereğinden söz etmesi, bu din adamının Suriye istihbaratınca öldürülmüş olabileceği ihtimalini de akla getiriyor.

Silahlı Dinci Gruplar

1960'larda Halep ve Hama'da örgütlerin adları şöyle sıralanabilir: İslamcı Kurtuluş Hareketi, İslami Kurtuluş Partisi (Hizb-ül Tahrir), Hz. Muhammed Gençliği (Şebabu Muhammed), Allah Askerleri (Cunudallah), Savaşçı Öncüler (El Talai-ül Muqatile). 1965'te Mervan Hadid tarafından Hama'da kurulan bu sonuncu örgüt, dönemin İhvan önderlerinden İsam el Attar'ın ruhani rehberliğini ka-

bul etmemişti ve rejimle kesin silahlı bir hesaplaşma içine girmişti. 1982 Hama Ayaklanması sonrasında, 1987'de Adnan el Uqla tarafından yönetilmişti.

1) Cunudu Şam: Suriye yönetimi, Haziran2005'te **Cunudu Şam l'il Tevhid ve Cihad** (Tevhid ve Cihat İçin Şam Askerleri) isimli örgütün illegal hücrelerini yakaladığında, ellerindeki belgelerde, örgütün ana hedefleri şöyle belirlenmişti: "Suriye, Ürdün ve Lübnan'ı içine alan Şam eyaletindeki mevcut askeri ve siyasi rejimleri devirmek. İnsan yapımı kanunları değiştirip, yerine şeriat hükümlerini yani ilahi kanunları koymak. Bu arada Irak'ı işgal eden Haçlılara dayanan yönetime karşı silahlı mücadele etmek!"

Bu yasadışı örgüt, Suriye'de birçok suikast, bombalama ve sabotaj eylemine imza atmıştı. Örgüte isnat edilen suçlar arasında Hums'ta bir polis memuru ile kuzeydeki Kürtler arasında çok tanınan din adamı Maşuk el Haznevi'nin öldürülmesi de bulunuyordu.[95]

2) Feth-ül İslam: Örgüt Lübnan'da, özellikle bu ülkedeki Filistin mülteci kamplarında üslenmiş olmasına rağmen bazı militanları, 27 Eylül 2008'de başkent Şam'da Şiilerin yoğunlukla yaşadıkları bir mahalleyi bombaladılar. Sabotaj sonucu 17 kişi hayatını kaybetti ve 65 kişi yaralandı. Suriye kolluk kuvvetleri, eyleme bulaşan biri kadın 11 militanı yakaladılar. Tutuklular, Suriye medyasında ayrıntılı itiraflarda bulundular. Örgüt, eski lideri Şakir el Absi'nin Suriye'de istihbarat elemanlarınca katledildiğini ileri sürdü.[96]

Dipnotlar:

(1) Nebil Şebib, "Suriye'nin Dinsel ve Mezhepsel Arka Planı", el Cezire.net, 17 Mayıs 2006.

(2) Olivier Roy, *İslam ve Siyaset*; Türkçe çevirisi 18 Şubat 1994 tarihli *Milliyet* gazetesinde dizi olarak yayımlandı, İstanbul.

(3) David Dean Commins, *Osmanlı Suriyesinde Islahat Hareketleri*, Yöneliş yay. İstanbul, Kasım 1993, s.7.
(4) Age, s.9.
(5) Age, s.10.
(6) Age, s.12.
(7) Age, s.16.
(8) Age, s.18-19; M. Cemil el Şatti, *Ayan Dumeşk fi'l Karn-ül Salıs Eşar ve Nısf-ül Karn-ül Rabi Aşar (13. ve 14. Yüzyıl'da Şam Ayanları)*, Şam, 1972, s.44-48, 74-75, 338-340, 409-412.
(9) Age, s.19-20; ayrıca M. Behcet el Bitar, *El Müderrisun Tabt Kubbet-ül Nasır* (Nasr Kubbesi Altında Müdderrisler), 1949, s.59-72.
(10) Age, s.20.
(11) Age, s.21.
(12) Age, s.24-29.
(13) Age, s.11.
(14) Age, s.45-48.
(15) Age, s.49-89.
(16) Age, s.99-179.
(17) Johannes Reissner, *Suriye Müslümanlarının İdeolojisi ve Politikası*, s.80.
(18) Age, s.83.
(19) Age.
(20) Age, s.85.
(21) Suriyeli İslamcı yazar Nebil Şebib, agy. el Cezire.net, 17 Mayıs 2006
(22) Suriyeli akademisyen ve siyasi yorumcu Sami Moubayed, "History of Political and Militant Islam in Syria", *Terrorism Monitor*, c. 3, 16 Ağustos 2005.
(23) Sami Moubayed, "Islam and Secularism Must Go Hand in Hand in Syria", Gulfnews, 27 Temmuz 2006.
(24) International Religious Freedom Report 2007, ABD; *Wikipedia* ansiklopedisi, "Freedom of Religion in Syria" maddesi, 7 Mart 2008.
(25) *Ceyş-ül Şaab* (Halk Ordusu) dergisi, Şam, 25 Nisan 1967
(26) Tel Aviv Üniversitesi öğretim görevlisi Eyal Zisser, "Hafız al Asad Discovers Islam" (Hafız Esad, İslamı Keşfediyor) başlıklı makale, *Middle East Quarterly*, Mart 1999.
(27) Tore Kjeilen derlemesi, *Looklex Encyclopaedia.*
(28) El Cezire.net, 3 Ekim 2004.
(29) El Cezire.net, 3 Ekim 2004.
(30) Ömer Faruk Abdullah, *Suriye Dosyası*, Akabe yay. İstanbul, s.120-123
(31) Reissner, s.393
(32) *El Raid* dergisi, Aralık 1979.
(33) *El Raid*, Mart 1980.

(34) Nazih Ayubi, *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, Cep yay. İstanbul, 1993, s.104-109.
(35) Ömer Faruk Abdullah, age. s.107
(36) Batatu, *Syrian Muslim Brothren* (*Suriyeli Müslüman Kardeşler*), s.14-19.
(37) Reissner, age, s.137-147.
(38) Ö.F. Abdullah, age, s.113.
(39) Age, s.114.
(40) Reissner, age, s.132-136-220.
(41) Sami Moubayed, "History of Political and Militant Islam in Syria", *Terrorism Monitor*, c. 3, 16 Ağustos 2005.
(42) Henry Munson Jr., *Ortadoğu'da İslam ve Devrim*, Akademi yay. İstanbul, s.125.
(43) Age.
(44) Age, s.126.
(45) Moşe Maoz, *Esad: Suriye'nin Sfenksi*, Akademi yay. İstanbul, 1991, s.237; *New York Times*, 30 Ağustos 1973; Thomas Mayer, "The İslamic Opposition in Syria (Suriye'de İslami Muhalefet) 1963-1982", *Orient*, 1983, s.595-6; *Observer* dergisi, Londra, 9 Eylül 1979, *Ceyş-ül Şa'ab* (Halk Ordusu) gazetesi, Şam, 1 Kasım 1980; *Ahir Saa* (Son Saat), Kahire, 12-19 Eylül 1979; *Business Week*, 2 Mayıs 1977; Reuters, 21 Haziran 1977.
(46) Ali Sadreddin el Beyanuni ile söyleşi, *Terrorism Monitor*, 11 Ağustos 2005.
(47) Van Dan, *The Struggle for Power*, s.15; Moşe Maoz, *Esad: Şam Sfenksi*, 242.
(48) Batatu, *Some Observations*, s.333-334.
(49) Rabinovich, *Syria Under The Bath*, s.11-117.
(50) Age.
(51) E. Michaud, *Les Freres Mousulmans*, Paris, s.133.
(52) B. Lewis, *Return of İslam*, s.25.
(53) Hafız Esad'ın söyleşi ve söylevleri. Bkz. *El Ray el Em* gazetesi, Kuveyt, 9 Mart 1980; Baas Partisi Devrim Günü Konuşması, *El Saura* gazetesi, Şam, 9 Mart 1980; Şam Radyosu, 11 Mart 1980; Esad, "Küttab", s.9-32-33; *Le Monde* gazetesi, Paris, 2 Ağustos 1984.
(54) Lewis, age, s.126.
(55) Age.
(56) Age.
(57) Sami Moubeyad, agy.
(58) Lewis, age, s.129.
(59) Abdullah, *The İslamic Struggle* (İslami Mücadele), s.189; *Financial Times*, Londra, 24 Şubat 1982; *El Vatan el Arabi* dergisi, Beyrut, 12 Temmuz 1980; *Observer*, Londra, 22 Mart 1981.
(60) Lewis, age, s.133-134.
(61) İran-Suriye rekabetinin ayrıntıları için bkz. H.J. Agha and Ahmad S. Khalidi,

Syria and Iran: Rivalry and Cooperatian, Londra, 1995; *el Vasat* dergisi, Londra, 23 Haziran 1996; *el Vatan el Arabi* dergisi, Beyrut, 27 Eylül 1996.

(62) Suriye İnsan Hakları isimlikuruluşun açıklaması, el Arabiye.net,10 Ekim 2006.

(63) Moşe Maoz, age, s.253-254; *The Middle East*, Londra, Mayıs 1983; *International Herald Tribune*, 20 Aralık 1983; *Ma'ariv* gazetesi, Telaviv, 29 Şubat 1984; Falanjist Radyosu Lübnan, 12 Mart 1984; *Hadaşot* gazetesi, Telaviv, 14 Mart 1986; *Washington Times*, ABD, 12 Mayıs 1986; *Observer*, London, 4 Mayıs 1992; *El Düstur* gazetesi, Lübnan, 15 Ağustos 1983; *Egyptian Gazette*, Kahire, 23 Mart 1982 Mısır; RJ. Agha and A.S. Khalidi, *Syria and Iran: Rivalry and Cooperation.*

(64) Ö.F. Abdullah, age, s.140.

(65) Age, s.147-150.

(66) Age, s.153.

(67) Age, s.159.

(68) Age, s.161,

(69) Age, s.169.

(70) Age, s.202-203.

(71) Age, s.133.

(72) Ali S. el Beyanuni ile söyleşi, Terrorism Monitor, 11 Ağustos 2005.

(73) *El Hayat*, 6 Ocak-7 Şubat 1997; *el Vatan el Arabi*, 28 Şubat 1997.

(74) Gary C. Gambill, "The Syrian Muslim Brotherhood", *Mideast Monitor*, Nisan-Mayıs 2006.

(75) Agy.

(76) Agy.

(77) Agy.

(78) *El Quds el Arabi*, 5 Haziran 2006.

(79) Terrorism Monitor yönetmeni Mahan Abidin ile söyleşi, c. 3, 11 Ağustos 2005.

(80) *El Mustaqbel* gazetesi, Beyrut, 31 Ağustos 2006; *El Quds el Arabi*, 15 Kasım 2008).

(81) *El Siyase* gazetesi, Kuveyt, 6 Ağustos 2005.

(82) El Arabiye. net, "Arapça" isimli programda İhvan lideri el Beyanuni'yle söyleşi, 30 Kasım 2008.

(83) International Deligious Freedom Report 2007.

(84) El Cezire.net, İhvan önderleri dosyası, 17 Mayıs 2006; Uluslararası İlişkiler Küresel Araştırma Merkezi (GLORIA) müdürü Barry Rubin, "Comparing Three Muslim Brotherhoods: Syria, Jordan, Egypt (Suriye, Ürdün ve Mısır İhvan Hareketinin Karşılaştırılması), MERIA, c.11, Temmuz 2007.

(85) *Financial Times* gazetesinden aktaran *El Quds el Arabi*, 12 Mayıs 2006; Sami Moubayed, "Islam and Secularism Must Go Hand in Hand in Syria", Gulfnews, 27 Temmuz 2006.

(86) Paris merkezli Suriye Politik Yaşam Araştırma Merkezi müdürü Dr. Muhammed Acelani, *El Quds el Arabi*, 26 Mart 2007.

(87) İbrahim Hamidi, "Can Syria Keep Its Islamist Genie in The Bottle (Suriye Kendi İslamcı Cinini Şişede Tutabilir mi?), *Daily Star*, 12 Ocak 2005; SyriaComment.com.

(88) Nicholas Blanford, "In Secular Syria, an Islamic Revival", *The Christian Science Monitor*, 3 Ekim 2003; Scott Wilson, "Religious Surge Alarms Secular Syrians", *Washington Post*, 23 Ocak 2005; Nicholas Blanford, "Syrian Islamic Scholar Preaches Moderation", *The Daily Star*, Beyrut, 18 Ocak 2005.

(89) Fransız haber ajansı AFP'den aktaran *El Quds el Arabi*, 31 Ocak 2006; Kim Ghattas, "Syria Witnesses Islamist Revival", BBC News, 22 Şubat 2006.

(90) *Wikipedia*, "Wafa Sultan" maddesi, 21 Kasım 2008.

(91) Jeroen Kramer, "Syria: Growth of Girls' Muslim Madrasas-Qubaisiate Islamic Women's Society", *The New York Times*, 29 Ağustos 2006; *El Quds el Arabi*, 30 Ağustos 2006.

(92) *Daily Star* gazetesi ve SyriaComment web sitesi.

(93) *El Hayat*, Şam-Londra, 30 Eylül 2007.

(94) Agy.

(95) İbrahim Hamid'nin Suriye izlenimleri, *el Hayat*, 18 Haziran 2005.

(96) 7 Kasım 2008 tarihli el Sefir gazetesi (Beyrut-Lübnan), *El Şarq el Awsat* (Londra), *el Sawra* (Şam-Suriye), BBC News (Londra) ve el Arabiye.net, 10 Aralık 2008.

NOT: Suriye Müslüman Kardeşler örgütünün Türkiye'deki istihbarati ilişkilerine dair yazı için bkz. Soner Yalçın, "Ankara Günlüğü", *Aydınlık* dergisi, İstanbul, 9 Eylül 1993. İhvan hareketi hakkında daha geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: "History of the Muslim Brotherhood in Syria", *Wikipedia* ansiklopedisi; El Şeyh Said Hevva; El Âlim el Mucahid-il Daiye: Mustafa el Sıbai (Davetçi Mücahit Âlim: Mustafa el Sıbai); Dr. Mustafa el Sıbai; Suriyeli İhvan Hareketinin websitesi ve Suriye İhvan'ın yeni önderliği (son kaynakların hepsi Arapçadır).

III

ÜRDÜN

ÜRDÜN

2008 yılında 6.5 milyon dolayında nüfusu bulunan Ürdün'ün %92'si Sünni Müslüman, %6'sı Hıristiyan, %2'si de Şii ve Dürzi'dir. Etnik dağılım ise şöyledir: %95-97 arasında Arap, gerikalanı ise Ermeni, Çerkes, Çeçen ve Kürt gibi azınlıklardır.

İkinci Dünya savaşı sonrasında İngilizlerin himayesinde ülkeyi yöneten Haşimi hanedanı, soylarını Hz. Muhammed'e dayadıklarından kutsal sayılırlar. Dolayısıyla devlet, din ve siyaset eksenli bir anayasayla idare edilmektedir.

Ürdün'deki İslami hareket; tarihinin eskiliği, Suriye, Mısır, Filistin ve Kuveyt gibi ülkelerdeki benzer örgütlerle sıkı işbirliği ve çeşitliliği açısından incelenmeye değer. Olayı şöyle somutlayabiliriz: İhvan ve Hizb-ül Tahrir, kardeş örgütlerle ikili ilişkiler geliştirmişler. Her ikisi de birçok Arap ülkesinde örgütlüdürler. Fakat gelenekçi İslam, İhvan ve bağnaz softa selefi ve radikal İslamcı akımların kitle tabanı bulduğu Mısır gibi merkezi bir ülkede, Hizb-ül Tahrir bir türlü gelişemedi. Oysa aynı örgüt, Ürdün'de bir hayli köklü ve gelişkindi. 1950'li yıllardan itibaren komünizme ve ulusal kurtuluşçu Arap milliyetçiliğine karşı Hizb-ül Tahrir'i nesnel açıdan bir baraj ya da kalkan olarak kullanmak isteyen, bu amaçla İslamcı örgütlerin gelişmesine göz yuman ve yer yer onları destekleyen İngiliz politikasının bölgede etkin olduğu günlerde durum böyleydi.[1] Bölgedeki İslamcı akımların destekçileri arasında, Suudi Arabistan merkezli Amerikan-Suudi ARAMCO (1933-1988) petrol şirketi de bulunuyor. 1988'den itibaren Suudi hükümetinin malı olan şirket, adını Suudi ARAMCO olarak değiştirdi.

Peki, jeopolitik nedenlerle yerli ve yabancı iktidarların desteğine mazhar olan İslamcı akımlar hangileriydiler? Sırasıyla inceleyelim.

Kral Himayesinde Kurulan İhvan

Ürdün İhvan hareketinin oluşum tarihi ile kuruluş yılı birbirine karıştırılır. Hareketin örgütlenme aşamasına geldiği tarih 1942 olarak bilinse de, resmi kuruluşu 1946 yılına rastlar. Olayı, İhvan eski lideri Abdulmecid el Zuneybat'ın ifadesinden izleyebiliriz:

"Mısır'dan Ürdün'e giden bir İhvan heyetinin Kral ile görüşüp gereken onayı almasından sonra, örgütümüz 1946'da Kahire'deki hareket merkezinin bir şubesi olarak kuruldu. Ürdün Kralı Abdullah, 'Beni de sizden birisi sayınız,' diyerek izin vermenin yanı sıra, şubenin açılış töreninde şeref konuğu olarak konuşma yapmıştı.[2] Babasının yerine kral olan Hüseyin ise, siyasi partileri kapattı fakat baş müttefiki İhvan'a dokunmadı. Alandaki biricik siyasi-dini hareket olmasına rağmen, İhvan'ın üye sayısında düşüş yaşandı. Bu bir çeşit "ekselanslarının", kralın muhalefetiydi. Solcular İhvan'a bölgedeki gericiliğin ve işbirlikçiliğin temsilcisi gibi bakıyorlardı; ulusal kurtuluşçu (Baasçı-Nasırcı) güçler, bu hareketi hem politik İslamcı, hem kraldan çok kralcı, hem de panarabizme sırtını dönmüş olarak niteliyorlardı. Kimilerine göre ise İhvancılar, kralın sol ve ulusalcı muhalefete karşı önemli bir silahıydı.[3]

1950'li ve 1960'lı yıllarda Mısır ve Suriye'de Nasır ve Baas milliyetçiliğine karşı çıkan İhvan mensupları, kendilerine yönelik yoğun baskıdan kaçıp Ürdün'e sığınarak birikimlerini bu ülkeye taşıdılar.[4] Bu anlamda, Ürdün'deki İslam hareketinin mücadele tarihi ve geleneğinden söz etmek abartma olur.

Ürdünlü yazar Ziyad Bereket, ülkesindeki Müslüman Kardeşler hareketinin, ülkede ve bölgede oynadığı gerici rolü şöyle özetliyor: "Ortaya çıktığı 1946'dan beri Ürdünlü İhvan hareketinin tarihin-

de şiddet unsuru kullanılmadığı gibi, düzeni değiştirme yönünde herhangi bir çağrısı da olmamıştır. Ürdün İhvanı, Mısır ve Suriye'deki benzerinin tersine bir işlev görmüştür. Oradakiler, düzenin bağrından çıkmış; siyasal muhalefet temelinde yükselmiş, iktidara gelebilmek için şiddet unsurunu gündeme getirmişlerdir. Oysa, Ürdün'deki İhvan hareketi, Kral Abdullah'a mülteci olarak gelen dışarıdaki İhvan mensuplarının himayesi sayesinde gelişti. Devletle arasındaki mesafe çok azdı. Sistem içi olmayı yeğledi, devletin müsaade ettiği kadar muhalefet etti."[5]

Örgütün kurucu rehberi ve lideri Hacı Abdullatif Ebu Qura idi. Abdurrahman Halife 1953'te aldığı liderlik görevini yaklaşık 40 yıl sürdürdü. Halife'yi, şu isimler izledi: Abdulmecid el Zuneybat, Salim el Felahat (2006-2008) ve Dr. Hemmam Said (2008-)

İhvan'ın Örgütsel Yapısı

Ürdün İhvan hareketinin örgütsel yapısı, diğer ülkelerdekinden farklı değildir. Fakat ülkede hem cemiyet hem siyasal parti olarak yasal faaliyette bulunmaları, kendilerine avantaj sağlayan bir durumdur. Bununla birlikte, kardeş örgütlerden farklı bir yapılanma içine girmişlerdir.

Şûra yönetimi: Ürdün İhvan hareketi olur olmaz tehlikelere düşmemek amacıyla, kendine özgü kolektif önderlik (Şûra Meclisi – Merkez Komitesi) oluşturdu ve demokratik haklardan yararlandı. Şu sorulabilir: "İhvan'ın lideri Abdurrahman Halife, 40 yıldan beri önderliğin en üst kademesindeydi ve hiç değişmiyordu. Bu durum, şûra ilkesine aykırı değil mi?" Aslında içtüzük gereği, örgütün genel başkanı (el muraqib el em – genel denetmen veya başrehber) çok müstesna yetkilerle donatılmamıştı. İhvan'ın 7 kişilik Yürütme Bürosu, Şûra Meclisi tarafından seçilip denetleniyor. Şûra Meclisi'nin Yürütme Kurulu'nu feshetme ve üyelerini azletme yetkisi bulunduğu gibi, Kurul üyeleri de her dört yılda bir değiştiriliyor. Bu örgütsel

tüzük ve yönetmelik, İhvan'ın her yeni döneme göre nasıl değişebileceğinin tipik bir göstergesiydi.[6]

Şûra Meclisi üye sayısı zamana ve zemine göre değişebiliyor. Sözgelimi 2000'lerin başında sayısı 120'yi bulan Şûra Meclisi, 2008'de 45'e indirilmişti.

Kitle kuruluşları: Örgüt, birçok kitle örgütünün (baro, mühendisler odası, işçi sendikaları, öğrenci dernekleri) yönetimini ele almış bulunuyor ve alamadıklarında da hayli etkindir. Örgüt mensuplarının çoğu Filistin kökenli Ürdünlü vatandaşlardır. Bu düzlemde, alt komisyonlardan biri de, HAMAS ve işgal altındaki Filistinli İhvancılarla ilişkileri düzenlemekle görevlidir. İntifada'yı maddi ve siyasi bakımdan destekleyen komiteler oluşturulmuştur.

Ticari kuruluşlar: İhvan'ın birçok kâr amaçlı şirketi ve benzeri ticari kuruluşu (İslami banka dahil) bulunuyor. 1970'li yıllarda İhvan, Ürdün'deki eğitim kurum ve kuruluşlarına egemen olmayı hedefledi. Örgüte mali kaynak sağlayan en önemli kuruluş İslami Merkez Cemiyeti'dir. Birçok şehirde şubesi bulunuyor. Bu cemiyet, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve eğitim alanlarında da faaliyet gösterip kendine bağlı kişiler yetiştiriyor. Harekete ait İslam Hastanesi, her yıl yaklaşık 500 bin kişiyi tedavi ediyor. 1997 rakamlarıyla belirtirsek İhvan'ın 25 dispanser, 40 İslam okulu ve 150 Kur'an kursu vardı. Ayrıca Ürdün devleti, faaliyet ve sorumluluk alanı içindeki bazı kurum ve kuruluşların yönetimini de İhvan'a bırakmıştı. Sözgelimi, "Milli Yardımlaşma Sandığı" adlı kuruluş bunlardandır. 1990'ların başında yaklaşık 13 milyon dinarlık (13 milyon sterlin ya da yaklaşık 35 milyon dolar) bir bütçesi olan bu kuruluşun İhvan mensubu başkanı Faruk Bedran, 22 bin aileye, yani yaklaşık 100 bin kişiye yardım ediyordu. İhvan, gelişmesine bağlı olarak Zerqa kentinde Camiat-ül Ehliye (Özel Ehil Üniversitesi) ve ticari şirketler kurmaya başladı.[7]

Filistin şubesi: İç ilişkiler açısından HAMAS, bu örgütün "küçük kardeşi" konumundadır. Ürdün merkez, Filistin İhvan'ı şube

durumundadır. Çoğunlukla iki taraf arasında Filistin ve Ürdün'e ilişkin ortak kararlar alınabiliyor. İkisi arasında organik bir bağ var mı? Pratikte var, ancak resmiyette bu, "biçimsel ve ruhsal" olarak niteleniyor.

Kadın üyeler: İhvan bünyesindeki kadın ve erkekler ayrı alanlarda çalışıyorlar. Kadınlar, örgüt içi seçimlere katılamıyorlar. Ancak, az sayıda kadın yönetim kademelerinde yer alabiliyor. Bacılar Komisyonu, sosyal hizmetlere ek olarak sadece kadınlar arasında siyasi ve örgütsel faaliyette bulunabiliyor.

Önemli şahsiyetler: Hareketin kurucu önderi şimdi hayatta olmayan Hacı Abdullatif Ebu Qura olup, 1953'e kadar başkanlığını (mürşitlik) sürdürdü. Abdurrahman Halife (eski başkan), Abdulmecid el Zuneybat (eski başkan), Salim el Felahat (eski başkan), Dr. Abdulhamid el Kudat (genel başkan yardımcısı), Dr. Abdullatif Arabiyat (Şûra Meclisi Başkanı), Muhammed Ebu Faris, İbrahim Mesud (Şahin akımın öncüleri), Cemile bu Bekr, Rahil Gruaybe, Memduh el Muheysin, Ahmed el Kefavin, Kâzım Ayş, Ziyad el Meytani, Saadet Suadet (Parti Yürütme Kurulu üyeleri).

Örgüt yayınları: İhvan Cemaati, 1950'lerde *El Kifah-ül İslami* (İslami Mücadele) adıyla haftalık bir gazete çıkarıyordu. 1960'larda ise Mısır'dan kaçıp Ürdün'e sığınan İhvan mensuplarıyla birlikte *El Menar* (Deniz Feneri) adlı bir günlük gazete yayımladı. 1990 tarihinden itibaren *El Raye el İslamiye* (İslami Bayrak) adında bir yayın organı çıkarmaya başladı.

İhvan'ın Siyasi Serüveni

İhvan hareketinin başta kral olmak üzere Ürdün rejimi ve diğer siyasi güçlerle olan karmaşık ilişkilerini, bir anlamda hareketin politik serüvenini üç önemli aşamada incelemek mümkündür:

Birinci aşama: Hareketin kurulduğu 1946'dan 1990'a kadar geçen süreçtir. Bu dönem boyunca İhvan, Amerikan-Sovyet kutup-

laşmasının bir yansıması olan Soğuk Savaş'ta, kesinlikle Amerikancı anti-komünist politikalar çerçevesinde hareket etti: İlerici, sol, sosyalist, ulusal kurtuluşçu panarabist (Baasçı, Nasırcı) güçlere karşı, 1950-70 yılları asında kesinlikle krallık rejiminin yanında ye aldı. Sözgelimi 1957'de Arap ulusalcısı Süleyman el Nablusi ülkenin milli çıkarlarını korumak üzere hükümet başkanı olunca, kendini anti-emperyalist sayan tüm ilerici (Arap milliyetçisi, Baasçı, Nasırcı, ordu içindeki ulusalcı subaylar, solcu ve komünist) akımların desteğini aldı. İhvan, bu hükümete karşı baş müttefiki Kral Hüseyin'i destekledi. Kralcı güçlerle İhvancılar, başarısız darbeyi önlemede büyük rol oynadılar. Ulusalcı El Nablusi hükümeti düşürüldü.

Ürdün hükümeti, 1957'de siyasi partileri feshetti. Buna rağmen, İhvan hareketinin bir siyasi parti gibi (ama cemaat görünümü altında) çalışmasına izin verdi. İhvan'ın tüm açık toplantı ve etkinliklerine, hükümet komiserleri, subaylar ve ileri gelen dini şahsiyetler katılıyordu. Hareket, 1954 yılında "Dünya İslam Meclisi"nin o sırada Ürdün yönetimine bağlı Kudüs'teki merkezinde daimi bir büro bulundurma izni aldı. O tarihte Batı Şeria'daki El Halil kentinde (1967'den beri İsrail işgali altındaki Filistin toprağı olup, Müslüman ve Yahudilerce Hz. İbrahim'in yaşadığı kutsal bir yer sayılıyor) özellikle etkin olan İhvan, 1956'daki parlamento seçimlerine katılarak küçümsenmeyecek oranda oy kazanmış (22 bin kadar) ve bir milletvekili çıkarmayı başarmıştı.[8]

Süreci, Ürdünlü bir yazarın kaleminden izleyelim:

"İhvan, düzenin payandası olmayı sürdürdü. Ülkenin yangın yerine döndüğü 1950'lerde, komünist ve panarabist Baasçı hareketleri dengelemek üzere krallık düzenine gerekli oldu. Zaman zaman, komünist ve milliyetçi akımlarla mücadelesinde düzenin yedek gücü olarak kullanıldı. Arap milliyetçiliğinin tırmandığı 1960'larda ise, Ürdün monarşisine düşmanlık besleyen panarabist Nasırcı akımların önünde barikat oluşturdu. 1967 İsrail işgalinden sonra, Ürdün'ün savaş meydanına dönüşüp Filistinli devrimci örgütlerin istilasına uğ-

radığı bir dönemde, Ürdün İslamcıları, FKÖ'nün önünü kesebilmek ve Filistin halkının ona karşı sempatisini başka yere kanalize edebilmek için didindi durdu."[9]

İhvan, Eylül 1970'teki Ürdün-Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) çatışmasında güya tarafsızlığını ilan etti. Oysa kral yanlısı Bedevi milisleri binlerce sivil Filistinli'yi katletmesine maksatlı biçimde seyirci kaldı. Krallık yanlısı bu tutumları, şöyle ödüllendirildi: Kral, feshettiği tüm ilerici hareketlerle Filistinli örgütlerin yerine İhvan hareketini ikame etti. İslamcı hareketi, Ürdün'de yaşayan Filistinli mültecilerin temsilcisi saydı. İhvancılara büyük kolaylıklar ve imtiyazlar tanıdı. Bu fırsatı iyi değerlendiren İhvancılar, hükümetin kilit mevkilerine sızdılar. Milli Eğitim ve Din İşleri gibi iki önemli bakanlık elde ettiler.

1980'lerin ikinci yarısından itibaren sol, ilerici ve ulusalcı akımın gerilemesiyle birlikte, Ürdünlü İhvancılar ile rejim arasındaki "zoraki nikâh" giderek zayıfladı. İhvan, 1989'daki genel seçimlerde, diğer İslamcılarla ittifak yaparak parlamento sandalyelerinin üçte birini (22 İhvan+10 bağımsız İslamcı, toplam 32 milletvekili) kazandı. 1990'dan itibaren "Katolik nikâhı" bozuldu. Evlilik, çatışmaya dönüştü.

Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta şudur: Ürdün'de siyasi kararlar, başka diyardan çok daha fazla biçimde, bu ülkeyi çevreleyen komşuların (Suriye, İsrail, Lübnan, Irak, Mısır, Suudi Arabistan ve FKÖ) ve yabancı güçlerin (ABD ve İngiltere) siyasetleri göz önüne alınarak verilir

Görünüşte bağımsız ama ekonomik yönden zayıf ve özellikle dış yardıma muhtaç olan Ürdün'de alınan kararlar, bölgedeki ve batılı büyük siyasi güçlerin çıkarlarıyla çelişmemek durumundadır.[10] Dünya düzenine yön verenlerin evrensel planları belirleyicidir. İhvan veya İslami hareketin gelişmesi de, dış gelişmelerle yabancı siyasi iradelerin içerideki siyasi prizmaya yansımasından (zaman za-

man bu prizmadan kırılarak geçmesinden) sonra belirlenir. Sürekli ince ve kırılgan bir denge üzerine kurulur.

İkinci aşama: 1990'lar boyunca süren gergin ve çatışma dönemidir. Hükümet, gittikçe güçlenen İhvan'ın önünü kesmeye yarayacak yeni seçim yasaları çıkardı. İsrail ile barış anlaşması imzaladı. Camileri denetim altına aldı ve İhvancıların minberlerde ulu orta konuşmalarını engelledi. Sendika ve yüksekokul öğrenci derneklerindeki İhvan etkisini kırdı. Hareketin baş ekonomik ve mali kaynağı sayılan İslami Merkez Cemiyeti'ne el koydu. İhvan mensubu Zekât Komisyonları, ciddi takibata uğradılar. Hükümet, gelenekçi fikirsel selefiliği (softalığı) teşvik etti ve bu yolla İhvan'ın zeminini tahrip etti. İhvan yönetimi hükümetin bu faaliyetlerine şiddetle karşı koydu. Özetle, İhvan'ın altyapısını çökertmeye yönelik hemen tüm önlemler hayata geçirildi.

Hükümet bu dönemde, İhvan'ın ikili oyun ve politikalarını teşhir etmekten çekinmedi. Buna göre İhvan, bir yandan biz "Ürdün İslamcı ve milliyetçileriyiz; devlet ve rejimle asla sorunumuz yoktur. Darbe peşinde değiliz," derken, öte yandan pratikte bunun tersine politikalar güdüyordu. Keza ABD'nin Ortadoğu'da İslamcıları siyasi hayata katma projelerinden yararlanmaya bakarken, diğer yandan devletin yaptığı siyasi reform ve açılımları istismar ederek iktidarı tekeline almaya gayret ediyordu. Böylece ekmek yediği kapıya (krallık rejimine) karşı nankörlük ediyordu.[11]

Üçüncü aşama: 1999'da ölen babası Hüseyin'in yerine geçen Kral II. Abdullah, Ürdün yönetimi-İhvan ilişkileri büyük gel-git, karmaşa ve istikrarsızlık yaşadı. HAMAS liderlerinin kovulması (2001), 11 Eylül 2001 eyleminin genel ve ülkedeki yansımaları, İhvan'ın İntifada için İsrail ile ilişkileri kesmesi için kitlesel baskı yapması (2002), İslamcıların kitle kuruluşları (sendika, odalar, baro, dernek vs) içindeki etkinliğini azaltmaya yönelik emniyet önlemleri (2003), ABD'nin Irak'ı işgali (2003), El Kaide'nin Irak'taki sorumlusu Ebu Mus'ab el Zerkavi'nin Haziran 2006'da öldürülmesinin ardından İh-

van mensubu 4 milletvekilinin ailesine başsağlığı ziyareti, bir milletvekilinin El Zerkavi'yi "mücahit ve şehit" olarak tanımlaması ve bu nedenle 4'ünün de gözaltına alınmaları, Kral Abdullah'ın Alman *Der Spiegel* dergisine "militan İslamcı fikirlere ve teröre asla hoşgörü göstermeyeceklerini" açıklaması, kimi İhvancı önderlerin konferans konuşmalarının yasaklanması, İhvan'ın 2007 belediye seçimlerini boykot etmesi, dönemin Ürdün başbakanı Maruf el Ahit'in İhvan ve siyasi partisini görülmedik biçimde eleştirmesi; kimi İhvan öderlerini Feth-ül İslam ve HAMAS gibi radikal silahlı örgütlere benzetmesi, ikili ilişkilerdeki gerginliğe örnek gösterilebilir.[12]

Belki bu nedenle, dönemin İhvan önderi Salim el Felahat, Ürdün hükümetini "ülkedeki İslami hareketi imha etmeye çalışmak"la suçlamıştı.[13] İhvancıları "toplumu İslamlaştırmaya çalışmak"la suçlayan rejim ile İhvan arasındaki gerginlik, Ağustos 2008'de hareket önderleriyle Ürdün istihbarat sorumlularının görüşmeleri sonucu belli ölçüde giderildi.[14]

İhvan, Demokrasi ve Dengeler

Demokrasi meselesinde de İhvan son derece esnek ve bir bakıma "eyyamcı" yani günü kurtarma siyaseti izliyor. Demokrasi ve laiklik gibi kavramların, hemen bütün İslamcılar arasında olduğu gibi Ürdün İhvan hareketi içinde de "ithal bir sistemin ürünü, Batı icadı sistemlerin meyvesi" olarak algılandığı biliniyor. Ancak 1989 parlamento seçimlerine katılmak için demokratik kurallara uymaktan başka çıkar yol yoktu. Bu yüzden İhvan içinde "demokratik sistem içinde oynayıp kurallara uymalı mıyız, yoksa onu reddetmeli miyiz?" tartışması başladı. Sonuçta şu karara varıldı: "İslamcılar açısından demokrasi bir ideoloji değil, bir mekanizma (işlevsellik aracı) olarak algılanmalı. Bu mekanizmanın amacı, despot yönetime karşı çıkıp diktatörlerin insan hakları ihlallerini önleyebilmek, halkın çıkarlarını korumak, toplu eleştiri hakkına sahip olmak ve hükümet

politikalarını sorgulamaktır."[15] Bu düzlemde, kimi İhvan mensupları daha da ileri giderek şöyle dediler: "Eğer demokrasi bunları amaçlıyorsa, aynı şeyleri hedefleyen İslam şeriatı ile uyum içindedir."[16] Yine de bu, İhvan yanlısı çok sayıda gelenekçi âlimin ve halk vaizinin, bu örgütün sahip olduğu camii ve mescitlerde, "laik siyasi partilere ve din düşmanı demokrasiye veryansın etmesini" engellemiyordu.[17]

ABD'nin 2000'lerde, özellikle 2003'teki Irak işgaliyle birlikte bölgeye demokrasi getirme sözü vermesi ve bu düzlemde ılımlı İslamcıların bulundukları ülke yönetimlerine katılmalarını teşvik etmesi, Ürdün İhvancılarının içeriye ve dışarıya karşı teorik açıdan "demokratik açılımlar" yapmalarına yol açtı. Aynı zamanda İhvancılar, kamuoyu önünde ABD'nin gerçek niyetlerini sorgulamaya da başladılar.

Öte yandan, İhvan'ın siyasi partisi olan Cephet-ül Amel-il İslami (İslami Hareket Cephesi – İHC), Hıristiyanların üyeliğine de açık olduğunu tüzük maddesi olarak kayda geçirmişti.[18]

1950'lerden beri "Siyonizm tehlikesi var" gerekçesiyle hükümete karşı uzlaşıcı ve destekleyici tutum alan İhvancılar, ülkede istikrardan yanaydılar. "Ülke-şiddet zeminine kaymasın" bahanesiyle 1991 Körfez Savaşı sırasında resmi tutumu benimsediler. Ürdün hükümeti, esasında ılımlı ve hükümetle uzlaşmacı dini bir şahsiyet olan ancak yanlış görüntü nedeniyle radikal bir İslamcı gibi görünen Ahmed Newfel'i, radyo ve TV'de konuşturarak, Körfez Savaşı sırasında galeyana gelen halkın isyan duygularını yatıştırmada kullandı. Benzer bir durum, 2003'teki Irak işgaline duyulan tepki nedeniyle yaşandı.

Bölgesel ve uluslararası ortama göre iyi manevra yapmasını bilen İhvan, iç dengeleri korumada da iyi taktikler uygulayabiliyor. Sözgelimi, Hıristiyan cemaatiyle sürtüşmelere meydan vermiyor. Milliyetçi akımlarla Arap-İslam sentezi zemininde ortak tutumlar alabiliyor.[19]

Somut örneği, İhvan'ın Ürdün parlamentosundaki siyasi faaliyetlerinde görüldü. 1989 seçimlerinde 22 milletvekili kazanılınca, bağımsız 10 İslamcı parlamenterle birlikte İslami Hareket'in Parlamento Bürosu kuruldu. Milli Eğitim Bakanlığı'nın İslamcılara verilmesi karşılığında güvenoyu vaat edildi. Ancak Kral Hüseyin buna karşı çıktı. Parlamentoyu henüz tanımayan İhvan ile diğer İslamcı milletvekilleri, ilk elde hak kazandıkları Meclis başkanlığını reddettiler. Bu arada Mudar Bedran hükümetini desteklemek için 14 maddelik bir "şartname" açıkladılar. Bunlar arasında en önemli ikisi şuydu: *Bir*; Ürdün hükümeti, İslam şeriatı uygulamasına geçmeli. *İki*; Anayasa'nın 2. maddesiyle (yani resmi din İslamdır ve tüm yasalar kaynağını İslam şeriatından alır) çelişen bütün yasalar yeniden gözden geçirilmeli. Birinci yıl acemiliklerini gideren İhvan milletvekilleri, ikincisinde Meclis sözcülüğünü üstlendiler. O sırada ittifak, bağımsız İslamcı milletvekilleriyle yapıldı. Bu ittifak, "İslami Parlamento Cephesi" adıyla ilan edildi. Ardından, milliyetçi milletvekilleriyle görüşmeler yapılıp Milliyetçi İslami Cephe oluşturulmaya çalışıldı. Ancak "milliyetçilik İslama aykırıdır" diyen radikal kesim, ittifaka karşı çıktı. Kimi zaman komünist ve sosyalistlerle "geçici ortak tavır ve oy" toplantıları yapıldı.

Saddam'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan Körfez Krizi sırasında Ürdün hükümeti, kilit bir coğrafi konumda olduğundan kritik anlar yaşıyordu. Hükümet, kitle desteği olan İhvan ile İslamcıları, koalisyona ortak etmek istiyordu. Ürdün, o tarihte Irak lideri Saddam Hüseyin'in tutumuna yakın bir tavır almıştı. Başka bir siyaset izlemesi halinde, iç dengeler lehinde olmayan Ürdün krallık rejimi, bir şekilde devrilme tehlikesiyle karşılaşabilirdi. Sıkışan hükümet İhvan hareketine koalisyona ortak olmayı teklif edince, İslamcılar durumun elverişli olduğunu görüp bir yıl önce reddettikleri koalisyonu bu kez kabullendiler. Gerekçeleri şuydu: "Ülke zor bir dönemeçten geçiyor, savaş bulutları ortalıkta dolaşıyor. Böyle anlarda milli sorumluluğu üstlenmek ve halkı felakete sürükleyecek siyasetlerden kaçınmak gerek. Yoksa vebal altında kalırız."[20]

İhvan içinden itirazlar yükseldi: "İslami olmayan bir yönetime İslamcıların katılması ne derece şeriata uygundur?" İhvan önderliği, başka ülkelerdeki İhvan âlimlerinin "gayri İslami hükümetlerde görev almak caizdir" yolundaki fetvalarını kanıt gösterdi. Fakat radikal kesiminin egemen olduğu Yürütme Kurulu, bu fetvayı göz ardı ederek İslamcı teorisyenlerden Seyyid Kutub ve Mevdudi'nin gerekçelerine sarıldı.[21] Nihayet, İhvan bir yıl önce reddedilen Milli Eğitim dahil Vakıflar, Sağlık, Adalet ve Sosyal İşler gibi bakanlıklara karşılık hükümet ortağı oldu. Körfez Savaşı sona erince hükümet değişti[22] ve İhvan ortada kaldı.

Aynı İhvan, Ürdün'deki Kraliyet Komisyonu (60 kişilik seçkin topluluk veya senatoya denk düşen Âyan Meclisi) içinde yer almayı da kabul etti. Orada İslamcı, Bedevi, Çerkez, Komünist, Baasçı ve Arap milliyetçileriyle birlikte ülkenin siyasi hayatına yön verecek projeleri tartıştı; saptanan belli kurallara imza koydu.[23]

İhvan ve Parlamento

1990'larda İhvan hareketi, esas olarak iki kanattan oluşuyordu: İhvan'ın parlamento grup temsilcilerinden olup 21 Haziran 1992'de vefat eden Ahmed el Azayda'nın temsil ettiği reformcu kanat ve 1970'lerdeki İslami uyanışla birlikte İhvan içinde etkilerini gösterip gelişen radikal eğilim. Reformcular ilke olarak diğer siyasi kurum ve kuruluşlarla bir arada bulunmak, onlarla işbirliği yapmak veya diyalog kurmak yanlısıydılar. Radikal kanadın şiddetle karşı çıktığı parlamentoya katılma meselesine sıcak bakıyorlardı.[24] Meclis kürsüsünün, camideki minber gibi kullanılabileceğini ve "İslam davasını yaymak" yani tebliğ için uygun siyasi bir platforma dönüşebileceğini savunuyorlardı. Bu yüzden, 1951'den beri elverdikçe ve müsaade edildikçe, parlamento seçimlerine katıldılar. Bununla birlikte İhvan, kendisini bir siyasi parti olarak algılamadı.[25]

Ürdün Kralı Hüseyin, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda yaşanan boz-

gunun ülkesine yansıyan siyasi/toplumsal karmaşa ortamından ürkerek parlamentoyu kapattı, çünkü sosyalist ve İslamcı güçler, mevcut rejim aleyhine güç topluyorlardı. Sözgelimi, bütün Filistin Fedai örgüt ve hareketleri Ürdün'de toplanmış, geniş halk yığınları silahlanmıştı. O sırada İhvan, "başkente yakın bir kentin belediye başkanlığını kazanmıştı."[26]

Mart 1984'te yapılan ara seçimlerde İhvan, milletvekilliği için iki aday gösterdi. Bağımsız kimi İslamcı adayları da destekledi. Seçimleri kazanarak yeniden parlamentoya girdi. Durum böyle sürerken, Ürdün'ün iç toplumsal dinamikleri harekete geçti. Ülkedeki ekonomik bunalım, Nisan 1988'de büyük çaplı bir kitle ayaklanmasına yol açtı. O sırada ayaklanmanın İhvan tarafından kışkırtıldığı sanıldı. Dönemin başbakanı Zeyd el Rıfai, radikal milliyetçi (ve İhvan düşmanı) Suriye yönetimiyle yakınlaşma ve birleşme siyaseti izlediğinden, Ürdün'deki İhvan yandaşlarına büyük baskı yaptı; çoğunu resmi görevlerden attı, seyahat özgürlüklerini kısıtladı.[27]

Ayaklanma sonrasında Kral Hüseyin, hükümeti azletmek ve görece demokratik bir ortam sağlamaktan başka çıkar yol bulamadı. Daha önce gerileyen İhvan, yeniden ön plana çıktı. Kral ayrıca, adil ve temiz bir seçim vaadinde bulundu. Siyasi partilerin yasallaşmasına ve parlamentoya katılmasına izin verdi. İhvan da bu çerçevede hazırlık yaptı. Burada iki görüş çarpıştı: Reformcular, bu fırsattan yararlanmak gerektiğini söylerken; radikal kanat, kralın iyi niyetinden şüphe ediyor ve üstelik "İslami olmayan bir Meclis'e girmenin İslamdaki meşruluğunu" tartışmaya açıyordu.[28]

Kralın yaptıklarında samimi olduğu anlaşılınca ve İslamcılar tarafından "lanetlenen demokrasi" için yeni bir "yorum" (ideoloji değil, sadece mekanizmadır denilerek) icat edilince, İhvan seçime katılma kararı aldı. Ülke çapındaki kontenjanı 30 olan İhvan, var gücüyle çalışarak 22 milletvekilliği kazandı. Özellikle kadın seçmenlere ağırlık verdiklerine işaret edelim. Ordu ve Halk Güvenliği Servisi denilen resmi yerlerdeki görevliler (ezici çoğunluğu erkekler-

den oluşuyor) yasal açıdan oy kullanamadıklarından, ülkedeki toplam seçmenin % 65'ini kadınlar oluşturuyordu. Bu nedenle İhvan hareketinin "Bacılar Komisyonu" (Lecnet-ül Ihavet) kolu, ev ev dolaşarak seçmenlerle tek tek ilgilenip kayıtlarını yaptı. Nasıl oy kullanılacağını anlattı, seçmen kartlarını elden teslim etti. Toplantılarda ve konferanslarda kadın ve erkek için eşit sayıda sandalye bulundurup kadınların gönlünü hoş tuttu.[29] Bu arada, İhvan kadınlarla erkekleri eşit gördüğü yolunda mesajlar verdi.

Tüm bunlara rağmen sadece 10 milletvekili kazanacağını düşünen İhvan, beklenmedik bir zafer elde etti: 22 milletvekili.[30] Ayrıca, 10 bağımsız İslamcı da milletvekili olmuştu. İhvan ile İslamcılar, milliyetçi ya da komünistlerin kazanmaması için, belli bölgelerde ittifak yapmışlardı.

Bu 22 milletvekilinin yarısı ilahiyat mezunuydu ve İhvan içinde radikal kanadı temsil ediyordu. Onlar siyaseti iyi bildiklerinden değil, halk arasındaki ünlerinden ötürü kazanmışlardı. İhvan'ın seçim sırası ve sonrasında oluşturduğu Destek Komiteleri, "ülke siyasetlerine alternatif çözümler sunmak ve çeşitli meselelerde yol açıcı fikirler üretmek" amacıyla kurulmuşlardı. Çok geçmeden bunların yetersiz olduğu[31] ve "düzen içi" fikirleri tekrarlamaktan başka iş yapmadıkları ortaya çıktı. Seçilen milletvekilleri, vaatlerini unutup gelişmelere ilgisiz kaldılar ve özel inisiyatifler geliştiremediler. "Kısa süre sonra, parlamentodaki İhvan milletvekillerinin yarısının, seçildikleri göreve uygun olmadıkları"[32] anlaşıldı.

Anlık kitlesel hareketlerin içinden aniden parlayanlar ile cuma hutbelerinde ateşli dini konuşma yapanlar ve Kur'an metinlerini iyi okuyup fıkıh ve akaid (dini öğreti) derslerine dayanarak cesurca çıkışlarda bulunanlar, iyi bir İslam davetçisi/tebliğcisi olabilirler. Fakat böylelerinin anılan nitelikleri, "onların iyi birer siyasetçi olduklarını" göstermez.[33] Ürdün İslamcı milletvekilleri açısından olan buydu. "Seçim öncesinde kendinden emin ve gururlu İhvan men-

supları, seçim sonrasında paniklediler ve hayal kırıklığına uğradılar."[34]

1990 Körfez Krizi'ni izleyen savaş günlerinde hükümet ortağı olan İhvan milletvekilleri, amaçları doğrultusunda yani toplumun İslamlaştırılması yolunda önemli adımlar attılar ve geniş çaplı ıslahat yaptılar. Bu İslami yasa ve uygulamalar, ülkedeki diğer siyasi kesimlerin yoğun tepkisine neden oldu. Kral Hüseyin, İhvan'ı, mevcut monarşi rejimi için potansiyel bir tehlike olarak gördü. İhvan hareketiyle "kriz oyunu" ya da "sinir savaşı" denilebilecek bir bilek güreşine girdi. Seçim yasalarında rejim yanlısı liberal-muhafazakâr partilere yarayan önemli değişiklik yaptı. İhvan bu değişiklikleri önce protesto etti, ardından boykotu düşündü. Fakat kararlı kral kapatma tehdidinde bulunca, İhvan mecburen Kasım 1993 seçimlerine katıldı. Bu kez, beklenenden azına razı oldu: 16 milletvekili ve birkaç bağımsız İslamcı parlamenter.[35]

İhvan sorumluları, seçim sonucunu "acı bir kazanç" olarak niteledi ve "kimilerinin İhvan hareketini, uçurum kenarına getirip oraya yuvarlamak" için plan yaptığını açıkladılar. İhvan, dörtte bir oranında oy kaybetmesine rağmen o zamana kadar hiç beklenmedik yeni alanlardan önemli oylar aldı.[36]

Her durumda, Ürdün toplamına bakılırsa, seçim kanunlarından kaynaklanan İslamcıların göreli gerilemesi, yanıltıcıdır. Hâlâ ülkenin ikinci büyük partisi ve ana muhalefeti olmanın yanı sıra 1996 ortalarında yapılan yerel seçimlerde, İhvan daha önce elinde tuttuğu ve İslamcıların kalesi sayılan El Zerqa gibi ülkenin ikinci büyük kentinin belediye başkanlığını kaybetti. Fakat bu belediye başkanlığı, seçimlerin nezih olmaması ve hükümetin sandıklara müdahalesi neticesinde kaybedilmişti. Buna karşılık, İhvan yoğun nüfusa sahip üç yeni belediye başkanlığını kazanma başarısını gösterdi.[37]

Kendisini engelleyen yasaları boykot kabilinden 2007 belediye seçimlerine girmeyen İhvan, genel seçimlerde 17 milletvekiliyle yetinmek zorunda kaldı.

İhvan'ın Başarısının Sırrı

Özelde İhvan, genelde İslamcı hareketin başarısını sadece öznel (örgütsel, siyasal ve ideolojik faaliyetler) koşullara bağlamak yanlış olur. Çevresindeki gelişmelerden çok etkilenen ve yaklaşık 4 milyonluk nüfusunun çoğu yurtdışında işçi olarak çalışan Ürdün, 1991 Körfez Savaşı'nda tarafsız durduğu için adeta cezalandırıldı. Kuveyt ve Suudi Arabistan, topraklarındaki tüm Ürdünlü ve Filistinlileri kovdular; bu ülkeye yaptıkları petro-dolar yardımlarını kestiler. Yaklaşık 300 bin Filistinli'nin Kuveyt'ten Ürdün'e sürülmesi de ekonomiye büyük darbe vurdu. Ülkedeki işsizlik oranı %8'den %30'lara çıktı. Döviz yokluğu, işsizlik, milli gelirin %50'sini oluşturan turizm girdilerinin savaş nedeniyle asgariye inmesi gibi gelişmeler; başta zengin İhvan hareketi olmak üzere İslamcılara yaradı.

Paralı azınlığın dışındaki herkes, ekonominin ağır yükü altında bunaldı. Fırsatı iyi değerlendiren İslamcılar, halk içinde geniş yankı bulan "Çözüm İslamdadır" sloganıyla ortaya çıktılar. Ürdün hükümetinin kapsamlı bir ekonomik programı yoktu ve İslamcılar, buradaki boşluğu da doldurdular. Müslüman Kardeşler (İhvan) militanları, göçmen ve sığınmacı kamplarına giderek yaklaşık 1 milyon Filistinli'yi barındıran bu mekânlarda örtünme (tesettür) kampanyası açtılar. Hicap (türban-başörtüsü) takan ve İslama uygun giyinen her kadına, 23 dolar vermeyi vaat ettiler. Her ailede en azından 6-7 kadın olduğundan, ayda toplam 135-160 dolar gibi bir ek gelirin gelmesi demekti bu. Ortalama aylığın 300 dolar olduğu ülkede, İslamcıların örtünme rüşveti olarak verdikleri bu meblağ, hiç de yabana atılacak gibi değildi.

Camilerdeki vaazlarda, İslama uyan iyi ailelere maddi yardımlar verileceği halka duyuruldu.

Hükümetin teşviki ve göz yumması sayesinde toplumsal ve ekonomik altyapısını güçlendiren İhvan'ın kurduğu İslami bankalar, İslami hastaneler, İslami okullar ve onlarca hayır cemiyetinin varlığına

tanık oluyoruz. 1997 rakamlarıyla ifade edersek; harekete ait bir İslam Hastanesi bulunuyor ve her yıl yaklaşık 500 bin kişiyi tedavi ediyor. Ayrıca, 25 dispanser, 40 İslam okulu ve 150 Kur'an kursunun sahibi de İhvan'dan başkası değil. Özetle, adeta Hıristiyan misyonerler gibi çalışan İhvan, başta Suudi Arabistan olmak üzere diğer petrol şeyhliklerinden aldığı paraları da İslamcı amaç için harcıyor; sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler alanında tam bir hâkimiyet kurabiliyor.[38]

İhvan'ın Kadına Bakışı

1989 seçimlerinde, Bacılar Komisyonu aracılığıyla hemen her eve girip propaganda yapan, halka açık toplantılarda "kadınlarla erkekleri eşit gördüğünü" açıklayan İhvan, aslında tam bir ikiyüzlülük örneği verdi. Mesela, aynı seçimlerde kadınlara ilk kez tanınan milletvekili adayı olma hakkını kullanan Ürdün'de çok tanınan ve sevilen Tucan Faysal adlı gazeteci bir kadın siyasete girince, hemen tüm İslamcıların cem gazabını üzerine çekti. Evliliği, rahat yaşamı ve tüm güvenliği elinden alındı. İslamcılar, kendisini "dinden çıkmak"la suçladıktan sonra, düzenledikleri karşıt gösterilerde "Öldürün, dinsizi gebertin!" diye sloganlar attılar. Şeriat Mahkemesi'ne başvurarak Tucan Faysal hakkında, "kadın olması hasebiyle yeteneksiz ve beceriksizdir; dolayısıyla siyasete giremez, evliliğinin sürmesi bile caiz değildir" biçiminde karar çıkartmaya çalıştılar. Doktor olan eşinin muayenehanesine giden hastaları tehdit ettiler, hakkında ölüm fermanı çıkarıp onu katledenin dini ve kanuni açıdan cezasız kalacağını açıkladılar.

Aynı zamanda *El Raye* adlı Ürdün gazetesinde yazarlık yapıp, kadın haklarını savunan Faysal hakkında, iki bağnaz din adamı "dinsizdir" fetvası çıkardı; bir müftü de, İslam adına dava açtı.

Ürdünlü İslamcıların kadına karşı tavırları, Tucan Faysal'ın kişiliğiyle sınırlı değil. Tersine, ideolojik temelde bunun teorisini ya-

pıyorlar. Sözgelimi, şöyle diyorlar: "Kadın yaşamı boyunca ikincil durumda kalmak için yaratılmış olup işlerini yönetecek ve doğru yoldan ayrılmamalarını sağlayacak bir erkeğe muhtaçtır. Kadınlar, öylesine beceriksizdirler ki, temizlik yapma, yemek pişirme ve aile efradına hizmet etmenin dışında ellerinden başka şey gelmez. Bu hizmetleri karşılığında karınları doysun, başlarını sokacakları bir evleri olsun, yeter. Dayak, kadının onurunu incitmez. Zira kadın doğuştan onursuzdur..."

Arap dünyasında bilim ve kültür etkinliklerini yaymak amacıyla kurulan Şuman Vakfı'nın müdürü D. Esad Abdurrahman (ki eskiden FKÖ lideri Arafat'ın yakın danışmanıydı), İslamcıların kadınlara karşıt tutumunu şöyle yorumluyor: "Toplumu ve geleceği kontrol altına almak istiyorsanız, kadına saldırın..."

Ürdün İhvan siyasal toplantılarında iktidarın hedeflendiğini ve toplumda hâkimiyet kurma peşinde olduğunu söylüyor. Ebu Rişa, İhvan'ın Suudi Arabistan ve İran'ın yanı sıra Rabıta örgütünden para yardımı aldığını, dolayısıyla güçlü bir mali bütçesi olduğunu açıklıyor. Ebu Rişa'ya göre ekonomik ve toplumsal baskı altında yaşayan halk arasına yayılan İslamcılar; kitleleri camilerde etkilemeye çalışıyor, dara düşen kadınlara para vererek hicap giymelerini sağlıyorlardı.[39]

İslamcıların birbirine uymayan siyasetleri, kadınlara ilişkin tutumlarıyla da sınırlı değil. Seçimlerde herkese özgürlük ve demokrasi vaat edip "çifte cennette yaşama olanağı sağlayacaklarını" söyleyen İhvan, 1989'daki seçimlerden sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nı devraldı.

İslamcılar adına bakanlık görevini yürüten Abdullah el Ukayli, pragmatizmi ve ılımlılığıyla tanınan birisiydi. Fakat görevi üstlendikten sonra icraatları şunlar oldu: Bakanlık içindeki kadın ve erkekler, ayrı yerlere kondu. Okullardaki karma eğitime son verilip kız-erkek sınıfları oluşturuldu. Ders kitaplarındaki kadın resimlerinin yüzleri peçeyle örtüldü. "Kız öğrenciler okul içinde şort veya

beden eğitimi giysileriyle dolaşabilirler" gerekçesiyle, babaların spor etkinliklerine katılmaları veya izlemeleri yasaklandı. 1990'larda 24 bin öğrencisi bulunan Amman Üniversitesi köktendinci kadrolaşmanın karargâhı seçildi. Laik ve demokrat öğretim görevlileri baskı altına alındı. Ramazan ayında konuklarına kahve ikram eden bir profesör, kâfir ilan edilerek işinden kovuldu. Kız öğrencilerin okumaması için, üniversite sınavlarındaki kazanma puanları yükseltildi. Kız öğrencilerin yarısından fazlası türbanlı/peçeli gezmek zorunda kaldı. Darwinizm, müfredattan çıkarıldı.

Bu ve benzeri önlemlere tepki duyan halkın öfkesi dinmeyince, hükümet El Ukayli'yi görevinden azlettiğini duyurarak gerginliği yatıştırdı.[40]

İhvan'da Yol Ayrımı ve Özeleştiri

1989'da Ürdün'de koalisyon ortağı olması, ardından çekilerek muhalefete dönmesi,1990 Körfez Savaşı ile 1993 Filistin-İsrail barışı, aynı yıl yapılan genel seçimlerde devletle yaşanan sıkıntılar ve benzeri gelişmeler, Ürdünlü İhvan hareketi içinde yoğun tartışmalara neden oldu. Hareket, ulusal ve bölgesel politikalarda değişiklik yapıp yapmama, hükümet ortağı olup olmama konusunda adeta ikiye ayrıldı. Olayın değerlendirmesini, 1989'da Milli Eğitim Bakanı olup azledilen İhvan milletvekili Abdullah el Ukayli dile getirdi: "Yanımızda yöremizde olan siyasal ve toplumsal değişimleri görmek durumundayız. Ürdün halkı, Filistin'in kurtarılmasından çok, kendi günlük yaşamı ve derdiyle ilgileniyor. Ürdün'deki hatta işgal altındaki Filistinliler de öyle. Onların acil olarak çözüm istedikleri şeylerin başında geçim derdi, işsizlik, refah, kalkınma, yoksulluk ve yolsuzluk gibi sorunlar geliyor. Bu durumda İhvan hareketi olarak bizim, 'Filistin'in tüm topraklarını Siyonistlerden temizleyeceğiz; şeriatı getirip uygulayacağız' türünden parlak ama soyut sloganlar atmamız karın doyurmuyor, çünkü kitleler, hayata geçirilebilen plan ve programları görmek istiyor artık.

"Biz, hesabımızı, genelde Arap-İsrail, özelde Filistin-İsrail barışının başarısızlığı temelinde yaptık. İslamcı akımlar, barışın Arap dünyasınca reddedileceğini sanıyordu. Ama yanıldıklarını anladılar. Hayat bunu doğrulamadığı gibi, Arap ülkeleri adeta İsrail ile barışma yarışına girdiler. O halde, sadece reddiye dizmek gibi tek yanlı, tek boyutlu bir programda ısrar etmemek gerekir. Barış çabalarını da aşan muazzam, devasa bir projeyle karşı karşıyayız. Bu, dışımızdaki süper güçler tarafından bölgemizde uygulanmak üzere titizlikle planlanıp programlanmıştır. Hedefleri, amaçları bellidir. Buna karşı red cephesi kurmak, basit bir davranış olur ve etkisiz kalır. İşte, çıkmaz burada ve biz, yol ayrımının ya da bir dönemecin eşiğindeyiz.

"Aramızda meseleyi tartışıyoruz; içimizde bu olguyu kabul edenler var, etmeyenler var. Bu yüzden, adeta bölünmüş durumdayız; reddiyeciler ve slogancılar açısından, görüşlerine ters düşenleri kâfir ilan etmek gayet kolaydır. Fakat bu, sonucu ve olguları değiştirmeye yetmiyor.

"Ya olaylara cepheden karşı çıkıp direneceksiniz ki, bu şiddet ve zor kullanmak anlamına gelir; ya da olaylara müdahale etme olanakları yaratacaksınız. Birinci yöntem bizce makbul olmadığına göre, ikinci yönteme başvurmalıyız. Sözgelimi, Filistin-İsrail, Ürdün-İsrail barışı başladığında, süreci protesto ederek hükümetten desteğimizi çektik. Halbuki süreç devam etti ve aleyhimize gelişti. Şimdi düşünüyorum da, hükümette kalmış olsaydık, barış sürecine ortak olurduk ama durumun böylesine aleyhimize gelişmesini de engellerdik.

"Benzer şeyi, hükümete katılıp katılınama konusu için de söyleyebiliriz. Hükümet ortağı olmadığınız takdirde, hayattan kopuyorsunuz; dile getirdiğiniz problemleri (ekonomik ve toplumsal sorunlar) çözme şansını yitiriyorsunuz...

"Evet, belki ilkelerimizi (İslamcılık – F.B.) korumalıyız. Ama daha önemlisi, olayları pragmatik biçimde ele almalıyız. Vardığım

sonuç budur; parlamentodaki çoğu milletvekili kardeşlerim (İhvan mensubu) de benim gibi düşünüyor..."[41]

İhvan hareketi içindeki bu tartışmaları mercek altına alan Ürdünlü yazar Ziyad Bereket'in özet değerlendirmesine göz atalım:

"Yıllarca mevcut sistemle arasına çok az mesafe koyan; hatta 1950'lerden beri sistemin payandası ve yedeklastiği konumunu koruyan İhvan, günümüzde yol ayrımında. İnsanlara iki cennet birden veremeyeceğine göre, gelişmeler karşısında apışıp kalmış; dahası, hükümete ortak olsa da olmasa da kaybetmiş sayılır. İsrail-Filistin barış süreci, bu örgütün temel ilkelerini sarsıntıya uğrattı ve stratejilerini felç etti. İsrail ile barış imzalayan Ürdün hükümetine ortak olsalar, bu kez, şimdiye kadar yaptıkları eleştirileri geri almak zorundalar. Bu, retorik yoluyla İslamcı yandaş kazanma şanslarını azaltacak. Hükümete katılmamaları ise, özellikle merkez partilerini güçlendirir; İhvan hareketini, devlete yakın olmaktan uzak tutar ve karar mekanizmalarını etkilemelerini önler. Kısaca, hükümet ortağı olsalar, İhvan hareketinin İslamcı ilke ve değerlerinin muhtevası boşalacak; olmasalar, boşalttıkları koltuklara başka partiler oturacak."[42]

Körfez Krizi Sonrası Radikalizm

Ürdün İhvancıları, 1990 Ağustosu'nda başlayan Körfez bunalımı ve bunu izleyen savaş günlerinde, başından beri Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ı desteklediler. Günlerce süren kitlesel gösterilerle Batı emperyalizmini teşhir ettiler; yer yer gönüllü birlikler kurarak Irak'ın yardımına koşmaya çalıştılar. Arap ülkelerindeki Amerikan İslamcılığının merkezi durumundaki Suudi Arabistan ve Kuveyt'e sert eleştiriler yönelttiler. Birleşmiş Milletler'in Irak'a karşı uyguladığı ambargoyu delen eylem ve girişimlerde bulundular. Bu faaliyetler, Ürdün Kralı Hüseyin'i, batılı müttefikler ile Arap dünyasına (özellikle Suudi Arabistan ve Kuveyt) karşı tavır almaya zorladı.

Kral, ikilemle karşı karşıyaydı: Ya Batı karşıtı bir siyaset izleyecek ya da İslamcı hareketin, dolayısıyla Ürdün ve Filistin halkının gazabına uğrayıp belki de devrilecekti. En iyimser ihtimalle, ülkede büyük kargaşa çıkacak ve çok kan dökülecekti. Kuşkusuz, Ürdünlü İslamcıların birlik beraberlik içinde Batı'ya karşı böylesine ortak bir tutum almasında, o dönemde içten içe Irak'ı haklı bulan, en azından İsrail'e karşı Irak'ı destekleyen Filistinli örgütlerin Ürdün'de yoğun propaganda yapmalarının da etkisi oldu.

Ürdün İslamcı hareketlerinin Körfez bunalımıyla başlayan iki yıllık süreç içinde radikalleştiğini, şiddet yoluyla çözümlere varmak istediğini söyleyebiliriz. İslamcılar, bu dönemde küçük bölünmeler de yaşadılar: Sözgelimi milletvekillerinden Fuad el Muhellifat, İhvan'ın Saddam'ı destekleyen tutumunu haklı görmeyerek, açıkça eleştirilerde bulundu. Bu, El Muhellifat'ın örgütten ayrılmasına yol açtı.[43]

Öte yandan, Ürdün'de 1992 Ağustos ve Eylül aylarında ilginç gelişmeler yaşandı. 27 Ağustos günü Ürdün polisi, ülkede gizli örgüt kuran bir İslamcı milletvekiliyle 10 kişinin yakalandığını duyurdu. Yakalananların şiddet ve terör eylemleri için hazırlık yaptıkları da resmi açıklamalar arasında yer aldı.[44]

Gizli örgütün adı **İslami Gençler Topluluğu** (Şebab el Nefir el İslami) olarak kayda geçti ve "bir Arap ülkesinin amaçları çerçevesinde eylem planladığı" belirtildi. Ürdünlü İslamcılara "yardım eden Arap ülkesinin Libya olduğu" yolunda haberler basında çıktı.

Gazetelere göre Libya, Suriye destekli ve Şam'da oturan Filistin'in Kurtuluşu için Halk Cephesi-Genel Komutanlık lideri Ahmed Cibril aracılığıyla İslamcıları destekliyordu. Ancak, gerek Libya gerekse İran, konuya ilişkin iddiaları yalanlayan açıklamalar yaptılar.

Daha sonra, tutuklanan milletvekilinin Yakub Qırş olduğu ve kendisinin silahlı mücadeleye başlamak amacıyla İslami Gençler Topluluğu'na öncülük ettiği ileri sürüldü.

Bu arada İslami Gençler Topluluğu ile yönetime karşı bildiri dağıtıp, iktidarı almak hedefiyle silahlandığı için Ürdün polisince 150 üyesi yakalandıktan sonra 8 önderi idama mahkûm edilen **Muhammed Gençliği** arasında bir işbirliğinin olup olmadığı da araştırılıyordu.[45]

Yapılan geniş çaplı operasyonlarda yeraltındaki betonarme bir cephanelikte saklı toplam 140 otomatik silah ve 50 kadar el bombası bulundu ve gizli örgüt mensubu olduğu ileri sürülen çok sayıda İslamcı gözaltına alındı. Bunlardan 9'unun Filistin'deki İslamcı HAMAS ile yakın işbirliği içinde olan ve Ürdün'de aynı adla kurulan HAMAS üyeleri olduğu da ortaya çıktı. Polis raporlarına göre ele geçirilen silahlar, İhvan listesinden milletvekili seçilen Leys Şubeylat'ın arabasıyla işgal altındaki Filistin topraklarına kaçırılıyordu. Dokunulmazlığı nedeniyle rahat hareket eden Leys Şubeylat'ın, örgütün gizli liderlerinden olduğu ileri sürüldü.

Seri operasyonlar sonucunda Ürdün'deki Zerqa Belediye Başkan Yardımcısı ve İhvan mensubu Memduh el Muheysin'in evinde 13 otomatik tüfek bulundu. Ayrı bir operasyonda ise **Mescid-ül Aksa Müfrezeleri** (Ketaib-ül Aksa) adlı İslami örgütün lideri İbrahim Serbel'in yakalandığı da duyuruldu.[46]

Suudi dergisi *El Mecelle*'ye göre, bu son olaya adı karışanlar, İhvan mensuplarıydı. Hükümet, radikal ve tehlikeli gördüğü İslami Gençler Topluluğu'nu İhvan'dan ayırmak için, yukarıda adı geçen Muhammed Gençliği üyelerinin silah bulundurması olayını adi suç kapsamına alıp siyaset dışı bırakmıştı.[47]

Yapılan operasyonlar çerçevesinde İslamcıların böylesine yoğun silahlanması, Ürdün toplumunu ve hükümeti tedirgin etti. Ancak silahlanmanın gerçek amacının, "ülkedeki iktidarı devirip İslami şiddet uygulamak mı, yoksa İsrail'deki Filistin İslami direnişine yardım etmek mi?" olduğu açıklık kazanmadı. Devlet, Filistin'e yardımı bahane edilerek Ürdün'de muhtemel bir iktidar değişikliği için hazırlık yapıldığı kanısındaydı. İslamcılar ise, Körfez Savaşı süresin-

ce halkın yoğun biçimde silahlandırıldığını, yakalanan silahların gizli değil, daha önce devletin bilgisi dahilinde temin edilenler olduğunu ileri sürdü.

Batılı istihbarat kaynaklarıyla yakınlığıyla bilinen ve spekülatif haberler yayınlanmakla ünlenmiş Lübnanlı gazetecilerin çıkardığı bir dergi, bölgedeki İslamcı örgütlerin, Ürdün'de kargaşa çıkarmak üzere bir toplantı yaptıklarını yazdı. Dergiye göre; **Filistin Hizbullahı** (Beyt-ül Mukaddes Kuvvetleri), **İslami Cihad**, HAMAS (Filistin), **Hizbullah** ve **el Tevvabun** (Lübnan), **Muhammed Ordusu** (Ürdün) gibi hareketlerle Ürdünlü bazı radikal İslamcılar Beyrut'ta bir araya gelmişlerdi. 20 kişilik Ürdünlü bir grup, Güney Lübnan ve Bekaa bölgesinde kamp kurup askeri eğitim görmüştü. Şii denetimindeki Hamlet-ül İman-il İslamiye (İslami İman Hamlesi) adlı kurumun olanaklarından yararlanmıştı. İranlı uzmanların eğitiminden geçmişti. Eğitim devresinin bitiminde, "Artık, Ürdünlü kardeşlerin de Hakk'ın kelamını yüceltmek için harekete geçmelerinin zamanı geldi" türünden konuşmalar yapılmıştı. Söz konusu Ürdünlü grup, "Siyonizm ve İslam düşmanlarına karşı büyük cihat ilan etme" sözü vermişti.[48]

İki İslamcı Milletvekilinin Mahkemesi

Ürdün resmi raporlarına göre gelenekçi İhvan, İsrail işgali altında bulunan Filistin'deki HAMAS'a her alanda tam destek veriyor. **Dar-ül Kur'an** (Kur'an Evi) adlı Sufi akımın sonradan siyasi bir nitelikkazanıp radikalleşen önemli isimlerinden olan Leys Şubeylat ile Yakub Qırş, daha çok Filistinlilerin çatı örgütü olan FKÖ'yü desteklemekteydiler. Herikisi de İran'a sıcak bakıp, Irak yönetimiyle yakın ilişki içindeydiler. Buna karşılık İhvan, Suudi Arabistan merkezli İslamcı görüşe daha yakındır. İhvan, Körfez Savaşı sırasında esas olarak Batı saldırısını kınamakla birlikte Kuveyt ve Suudi Arabistan ile arayı bozmamaya çalıştı. Açıkça Saddam'a karşı çıkan Fi-

listin HAMAS örgütü aracılığıyla bu ülkelerden dolaylı destek ve yardım almayı sürdürdü. Şubeylat ve Qırş, bu yüzden İhvan'ı, İsrail işgali altındaki Filistinlileri birbirine düşürmekle suçlayıp, HAMAS'ın FKÖ'ye saldırılarının nesnel olarak İsrail'e yaradığını söylediler. Yakub Qırş, geçmişte ulusalcı El Fetih (Filistin) hareketi içindeki İslamcılardan olup, İsrail işgal bölgesindeki örgütsel faaliyetlerinden ötürü cezaevinde yattıktan sonra Ürdün'e sürgün edilen biridir. 1992'de köktenci İslam örgütü çerçevesinde Ürdün'de yakalayıp sorgulananların bir kısmının, geçmişte El Fetih örgütüyle bağlantı halinde oldukları da ortaya çıkmıştı.

Şubeylat, 1990 yılında İran'ın başkenti Tahran'da yapılan İslami İntifada'ya Destek İçin Uluslararası Konferans'a katıldı. Konferans sırasında çeşitli ülkelerden gelen İslamcılar, İran'ın başkanlığında bir araya gelmişler. Filistin Kurtuluşu için Halk Cephesi Genel Komutanlık Örgütü Başkanı Ahmed Cıbril, Cihad Hareketi, Cihad Alayları (Filistin), Hizbullah,Tevhid Hareketi ve İslami Kurtuluş Cephesi (Lübnan) gibi örgütlerin de katıldığı bu özel toplantılar düzenlenmişti. "Allah uğruna cihat ve işgal edilmiş toprakların kurtarılması" gibi sloganlar aracılığıyla, halkın harekete geçirilerek kurulması tasarlanan hareket ve örgütlere katılımlarının sağlanması da ele alınmıştı. Bu bağlamda Şubeylat, yakın arkadaşı Qırş ile birlikte İslami Gençler Topluluğu adı altında bir örgüt kurarak Ürdün'deki mevcut düzeni yıkıp yerine İran modeline benzeyen İslam devleti getirme konusunda alınan kararlara uymuştu. Buradan hareketle İran'ın kurulacak örgüte para yardımı yapması ve birincisi Ürdün'de (sorumlusu Şubeylat), ikincisi Filistin'de (sorumlusu Qırş) olmak üzere iki ana koldan oluşan İslami Gençler Topluluğu adıyla bir örgüt kurulması konusunda görüş birliğine varılmıştı!

Örgüt kurucuları, gerçekten de birçok taraftar kazandılar. Bu aşamadan sonra da ateşli silahlar satın alındı, örgüt elemanları patlayıcı maddeler konusunda eğitildiler. Bu arada Şubeylat, parlamentodaki çeşitli konuşmalarında, Meclis'in itibarını gözden düşürmek

ve zan altında bırakmak için kışkırtıcı sözler söyleyip milletvekillerini ve düzeni hem tahrik hem de tahkir ediyordu (aşağılıyordu).

Ürdün Devlet Güvenlik Mahkemesi savcısı, adı geçen tutuklu iki milletvekilini idam cezasına çarptırmadan önce, kendi ifadelerine dayanarak aşağıdaki iddiayı okudu: "Davalı Leys Şubeylat ve Yakub Qırş, 1985'ten beri bağlantı halindeler. Her ikisi de Şeyh Hazım ebu Gazale öncülüğündeki Sufi Şazli Dawqavi Tarikatı'nın Dar-ül Kur'an Cemaati üyesidirler. Ancak işledikleri bazı hatalar nedeniyle bu cemaatten ayrıldılar. Tarikatın kurallarına aykırı biçimde siyasi faaliyetler içine girdiler."[49]

Leys ve Qırş'ın mensup oldukları Dar-ül Kuran cemaati önderi Şeyh Hazım ebu Gazale, kendi müritlerinin de karıştığı son olayları, "ülkeyi iç savaşa sürükleyebilecek büyük bir maceracılık" olarak niteledi ve "Dar-ül Kur'an olarak dinin fikri yönüyle meşgul olduklarını" da açıkladı. Ebu Gazale, "her iki milletvekilinin kendi cemaatinden atıldığını" da sözlerine ekledi. Ürdünlü cemaat lideri, aynı münasebetle, "Cezayir'deki İslami Cephe ile Tunus'taki El Nahda hareketlerinin iktidarı hedefleyen eylemlerini, hedefi belli olmayan riskli hatalar" olarak da değerlendirdi.[50]

Aslında, onca karmaşa içinde gerçek şu: Olay abartıldı ve iki milletvekilinin şahsında, yükselen İslami hareket resmen mahkûm edildi. Kraliyet rejimi, peş peşe tutuklamalarla, düzeni tehdit eden İslamcı ve milliyetçi-sosyalist çevrelere gözdağı vermek istedi. Aynı kral, "ülkenin içişlerine müdahale ediyor" diyerek İran ile diplomatik ilişkilerini sınırladı ve İslamcılara karşı zaman zaman "kriz oyunu" oynadı.

Başta İhvan olmak üzere kimi İslamcılar, "geri çekilme ve mevcut düzene teminat verme" siyaseti güttüler.[51]

İhvan'da İç Çekişme

İkinci Filistin İntifadası (2000) ile ABD'nin Irak işgali (2003) Ürdün'deki İslamcılar arasında bölünme, çekişme ve belli ölçüler-

de radikalleşmeye yol açtı. Sözgelimi Ürdün kökenli Ebu Mus'ab el Zerkavi'nin El Kaide'nin Irak sorumlusu olması ve Ürdünlü gençlerin Amerikan işgaline karşı direniş saflarına katılmaları, hem rejimi hem de İhvan hareketini önemli oranda sarstı. Benzer şey, Filistin'de HAMAS militanlarının İsrail'de intihar eylemleri yapmaları ve bu örgütün Filistin yönetimiyle giriştiği çatışma sürecinde yaşandı. Her iki gelişme sırasında, İsrail ve ABD karşıtı Ürdün kamuoyunun nabzına göre şerbet vermeye çalışan İhvan'da iç çekişme ve rejimle arasında çatışma başladı. Olayların seyrini izleyelim:

1991 Körfez Savaşı'nı izleyen yıllarda Filistinli İhvancıların ileri gelenleri Ürdün'e taşındılar. Ürdünlü dava arkadaşlarıyla ortak çalışmalar yaptılar. Suriye-İran destekli Halid Miş'al, Ürdün'de bulunan önemli bir şahsiyetti. Miş'al, "sessiz darbe" yoluyla kendisini Ürdün'deki hareketin siyasi lideri gibi sununca, bu tutum HAMAS ve Ürdün İhvancıları arasında rahatsızlık yarattı. Ilımlı Ürdün Yürütme Bürosu ile Miş'al yanlısı katı Şûra Meclisi (Merkez Komitesi) arasında gerginlikler yaşandı. Ürdün Politbürosu, ayrılmayı savundu. Ayrılıp ayrılmayacakları konusunda karar verebilmesi için, Mısır merkezli ana örgüt başkanına Mart 2007'de çağrıda bulunuldu.[52] Bu arada iki önemli gelişme yaşandı: *Bir*; İsrail istihbaratı MOSSAD, Miş'al'e başarısız bir suikastta bulundu. *İki*; Ürdün yönetimi, 1999'da HAMAS önderlerini ülkeden kovdu.

HAMAS ezici bir çoğunlukla Filistin seçimlerini kazanınca, "abi" konumundaki Ürdün İhvancıları hem sevindiler hem de ülkede iktidarı hedefleyen sözler sarf ettiler. Dönemin milletvekili Azzam el Huneydi, Mart 2006'da verdiği bir demecinde, "İhvan hareketinin Ürdün'de iktidarı almaya hazır olduğunu" söyledi. Siyasi tarihinde bir defaya mahsus olmak üzere 1989'da koalisyon hükümetine 6 bakan ile katılma şansına kavuşan İhvan iktidarı alma niyetini bu demeçle açıklayınca, diğer sistem partileri paniğe kapıldılar. Hükümet, İhvan'ın iktidara gelmesini engelleyecek yeni seçim yasaları çıkardı.

İhvan'ın siyasi partisi İslami Hareket Cephesi (İHC), 1993 seçimlerinde 110 sandalyenin 16'sını elde etmişti.

Genelde krallık rejimiyle barışık yaşayan İhvan'ın yönetimle arası ilk kez 1994'te ciddi biçimde bozuldu. İsrail ile Vadi Arraba barış anlaşmasını imzalamış bulunan Ürdün, İhvancıların sert eleştirilerine maruz kalmıştı. Tehlikeyi gören Ürdün yönetimi seçim yasalarını değiştirince, İhvan 1997 genel seçimlerini boykot etmişti. Gerginlik, yeni Kral II. Abdullah'ın HAMAS ileri gelenlerini 1999'da yurtdışına çıkarmasıyla doruğa ulaşmış; kitle örgütlerinde iki taraf arasında kıyasıya bir mücadele başlamış; kimi zaman bu mücadele, çatışmalarla sonuçlanmıştı. İhvan'ın "ekmek isyanı" (1994) ile Maan'daki kalkışmaya (1998) katılmaması bile bu gerginliği önleyememişti.

Filistin ile İsrail arasında sürdürülen Ikinci Camp David (Yaser Arafat-Ehud Barak arasındaki) görüşmeleri 2000 yılında başarısızlıkla sonuçlanınca, Filistin İntifadası yeniden ve bu kez silahlı olarak başladı. İhvan ile Ürdün Krallığı arasındaki doruk noktasına ulaşan çatışma, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgaliyle birlikte giderek azaldı. Her iki taraf, siyaset oyununa yeni bir çerçeve çizme arayışına girdi. Uzlaşma, İhvan'ın 2003 seçimlerine katılmayı kabul etmesiyle sonuçlandı. İhvan, parlamentodaki 110 kişilik sandalyenin 17'sini kazanabildi. Amerikan yönetiminin "bölgeye demokrasi" söylemiyle gitmesi, İhvancıların "siyasi reformlar" için yeni bir proje sunmalarına yol açtı. İslamcıların bu önermeleri, esasında kendilerini sisteme alternatif göstermek suretiyle iktidara ulaşmalarını amaçlıyordu.

HAMAS önderlerinin ülkeden kovulması, İhvancılar arasında tartışmalara neden oldu. Kitle tabanı itibarıyla sanki Filistin Batı Şeria halkının bir uzantısıymış görülen Ürdün İhvan hareketi içindeki Hamasçılar, "abi" konumundaki Ürdünlü İhvan yöneticilerini, "mümin kardeşlerini yalnız bırakmak, sürgün olayına karşı yeterince mücadele etmemek"le suçladılar. Örgüt içinde ayrışma ve ikilik,

1999'dan itibaren su yüzüne çıktı. Bu durum, 1970 Kara Eylül olayında Ürdün milislerinin binlerce Filistinli'yi katlederken İhvan'ın sessiz kaldığı o günleri de hatırlatmış oldu. İkinci büyük anlaşmazlık, 2002 Ürdün seçimlerinde HAMAS'm kendi listelerini oradaki İhvancılara dayatmasıyla yaşandı.

İhvancılar, 2006 yılında yeni bir tezle ortaya çıktılar. Buna göre, hareketin ana meselesi ve meşguliyeti Ürdün olacaktı. Eskiden İhvancılar, Filistin davasını baş mesele olarak alıyor; küçük kardeşleri (veya şubeleri) sayılan HAMAS'ın başını çektiği Filistin direnişini alabildiğine destekliyorlardı. Tüm politikalarının Filistin'e ayarlı olması, Ürdün İhvancıları arasında HAMAS yanlısı kanadı güçlendirmişti. Hamasçıların sözcülüğünü Zeki Beni Arşid (Zeki Saad) yapıyordu. Sözgelimi bu kanat, "1999'da sürgün edilen HAMAS önderlerinin Ürdün'e dönmesini" temel slogan olarak öne sürmüştü. Ürdünlü İhvancıların tabanının büyük bir kısmının Filistin kökenli olması, Ürdün asıllı İhvancıların gözünü korkutmuştu. HAMAS'm iktidarı kazanması ve ardından İsrail ile ateşkese benzer bir vaatte bulunması, İhvan'ın iç dengesini yeniden bozdu. İhvan önderliği arasında "orta yolcu" kanat, fırsatı kaçırmadı. "İhvan programının yerlileştirilmesi" adıyla bir önermede bulundu. Ürdün'ün iç politikasına (siyasi reformlar, kalkınma, içeride örgütlenme, ekonomik kriz, halka inme vs) ağırlık verdi. Zeki Beni Arşid, Saud Ebu Mahfuz, Farac Şalhub, Yasir el Yaatra, Kâzım Ayyaş ve Muin el Kaddumi'den oluşan Hamasçı kanat, "orta yolcu" kanadı, "bölgecilik yapmak, sistemle birlikte harekete karşı tertip içinde olmak"la suçladı. Orta yolcu kesimin başını çeken İmad ebu Daye (hareketin eski başkanı), Salim el Felahat, Rahil Guraybe, İbrahim Guraybe ve Nail Masalıha gibileri, bu suçlamalar karşısında gerilediler; taraftar kaybettiler.

HAMAS'ın Filistin'de hükümet kurması, işte bu iç dengeyi tersine etkiledi. 2006'dan itibaren "Dördüncü Akım" olarak bilinen radikal Hamasçı kanat geriledi; ılımlı Ürdüncü kanat "yerli programını" gündeme getirmeyi başardı. Yerli politika gütme yanlısı Sa-

lim el Felahat, hareketin genel başkanı oldu. Orta yolcular, Yürütme Kurulu ile 120 kişilik Şûra Meclisi'ni (Merkez Komitesi) ele geçirdiler. Yönetimin ilk üç mevkisine yükseldiler. Hamasçıların temsilcisi Zeki Beni Arşid, hareketin siyasi partisi İslami Hareket Cephesi'nin (İHC) genel sekreterliğine getirildi ancak artık ağırlık Ürdüncü akımdaydı.[53] Hamasçı kanadın geriletilmesinin bir nedeni de, Ürdün yönetiminin, bu radikal kesim ile HAMAS yönetimi arasındaki son derece karışık ticari ilişkilere ilişkin dosyayı Demokles'in kılıcı gibi kullanmaya kalkmasıydı.[54]

Hareket içindeki kanatlar çekişmesi burada kalmadı. 2007'deki genel seçimlerde eski kuşağın kendilerini liste başına koymaları, daha radikal sayılan yeni kuşağın tepkisine yol açtı. 2007 yerel seçimlerini boykot eden ve aynı tarihli genel seçimlerde beklenmeyen bir yenilgi alan İhvan içinde sert tartışmalar yaşandı; ılımlı önderlik, hareketin yayın organlarında adeta topa tutuldu.

Sertlik yanlıları, Nisan 2008'de Hamasçı akımla birleşerek ani bir karşı hamle yaptılar: Örgütün genel başkanlığına Dr. Hemmam Said'i, Şûra Meclisi başkanlığına ise milletvekili Hamza Mansur'u seçtiler. Merkez Komitesi işlevini gören Şûra Meclisi üye sayısı ise 120 kişiden 45'e indirildi. Dr. Hemmam Filistin kökenli Ürdün vatandaşı olmasının yanı sıra HAMAS'a yandaşlığıyla da tanınıyor. Ilımlı eski genel başkan Salim el Felahat ile sürekli bir rekabet içinde görünüyor. Bu seçim, İhvan içindeki Şahinler-Güvercinler ayrılığını pekiştiren bir olay olarak yorumlandı. Kimine göre ise, örgüt içi dengeler korundu ve muhtemel bir bölünmenin önüne geçildi. Ürdün yönetimi, bu seçimin Hamasçılar lehine sonuçlandığını belirtti. Meseleye nesnel yaklaşanlar ise, Şahinlerin kazanmasını "orta yolcular" ile "ılımlıların" 2007 genel seçimlerindeki başarısızlıklarına bağladılar. Bu başarısızlıklar arasında hükümetle aşarı uzlaşma, HAMAS'tan uzaklaşma, Filistin mücadelesini daha az destekleme, Ürdün iç politikasına ağırlık verme, sert muhalefet yapmama gibi politikalar da bulunuyordu.[55]

İkiye ayrılan Şahinler-Güvercinler gruplarının başka alt kolları da bulunuyor. Esasında radikal kesimin başını iki isim çekiyordu: Muhammed ebu Faris ve İbrahim Mesud. Ilımlıların öncülüğünü yapan birkaç şahsiyeti şöyle sıralamak mümkündür: İshak Ferhan, Ahmed el Azayda, Abdullah el Uqayla, Bessam el Amuş. Hareketin mali kaynakları, sertlik yanlılarının tekelindeydi. Ilımlılar, 2008'den itibaren bu kaynakları yeniden denetimlerine aldılar.[56]

Hareketin eski liderlerinden Abdulmecid el Zuneybat, örgüt içi kanatları, çoğulculuğun bir gereği olarak yorumladı.[57]

Hareket içindeki Şahin-Güvercin çatışması yalnız HAMAS ve mevcut rejimle ilişkiler konusunda değil, esasında iktidarın "evrimci" yahut "devrimci" (Seyyid Kutub'un ihtilalci görüşleri) yoldan alınıp alınmayacağı noktasında da yoğunlaşıyor.

İhvan'ın Siyasi Programı

İhvan hareketi, siyasi programını "Kudüs Misakı" (Misak-ül Quds) adı altında ilan etmişti. Özetle şöyleydi: "Eğitimde amaç, İslamın temiz öğretisine dönmeyi sağlamak, ama aynı zamanda bunu çağın gereksinimleriyle uyumlu hale getirmek; ilmi alanda, İslam ülkelerinin birliğini hayata geçirmek. Ekonomik açıdan İslam dünyasının gelişmesini gerçekleştirmek ve servetin adil biçimde halklar arasında dağılımını temin etmek. Toplumsal yönden zekât, yardım, sadaka gibi şeyleri geliştirerek yoksulluğu, cahilliği ve hastalıkları ortadan kaldırmak. İslam uygarlığının dünya çapında egemen olmasına çalışmak."[58]

Kendisini dünya İslam hareketinin bir parçası olarak gören ve özel olarak Filistin HAMAS örgütüyle işbirliği içinde bulunan İhvancılar, "İsrail'e karşı birleşmiş bir İslam-Arap ordusu kurulmasını, Ürdün halkının silahlandırılarak Filistin'i kurtarmak için gönderilmesini" istiyorlardı. "Filistin'i tüm Müslümanların ortak mülkü gören" İhvan önderleri, "Filistin davasında pazarlık yapılması ve

taviz verilmesini, İslam şeriatına aykırı görüp büyük hıyanet ile eşdeğer" buluyorlardı.[59]

İhvan önderleri, yaptıkları bütün açıklamalarda, bu siyasetlere ağırlık verdiler: "Düzeni değiştirmek istemiyoruz. Sadece eğitim-öğretim, ahlak ve ekonomik alanlarda birçok şeyi yeniden düzenlemek istiyoruz. Bizim yolumuz diyalog ve iknadır. Toplumsal huzursuzluklar ile askeri darbeler de bizim işimiz değil. Lübnan'da yaşanılan mezhepsel, etnik ve bölgesel çatışmaların önünde geçilmez barikat olacağız."[60]

Hemen belirtelim; HAMAS'ın Filistin'de kazanması, özellikle Gazze bölgesinde âdeta küçük bir İslami devletçiği kurması ve Filistin meselesinin daha karmaşık bir hal alması nedeniyle Ürdün İhvancıları arasında Hamasçı-Ürdüncü kanatlarını doğurdu. Dolayısıyla hareket, 2000'lerden itibaren daha yerli (Ürdün eksenli) politikalar gütmeye başladı.

İhvan, Batı ve Şiddet

Ürdün İhvancıları, şiddete bulaşmama konusunda son derece titiz davranmaktalar. Örgütün eski başkanlarından Abdulmecid el Zuneybat, bir röportajında ana çerçeveyi şöyle belirlemişti: "İhvan, darbeci fikirler taşımaz. Ürdün rejimiyle uyumlu olduğu için... Islahatçılar, devleti ve rejimi hedeflemezler."[61]

İhvan genel başkanı Salim el Felahat, şiddeti benimsemediklerini ve İhvan geleneğinde şiddete yer olmadığını defalarca belirtti.[62] El Kaide militanlarının Kasım 2005'te başkent Amman'daki otelleri bombalaması üzerine, İhvan bunu protesto etmek üzere miting düzenleyen ilk siyasi hareket oldu. Buna rağmen hareketin milletvekilleri, asayiş eksenli yeni bir hükümetin kurulmasına ve militan İslam ile mücadele politikasına karşı sert tutum aldılar.[63]

İhvan önderlerinin sıkça vurguladıkları ve neredeyse sabitleşmiş bir siyasetleri daha var: "Ülkenin yüksek çıkarlarını gözeteceğiz.

Uzun soluklu barışçıl bir mücadele yoluyla toplumu ıslah edeceğiz. Şiddete hiçbir zaman bulaşmayacağız. Böylece İslam düşmanlarına da fırsat vermeyeceğiz. Ülkenin birlik ve beraberliğini demokratik kurallar içinde sağlayıp İslami uyanışa hizmet edeceğiz. Bizi toplumdan soyutlamak isteyenlerin ekmeğine yağ sürmeyeceğiz."[64]

Kuşkusuz, bunun tarihi bir arkada planı bulunuyor: Suriye'deki İhvan örgütünün gençlerin arkasına takılarak cihada kalkışması, açık bir ifadeyle rejime karşı ayaklanması ve bu ayaklanmanın acımasız biçimde bastırılması da Ürdün'deki İhvan hareketinin iktidarla sürtüşmeye girmemesi için bir ders ya da gerekçe oluşturmuştur.[65]

İhvan'ın Batı ve özellikle ABD ile ilişkileri, istikrarsızdır. 1950 ile 1970 yıllarını kapsayan dönemde Batı'dan bir şekilde destek gören İhvancılar, Filistin işgali nedeniyle İsrail'i destekleyen ABD'den uzak durmaya çalışıyorlar. ABD'nin Irak igali, iki taraf arasının iyice soğumasına neden oldu. Buna rağmen İhvan önderleri, siyasi partileri olan İHC (İslami Hareket Cephesi) yetkilerinin Amerikalı politikacılarla görüşmelerine karşı çıkmıyorlar. Nitekim hareketin siyasi kanadı İHC, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na yakın bir kuruluş olan Chattam House'da, İngiliz ve yabancı uzmanlar önünde görüşlerini şöyle dile getirdi: "Cihat, bölgedeki işgalin (Filistin ve Irak) bir sonucudur. Bizimle ABD, İngiltere, Çin, Rusya ve İran büyükelçilikleri buluşup konuşuyor. Seçimlerde komünist ve sosyalistler olmak üzere her çevreyle ittifak yapıyoruz. Biz orta yolcu ve ılımlıyız. Önümüz kesilirse, daha radikal olanlar boşluğu dolduracaktır." Bu tutum, Avrupa'nın ılımlı partileriyle diyalog arayışı olarak yorumlandı.[66] İhvan'ın siyasi partisi İHC lideri Hamza Mansur, "ABD ile karşılıklı saygı temelinde ilişki kurmak istediklerini" belirtmişti.

İhvan, ABD'nin hedefindeki Suriye ve İran'ın bölgeye ilişkin dış politikalarını beğeniyor. Bu nedenle Suriyeli İhvan hareketinin, Batı ile işbirliği içinde Suriye rejimini devirmesine muhalefet ediyor. Örgütün konuya ilişkin genel politikası şöyle dile getirildi:

"HAMAS gibi Suriye ile iyi ilişkileri bulunan Ürdün İhvancıları, Suriye İhvan yönetimince eleştirildi. Buna karşılık Ürdünlüler, Suriyeli İhvancıların Şam yönetimiyle barışmalarını ve yurda dönmelerini salık verdi. İki taraf arasında arabuluculuk yapmayı sürdürdü. Ürdün İhvan lideri Dr. Hemmam, Iraklı İhvancıların ülkeyi işgal eden Amerikalılarla uzlaşmasına ve ABD destekli hükümete katılmalarına karşı çıktı. Şii Hizbullah'ın İsrail'e direnişini destekledi ancak iç çatışmalara karışmasına itiraz etti. Sudan İhvan lideri Dr. Hasan el Turabi'nin genel İslami teamüle aykırı içtihat ve yorumlarını benimsemedi."(67)

Diğer İslamcı Örgütler

1950'lerde sadece iki ana İslami akımın bulunduğu Ürdün, 1980'lerden itibaren Ortadoğu'da dini dalganın yükselmesine paralel olarak birçok yeni dinci örgütün ortaya çıktığı bir zemin oldu. Öyle ki, hangisinin ötekinden ne kadar farklı olduğunu ve iki ayrı cemaat arasındaki ince ayrım noktasını saptamak adeta imkânsızlaştı.

1) İslami Hareket Cephesi (İHC)

Arapça adı Cephet-ül Amel-ül İslami'dir. Demokratik olmayan bir düzenle bir arada yaşamanın getirdiği ihtiyatla, "öz adıyla partileşmek istemeyip cemaat olarak kalmayı yedek bir çerçeve olarak saklayan"(68) İhvan, 18 Aralık 1992'de 350 kurucuyla İHC adıyla siyasi parti kurdu. O sırada üç İhvancı şahsiyet yönetimi ele almışlardı: Dr. İshak el Ferhan, Dr. Abdullatif Arabiyat ve mühendis Ahmed el Azayda, Dr. İshak el Ferhan, İHC genel sekreterliğine seçildi. İHC'nin ana gövdesi, İhvan cemaatinden oluşuyor. 120 kişilik Şûra Meclisi'ndeki toplam üye sayısının yüzde 15'i bağımsızlara verilmişti. Oysa daha önceki anlaşma, İhvan geleneğinden olmayan İslamcılarla toplam oranın üçte birinin verilmesi yolundaydı. Bu nedenle

18 kişi topluca istifa etti. İlk Yürütme Bürosunda 20 üye bulunuyordu ve bunun 16'sı İhvan mensubuydu.[69] Cephe önderliği, toplu istifaları ve benzeri kopmaları şöyle değerlendirdi: "Artık, cephe daha berrak ve daha şeffaf. Seferberlik için 85 bağış komitesi faal biçimde çalışıyor. Ayrıca 35 sağlık merkezi ve toplumsal kuruluş bize aittir."[70]

Kuruluş sırasında yapılan açıklamada Cephe'nin siyaseti şöyle özetlenmişti: "Cephe, stratejik ve taktiksel görevi olan İslami şeriat kurallarının gerçekleştirilmesine çalışacak. Aynı zamanda, anayasa çerçevesinde ülkedeki kanunlara uyacak ve barışçıl demokratik yolu tercih edecektir. Diğer siyasi partilerle akılcı diyaloglar kurarak milli mutabakat sağlanacaktır."[71] Eski İHC yetkilisi Raif Necm, uzak erimli hedeflerini şu sözlerle dile getirmişti: "Cephe, İslam şeriatının sıkı yasalarını Ürdün'de egemen kılacaktır. Ek olarak bütün Filistin'in kurtuluşu için, cihat ilan edecektir. Stratejik hedeflerimizden biri de budur. Siyonist yapıyla İhvan, çağdaş benzerlerinden farklı olarak, hem Yürütme Bürosu hem de Şûra Meclisi'ne kadın üye de aldı. Ayrıca 1993 seçimlerinde kadın milletvekili adayı gösterdi."[72]

İHC, 2003 milletvekili seçimlerinde 84 sandalyenin 20'sini, 2007'de ise %5.5'lik oy oranıyla 17 sandalye kazanmıştı. İHC'nin 2008'deki başkanı Hamza Mansur'du.

İHC, *El Rıbat* (Bağlantı/Birlik) adlı yayın organına sahiptir.

Gerek İhvan gerekse İHC'nin dışarıdaki İslamcı örgütlerle ilişkisi genelde biçimseldir. İlişkiler *marcaiyet* (merkez/şube bağlantısı ya da başvuru makamı) temelinde değil. Özellikle İhvan hareketinin yurtdışındaki benzerleriyle örgütsel ilişkisi, bağlayıcı olmayan kararların alınmasıyla sınırlıdır. Bu yanıyla bir merkez/şube ilintisinden çok, cemiyet ilişkisi egemendir.[73]

İHC, "Hıristiyanların üye olabileceklerini" parti tüzüğüne koymuştur.

2) İslami Kurtuluş Partisi (İKP)

Arapça adı Hizb-ül Tahrir-il İslami'dir. Kurucusu Şeyh Takiyeddin el Nebahani olup, Aralık 1950'de içinde yer aldığı Müslüman Kardeşler (İhvan) hareketinden ve düşüncesinden kopmaya başladı. O halde, önce kurucu liderin yaşam öyküsünü yazalım:

a) **Lideri:** Takiyeddin el Nebahani, 1909 Hayfa (eski Filistin) doğumludur. Kayıtlı adıyla şöyle bilinir: Şeyh Takiyeddin bin İbrahim bin Mustafa bin İsmail bin Yusuf el Nebahani. Bu künye, aynı zamanda onun ata-dede isimlerini gösterir. Filistin'in kuzeyinde yerleşik kadim Beni Nebahan aşiretine mensuptur. Babası, bir din adamı ve fıkıhçıydı; Osmanlı devrinde İstanbul, Musul, Kudüs, Beyrut ve Cenin gibi şeriat mahkemelerinde kadılık yapmıştı. Annesi de İslam ilmine vakıf bir âlime, Osmanlı Divan edebiyatını iyi bilen bir kadındı.

Dini bir ortamda büyüyen Takiyeddin,12 yaşındayken Kur'an'ı ezberleyip hatmetmişti. Dedesi Yusuf Osmanlı zamanındaki İstanbullu, Iraklı, Suriyeli, Filistinli ve Lübnanlı üst eşraf takımı ile mevki makam sahibi simalarını yakından tanırdı. Şafi mezhebine göre hüküm veren mahkemelerde kadılık yapmıştı. Bu nedenle babadan oğula tüm ailenin Osmanlı Halifeliği'ne büyük bir bağlılığı vardı.

Takiyeddin, Hayfa'da belli bir süre medrese eğitimi aldıktan sonra 1928'de Mısır'daki El Ezher İslam Üniversitesi ve Dar-ül Ulum İlahiyat Enstitüsü'ne aynı anda kaydoldu. Geleneksel müfredata uygun biçimde her iki okuldan da icazet aldı. 1932'de evrensel ölçekte geçerli olan Şeriat Diploması aldı.

Anayurdu Filistin'e dönen Takiyeddin, 1932-38 yılları arasında öğretmenlik yaptı. Bu alandaki yolsuzlukları görünce, yargı kurumlarında çalışmaya başladı. Ona göre, eğitimdeki bozukluk, batılı sömürgecilerin bir marifetiydi. Oysa yargı alanı henüz bozulmamıştı. Osmanlı mirasının bıraktığı Şeriat Mahkemeleri ve

yargılama yöntemleri Filistin'de hâlâ geçerliliğini koruyordu. Takiyeddin, Sünni-Şafi mezhebine göre hüküm veren dini mahkemelerin çeşitli kademelerinde kadılık yaptı. 1940-45 yıllarında ise vergi tahakkuk işlerine baktı. Filistin'in İsrail tarafından işgaline (1948) kadar geçen sürede, Hayfa'daki mahkemenin üst düzey yargıcıydı. Filistin'den göçenlere uyarak kendisini Suriye'de buldu. Kısa bir dönem için, henüz işgal edilmemiş Doğu Kudüs'e dönüp 1951 yılına kadar oradaki Temyiz Mahkemesinde kadı sıfatıyla çalıştı. Bu tarihten sonra gittiği başkent Amman'da (Ürdün) İslami İlimler Fakültesi'nde öğretim görevlisi oldu.

Siyasi yaşamı da son derece hareketli olan Takiyeddin, İngiliz-Siyonist sömürgecilerden Filistin'i kurtarmak için silahlı birimler oluşturan Suriyeli din adamı Şeyh İzzeddin el Kessam ile birlikte mücadele etti. Kahire'deki öğrencilik yıllarında Müslüman Kardeşler örgütünün sonraki teorisyeni sayılan Seyyid Kutub ile tanışıp El Ezher kampüsünde kendisiyle görüş alışverişinde bulunmuştu ve bu harekete mensup olmuştu.

1948'de Filistin'in kaybedilmesi ve Kral Abdullah'ın tahttan alaşağı edilmesi, Takiyeddin'i umutsuzluğa sevk etti. İhvan üyesi olmasına rağmen henüz kadılık yaptığı 1949'da yeni bir parti kurmayı düşündü; Ocak 1950'de *İnqaz-u Filistin* (Filistin'i Kurtarmak) adıyla kaleme aldığı kitabında, İslam dininin 7. yüzyıldan beri bu topraklarda nasıl kök saldığını açıklayıp İslam ümmetinin gerileyiş nedenlerini irdeledi. 1950 yılında Arap Birliği teşkilatı üyelerinin İskenderiye'de gerçekleştirdikleri "kültür zirvesi"ne bir *Risalet-ül Arab* (Arapların Mesajı) başlıklı bir kitapçık gönderdi. Kitabın özü şuydu: "Arapların mesajının özü, esası İslamdır." Zirveye gönderilen kitapçığa gelen tepkiler, Takiyeddin'i, yeni bir siyasi parti kurmaya daha fazla ikna etti.

Takiyeddin, *Filistin'i Kurtarmak* isimli kitapta öne sürülen tezleri benimseyemeyen, dolayısıyla basımına karşı çıkan İhvan ile yollarını ayırdı. Görev yaptığı İbrahimiye Yüksekokulu'nda (Ku-

düs) bulunduğu süre içinde çok sayıda tanınmış şahsiyetle temasa geçti: Esad ile Recep Bayud Temimi ve Abdulkadir Zallum bunların başında geliyordu. 1952 sonu (17 Kasım) ile 1953 başında, Hizb-ül Tahrir-il İslami (İslami Kurtuluş Partisi), o tarihte Ürdün yönetimi altındaki Kudüs kentinde kurulmuş oldu. Kurucular arasında şu isimler bulunuyordu: Takiyeddin el Nebahani, Davut Hamdan, Ganim Abdu, Münir Şuqayr ve Dr. Adil el Nablusi. Ürdün İçişleri Bakanlığı, parti programını, dönemin Ürdün anayasasına uygun bulmadığından, başvuruyu geri çevirdi. Bunun üzerine Hizb-ül Tahrir, Ürdün'deki İhvan örneğini izleyerek ülkede hâlâ etkin olan Osmanlı Vakıflar Kanunu'nun ilgili maddelerine dayanarak "cemiyet" olarak kaydedilmesini istedi. İki yıl sonra da İslami Kurtuluş Partisi (İKB), "siyasi parti" sıfatını kazanabilmek amacıyla yeniden bir başvuru yaptı.

Partinin yasallaşma başvurusu Ürdün hükümeti tarafından reddedilmesine rağmen İKP Kudüs, Nablus, Halil gibi Filistin şehirleri ve çevre köylerinde faaliyetini sürdürdü. Hükümet buna karşı sert tedbirler aldı; 1954 yılında çıkarılan "Vaaz ve İrşad Yasası" gereğince, İKP üyeleri camilerde vaaz verip hutbe okuyamazlardı. Başlangıçtaki faaliyetleri, "camii ve mescitlerde cuma hutbeleri"yle sınırlıydı. Ürdün hükümeti, İKP yetkililerine soruşturma açıp yandaşı olan vaizler üzerinde baskı kurmaya başlayınca, bu kez kapalı yerlerde "halka"lar oluşturup dini eğitim-öğretim yaptılar. Kurulduğu tarihlerde henüz Ürdün yönetimi altında bulunan Batı Şeria'daki (şimdi İsrail işgalinde) Tulkerem kentinde bir hayli etkindi. Üyeleri, parti ödeneği ödemek zorunda değillerdi. Ancak bu, bir tüzük ilkesi olmaktan çok, İKP'ye sürekli sorunlar yaratan mali kaynaklar ve dış yardımlar meselesini gizlemek için alınmış bir önlemdi.

El Nebahani'nin Şam ve Beyrut'a kısa süreli ziyaretini fırsat bilen Ürdün, 1955'te ülkeye dönmesini yasaklayan bir kararname

çıkardı. İKP lideri, bu tarihten sonra önce Şam'da, ardından Beyrut'ta ikamet etmek zorunda kaldı. 1973'teki Bağdat ziyareti sırasında Irak istihbaratı tarafından yakalanıp işkence eşliğinde sorgulanan El Nebahani, Lübnanlı hatırlı kişilerin devreye girmesiyle serbest bırakıldı.

Ürdün hükümetinin baskıları neticesinde kamu görevlerini bırakan ve pek ortalıkta dolaşmayan El Nebahani, 1956'da yerleştiği Beyrut'ta 20 Aralık 1977'de öldü. İKP lideri, dini-siyasi görüşlerini açıklayan 16 kitap yazmıştı. Bazıları şöyle sıralanabilir: *Nizam-ül İslam* (İslam Düzeni), *El Deva el İslamiyye* (İslami Davet/İslami Çağrı), *El Şahsiye İslamiye* (İslami Kişilik), *İnqaz-u Filistin* (Filistin'i Kurtarmak), *Mefahim-ül Hizb-ül Tahrir* (Hizb-ül Tahrir Kavramları), *El Tekettul-ül Hizb* (Partinin Oluşması), *Nizam-ül İçtimai* (Toplumsal Düzen) adlı kitaplarda sergilemiştir.[74]

b) Tanımı ve amacı: İKP, amaçlarını şöyle tanıtıyor: "Hizb-ül Tahrir, ideolojisi İslam olan siyasi bir partidir. Siyaset, onun ameli (pratiği), İslam, onun ideolojisidir. Ümmet arasında ve ümmet ile birlikte, İslami hayatı yeniden başlatmak ve daveti âleme (dünyaya) taşımak için çalışır.

"Hizb-ül Tahrir'in gayesi, İslami hayatı yeniden başlatmak ve İslam davetini (çağrısını) dünyaya taşımaktır. Bu gaye; Dar-ül İslam'da (Müslümanların hükmettikleri ülkeler – F.B.) ve içinde hayatın bütün işlerinin şer'i (şeriat) hükümlere uygun olarak seyrettiği ve Hilafet Devleti olan İslam devletinin gölgesinde içindeki bakış açısının helal ve haram olduğu İslami bir toplumda, İslami yaşantıyı yaşamaya Müslümanları tekrar döndürmektir. İslam devletinde yaşayan Müslümanlar, Allah'ın kitabı ve peygamber sünneti ışığında hareket etmeyi öngörürler. Aynı zamanda bu dinin mesajını dünyaya yaymak ve bu uğurda cihat için bir halifeye intisab ederler.

"Hizb-ül Tahrir, Yüce Allah'ın 'Sizden hayra davet eden, ma-

rufu emreden, münkerden nehyeden (İslam dinine göre iyi olanı yapıp kötülüğü engelleyen – F.B.) bir ümmet (topluluk) bulunsun. İşte Onlar kurtuluşa erenlerin ta kendisidir' ayetine icabet ederek; İslam ümmetini düşmüş olduğu şiddetli çöküntüden kalkındırmak ve küfür (dine aykırı) fikirleri, nizamları, hükümlerinden, kâfir devletlerin egemenliğinden ve nüfuzundan kurtarmak amacıyla kurulmuştur. Çalışmasının amacı, Allah'ın indirdiğiyle yeniden yönetmek üzere İslam Hilafet Devleti'ni tekrar vücuda getirmektir.

"Hizb-ül Tahrir, aydın fikir vasıtasıyla, ümmeti sahih bir kalkınmayla kalkındırmayı hedef edinir. Ümmeti önceki izzet ve şerefine yeniden döndürmeye çabalar ki, böylece ümmet, devletlerden, ümmetlerden ve halklardan dizginlerini söküp alarak, İslam hükümlerine göre yönettiği âlemde (dünyada) önceden olduğu gibi yine birinci devlet konumuna dönsün. Yene Hizb, beşeriyetin hidayetini ve İslam yeryüzünü kaplayıncaya kadar, küfürle (İslama karşıt), küfür nizamları ve fikirleriyle çarpışmak için ümmetin liderliğini (öncülüğünü) hedef edinir."[75]

c) **Politikası:** İKP, Ürdün'de yapılan 1951-1954-1956 seçimlerine resmen katılıp sırasıyla şu oyları aldı: 2 bin 596; 6 bin 920; 6 bin 130. Parti, merkezinin bulunduğu Batı Şeria'da (Filistin) faaliyetlerini yoğunlaştırıp 1967'lere kadar buralarda genişledi. Bizzat İKP kurucusu ve önderi El Nebahani, kitle çalışmasına katılıyordu. 1952-55 arasında İhvan ile İKP arasında yapılan birleşme görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı. 1950'li yıllarda İKP, henüz şiddet kullanma yanlısı değildi. Dağıttığı bildirilerde, daha çok "barışçıl siyasi yöntemi" benimsediğini açıklıyordu. Bildiriler, özellikle camilerde farklı yollarla dağıtılıyordu.

İKP, *El Sarıh* (Çığlık Atan) adlı gazeteden yararlanarak fikirlerini yaymaya çalıştı. Fakat hükümet Mart 1953'te gazeteyi kapattı. 1954'te *El Raye* (Bayrak) adıyla bir gazete çıkarma girişimi de

devletçe engellendi. 1957'de *Halakat* (Halkalar) adı altında illegal bir yayın çıkarıldı. Ancak, hükümet, İKP yandaşlarına karşı yoğun bir gözaltı ve tutuklama hamlesi başlattı. Özellikle Ata Abu el Rışte (İKP sözcüsü/mühendis), Bekir el Hawalide, Şeyh Tahir Abdulhamid el Tahir gibi önder kadrolar hedef alındı: Bu tarihten sonra, İKP, illegaliteden aşamalı biçimde çıkarak yasal bir parti sürecine girdi.(76)

d) Örgütsel yapı: Takiyeddin el Nebahani'nin ölümünden sonra yerine Abdulkadim Zellum getirildi. Filistin'in Halil kenti doğumlu olan yeni başkan, "Hilafet Böyle Yıkıldı" adlı kitabıyla tanınıyordu.(77)

Zellum'un vefatından sonra, yerine 1943 Halil şehri doğumlu Şeyh Ata Abu Rışte "emir" (genel başkan) seçildi. Kendisi din adamı ve yazardır.

Örgütsel hiyerarşi (yapı) şöyledir: Öncü merkez komite, il komiteleri ve yerel komiteler. Öncü partide öncü kişinin (önder) rolü, Hz. Muhammed'in sünnetinden (davranış ve sözlerinden) örnek alınarak doğar. Sözgelimi, önder, Merkez Komitesi'ne başvurmadan siyasi kararlar alabilir ve siyasi raporlar hazırlayabilir.(78)

Örgütlenme aşaması, çeşitli evrelerden geçmek zorundadır. Düşünce ve duygu birliğine sahip birkaç kişi, birleşerek bir hücre oluşturur. Hücre büyüdükçe, ortak ilkeler ve fikirler temelinde bir "halka" meydana çıkar. Bu "halka"nın fikirleri, yavaş yavaş topluma ulaşır. İlk "halka", fikirlerine ve yöntemlerine bağlı kalmak zorundadır, çünkü yeni doğacak toplumun "ilk kurum"u işlevini görür. Öte yandan, toplum, geleceği ve ileriyi göremez. Ama "parti" mevcut değişimin temellerini görür, geleceği okur. Parti, küçük hücrelerden hareket ederek birliğe doğru yürümek durumundadır. Çalışmalar boyunca tüm parti üyeleri, fikirlerine sıkıca sarılmalı, düşünce ve inançla güçlenen olgun bir parti kültürünü sahiplenmelidir Parti, temel eğitim sürecinde aşa-

malı biçimde bütünleşecektir. Bundan sonra toplumun diğer kesimiyle iletişim kurmak amacıyla ikinci aşamaya geçilebilir.[79] Bu aşamada parti, mevcut yolları kullanarak olanak bulduğu her ortamda topluma fikirlerini öğretir. Partinin ideolojik niteliği önemlidir, ideoloji şan ve şöhretten (ya da partinin kitleselleşmesinden – F.B.) önce gelir. Parti kibirliliği bırakıp mütevazı olmalıdır. Son aşamada ise parti, halk arasında gücünü artırarak İslamı uygulayabilmelidir. Toplum tümüyle parti ideolojisini önemsediğinde, devrimci olay gerçekleşip İslami bir devlet kurulur. Ancak, İslam devletinin kurulmasıyla parti sona ermez, çünkü İslami hükümeti denetlemek ve icraatını izlemek de partinin görevidir.

İKP, İhvan kadar esnek bir örgüt olmadığından ve ideolojik beraklığa aşırı önem verdiğinden, El Nebahani'nin çizgisine ters düşenlerin partiden ayrılmasına yol açıyordu.[80] Örgüt üzerindeki baskıları da hesaba katarsak, İKP'nin sayısal anlamdaki küçüklüğü ve sınırlılığı anlaşılmış olur.

İKP, İhvan cemaatinin öngördüğünün tersine, kapısını hemen her Müslümana açtı. Ona göre "üyelik için Sünni mezhepten olmak şart değil, her mezhepten Müslüman partiye üye olabilir."[81] İKP, esas olarak "öncü parti ve öncü insan" kuralından hareket eder. El Nebahani'ye göre İslami ideolojiye hayatiyet kazandıracak araç İslami siyasal bir partidir. Toplumu değiştirmek ve İslami bir hükümet kurmak isteyen bir grubun gücü, örgütlenmesinden çok İslami partideki fikir (esas) ruhtur. Fikir, her şeyden önce, bireyin içinde olmak durumundadır. Ancak, esaslı düşüncelerin kesin biçimde belirlenmiş bir yönteme dayanması gerekir. Böylece, bireylerden oluşan küçük bir grup, partinin felsefesi ve kültürüne dayanan inançla birleşip bütünleşir.[82]

Bu, seçkin bir gruptur. Toplumda öncülüğü üstlenir. Hareketin tasarımı için yoğun tartışmalar ve uzun çalışmalar yapar. Bu öncüler, İslam davasını yaymak için çabalarken taraftarlar ka-

zanırlar. Doğal büyüme sonucu, ideolojik bir parti oluşur. Bundan sonraki aşamada, kurulan parti, toplumda mevcut fikir ve inançların (İslami) aşamalı birliğini sağlamak ve yozluklardan arındırmak için toplumla iç içe geçip kaynaşır. Parti programını benimseyenler çoğalınca, halk artık İslami bir devleti hareket geçirip İslamın diriltilmesi için devrimci dinamizme hazır duruma gelmiş olur.[83]

e) Örgütün şubeleri: İKP; Lübnan, Suriye, Irak, Mısır, Tunus, Türkiye, Almanya, Avusturya, Ürdün, Filistin,[84] Libya ve Kuveyt'te örgütlü olmasına rağmen büyük bir gizlilik içinde çalıştığından hakkında yeterince doğru bilgi bulunmuyor. Ali Fahreddin, Talal el Bassat, Mustafa Salih, Mustafa el Nahhas ve Mansur Haydar adlı kişilerin başvurusuyla (1959-60) İKP'nin Lübnan şubesi kuruldu.

Şeyh Ahmed el Daur ise, İKP'nin Ürdün şubesi sorumluluğunu üstlendi. Fakat rejime karşı darbe girişimi suçuyla 1969'da tutuklanıp idama mahkûm edildi ama sonradan affedilip serbest bırakıldı. Benzer bir akıbete de İKP önderlerinden Bekir el Hawalide de uğradı. 1992'de gizli örgüt kurma suçlamasıyla yargılandı ancak kanıt yetersizliğinden aklandı.

Bangladeş kolunun sözcülüğünü Muhyeddin Ahmed ile milletvekili Kazi (Kadı) Mürşedül Hakk (Eylül 2007) yapmaktaydılar. Pakistan kolunun 2007'deki sözcüsü İmran Yusuzayi olup, eski devlet başkanı Pervez Müşerref'e karşı protestolarnedeniyle Eylül 2007'de bir süre için bilinmeyen kişilerce kaçırıldı.

Suriye'deki İKP temsilcisi Abdurrahman el Maliki de "Müeyyideler" adlı kitabıyla tanınıyordu. Lübnan'daki İKP kolu, 2008'deki 3. genel kurul toplantısında Eng Osman'ı başkan seçti.

Mısır'da ise, 1984'ün Ağustos ayında, "İKP mensubu 32 kişinin tutuklanıp yargıya sevk edildiği" duyuruldu. "İktidarı devirmek amacıyla örgüt kurma" suçlamasıyla yargılananlar arasında şu isimler vardı: Abdulgani Cabir Süleyman (mühendis), Selahaddin Mu-

hammed Hasan (kimya doktoru), Kemal ebu Lehye (Filistin kökenli), Alaaddin Abdulvahab Haccac (öğrenci). Aynı nedenle 2001 yılında çeşitli milletlerden yaklaşık 100 kişi, Mısır polisince tutuklanıp sorgulandı. 2002'de bu sebeple 6 yıl hapis cezasına mahkûm edilen örgütün Mısır kolunun teorisyeni Macid Nevvaz (Ebu Omar) Mısır'daki mahkûmiyet yıllarında teorisini gözden geçirdi. İngiltere'ye iltica ederken İKP'nin "hedeflerinin ham birer hayal olduğunu" söyledikten sonra, parti yönetimince "kâfir" ilan edilip tasfiye edildi.[85]

Şubat 2007'de Fas'ta onlarca Hizb-ül Tahrir mensubu yüksekokul öğrencisi, "terörle mücadele" kapsamında ve "İslami Hilafet Devleti" kurmak suçlamasıyla yargılandılar.

1970'lere kadar süren kış uykusundan uyanan İKP, Orta Asya, Çin ve Avrupa'daki Müslüman topluluklar arasında örgütlenmeye ve legal faaliyetlerde bulunmaya başladı. Tacikistan'da komünist ile İslamcı çatışması (1992-95) boyunca sessiz kalan Hizb-ül Tahrir, barış sürecinde taraftar kazanma faaliyetine yoğunlaştı. İslamcıların yönetimle uzlaşmasıyla birlikte ortaya çıktı. "Kâfir" yönetimle uzlaşma ve Sovyetler Birliği'nden geriye kalan sınırlar meselesini tartışmaya açtı. Sert tutumu nedeniyle Orta Asya ülkelerinde "topal keçi ve şamar oğlanı" gibi görülen İKP, buralarda birbirine bağlı örgütsel şebekeler yaratmayı başardı.

İKP'nin çeşitli ülkelerdeki kamuya açık faaliyetleri şöyle sıralanabilir: Mart 2006'de "hilafet kurulması" talebiyle Türkiye, Filistin ve Kırgızistan'da eşzamanlı olarak yüzlerce insan gösteri yaptılar. 22 Ekim 2006'da 1. Yıllık Hilafet Konferansı Lübnan'da gerçekleşti. Endonezya'nın başkenti Jakarta'da 40 bin kişi hilafet kurulması talebiyle Mart 2006'da sokaklara dökülmüş; on binlerce İKP yanlısı, Ağustos 2007'de bir protesto münasebetiyle bir araya gelmişti. 29 Mayıs 2007 tarihinde ise "Uluslararası Hilafet Konferansı" düzenlendi; 2007 yılında Pakistan ve Bangladeş'te "hilafet devleti" talebiyle mitingler yapılmıştı. Hizb-ül Tah-

rir'in farklı yer ve zamanlardaki diğer eylemleri şöyle sıralanabilir: Kenya'daki kolunun düzenlediği Kasım 2007 tarihli "Hilafete Çağrı" başlıklı miting; Ukrayna'da 5 Ağustos 2008 tarihli Hilafet Konferansı ile 4 Kasım 2008 tarihli ilk "Müslüman Kadın Konferansı"; aynı tarihte New South Wales Üniversitesi'nde (Avustralya) "Küresel Kriz ve İslami Alternatif" başlıklı bir konferans ile Endonezya'da porno yasa tasarısını protesto için Endonezya'da kadın gösterisi; Bangladeş'te 6 Ağustos tarihli "Hilafetin Kurulması" isimli seminer; Yemen'de 2 Ağustos 2008 tarihli "Hilafet Devleti" başlıklı toplantı; Lübnan'da 2 Ağustos 2008 tarihli yıllık genel kurul toplantısı; Pakistan'ın Peşaver şehrinde 1 Ekim 2008 tarihli Hilafet Konferansı; Karaçi kentinde "Hilafete Çağrı" başlıklı öğrenci yürüyüşü; 7 Ağustos 2008) ve 16 Ekim 2008 tarihli "Değişim Zamanı" başlıklı konferans; Lahor kentinde, İKP 28 Eylül ve 5 Aralık 2008 tarihli iki seminer.[86] Hizb-ül Tahrir'in Avrupa'daki ana karargâhı, öteden beri kendisine müzahir davranan İngiltere'nin başkenti Londra'dır. İlginç olan şudur: "Günün birinde İngiliz krallığının simgesi olan Buckingham Sarayı'na İslam bayrağı dikeceğini" ilan eden bu parti, bu ülkede özellikle Hindistan, Pakistan ve Bangladeş kökenliler arasında yasal propaganda/örgütlenme çalışması yapmaktadır. 2008 yılında İngiltere'deki örgüt içi seçimini gerçekleştirmişti. Buna göre, İKP'nin İngiltere'deki kolu şu isimlerden oluşuyordu: Dr. Mustafa Gani (başkan), Dr. Abdullah Wahid (başkan yardımcısı), Taci Mustafa (basın sorumlusu), Dr. İmran Wahid (medya danışmanı), Dr. Nesrin Nawaz (kadın medya temsilcisi), Hasan el Hasan (Arapça kısmı basın sorumlusu), Cemal Harwood (Yasal Faaliyet sorumlusu), Seccad Han (politika danışmanı), Ekmel Asgar (*Yeni Uygarlık* dergisi sorumlusu).

Çin'in Türki dil konuşan 8 milyon nüfuslu Uygur bölgesindeki Kaşgar kentinde Hizb-ül Tahrir çeşitli faaliyetlerde bulunmakta ve Çin yönetiminin yakın takibatına maruz kalmaktadır.

Danimarka'da bir şubesi kurulan İKP'nin kapatılması hakkında açılan dava, Haziran 2008'de aklanmayla sonuçlandı. 2008'de Bu ülkede 1000 kadar İKP yandaşı olduğu sanılıyordu.

Örgüt Fransa'da okullarda dini simge taşıma yasasına (Mart 2004) karşı, Londra'daki Fransız büyükelçilik binasının önünde çarşaflı-türbanlı kadınları toplayıp olayı protesto etmişti.

Örgütün dünya çapında on binlerce üyesi olduğu sanılıyor; ama Amerikan kaynakları, yaklaşık 40 ülkeye dağılmış bir milyon kadar üyesi olduğunu ileri sürerek, İKP'yi İslami Komintern'e (eski Sovyetler Birliği döneminde Komünist Enternasyonal – F.B.) benzetmektedir.[87]

f) Yayın organları: İKP, üç aylık *New Civilisation* (Yeni Uygarlık) adlı magazinsel teorik bir dergi çıkarmakta; aileye mahsus *Selam* dergisini yayınlamaktadır. Ana politik hedefi İslam Halifeliği'ni kurmakolan İKP'nin, *Khilafah* (Hilafet) *Magazine* adlı teorik bir dergisi ve Hizb-ül Tahrir unvanlı Türkçe, İngilizce, Arapça, Urduca yayın yapan Londra merkezli bir web sitesi bulunuyor.

g) Siyasi program: İKP kurucusu El Nebahani, esas olarak İhvan meşreplidir. Yaptığı program da, İhvan programından önemli ölçüde etkilenmiştir. Sözgelimi, İhvan ile paylaştığı görüşler ve saptamalar şöyledir: "Demokrasi ve laiklik, batılıların İslam diyarına soktukları bölücü bir düşüncedir. Milliyetçilik de öyle. Batılılaşmış Müslümanlar, yeniden İslama kazandırılmalı." İslam dünyasının gerileme nedenleriyle İslam tarihini değerlendirmede de ortak noktalar vardır.[88]

Ancak İKP, İhvan'dan, "yöntem" ve "gelecek" konusunda ayrılır. Örneğin, İslamın yeniden canlandırılması yolu ikisinde de farklıydı. İhvan, şeriat denetiminde bir İslam düzenini istiyor ama İslam devleti kurmayı hedeflemiyor. Oysa İKP, "İslami öncü parti olmadan İslami devlet olmaz, bunsuz da İslami toplum mümkün değil" diyor. İhvan'a göre İslami düzenden İslam devleti doğacak. İKP ise "İslam devleti İslam düzenini gerçekleştirir" nok-

tasında ısrarlı. El Nebahani, ayrıntılı bir "öncü parti" ve "İslam anayasası" sunarken, İhvan politik partilerin "toplumu zayıflatıp böldükleri" inancında. İhvan programı bünyesinde sürekli bir bulanıklık taşır; bu ise, ona ortama uyma esnekliği kazandırır. Oysa İKP, ideolojik açıdan berrak ve siyasi olarak da köşelidir. 1950 ve 1960'lı yıllarda "katı ve sert tutumundan ötürü" daralan İKP, esnek ve renksiz siyasetiyle genişleyen de İhvan oldu.(89)

İKP, başlangıçta 1950'lerde dağıttığı bildirilerde "şiddeti değil barışçıl yolu" tercih ettiğini açıklıyordu. Bu yanıyla İhvan'ın barışçıl yolunu izliyordu. Ancak, sonraki dönemlerde, bu barışçıl yolun terk edilip bir an önce iktidara varma hırsıyla hareket edilerek darbe dahil çeşitli şiddet yöntemlerine başvurulduğu görülüyor.(90)

Örgüt Liderinin Görüşleri:

Hizb-ül Tahrir'in kurucu lideri Takiyeddin el Nebahani'nin görüşleri, partinin temel ilkeleri ve öğretileri niteliğindedir. Günümüzdeki yönetim ve kadrolar tarafından hâlâ geçerli kabul edilmektedirler. Bu yüzden El Nebahani'nin önemli konulardaki görüşlerinden aktarmalar yapmak durumundayız:

a) **Sömürgecilik:** El Nebahani, 18. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasındaki Fransız-İngiliz rekabetinde esas olarak Fransız sömürgeciliğini eleştirir. İngilizlerin Araplara (Osmanlı'ya karşı) yardım edişi üzerinde durur. Bununla birlikte 19. yüzyıl Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın, halifeliği Osmanlılardan almak için ayaklandığını ve bunu istemeyen İngiltere'nin Osmanlı yönetiminin yanında yer aldığını ileri sürer. Osmanlı İmparatorluğu'nda iki büyük halk olan Türklerle Arapların, sömürgeciler tarafından birbirlerine karşı kışkırtılıp aralarında soğukluk yaratıldığını, bu yüzden de I. Dünya Savaşı sonrasında emperyalistlerin bölgeyi kolayca parçaladıklarını belirtir.(91)

b) İsrail ve Siyonizm: "Siyonizm ile olan mücadelemizi, hayat memat (ölüm kalım) meselesi olarak algılıyoruz ve sadece (İsrail tarafından) bir toprak işgali ya da sınır sorunu şeklinde görmüyoruz. Biz, İslam şeriat yasalarının hükmedeceği bir devletten yanayız. İslami kurallar çerçevesinde kadın haklarını savunur ve koruruz. Bu noktada, yeni bir kadın önderliğinin siyasi alanda ortaya çıkması için çalışırız. Parti üyeliğimiz sadece erkeklere değil, aynı zamanda kadınlara ve üstelik Hıristiyanlara da açıktır. Yeter ki cephe tüzüğünü kabul edip benimsesin."[92]

c) İslam-Batı ilişkisi: İKP önderi, İslam dünyasının gerileme dönemini, Memluklu Sultanları'na kadar uzatır. Ona göre, İslam hukuku hakkıyla yorumlanıp uygulanmadığı için, toplumda bozulma başladı. Sultanlar hukuku (İslam şeriatı) tam uygulamayınca ümmet geriledi. Bu yüzden ilerleme için mutlaka içtihat (İslamda kapısı kapanmış olan – F.B.) kurumu gerekli. Ancak içtihat yapabilmek için, Arapçayı çok iyi bilmek lazım. İslam âlemi gerileyip Batı teknolojisine muhtaç olunca, batılı ideoloji ve ruhani meselelerini de aldı. Halbuki Batı'nın teknik katkı ve ilerlemeleri alınmalı ancak onun ideolojisi mutlaka reddedilmelidir.[93] Batı, kültür ve ideolojisiyle "İslam âlemine sızarak hem Müslümanlar arasına nifak toplumları sokmuş, hem de bizleri kültür emperyalizmi aracılığıyla sömürmüştür. O kadar ki; Müslüman biri, Kur'an-ı Kerim'i Batı kafasıyla okumuş, ayetleri batılı gözle ezberlemiştir.[94]

d) Halifelik ve Atatürk: El Nebahani'ye göre Müslümanlar açısından modern tarihin kötü iki büyük olayı vardır: *Bir*; Osmanlı devletinin yıkılışı. *İki*; Mustafa Kemal'in halifeliği kaldırmasıdır. Bunu, Araplarla Türklerin milliyetçilik temelinde birbirlerinden ayrılmaları ve kapışmaları izler. El Nebahani, Mustafa Kemal'in başlangıçta hilafet kurulacak sözüyle Anadolu'ya geçtiğini ancak iktidara geldikten sonra rakiplerini bastırarak onları çeşitli yollarla saf dışı bıraktığını da belirtir.[95]

e) Kapitalizm, sosyalizm ve din: El Nebahani kapitalizm, sosyalizm ve İslamın din meselesine yaklaşımını da ele alır: "Kapitalizm, dini günlük yaşamdan ayırmıştır. İnançsızlık ile inanma arasında bir uzlaşma zemini yaratmıştır. Sosyalizme göre din, insanların harekete geçmesini engelleyen bir afyondur. Oysa İslamda sosyal düzen Allah'ın emir ve yasaklarına göre hareket edilerek sağlandığından, sürekli bir denge ve uyum söz konusudur. Bireyin inancı toplumsal adaletince korunurken, halk ve devlet arasındaki dayanışma, aynı zamanda toplumsal düzenin güvencesidir. İslamın temeli akla dayanır."[96]

İlginçtir; El Nebahani, yaşadığı yıllarda Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere gibi tüm ülkeleri emperyalist sömürgeci olarak nitelendirdi. Bununla birlikte Sovyet-Amerikan rekabetinin Ortadoğu'daki sonuçlarına bakarak Arapların komünizme eğilim gösterdiklerini saptamıştı. Burada, kendince uyarı görevini yerine getirdi: "Araplar, emperyalistler arasında tarafsız kalmalı; iki ayrı ideolojinin (kapitalizm-sosyalizm) kapışmasının sonuçlarını beklemelidirler. Komünizm, bir gün kapitalizme galip gelecek. Son aşamada ise İslam, kazanan taraf olarak final mücadelesi verip galip olacaktır."[97]

f) Vatan ve milliyetçilik: İsrail'in Filistin toprakları üzerinde devlet kurması ve Batı Şeria'nın Ürdün'e ilhak edilmesinden dersler çıkaran El Nebahani, şöyle bir sonuca vardı. "Filistin'in yeniden kurtarılmasının önündeki en berbat engel, kesinlikle milliyetçiliktir!"[98]

El Nebahani, vatanseverlik konusunda şunları yazar: "Yurtseverliğin öngördüğü zemin bölgeselliktir, belli bir alanı savunmaktır. Aynı şeyi hayvan ve kuşlar arasında görürüz. Onlar da kendi bölgelerine girildiği zaman, toplu savunmaya geçerler. Yine milliyetçilik, dış saldırı olmadığında, geniş aile bireylerinin kendi aralarında dalaşmasına çok benzer. Dolayısıyla, onun da zemini zayıftır. Bu nedenle, toplumsal düzenlemenin temeli ideo-

lojidir veya bir toplumsal düzenin akılcı doktrini olan mebdedir/ilkedir. İdeoloji (doktrin) hayatın (varlığın) anlamını açıklarken, düzen (mebde-ilke) bu doktrinin günlük hayata nasıl uygulanacağını açıklığa kavuşturur."[99]

Yeri gelmişken değinelim: Mısır'ın ünlü ulusal kurtuluşçu lideri Cemal Abdulnasır, Süveyş Kanalı'nı devletleştirdikten hemen sonra İngiliz-Fransız-İsrail üçlüsü 1956'da bu ülkeye saldırdılar. Uluslararası alanda büyük bir kriz yaşandı. Ayrıca, 1967 bozgunundan sonra Mısır, Süveyş Kanalı'nı uluslararası ulaşıma kapatıp mayınla döşedi. El Nebahani önderliğindeki Hizb-ül Tahrir'in, böylesi bir dönemde başta İngiltere olmak üzere batılı ülkelere yarayan İslami bir fetva vermesi dikkat çekicidir.

g) **İslam Uleması:** Emperyalizmin Ortadoğu'ya saldırdığı yıllardaki "İslamı canlandırma hareketleri"nin, fikir ile yöntem arasındaki bağlantı eksikliği yüzünden başarısız kaldığına değinen El Nebahani, şunları söyledi: "Ulema sadece cuma hutbesi okuyup namaz kılmak, oruç tutmak, evlilik ve boşanma gibi konularda fetva vermekle yetindi. Ama cihat, zekât, halifelik, adalet gibi meselelerde duyarsız kaldı. Aynı şekilde ulema, uygulanabilir kurallardan çok soyut meselelere kafayı yordu. Bu yüzden, İslamı yaymayı amaçlayan davet/tebliğ gibi mesajların hepsi, soyut İslam hukukuna dayanıyor, kafayı yoran can sıkıcı şeylerden ibaret kalıyordu. Ulema, toplumu İslami ölçütlere uydurmak yerine, onu (Batı'dan ithal edilmiş – F.B.) yeni koşullara uydurmak için fetvalar verdi. Din adamlarının tüm faaliyetleri cami yapmak ve kitap yayımlamakla ya da toplumsal hayırseverlik cemiyetleri kurmakla sınırlandı. Oysa İslam bu değil; böyle faaliyetler, Müslümanları asıl hedeften uzaklaştırır.

h) **İslam ve iktidar:** "İslam sadece ahlak da değildir, çünkü ahlak düşüncenin ürünü; İslamda ise ahlak, Allah'a kulluk etmenin sadece bir parçasıdır. Ayrıca, Müslüman olmayan biri de ahlak sahibi olabilir. Bu yüzden, İslamda uyanış, ahlak reformuyla sınırlı kalmamalı."[100]

El Nebahani İslami hükümet ve topluma çok önem verirdi:

"Gerçek İslam toplumunun uyanması, İslam hükümetinin yeniden kurulmasıyla yakından ilintilidir. Allah kanunu olan şeriat, Müslümanlara, mutlaka bir İslam devleti (ya da yönetimi) kurma görevi veriyor. Hükümetsiz (devletsiz – F.B.) İslam, etkili olamaz. Topraklar bir İslam hükümetince yönetilmediği sürece, Dar-ül İslam (İslam diyarı – F.B.) olamaz. Bu yüzden, İslam hükümeti şarttır. İslam hükümetinde devlet başkanı; şeriatın dinsel, ahlaksal ve ibadetsel yönleri dahil, hemen her şeyle ilgilenir. İslamın egemenliğini, cihat ile genişletir. Şimdiki İslami eğitim de zayıftır, çünkü İslami devletin gözetiminde değildir. İslami devlette ekonomi, kanun, eğitim, kadın-erkek ilişkileri ve dış politika şeriata göre düzenlenir."[101]

"İslami devleti kurmayı amaçlayanların ilk görevi, İslam düşüncesini Müslümanların kalbine ve ruhuna aşılamaktır, çünkü bilinç, varlığı ifade eder. Düşünce, hayatın eksenidir ve insanoğlunun yükselip alçalması, yaygın fikirlerle uygunluk gösterir. Gerçeği fikirler koşullandırır; bundan sonra ise İslamın diriltilmesi çabaları ancak İslami fikir, akide (doktrin) ve ideolojinin doğru formülüyle başarıya ulaşabilir. İslam, uygarlık dayanağını, Allah ve imandan alır. Böylece, maddi ve manevi boyut dengelenir. İslami ideolojiye hayatiyet kazandıracak araç ise, İslami siyasal bir partidir. İslami bir düzende, hem yönetici hem de sıradan Müslümanlar, aynı derecede şeriat üstünlüğünü korumak zorundalar. Diğer bir temel ilke ise, sadece tek bir İslam hükümetinin var olabileceği gerçeğidir. Halife, onun bakanları, danışma meclisi, yönetim, mahkemeler, silahlı güçler ve yerel hükümetler. Hz. Muhammed tarafından 7. yüzyıl'da kurulan model de budur. Devlet başkanı, şeriatı uygulamak için ümmeti temsilen çalışır. Başkanın sıfatı, şeriat tarafından belirlenmez; dolayısıyla o, "halife" sıfatı ya da "başka bir sıfat" kullanabilir. Hükümet başkanı, kafaca sağlam erkek bir Müslüman olmalı. Kureyş (Hz. Muhammed'in mensup olduğu ve İslamda öncelik tanınan) kabilesinden ya da müçtehit olması şart değildir. Ancak kadın, devlet başkanı

(halife vs) olamaz. Müslüman olmayanlar da öyle. Kadın, Şûra Meclisi seçimine katılabilir; buna karşılık, gayrimüslimler başkanlık seçimine katılamazlar. Devlet İslam şeriatını uygulamazsa, halk ona itaat etmek zorunda değildir. Bunun dışında itaat şarttır. Eğitim devletin eliyle tek tip müfredat (kız ve erkekler için) biçiminde, İslami esaslar gözetilerek yapılmalıdır. Dış ilişkilerde üç kategori söz konusudur: *Bir;* anlaşma yapılabilecek ülkeler. *İki;* ABD, İngiltere ve Rusya gibi uzlaşılmayacak ülkeler. Düşman olarak kabul edilen bu devletlerle diplomatik ilişki bile kurulamaz ve ora sakinleri, İslami devlete girmek için mutlaka vize almalıdırlar. *Üç;* sürekli savaş halinde olunan İsrail gibi ülkelerle de her türlü ilişki yasaktır. İslami devlet, İslam kurallarına dayanmayan BM, IMF, Dünya Bankası, Uluslararası Adalet Divanı, Arap Birliği ve Arap Gelişim Acentası gibi evrensel veya bölgesel kuruluşlara katılmayabilir."[102]

"Kadın-erkek ilişkisinin temeli cinselliktir. Evlilik, cinselliğin toplum denetiminde yapılmış halidir. Kadın ile erkek birlikte oldukları (ev işleri, günlük hayat vs) sürece, karşı cinsler arasında cinsel dürtülerin olması kaçınılmazdır. Toplumun huzuru için kadın ve erkek hiç bir arada bulunmaz anlamını taşımaz bu. Zorunlu bir araya gelmeler ve birliktelikler olabilir. Ticaret, tarım, eğitim, ibadet ve benzeri faaliyetlerde kadın ve erkek bir arada bulunabilirler. Kadınlar toplumdan tümüyle soyutlanamaz. Ancak kadınlar erkekler gibi toplumsallaşıp sosyalleşemez. Yani; kadın, kocasının izni olmaksızın evi terk edemez, erkek refakatçisi olmadan gece sokağa çıkamaz ve halkın arasında ahlaki ölçüler içinde giyinmek zorundadır. Kadınlar tesettürlü olmalıdır. Ancak peçe takma meselesi, Kur'an'a göre bütün kadınlar için geçerli bir kural olmayıp peygamber hanımlarına uygulanan özel bir kuraldan doğmuştur. Kadınlar ekonomik etkinliklere katılabilirler, siyasi faaliyetlere katılmaları haramdır: Oy veremez, hükümet yönetiminde çalışamaz, halife seçilemez ve halife azledemezler. Yasama ve yargı organlarında görev alabilirler."[103]

Hizb-ül Tahrir'in Aykırı Hükümleri:

İslam hukukunu kendilerince yorumlayan diğer İslamcı akımlar, El Nebahani'nin İKP programı ve İslami devlet modelindeki olumsuz noktaları şöyle sıralarlar:

"İKP, İslam fıkıh kurallarına uymayan fetva ve hükümler yayınlamıştır. Bu fetva ve hükümler; İKP üyelerince bile zorlukla benimsenmiştir. Böylece İKP'nin de yaygınlık kazanması güçleşmiştir.

Yadırganan fetva ve hükümler şunlardı:

a) Bir gayrimüslim ve kadın, Şûra Meclisi üyesi olabilir.
b) Avret yerleri ortaya çıkmış kişilerin resimlerine (fotoğraf vs) bakılabilir.
c) Yabancı bir kadın şehvetle veya şehvetsiz öpülebilir, onunla el sıkışmak caizdir.
d) Kadının peruk takması ve pantolon giymesi caizdir. Bu konuda kocasına karşı gelmesi itaatsizlik sayılmaz.
e) İslam ordularına, kâfir bir komutan kumanda edebilir.
f) İslam devletinin, kâfir bir devlete cizye vermesi caizdir.
g) Kâfirlere karşı savaşta, kâfir bir devletin planı gereğince ajan bir komutanın emrinde savaşmakta sakınca yoktur.
h) Müslüman uzayda olduğunda, üzerindeki namaz kılma farzı kalkar.
j) Kutuplarda oturanlar namaz kılmak ve oruç tutmakla yükümlü değillerdir.
k) Ebedibillah haram olan bir kadınla evlenen, on yıl hapis cezasıyla cezalandırılmalıdır.
l) Süveyş Kanalı (Mısır) dahil tüm suyolları genel güzergâhlar olup herhangi bir geminin geçmesine engel olunamaz. (1956'da Mısır'ın kanal meselesi yüzünden İngiliz-Fransız-İsrail saldırısına maruz kalması sırasında böyle bir hükmün verilmesi, son derece dikkat çekici olmalıdır. – F.B.)
m) Gemi ve uçak gibi ulaşım araçları yabancı şirketlere ait olsa da

binilmesi caizdir. Ancak, Müslümanlar benzeri şirketlere sahipseler binmek caiz olmaz.[104]

Hizb-ül Tahrir'in Eleştirisi:

Hizb-ül Tahrir; Ürdün, Mısır, Irak ve Suriye'deki zinde güçler (ordu) aracılığıyla iktidarı almaya gayret edip durmuştu. Fakat İKP'nin stratejisi hilafet eksenine oturmuştur: Çünkü o, "İslamı uygulamanın ve İslam ümmetinin birliğini sağlayıp ihya etmenin biricik yolunun bir hilafet devleti kurmaktan geçtiğine inanıyor." İslam ülkelerindeki mevcut sistemleri cümleten ve tafsilen reddetmesi, yönetimlerin kendi üyelerini sürekli baskı altında tutmasına yol açıyor. Yaşanan takip, kovuşturma, gözaltı, tutuklama ve mahkûmiyetlere diğer İslamcı hareketlerle kapışması da eklenince, zaten son derece dogmatik olan bu partinin saflarının fire verip yandaşlarının azalmasına neden oluyor.

Örgüt içindeki darlık ve katılık, üyeleri arasında sonu gelmez tartışmalara sebep oluyor. Kimi zaman belli bir konuda, fırtına ve kıyamet kopabiliyor.

Son yıllarda dünyanın birçok ülkesinde (Endonezya, Pakistan, Sudan, Lübnan, Filistin vs) ardı sıra düzenlenen "uluslararası hilafet konferansları" İKP'yi yeniden gündeme getiriyor; ona çok sayıda yandaş kazandırabiliyor.

İKP siyasetinin temeli sayılan "halifelik" yahut İslam ümmetini kucaklayacak türden bir Hilafet devleti, uzak bir rüyadır. Ayrıca böyle bir devletin başı olacak "halife" ise somut bir şahıs/kişi olmaktan ziyade simgeseldir.[105]

Ateşli iç tartışmalar sonucu üyelerin tasfiyesine dair tipik bir örneği, Mısırlı Macid Nevvaz'ın politik yaşamında görüyoruz. Nisan 2002'de 26 arkadaşıyla birlikte "illegal bir partinin fikirlerini yaymak" suçlamasıyla tutuklanıp 6 yıl cezaevinde kalan Nevaz, İKP'nin klasik söylemlerini, özellikle "hilafet devleti"ne ilişkin tezlerini sert biçimde eleştirdi: "21. yüzyılda İslam halifeliği kurmak ve hele hi-

mayesi altında yaşadıkları Londra'daki krallık sarayına İslam bayrağı dikmek iddiaları, bir rüyadan öteye geçmez. Ayrıca partinin *Dar-ül İslam* tanımı da yanlıştır. Hizb-ül Tahrir'e göre 'mevcut Müslüman ülkelerindeki bütün yöneticiler kâfirdir ve devrilmeleri şarttır.' Halbuki gelmiş geçmiş bütün İslam din âlimleri, Dar-ül İslamı şöyle tanımlarlar: 'Müslüman yöneticilerin hükümran oldukları ülkelerde Müslümanlar ibadetlerini rahatça icra edebiliyorlarsa yani namaz kılıp oruç tutabiliyorlarsa, burası Dar-ül İslam sayılır. Bu ülkelerdeki yönetimlere karşı şiddet kullanılmaz, silahlı isyan edilmez ve devrilmeleri için çaba gösterilmez. Askeri darbe yollarına hiç başvurulmaz. Sadece barışçıl yollarla yöneticilerin değiştirilmesi istenir ve sağlanabilir.' Doğrudur; İKP doğrudan şiddet kullanmayı benimsemiyor ve böyle bir stratejisi de bulunmuyor. Fakat yaydığı köktenci fikirler, ister istemez toplumu geriyor ve aklı çelinen kimileri bu fikirler doğrultusunda şiddete başvuruyorlar." Bu fikirlerinden ötürü, Mısırlı Macid Nevaz örgütten tasfiye edildi.[106]

İKP fikriyatına yönelik eleştirilerin derli toplu yer aldığı bir kitap, Filistinli araştırmacı Cevad Sahr el Nitşe (Nitçe) tarafından kaleme alındı. *Qıraat-ül Fikr-il Hizb-il Tahrir el İslami* (Hizb-ül Tahrir'in Fikriyatının Değerlendirilmesi) başlığını taşıyan kitap, 2007 yılında Filistin'de basıldı. Yazar, İKP'nin Filistin düzlemindeki pratiği ve teorisi (aşırı görüşleri) arasındaki çelişkileri göz önüne sermekle işe başlıyor.

Buna göre; İslami literatürde "cihat", özellikle işgal altındaki Filistin veya Irak gibi bir ülkede farz-ı ayn'dır. Yani her Müslümanın bizzat yapması gereken dini bir görevdir. Gelgelelim İKP, cihat konusunda keskin laflar etmekle birlikte Filistin'deki mensupları asla silaha sarılıp işgalciye direnmemişlerdir, çünkü parti, böyle bir durumdaki cihat görevini "farz-ı kifaye" (bizzat mücadeleye katılmayıp başkasını öne sürmek veya dolaylı biçimde cihada destek vermek gibi – F.B.) saymıştır.

Yazar eleştirisine devam ediyor: "İKP mensupları, parti yö-

netimince belirlenmiş ilkeleri benimsemek zorundaymışlar! Bireysel içtihat yapanlara ve parti ilkelerine aykırı düşünenlere 'örgütsel/ideolojik birlik' gerekçesiyle asla izin verilmemektir. Evet, Sahabeler (Peygamber dönemindeki ilk Müslümanlar – F.B.) fikirsel bir birlik içindeki olmuşlar ancak bu durum, onların çeşitli konularda farklı düşünmelerini engellememiştir. İKP, işte bu İslami geleneğe aykırı davranarak parti içi farklı düşünceleri bastırmaktadır. Ayrıca eğer "birlik" adına farklı fikirler önlenebilseydi, o zaman önder kadrolardan Şeyh Muhammed el Şuveyki ve yandaşları, İKP'den kopmamış olacaklardı. Halbuki tersi yaşandı. Bu durum, parti içinde yaratıcı düşünce ve içtihatları tümden engellemektedir."

Filistinli yazar bir başka noktaya değiniyor: "İKP yönetiminin yayınladığı dini genelge ve yönlendirmeler ya da benzeri fetvalar, esasında İslam şeriatına aykırıdır. Buna rağmen partili gençler ve kadrolar, bu yanlışlar doğrultusunda faaliyete zorlanmışlardır. Mesela cinsel arzu taşımadan yabancı bir kadını öpmek, insanların avret yerlerine iki defadan fazla bakmak, kabarık avret yerlerine gözlerini dikmek, porno/erotik filmleri seyretmek İslam kurallarında haram sayılmakla birlikte İKP âlimleri, bunları günah ve haram saymamışlardır. Bu ise İKP saflarındaki ahlaki yozlaşmayı göstermektedir."

Cevad el Nitşe'ye bakılırsa; İKP'nin yardım amaçlı dernek ve kuruluşlara bakışı da terstir, çünkü bir ümmet, çeşitli yardım kuruluşları aracılığıyla nefes alıp verir; dayanışma gösterir ve belli ölçüde huzura kavuşur. Oysa İKP, bütün bu kitle örgütlerini güya şeriat açısından "işe yaramaz" ve hatta İslam yolunda "büyük engel" olarak ilan etmiştir. Hal böyleyse eğer, o zaman İKP niçin gençler için onca konferans, sempozyum, seminer düzenlemektedir?

Hadis ilmi meselesinde İKP, yanlış yerde durmaktadır. Bu partiye göre, kaynaklarının çokluğu ve farklılığı, hadisleri güçlendirmez. Bu nedenle Hizb-ül Tahrir, genelde mevzuu (uydurma) ve zayıf hadisleri seçip kendi teorisine dayanak olarak almaktadır. Böylece kadroların aklını karıştırmaktadır.

İKP, benzer bir hataya, din âlimleri konusunda düşmektedir. İlahiyat mezunu tüm din adamlarını "cahil" olarak nitelendirip bunların çoğunun "İslam dinini oryantalistlerin bakış açısıyla belle-diklerini" ileri sürmektedir. Bu düzlemde Hizb-ül Tahrir, Mısır'daki El Ezher İslam Üniversitesi'deki bütün âlimleri, "oryantalizmin etkisinde" görebilmektedir.[107]

3) Dar-ül Kur'an Cemaati

Fazla siyasi faaliyeti olmayan Sufi bir akım olarak bilinir. 1972'de Şeyh Hazım ebu Gazale tarafından kuruldu. Ebu Gazale, İslami çevrelerle çatışmamaya özen gösteren ve bundan ötürü kabul gören, ancak siyasi anlamda bir İslamcı lider olmaktan çok, tarikat şeyhi durumundadır. Diğer Sufi cemaatleri gibi, kenarda kalmış bir kuruluş olarak bilinir.[108] Cemaat, 1990'larda birden ortaya çıkarak siyasi sahada boy gösterdi. Örneğin, Leys Şubeylat ve Yakub Qırş, cemaat adına milletvekili seçildiler. Milletvekilliği ve bakanlık görevinde bulunan bir babanın oğlu olan Leys Şubeylat, inşaat mühendisi ve çevresinde dürüst bir insan olarak tanınıyor. 1964 yılında Beyrut'taki bir Amerikan üniversitesinden mezun olduktan sonra, yükseköğrenimini ABD'de yaptı. Milletvekili seçilince Ürdün'de bir hayli yaygın olan rüşvet olayının üstüne gitti. Öyleki, eski başbakanlardan ve Kral Hüseyin'in akrabalarından Zeyd el Rifai'nin rüşvet suçuyla tutuklanıp yargılanmasını istedi. İsrail'i, "amansız ve imha edilmesi gereken bir düşman" olarak belleyen Şubeylat'ın, İran modelinden etkilendiği söyleniyordu. Polis kayıtlarına göre, Şubeylat uzunca bir süre Tahran'da kalmış.

Şubeylat, Körfez bunalımı döneminde Bağdat'a birçok kez gitmiş, 1980-88 İran-Irak Savaşı sırasında Tahran'ı sert biçimde eleştiren bildiriler yayınlayıp İranlı yöneticilere protesto telgrafı da çekmişti. ABD yanlısı Iraklı Ahmed Çelebi'nin karıştığı El Petra Bankası'daki bir yolsuzluğu ortaya çıkarmakla (kayıtdışı yollarla ülkeye sokulan 600 milyon dolar meselesi) ünlendi.[109]

Cemaat mensubu Yakub Qırş ise Şubeylat'ın yakın arkadaşı. Ürdün kamuoyunda Yakub için, "Şubeylat'ın gölgesi" deniliyor. Tanınmış bir ailenin çocuğu olmasına rağmen ticari hayatında "güvenilmez biri" olarak biliniyor. "Karşılıksız çek vermek" suçundan, milletvekillik sıfatının düşürülmesi ve dokunulmazlığının kaldırılması yönünde baskılar var.[110] Ürdün yönetimi, o Körfez Savaşı nedeniyle yükselen İslam militanlığının önünü alamayınca, bu iki politik şahsiyete yüklendi. Ayrıca banka yolsuzluğunu ortaya çıkarıp 600 milyon doların Ürdün'ün elinden uçup gitmesine, dolayısıyla "ülkeyi zarara sokması"na içerleyen yetkililer, Şubeylat ile Qırş'ı, "illegal bir örgüt kurup, rejimi devirme" suçlamasıyla tutukladılar. Her ikisinin militanlığı nedeniyle taraftar kaybedeceğini düşünen İhvan İslamcıları, bu uyduruk davaya sahip çıkmadılar.[111]

Öte yandan, Dar-ül Kur'an mürşidi Hazım Ebu Gazale, yaşanan olaylardan sonra, İhvan hakkındaki görüşlerini de dile getirmişti: "İhvan içindeki eski kuşak bir hayli olgun kardeşlerimizden oluşuyor ki, bu da ülkemiz için kazançtır. Ancak aynı şeyi, İhvan'ın genç kuşak önderleri için söyleyemem. Kendi içlerinde çok çatışık insanlar. Kendini bilmezlerin sayısı da çok. Maazallah, eğer fırsat düşer de bunlar başa geçerlerse, ülke 1970'lerdeki gibi bir iç savaşa sürüklenir."

Yukarıda belirtildiği üzere, aktif politika ve iktidar meseleleriyle uğraşmayan Dar-ül Kur'an Cemaati'nin yaklaşık 10 bin mensubu var.[112]

4) İslami Cihad

Şiddet ve cihadı, faaliyetlerinin merkezi haline getiren bu hareket, Şeyh Esed Buveyd el Temimi tarafından kuruldu. Kimi üyeleri, turistlere saldırmak suçuyla tutuklandı. El Temimi sık sık tutum değiştirdiğinden, İslamcı çevrelerce pek güvenilir bulunmuyordu. Ayrıca örgütün faaliyet alanı kısıtlı olduğundan, fazla taraftarı yok. Daha çok önderi El Temimi'nin kişiliğinde siyasi faaliyet gösteren

İslami Cihad (Hareket-ül Cihat el İslami) 1990'larda bir ayrılık yaşamıştı. İbrahim Serbel öncülüğünde ayrılan bir grup, **Hareket-ül Cihad el İslami/Ketaib-ül Aksa** (İslami Cihad Hareketi/Mescid-ül Aksa Müfrezeleri) adıyla örgüt kurmuştu. İran yanlısı radikal bir siyaset izleyen İbrahim Serbel, birçok kez Bağdat'ı ziyaret etmişti. 1992 sonlarında gizli örgüt kurmak ve ruhsatsız silah bulundurmak suçundan evine baskın yapılan İbrahim Serbel de tutuklanmıştı. İslami Cihad lideri El Temimi ile Mescid-ül Aksa Müfrezeleri önderi Serbel arasındaki esas görüş ayrılığı, İran ve Irak'a bakışlarından kaynaklanmıştı.

5) Mu'tezile Cemaati

Görüş ayrılıkları ve içtihat konularındaki farklı düşünceler nedeniyle Hizb-ül Tahrir'den ayrılan bu cemaatin şimdiki önderi Şeyh Emin Zeyyab'dır. Cemaat, esas olarak başkent Amman'da üslenmesine rağmen ülkenin çeşitli yerlerine dağılmış durumdadır. Ancak, yandaşları sınırlıdır. Mu'tezile, ikna ve fikir geliştirilmesi felsefesinden hareket eder. Başka çevrelerle fikirsel diyalog kurar, sessiz ve barışçıl tartışmalar yoluyla istenen amaca ulaşmayı hedefler. Bu çizgi, cemaat lideri Şeyh Zeyyab'ın, şiddet yoluyla değişiklik isteyen Hizb-ül Tahrir'den ayrılmasınaneden oldu. Şeyh Zeyyab, birçok fikirsel tartışma toplantılarına katılmasına rağmen bu grubun, Ürdün'ün siyasi ve hatta dini sahasında fazla etkinliği yoktur.

6) Selamet Hareketi

Arapça adı "Hareket-ül İnqaz" olup Nisan 1990'da kuruldu. Açıkladığı amaçlar şöyle sıralanabilir: "Milletin uyanışı için çalışmak. Cihadi (silahlı-eylemci) bir İslam hareketi kurarak İslam kuralını esas alıp onu günlük hayatta uygulamak. Ülke içindeki cepheyi güçlendirmek. Bağımsızlık kazanmak ve kapitalist dünyanın egemenliğinden kurtulmak. Güçlü bir ordu oluşturmak. Filistin İntifadası'nı desteklemek ve bütün Filistin topraklarının tam kurtuluşu için çalış-

mak. Herkese iş bulmak ve herkese onuruna yaraşır bir geçim aracı temin etmek. Her düzeyde parasız eğitimi sağlamak. Parasız sağlık hizmetleri sunmak. Kadının meşru hakları için çalışmak. Kadının günlük çalışma hayatı da dahil her alanda faaliyet göstermesini sağlamak. Çocukluk ve yaşlılık güvenceleri vermek."

Hareketin kurucusu emekli generallerden Meşhur Hadise olup 1990'da genel başkan seçildi. Yasal faaliyet gösteren hareket, üye ödenekleri ve bağışlar yoluyla mali kaynak yaratıyordu.[113]

7) İslami Hak Partisi

Arapça ismi "Hizbül Hak-il İslami" – HAK olup, 2 Eylül 1990 tarihinde kuruldu. "Hiçbir siyasi partiye rakip olmadığını" açıklayan HAK geçici genel başkanı Avukat Cemal el Meluni, hedeflerini şöyle saptamıştı: "Arap-İslam birliğine tam destek vermek. Böylesi birlik, bir defada da gerçekleşebilir, aşamalı da; barışçıl yolla ya da askeri müdahale biçiminde de olabilir."[114]

8) Arap-İslam Demokratik Hareketi

Hareket-ül Arabiyet-il İslamiyet-il Demokratiye – DUA adını alan örgüt, 13 Mart 1993 tarihinde gerekli resmi izni aldı. DUA, Genel Sekreter Muhammed ebu Acemiyye ile 72 kurucunun damgasını taşıyor. Kurucu Meclis içinde 11 kadın ile belli sayıdaki Hıristiyan inançlı kişiler bulunuyor. Hareket, Hz. Muhammed'in toplumsal önderliği ve peygamberliğini perçinleyip resmileştiren İkinci Akabe Biatı olarak bilinen temel "bağlılık yemini" ilkesinden hareket ediyor.

DUA'nın programı beş ana ilke üzerine kurulu: Arapçılık, İslamcılık (panarabizm ve panislamizm), demokrasi ile İslami Şûra (danışma) yönetimi ve akıl ile Kur'an nasslarının (değişmez kutsal metinler) kopmaz diyalektiği, İslami ekonomi prensibi ve nihayet özel önem verilen Hıristiyanlık ile İslamiyet ilişkileri.

DUA önderinden Münir Cerrar, programlarını şöyle açıklamıştı: "Demokrasi ile İslami Şûra yönteminin diyalektik sentezi, ileriye götüren büyük bir adımdır. Böyle bir sentez, sadece çağımızdaki siyasi İslamı ileriye götürmekle kalmaz, aynı zamanda günümüz dünyasına örnek bir İslami uygarlık modelini de getirir. Bu sentez, DUA tarafından geliştirilmiş öncü bir modeldir. Uluslararası alanda Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında yankı bulmuştur, çünkü DUA, saflarına Hıristiyan üye kabul eden biricik İslami parti olup "Kur'an-ı Kerim metinlerini çağdaş akılcı ölçülerle ve çağdaş ruhla yorumlayıp uygulama iddiasındadır. İslam ümmetinin şimdiye kadar karşılaştığı bütün meselelere verilen en ciddi cevap ve çözüm budur. Zaten, Hıristiyan kardeşlerimiz, Müslüman kardeşleriyle birlikte İslamiyet-Hıristiyanlık inancının köklerini araştırdıklarında, sonuçta tek Allah'a inanmaktan doğan bir kaynağı (gerçek kaynağı ve kökü) bulmuş olacaklardır. Allah uğruna insanoğluna hizmet etrafında birleşip beşeri hayatın korkunç maddiyatının baskıcı gücüyle ihlal edilmiş dini vicdanı birlikte onaracaklardır."[115]

9) Arap-İslam Yenilenme Partisi

Hizb-ül Tecdid-il Arabi-İslami ismini taşıyan parti, 13 Ağustos 1990 yılında kuruldu. Politbüro başkanı, Usame Aknan olarak biliniyor. Selefi akımın temsilcisi olan Tecdid Partisi, "milli-İslami" bir nitelik taşıyor. Amacını, "bu ümmet topraklarına çağlar boyunca egemen olan *Üç Selefilik* akımına karşı siyasi ve fikri seçenekler yaratmak" diye açıklıyor. Tecdid Partisi'nin nazarında Üç Selefilik (bağnazlık, softalık, tutucuk) şudur: İslami Selefilik, Milli Selefilik ve Marksist Selefilik. Bunlara karşı akıl, bilim ve bilinçle silahlanmak zorunludur.

Tecdid'e göre "Arap milliyetçiliğinin özgünlüğü esastır. Bu nedenle Arap dünyasının birleşmesi fikri öncelik taşır. İkinci sırada, İslami mesajın Arap dünyasına iletilmesi gelir. Burada sınırlar ötesi düşünüp meseleyi sadece iman boyutlarıyla değil, aynı zamanda

milli bir görev gibi algılamak gerekir. Kaynağı ne olursa olsun, bilimsel düşüncenin kutsallığı üçüncü sırayı işgal eder ki, bilimin Arap dünyasının milli bir yöntemi olarak benimsenmesi gereklidir."[116]

10) Muhammed Ordusu

Çeyş-ü Muhammed adıyla 1991 yılında ortaya çıkan bu gizli örgütün yaklaşık 150 üyesi çeşitli kundaklama, sabotaj ve suikast eylemlerinden sorumlu tutularak yargılandı. Suçlamalara bakılırsa bu örgüt, İslami hareketlerden destek alıyor ve "Afganistan ile Filistin'e yardım" gerekçesiyle bağış topluyordu.[117]

11) İslami Kurtuluş Cephesi

Arapça adı Cephet-ül Tahrir-il İslamiyye olan bu örgüt, ABD'nin Texas eyaletindeki ARAMCO tesislerinde gerçekleşen (5 Temmuz 1990) eylemin sorumluluğunu üstlenerek adını duyurdu. Örgüt, ABD ile İsrail'in her yerdeki çıkarlarına karşı eylem yapacağını ve 20 Mayıs 1990 günü bir İsrail askerince öldürülen 8 Filistinli işçinin intikamını alacağını da açıklamıştı.[118]

12) Adalet Birliği

Tecemmu'l Adale isimli bu parti, 10 Ekim 1990'da düzenlenen bir şenlik sırasında kuruldu. Mühendis Muhammed Hayr el Keylami, hazırlık komitesi başkanı seçilmişti. Oluşum, "İslamı çağdaş yöntemle ve çağın gereklerine göre yorumlayıp uygulamayı hedefliyor; Arap milletini, İslamın esas öğesi" olarak görüyor.[119]

13) İmam Biatı

Biat-ül İmam adıyla faaliyet gösteren bu örgütün dünyaca tanınmış üç önemli şahsiyeti vardı: El Kaide'nin Irak kolu komutanı Ebu Mus'ab el Zerkavi, Ebu Muhammed el Maqdesi lakaplı İsam bin Muhammed bin Tahir el Berqawi ve Ebu Qatade lakaplı Ömer Mahmud Muhammed Osman.

Filistinli bir ailenin Kuveyt'e göçmüş bir çocuğu olan El Maqdesi 1959 doğumludur. Musul Üniversitesi'ndeyken İslamcı fikirlerle tanışan bu zat, Kuveyt ile Suudi Arabistan'a giderek şeriat eğitimi aldı. 1970'lerde gittiği Pakistan ve Afganistan'da oradaki silahlı İslamcı kişi ve örgütlerle tanıştı. İki ülkede kaldığı süre içinde "Hz. İbrahim Milleti ve Onu Yozlaştıran Despotların Yöntemleri" adlı bir kitap yazdı.

1992'de ülkesi Ürdün'e dönüp silahlı cihat propagandası yapmaya koyuldu. 1993 yılında o sırada Afganistan askeri eğitim kamplarından dönmüş bulunan El Zerkavi ve diğer militanlarla birlikte tutuklandı. "Biat-ül İmam (İmam Biatı) isimli yasadışı silahlı bir örgüt kurup rejimi devirmek" suçlamasıyla yargılanıp 15 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. Fakat babasının yerine tahta geçen Kral II. Abdullah, bu münasebetle 1999'da genel af çıkarınca, cezaevinden salıverildi. El Zerkavi Afganistan'm yolunu tuttu. Fakat ülkede kalan El Maqdesi, çok geçmeden farklı suçlamalarla yeniden tutuklandı; mecburi ikamete tabi tutuldu. DGM duruşmalarında hüküm giydiği davalar temyiz mahkemesi tarafından bozulunca, 3 yıl kaldığı tutukevinden 2005 yılında çıktı. El Cezire televizyon kanalına verdiği radikal demeçler nedeniyle yeniden tutukevine konuldu. İçeride ve dışarıda militanlık yapmamak şartıyla Haziran 2008'de salıverildi. El Maqdesi'nin dünyanın birçok yerindeki silahlı radikal örgütlerle ilişkisi olduğu sanılıyor. Anılan örgütler, düşman/hasım veya tehlikeli belledikleri herkesi öldürmek için El Maqdesi'nin dini hükümlerini veya fetvalarını meşru dayanak olarak alıyorlar.

Biat-ül İmam örgütü, söz konusu mahkeme sonucu aniden ortadan kayboldu. Ancak cihatçı selefi (silahlı İslamcı mücadele) akımı devam etti. El Kaide'ye katıldıktan sonra Irak'taki çok sayıda kaçırma, adam öldürme ve bombalama eyleminin baş sorumlusu olan El Zerkavi Haziran 2006'da öldürülünce, bu akım ikiye ayrıldı. Daha radikal olanı El Zerkavi'nin izinden gitti; silahlı mücadele ve intihar eylemlerini benimseyen akım ise, El Maqdesi'nin gerekçeli pa-

sifleşmiş yöntemini kabullendi. Her iki akım, birbirlerine "pasiflik, korkaklık, davaya ihanet, sipariş üzerine çetecilik, haksız yere kan dökmek" gibi suçlamalarla dolu kitapçıklar yazdılar. Fakat El Maqdesi'nin etkilediği 26 Ürdünlü cihatçı şahsiyet, "boş yere kan dökmenin fayda getirmeyeceği" yolunda ortak bir bildiri yayınlayarak, ikinci akımın elini güçlendirdi."[120] El Kaide örgütüne en yakın duran ve mensupları arasında yaygın bir El Zerkavi sempatisi olan cihatçı akımın her iki kanadı, bazı münasebetlerde gövde gösterisi yapmaktan geri kalmıyor. Bu durum, kimi yorumcuların, "Ürdün'de El Kaideci fikirler yayılıyor" türünden yorumlarına yol açıyor.[121]

Ebu Qatade kod adlı Ömer Mahmud Muhammed Osman da, El Maqdesi gibi Filistin kökenli Ürdün vatandaşıdır. 1990'larda El Zerkavi'yi, El Kaide önderliğine tavsiye eden kişinin bu militan din adamı olduğu sanılıyor. Ürdün'deki cihat faaliyetlerinden ötürü 1998 ve 2000 yılında iki kez suçlanıp 15 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. İngiltere'ye siyasi mülteci olarak giden Ebu Qatade, El Kaide yanlısı konuşmalarından ötürü birkaç kez tutuklandı. 2005'te Ürdün'e gönderilmek üzere yeniden tutuklandı ancak bu karar mahkeme tarafından durduruldu. Ürdün'e iade davası, Ocak 2009'da bile henüz bir sonuca varmamıştı.[122]

Öte yandan, Irak direniş hareketleri ve El Kaide'ye katılan birçok bağımsız silahlı militan ve gruptan söz edilebilir. Bunların başında Mayıs 2006'da yakalanan Ziyad Halef Karbuli gelmekteydi. Ebu Huzayfe kod isimli bu El Kaide mensubu olarak gittiği Irak'ta, 2005 yılında birçok Ürdünlüyü yaralayıp öldürdüğünü ve Faslı iki diplomatı kaçırdığını itiraf etmişti.[123] Bir başka davada ise, El Zerkavi destekli **Ketaib-ül Tevhid** (Tevhid Alayları) isimli eylemci örgütün önderi Azmi el Ceyusi ile akradaşları, Ürdün istihbarat binasını bombalamak suçlamasıyla önce idam ardından ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırıldılar.[124] Keza, İslami Cihad isimli örgütün elemanlarını yurtdışında (Suriye gibi), Irak'a gönüllü militan aktarmak suçlamasıyla DGM'de yargılayıp çeşitli hapis cezalarına mahkûm et-

mişti. Örgütle bağlantılı önemli bir isim olan ve 1995 yılında Ürdünlü bir diplomatı katletmekten suçlu bulunan Ebu Muaylaq hakkında ise, 1997 yılında gıyabında idam kararı verilmişti.[125]

Dipnotlar:

(1) 7 Ağustos 1994 tarihinde İngiltere başkenti Londra'da çeşitli ülkelerden giden Hizb-ül Tabrircilerin toplanması, İngiliz-Hizb-ül Tahrir ilişkisini yeniden gündeme getirdi.
(2) *El Mecelle* dergisi, Abdulmecid el Zuneybat ile söyleşi, 25 Haziran 2008.
(3) Agy.
(4) *El Hayat*, 11 Ekim 1992. Sözgelimi Ürdün'de *El Menar* adlı günlük İslamcı gazeteyi yöneten Kâmil el Şerif, Mısır'dan kaçan bir mülteciydi.
(5) *El Hayat*, 15 Mart 1997.
(6) *El Hayat*, 11 Ekim 1992.
(7) *El Mecelle*, 16-22 Eylül 1992; Memun Keyvan, "Ürdün'deki İslamcı Örgütler: Kuruluş, Gelişme ve Gelecek", *El Hayat*, 14 Ağustos 1993.
(8) Memun Keyvan, agy; *el Mecelle*, 18-24 Kasım 1992.
(9) *El Hayat*, Ziyad Bereket makalesi, 25 Mart 1997.
(10) Azam Temimi, "İslami Hareket ve Demokrasi: Ürdün Deneyimi" Müslüman Sosyal Bilimciler Birliği'nin East Lansing/Michigan'da, 30 Ekim-1 Kasım 1992 tarihinde yapılan 21. Yıllık Konferansı'na sunulan tebliğ; aktarıldığı yer *Dünya ve İslam* dergisi, İstanbul, Yaz 1993, s.75.
(11) Ürdünlü İslamcı hareketler uzmanı Muhammed Ebu Ramman'ın analizi, el Cezire.net, 4 Ağustos 2007.
(12) Muhammed Ebu Ramman'ın makalesi, el.Cezire.net, 7 Temmuz 2006; *El Quds el Arabi*, 13 Temmuz 2007; Salih el Qellab makalesi, *el Şarq el Awsat*, 9 Ağustos 2007; Ürdünlü kadın yazar Rana el Sabbağ, *el Hayat*, 10 Ağustos 2007.
(13) *El Quds el Arabi*, 12 Haziran 2007.
(14) El Cezire. net, 27 Temmuz 2008 tarihli bülten ve İhvan lideri Dr. Hemmam Said ile söyleşi, 18 Eylül 2008.
(15) Azam Temimi, agy, s.78.
(16) Agy.
(17) Memun Keyvan, "Ürdün'deki İslamcı Örgütler: Kuruluş, Gelişmeve Gelecek", *el Hayat*, 14 Ağustos 1993.
(18) Agy.
(19) *El Hayat*, 11 Ekim 1992.

(20) Azam Temimi, age, s.82.
(21) Age, s.81.
(22) Age, s.83.
(23) Age, s.83.
(24) Age, s.76.
(25) Age, s.76.
(26) Age.
(27) Age, s.77.
(28) Age.
(29) Age, s.77-78.
(30) Age, s.80.
(31) Age, s.81.
(32) Age.
(33) Age.
(34) Age.
(35) *El Hayat*, 11 Kasım 1993.
(36) Hareketin 10 Kasım 1993 tarihli basın açıklaması, Ürdün.
(37) *El Hayat*, 13 Temmuz 1996.
(38) Jan Goodwin, *Onurun Bedeli*, Varlık yay. İstanbul, 1996, s.195-96; el *Hayat*, 15 Mart 1997.
(39) J. Goodwin, age, s.297-298-317.
(40) Age. s.304-307.
(41) *El Hayat*, 27 Ocak 1997.
(42) *El Hayat*, 15 Mart 1997.
(43) *El Vatan el Arabi* dergisi, 28 Ağustos 1992.
(44) *El Hayat*, 28 Ağustos 1992.
(45) *El Vatan el Arabi*, 11 Eylül 1992.
(46) *El Arab* gazetesi, 10-12 Eylül 1992.
(47) *El Arab*, 18-24 Kasım 1992.
(48) *El Vatan el Arabi*, 25 Nisan 1997.
(49) *El Mecelle*, 16-22 Eylül 1992; olaya ilişkin ayrıntılı bilgiler için bkz. *el Hayat*, 10-14 Kasım 1992; *el Mecelle*, 24 Kasım 1992; *el Vatan el Arabi*, 11 Eylül 1992.
(50) *El Hayat*, 19 Eylül 1992.
(51) Memun Keyvan, "Ürdün'deki İslami Örgütler", agy.
(52) *El Hayat*, 20 Mart 2007.
(53) Ürdünlü İslam hareketleri uzmanı Muhammed Ebu Ramman'ın makalesi, *el Hayat*, 30 Mart 2006.
(54) Ürdünlü kadın gazeteci-yazar Rana el Sabbağ'ın makalesi, *el Hayat*, 30 Mart 2006; Hazım el Emin'in yorumu, *el Hayat*, 19 Nisan 2006; Filistinli yazar Memun el Hüseyni'nin analizi, *el Hayat*, 1 Temmuz 2006.

(55) İhvan eski lideri Salim el Felahat ile söyleşi, *el Hayat*, 23 Haziran 2006; Muhammed Ebu Ramman makalesi, el Cezire. net, 4 Ağustos 2007; *el Şarq el Awsat*, 2 Mayıs 2008; el Cezire.net, 3 Mayıs 2008; *el Hayat*, 25 Mayıs 2008.

(56) Cemal el Tahat makalesi, *El Quds el Arabi*, 23 Temmuz 2007; Ürdünlü gazeteci İbrahim Garaibe'nin yorumu, *The Daily Star*, Beyrut, 20 Haziran 2008 ve *The Arab Reform Bulletin*, 6.cilt, sayı 5, Haziran 2008.

(57) *El Mecelle*, 25 Haziran 2008.

(58) A. Temimi, age.

(59)Temimi, age. Özellikle İhvan liderinin 1990 tarihli açıklaması.

(60) İhvan milletvekili Ali Hawamide'nin 1989 seçim konuşması. Ayrıca İhvan'ın 10 Kasım 1993 tarihli seçim değerlendirmesi.

(61) *El Mecelle*, agy.

(62) *El Hayat*, 20 Nisan 2006.

(63) Curtis R. Ryan, "Jordan's Rising Islamist Demand More of A Say in Governance", *The Daily Star*, Beyrut, 20 Nisan 2006.

(64) İslami Hareket Cephesi'nin 29 Ağustos 1993 tarihli resmi açıklaması, Amman.

(65) *El Hayat*, 11 Ekim 1992.

(66) *El Quds el Arabi*, 10 Ocak 2007.

(67) *El Hayat*, İhvan lideri Dr. Hemmamsaidile söyleşi, 25 Mayıs 2008.

(68) Memun Keyvan, age; David Commins, "Takiyyeddin el Nebahani ve Hizb-ül Tahrir". *The Muslim Word* dergisi, Temmuz-Ekim 1991.

(69) Memun Keyvani, age; *el Arab*, 29 Aralık 1992.

(70) Memun Keyvan, age.

(71) *El Mecelle*, 16-22 Ekim 1992.

(72) A.Temimi, age.

(73) M. Keyvan, age.

(74) Memun Keyvan, age; David Commins, "Takiyeddin el Nehabani ve Hizb-ül Tahrir", *The Muslim World*, Temmuz-Ekim 1991; Milletlerarası İslam Gençlik Konseyi (WOMY), *el Mevsuat-ül el Müyessere* (Türkçe çevirisi *Günümüz Din ve Fikir Hareketleri Ansiklopedisi*, Risale yay. İstanbul, Kasım 1990, s.107.

(75) Hizb-ül Tahrir web sitesi Arapça-Türkçe, 2008.

(76) Memun Keyvan, age; D. Commins, agy; WOMY, age.

(77) Adı geçen kaynaklar.

(78) M. Keyvan, age.

(79) Adı geçen kaynaklar.

(80) D. Commins, agy.

(81) D. Commins, age, s.135; T. el Nebahani, *El Tekettul-ül Hizb* (Parti Oluşması), Hizb-ül Tahriryay. 1953, s.22; *Nizam-ül İslam* (İslam Düzeni), Kudüs, Hizb-ül Tahrir yay. 1953, s.59-63.

(82) Age yapıdar, s.25-28-31-42-43; ayrıca aynı yazarın *Mefahim-ül Hizb-ül Tahrir* (Hizb-ül Tahrir Kavramları), 1953.

(83) Anılan yapıtlar. Ayrıca D. Commins, age, s.135-136.
(84) D. Commins, age, s.125. Öte yandan, Türkiye'deki *İktibas* dergisi çevresi İKP görüşlerine yakınlığıyla tanınmış olup, 1994'te İslami bir parti kurma girişiminde bulunmuştu.
(85) *El Şarq el Awsat*, 17 Eylül 2007.
(86) Hizb-ül Tahrir web sitesi, 2008
(87) WAMY, el Mevsuat-ül, s.107-108; Jean-Pierre Filiu, "Le spectre du Califat Hante les Etats-Unis", Halifelik Hayaleti ABD'yi Ürkütüyor, *Le Monde Diplomatique*, Mayıs 2008; Hizb-ül Tahrir-İngiltere kolu web sitesi, 2008; AFP, 19 Haziran 2008. Ayrıca İKP'nin Tacikistan ve Çin'deki faaliyetleri için *Cahiers d'Asie Centrale* (Orta Asya Defterleri) isimli yayına bakınız, sayı 15-6, sayfa 103-117, Maisonneuve et Larose, Paris, 2007; Reuters haber ajansından alıntılayan el Arabiye.net, 7 Temmuz 2008.
(88) Commins, agy, s.140; ayrıca Richard P. Michell, *The Society of Muslim Brothers* (Müslüman Kardeşler Cemaati), New York, 1969, s.209-231.
(89) Richard P. Mitchell, age, s.234-235; Commins, age, s.140-141.
(90) Memun Keyvani, age; Seyyid Hadi Hüsrevşahi, "İntifada ve İslami Hareketler", *Mecelle-i Siyasi*.
(91) Commins, age ; el Nebahani, *Filistin'i Kurtarmak*.
(92) *İslami Dava*, s.139-143-147-153-156.
(93) Nizam-ül İslam, s.48-54; İslami Dava, s.129-137.
(94) Age.
(95) Age, s.162-172.
(96) *El Mecelle*, 16-22 Ekim 1992.
(97) *Filistin'i Kurtarmak*, s.194-199.
(98) Jean Pierre Filiu, "Le spectre du Califat Hante les Etats-Unis" (Halifelik Hayaleti ABD'yi Ürkütüyor, *Le Monde Diplomatique*, Paris, Mayıs 2008.
(99) Commins, age, s.128.
(100) Commins, age, s.132-134; el Nebahani, *İslami Dava*, s.172-174; *Hizb-ül Tahrir Kavramları*, s.2-5; 6-7; *Partinin Oluşması*, s.3-5; *Nizam-ül Hükm*, s.7.
(101) Adı geçen eserler. Ayrıca WAMY, *Mevsuat-ül...* Risale yay. s.108-109.
(102) WAMY, *Mevsuat-ül..*, s.110.
(103) Age.
(104) Age.
(105) Hizb-ül Tahrir-İngiltere kolu temsilci yardımcısı Hasan el Hasan, "Hizb-ül Tahrir'in Son Sözünü Söyleme Zamanı Geldi mi?" başlıklı Arapça makale, el Cezire.net, 20 Haziran 2007.
(106) *El Şarq el Awsat*, 17 Eylül 2007.
(107) Tartışmanın özeti için bkz. Avvad el Recub, el Cezire.net, 28 Temmuz 2007.
(108) Memun Keyvan, age.

(109) *El Mecelle*, 24 Kasım 1992.
(110) *El Vasat* Dergisi, 7 Eylül 1992
(111) *El Vasat*, ags.
(112) Memun Keyvani, age.
(113) Age.
(114) Age.
(115) Memun Keyvani, age.
(116) Age.
(117) Age.
(118) Age.
(119) Age.
(120) El Zerkavi ve eski örgüt arkadaşları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Faik Bulut, *Cihat Yolcuları: El Kaide'nin Sırları*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2008; Mervan Şehhademakalesi, *el Hayat*, 12 Aralık 2008.
(121) Ürdünlü İslam örgütleri uzmanı Muhammed Ebu Ramman'ın "Ölüm İmalatı" programındaki söyleşisi, el Arabiye.net, 26 Aralık 2008.
(122) Faik Bulut, age.
(123) Abdul Hameed Bakier, "Jordan Arrests al-Qaeda Member in Sting Operation", Terrorism Monitor, 31 Mayıs 2006.
(124) *El Quds el Arabi*, 22 Mayıs 2008.
(125) *El Siyase* gazetesi, Kuveyt, 25 Ekim 2005.

IV

FİLİSTİN

FİLİSTİN

Kesin olmayan verilere göre sayısı 4 ile 5 milyon arasında değişen işgal altındaki (1967) Filistinli nüfusun %95'i Sünni (Şafi), %3 kadarı Hıristiyan, %2'si ise Batını (Dürzi, Alevi vs) inanç mensubudur. Kudüs'ün İslam dünyasının ikinci büyük kutsal merkezi (Hz. Muhammed'in miraca çıktığı yer) olarak kabul edilmesi, Hz. İsa'nın burada doğması, Yahudi peygamberlerinden Hz. Süleyman ile Hz. Davud'un bu topraklarda hüküm sürmesi, Filistin'i üç büyük semavi dinin kutsal toprakları mertebesine yükseltmektedir. Dolayısıyla Filistin'deki çatışmanın milli yönleri kadar dini boyutları da vardır.

Osmanlı, Filistin Kentsoylusu ve Ulema

Birinci Dünya Savaşından önce Filistin sözde doğrudan İstanbul'dan yönetilen, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Gerçekte bölge, seçkinlerden oluşan yerel âyânın (soylu mütegallibe/aristokrat) hâkimiyeti altındaydı. 19. yüzyılın ikinci yarısı, şehirli seçkinlerin soyluluk ve dini icraatı, yavaş yavaş toprak sahipliğine ve modernleşmiş Osmanlı okullarında eğitim gören kıdemli bürokratlara dönüşümüyle şekillenmiştir. O dönemdeki Osmanlı reformları (Tanzimat vs) Filistin düzleminde iki şeye yol açtı: Kent ve köy arasındaki bölünmede, şehirli seçkin sınıf, kırsal kesimdekilere karşı güç kazandı. Merkezileşme hızlandı. Toprak, hızla şehirli seçkinin elinde toplandı ve kırsal kesimdeki egemen sınıfların gücü azaldı. Filistin kentsoylu aristokrasinin (aynı zamanda ulema ve yö-

neticilerin) kırsal alanı egemenlikleri altına almasına paralel olarak yöresel yayılması, kırsal kesim seçkinleri arasında giderek artan bir huzursuzluğa yol açıyordu.[1]

Tarihçi Albert Horani, Osmanlı yönetiminin kentsoylu aristokrasiye yönelik bu politikasını, "soylular siyaseti" olarak niteler. Burada dikkati çeken nokta, şehirde oturup kırsal kesimde egemenlik kuran soylu büyük ailelerin, mutlaka baskın olmaları ve hareket serbestliği kazanmalarının gerekliliğidir. Soyluların otorite kazanmaları ve görece yönetimden bağımsız olabilmelerinin bir koşulu da güçlenip kuvvetlenmeleridir. Kentsoylu büyük aileler ne kaba biçimde merkezi otoritenin basit bir aracıydılar, ne de ona kafa tutacak bir konumdaydılar.

Osmanlı yönetimi, kendisine çok yaradığından, bu çok kullanışlı yerel yapıyı ezmeyip korudu. Osmanlı, Filistin gibi yerlerde askerleriyle vardı. Talimatlar, askerler aracılığıyla bölgeye iletiliyordu. Filistinli soylular ise, Dersaadet ve Payitaht'ın (İstanbul) birer memuru gibiydiler. Vilayet/eyalet gibi yerlerdeki kadı (yargıç) dışındaki hemen her memur, yerli soylu aile mensubuydu. Müftüler (şeriat üzerinde bağlayıcılığı olmayan hukuki görüşleri yani fetvayı açıklayan, bunu İslam hukukuna göre kitabına uyduran kişiler) ve naibler (peygamber soyundan gelenlerin önderleri) gibi dini saygınlığı olanlar, genellikle etkilerini, sadece sahip oldukları dini mevkii ve makamlardan değil, aynı zamanda Filistinli ailelerin geleneksel dini nüfuzlarından, yerli ulemanın (gelenekçi din âlimleri) sarayla bağlantılarından, aile zenginliğinden (vakıflar yoluyla korunan) veya tüccar sınıfı ile geleneksel bağlardan sağlardı. Kuşkusuz, laik soylular da vardı ancak esas eğilim kentsoylu, gelenekçi ve dindar aristokrasinin Osmanlı Halifesi'ne bağlıydı.[2]

Güçlerinin kaynağı ne olursa olsun, kentsoylu ailelerin davranışları hep aynıydı. Aile temsilcileri, bu sınıfı Osmanlı iktidarına ulaştıran yönetici divanın üyeleri olurlardı. Bu soylu aileler, zamanla yerli esnaf teşkilatıyla olduğu kadar, oradaki askeri güç komutanları ve

ulema ile de üçlü bir koalisyon oluşturdular. Zaman zaman birbirini dengeleyen zayıf koalisyonlar doğsa da, genelde koalisyonun başı kentsoylu aileler, hükümete sırtlarını dayarlardı.[3]

Filistin'in küçük yapısı, hayat yollarının (ticari, kültürel, dinsel, siyasal ve sınıfsal) kutsal Kudüs şehrinden geçmesini sağlıyordu. Dolayısıyla, kentsoylular (yukarıda anılan koalisyon çerçevesinde), siyasetlerini en belirgin biçimde Kudüs'te uyguluyorlardı, çünkü "Müslümanın dünyadaki meşruluğu, kutsal şehirleri ve hac yollarını denetlemesine bağlıydı. Bu şehirlerde, uzun bir dini ve ilmi geleneğin mirasçıları olan soylular, eski aristokrasinin üyeleriydiler."[4]

İlginçtir, Tanzimat reformları, İstanbul ve Kahire gibi yerlerde Osmanlı yönetimini güçlendirdiği halde, Arap bölgesindeki kentlerde (özellikle Filistin), öncelikle kentsoyluları geliştirdi. Osmanlı hâkimiyetine rağmen eski yerel yöneticilerin sınıfsal tabanının tümüyle tahrip edilmesi ya onları uslandırdı ya da budadı. Bu yüzden birçok bölgede, Türk veya Memluk (Kölemen) kökenli asker aileler (paşazâdeler vs) itibarlı bir toplumsal sınıf oluşturacak biçimde Arap ve dini kökenli ailelerle kaynaştı.[5]

Öte yandan, Filistin çokdinli bir merkezdi. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet tümüyle buraya egemendi. Osmanlı yönetiminin gerileyip zayıfladığı dönemlerde, Filistin topraklarında İngiliz, Fransız ve Rus dini yayılmacılığı kendini gösterdi. Açılan konsolosluklara, Osmanlı ve onunla işbirliği yapan kentsoylu sınıfın baskı yönetimi ile yerli sınıfın tahakküm ve sömürüsünden yılmış sıradan halktan çok sayıda başvuru oluyor, şikâyetlerin ardı arkası kesilmiyordu. Filistin'in de odağında olduğu "eski ticaret sistemi çökerken, Avrupa ticaretinin gelmesi, bir veya daha fazla yabancı konsolos himayesine sığınmış Hıristiyan ve Yahudi tüccarları, ekonomik bakımdan güçlendiriyordu." Bu ise, Osmanlı yanlısı kentsoylu ailelerin siyasi ve ekonomik itibarını kökünden sarsıyordu.[6]

Kültürel ve siyasi yönden bakılırsa, kentsoylu ailelerin, Osmanlı bürokrasisine memur yetiştirmek için evlatlarını ta Dersaadet'e (İs-

tanbul) okumaya göndermeleri dikkat çekicidir. Ancak, okumaya giden bu yeni aydın kesim, özellikle Padişah II. Abdülhamit döneminde ve Jön Türklerin etkisiyle, Türk milliyetçiliğinin yanı sıra Arap milliyetçiliğinden de (İngilizlerin teşvikiyle) etkilendi. İttihat ve Terakki'nin Türkçülük akımı, Filistin dahil Arap aydın/kentsoylu kesimde iki bakımdan anlamlıydı: *Bir*, Türk milliyetçiliğine karşı Arap milliyetçiliği gelişti. *İki*, hâlâ Osmanlıcılık-İslamcılık temelinde halifeye bağlı yerli kentsoylu aileler giderek tutuculaştı.[7]

Bu durum, Arap milliyetçileriyle hâlâ Osmanlıcılık-Halifecilik özlemi içinde olan kentsoylu aileleri yakınlaştırdı. İngilizlerin kendi çıkarları açısından destekleyip teşvik ettiği 1916 Haşimi (Faysal) ayaklanması, kimi Filistinli soylular tarafından desteklendi; bir kısmı ise Suriye ile Filistin'in siyasi bakımdan birleştirilmesi için Şam'a giderek ayaklanmaya bile katıldı.[8]

Filistinli soylular, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın yanında yer aldılar. Osmanlı yenilince, Filistin 1918'de İngiliz işgali altına girdi. İngilizler, kentsoylu seçkinlerin ekonomik ve toplumsal konumlarına fazla dokunmadıysa da, Osmanlı'yla işbirliği yönü kuvvetli olan siyasi konumlarını yavaş yavaş ama önemli ölçüde geriletti.[9] İngiltere kaynaklı ünlü Belfour Bildirgesi'yle, "Avrupa'daki Yahudilere, Filistin'de bir anayurt verilmesinin vaat edildiği" açıklanınca, Filistinli gelenekçi İslamcılar, kentsoylular, yoksul köylüler ve aydınlar, Siyonist-emperyalist saldırının kanlı kokusunu aldılar.

Kudüs Müftüsü ve İslam-Arap Sentezi

Bu tehlikeyi sezen ailelerden biri de, daha sonra İngiliz-Siyonist ittifaka ve işgale karşı Arap-İslami düşünce temelinde direnecek olan, "Kudüs Müftüsü" olarak bilinen tarihi bir kişiliğin mensup olduğu kentsoylu Hacı Emin el Hüseyni ailesiydi. 19. yüzyılın sonunda aile, önemli siyasal bir güç sağlayan toprak aristokratı durumuna geldi. Halidi, Alami, Carullah ve Neşaşibi aileleri, Osmanlı yönetiminin mutemet seçkinlerini oluşturuyordu. El Hüseyni aile

üyeleri, dini görevlerin yanısıra belediye reisliği, kaymakamlık ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda âyân da (milletvekili) olabiliyorlardı.

Sözgelimi, Hacı Emin el Hüseyni'nin babası Tahir, Kudüs müftülüğü görevini babasından devraldıktan sonra büyük oğlu Kâmil'e, ardından kendisinden söz edeceğimiz Müftü Emin'e devretti.[10]

Emin el Hüseyni, 1895 yılında dünyaya geldi. Ailesinin soyunun Hz. Muhammed'e kadar dayandığı iddia edilir. Bu yüzden "seyyid"lerden sayılır.[11]

İlk dini eğitim ve terbiyesini babasından alan Emin, babası Tahir 1908'de öldüğünde Kudüs müftüsü olabilmek için henüz yeterli dini bilgiye sahip değildi. Arapça, teoloji (kelam, ilahiyat) ve İslam tarihi öğrenirken, Türk ve Fransız dilini de ihmal etmedi. Çelimsiz boyunun ve peltekliğinin, kişiliği üzerinde önemli etkisi olduğu söylenir. Kayıtsızlığı ve keskin tavırları buna bağlanır.[12]

Emin, 1912'de Mısır'daki El Ezher İslam Üniversitesi'ne eğitim için gitti. İslami eğitiminin yanında Arap edebiyatı da öğrendi. Bu Emin'in, dönemin büyük İslam ıslahatçısı ve müceddidi, aynı zamanda Arap-İslam sentezinin öncülerinden Reşid Rıza (Cemaleddin Afgani'nin öğrencisi ve Muhammed Abdu'nun fikirdaşı) ile tanışmasına neden oldu. İslam-Arap ülküsünü yaymaya çalışan **Darül Dava ve'l İrşad** (İslama Davet ve Doğru Yolu Gösterme Okulu) adlı dernekte okuyan Emin, Rıza ile kişisel dostluk da kurmuş oldu. Bu dostluk, başka açıdan bakarsak, Filistin'in İslami fikriyatını ve Arap milliyetçiliği düşüncesini, coğrafi ve idari bakımdan bağlı bulunduğu Şam eyaletinden değil, Mısır'dan almasının da başlangıcı sayılır. Arap-İslam ülküsü veya teker teker her birinden etkilenme hâlâ sürmektedir. Örneğin, Filistinli HAMAS İslamcıları, Ürdünlü fikirdaşlarıyla sıkı bağlar içinde olmakla birlikte esas olarak Mısırlı İhvan'ın ideolojik uzantısı gibidirler.

Reşid Rıza, İslam dünyasının yeniden canlanması ve dirilmesinden, radikal dini yorum ve uygulamalardan yanaydı. Batı uygarlığından yararlı görülen şeylerin alınıp İslam uygarlığının geliş-

tirilmesinde kullanılabileceğini öngörüyordu. Ona göre Türkler, Arap-İslam kültürünün gelişip canlanmasını engelliyorlardı. Emin, bu düşüncelerden bir hayli etkilenmişti. Temelde Rıza'nın öne sürdüğü Arap milliyetçiliği, İslami canlanma ve diriliş için bir araçtan ibaretti. Bu nedenle, gerek Reşid Rıza gerekse Emin el Hüseyni, sonraki yıllarda istemeyerek de olsa Türk milliyetçiliğine ve İngiliz emperyalizmine karşı çıkan Arap milliyetçilerinin yanında yer aldılar.[13]

Emin, Kahire'de, Siyonizme karşı koymak gayesiyle bir Filistin örgütlenmesi için çalıştı. Bu uğurda Filistinli Hıristiyan ve Müslümanlarla toplantılar yaptı. Ancak toplantılar süreklilik kazanmadı.[14] Yine de Siyonizme karşı Filistinli Hıristiyan ve Müslümanlar arasındaki işbirliği, bir gelenek gibi günümüze kadar süregeldi.

Kahire günleri, Emin'e şunu da öğretti: Siyasal eğitim, "başkaldırı ruhuna" dönüştürülebilir. Bu ruhu yaymanın en iyi alanları ise basın, cami, mescit ve okullardır. Dolayısıyla, Kudüs'e döner dönmez, bir dizi makale yazdı. Ravdat-ül Maarif-ül Vataniye adlı okulda öğretmenlik yaparken dini eğitimi siyasetle karıştırıyordu.[15]

1913'te annesiyle birlikte Mekke'yi ziyaret ettiğinden "hacı" oldu ve o tarihten sonra da "Hacı Emin" diye tanındı.

I. Dünya Savaşı çıktığında, Osmanlıların yanında cepheye gönderildi. Ancak askerliği pek sevmediğinden, geri hizmetlerde çalıştı. Hacı Emin Osmanlılarla İslamı özdeşleştirdiğinden, Fransız-İngiliz-Rus gâvuruna karşı İslam halifesine hizmet etmekten gurur duyuyordu. Ancak Osmanlı'daki Türkçülük akımı, imparatorluğun gerilemesi, laikleşmeye yönelmesi ve Araplara karşı merhametsizleşmesi, Hacı Emin'in Osmanlı'ya karşı bağlılık duygularının zayıflamasına yol açıyordu.[16]

Hacı Emin, siyasi görüşleri bakımından bulanıktı: Osmanlıcılık, İslamiyet, Arap milliyetçiliği ve Filistin ulusalcılığı birbirine karışmış haldeydi. 1917'de Osmanlı Filistin'den kovulunca, Hacı Emin İngilizlerle birlikte Filistin'e giren Arap Faysal'ın ordusunda görev aldı. Bir İngiliz raporuna bakılırsa, Hacı Emin "tam bir İngiliz yan-

lısı"ydı. O yıllarda bir İngiliz subayıyla beraber Osmanlı ordusunda hizmet gören ya da Osmanlı yandaşları olarak bilinen Filistinlileri örgütleyerek, İngilizler lehinde gönüllü Arap birlikleri oluşturmak için çalışmıştı.[17]

İzleyen aylarda Filistin'e dönerek yeni yeni oluşmaya başlayan **Müslüman-Hıristiyan Derneği ve Edebiyat Kulübü** (El Munteda el Edebi) ile siyasi niteliği ön plana çıkan **Arap Kulübü** (El Nedi el Arabi) gibi milliyetçi derneklerin başkanı seçildi. Bu oluşumların hedefi şuydu: 1300 yıldan beri bu toprakların sahibi Filistinliler, Siyonistleri ülkeye sokmayacaklardı.

Hacı Emin, söz konusu yapılar içinde Fransız-İngiliz mandacılığı yönündeki kulis ve rekabete rağmen başkanı bulunduğu Arap Kulübü'nü, Filistin milli davası için bir eğitim aracı olarak gördü. Kentli esnaf ile köylüler arasında milli dava yönünde (Arap-İslam sentezi temelinde) büyük bir kampanya başlattı. Aristokratlardan çok az destek aldı. 27 Ocak-9 Şubat 1919 tarihleri arasında Birinci Filistin Milli Kongresi'ni topladı, "ortak bir Arap ülküsü çevresinde hareket etmeyi, bu arada Filistin-Suriye siyasi birliğini kurmayı" hedeflediğini açıkladı.[18]

Fakat daha sonra Hacı Emin'i, İstanbul'a giderken ve ardından Kudüs'ün askeri yöneticisi İngiliz Ronald Storss'un Hıristiyan danışmanı (Filistinli Arap) Gabriel Hadd'ın bürosunda görev alırken görürüz. Çok geçmeden, Kalkiyla bölgesindeki Kamu Güvenliği Bölümü adlı istihbarat biriminde "dedektif ajan" rolünde ortaya çıktı. Derken, Şam'da Faysal'ı destekleyen Arap milliyetçileriyle bağlantı kurdu; Faysal'ın Şam'a davet ettiği Filistinliler arasında (Haziran-Temmuz 1919) irtibat görevlisi oldu. Şam'da bir Filistinli Kongresi toplanarak, "Yahudi göçüne ve Siyonizme karşı karar" alındı.[19] O sırada Şam, Arap milliyetçiliğinin kalbiydi ve Hacı Emin umudunu oraya bağlamıştı. Hacı Emin, Faysal'ın 8 Mart 1920'de kral ilan edilmesini fırsat sayarak Filistin'de İngiliz ve Siyonist karşıtı gösteriler düzenledi. 27 Şubat'ta Kudüs, Hayfa ve Yafa'da benzeri gös-

teriler gerçekleştirilmişti zaten. Üç yıl boyunca kurtuluş umudunu bağladığı Kral Faysal ve Arap milliyetçiliği için çalışan Hacı Emin birdenbire olaylardan soğudu, karamsarlığa kapıldı.

Filistin işgal döneminde, Kudüs'ün siyasi önemi giderek artıyordu. Bu yüzden, Kudüs müftülüğü, dini ve siyasi açıdan hayati bir mevki sayılırdı. Hacı Emin, Kudüs müftüsü olan kardeşi Kâmil'in 21 Mart 1921'de ölümünden sonra, onun yerine geçti. Böylece İngilizlerle işbirliği karşılığında daha önce kardeşine verilmiş olan "Şeriat Temyiz Mahkemesi" ve "Merkezi Vakıf Kurulu" başkanlığını devraldı. Böylece, başmüftü (El mufti el Ekber) unvanını da kazanmış oldu. El Hüseyni ailesi, 1921'den sonra peş peşe gelen savaşım yıkımları sonucunda siyasal olarak biraz geriledi.[20]

Hacı Emin göreve seçilişini izleyen yıllarda İngiliz yönetimiyle pazarlık sonucunda "Yüksek İslam Şûrası" oluşturmayı başardı. Ancak İngilizler, kadıları (yargıçları) görevden alabileceklerdi. 1920'lerden itibaren Hacı Emin'in dini girişimleriyle birlikte İslami canlanma başladı. Bu dönemde çok sayıda dini medrese, Kur'an kursu, yetimler yurdu, kütüphane açıldı. Özellikle Mescid-ül Aksa Camisi onarıldı. Müftülük denetimindeki vakıflar kurumu da, gelir fonlarını denetimi altına alarak İslami Şûra'nın bütçesini oluşturdu. Müftü Hacı Emin'in siyasal etkinliği yeniden yükselişe geçti.[21]

Siyonist-İngiliz ittifakının hamlesi karşısında tüm Filistin merkezlerini koruyamayacağını anlayan Müftü Emin, Halil, Hayfa ve Akka gibi kentleri ihmal ederken özellikle Yafa, Nablus ve Kudüs kentlerinde İslam-Arap temelinde direniş için örgütlenmeye ağırlık verdi. Hacı Emin, İslam dinini maddi ve manevi açıdan Filistin davasının hizmetine sokmasına rağmen Filistin diplomasisinin çok zayıf olduğunu gözden kaçırmamak gerek.[22]

Ağustos 1929'da Kudüs'te Musevilerce kutsal sayılan Ağlama Duvarı konusunda çıkan çatışma, 133 Yahudi ve 116 Filistinli'nin hayatına mal olunca,[23] Müftü Hacı Emin başta Araplararası kuruluşlar olmak üzere, Cemiyet-i Akvam ve İslam dünyasına "barışçıl"

çağrılar yaptı. "Meselenin bir an önce çözülmesini" istedi. Bu, aynı zamanda o güne kadar İngiliz manda yönetimiyle bir şekilde uzlaşıp hâlâ ondan umut bekleyen müftü için dönüm noktası oldu. Hacı Emin, İngilizler dışında destek arayışına başladı. Müftünün çağrıları karşılık gördü: 6 Aralık 1931'de Genel İslami Kongre Kudüs'te toplandı. Gündem maddeleri arasında şu konular vardı: Müslümanlar arası işbirliği, İslami kültürün yayılması, Müslümanlarca kutsal yerlerin ortaklaşa savunulması, İslam geleneklerinin korunması, Kudüs'te bir İslam üniversitesinin kurulması, Müslüman Hicaz demiryolunun onarılması.[24]

Kongre'ye 20 ülkeden toplam 145 tanınmış şahsiyet katılmıştı. İngilizleri ve Siyonistleri bir hayli telaşlandıran kongre, üç İslam ülke liderine umut bağlamıştı. Mısır Kralı Faruk, Hicaz ve Necd Kralı Abdulaziz bin Suud ve son Osmanlı Halifesi Abdülmecid.[25] Ancak, Mısırlı modernistlerle ünlü El Ezher uleması, Kudüs'te kurulması tasarlanan İslam üniversitesinin Mısır'dakinin önemini azaltacağından ve Filistin merkezli bir halifelik (Osmanlı'dan boşalan yerde duran kurum olarak) kurulacağından endişelenerek tasarıya muhalefet etti.[26] Mart 1924'te halifeliği kaldıran Kemalist Türkiye, halifelik için Sultan Abdülmecid'in siyasal gündeme gelmesinden rahatsız oldu. Kudüs'teki İslami Kongre için "dini siyasal bir araç olarak kullanan iç ve dış politikalara karşı olduğunu" açıkladı.[27] Suudiler ise, Kudüs Müftüsü Hacı Emin'in davranışlarından kuşkulanıyorlardı ve ayrıca İngilizlere karşı ters bir şey yapacağından korkuyorlardı.[28]

Tüm bunlara rağmen müftü, kongreden istediği kararı çıkarttı. İzleyen yıllarda İngiliz yönetimine karşı Filistin sivil ayaklanması başladı. Ayaklanmayı örgütlemek üzere kurulan "Arap Yüksek Komitesi"nin başkanı yine Hacı Emin oldu. Altı siyasi parti burada ittifak halindeydi; Filistinli kentsoylu aileler, İslamcılar ve milliyetçiler güçbirliği yapmışlardı. Arap milletine yapılan çağrı, bilinçli olarak İngiliz sömürgeciliği ve Siyonist yayılmacılığına karşı çıkıyordu.

Süreç boyunca hiçbir zaman açıkça İngiliz karşıtı olmayan müftü; bir yandan İngiliz yönetimiyle uzlaşırken öte yanda Filistinli milliyetçilerle Siyonistlere (dini temelde) karşı birleşiyordu. Sonraki yıllarda Hacı Emin, İngilizlere yönelik mücadelesini sürdürmek için Irak'a geçti.

Çünkü 1937'den itibaren İngilizler tarafından Filistin'den sürgün edilmişti. O sırada kendisini kâh Fransızlar kâh Almanlar ile flört ederken görüyoruz.[29]

Hacı Emin, Hitler ve Mussolini İttifakı

Aslında Müftü, 1940'lara kadar Almanların fazlaca dikkatini çekmiş biri olmadığı gibi, kendisi de Almanlarla ciddi ciddi işbirliği yapmayı düşünmemişti.[30] 1937'de Almanlarla başlayan temaslar, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonraki dönemde Ortadoğu bölgesinin stratejik öneminin artmasıyla fiiliyata dökültü. Müftü, Almanca konuşan özel sekreteri Osman Kemal Haddad'ı, gizlice Alman Dışişleri'ne gönderdi. Tevfik Ali el Şakir adıyla dolaşan Haddad, Ankara'daki Alman Büyükelçisi Franz von Papen ile temas kurduktan sonra Berlin'e geçti. Ağustos 1940'ta Dışişleri Bakanı Joachim von Ribentrop ile görüştü. Bu görüşmede, Arap bağımsızlık çabalarının desteklenmesi karşılığında Almanlara yardım edilebileceği ve işbirliği yapılacağı konusunda söz verildi. Ancak, Almanlar öncelikle İngiliz-Fransız işgalinde Arap bölgelerinde sivil ayaklanma çıkarılması ve sabotajlar yapılmasında ısrar ettiler.[31]

Müftü Hacı Emin, İstanbul üzerinden Roma'ya geçerken, Ekim 1941'de İtalyan Faşist lideri Mussolini ile görüştü. Duçe, burada Arap milli davasını desteklediğini ve İsrail'e karşı çıkacağını açıkladı.[32] Kasım 1941'de ise müftü ile Hitler arasında 95 dakikalık bir görüşme gerçekleşti. Müftü, Hitler'e şu öneride bulundu: "Almanya'nın Arap ülkelerinde emperyalist çıkarları yoktur. 'Araplar, İngiliz ve Fransızlara karşı isyan etmelidir' diyerek resmi bir açıklama yaparsanız,

Arap lejyonu toplayıp Almanların hizmetinde çalışırız."[33] Fakat böyle bir ayaklanma çağrısı, Almanya'nın işine gelmiyordu, çünkü petrol bölgelerinde çıkacak isyanları bastırmak için, İngiliz ve Fransızlar oraya asker yığacaklardı. Böyle bir yığınak, Alman ordusunun Ortadoğu'da ilerleme/yayılma planlarına ters düşerdi. Yine de belli bir gizli anlaşmaya varıldı: Almanların gözünde "yarı maymun" sayılan Araplar, "sıcakkanlı müttefikler" olarak tanıtılıyorlardı. Hacı Emin de sarıca saçları yüzünden Almanların mensup olduğu "Ari ırkından biri" diye sunuluyordu. Bundan yararlanan Hacı Emin, Alman ordularına esir düşmüş Araplardan (İgilizlere karşı) gönüllü birlikler oluşturdu. Zaman zaman Yugoslavya, Arnavutluk ve Kırım bölgesinde komünist partizanlara karşı Almanların yanında ve "Müslüman bir mümin" olarak çatıştı.[34]

Almanya yenilince, Hacı Emin Paris'e sığındı. Orada gözaltındayken, birkaç kez Siyonist vurucu timlerin hedefi haline geldi. Ancak, suikastlardan kurtulmasını bildi. Sonraki yıllarda Mısır'ın başkenti Kahire'ye kaçıp siyasi mülteci olarak o ülkeye yerleşti. 1948'de Mısır ordusunun yanında İsrail'e karşı savaştı. 1964 yılında Ahmed Şukeyri'nin başkanı olduğu Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) tanımayı reddetti.[35] Çünkü Hacı Emin, önderlik konusunda çok kıskanç ve hırslıydı. Hâlâ kendisini, Filistin direnişinin tarihi önderi olarak görüyordu.1936-39 yılları arasındaki Filistin köylü ayaklanması sürecinde Hacı Emin, siyasi önderliğinin elden gideceğini sezince gözünü kırpmadan rakiplerini öldürtür, sindirir veya bir şekilde tasviye ederdi. Köylülere, muhtarlara ve siyasi şahsiyetlere karşı, kendi adamlarını kullandığı çokça görülmüştü.[36] Aynı itkiyle ve sınıfsal nedenlerle, 1936-39 köylü ayaklanması, zaman zaman anti-Siyonist, anti-sömürgeci ve anti-emperyalist (İngiliz tahakkümü ve sömürüsüne karşı) mecradan çıkıp sınıfsal taşkınlıklara dönüştü. Sözgelimi bu köylü mücadelesi, Hacı Emin'in de mensup olduğu kentsoylu aristokrasiye ve zengin takımına karşı bir mücadele halini aldı. Kudüs müftüsü, bu köylü devrimini satmaktan

ya da arkasından bıçaklamaktan çekinmedi. İngilizlerle uzlaşarak köylü ayaklanmasının doğal gelişimini engellediği gibi, Ürdün Kralı Abdullah ile ittifak kurarak ayaklanmayı bastırmak için bir hayli gayret sarf etti.[37]

Cihattan Sürgüne

Genelde dini ve İslami temaları kullanan Hacı Emin, bununla birlikte 1936-39 devrimi sırasında veya daha önce "cihat" çağrısı yapmış değildi. "Müslümanların Yahudilere, mazlumların sömürgecilere, İslamın Haçlılara karşı olması" temaları çokça işlenmiştir. Ne zaman ki, radikal din adamı ve İslamcı gerilla öncüsü Suriyeli Şeyh İzzeddin el Kessem (El Qessam), 1920'lerden itibaren Filistin'e gelip "cihat" temelinde mücadele çağrısı yaptı, işte o zaman Müftü Hacı Emin "cihat fetvası" verdi.[38] Bu eylemci İslamın ya da silahlı mücadelenin giderek (Şeyh İzzeddin el Kessem'in etkisiyle) İslami bir renk alması üzerine "acele tarafından verilmiş bir cihat fetvası"dır. Bir yanıyla da Şeyh İzzeddin'i, kendisine potansiyel rakip gören müftünün "siyasi telaşı"dır. Şeyh İzzeddin, Hayfa-Cenin denilen şimdiki Lübnan-İsrail sınırında silahlı eylemler yaparken, Kudüs müftüsünün yardımına gelmesini (boşuna da olsa) çok beklemişti. Burada bir "acaba" sorusu yatıyor.

Müftünün son günlerine dönersek; 1964'te itiraz ettiği FKÖ önderliğini 1966'da kabullendiğini görürüz. Artık FKÖ'ye başkan olmaktan umudunu kesmişti ve bu nedenle Arap ülkelerinin, özellikle Mısırlı lider Abdulnasır'ın baskısı altındaydı. Ayrıca, FKÖ başkanlığına Yaser Arafat getirilmişti ki, 1950'li yıllarda "Müslüman eğilimli ve dini bütün Muhammed Abdulrauf el Qudva (Arafat'ın özgün adıdır), Müftü ile Kahire'de tanışıp kendisine "el vermiş" idi. FKÖ önderliğine seçilen Arafat'ı beğenmese, onun alternatifi "Marksist, tanrıtanımaz George (Corc) Habaş olacak" idi ki bu da müftünün "Müslümanlığı" ile bağdaşmazdı.

1967'de, henüz Ürdün Krallığı yönetiminde olan Kudüs kentini son bir kez ziyaret eden Müftü Hacı Emin, 14 Temmuz 1974'te Beyrut'ta öldü.[39]

Gerçekte Hacı Emin, düşünüp yaptıklarıyla ve hakkında yazılıp çizilenlerle son derece karmaşık bir kişilik sergiler. Onu "yurtsever" diye ananlar olduğu gibi, "İslamî" yönünü ön plana çıkaranlar ve "Arap/Filistin milliyetçiliğinin modern öncüsü" olarak görenler de var. Özellikle batılı ve İsrailli yazarlar tarafından, "Hitler işbirlikçisi bir uşak, Yahudi düşmanı anti-semitist bağnaz bir İslamcı" olarak nitelenir. Oysa Hacı Emin, mücadelenin sıkı dönemlerinde İngiliz sömürgeciliğiyle ve İsrail Siyonizmiyle uzlaşmıştı. Mücadele sloganlarına "anti-Siyonist ve anti-emperyalist" söylemler değil, "anti-Haçlı ve anti-Yahudi" söylemler egemendi. Kaldı ki Hacı Emin olayı, sanıldığından da karmaşıktır. Filistin, Mısır ve Ürdün Marksistleri onu anlamakta zorluk çekmişler; zaman zaman onun hakkında aceleci hükümler vermiş, kimi yerde yüzeysel değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Buna karşılık, 1960 sonrasında ortaya çıkan Filistinli Marksistler (özellikle George Habaş ve Naif Havatme önderliğindeki cephe örgütleri) daha titiz, daha yararlanıcı, ayrıştırıcı ve soğukkanlı değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Şeyh İzzeddin el Kessem: Cihatçı Akım

Günümüz cihatçı (eylemci) Filistin akımlarının, anısına ve adına özel eylemci gruplar ya da askeri birimler kurdukları Şeyh İzzeddin el Kessem (el Qessam), Suriye doğumlu olup 1920'lerde Lübnan ve Suriye topraklarında Fransızlara karşı silahlı mücadele veren bir din âlimiydi. Filistin'in "Yahudiler tarafından işgal edilmesine çok üzülen" biriydi. Aynı zamanda, "siyasilerin sürdürdükleri politik ve diplomatik yollarla bu kutsal İslam toprağını kurtaramayacağının farkındaydı." Bu yüzden, Suriye'nin kıyı kenti Ceble'den kalkarak Filistin'in kıyı kenti Hayfa'ya kadar "cihat" uğruna yol almıştı.[40] Mısır'daki İslam ıslahatçısı Reşid Rıza'nın görüşlerini benimsiyordu.

El Kessem, "gâvurlara karşı kutsal savaş veren cihadi akımın önderi" olarak Fransızlarla silahlı mücadelede önemli ölçüde "askeri deneyim" kazandı.[41] Filistin'in El Muselles, El Celil (şimdiki Lübnan-İsrail sınırındaki üçgen bölge) mıntıkasında gerilla eylemi başlattı. Küçük hücreler şeklinde örgütlenerek köylüler arasında askeri hazırlıklar yaptı. Siyasi oyunlarla vakit kaybetmek istemediğinden, Kudüs Müftüsü Hacı Emin ve radikal milliyetçi İstiklal Partisi'nden uzak durdu. Ayrıca kafasındaki model, Hz. Muhammed zamanındaki "saf ve temiz İslam toplumunu" kurmaktı. Bu nedenle, sadece "lanetlenmiş Yahudilere" karşı değil; aynı zamanda İslamda Allah'a şirk (ortak) koşmaya denk düşen "laik zengin köylülere" ya da Filistin milli hareketinde önder konumdaki demokrat/laik köylü toprak sahibi seçkinlere karşı da silah kullanıyordu."[42]

El Kessem'in cihat birimleri, kendisine maddi ve manevi (İslami) yönden çok bağlı yandaşları ve izleyicilerden oluşurdu. O köylüler arasında örgütlenirken, dini meselelere ve bilinçlenmeye de önem verirdi: Cami, medrese, mescid, Kur'an kursu vs açtırıp dini meseleler hakkında görüş belirtirdi. İslam dinini tebliğ (dini bilinçlendirme ve propaganda) ederdi.[43] Köylülerden yoğun destek gören El Kessem, özellikle silahlı eylemleri başlatarak iki amaca birden ulaşmak istedi: Filistin mücadelesinin siyasi önderi Hacı Emin'i, diplamasiden ve uzlaşma siyasetlerinden vazgeçirip topyekün bir silahlı kalkışmaya çekebilmek ve bu yolla, kendi cihatçı önderliğini sağlama almak. Ancak müftü, sınıfsal açıdan çığırından çıkıp kentsoylu aristokrasi ve diğer egemen sınıflara yönelme tehlikesi gösteren köylü ayaklanmalarında silah kullanılmasından yana değildi. Öte yandan, şimdiye kadar uzlaşıp bir çözüm beklediği İngilizler, kendisini gözden çıkarırlardı. Üstelik müftü, siyasi önderliğini İzzeddin el Kesem lehine yitirebilirdi.

Müftü, sayılan nedenlerle El Kessem'in silahlı mücadelesini önleyemedi. Fakat bu hareketi denetimi altına sokabilmek ve amaçlarına hizmet eder hale getirebilmek için, dönemin Siyonist önder-

leri ve Siyonizm aleyhine İslami fetvalar verdi. Oysa onun, şimdiye kadar "cihat fetvası" verdiği görülmüş değildi. Üstelik müftünün fetvaları "anti-Siyonist olmaktan çok Yahudi düşmanlığına" ilişkin ifadelerle doluydu. Müftü bir şey daha yaptı: 1934 Aralık ayında Müslüman Köylüler Konferansı'nı topladı; iki din âliminin gözetiminde toplanan Konferans, "Filistin"in Yahudilere karşı korunmasını va'zetti. Ocak 1935'te toplanan bir konferansta ise, 248 din âlimince imzalanan bir fetva daha yayınlandı.[44]

Şeyh İzzeddin bulunduğu bölgede dolaşırken, 25 yakın adamıyla birlikte İngilizler tarafından kuşatılıp 19 Kasım 1936'da öldürüldü. O günden sonra, köylüler arasında bir efsane haline geldi. Onun silahlı mücadele düşüncesi, köylülerin uyanmasına ve silaha sarılmasına neden oldu.[45] Müftü ile kimi kentsoylu zenginlerin çıkarları açısından bir hayli korktukları 1936-39 Köylü Ayaklanması, El Kessem'in öldürülmesinden sonra başladı.

Özetle şu söylenebilir: 1948'de günümüzdeki anlamıyla belirgin siyasal İslami bir hareket yahut örgütten söz edilemez. O tarihteki İslami hareket, milli ve anti-sömürgeci yanı çok güçlü bir Arap-İslam sentezinden ibarettir. El Kessem hareketi, bunun tipik örneğidir.[45]

Hacı Emin el Hüseyni ile yandaşlarının temsil ettikleri kurumsal/İslam, Filistin'deki siyasal İslam sürekliliğinin bir göstergesi sayılabilir. Ancak bu bir İslam-Arap sentezidir, çünkü birçok Filistinli Hıristiyan da müftünün kurtuluş mücadelesine destek vermişti. Buradaki İslam ve cihat söylemi, kitleyi seferber etmenin bir aracı olarak kullanılmıştı. Müftünün hedefi salt bir İslam devleti, yani "ümmet-devlet" değil, Müslüman ve Hıristiyanların içinde yer alacağı bağımsız bir ulus-devlet kurmaktı.[46]

Çaresizlik Politikası, Batı ve Komünistler

El Kessem de, Müftü Hacı Emin gibi çaresizlik içinde ve yeni "kâfirlere, Siyonistlere, Yahudilere ve laiklere karşı olma" temelinde

sırtını başka bir emperyalist güce dayadı: Mussolini İtalyası. Bizzat Mussolini ile buluşan Şeyh İzzeddin, İtalya'nın bölgedeki çıkarlarını korumak karşılığında İtalyanlardan silah ve benzeri maddi yardım aldı.

Kudüs Müftüsü Hacı Emin ile Suriyeli Şeyh İzzeddin el Kessem'in mücadele hayatından çıkarılması gereken önemli ders şu olmalı: Çaresizlik içinde ve Arap-İslam ideolojisi önderliğinde verilen anti-sömürgeci mücadele, ister istemez sırtını yabancı bir güce dayar. Öncü örgütü ve açık devrimci programı olmayan bir siyaset, kaçınılmaz biçimde büyük emperyalist devletlerin rekabetinin dişlilerine takılır. Kişiler ne kadar yurtsever ve milliyetçi ya da Batı düşmanı İslamcı olsalar da, "yurdunu kurtarma" uğruna, zaman zaman aldatılarak başka halkların "kurtuluş mücadelesi" önüne dikilecek gerici engellere dönüşebilirler. Filistin Müftüsü, "ne pahasına olursa olsun Filistin'i kurtarmak" amacıyla yola çıkarken, Hitler'in "oyuncağı" haline gelerek, faşizmle mücadelenin kaleleri durumundaki Arnavutluk, Yugoslavya ve Kırım gibi yerlerde, kurtuluş mücadelelerinin öncüleri Marksist partizanlara karşı bilfiil savaşacağını düşünemezdi. Olayın bir yanı budur.

Diğer yandan, Arap milli hareketlerinin o tarihteki karmaşık durumunu ve toplumsal/ideolojik örgüsünü iyi algılamak gerekir. Dönemin Arap Marksistleri, kabuktaki "İran ve Arap Milliyetçiliği" meselesini fazla abartıp, 1929-39 ve daha önceki kitlesel ayaklanmaların "devrimci özünü" göremediler. Dolayısıyla, onu "Arap-İslam bağnazlığı ve gericilik" olarak sundular. Buna karşılık sömürgeci İsrail'i, "çöldeki sosyalizm" gibi algıladılar.

Bölgedeki komünistler, iki önemli hata yaptılar:

Bir, somut durumun somut tahlili diye bilinen diyalektik, dolayısıyla Marksist ilke göz ardı edildi. Örneğin, başından beri Arap-Yahudi çatışması biçiminde tırmanan mücadele, Filistin'de İngiliz-Siyonist ittifakına karşı Filistin-Arap cephesinin mücadelesine dönüşürken işler çığırından çıktı. Özellikle İsrail çetecileri, işi, sivil kat-

lianına ve terör yoluyla köylülerin yurtlarından sürülmesine kadar vardırdılar. Filistinli direnişçiler de ulaşım yollarını keserek, kent merkezlerini bombalayarak, kimi zaman bütün bir mahalleyi havaya uçurarak buna misillemede bulundular. Filistin-İsrail Komünist Partisi (REKAH) hâlâ o dönemde, "iki halkın birlik ve beraberlik içinde mücadelesi" gibi pratikten ve o günün siyasetlerinden uzak bir slogana sarılmıştı. Bir halkın, sözgelimi ezilen Filistin halkının mücadelesine fiili bir katılımla öncülük yapıp İsrail-İngiliz sömürgeciliğine karşı direnmek belki de her iki halkı ama hiç olmazsa birini, kurtuluşa götürebilirdi.

İki; Komünist Partisi, "anti-emperyalizm" sloganı altında, ısrarla Filistin halkının önderliğini milliyetçilik ile suçluyordu. O tarihte geniş perspektiften yoksun, Müslüman din ideolojisiyle (İslamcı değil) yönlendirilen, çaresizlik içinde Alman emperyalizminden medet uman Filistin önderliğini, "emperyalizm işbirlikçisi Arap gericiliği" diye niteliyordu. Bu suçlamanın da doğru olmadığı tarihsel olarak ortaya çıktı. Dönemin Filistin önderliği, geçici olumsuzluklarına rağmen temelde yükselen ulusal kurtuluşçu potansiyeli, nesnel olarak anti-emperyalist ve anti-sömürgeci bir akımı temsil ediyordu. Bölgedeki komünistler ve Komintern, bu potansiyeli ve kalıcı olan yönü görmek yerine, Avrupa merkezli işçici *(uvrierist)* ideolojinin etkisiyle, köylülüğün devrimci potansiyelini göz ardı ettiler. Geleneksel Filistin önderliğinin geçici olumsuzluklarını (din meselesi, Alman emperyalistlerinden medet umma vb.) ön plana çıkardılar.

Dahası var: Bölgedeki komünistlerin, özellikle Avrupa'dan Filistin'e göçmüş Yahudi komünistlerin, oryantalizm ve Avrupa merkezli "Beyaz Adam" teorisinden etkilenmesi nedeniyle (bu bakış açısı klasik Marksizmde yani Sovyet toplumu kurulmadan önceki Marksist bakış açısında da belli oranda vardı) esas olarak Doğu Avrupa (Polonya, Beyaz Rusya, Romanya, Yugoslavya vs) ülkelerinden giden ünlü Bond örgütünün İsrail'e göçerek kolhoz/solhoz türünden, biçimde sosyalist, özde kapitalist kooperatifler olan

Kibbutz kurma faaliyetlerine olumlu baktılar. Bu tür kolonyalist (başka bir halkın toprağına işgal yoluyla ya da zorla yerleşme siyaseti, iskâna dayalı sömürgecilik) ve sömürgeci siyasetler, "Arap çöllerinin yemyeşil cennete dönüştürülmesi" teorisine dönüştü. Bond öncülerinin dönüştürecekleri bu cennet, sanki "proleterya doğurup sosyalizasyonun Ortadoğu'da filizlendiği merkezler" gibi sunuldu. Dolayısıyla Siyonist kolonyalizm, "gericilik merkezi pinti ve tembel Arap toplumlarına götürülen uygarlık" olarak algıladı. Bu nedenlerle, Sovyetler Birliği'nin o dönem Birleşmiş Milletler'deki temsilcisi Andrei Gromiko (daha sonra uzun yıllar dışişleri bakanlığı yaptı) 1948'de İsrail'i tanıyan ilk iki kişiden biri oldu. 1950'li yıllarda ise İsrail ile Sovyetler Birliği arasında neredeyse balayı yaşandı. Bu siyasetini günümüze kadar sürdüren İsrail Komünist Partisi, Doğu Avrupa'daki sistemin çökmesinin ardından hemen bütün Arap üyelerini, giderek yükselen İslamcı akıma kaptırdı.

İhvan ve Filistin İlişkisi

Mısır'daki Müslüman Kardeşler (İhvan) hareketinin ideolojik ve örgütsel yönden Filistinli Müslüman önderler ya da siyasilerle yakın ilişkisi olduğunu biliniyor. Bu ilişkiyi irdelemeden önce, Filistin'e iki koldan giden İslami fikriyata değinelim:

Bir; 1925-35 arasında Suriyeli eylemci din adamı Şeyh İzzeddin el Kessem'in Kuzey Filistin bölgesinde halk içinde siyasi, ideolojik ve askeri çalışmasıdır. Fakat bu eylemci İslamcılık (silahlı cihadi akım), Kudüs müftüsünün bilinçli ihmali ve El Kessem'in İngiliz askerlerince öldürülmesiyle bitti. İzleyen yıllarda, bu akımın yerini, ulusal damgalı Filistin köylü ayaklanması aldı. Sözü edilen cihatçı akım, Filistin'in Lübnan'a sınır bölgelerinde önemli bir tarihsel birikim bıraktı. 1970'lerden sonraki eylemci İslamcı örgütlenmenin odaklarından biri anılan bölgedir.

İki; 1931'de Kudüs'te toplanan İslami Kongre'ye, Mısırlı radikal

İslam önderlerinden ya da ıslahatçı İslamın müceddidlerinden Cemaleddin el Afgani'nin öğrencisi Muhammed Abdu'nun şakirdi Reşid Rıza da katılmıştı. Aslında kuzeyden gelen eylemci Şeyh İzzeddin el Kessem'in "ilham aldığı" İslami toplum modeli, Reşid Rıza'ya aitti. Müftü Hacı Emin de Reşid Rıza'dan bir hayli etkilenmişti. Belki bu nedenle (ayrıca Şeyh İzzeddin'in silahlı eylemciliğinin verdiği itkiyle) Müftü Hacı Emin, 1936 öncesinde "Gençlerin Müslüman Birlikleri"ni oluşturup az da olsa mesleki kadın, öğrenci ve sendika gibi dernek ve örgütler arasında faaliyette bulundu.[47]

Öte yandan, Mısırlı İhvan önderi Hasan el Benne'nin kardeşi Abdurrahman, 1935'te Filistin'e giderek müftü ile İslam dünyasının meselelerini görüşmüştü. İhvan, bu tarihten sonra, Filistin meselesine özel bir önem verdiğini ilan etti. 1936-39 yılları arasındaki Filistin sivil ayaklanmasını (özellikle büyük grevler) açıkça destekledi. Aynı yıllarda İhvan'ın mürşidi (genel başkanı) Hasan el Benne, bizzat Filistin'i ziyaret etmişti. Beyt-ül Mukaddes (Kudüs), Yafa, Hayfa, Nablus ve Tulkerem gibi Filistin şehirlerinde ilk "İhvan" çekirdek örgütleri oluşturuldu.[48]

1948'de Siyonistler Filistin'in Akdeniz'e bakan kıyı kesimlerinin büyük bölümünü işgal edip bir İsrail devleti kurduklarını ilan ettiklerinde, onlara karşı dört koldan gönderilen Arap ordularının arasında milis kuvvetlerine benzeyen İhvan mensupları da vardı. Sözgelimi, Mısır'dan üç tabur, Ürdün'den (dönemin İhvan mürşidi Abdullatif ebu Kure) bir birim ve Suriye'den (İhvan mürşidi Mustafa el Sıbai önderliğinde) bir ordu gönderilmişti.[49] Bu askeri birimler, aynı zamanda İhvan hareketinin örgütsel çekirdeği ve Mısır kralını devirmeye yönelik bir yapı durumundaydı. Ancak 1949'da kralın darbesini yiyen İhvan, yeraltına çekildi. Mısır'la idari ve ekonomik bağları bulunan Filistin'in Gazze bölgesinde gizli/açık örgütlenmeye gitti.[50] İlk kez "geleneksel yerel rehberlikten" çıkıp siyaset sahnesine atıldı. Gazze bölgesinde aşiret ve kabile ilişkileri güçlüydü. Ora-

da bozulmamış dini kültürü sürdüren çöl bedevileri vardı. 1948'deki İhvan'ın İsrail'e karşı savaşa katılması, yerli halk üzerinde olumlu etki bırakmıştı. Bu nedenlerle İhvan, Gazze Şeridi denilen alanda kolayca örgütlenip kök saldı.[51] Günümüzde Gazze mıntıkasının İslamcı Hamas örgütünün kalesi durumunda olmasının bir nedeni de bu olsa gerek.

Cemal Abdulnasır, 1948'de İsrail'e karşı savaşan Mısır ordusunun subaylarındandı. O günlerde İhvan mensuplarıyla cephe arkadaşlığı ve dostluğu vardı. Kral Faruk'u devirmek için, İhvancılarla güçbirliği bile yapmıştı. 1952'de askeri darbe gerçekleşince, Abdulnasır'ın da içinde bulunduğu ihtitalci subaylar, diğer siyasi güçlerin etkinliğini önlemek için, Gazze'deki İhvan'ın faaliyetlerini teşvik edip kollamışlardı. Onlara bazı kolaylıklar ve olanaklar tanımışlardı. Sözgelimi, halktan toplanan yardımları dağıtma işini İhvan'a vermişlerdi. "Rahmet Katarları" (Yardım Vagonları veya Kervanları) adı verilen bu bağış kampanyasının sorumluluğunun İhvan'a verilmesinin amacı, Gazze'deki komünistlerin önünü kesmek idi. Mısır'dan gönderilen din âlimleriyle öğretim görevlileri, Gazze'deki dinsel faaliyetlerin yayılmasına hizmet ettiler.[52]

O tarihte, Siyonistlere karşı savaşta tereddüt gösterip İsrail Devleti'nin kuruluşunu olumlu bulan komünistler halktan soyutlanırken, İhvan yayın organı *El Deva* aracılığıyla halkı habire silahlanmaya çağırıyordu.[53] Kral zamanındaki İhvan hareketi siyasi açıdan bir aşamadan diğerine atlarken, aynı dönemin Mısır Başbakanı Mahmud el Nokraşi hükümetince yasaklanıp feshedildi. O tarihten sonra İhvan, Gazze bölgesinde **Cemiyet-ül Tevhid** (Tevhid Cemiyeti) adıyla faaliyet gösterip hem legal dernek konumu kazandı, hem de yeraltı etkinlikleri için bir zemin yarattı. Bu cemiyet içinde çalışanlardan çoğu, daha sonra ulusalcı Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) içindeki en büyük örgüt olan El Fetih'in kurucuları ve önderleri olacaktı. Salah Halef (Ebu İyyad), Selim el Za'nun (Ebu Edib) ve Süleyman el Şurefa (Ebu Tarık) bunlardandı. Tevhid Cemiyeti'nin

başkanı, bölgenin en aristokrat ailelerinden olan El Şevva mensubu Zafir el Şevva idi.[54]

HAMAS'ın kurucu kadrosundan olan ve sözcülüğünü yapan İbrahim Goşe, *El Mizene el Hamra: Siyra Zatiye* (Kırmızı Minare: Biyografim) başlıklı anı kitabında, 1950'li yıllarda İhvan hareketinin Ürdün yönetiminde bulunan Kudüs'teki örgütlenme faaliyetlerine ışık tutuyor:

"İhvan'dan kopan Takiyeddin el Nebahani, Hizb-ül Tahrir örgütünü kurmak için Kudüslü aydınlar ve İhvancı öğretmenler arasında büyük bir ikna faaliyetine girişti. Çoğunu kendisine çekmeyi başardı. İhvancı olarak bilinen birkaç kişi arasında Zekeriya Quleybi ile İbrahim ebu Arfe kaldı. Fakat Mısır ve Ürdün'de zeminini sağlamlaştıran İhvancılar, birkaç yıl sonra yeniden Kudüs'e ağırlık verdiler. Kendi mensuplarından olan Filistinli öğrencileri, örgütlenme yapmak üzere memleketlerine gönderdiler. Şehhade el Ensari, Salim Ali Salim ve Muhammed Nımr Vehbe gibi şahsiyetler İhvan örgütsel faaliyetlerini güçlendirdiler. Hizb-ül Tahrir'e geçen kimseleri örgüte geri kazandırdılar.

"1950'lerde Filistinli Öğrenci Birliği (Rabıtat-ül Talaba) seçimlerinde, İhvan desteğini alan liste kazanıyordu. FKÖ'nün vefat eden önderi Yaser Arafat, İhvan üyesi değildi ama ona yakın duruyordu; Salah Halef (Ebu İyyad) ise İhvan üyesiydi. Her ikisi de sözü edilen öğrenci derneğinin başındaydılar. Eski FKÖ önderlerinin çoğu İhvan üyesiydi. Halil el Vezir (Ebu Cihad), Gazze'deki İhvancıları temsil ediyordu. Ürdünlü İhvancıların temsilcisi olarak benimle (İbrahim Goşe) ile görüşüyordu. İhvancılardan olup El Fetih önderliğinde bulunan diğer isimler şöyleydi: Muhammed Yusuf el Neccar, Abdulfettah Hammud, Riyad el Za'nun.

"Filistinli İhvan hareketinin ilk genel başkanı Irak'ta öğretmenlik yapan Hani Basiso idi. 1963 yılında başkanlığa atanmıştı. Basiso bu göreviyle birlikte Mısır'a yerleşti. 1965'te İhvan'a yönelik operasyonlar sonucunda Seyyid Kutub ile birlikte tutuklandı.[55]

El Fetih Kuruluyor, İhvan Bölünüyor

1954'e İhvan, Abdulnasır ile çıkan iktidar çatışmasında yenik düşüp yasaklandı. Ancak o, Gazze bölgesinde bir ya da iki ayrı yeraltı teşkilatı daha kurmuştu. Birinin adı, 1954'teki **"İntikam Gençleri** (Şebab-ül Sar) idi ki, Fetih kurucusu Ebu İyyad bunun üyesiydi. Diğeri de **Hak Taburu** (Ketibet-ül Hakk) idi ve en seçkin üyesi de Fetih'in düşünen beyinlerinden olup İslami kanadı temsil eden, aynı zamanda "Kara Eylül" örgütü arkasındaki isim diye tanınan Halil el Vezir (Ebu Cihad) idi.[56]

Nesnel gelişmeler yani dünyanın gidişatı ilerici ulusal kurtuluşçuluk ve sosyalizm yönündeydi. 1950'lerden itibaren Arap milliyetçiliği (Nasırcılık, Baasçılık vs) yükselişe geçti. İhvan, Mısır'da yasaklanmanın yanı sıra büyük darbe yedi. Dolayısıyla İslamcı hareketin Gazze bölgesindeki gelişmesi durdu, hatta geriledi. Bir şey daha: O tarihlerden itibaren yükselen Arap milliyetçiliğinden etkilenen Gazzeli Filistin devrimcileri, İsrail'e karşı mücadele vermek amacıyla, özellikle Abdulnasır yönetiminden destek aldılar. İhvan ile organik bağları olan birçok Filistinli genç önder (Ebu İyyad, Ebu Cihad vs) milliyetçi yurtsever El Fetih hareketini kurdular. İhvan'ın mücadele edecek adamları kalmamıştı artık.

El Fetih örgütünün kurulması, İhvan hareketini ikiye böldü. Bir kesim, bu yeni çerçeveyi reddetti ve ona katılmaktan kaçındı. "Alternatif örgüt benimsemek, yeraltının ağır koşullarına dayanamayıp kaçmak" demekti. Ancak El Fetih kanadını kuran İhvan mensupları, şöyle düşünüyorlardı: "Ortam değişiyor. Eski siyasi sloganları bırakıp yeni duruma göre mevzilenmek gerek. Milli mesele, şu anda en kapsayıcı olanıdır. Dolayısıyla, ideolojik anlaşmazlıklar bir kenara bırakılmalıdır. Doğrudur, Filistinliler, öncelikle İslam ideolojisine bağlanarak kurtuluşu sağlamalılar. Ancak, bu işin gerçekleşmesi için öncelikle vatan toprağı işgalden kurtarılmalı. İslam davetinin (çağrısının) zafere erişeceği güne kalan bir mücadele, olduğu yerde sa-

yar. Ayırca, vatan toprağı kurtulmadan, İslam toplumu ve İslam devleti de kurulamaz."[57]

Bu nedenle, ulusal kurtuluşçu bir nitelik kazanan El Fetih için şöyle denilebilir: "İhvan hareketi meşrepli ve İslam ideolojisini benimseyen tek bir siyasi hareketin ikinci kanadı (birincisi İhvan idi) gibiydi."[58]

Öte yandan, 1948 felaketinden sonra Filistinli İslamcılar (Müslüman Kardeşler – İhvan ve Hizb-ül Tahrir), Gazze ve Batı Şeria'daki kitleler arasına girip 1950'ler boyunca dinsel/örgütsel çalışmalar yaptılar. 1949-55 yılları arasında Gazze'de İsrail'e karşı şu ya da bu şekilde verilen mücadele sürecinde Baasçı ve Arap milliyetçilerinin yanı sıra İslamcı akım da filizlenmeye başladı. İsrail'in Filistin'i ikinci kez işgal edişinden (6 Haziran 1967) iki ay sonra İhvan mensupları, Gazze Şeridi'ndeki ortak direniş platformu içinde yer almışlardı.[59]

1970'li yıllarda Filistin yurtsever direniş hareketine olan yoğun ilgi ve kitlesel katılım, FKÖ içinde milliyetçi/yurtsever bir örgüt olan El Fetih'in, İslamcıları ve dini şahsiyetleri (bu arada bir kısım Marksistleri de) bünyesine almasını sağladı. Birçok İslamcı, El Fetih üyesi sıfatıyla gerek İsrail işgali altındaki Filistin'de gerekse yurtdışında (Lübnan, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt vs) çeşitli örgütsel faaliyet ve eylemlerde bulundu. Kimileri yakalanıp içeri atıldı. El Fetih örgütüne yoğun İslami katılım, öteden beri Filistin direnişinin yoğun olduğu Akdeniz kıyısı ile Sina Çölü arasında kalan Gazze Şeridi'nde yaşandı.

İhvan'ın Kış Uykusu ve Dine Dönüş

El Fetih modern milliyetçilik çizgisinde büyük mesafe alırken, İhvan da giderek kabuğuna çekildi. 1954-70 arasında Abdulnasır'ın bu hareketle amansızca mücadele etmesi sonucunda, hemen hemen tüm faaliyetlerini durdurmuş, adeta yeraltında büyük bir kış uykusuna yatmıştı. Kış uykusu uzun sürecekti.

1967 Arap-İsrail savaşında yaşanan büyük bozgun, Arap-İslam dünyasında *El Nekbe* (Felaket) olarak nitelendirildi ve Allah'ın gazabı şeklinde yorumlandı. "Allah ve peygamberini unuttuk. Din ve imandan uzaklaştık, İslama sırt çevirdik. Bu yüzden, kıyamet koptu; başımıza taş değil ama bombalar yağdı. Tez elden dine imana sarılmalıyız" yolunda bilimdışı tahliller kamuoyuna yansıdı. Mekke ve Medine'den sonra Hz. Muhammed'in atıyla gökyüzüne çıkışına ilişkin mistik hikâyenin (Miraç) mekânı Kudüs'te, "Meryem Ana'nın dolaştığı, beklenen Mehdi'nin artık geldiği" şeklinde söylentiler yayılmaya başladı. Toplumsal ruh, dini öğretileri benimsemeye elverişli bir kıvama gelmişti. Toplumların tarihinde büyük felaketler ve zaferler, aynı zamanda mistik, metafizik ve mitolojik düşünceleri besleyen bir sera işlevini görürler.[60]

İslamcı/dinci yükseliş, 1967 bozgununun sonuçlarından biriydi. Arap milliyetçiliğinin gerileyişi de bu sonuçla başladı. Fakat İslam ideolojisi, milliyetçilik veya sosyalizme karşı bileğinin hakkıyla verdiği bir mücadele yoluyla yükselişe geçmedi. Tersine, ortamı hazırlayan ana etken, ABD-İsrail ittifakının bölge halklarına karşı amansızca saldırısı ve sömürgeci/yayılmacı politikalarıydı.[61] İsrail'in ulusal kurtuluşçu panarabizmi bozguna uğratmak suretiyle aşağılaması, siyasal İslamın Arap dünyası Filistin'de önünü açan önemli bir etkendir. İsrail olmasaydı, (belki – F.B.) İslami bir Filistin diye bir sorun da olmayacaktı.[62]

Bozgunun nedenleri, yorumlayan çevreye göre değişiyordu. Laik çevrelere göre "geri kalmışlıktan kurtulamayıp geleneklere sıkı sıkıya sarılmak" idi gerçek neden. Bu yüzden, Avrupa'ya yetişmek için "demokratikleşme ve modernleşme" şarttı. Sosyalistler, İslamcılarla uzlaşma sonucunda ortaya çıkan melez İslam sosyalizmi denen ucubeye bağlıyorlardı bozgunu. Onlar açısından "başarılı olmanın tek yolu, Arap milliyetçiliği ve İslam sosyalizmi gibi başarısız deneyimlerin derhal terk edilmesi, yerine devrimci Marksist bir programın benimsenmesi" önkoşuldu. İslamcılar ise, şunu iddia ediyorlardı:

"Gelişme ve modernleşmenin tek yoludur diye dayatılan tüm yabancı ideolojiler, kötülüğün ana kaynağıdırlar. Bu yüzden, Allah bizi cezalandırdı. İmandan sapmanın boyutları çok büyük olduğu için, sadece bozgun değil, büyük bir felaket yaşadık. İlahi bir imtihandan geçiyoruz."

"İlahi sınavdan geçmek" söylemi öylesine egemen oldu ki; mevcut Arap düzenleri "bozgun" nedenlerini araştırma işini, dini âlimlere bırakmışlardı neredeyse. Örneğin, Arap milliyetçiliğinin tartışılmaz önderi ve Arap-İslam sosyalizminin kararlı savunucusu görünen radikal Abdulnasır bile, ortamdan çok etkilenip tarihselliği ve İslam dünyası üzerindeki etkisiyle tanınan El Ezher İslam Üniversitesi'ne bağlı "İslami Araştırma Akademisi"ne, "bozgunun nedenlerini araştırıp açıklama" görevi vermişti. Akademi birçok toplantı yaptı. Arap-İslam dünyasında konuya ilişkin görüşleri inceledi, sonuçta şu genel kanıyı benimsedi: "Filistin mücadelesi, İslamın temsil ettiği hak ile siyonizm ve destekçilerinin yanı sıra onun uluslararası destekçisi durumundaki batıl istikbar (zalim büyük devletler – F.B.) ateizm ve Haçlı Seferi zihniyetindeki batılı güçler arasındaki mücadeledir.[63] Mağlup Arap milleti ve Müslüman halkların yaşamış olduğu trajedi, acı bir dini imtihandır; siyasi boyutu daha azdır. İnsanların mücadeleyi planlama sırasında hata yapması veya direnişten yılması mümkündür. Fakat Allah, kâfirleri, müminler (Müslümanlar) üzerinde nasıl galip ve üstün kılabilir? Bu mümkün değildir. Ama orta yerde bir bozgun varsa, bu demektir ki Müslümanlar Rab'lerini terk ettiler ve Allah da onları düşmanlarına karşı yalnız bıraktı. Bu yüzden mağlup olmamız, Allah'ın bize ihtarını gösterir, çünkü biz müminleri, O'na dönmemiz için cezalandırdı. O, bizi ikaz etmiştir."[64]

Abdulnasır bununla da yetinmedi; İsrail karşısında siyasi, askeri ve ideolojik başarısızlığının üstünü örtmek, gerekçelendirmek veya haklı gösterip savunmak için yine dine başvurdu. Resmi din görevlileri aracılığıyla, İslami ağırlıklı söylemler kullanıp kamuoyuna yönelik açıklamalar yaptı.[65]

Avusturyalı Hıristiyan bir fundamentalist Müslümanlarca üçüncü kutsal mekân sayılan Kudüs'teki Mescid-ül Aksa'yı ateşe verince, İslam dünyasında doğan büyük tepkilerin sonucunda, 1969'da İslam Konferansı Teşkilatı kuruldu. Mısırlı önder (Türkiye'nin de üyesi bulunduğu) bu konferansa katılmayı peşinen kabul etti. Oysa aynı Abdulnasır, 1967'de Suudi Arabistan tarafından önerilen ve İran Şahı'nın da desteklediği İslam Konferansı'nın ilk nüvesini oluşturan "İslam Paktı"nı kesinlikle reddetmişti, çünkü böyle bir pakt, "emperyalist saldırgan NATO'nun bir aracı örgütü olarak Arap-İslam dünyasına karşı, ABD ve İngiltere'nin tahakkümünü kolaylaştıracaktı."[66]

Abdulasır'ın yeni öneriye gönüllü olması, aynı zamanda Arap milliyetçiliğinin bölgede İslam önünde iflas ederek gerilemesinin bir başlangıcı sayılır.

Bölgedeki İslami birikimin yaratılmasında şu olayların da büyük katkısı ve etkisi olmuştur: İsrail'in 1967'de işgal ettiği kutsal kent Kudüs'teki Mescid-ül Aksa'ya çeşitli saldırıları, bu caminin Yahudi bağnazlarca defalarca kundaklanması, İsrail askerlerinin Mescid-ül Haram denilen kısmı postallarla çiğnemeleri, orada gösteri yapan Filistinlileri tutuklayıp katliam yapmaları, Yahudi kadınlarla turistlerin bu camiye İslami kurallara uymaksızın uluorta girmeleri; İsrail'in, varlığı tartışma götüren Süleyman Tapınağı'nı arama gerekçesiyle Müslümanların ikinci kâbesi sayılan Mescid-ül Aksa Camisi'nin altında kazılar yapması, yine Hz. İbrahim'in Halil kentindeki türbegâh ve mekânının bağnaz Yahudilerce işgal edilmesi (bu peygamber Yahudilerce de önder ve makbul sayılıyor), bağnaz Yahudi tarikatlarının (İbranice Guş Eminum: Müminler Kanadı) da ABD'den kalkarak Filistin'e gidip köylülerin topraklarına zorla el koymaları, Filistinlileri imha etmeyi savunan görüşleri desteklemeleri, Mısırlı Hıristiyan Kıptilerin kendilerini Batı ile özdeşleştirmeleri, ABD'de "Moral Majority" adlı dini kesim lideri Pat Robertson'un, TV kanallarında, Müslümanları ve özellikle Filistinlileri aşağılayan, onla-

ra karşı Haçlı Seferi düzenlemeyi savunan fanatik söylevleri, 1975'te başlayan İsrail saldırılarının giderek Lübnan'ı işgalle bitmesi; Lübnan İç Savaşı döneminde İsrail yönetiminin Lübnan'da kendisiyle işbirliği yapan Hıristiyan bir güç yaratıp desteklemesi, Beyrut'taki Hıristiyanlara açık destek vermesi, oradaki Filistin kamplarında Filistinli sivilleri toplu kıyımdan geçirmesi (Tel Zaatar ve Sabra, Şatilla) vb.

Burada, İsrail'in dini bir devlet olarak kurulması da bölgedeki İslamcılar açısından tersinden ders alınması gereken bir örnek olmuştur. İslamcılar şöyle demeye başladılar: "Yahudilik meselesini kullanan İsrail, 2000 yıl sonra hiç yoktan bir devlet kurmayı başardı. Filistin devletini kurtarmak için, biz neden mevcut dinimize sarılmayalım ki?"[67] Sözgelimi, Abdulnasır'ın araştırıp değerlendirme görevi verdiği El Ezher İslami Araştırma Akademisi, IV. Konferans çalışmasının büyük bir bölümünü, İsrail'in Mısır'a saldırısına ayırdı; Filistin ve Kudüs meselesini gündeme getirdi: "Batılı araştırmacılarla politikacılar, başından beri Filistin meselesini siyasi alana hapsetmede oldukça dikkatli ve mahir davrandılar. Böylece mesele özünden uzaklaştırılıp diğer kesimin, yani İslam dünyasının öfkesinden sakınılmış olunacaktı. Arap yazarlar da bu yöntemi kabul edip aldandılar. Bu meselede kesin zafer, sorunun özüyle bağlantısını kurmakla kazanılır. Yani, Filistin meselesi, Doğu ve Batı'daki bütün İslami kurum ve yapılarla ilişkilendirilmeli. Biz, bütün İslam dünyasına tehlike çanları çaldıracak bir mesaj göndermeliyiz."[68] Ayrıca, IV. Konferans'ta iki karar çıktı. *Bir*; her Müslüman, İslami bilgiyi aramalı. *İki*; her Müslüman için cihat farzdır.

Hahambaşı Nessim, Filistin'in işgalini *Kitab-ı Mukaddes*'e gönderme yaparak savunuyordu? "Kudüs ve toprakları bizim için kutsaldır. Ülke, Allah'ın bize vaad ettiği bir topraktır. Bu yüzden, herhangi bir Yahudi'nin, bu topraklarını bir parçasından vazgeçmesi düşünülemez."[69] 1967'de Savunma Bakanı olarak Kudüs'ün işgaline bizzat komuta eden Moşe Dayan, kente girdiğinde yine kut-

sal kitaba başvurdu: "Şayet bizler Kitab-ı Mukaddes'e sahip müminler isek, Kitab'ın vaat ettiği topraklara da sahip olmalıyız. Bu topraklar; Kudüs, Halil- Eriha ve civarında yaşamış olan Hahamlar ile Kâhinlerin yurduydu çünkü..."[70] Dönemin Likud Partisi lideri ve İsrail Başbakanı bağnaz Menahim Begin de, bir yandan kuvvete dayanarak Arap topraklarını zapt ederken; öte yandan işgal ettiği Filistin topraklarını 1977'de yine *Kitab-ı Mukaddes*'e göre "Yahuda ve Samariya" (Batı Şeria) diye adlandırıp ilhak etmişti.[71]

Kısacası, tüm bu davranışlar ve ABD ile Avrupa'nın İsrail'e geniş çaplı destekleri, Arap-İslam dünyasında şu kanıya yol açtı: "Müslümanın Müslümandan başka dostu yoktur; bu, bir İslam-Haçlı savaşıdır veya Greko-Romen fikriyatına karşı İslamiyet savunmasıdır."

İslami Uyanışın Göstergeleri

Yukarıda anlatılanlar, İslami uyanışı tek başına açıklamaz. Biraz daha ayrıntılamak gerekebilir. Sözgelimi, Arap milliyetçiliğinin gerilediği bir dönemde, uluslararası kurtuluş hareketlerinin bir parçası olan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), henüz canlı ve diriydi. Nitekim, 1967 bozgunundan çok kısa bir süre sonra Ürdün'deki "el Kerame" denilen yerde Filistin Fedaileri, İsrail'in savaş makinesine karşı direnerek adeta efsaneleştiler. Arap ordularının önünde sadece 6 gün dayanabildiği İsrail ordusuna, yaklaşık 15 gün direndiler. Bir yönüyle de bozguna uğrayıp teslim olan Arap milliyetçiliğinin karanmış yüzünü ağarttılar. Ancak FKÖ, 1975'te başlayan Lübnan iç savaşına gereğinden fazla bulaşarak yıpranmıştı. 1982'de Beyrut'un İsrail ordusunca kuşatılıp FKÖ'nün Lübnan'dan Tunus'a sürülmesi, aynı dönemde Lübnan'daki Filistin örgütleri arasındaki kanlı çatışmaların çok can alması vs, Arap dünyasında olduğu kadar Filistin kamuoyunda şu tür düşüncelere yol açtı: "Artık Arap milliyetçiliği ve sosyalizmde iş yok, yeni güç İslam olabilir. Filistin'in kurtuluşunun tek yolu, İslamı savunmaktır."[72]

Öte yandan 1979'da İran İslam Devrimi gerçekleşti ve Lübnan-Suriye hattı üzerinden Filistin'i etkiledi. Başta Yaser Arafat olmak üzere FKÖ, neredeyse Çin ve Sovyet yerine "İran'a bir kurtarıcı" gibi sarılıp İslamcı görüşlerin kendi saflarında yayılmasını teşvik etti. 1973 Arap-İsrail savaşında, o geçilmez denilen Sina'daki İsrail Bar Lev Savunma Hattı, "Allahü Ekber" nidalarıyla aşıldı. Bunun propagandası çokça yapıldı.[73] Filistinli göçmenler petro-dolar zenginı Körfez ülkelerine çalışmaya gittiler. Oradaki İslamcı örgüt ve hareketlerle yoğun ilişkiler içine girdiler.

Tüm bunlar, "Arap ülkeleri ve FKÖ'nün gelip kendilerini kurtarmalarını bekleyen" İsrail işgali altındaki Filistinlilere, özellikle toprakları elinden alınan köylülere, İsrail'in sömürü yükü altında ezilen kent esnafı ile içler acısı bir durumda olan göçmen kamplarındaki Filistinli kitlelere nasıl yansıdı?

Bir kere, Filistin halkı içine kapandı. Kendisini, dine imana verdi. Bu yüzden cami ve mescit faaliyetleri arttı. Kur'an okuma merkezleri ve dini cemaatler çoğladı. Filistin'in kuzeyindeki İslami münasebetler, "El Ravabıt-ül İslamiyye" (İslami Birlikler) türünden yerel cemiyetler aracılığıyla yürütüldü. Bu tür cemiyetler, kendilerine bağlı "Zekât Komiteleri" aracılığıyla para toplayıp gereken yerlere harcıyorlardı.[74]

İşgal altındaki Batı Şeria topraklarındaki camii ve mescitlerin sayısı, 1967-87 arasında 400'den 750'ye yükseldi. İslamcıların eski faaliyet merkezi olan Gazze Şeridi'nde ise 200'den 600'e çıktı. Aynı sürede Kudüs, Halil, Gazze ve Beytlehem gibi kentlerde İslami üniversiteler kuruldu. İşgal altındaki Filistin'de toplam sayısı 6 olan üniversitelerde okuyan öğrencilerin çoğu, İslami görüşe sahipti. Özellikle Batı Şeria'da modernliğiyle tanınan ve genelde sosyalistlerle yurtseverlerin kalesi olarak bilinen Nablus merkezli El Necah ve Birzeyt Üniversitelerinde bile İslami görüşü paylaşanların oranı %30 ila 40 arasında değişiyordu.[75] Üniversitelerde İslami eğilim artıyordu.[76]

1971-73 arasında Cenin, Tulkerim ve Nablus gibi Filistin mil-

liyetçiliğinin kalesi olarak görünen yerlerde çeşitli meslek kuruluşları arasında yapılan bir araştırmadan şu sonuç çıktı: "Derneklerin %55'i, dinin toplumsal yaşama katılmasından yanaydı. %76'sı, İslam dinini, kendi yaşamlarının bir çerçevesi olarak kabul ediyordu."[77]

Kudüs'teki *El Fecr* gazetesiyle Avustralya ve Kanada TV kanallarının, Londra'daki *El Alem* dergisiyle işbirliği halinde Batı Şeria'da yaptıkları anket sonuçları şunları gösteriyordu: İşgal altındaki Filistin kamuoyu, beklentilerin ötesinde bir radikallik içindedir. Deneklerin %60'ı, gelecekte Filistin'in İslami temelde kurulmasını istiyordu. Çoğunluk İsrail'deki hiçbir partinin barışı gerçekleştirmeyeceği, dolayısıyla kurtuluşun tek yolunun silahlı mücadele olduğu kanısını taşıyordu. %50'si, sadece kurtarılacak topraklar üzerinde değil tüm Filistin yurdunda bir devlet kurulmasını istiyordu.[78]

İslamcılar işgal altındaki Filistin üniversitelerinde sosyalist öğrencilerle kavga-dövüş kendilerine yer açıyor, giderek yayılıyorlardı. Öyle ki; zaman zaman yurtsever-sosyalist ittifakı da bu akımın yükselişini önleyemiyordu. İslamcılar, "dinsizlere karşı cami ve kilise" sloganıyla Hıristiyan dindarları yanlarına çekiyorlardı.[79]

Bu verileri değerlendiren dönemin başbakanı Menahim Begin ise İsrail yetkililerini uyararak, "giderek uyanan İslami duygular, İsrail için en büyük tehlikeyi oluşturur" görüşünü öne sürmüştü. Kimi strateji uzmanları da "Filistin milliyetçiliğiyle İslamiyet birbirine karışıp yeni bir mücadeleşekli kazandığında, İsrail şimdiye kadar görülmedik derecede büyük bir direnişle karşı karşıya kalabilir," diyorlardı.[80]

Bir İngiliz gazetesinin işgal altındaki Filistin topraklarında gezen muhabirinin gözlemleri de şöyleydi: "Yeni yeni ortaya çıkan İslami hareketin ana hedefi, Filistin'in kurtarılması olarak gözüküyor. Gazze sahilindeki göçmen olarak bulunan gençler, kum tepecikleri arasında gelişigüzel yapılmış camilere doluşuyor. Artık onların kafasında şu var: İslami cihat sürmelidir. İslama karşı olan her şeyle mücadele edilmelidir."[81]

İsrail'in Teşvik Ettiği İslamcılık

1950-75 arasında Filistin İslamcı hareketi, hemen hiçbir faaliyette bulunmadı. Kuluçkaya yattı. Fırsatları bekledi. Gazze'deki İhvan, gün yüzüne çıkmaktan ve herhangi bir faaliyet yapmaktan kaçındı uzun süre. Suriye-Lübnan sınırına yakın Kuzey İsrail bölgesindeki El Muselles (El Celil ya da Galile) bölgesindeki köylerde ise, İslami hareket daha çok İsrail'e yarayan bir tutum içine girdi.

1967-80 arasında İsrail hükümeti, İslamı yaşamak isteyenlerin toplumu pasifize eden yönlerini iyi değerlendirdi. Filistin toplumunu Hıristiyan, Dürzi, Müslüman diye ayırdı. Ardından İsrail Radyosu'nun Arapça programlarında her sabah dini yayınlar yaptı. Kur'an okumayla başlayan programlar, çeşitli dinsel münasebetlerdeki kutlamalara (mevlit, miraç kandilleri gibi) dönüştü. Kur'an'ın Yahudi-İslam uyumuna ilişkin ayetleri ön plana çıkarıldı. Arapça yayınlanan İsrail gazetelerinde din propagandası yapıldı. Arap milliyetçiliğine ilişkin tüm kitap, roman vs türünden yayımların yasak olduğu bir dönemde, İslam dini ve tarihine ilişkin kitapların yayımına kolaylıklar gösterildi. İslami görüşü benimseyenlerin örgütlenmelerine cemaatler kurmalarına göz yumulup izin verildi. Camilerdeki vaazlar özellikle halka duyuruldu.

Benzer kolaylıklar İsrail hapishanelerinde yaşayan, çoğunlukla Filistin direnişinden umudunu keserek "İslamı yaşayarak huzur bulmak" isteyen Filistin Fedaileri'ne de sunuldu. İslamcıyahut sonradan bu görüşü benimseyen Filistinli mahkûmlar, cezaevi yönetimine karşı insani talepler için verilen mücadeleye sırt çevirdiler. Filistin halkına karşı işlenen çeşitli soykırımları (Lübnan, Ürdün ve Filistin'de) protesto amacıyla 1970-80 arasında yapılan bütün eylemlere karşı da benzer bir tutum aldılar. Örneğin, açlık grevi hakkında, "Bu bir tür oruçtur. Oysa biz, sadece İslamda emredilen orucu tutarız," türünden sudan gerekçelerle mücadeleden kaçtılar. Bu aradakendi hesaplarına örgütlenmeye başladılar. Örgütlendikçe, ce-

zaevi yönetimiyle yakınlaştılar. Ulusalcı, demokrat, ilerici ve sosyalist Filistinli direnişçilerle aralarına mesafe koydular. Yeterli bir sayıya ulaştıktan sonra, "dünya işlerine sırt çevirip" güya siyaseti ve direnişi bıraktılar. İsrail'in hapisteki küçük çaplı üretim faaliyetlerine (Filistinliler açısından bunlara katılmak ulusal onuru küçültücü bir davranıştı) katıldılar; buna karşılık hapishane yönetimine mescit, dini törenleri kutlamak, daha çok dini kitap okuma türünden taleplerde bulundular. Filistin direnişini kırmak için bu fırsatı kaçırmayan İsrail yönetimi, yurtsever ve Marksist Filistinlilere tanımadığı imkânları İslamcılara tanıdı. Bilimsel ve siyasi kitapların yasaklandığı ortamda, insanlar dini kitaplar okumaya zorlandı. Yönetim ile Filistin yurtseverleri arasındaki uzlaşmaz çelişkiler, bu kez İslamcı Filistinliler ile yurtseverler arasındaki çelişkilere yansıdı. Yer yer şiddet kullanımına yol açtı. Yukarıda anlatılanlar, bu kitabın yazarının İsrail cezaevlerindeyken bizzat tanıklık ettiği somut olgulardır.[82]

İhvan ve Yeni İslamcı Oluşumlar

İslami hareket, 1970'lerin ortalarında uzun kış uykusundan uyandı veya kabuğundan çıkmaya başladı. İhvan'a bağlı bazı gençler, "Siyonist düşmana karşı askeri eylemlerde bulunmak" için kendi önderliklerini ikna etme çabasına girdiler. Ancak, gelenekçi İhvan önderliği, "uygun bir fırsat ortaya çıkıncaya kadar askeri eylemleri durdurduğunu" bir kez daha vurguladı. Bu tutum, kimi İslamcı gençleri ikna etmeye yetmedi.

İhvan, 1960'larda Filistin'deki hemen tüm siyasi etkinliklerini dondurmakla birlikte **Şebab-ül Müslim** (Müslüman Gençler) adı altında yeni oluşumlar gerçekleştirmeyi de ihmal etmedi. Zaman zaman, Gazze gibi üniversitelerde öğrencilerin oluşturdukları "İslami İdari Şûra" gibi yapılar göze çarpıyordu.

1970'li yıllar boyunca yurtsever ve komünistlerin idari denetiminde bulunan "Kızılay Cemiyeti" (Hilal-i Ahmer) yönetimine kar-

şı alternatif İslami yapılar oluşturulmaya çalışıldı. Böyle bir oluşuma, komünistlerin fazla ileri gitmesini istemeyen FKÖ önderliği de alttan destek verdi. Nitekim Kızılay Cemiyeti saldırıya uğrayıp kundaklandı. Gazze, Halil ve Bir Zeit İslami Üniversitelerindeki İslamcı öğrenciler, bir araya gelerek okullarının Hıristiyan müdürlerce yönetilmesini boykot ettiler.[83]

Giderek siyasi gücünü ortaya koyan İslami Hareket, 1970-80 arasında aşağıdaki grup ve cemaatler çerçevesinde örgütlendi.

1) Mevlana Muhammed İlyas önderliğindeki **İslami Tebliğ ve Davet Cemaati.**
2) Geleneksel nitelikteki **Müslüman Eller** hareketi.
3) Radikal eylemleriyle ve katı dogmatik İslami görüşleriyle ünlenen **Tekfir ve Hicret** örgütü.
4) **İslami Cihad** örgütü.[84]

İhvancılar Arayış İçinde

Bir araştırmaya göre; *Filistin'deki siyasal İslamcı hareketin* başlangıcını 1981'e kadar uzatmak mümkündür. İhvancı hareket, **Usrat-ül Cihad** (Cihat Ailesi) adı altında Gazze bölgesinde simgesel birimler kurmuştu.[85]

Filistin İhvanı, çift kanatlı olageldi. Batı Şeria'daki İhvancılar, Ürdün'deki ana örgütle daha içli dışlı ve bütünleşmiş haldeydiler. Oysa Gazze'dekiler, Mısır'daki merkezden uzaktılar ve daha özerk/bağımsız bir tutum içindeydiler.

1980'lerde bu iki kanada bir üçüncüsü eklendi: Kuveyt'teki mülteci Filistinliler arasında, önemli bir İhvancı kadro yetişmişti. Kuveyt Üniversitesi'ndeki **El Rabıta el İslamiye** (İslami Birlik) çevresinde kümelenen bu kadro, ülkedeki Filistin meselesinin siyasi, dini ve sosyal faaliyetlerini tekeline almıştı. Kuveyt merkezli bu üçüncü kanat, Filistin Ulusal Hareketi, yani 15 kadar farklı siyasi örgütü çatısı altında barındıran FKÖ içinde kendilerine yer olmadığını savundu. Tek çare, Filistin için İslami bir çözüm, dinci bir alternatif

bulup oluşturmaktı. Bu öğrenci birlik ve dernekleri, Kuveyt'ten başlayarak işgal altındaki Filistin okullarında da devreye girdiler. FKÖ destekli ulusalcı, demokrat ve sosyalist derneklere karşı İslamcı alternatifler kurdular yahut mevcutların içine sızıp yönetimleri aldılar. Benzer rabıtalar yani öğrenci birlikleri, İngiltere, ABD ve diğer Batı ülkelerindeki üniversitelerde de kuruldu. FKÖ yanlısı öğrencilerle İslamcılar arasındaki rekabet, husumet, kavga ve çatışmalar alıp başını yürüdü.[86]

İşgal altındaki Filistin'de yaşayan İhvancılar, dışarıdaki fikir ve örgüt arkadaşları tarafından desteklendi. Yurtdışından giden maddi (özellikle petro-dolar zengini Körfez ülkelerinde toplanan bağışlar) ve manevi yardım büyük boyutlara ulaşıyordu.

Siyasi ve örgütsel destek ise, şöyle biçimlendi: 1980'lerden itibaren durumu uygun gören İhvan hareketi arasında "cihat" (silahlı direniş/mücadele) yanlısı bir akım belirdi. Kuveyt ve Ürdün'de uç veren bu akım, yönetim kademelerindeki İhvan ileri gelenleriyle gizli bir toplantı (konferans) yaptı. Suudi Arabistan, Ürdün, Kuveyt, Bahreyn, Katar ve işgal altında yaşayan Filistin uyruklu İslamcıların katıldıkları toplantıdan şu kararlar çıktı: "Filistin'de cihat stratejisi İslami bir seçenek olarak benimsenip uygulanacak. İslami kadrolar, hemen askeri eğitimden geçirilecekler. Mücadele için gerekli silah ve mühimmat sağlanacak." Filistin'den söz konusu konferansa katılanlar, vakit kaybetmeden Ürdün'de (muhtemelen ülke yetkililerinin bilgisi dahilinde ve onlara tahsis edilen askeri kamplarda) hızlandırılmış kısa devreli askeri eğitim aldılar.

Aynı toplantıda, Filistinli İhvancılara destek babından "Bıledi Şam Örgütü" adıyla 1983'te **Lecnetu Fılıstin** (Filistin Komitesi) ya da şifreli haliyle "İçerideki Komisyon" kuruldu. "Bıledi Şam" deyimi, Osmanlı'dan kalma idari bir kavram olup Filistin, Suriye, Lübnan ve Ürdün'ü kapsıyordu. Aslında genel bu adlandırma, gizlice kurulan Filistin Komitesi'ni gözden kaçırıp dikkatleri başka yöne çekmek içindi. Bu komitenin ilk başarısı, Kuveyt'teki bağışlarla top-

lanmış olan ve o sırada büyük bir meblağ sayılan 70 bin doları, cihat amaçlı olarak işgal altındaki Filistin'e sokmasıydı. Bu durumdan haberi olan sadece Şeyh Yasin ile yakın çevresiydi.

İşin ilginç yanı şudur: İsrail, Filistin direnişinin altyapısını yok etmek amacıyla denetimi altındaki Filistinlilere giden veya oradan çıkan bütün para hareketlerini yakından izliyordu. Böylesine büyük bir meblağın içeriye girmesine nasıl izin verilmişti? Bu meblağın toptan mı yoksa taksitler halinde mi ülkeye sokulduğu yahut kaçak yollarla mı ilgililere ulaştırıldığı meselesi karanlıktır!

Şeyh Yasin Devreye Giriyor

Gerekli işareti ve icazeti alan Şeyh Yasin, 1982'de ilk silahlı birimin çekirdeğini oluşturdu ama çok geçmeden (1984'te) yakalandı. 14 yıl ağır hapis cezası aldı fakat 1985'teki esir değiş tokuşunda 1000 tutsakla birlikte serbest bırakıldı. Tutuklama olayından ders çıkaran Şeyh Yasin, 1985'te **Cihazu Filistin** (Filistin Aygıtı) isimli bir oluşuma onay verdi. Oluşumun amacı, yurtdışında yaşayan Filistinli İslamcılar arasında bir iletişim ağı ve eşgüdüm sağlamaktı.

Şeyh Yasin, 1970'lerin sonu ile 1980'lerin başındaki dini örgütlenme ve propaganda faaliyeti sırasında bir şeye daha dikkat etti: Filistin'deki orta dereceli ve yüksekokullarda eğitim gören yeni kuşak, FKÖ'nün çaresiz tutumundan usanmış; İran İslam Devrimi ile Afganistan'daki (Sovyet işgaline karşı) İslam direnişinden büyük ölçüde etkilenmişti. Yani silahlı İslamcı bir seçenek için pek heveslıydi. Bu cihatçı arayış, oldum olası silahlı mücadeleye sıcak bakmayan "majestelerinin İslamcıları" sayılan Ürdün İhvancılarının siyasetine aykırıydı. Genç arayışın ciddi bir akım haline geldiğini gören Şeyh Yasin, bu nedenle "silahlı birim" kurma kararını apar topar hayata geçirdi. Evet, kendisi ve birimi yakalandı. Silahlı eğitim gören ilk kadroların hemen hepsi safdışı kaldı. Cihatçı örgütlenme büyük darbe yiyerek bitme noktasına geldi. 1982'de Gazze merkezli kurulan

bu silahlı birim yakalanıp darbe yemesine rağmen "Bekleyin! Mehdi gelecek, İslam devleti kurulacak ve sonra Filistin kurtulacak!" diye hayal tacirliği yapan pasifist Ürdünlü İhvancılara kızan Batı Şeria'daki İslamcı gençlerin gözünü açtı. İslamcı öğrencilerin gözleri açılmıştı. Artık seçeneği bulmuş ve silahlı mücadele yoluyla FKÖ'ye karşı alternatif yaratma yolunu seçmişlerdi. Şeyh Yasin'in en büyük başarısı bu olsa gerek.[87]

HAMAS'a Giden Yolu İsrail Açtı

1986-87 yıllarında dağınık biçimde ve düşmanı şaşırtmak için şu örgütler kurularak somutlaştı: İslami Kavga Hareketi, Esirler ve Toprağına Bağlı Kalanlar, İslami Direniş Hareketi. Bu birimler, HAMAS askeri kanadının çekirdek kadroları sayılabilirler.

Beklenen oldu; El Fetih'ten ayrılanlarla İhvan'dan kopanlar, 1986'da *Seraya el Cihad el İslami (İslami Cihad Alayları)* adıyla bir örgüt kurdular. Bu örgüt, 1982'den beri eylemlilik derecesi sıfır olan bir dönemde, Filistin Fedai hareketine kinaye olarak 1986'da Kudüs'te hassas bir bölgede çok sayıda İsrail askerinin ölümüne yol açan bir eylem yaparak sesini duyurdu. Eylem, Filistinliler arasında büyük yankı buldu; çok sayıda gencin İslamcı kesime yönelmesine yol açtı.

Giderek kitlesel bir karakter kazanan İslamcı hareket, 1987'de Filistinli bir işçinin İsrail istihbaratına bağlı taşıtın altında ezilmesine tepki olarak düzenlediği gösteride sokağa dökülmeye karar verdi. Yoksulluk, kimi yıllık işgalin yarattığı ulusal kin ve öfke, Gazze bölgesinde uygun ortam bulunca birden patladı. Böyle bir ortamda HAMAS'ın kurulmasına karar verildi.

Öte yandan, İsrail'in İhvan meşrepli İslamcılığın gelişmesine ve HAMAS'ın oluşum aşamasına katkısı unutulmamalıdır. HAMAS-İsrail işbirliğine dair kanıtlar var mıdır?

1970 ve 1980'li yıllarda "baş tehlike" görülen FKÖ'nün önünü kesebilecek ve onun lideri Arafat yönetimine alternatif olacağı-

nı planlayan İsrail istihbarat servisi MOSSAD "HAMAS'ı imal etmiştir" tezini ileri süren çok sayıda yabancı kaynak (özellikle Fransız basım) bulunmaktadır. Bunlardan birisi de yıllar boyu gerilla hareketleri ve dış ilişkileri uzmanı Fransız araştırmacı Gerard Chailand'dır.[88]

FKÖ lideri Arafat, bu örgütü, Güney Afrika Beyaz Yönetimi'yle işbirlikçilik yapan İnkatha/Zulu kabilelerine benzetmişti. El Fetih'in Gazze bölgesindeki liderlerinden Tevfik ebu Hawse, "İsrail, HAMAS ile gizli işbirliği içinde bu örgütün gelişmesine göz yumuyor," demişti. Bu konuda bağımsız inceleme yapan bir İngiliz araştırmacı şöyle yazmıştı: "Doğrusu, İsmail-HAMAS işbirliğinin somut kanıtlarına rastlayamadım. Bu suçlama, rakip örgüt El Fetih'in kara çalması olabilir. Ama şurası gerçektir: İsrail, HAMAS örgütünün kitle temelini oluşturan cami ve mescit yapımına açıkça göz yumuyor ve gerekli ruhsatı hemen veriyor."[89]

11 Ocak 1993 tarihli *El Arab* gazetesi, "HAMAS örgütünün kurulmasına müsaade eden kişinin, İsrail hükümetinin Gazze'deki askeri valisi olduğunu ve asıl hedefin FKÖ'yü bölmek olduğunu" ileri sürmüştü.

HAMAS'ın Fikri ve Örgütsel Arka Planı

HAMAS'ın kurucu lideri Şeyh Yasin, 1960'lı ve 1970'li yıllarda işgal gölgesinde cami ve mescitleri dolaşarak cemaate yaptığı dini sohbetler yoluyla İslami bir ortam hazırladı. Çevresine toplananlarla beraber dernek, vakıf, cemiyet türünden sosyal yardım ve hayır kuruluşları kurdu. İslami sağlık ocakları ve klinikler inşa edildi. Böylece İslami fikriyatın altyapısını sağlamlaştırdı. 1978'de İhvan mensubu İslamcıların idealine uygun bir İslam Üniversitesi, Gazze'de faaliyete geçirildi. Bu üniversite, Filistinlilerin İslam eğitimi için Mısır, Ürdün veya başka bir Arap-İslam ülkesine gitmelerinin önünü kesti. Böylece İslami kadrolar, ülkede kalmak suretiyle bir birikim yarattılar.

Yeterince güçlendiğini ve kimi bireyleri dışında örgütsel düzeyde hiç katılmadığı Filistin mücadelesinde söz sahibi olma zamanının geldiğini gören İhvancılar, işgal boyunca sürdürdükleri bencil, çifte ölçütlü ve işbirlikçi tutumlarını unutturmak için İslam tarihindeki örneklerden medet umdular. Onlara göre, Filistin meselesi sırf dar bir ulusal sorun değildir; salt Araplık ve Filistinlilik temelinde çözülemez. Meseleye geniş ve tarihi İslam boyutunu katmak şarttır. Örneğin ortaçağdaki ünlü İslam komutanı Kürt Selahaddin Eyyübi, İslam dünyasını arkasına alıp Suriye ile Mısır'ı birleştirdikten sonra Kudüs'ü Haçlı istilasından kurtarabilmişti! Atabey ve Zengi hanedanları da benzer yollarla başarılı olmuşlardı!

Ayrıca İslamcılar, Filistin'e duyarsız kalmadıklarını göstermek için çok çaba sarf ettiler; mesela, Mısır ve Ürdün eski İhvan ileri gelenlerinin 1948'de İsrail'e karşı Filistin halkıyla birlikte savaştıklarını kanıtlama yoluna gittiler. Ürdünlü İhvan önderlerinin Filistinlilerle ortak "askeri eğitim kampları" açtıklarını hatırladılar. Bunun gibi istisna ve nadir örneklerden yola çıkarak eski İhvancı savaşçıların/milislerin İsrail'e karşı çatışmalarından efsaneler yarattılar. Bunlara dair çok sayıda kitap ve broşür yayınladılar. Bir yandan bir vicdan rahatlatmış oluyorlardı; öte yandan "İslamcılar, öteden beri bu mücadelede söz ve hak sahibiydiler" imajını Filistin halkının bilincine yerleştirmeyi amaçlıyorlardı.

İş o hale geldi ki, 1960'larda İsrail'e ilk kurşunu atıp Filistin kurtuluş mücadelesinin bayrağını taşıyan Arafat'ın kurduğu milliyetçi El Fetih örgütünü bile, "İslami kökleri olan, İslami zeminde yeşermiş bir hareket" gibi göstermeye çalıştılar. Suriyeli din âlimi Şeyh İzzedin el Kessem'i, sanki İslamcıların babasıymış gibi sundular. Halbuki bu dindar ve milliyetperver mücadele adamının mirasını, Marksistler dahil bütün Filistin örgütleri sahiplenmişlerdi. Hem de HAMAS'tan çok önceki dönemlerde.

Ektiği tohumların filizlenmeye başladığını gören Şeyh, 1982'de silahlı bir direniş birimi kurmayı denedi ancak İsrail işgal kuvvetleri, bu çekirdeği hemen yok etti.[90]

HAMAS Kuruluyor

1987'de Birinci İntifada başladığında, Şeyh Yasin, Salah Şehhade'yi (öldü) silahlı birimi yeniden oluşturmakla görevlendirdi. İntifada'nın ilk dönemlerinde aniden ortaya çıkıp bu halk ayaklanmasını yönlendirmeye ve etkilemeye çalışan HAMAS Ağustos 1987'de kendi programını –bir anlamda manifestosunu– açıkladı. Bu manifesto, muhtemelen örgütün kurucu önderlerinden Abdulfettah Duhhan tarafından kaleme alınmıştı. İntifada'nın arkasındaki gücün kim olduğunu bulmak için çırpınıp duran İsrail, bu manifestoya dört elle sarıldı ve HAMAS örgütünü İntifada ile ilintilendirdi. Gazze'deki Hamas ileri gelenlerine yönelik operasyonlar yaptı. Ancak hareketin kurucu önderi ve ruhani rehberi Şeyh Yasin'e dokunmadı.

HAMAS tam olarak ne zaman ve nasıl kuruldu? Bunun cevabını hareketin ilk kurucusu ve manevi lideri Şeyh Ahmed İsmail Hasan Yasin'in polis ifadelerinden izleyelim. *El Vasat* dergisi, 30 Kasım 1923 tarihli nüshasında, Filistin ve Arap kaynaklarına dayanarak ele geçirdiği bu gizli ifadelerin öyküsünü şöyle anlatıyor: "Haziran 1989'da tutuklanıp işkence gören Şeyh Yasin, zaten felçli biriydi. Günlerce işkence gördü. Bu arada oğlu Abdulhamid'in, her gün gözlerinin önünde İsrailli cellatlar tarafından kamçılanmasına dayanamadı ve çöktü. İtiraflarını şöyle sıraladı:

"Aralık 1987 başlarında HAMAS hareketini, Gazze bölgesinde kurmaya karar verdim. İlk elde, işgale karşı bildiri dağıtıp afiş yapıştıracaktık. Çeşitli kişilerle (Şeyh Salah Şehhade, Mühendis İsa el Neşşar, Dr. İbrahim el Yezari, Dr. Abdulaziz el Rantisi vb.) görüştükten sonra bu işe koyulduk.[91] Aralık 1987'de, ilk bildirimizi yayımlayarak intifada ile birlikte eylem takvimini açıkladık. Ocak 1988'de ise işgal altındaki Batı Şeria'dan İhvan mensubu Cemil Hemami adlı bir kişi de, HAMAS'ın kendi bölgelerinde kurulmasını istedi. Kabul ettik. Batı Şeria ile Gazze arasındaki bağlantılar, gizli mektuplar, şifreler ve camilerdeki buluşma noktalarındaki aracı-

lar kanalıyla sağlanıyordu. Ayrıca Londra'dan bir HAMAS sorumlusu devreye giriyor, bize mali yardım da aktarıyordu. Her sorumluya bir numara vermiştik ki, yakalanma anında kimse kimseyi ele vermesin."

Peki, ya askeri örgütlenme?

Şeyh Yasin'in ifadesine başvuralım: "1987'de ama İntifada'nın başlamasından iki ay önce, hapisten tanıdığım Şeyh Salah Şehhade ile oturup konuştuk. Örgütün askeri ve güvenlik birimini kurmamız gerekliydi. İlk hedefimiz, işgalci İsrail askerlerine direnmek olacaktı. Güvenlik ve asayiş açısından ise İsrail ile işbirliği yapanları, İslami örf ve âdetlere uymayanları, içki ve uyuşturucu kullananları, fahişelik yapanları doğru yola getirmek için şiddet kullanacak birimler faaliyet içinde olacaktı. Aslında askeri örgütün ilk temelini 1982'de attım. O zamanki adı **Filistin Mücahitleri** idi. Hedefi ise gelecek için gerekli silahı bulup toplamaktı. Güvenlik biriminin ilk adı **Cihad ve Davet Grubu** (Mecmuat-ül Cihad ve Deva adının kısaltılmışı olan MECD) idi. En önemli görevi, düşman hakkında bilgi toplamak ve yukarıda değindiğimiz toplumsal ahlaksızlığı şiddet kullanarak önlemekti."[92]

HAMAS tarihinin yazılmayan kısımları üzerinde uzun bir araştırma yapan Filistinli Azzam el Temimi, Şeyh Yasin'in sorguda anlatmadığı ve çok kimsenin bilmediği başka ayrıntılar sunuyor:

"1989'da HAMAS ikinci bir darbe daha yedi. İsrail, örgütün yürütme kurulu üyelerini toptan tutuklamış; askeri birimin yerini alan **101. Hücre**'nin bazı eylemlerini ortaya çıkarmış, failleri yakalamıştı. Bu hücre, Askelon'da İsrail askerlerini kaçırmanın yanı sıra birçok eylem daha gerçekleştirmişti. İçeride neye uğradığını şaşırıp felç olan HAMAS birimleri, yurtdışından imdat istediler. O sırada ABD'de yaşayan Musa ebu Merzuq, Gazze'deki örgütü derlemek üzere gönderildi. 1990, 1991 ve 1992 yıllarında İsrail hiç ara vermeden HAMAS'a yüklendi. Fakat Ebu Merzuq'un tasarlayıp kurduğu örgüt, İsrail darbelerini hafif hasarlarla savuşturmasını bildi. Dönemin baş-

bakanı İzak Rabin'in talimatıyla yakalanan 415 HAMAS ve İslami Cihad mensubu, İsrail-Lübnan sınırındaki tampon bölgeye sürüldüler. Şeyh Yasin yakalanıp ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı ama örgüt çökmedi. Bu sürgün olayı HAMAS'a yaradı; sınır boyundaki sürgün süresince içeri ve dışarıdaki örgüt ileri gelenleri arasında görüş alışverişi yapıldı; ortak kararlar alındı ve eşgüdüm sağlandı."[93]

Arafat İslam Silahına Sarılıyor

Bir yandan şahsına ve örgütüne karşı ciddi bir İslamcı rakibin ortaya çıkmasını içine sindiremeyen Arafat, İsrail "imalatı" HAMAS ve benzeri İslamcı hareketleri yukarıdaki gibi suçladı. Diğer yandan, bu örgütlerin kullandıkları "dini söylemlere" daha sıkı sarıldı ve "kim daha Müslüman veya İslamcı" yarışına girdi.

Bakınız nasıl?

FKÖ ve El Fetih lideri Arafat, üç önemli tarihi dönemeçte hep dini ve İslami söylemlere sarılmıştı: *Bir;* İsrail, 1981 Lübnan'a girdi ve 1982'de Beyrut'u kuşattı. O günlerde kitleleri ve İslam dünyasını seferber etmek, İsrail'in üstün silahlarına karşı koyabilmek amacıyla Arafat dini içerikli konuşmalar ve çağrılar yaptı; kitlelerin maneviyatını bu yolla yükseltip adeta iman tazeledi. Moral hocası rolünü üstlendi. *İki;* başında bulunduğu çok yapılı (milliyetçi, ulusalcı, dindar, dinci, liberal, sosyalist, komünist vs) El Fetih örgütünü bir arada tutabilmek amacıyla dini vaaz ve nasihatları asla dilinden düşürmedi. Mesela, iç çekişme ve bölünmeler esnasında Kur'an'daki "Allah'ın ipine sıkı sıkıya sarılın" ayetini dillendirip, "Filistin davasına sarılın, bölünmeyin, birbirinize düşmeyin" demeye getirdi. *Üç;* 1993'ten sonra Filistin yönetiminin başarısızlıklarıyla yolsuzluklarına karşı kitle tepkisini azaltabilmek ve bu arada yiyici bürokratlarını yola getirmek için, dini sloganlar kullandı.

Bu düzlemde El Fetih önderliği Arap-İslam söylemiyle yola çıkarken, rakibi HAMAS liderliği İslam-Arap tezlerini savunuyordu.

Filistin'de İslami hareket geliştikçe, bu unsurları en çok barındıran Arafat liderliğindeki El Fetih Örgütü, taviz üstüne taviz vermeye başladı. Önceleri laik, devrimci ya da sosyalist içerikli söylemlere başvuran Arafat, o tarihten itibaren Filistin mücadelesinin bir "cihat" olduğunu savundu. Konuşmalarına "bismillah" ile başladı ve söylevlerini ayet ve hadislerle süsledi. Bu tutum, El Fetih içindeki İslamcıları tatmin etmedi.

Daha önce milli bir isimle nitelendirilen El Fetih'in silahlı kanadı **El Asıfa** (Fırtına), HAMAS'ın İntifada'ya etkisi nedeniyle ve onunla rekabet uğruna, İslami bir simgeye dönüştürüldü: **El Aksa Şehit Tugayları**. Buradaki El Aksa, Müslümanların ikinci kutsal merkezi sayılan Kudüs'teki Mescid-ül Aksa Camisi'nin kısa adıdır. İslami söylem, çatışmada ölen veya öldürülen El Fetih militanları adına bastırılan posterlerde de kendini açığa vurdu. Sol ve ulusal kurtuluşçu dalganın yükseldiği 1960'lı ve 1970'li yıllarda, El Fetih genelde militanlarını "yiğit Fedai" veya "Refiq-ül Darb" (yoldaş, yol arkadaşı) diye nitelerdi. Oysa İslamcı dalganın sarmaladığı Filistin'de 1988-90 basımı ya da daha sonraki tarihli afişlerde "mücahit", "cihat" gibi sıfatlar ön plana çıktı. Üstelik her militanın başındaki siyah bantta Kur'an ayeti yazılıydı. Bu ayet, HAMAS militanlarının daha önce taktıkları alın bantlarında zaten vardı.

İlk kurucularının bir kısmı İhvan (Müslüman Kardeşler) geleneğinden gelmekle birlikte, El Fetih önder kadrolarının çoğu laik, ulusalcı, ilerici ve genel anlamda solcu idiler. Ancak Birinci İntifada'yla büyüyüp sokağa egemen olan işgal altındaki El Fetih kuşağı hem katı –moda deyimle "şahin"– hem de dindardı. Bu yüzden El Fetih'in İntifada içindeki siyasi kadrolarıyla askeri militanları, giderek daha fazla İslami söylem ve slogana sarıldılar. Amblemlerine dini simgeler koydular; Kur'an ayetlerinin yazılı olduğu poster ve afişler eşliğinde çatışmalara girdiler, şehit oldular ve cenaze törenlerini organize ettiler. El Fetih'in kimi vurucu timleri, bizzat Kur'an'daki deyimleri (Fethun mubinun, nasrun mubinun; yani apaçık bir zafer dir, fetihtir) ödünç alarak kendilerini tanımladılar. El Fetih, din ko-

nusunda HAMAS'la ciddi bir rekabet içine girmişti. Sözgelimi İntifada sırasında duvar yazılarından birine şöyle bir slogan yazılmıştı. "Allah rabbimdir; İslam dinimdir; Kur'an kitabımdır; Kâbe kıblemdir; Muhammed peygamberimdir ve El Fetih örgütümdür!"[94]

Arafat'ın dini eksenli rekabeti, esas olarak İslamcı akıma yaradı. Münir Şefik, Ebu Hasan ve Ebu Hamdi gibi İslamcı kanat temsilcileri, yandaşlarıyla birlikte El Fetih'ten ayrılarak "İslami Çizgi" çevresinde toplandılar.

Belirtmeden geçilemeyecek bir nokta da şudur: İran, özellikle Münir Şefik aracılığıyla FKÖ sahasına girmiş oldu. Filistinlilerin anlatımlarına bakılırsa; Kudüs kentinde Hıristiyan bir yazar iken, 1980'lerin ortalarında birdenbire Şia mezhebi temelinde Müslümanlığı seçti. 1970'lerde Marksist ve Maoist bir çizgiyi benisemiş olan Şefik, İslam Devrimi'nin Filistinliler içindeki siyasi itibarının yüksek olduğu bir dönemde, İran lehine propaganda yaptı. Özellikle işgal altındaki Batı Şeria ve Gazze topraklarında, İran yanlısı radikal İslamcıların oluşması için çalıştı.

İran, Lübnan'daki Filistin kamplarında, ulusalcı el Fetih üyesi olan M. Şefik aracılığıyla bir Hizbullah kurulmasını önerdi. Ancak, proje yeterli bir zemin bulamadı.[95]

Arafat, son bir hamle daha yaparak birtakım bağımsız İslami şahsiyetleri FKÖ'nün çeşitli kurum ve kuruluşlarının başına getirdi. Sözgelimi, en yüksek yetki organı olan Filistin Ulusal Meclisi Başkanlığına Kudüs eski Müftüsü Şeyh Abdulhamid el Sayih seçildi. Fakat İslami akım, ayrılmaya ve bağımsızlığını ilan etmeye kararlıydı.

Arafat sonrasında yönetim başkanı ve El Fetih lideri olan Mahmud Abbas, HAMAS ile "kim daha iyi İslamcı" yarışmasını kaybetti. HAMAS, Ocak 2006'daki genel seçimlerde büyük çoğunluğu aldı. Abbas, başkanlık köşkündeki camisinde HAMAS liderleriyle birlikte cuma namazlarını kılmaktan geri durmadı. Bu tarihten sonra El Fetih, kadrolarını dindar ve dinci elemanlarla doldurmakla kalmadı; giderek daha fazla İslamcı ve dini söyleme sarıldı.

İşin garip tarafı şudur: Batılı diplomatlar HAMAS'a alternatif olarak milli ve görece laik El Fetih'e sarılırken, bu örgüt laik geçmişini bir hatıra olarak sakladı ve dini siyasete alet etme bakımından giderek daha fazla HAMAS'a benzedi.[96]

HAMAS'ın Ürdün ile Dansı

Öte yandan Irak'ın işgal ettiği Kuveyt'teki İhvancılar, Saddam'a karşı tutumları nedeniyle Ürdün'e gitmek zorunda kaldılar. Bu olay, HAMAS'ın yol haritasında önemli bir dönemeçtir.

Filistinli araştırmacı Azzam el Temimi'nin HAMAS'ı mercek altına alan söz konusu kitabına bakılırsa, bu örgütün Kuveyt'ten ayrılmasının olumsuz yanı şuydu: Petro-dolar endeksli bağışlar ve İntifada'ya destek faaliyeti bakımından bu ülke cennet sayılırdı. Buna karşılık Ürdün, coğrafi yakınlık ve işgal altındaki Filistinlilerle günlük ilişkiler açısından daha avantajlıydı. Ancak Ürdün yönetimi, HAMAS'a ve silahlı İslamcı hareketlere nefes aldırmıyordu. Dolayısıyla HAMAS'ın yurtdışındaki önderleri (ki bugün hareketin lideri veya dış ilişkileri sorumlusu konumundaki Halid Miş'al bunlardan biriydi), başkent Amman'da uslu duracaklarına dair bir taahhütname (Ürdün'ü İsrail'e karşı bir askeri üs ve eylem merkezi olarak kullanmamak gibi) imzalayıp Kral Hüseyin'e verdiler.

Yılların verdiği deneyimle hareket eden kral, HAMAS'ı yükselen ve dinamik bir güç olarak gördü; bundan nasil yaralanacağının hesabını yaparak (sözgelimi Ürdün'deki İhvancıları ve Filistinlileri yatıştırmak veya yeri geldiğinde örgütü FKÖ'ye karşı bir alternatif olarak kullanmak gibi) HAMAS önderlerini himaye etti. Örgütün ara sıra yaptığı yaramazlıklara göz yumdu. Yine de Ürdün, her şeye sessiz kalmadı. Örneğin HAMAS önderlerinden Musa ebu Merzuq ile İmad el İlmi gibilerini ülkeden çıkardı.

Hareketin koordinatörü (HAMAS Politbürosu, Ürdün Emniyeti ve İhvan arasında) İsam el Neccar, bu kez, Ürdünlü ve Filistinli İh-

vancılar arasında sürtüşmeye yol açtı. Kuveyt'den giden Filistinli İhvancılara kapılarını açan Ürdünlü fikirdaşları, bunların, ana örgütü temsil eden kendilerine itaat edeceklerini sanıyorlardı. Oysa Filistinliler, Ürdünlülerden bağımsız biçimde İntifada eksenli bir faaliyet içindeydiler. O zaman Ürdün istihbaratıyla işbirliği yapan Ürdünlü İhvancılar, Filistinli dava arkadaşlarına şunu dayattılar: "Ya Ürdün kimliği alarak buranın vatandaşı olacak ve ülke yasalarına uyacaksınız yahut verdiğimiz bürolardan çıkıp pılınızı pırtınızı toplayıp Filistin'e gideceksiniz!" Ebu Merzuq 1995'te ABD'ye dönünce, gözaltına alınıp sorgulandı. Filistinli İhvan kadroları, Mısır ve Yemen'den sığınma istediler. Ebu Merzuq delil yetersizliğinden hüküm giymedi. İsrail'e teslim edilmek istendi ama İsrail bunu reddetti. ABD, 1997'de Merzuq'u geldiği yere, Ürdün'egeri göndermek zorunda kaldı.

Eldeki veriler, Ürdün kralı ile istihbaratının, birçok kez HAMAS kadrolarını imha etmeyi planladıklarını ancak her ne hikmetse, son anda bu operasyondan vazgeçtiklerini gösteriyor. Ürdün yönetimini bu niyetinden caydıran en son olay, İsrail istihbarat servisi MOSSAD'ın Halit Miş'al için planladığı başarısız suikast idi. MOSSAD ajanları iş üzerindeyken yakalandılar. Ürdün Kralı Hüseyin, ABD Başkanı Bill Clinton'u şunun için devreye soktu: "Ajanların serbest bırakılması karşılığında HAMAS lideri Şeyh Yasin'in hapisten çıkarılıp Ürdün'e gönderilmesi. Zehirlenip bünyesi büyük hasar gören Halid Miş'al'in, İsrail doktorlarınca tedavi edilip kurtarılması." Rica yerine getirildi. Hapisten çıkan Şeyh Yasin, Ürdün'deki oturumu süresince birçok Arap ülkesini dolaşıp FKÖ aleyhine ve HAMAS lehine kulis faaliyeti yaptı. Filistin yönetiminin şikâyeti üzerine sadece Lübnan, Irak ve Güney Afrika'ya sokulmadı.

Kral Hüseyin ölünce, Ürdün istihbarat şefi Semih el Buteyhi'nin rolü başladı. HAMAS heyetinin Ağustos 1999'da İran'ı ziyaret etmesini bahane eden istihbarat, örgütün ülke çapındaki bütün büro ve yan kuruluşlarına operasyon düzenledi. İran ziyaretinde bu-

lunan heyet üyelerinden İbrahim Goşe (örgüt sözcüsü), Musa ebu Merzuq ve Halid Miş'al'in tutuklanması için genelge yayınlandı. Buna rağmen aranan üç kişi Ürdün'e döndü ve havaalanında gözaltına alındı. Daha sonra sürgün edildiler. Ürdün İhvancıları ile Filistinli dava arkadaşları arasında, bu ve başka nedenlerle sürtüşme/ikilik çıktı.[97]

İhvan İçinde HAMAS Tartışması

İntfida ile birlikte yaşanan kitlesellik, HAMAS önderliğini şaşırttı. Uzun yıllardan sonra sokağa dökülen HAMAS, ne kadar yetersiz ve tecrübesiz olduğunu gördü. Yeni durumla baş edecek gibi değildi. Tam da bu sırada, sokağa dökülmek ve kitleselleşmekten çekinen İhvan önderliği yeniden ortaya çıktı ve HAMAS'ın kendisiyle ilişkisinin boyutunu gündeme getirdi.

Gündemdeki soru şuydu: HAMAS, içinden çıktığı İhvan'a bağlı olarak mı çalışacaktı, yoksa kitleselleştikçe bağımsızlığını kazanacak bir örgüt mü olacaktı?

İki ayrı görüş vardı orta yerde: Birincisi HAMAS'ın askeri bir kanat olarak İhvan Cemaati'ne bağlı olmasından yanaydı. Bu görüş aynı zamanda HAMAS'ı, yıllarda mücadeleyi durduran ve bu nedenle Filistin direniş mücadelesinin gerisinde kalarak halktan soyutlanan, hatta yer yer halka karşı İsrail'e yakın tutumlar alan İhvan hareketinin aklanma aracı olarak görüyordu. HAMAS aracılığıyla yapılacak yüz ağartıcı eylemlerin, İhvan'ın hatalı geçmişini unutturmaya yarayacağını ve böylelikle bu örgütü temize çıkarmayı da amaçlıyordu.

İkinci görüş ise, HAMAS'ın İhvan'dan bağımsız, kitlesel ve herkese açık bir örgüt olmasını savunuyordu.

Yoğun tartışmalara rağmen çoğunlukta olan birinci görüş kazandı; HAMAS'ın, İhvan Cemaati'nin "kanatlarından biri" olduğu yazıldı iç tüzükte. Ancak, bu durum uzun sürmedi. HAMAS giderek bağımsız bir örgüt gibi hareket etmeye başladı.

HAMAS, sadece örgütsel bakımdan İhvan'dan ayrılmadı. Siyasetler ve zihniyetler açısından da giderek radikal tutumlar aldı. Sözgelimi, gelenekçi İhvan (Mısır ve Ürdün'deki) Cemaati, parlamentoya girmeyi bir amaç olarak bellerken, HAMAS, Filistin Ulusal Meclisi'ne girmeyi reddetti. Suriye'deki İhvan, FKÖ ile lideri Arafat'ı, Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak tanırken, HAMAS buna karşı çıkıyordu. HAMAS'a göre FKÖ, Filistin halkının meşru temsilcisi[98] olmakla birlikte laik ve demokratik bir düzeni savunduğundan böyle bir örgütün çatısı altına girmek şeriat açısından caiz değildir. Bununla birlikte HAMAS siyasi edebiyatında, "FKÖ'nün Filistin halkını kurtarma hedefiyle HAMAS'ın benzer yöndeki hedefi çakışmaktadır" ibaresi yer alıyor. Yine Suriye ve Libya, İhvan açısından pek sevilmeyen ülkeler olmasına rağmen HAMAS bu ülkelerle işbirliğini mubah görüyor. Körfez Savaşı sırasında İhvan genel merkezi, Batı'ya karşı Saddam'ı kerhen desteklerken, HAMAS direkt olarak Saddam'a karşı çıkıp Kuveyt ile Suudi Arabistan'a yatırım yaptı.

1991 Körfez Savaşı sırasında esasta tarafsızlığını koruyan, ancak siyasette İsrail ve ABD ile aynı cepheye düşmemeye özen gösteren FKÖ lideri Arafat, dönemin Irak lideri Saddam Hüseyin'e karşı açık bir tutum almadı; dengeleri korumaya baktı. Bu politika, Kuveyt ile Suudi Arabistan'ın cem gazabını üzerine çektiğinden, her iki ülke FKÖ'ye inat, HAMAS'ı para ve başka yollarla desteklediler. HAMAS'ı, özellikle İsrail işgali altında mücadele veren Filistin Birleşik İntifada önderliğine karşı kışkırttılar. Kışkırtmalar sonucunda çıkan çatışmalarda birçok masum direnişçinin kanı döküldü. Çatışmayı her iki taraf da körüklemesine rağmen, tarafsız bir göz, HAMAS'ın sürekli saldırgan durumda olduğunu derhal fark edebildi.

1980'ler boyunca FKÖ ve lideri Arafat'a tam destek veren İran, zaman içinde bu politikasını değiştirdi. 1990 ve 2000'li yıllar boyunca katı ve radikal tutumlar alan HAMAS'ı destekledi.

HAMAS-El Fetih Rekabeti

HAMAS güçlendikçe, FKÖ çatısı altında yer almak için şartlarını kapsayan ilk yazılı belgesini Nisan 1990'da sundu. Buna göre Filistin Ulusal Meclisi'ndeki toplam sandalye sayısının yüzde 40-50'si kendisine verilirse, HAMAS bu kuruma girmeyi kabul edecekti. FKÖ, bu şartı, dayatmacılık olarak niteleyip reddetti.[99]

HAMAS, bu tutumun bir sonucu olarak, işgal altındaki Birleşik İntifada önderliğine de katılmadı. Diğer Filistinli örgütlerle, özellikle tabanını kazanacağını umduğu milliyetçi/yurtsever bir örgüt olan El Fetih ile dar bir rekabete girdi; çatışmalar sonucunda bazı masumlar öldürüldü.

Ortadoğu barış görüşmelerinin başladığı Madrid Konferansı'yla birlikte HAMAS, FKÖ önderliğini "teslimiyetçilik" ile suçladı. Eylül 1993'te imzalanan tarihi FKÖ-İsrail barış anlaşmasından sonra HAMAS, daha önce FKÖ önderliğiyle biri Tunus, diğeri de Sudan'ın başkenti Hartum'da[100] yaptığı iki görüşmeyi kesti. Bu görüşmeler sırasında alınan ortak kararların da (İsrail'e karşı ortak tutum, işgal altındaki Filistin topraklarındaki örgüt yandaşlarının birbirleriyle çatışmaması ve süren kavgaların hemen durdurulması, Filistin Milli Meclisi'nde İslamcıların teslim edilmesi, FKÖ önderliğinin İslamcılarca resmen tanınması, ayrı bir Filistin önderliği oluşturulmaması vb.) geçersiz olduğunu ilan etti. HAMAS, "Filistin'in kurtuluşunun görüşmeler yoluyla değil, silahlı mücadeleyle gerekleşeceğini" ilan etti ve "İslami cihat yolunun, tek geçerli yol olduğunu" kamuoyuna duyurdu. "Gerekirse on, yirmi veya otuz yıl sürecek bir yıpratma savaşı stratejisiyle, İsrail'e bu topraklarda rahat yüzü göstermeyeceklerini"[101] açıkladı.

FKÖ önderliğinin tarihsel açıdan sınıfta kaldığını ve meşruluğunu yitirdiğini vurgulayan HAMAS, merkezi Suriye'de bulunan 10 kadar Marksist, milliyetçi ve İslamcı Filistin örgütüyle "alternatif bir FKÖ" yaratma ya da en azından "İslami Milli Cephe" oluşturma yo-

lunda harekete geçti. İlgili örgütlerle uzun görüşmelerden sonra, "FKÖ-İsrail barış anlaşmasına muhalefet temelinde ortak mücadele" kararı alındı. Ancak, oluşturulacak çatı konusu muğlak kaldı. Özellikle Marksist iki örgüt (Habaş ve Havatme önderliğindeki), HAMAS'ı "oluşturulacak çatıyı tahakkümü altına alıp önderliği ile geçirmek" ile suçladı. Öte yandan, Suriye yanlısı Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi-Genel Komutanlık Başkanı Ahmed Cıbril ile HAMAS ve İslami Cihad yakınlaştılar. Buna karşılık Marksist Demokratik Cephe ile Filistin Hizbullah Örgütü ortak eylem kararı aldıklarını ilan ettiler. HAMAS, Lübnan'daki Hizbullah ile Ürdün'deki İhvan hareketinden daha yoğun destek aldı. Suriye, bu konuda tarafsız kalmasına rağmen İran, Filistin İslamcılarıyla diğer barış karşıtı hareketleri resmen destekledi.

ABD yönetimi saflarında "HAMAS ile yeniden diyalog kurup bölgedeki barış güçlerine kazandırmak"[102] ile HAMAS'ı "tümden terörist bir örgüt sayıp karşıya almak" arasında bir tereddüt vardı. İsrail açısından HAMAS, "başı ezilmesi gereken en büyük tehlike" idi.[103] FKÖ lideri Arafat, barış anlaşmasının uygulanması ve daha fazla kazanç elde etmek için, 1990'ların sonu ile 2000'lerin başında HAMAS ve köktendincilik tehlikesini İsrail'e karşı bir koz olarak kullanıyordu.

"Bizce kardeş kanı dökmek haramdır. Biz, sadece İsrail Siyonistlerine karşı silah çekeriz. Ama İsrail'e karşı eylem sırasında karşımıza çıkanları da vururuz," diyen HAMAS, "Filistin halkı, bu aşağılık barış anlaşmasına imza atanlardan hesap soracak,"[104] söylemini dilinden düşürmedi. 1993 Oslo Anlaşması sonrasında gerek Filistin dışında gerekse işgal altındaki topraklarda birçok FKÖ yandaşı ve önder kadrosu (Arafat yanlısı El Fetih örgütü mensubu) meçhul kişilerce öldürüldü.

Olayın üçüncü bir boyutu daha var: HAMAS, barış anlaşmasından önce çeşitli Filistin sendika ve kitle kuruluşlarında yüzde 45'e varan oy potansiyeline sahip oldu. Adı geçen üniversite öğrenci der-

neklerinde (Marksistlerle birleşerek) büyük çoğunluk elde etti. Bu gelişme, HAMAS önderleri arasında, "gerçekleşecek Özerk Filistin'de (Eriha-Gazze bölgesi) yaşarız ve yapılacak genel seçimleri kazanırız" fikrini uyandırdı. Nitekim HAMAS'ın manevi önderi felçli Şeyh Ahmed Yasin de, bu anlamda bir mektup yazıp "Gerekirse İsrail ile geçici ateşkes bile yaparız. Önemli olan İslami devlet kurma yolunda amaca ulaşmaktır. Seçimlere katılırız, çünkü kazanacağımız garantili" dedi.[105]

1995 yılına gelince, Filistin Özerk Yönetimi'nin kolayca devrilmeyeceğini ve İsrail-Filistin Anlaşması'nın hemen bozulamayacağını düşünen HAMAS, esnek adımlar atmaya başladı. Arafat izlediği meşru ve gayri meşru taktiklerle (sahte HAMAS kurdurmak veya örgütten ayrılan bazı kimselere muvazaa bir İslamcı parti kurdurmak gibi) HAMAS'ı bölme noktasına kadar getirmişti. Bu ve benzeri gelişmeler HAMAS'ın esnek ve pragmatik adımlar atmasına yol açtı. Beklentilerden biri de, kitlesel gücüne fazlaca güvenen HAMAS'ın yapılacak ilk seçimlerde çoğunluğu kazanarak yürütme ve yasama organlarına hâkim olacağı şeklindeydi. Bu karardan sonra, HAMAS yurtdışındaki kadrolarını da işgal altındaki Filistin topraklarına çağırdı.[106]

Böylece, 1994 ortalarından itibaren Arafat yönetimine karşı, diğer Filistin örgütleriyle (Marksist, sosyalist, milliyetçi vs) ortak mücadele cephesi oluşturmaya çalışan ve İslami Cihad gibi eylemci İslamcıları da kazanmaya uğraşan HAMAS, aniden taktik değiştirdi.

Örgüt, 1996'da yapılan Filistin genel seçimlerini boykot etti.

1997'de İsrail-Filistin çatışması yeniden gündeme geldi ve İntifada benzeri genel bir ayaklanma/direniş çizgisi ortaya çıktı. HAMAS, İsrail'e karşı direnme ekseninde Arafat'ın başında olduğu Filistin Özerk Yönetimi ile "Milli Diyalog" başlattı. Bu, daha önce kurulan Arafat karşıtı "Red Cephesi"nin yeniden dağılmasına neden oldu. Barış karşıtı bazı Filistinli örgütler, 1995'ten beri pragmatik siyasetler izleyen HAMAS'ı, "ikiyüzlü davranmak"la suçladılar.[107]

1993 Oslo Anlaşması, İsrail'in inkârcı tutumu nedeniyle hayata geçmedi. Filistin lideri Arafat ile dönemin İsrail başbakanı Ehud Barak arasındaki Camp David barış görüşmesi, beklenen sonucu vermedi. Yeminli Filistin düşmanı olan İsrail'in şovenist ve şahin lideri Ariel Şaron'un, Müslümanların kutsal mekânı Mescid-ül Aksa'ya kışkırtıcı ziyareti üzerine 2000'de başlayan İkinci İntifada, bu kez silahlı birimleriyle beraber patlak verdi. Bu durum, HAMAS'ın barışakarşı tutumunu güçlendirdi. Kitle desteğini kazanan örgüt, intihar eylemleri dahil hemen her türlü direniş yöntemine başvurdu. Bunu gören İsrail, 2002 yılında o zamana kadar çekildiği Filistin topraklarını (Batı Şeria) yeniden işgal etti ve Arafat'ın konağını kuşattı. Ancak bir yıl sonra İslamcıların güçlü oldukları Gazze bölgesindeki tüm askerlerini çekti. Bu arada HAMAS'ın kurucu önderi Şeyh Yasin ile sağ kolu ve ardılı sayılan Abdulaziz el Rantisi'yi katletti. Bu olay, hareketin gidişatını olumsuz yönde etkiledi.

Arafat, kuşkulu bir hastalık (kimine göre İsrail tarafından zehirlenmişti) nedeniyle öldü. Yerine Mahmud Abbas, Filistin yönetimi başkanı seçildi.

2006'daki seçimlere katılmayı kabullenen HAMAS, 132 sandalyelik parlamentonun 76'sını kazandı. Böylece hükümet kurma hakkını aldı. Arafat'ın örgütü olan El Fetih, yolsuzluk ve benzeri fahiş hataları nedeniyle, acı bir yenilgi yaşadı; sadece 43 milletvekili çıkarabildi. Seçimlere katılmak, 1996-2006 dönemindeki HAMAS'ın kararlı ve ilkeli tutumuna olan güveni sarstı. Buna yöneticilerin idari acemilikleri ve siyasi/ideolojik bağnazlıkları eklenince, HAMAS hatalar zincirinin prangalarına takıldı. Yanlış üstüne yanlış yaptı.[108]

Haziran 2007'de HAMAS ile anlaşamayan Filistin yönetimi başkanı ve El Fetih lideri, İslamcılarla kurduğu ortak hükümeti feshetti; HAMAS siyasi kanadı adına hükümet başkanı olan İsmail Haniye ve Dışişleri Bakanı Mahmud el Zahhar'ı azletti. Batı Şeria'da örgüte ait 14 Zekât Komisyonu dahil bütün yan kuruluşları kapattı. Bir-

birlerini "tertip ve komplo kurmak"la suçlayan iki taraf arasında kanlı çatışmalar çıktı. HAMAS, Gazze'yi kurtarılmış bölge ilan ederek El Fetih yetkililerini katletti, tutukladı veya bölgeden sürdü. Kolluk kuvvetlerinden ayrı kurduğu Kuvvetul Tenfiz (Uygulama Birimi) isimli özel vurucu timleri aracılığıyla rakipleri üzerinde terör estirdi. Filistin yönetiminin yasalarını hiçe sayarak kendi İslami anlayışına uygun kanun ve kurallar koydu. Bu kurallar gereği basın, yayın ve eylem düzleminde ciddi yasaklar getirildi. Filistin yönetimi, *örgütü yasadışı ilan ederken*, batılı ülkeler, HAMAS'ı "terörist" listesine aldılar.

Hamas, 21. kuruluş yıldönümü kutlamaları sırasında (Aralık 2008) tarihi bakımdan yeşerip beslendiği Gazze'de hâlâ güçlü olduğunu kanıtladı. Ancak iktidarda bulunduğu süre içinde siyasi söylemini değiştirdi: Hükümet ile direnişi birlikte yürütemedi.[309] Eskiden İsrail ile yapılan tüm ateşkes anlaşmalarını "ihanet" olarak nitelerken, belli bir süre için ateşkese (Aralık 2008'e kadar) razı oldu. Kendisinden daha radikal İslamcı örgütlerin (İslami Cihad gibi) İsrail'e saldırmalarını engelledi. İsrail'in varlığını tanıyan Filistin yönetimini "hain" yaftasıyla suçlarken, bu konuda İsrail'i tanımanın eşiğine geldi ya da "adil bir barış" karşılığında bu devlet ile yan yana sınır komşusu olara yaşayabileceğinin işaretini verdi. Dar politikaları nedeniyle içeride ve dışarıda birçok müttefikini yitirdi; belli ölçüde soyutlandı. Gazze'de adeta bir İslam emirliği (devletçiği) kurmakla yetinen bir politika izledi. HAMAS'ın iyice yalnız kaldığını ve Gazze'nin İslamcıların üssü haline geldiğini gören İsrail, 28 Aralık 2008'de Gazze'yi kan ve ateşe boğdu.

Filistin'de İslamcı Örgütler

1) İslami Direniş Hareketi: HAMAS

Kuruluşu: Arapça adı "Hareket-ül Muqavemet-il İslamiye"dir. 1987'de din adamı Şeyh Ahmed Yasin, Abdulaziz el Rantisi ve Mu-

hammed Taha tarafından Gazze'de kuruldu. **Lideri:** Tam adı Ahmed İsmail Yasin'dir. Din adamı olduğundan "şeyh" unvanıyla anılmaktadır. 1937 Askelon'a bağlı el Cura köyü doğumludur. 1948'deki İsrail işgalinden sonra ailesiyle birlikte Mısır ve Birleşmiş Milletler himayesindeki Gazze bölgesine göçmen olarak yerleşti. Yoksul aileye katkı babından eğitimine arar verip (1949-50) bir lokantada garson olarak çalışmıştı.[110] 16 yaşındayken geçirdiği bir kaza (1952'deki spor faaliyeti sonucu) nedeniyle belden aşağısı felçli ve yarım kör durumdaydı. 1956'da Mısır'a yönelik Üçlü Saldırı'yı (İngiltere-Fransa-İsrail) protesto için Gazze'de düzenlenen eyleme katılmıştı. Orada, hitabet ve örgütlenme konusundaki yeteneğiyle dikkati çekmişti. Mısır'daki El Ezher İslam Üniversitesi'nde eğitim gördüğü yıllarda oradaki İhvan hareketine üye olmuştu. 1964 yılında Mısır'daki Ayn-ül Şems Üniversitesi'ne girme hakkını kazanmış; memleketine dönmüş ve yeniden Kahire'nin yolunu tutmuştu. 1965'te İslamcı faaliyetleri nedeniyle Mısır istihbaratı tarafından tutuklanmıştı. Fakat İhvan ile örgütsel bağına dair bir kanıt bulunamayınca, serbest bırakılmıştı. Şeyh Yasin, zindanda kaldığı bir aylık süre içinde laik ve tek partiyle idare edilen Mısır yönetimine karşı kindarlık derecesinde ideolojik bir tutum alma bilincine kavuşmuştu.

1967 yılındaki Arap bozgunu, Şeyh Yasin'in Gazze'deki El Abbasi Camisi'nde işgal karşıtı hutbe ve vaazlar vermesine, bu arada bağış toplayıp tutuklu ve şehit ailelerine yardım amacıyla bağış toplamasına yol açtı. Bu amaçla kurduğu **El Muctema-ül İslami** (İslami Toplum) isimli derneğin başkanı seçildi. 1973 yılında Gazze'de tüm dini eğitim kurumlarını denetim altına alan İslami Merkez adıyla bir yapı oluşturdu. 1979'da ise, "İslami Örgüt" diye bir yapı kurdu. İşgalci İsrail askeri yetkilileri, FKÖ'ye alternatif olabileceğini en azından ulusalcı FKÖ'nün siyasi etkisini azaltabileceğini hesaplayarak, bu örgütün varlığına göz yumdular. Zaten bu örgüt, daha çok sosyal yardım kuruluşu gibi faaliyet gösteriyordu. Uzun vadede bu işin böyle devam etmeyeceğini düşünen Yasin, kurduğu örgütün iş-

levini yardımseverlikten siyasal ve dinsel eksene kaydırdı. Yeraltı faaliyetlerine başladı. 1987'deki Birinci İntifada sırasında, Şeyh Yasin İsrail'in maksatlı biçimde göz yumduğu örgütünü yeni bir yapıya dönüştürüp adını HAMAS olarak ilan etti. Böylece, yıllar sonra Filistin İhvan kolunu resmen kurmuş oldu. Birçok kez İsrail kuvvetleri tarafından yakalanıp tutuklandı. İki kez hüküm giydi. Ancak 1997'de Ürdün-ABD ve İsrail arasındaki bir anlaşma sonucu, Ürdün'e sürgün edildi.

Şeyh Yasin, hapisten çıktıktan sonra yeniden HAMAS liderliğini üstlendi; İsrail'e karşı intihar dahil en şiddetli eylem yapma çağrısını yineledi. Bu nedenle Filistin yönetimi tarafından göz hapsinde tutuldu. Ancak o, davaya zarar verir gerekçesiyle, Filistinli örgütler arasında çatışmaktan kaçındı. Temmuz 2003'te gerçekleşen ciddi bir intihar eylemi sonucu Kudüs'te 21 kişi ölünce, İsrail uçakları Eylül ayında Gazze'de Şeyh Yasin'in evini bombaladılar ancak o bundan yaralı olarak sağ kurtuldu. HAMAS lideri, misilleme kabilinden İsrail'e "unutulmaz bir ders vermeye" and içti. Ocak 2004'te bir HAMAS militanı intihar eylemi gerçekleştirince, bunun Şeyh Yasin'in marifeti olduğuna inanan İsrail Başbakanı Ariel Şaron, onu, "Filistin terörünün ağababası", Savunma Bakanı Şaul Mofaz ise "Filistinli Bin Ladin" olarak niteleldiler. Şeyh 22 Mart 2004 tarihinde sabah namazına giderken, bir İsrail helikopterinin saldırısıyla katledildi. Cenazesinde 200 bin kişi yürüdü. Manevi liderin ölümünden sonra yerine sağ kolu Abdulaziz el Rantisi seçildi ancak o da 17 Nisan 2004 tarihinde İsrail'in saldırısına kurban gitti.[111]

Şeyh Yasin'in Allah'a yakarışını içeren uzun bir konuşmasındaki şu ibareler dikkat çekicidir: "Biz direndik, ileri atıldık ve kaçmadık. Bizimle birlikte çocuklarımız, kadınlarımız, yaşlılarımız ve gençlerimiz ölecek! Onları, suspus ve bön ümmete yakıt yapacağız! Bizden, teslim olmamızı ve beyaz bayrak dikmemizi beklemeyin. Bunu yapsak da öleceğimizi biliyoruz. Bırakın, savaşçı onuruyla ölelim. Dilerseniz bizimle birlikte olun, dilerseniz ölümümüzü izleyin!"[112]

Önder Kadro: Örgütün önde gelen şahsiyetleri arasında şu isimleri saymak mümkündür.

Dr. Abdulaziz el Rantisi: 1947'de doğdu. Mısır'daki İskenderiye'de tıp öğrenimi görürken, ünlü İhvan hareketi düşünürleriyle ilişki kurdu. 1971'de mezun olup 1972'de Gazze (Han Yunus) mıntıkasına döndü. Oradaki meslektaşları arasında örgütlenme çalışmaları yaptı. İntifada'nın başlamasından kısa bir süre önce HAMAS örgütünü kurma toplantısına katıldı. 1992'de İsrail'in İslamcıları cezalandırma hamlesi çerçevesinde 400 Filistinli'yle birlikte Lübnan'ın sınır kesimine sürüldü. Daha önce İsrail tarafından birkaç kez tutuklandı. Şeyh Yasin'in yerine örgüt lideri seçildi. Nisan 2004'te İsrail tarafından öldürüldü. El Rantisi, kendi ifadesiyle, "Küçüklüğünden beri İslamla tanıştı; o günden sonra başka hiçbir ideolojiyle tanışma gereği duymadı. Yaşamında İslami ideolojinin düz çizgisi var; siyasi dönemeçleri bulunmuyor." İslamcı olmayan akımlarla yüz yüze gelmemek ve başka düşünceleri tanımayı reddetmenin yanı sıra eylemlerindeki katı tutumuyla ünlenmişti.

İbrahim Goşe: 1936 Filistin doğumludur. Hizb-ül Tahrir lideri Takiyeddin el Nebahani'den din eğitimi almıştı. 1950'lerde Mısır'da İhvan ile temasta bulunan Filistin Öğrenci Birliği üyesiydi.1970'lere kadar Kudüs'te kaldı, işgalden sonra Ürdün'e geçti. Mesleği gereği, oradaki Mühendisler Sendikası'nın yöneticiliğinde uzun yıllar çalıştı. Ürdün'deki İhvan ile güvenilir bağları var. 1990'larda HAMAS'ın sözcüsü seçilmişti. Gerçekçi görüşleriyle ün salmıştır.

Mahmud el Zahhar: 1945 doğumludur. Örgütün kurucu önderlerindendir. Filistin koalisyon hükümetinin dışişleri bakanıydı ancak 2007'de azledildi.

Dr. MuhammedSayyam: Güney Filistin'de doğdu. 1950'lerde Kahire'deki İslami El Ezher Üniversitesi mezunu oldu. Arap dili üzerine master yapan Sayyam, bir süre Gazze'de öğretmen olarak

çalıştı. Kuveyt ve Suudi Arabistan'da yüksek lisans öğrenimi gördükten sonra Gazze İslami Üniversitesi öğretim görevlisi oldu. 1980'lerin başında İsrail tarafından yurtdışına sürüldü.

İmad el İlmi: HAMAS'ın genç önderlerinden, İskenderiye Üniversitesi Mühendislik Fakültesi mezunu. 1985'te Gazze'deki Mühendisler Sendikası'nın yöneticiliğini yaptı. HAMAS'ın enformasyon ve halkla ilişkiler sorumlusu olan El İlmi, 1988'de tutuklandı; 1991'de ise yurtdışına sürüldü. El İlmi, 1995'e kadar yaşadığı Suriye'yi terk edip Sudan ve İran'a yerleşti.

Muhammed Nezzal: Ürdün doğumlu. Pakistan'da öğrenim gördüğü yıllarda Arap Öğrenci Birliği arasında etkinlik göstermişti.

Musa ebu Merzuk: HAMAS'ın lider kadrosundan olup, ABD vatandaşlığına geçmiş bir Filistinli. 1982'den beri yaşadığı ABD'de ticaretle uğraşan Ebu Merzuk, Yemen pasaportu alarak bir ara Suriye ve Lübnan'da bulundu. HAMAS'ı oradan yönetmeye kalktı. 1995'te Suriye'yi terk ederek İran ve Sudan'a gitti. Son durağını ABD'de tamamlamak isterken tutuklanıp daha önce sürgün edildiği Ürdün'e gönderildi.

Halid Miş'al: Ocak 2009 itibarıyla örgütün ilan edilmemiş görünmez başkanı ve dış ilişkiler sorumlusuydu. Suriye'de oturuyor.

İsmail Haniye: 2006'daki HAMAS-El Fetih koalisyon hükümetinin başkanıydı. Filistin yönetimince 2007'de bu görevinden azledildi. Gazze'deki siyasi kanadın önde gelenidir.

Önder kadrolardan askeri kanat sorumlusu Salah Şehhade (Temmuz 2002'de vuruldu) ile "Gazze Aslanı" diye bilinen Nizar Reyyan (Aralık 2008'de öldü), farklı tarihlerde İsrail bombalarına kurban gittiler. Şehhade, El Kesse Tugayları başkomutanıydı. Reyyan ise, Afganistan'daki İslami direnişi Arap dünyasında örgütleyen Dr. Abdullah Azzam ile Suriye İhvan hareketinin teorisyeni Said Havva'nın öğrencisiydi. Dini ve askeri düzlemde çok başarılıydı. Gazze'den İsrail'e yönelik eylemlerin planlayıcısıydı.

Tanımı: Mısır ve Ürdün İhvan hareketi geleneğinden gelen HAMAS, kendisini "Filistin milli kurtuluşçusu ve Sünni meşrepli politik İslamcı" olarak görüyor. İsrail'e yönelik sert tutumu ve silahlı direnişinden ötürü AB, Kanada, Avrupa Birliği, İngiltere, Avustralya, Japonya tarafından "terörist örgüt" olarak niteleniyordu.

İdeoloji ve Politika: İslam-Arap sentezi temelinde politika üreten HAMAS, İsrail Devleti'ni ve Yahudilerin tarihi Filistin toprağında yaşama hakkını tanımıyor. İsrail'e karşı mücadelesini "bir sınır yahut toprak meselesi değil; bir varlık-yokluk meselesi olarak" görüyor. İsrail Devleti'nin, "bölgedeki sömürgeci projenin bir sonucu" olarak inşa edildiğine inanıyor. Kurtuluşun biricik reçetesinin, İsrail'e karşı her yol ve yöntemle sürdürülecek cihat mücadelesi olduğunu vurguluyor. Mevcut koşullar altında İsrail ile barış yapılacağına inanmıyor.[113]

HAMAS'ın dini ve siyasi söylemine egemen olan ideolojik zihniyet şöyle tanımlanabilir: Anti-semitizm (çünkü Yahudi kavmini hınzır ve maymunlarla bir tutabiliyor); anti-siyonizm, anti-amerikancılık, İslamcı köktendincilik, İslami benmerkezcilik, siyasal İslamcılık ve cihat temelli din propagandası.[114]

Ayrıca bu örgüt, gerçek olmadığı artık kanıtlanmış sözde "Siyon Protokolleri" (Yahudi kavminin dünyayı ele geçirme planları) isimli yanlış tezlerin varlığına da inanıyor yahut bu hurafeyi, sahiymiş gibi devamlı bir karşıt propaganda aracı olarak işleyip duruyor.

Örgütsel Yapı: HAMAS eski lideri Ahmed Yasin ile baş yardımcısı Abdulaziz el Rantisi İsrail tarafından öldürüldükten sonra, örgütün kamuoyuna açıklanmış bir lideri bulunmuyor. Ancak fiili olarak bu görevi içeride İsmail Haniye, yurtdışında ise Halid Miş'al yürütüyor. Örgütün siyasi kanadı HAMAS'tır. Arka planda ise İhvan cemaati duruyor. Örgütün kolektif yapısı, Şûra Meclisi'nde somutlaşmıştır. Bütün politik ve stratejik kararları, bu birim almaktadır. İlk Şûra Meclisi 24 kişiden oluşuyordu. Bu sayı, her ortama ve zamana göre değişebiliyor. Örgütün Öncü Meclisi 7 kişi-

den oluşuyor ki; alt bölümünde güvenlik, siyasi ve askeri komite sorumluları yer alıyor. Örgütün şemasına ilişkin şöyle bir tablo sergilemek mümkün: a) Seferberlik, Örgüt ve Asayiş Birimi: Görevi, hareketin güvenliğini korumak ve istihbarat toplamak. b) Askeri Birim: Görevi, askeri eylemlerde bulunmak. c) Olaylar Birimi: İntifada'yı izleyip katkıda bulunmak. d) Siyasi Birim: Görevi, hareketin üst düzey siyasetini belirlemek. e) Enformasyon ve Cezavi Birimi: Tutuklu örgüt elemanları hakkında bilgi verip onlarla dışarısı arasında bağlantı kurmak.[115]

Diğer birimleri, İslamcı hareketlerde bilinenlerden (komisyonlar, hanımlar komitesi, zekât komitesi gibi) pek farklı değildir.

Askeri Kolu: 1993 tarihli askeri kanadı, İzzeddin el Kessam Tugayları adıyla faaliyet gösteriyor. Örgütün beyni sayılan ve "mühendis" lakabıyla bilinen Yahya el Ayyaş, faaliyet alanı olarak seçtiği Gazze bölgesindeki Cebeliya kampında bir suikasta kurban gitti. 1996 Ocak başında, İsrail istihbaratının gerçekleştirdiği bir sabotaj sonucu hayatını kaybeden Ayyaş, İsrail'deki bombalama eylemlerinin bir numaralı sorumlusu olarak biliniyor ve uzun süredir yakalanmak üzere kovalanıyordu. Ayyaş'ın öldürülmesi, HAMAS'ın askeri kanadında sarsılmaya yol açtı. HAMAS, 2000'lerin başında Gazze bölgesindeki kendine özgü bir askeri birim kurdu. Bu vurucu özel birimin gücü 2005 yılında 3000 iken, 2009 başında 13 bine yükselmişti. Örgütün toplam silahlı gücü 20 ile 25 bin arasında değişmektedir. Bunun 8 bin kadarı İran ve Lübnan Hizbullah kamplarında özel eğitimden geçmiş komando birliğidir. Silahlı kuvvetlerin genel komutanı Ahmed el Caberi olarak biliniyor.[116]

Yan Kuruluşları: HAMAS'ın yan kuruluşu sayılan Islamic Association for Palestine – IAF (Filistin İçin İslami Birlik) adlı dernek, örgüt temsilcilerinden Musa ebu Merzuq tarafından 1981 yılında kurulmuş, 2005'te Amerikan yetkililerince kapatılmıştı. Keza örgütün yan kuruluşu gibi faaliyet gösteren Holy Land Foundation for Relief and Development – HLF'ye (Kutsal Topraklar Yardım ve Kal-

kınma Vakfı), HAMAS'a maddi ve manevi yardım sunmasından ötürü hakkında dava açılmış; New York'ta 11 Eylül 2001 tarihli intihar eyleminden sonra malvarlığı dondurulmuştu. Merzuq'un kurucu başkanı olduğu diğer bir dernek ise, The United Association for Studies and Research – UASR (Birleşik Araştırma ve İnceleme Derneği) isimli bir *think tank* (düşünce) kuruluşuydu. Bağlı olarak 1993'te Al Aqsa Educational Fund (El Aksa Eğitim Fonu) ile Council on American-Islamic Relations (Amerikan İslam İlişkileri Konseyi) adlı iki derneğin de HAMAS ile yakın bağları bulunuyordu.

ABD Hazine Bakanlığı, ilgili 6 HAMAS ileri geleniyle 5 yan kuruluşunu (sosyal ve kültürel dernek) terörizm listesine almıştı.[117]

Örgütün çok sayıda özel camisi, okulu, öğrenci derneği, hastanesi, sağlık kliniği, kütüphanesi, yardım cemiyeti, yetimhanesi, yaz kampı, spor kulübü bulunuyor. Sözü edilen kuruluşlar, örgüt politikasıyla bağlantılı biçimde çeşitli yollardan işgale karşı mümkün olan her türlü direniş eylemine yardımcı oluyorlar. Sözgelimi; Halil kentindeki bir HAMAS futbol takımı, 2003 yılı ortalarında çok sayıda intihar eylemine karışan militan çıkarmıştı. Cenin'deki El Gazi Hastanesi doktoru, intihar bombacılarının bu kente sızmalarını sağlamıştı. Nablus şehrindeki öğretmenler ise, özel bina ve apartmanlarda, örgüt militanı öğrencilere bomba imal tekniklerini öğretiyorlardı. Gazze'deki örgüt kütüphanesi de benzer bir işlev üstlenmişti. HAMAS'a bağlı **El Cemiyet-ül İslamiye** (İslami Cemiyet) denetimindeki bir çocuk esirgeme kurumunda yetiştirilen 2600 çocuk, bir tören sırasında askeri üniforma ve yalancı silahlarla resmigeçit gösterisinde bulunmuşlardı. Belki de bu nedenle, dönemin başbakanı Şimon Peres, Mart 1996'da, "HAMAS, sosyal yardım kuruluşlarını, gerçek emellerini gizlemek için bir örtü gibi kullanıyor. Dışarıdan gelen bu bağışları, sanki bu tür sivil toplum kuruluşlarına aktarıyormuş gibi yapıyor ama gerçekte eylem planlarına hizmet edecek biçimde sarf ediyor" demişti.[118]

Yayın Organları: Hamas'ın elindeki basın-yayın kuruluşları şöyle sıralanabilir: *Filistin el Muslime* (Müslüman Filistin) isimli aylık

dergi; *Şebeket-ül Aqsat-il İlamiye* (El Aksa İletişim Ağı), *Vekalet-ül Şihab lil Enba* (El Şihab Haber Ajansı), *Sawt-ül Aqsa* (El Aksa'nın Sesi) adlı radyo istasyonu ile *El Aqsa* (Kudüs'teki cami Mescid-ül Aksa'nın kısaltılmışı) adlı bir televizyon kanalı, *El Ribat* Basın-Yayın ve Sanat şirketi, dizi film/belgesel çekimi yapan bir ajans ve *Merkez-ül Aqsa lil Tedrib-il Fenni* (El Aksa Sanat ve Medya Eğitim Merkezi). Bu kuruluşların tümü, HAMAS'ın ideoloji ve siyasetine hizmet edecek biçimde yayın yapmaktadırlar. Sözgelimi İslami tarzda üretilen çizgi filmler, hem çocukların beynini yıkamakta hem de anlaşmazlığa düştüğü rakip örgüt (milliyetçi El Fetih gibi) ve hasım ülkelere (İsrail-ABD gibi) karşı "psikolojik savaş" aracı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Hamas, Han Yunus şehrinde "Asda Medya ve Sanat Kenti" gibi kendince görkemli bir sanat ve basın projesini hayata geçirdi. Anılan kuruluşların tümü Gazze bölgesinde ve 2001-2006 yılları arasında kuruldular.[119]

Mali Kaynakları: "HAMAS, devletlerden değil, Dünya İslami Hareketi'nden mali destek aldığını" ileri sürüyor. HAMAS 1991 Körfez Savaşı sırasında Kuveyt, Suudi Arabistan ve bazı Körfez ülkelerinden büyük para yardımı almıştı.[120]

Londra merkezli Arapça yayınlanan *El Vasat* dergisi, hem özel kaynaklarına hem de İsrail merkezli *Montini* dergisinin verilerine dayanarak "HAMAS'ın bir yılda İran'dan 30 milyon dolar yardım almak üzere anlaştığını" yazdı. Aynı dergi, HAMAS manevi lideri Şeyh Ahmed Yasin'in polis kayıtlarına geçmiş ifadesinden şu alıntıyı yapıyor: "Ağustos 1988'de Ürdün üzerinden elime geçen para miktarı, 100 bin (yaklaşık 300 bin dolar) dinardı. Daha sonra, toplam aldığım para 500 bin doları buldu."[121] Bu düzlemde, El Fetih'in Gazze sorumlularından Tevfik Ebu Hawse, "HAMAS'ın aylık geliri yarım milyon dolar kadar" demişti. Ancak HAMAS yetkilileri bunu reddetmişlerdi.

HAMAS kendi mali kaynaklarını ikiye ayırıyor. *Bir*; ana kaynak olarak Basra Körfezi'ndeki İslami tüccarlar, işadamları, kurum

ve kuruluşlarıyla yardım fonlarından gelen bağışlar. *İki*; mali yatırımlar. Yukarıda adı geçen kaynaklardan toplanan yardım ve bağışlar, düzenli ve devamlı bir gelir getirmesi amacıyla mali yatırımlar biçiminde değerlendiriliyor. Bu yolla, bazı Arap ülkelerinde yaşayan kimi Filistinli ve Arap tüccarlara yatırım imkânları sağlanıyor; borç veriliyor; kazanca ortak olunuyor.

2) İslami Cihad

Kuruluşu: 1970'lerde Gazze Şeridi'nde ortaya çıktı. Mısır'da yükseköğrenim gören Filistinli öğrencileri çevresinde toplayan Dr. Fethi el Şıkaki tarafından kuruldu. İsrail sivil ve askeri hedeflerine yönelik silahlı eylemleriyle tanındı. Gazze ve Batı Şeria'nın yanı sıra Lübnan ve Suriye'deki Filistinliler arasında faaliyet gösteriyor. Genelde İran ve Suriye tarafından destekleniyor.[122]

İslami Cihad, sanıldığının aksine, İhvan hareketinden doğmamıştır. Yalnız bazı önderleri, bir zamanlar İhvan saflarındaki tecrübelerden yararlanmışlardı. Örgüt kurucusu Fethi el Şıkaki bunlardandır. İhvan'ın plansız ve programsız rastgele iş yapmasına kızıp ayrılan El Şıkaki, "Humeyni, İslami Çözüm ve Seçenek" isimli kitabı yazmak suretiyle, İran'dan etkilenerek ilk kez Filistin meselesini İslamcı bir bakış açısıyla yorumlayıp kendince alternatifler sundu. İslami Cihad, 1980'ler boyunca oluşumunu tamamladı. Ulusalcı ve İslamcı Filistin örgütlerinin bıraktığı boşluklardan (mesela İhvan, dine ağırlık verip Filistin'in milli/ulusalcı yanını ihmal ediyordu) yararlanan İslami Cihad, kuruluşuyla birlikte Ketaib-ül Seraye'l Quds (Kudüs Müfrezeleri) isimli askeri kanadıyla ün kazandı.[123]

İslami Cihad örgütünün 1979'da kurulduğu görüşü yaygındır. Bu tarihi, 1975'e kadar uzatanlar da var. Filistin'in kuzey kesimindeki Kfar Kasım köyünde oturan Şeyh Abdullah Nımr Derviş tarafından kurulduğu da işaret edilir. Kimine göre, İslami Cihad'ın İhvan hareketiyle ilgisi yoktur.[124] Kimi ise Şeyh Abdullah'ın, Mısır'daki İhvan mürşidi (vefat etti) Şeyh Ömer el Tılmisani'den aşı-

n derecede etkilendiğini ileri sürer.[125] 1979'da Eğitim Öğretim Bakanlığı'ndaki görevinden azledilen Şeyh Abdullah, o tarihte köy medresesinde dini tedrisat yapıyordu. Sonraki yıllarda İslami Cihad'la bağlantısı yüzünden tutuklandı ve 1983'te serbest bırakıldı. Bir daha da eylemci çizgiyi izlemediği, tersine kendini İslami daveti yayma ve dini bilinçlendirmeye adadığı, bu nedenle de pasifist bir yol tuttuğu rivayet[126] edilir. Bu, İslami Cihad'ın eylemci şiddet çizgisine terstir. Şeyh Abdullah, işgal altındaki bölgede haftalık dini dergi *El Sırat*'ın yayın kurulu başkanlığını da yapıyordu.[127]

Cihad örgütünün askeri sorumlusu Fethi el Şıkaki'nin nasıl ortaya çıktığı konusu biraz tartışılmalıdır. Bazı kaynaklar şöyle der: "El Şıkaki, Gazze bölgesinde İhvan içinde çalışıyordu. İran Devrimi'nden etkilendi ve Filistin'de İran modeli bir devlet kurulması yolunda fikir geliştirdi. Bu durum, İhvan hareketinin, 'acaba gerçek Müslüman mıdır?' diyerek El Şıkaki'den şüphelenmesine yol açtı. İhvan saflarında sert tartışmalar meydana geldi. Bu arada El Şıkaki, kendine özgün bir birim oluşturdu." İhvan'dan kopan El Şıkaki'nin ayrı ve radikal bir örgüt kurması çağrısına olumlu cevap verenlerden biri de, o tarihte Birleşik Arap Emirliği'nde çalışan Şeyh Abdulaziz Awde idi. İkisi birlikte İslami Cihad örgütünü oluşturdular. El Şıkaki askeri sorumlu olurken, Şeyh Awde manevi (dini/ruhani) önderliği üstlendi. Üçüncü kurucu, Teysir el Hatip (Ebu Hasan) idi. İslami Cihad, FKÖ içinden bir başka adı daha yanına çekti: Ahmed Mihne. Cihad grubunun Gazze'deki kollarından birinin sorumluluğunu üstlendi. 1986'da tutuklandı. İslami Cihad'ın işçiler arasındaki temsilcisi de Ferid Bumeh idi. İlkokul mezunu olup Telaviv'de oturan bir işçidir. Sonradan kuzey mıntıkasında Cihad örgütünün komutanlığına yükseldi.[128]

Yayın Organı: İslami Cihad grubundaki eylemci kanat, daha çok silahlı mücadeleyi savunan ayrı bir dergi çıkardı. Başyazarlığını Dr. Halil Diyab'ın yaptığı *El Beyam* adlı dergi, Londra'da basılıp işgal altındaki topraklarda gizlice dağıtılıyordu.[129]

Lideri: Dr. El Şıkaki, Filistin İhvancılarının eski kadrolarından olup dini eğitimini Mısır'da alan ilk kuşaktan sayılır. İhvancıların hayır-hasenat, yardımseverlik faaliyetlerine yoğunlaştıkları bir dönemde El Şıkaki, "Bu iş böyle gitmez; Filistin ancak cihat (silahlı mücadele) yoluyla kurtarılır," dedi ve İhvan'dan koptu. Bu ayrılış, İhvancıların safında büyük tereddüt ve sorgulamaya yol açtı. İslamcılar, hayır işleriyle bir yere varılıp varılmayacağını tartışmaya başladılar.[130]

El Şıkaki'nin 26 Ekim 1995'te İsrail ajanlarınca Malta'da katledilmesinin ardından Şam'de yerleşik Dr. Ramazan Şallah örgüt başkanı seçildi. Şallah Gazze doğumlu olup, Mısır el Zeqaziq Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi mezunudur. İslam ekonomisi üzerine tezleriyle tanınıyor. 1986 yılında Gazze'deki İslam Üniversitesi'nde bu kürsüde öğretim görevlisiyken, İngiltere'ye giderek 1990'da doktorasını tamamladı. Oradan ABD'ye geçen Şallah, Florida'daki İslam ve Dünya Araştırmaları Merkezi'nde müdürlük yaptı; "Siyasi Okumalar" dergisinin yayın kurulunda yer aldı. 1995 yılında ABD'yi terk edip Filistin'e dönerken, yolda El Şıkaki'nin öldürüldüğünü duyarak Lübnan bölgesinde kaldı. Şallah'ın Filistin'deki mücadeleye ağırlık verdiği, belli oranda İran'a mesafeli davrandığı görüşü egemendi.[131]

Siyasi ve Askeri Programı: Cihat (silahlı mücadele) yoluyla kurtarılmasından sonra, Filistin'de bir İslam devleti kurmayı ve şeriatı hayatın her alanında uygulamayı öngören örgütün siyasi programında şu maddeler yer almaktadır: "Arap-İsrail mücadelesi, özünde bir din (Yahudilik ve Siyonizme karşı İslam) mücadelesidir. İsrail'e karşı İslami bir seferberlik şarttır. Batı Şeria Irmağı (Ürdün sınırı) ile Akdeniz sahili arasındaki Filistin, tarihi bakımdan bir İslam vakıf malı ve mirasıdır, yani Arap İslam toprağıdır. Şeriat açısından, tek karış toprağı bile parçalanıp İsrail'e verilemez. İsrail'in bu vatandaki varlığı dini açıdan batıldır, haramdır ve geçersizdir. İslam Şeriatı, İsrail'in varlığını tanımayı haram saymaktadır. İsrail, Batı sömürgeciliğinin Arap İslam topraklarındaki vurucu/delici mızrağı-

dır. Batı uygarlığının İslam ümmeti üzerinde hegemonya kurup sürdürmesini amaçlamaktadır. Bu yüzden İsrail'e karşı askeri, siyasi ve cihatçı mücadele çok yönlü (fikirsel, ideolojik, kültürel, örgütsel ve eğitimsel) olarak sürdürülmelidir."

Siyasi ve Askeri Kolları: Örgütün **Ketaib-ül Seraye'l Quds** (Kudüs Alayları/Müfrezeleri) isimli askeri kanadı, 1987 İntifadası ile birlikte İsrail'e karşı birçok eylemle adını duyurdu. 11 Eylül 2001 olayından sonra örgüt, ABD tarafından "terörist" listesine kaydedildi.[132] Gerçek militan gücü ve üye sayısı bilinmiyor.

Gazze mıntıkasında özellikle faaliyet gösteren bu örgütün köklerinin **Kuvvet el Tahrir el Şaabiyye** (Halk Kurtuluş Güçleri) adlı bir harekete kadar uzandığı söylenir ki; aslında mensuplarının İhvan'a bağlı olarak çalıştığı ileri sürülüyor. İslami Cihad hareketinin vurucu güçleri arasında **Hareket-ül İslamiyet-il Mucahide** (Mücahit İslami hareket), İslami Akım el Tayyar el İslami (İslami Akım), **Sünni Hizbullah, El Müstaqillun** (Bağımsızlar), **El Taliat-ül İslamiyye** (İslami Öncü), Seraya'l Cihad-il İslami (İslami Cihad Alayları) gibi birimler de bulunuyordu. Böylesine çok birimin varlığı, İsrail gibi istihbarat ve askeri kuvvetin pek güçlü olduğu, o tek ve üstelik dar eylem mekânının rahatlığa elvermediği bir ortamda, hedefi şaşırtmaya yönelik "özgüvenlik özlemi" mantığıyla açıklanabilir. İslami Cihad ilk elde, Gazze bölgesinde İhvan denetimindeki **İslami Topluluk** ve **İslami Cemiyet** adlı iki hayır derneğine el atarak taraftar kazanma yoluna gitti. Ardından, İsrail'in bir hayli sıcak baktığı, "Cami Yaptırma Dernekleri" kurma ve "Çocuk Kreşleri" açma gibi etkinliklerde bulundu. Curat-ül Şems merkezinin, cihat eylemleri için büyük bir karargâh işlevi gördüğü, örgüt içine bazı İsrail istihbarat elemanlarının sızdırıldığı iddia edildi.[133]

İki Farklı Lider, İki Farklı Anlatım:

İslami Cihad'ın manevi önderi sayılan Abdulaziz Awde ile askeri lideri El Şıkaki'nin, örgütün nasıl kurulduğuna dair anlatımları farklıdır: Önce El Şıkaki'nin anlatımına bakalım: "Gerçeğe ba-

kılırsa, İslami Cihad'ın doğuşu Mısır'da okuyan bir grup Filistinli öğrencinin bir araya gelmesine denk düşer. 1970'lerde Nasırcı (panarabist – F.B.), yurtsever ve laik fikirlere sahiptik. Bir de baktık ki, bu akım, milliyetçilik ve laikliği fazlaca vurgulayıp din ile İslamiyeti mücadele alanından uzaklaştırmış. Öte yandan, İslamcı bazı akımlara göz attık; bunların ise, din-iman meselelerine fazlaca dalmış ama Filistin meselesiyle yurtseverliğe sırt çevirmiş olduklarını gördük. Bize gelince, yurtseverliğin İslamiyetten, İslam dininin ise Filistin'in kurtuluşundan ayrı olamayacağını düşünüyorduk. 1974-81 arasında Mısır'da bulunduğum sürece bu konuyu tartışıp durduk. Tartışma, 1975'te iyice şiddetlendi. Üniversiteli gençler arasında çıkan bir çekirdek, henüz oluşum halindeki yapının (örgütün) siyasi, ideolojik çerçevesini çizmeye çalıştı. Bu çerçevede, Filistin'deki gençlerle temasa geçildi; 1982'de Gazze-Mısır hattı kuruldu. Gazze'ye doktor olarak döndüm; 1983 ve 1986'da tutuklandım. 1988'de Lübnan'a sürüldüm ve orada bir yıl kadar kaldım.

"Biz, fikir olarak Mısır İhvan hareketi kurucusu Hasan el Benne ile ünlü İslam düşünürü Cemaleddin el Afgani'yi pek beğeniriz. Ancak, İhvan'ın çizgisinde değiliz."[134]

Şeyh Abdulaziz Awde, örgütün kuruluşuna ilişkin benzer şeyleri söylemekle birlikte ayrıntıda farklı noktaya parmak basıyor: "Cihad örgütünün sacayağı şu noktalar üzerine kuruluydu: *Bir*; İslam vazgeçilmez hedefimiz ve dinimiz olacaktır. *İki*; Filistin, kurtarılması gereken vatanımızdır. *Üç*; kurtuluşa götüren yol cihat yöntemidir. Ben, örgütün tebliğ ve irşat (propaganda) işleri sorumluluğunu üstlendim."[135]

İslami Cihat'ın İlk Eylemleri:

İslami Cihat, dünya çapında yankı yapan birtakım eylemlere imzasını attı. Bunlardan en önemlisi, Ekim 1986'da Kudüs'te "Bab-ıl Mağaribi" olayıydı. Bunu, 6 Ekim 1986'da Gazze'deki iki ayrı eylem izledi. Hapisten firar eylemi de daha önce yapılmıştı. Tüm bun-

lar, Batı ve İsrail basınının dikkatlerini yeni gelişmeye çekmeye yetmişti. İngiliz *Financial Times* gazetesi "İslami Cihat: İsrail İçin Yeni Tehlike" başlığı altında, Cihad mensuplarının, "Hayber'i Unutma Ey Yahudi / Muhammed Ordusu Geliyor" şeklinde slogan atmalarına işaret ediyordu.[136] İsrail'de İngilizce çıkan *The Jarusalem Post*, "İslamcı birimlerin yepyeni intihar çeteleri oluşturmasından"[137] söz ederken, Fransız basını da şu yorumu yapıyordu: "İslami Yöneliş Filistin'de yeni gözüküyor. Ancak, yılların birikimin sonucudur. Artık herkes, İslami Taburlar'ın eylemlerini ve ne yapacağını tartışıyor. Bu akımın kaynağı, 1950-60 ve 70'li yılların süzgecinden geçerek o ezilen Müslüman insanın sızlayan vicdanının ta derinliklerinden çıkıp gelmiştir. İslami köktendincilik, şimdiye kadar FKÖ saflarında görülen hantallık ve bürokratizme de büyük bir tepkidir. Kendini feda etme ruhunun yeniden dirilişidir. Onları, dışarıda yani sahneden çok uzakta mücadele eden soydaşlarından ayıran en önemli özellik budur."[138]

İslami Cihad eylemlere imzasını atarken, ilk bildirilerden birinde şöyle diyordu: "Halk direnişimiz, Allah'ın izniyle sürecektir. Tarihimiz bembeyaz sayfalarla doludur.[139] Onu lekeleyen tek şey kurtuluş uğruna şehitlerimizin döktüğü kandır. Çizgimiz ve yolumuz bellidir: Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerim ile Peygamber (SAV) sünneti. Biz, işgal altındaki topraklarda köktendinci tehlike türünden naralara aldırmaksızın yolumuza devam edeceğiz."[140]

İslami Cihad eylemleri, FKÖ içindeki El Fetih önderliğini harekete geçirdi. Arafat, başlangıçta bu eylemleri, "FKÖ içindeki belli bir kanat yapıyormuş" gibi sundu. Sonradan mesele anlaşılınca, "ortak eylemler" yapıldığı ileri sürüldü. El Fetih eylem planından sorumlu Ebu Cihad, İslami Cihad ile işbirliği yaptı. Arafat, o tarihlerde Cezayir'de toplanan Filistin Milli Meclisi'nde, İslamcılar için önemli bir kontenjan ayırdı.[141]

Bekle-gör siyaseti izleyen İhvan, bu eylemler üzerine hareketa geçip HAMAS isimli mücadele aracını kurdu.[142]

İslami Cihad'ta Bölünme:

İslami Cihad, biri 1992'de diğeri de 1995'te olmak üzere iki bölünme tehlikesi geçirdi. Son ayrılıkta El Şıkaki'ye karşı başkaldıran dört önemli kişinin parmağı vardı: Örgütün kurucusu ve manevi lideri Abdulaziz Awde ile El Şıkaki'nin sağ kolu sayılan Teysir el Hatip (Ebu Hasan). Bir zamanlar Hizbullah adıyla bir örgüt kurmak üzere Cihad'tan ayrılan, sonradan yuvaya dönen Seyyid Bırke ile Muhammed ebu Samra ise belli bir süre için ayrılıkçı kanadın peşinden gittiler.

Awde'nin anlatımlarına bakılırsa, Cihad lideri El Şıkaki, "dediğim dedik biri olduğundan; örgütü kendi çiftliği gibi yönetiyor ve barış anlaşması imzalayan FKÖ önderliğine karşı eylem yaparak Filistinliler arasında çatışmanın yolunu açıyordu. İstemediği kimseleri de Cihad bünyesinden atıyordu."

Bu suçlamalara cevap veren El Şıkaki örgüt içinde bölünme değil, görüş ayrılığı olduğunu söyledi. Ayrılmış gibi gösterilenlerden Seyyid Bırke'nin zaten İran'daki Şehitler Kurumu'nun Beyrut sorumlusu olduğunu; 1991'de Filistin Hizbullahı'nı kurmak üzere ayrıldıktan sonra kayıplara karıştığını; Muhammed ebu Samra'nın Cihad önderliğinde yerinin olmadığını ve bu kişinin Arafat'la içli dışlı olması nedeniyle örgütteki üyeliğinin dondurulduğunu; Şeyh Awde'nin ise hareket içinde herhangi bir siyasi faaliyetinin bulunmadığını açıklamıştı.[143]

3) Filistin İslami Hareketi

Arapça adı **El Hareket-ül İslamiye** olan İslami Hareket'in ortaya çıkışını hazırlayan iki etken vardı. *Bir*; 1948 yılında işgal edilmiş topraklarda yaşayıp artık İsrail vatandaşı statüsü kazanmış Filistinlileri Yahudileştirme politikası. Yahudilerin asimilasyon siyaseti, genelde Arapça dili ve kültürünü imha ederek Filistinli kimliğini ortadan kaldırmayı hedefliyordu. *İki*; kültürel boyutun yanında dinsel yani İslami boyut giderek kayboluyordu ki, bu da Filis-

tinliler arasında ahlak ve benzeri toplumsal kuralların yozlaşması anlamına geliyordu.

Hareketin ilk temelini Abdullah Nımr Derviş, 1971 yılında attı. Derviş Nablus şehrinde, Raid Salah ise Halil şehrindeki İlahiyat Enstitüsünde eğitimini (1976) tamamladıktan sonra hareketi kurdular. 1970'ler boyunca İslami Hareket, daha çok vakıf ve cemiyet benzeri kuruluşlar yoluyla sosyo-kültürel hizmetler (spor kulübü, bilgisayar kursları, çöpçatanlık büroları, hayırsever dernekler vs) sunarak işe koyuldu. Hareketin önder kadrosundan Kfar Kasım beldesinden Abdullah Nımr Derviş, Kfar Kenne Camii İmamı Kemal Hatip ile Raid Salah; silahlı mücadele yöntemini reddetme temelinde, 1979 yılında **Usrat-ül Cihad** (Cihad Ailesi) adıyla örgütlenmeye gittiler. Ancak, İsrail tarafından "Filistin'de İslami bir devlet kurmak amacıyla gizli örgüt kurmak"la suçlanıp, hüküm giydiler.

Derviş cezaevinden çıkınca, hem Filistinli gençlerle hem de Yahudi kökenli aydınlarla temasa geçti. Yeniden örgütlenme faaliyetine başlayarak, yerel seçimlere katıldı. 1988'de parlamento seçimlerine katılmak üzere İslamcı çevreler arasında nabız yokladı. Radikal veya ılımlı İslamcı çevreler İsrail'in varlığını ideolojik temelde reddettiklerinden, başlangıçta buna itiraz ettiler. Hareket yönetimi, seçim konusunda anlaşamadı ve 71 kişilik Merkez Karar Kurulu'nda redçilerle kabulcülerin oyları eşit oranda çıktı. Bunun üzerine, İslam dünyasının ünlü fetva uzmanlarından Yusuf el Qardawi'ye akıl danışıldı. Verilen cevap pek esnek ve yoruma açık olduğundan, İslami Hareket güneyli-kuzeyli kanat diyeikiye bölündü. Salah, boykottan yanaydı. Din adamı Şeyh İbrahim Sarsur (Şeyh Abdullah Nımr Derviş öncülüğündeki Kfar Kasım merkezli güneyli kanat) hareketten koparak Arab Demokratik Parti'yle birleşmek suretiyle Kasım 1998 genel seçimlerine katıldı. Sonuçta, hareketin Abdulmelik Dahamişe adlı üyesi, İsrail Parlamentosu'na (Knesset) milletvekili olarak girdi. Dahamişe, 1981-88 yılları arasında komünizm propagandası yapmaktan tutuklanıp mahkûm olmuş; cezaevindeyken İslamcı görüşleri

benimsemişti. İslami Hareket önderlerine göre "Müslümanlarca reddedilip büyük günah/haram sayılan parlamentosuna girmekle İsrail'in meşruluğu kabul edilmemiş oluyor. Tersine, Knesset'e (İsrail parlamentosu) girmek, Müslümanların haklarını savunmak için gereklidir."

İslami Hareket'i, 1967 yılında işgal edilmiş Filistin'deki benzeri İslamcı örgütlerden ayıran en önemli özellik, onun şiddet kullanmaktan kaçınmasıdır. Zaten, mevcut ortamda buna olanak yoktu. Dolayısıyla, ortaya çıktığı 1970'lerden beri kendisine barışçıl, evrimci ve ıslahçı (tebliğ ve irşat) bir rol seçti. İslami kimlik üzerine yoğunlaşarak, insanları bu yolla dincileştirmeye/İslamcılaştırmaya çalıştı.

1987'deki Birinci İntifada'nın başlamasıyla birlikte, bu hareket 1948'de işgal edilen ve İsrail vatandaşı olan Filistin kökenlilere yardım için seferber oldu. Bu amaçla "İslami Yardım Komiteleri" kurdu. 1989 yılında İsrailli Arapların yoğun olduğu bölgelerde yerel seçimlere katıldı ve 6 şehirde Belediye Meclisi'ni denetimine aldı. Mesela Necef Çölü'ndeki Bedeviler arasında yaptıkları çalışma nedeniyle burada bir belediye başkanlığı kazandılar.

1948'de işgal edilmiş Filistin'de (şimdiki İsrail) ise yaklaşık 1 milyon insanı Filistinli Müslümanı temsil eden ve merkezi Ümmülfehm'de bulunan İslami Hareket, Kasım 1993 yerel seçimlerinde birçok belediye başkanlığı kazandı. Önderlerinden biri, aynı zamanda belediye reisi olan Raid Salah'dır. Aslında yerel bir şahsiyet olan Salah, 1994 yılında bir İsrail askerinin kaçırılması meselesini çözmek üzere HAMAS ile İsrail arasında arabuluculuk yapmaya girişti̇ğinde Yahudi kamuoyunda aniden medyatik bir isim haline geldi. Salah'ın bağları bulunuyor.

İsrail iç istihbarat örgütü Şin Beyt, 1995'te İntifada'ya destek veren "İslami Yardım Komiteleri"ni, "terörü finanse ediyor" bahanesiyle kapattı. Ancak aynı kuruluşlar, bir yıl sonra "İnsani Kurtarma Komiteleri" adıyla yeniden kuruldular.

Salah'ın HAMAS ile bağlantısı bulunuyor. O, aynı zamanda Kudüs'teki ünlü Mescid-ül Aksa Camisi'nin İsrail tarafından tahrip edilmesine karşı çıkan **Mueseset-ül Aqsa** isimli kuruluşun başkanıdır. 2000 yılında, caminin altında kazı yapmaya şiddetle direnen hareket liderleri Salah ile Dahamişe hem İsrail hükümeti tarafından ciddi biçimde uyarıldılar fakat haklarında yasal bir kovuşturma açılmadı. 2002'de kapatılan insani yardım komiteleri, kısa bir süre sonra yeni bir isim altında açıldılar. İsrail İçişleri Bakanlığı, "Yahudileri tüm zamanların mikropları" ve "İsrail'i Arap dünyasının boynundaki bit" diye tanımlayan hareketin yayın organı *Sawt-ül Haq* (Hakkın Sesi) gazetesini "Yahudilik karşıtı (antisemitist) yayın yapmak" gerekçesiyle kapattı.

2003'te hareketin kuzey kanadı önderleri, "HAMAS'a yardım ettikleri" kuşkusuyla gözaltına alındılar. Fakat "suçu ikrar edip af dileme" pazarlığı sonucunda 2005'te çoğu serbest bırakıldı. İslami Hareket, 1 milyonluk Arap nüfusa dayanarak "1948 sınırları içindeki Filistinliler için Bask tipi bir özerklik istiyor."[144]

4) El Tebliğ ve'l Davet Cemiyeti

Kurucusu ve önderi Mevlana Muhammed İlyas olup, siyasetten çok, barışçıl İslami tebliğ ile ilgilenir. Tarihsel açıdan meşrebi, bölgedeki İslam hareketlerinden farklıdır. Hindistan ve Pakistan merkezli dini bir harekettir. İhvan'dan sonra ikinci büyük örgüt olduğu söyleniyor. Askeri eylemleri, HAMAS kanadı altında yapılıyordu. Gazze bölgesindeki cami ve mescitlerde faaliyet gösterirken İntifada ile birlikte çevresini geliştirdi; bünyesine yeni ve aktif elemanlar aldı. Kendi adına bildiri yayınlamaktan kaçınıyor.[145]

5) Hizb-ül Tahrir

1952'de Kudüs kentinde yaşayan Takiyyeddin el Nebehani tarafından kurulduktan sonra, 1967'de merkezini Ürdün'e taşıdı. O zaman, sözcülüğünü Mühendis Ata Abu el Rışte yaptı. Önemli isim-

lerinden biri de Bekir Hawalide'dir. Örgüte ilişkin bilgiler, Ürdün'deki İslamcı örgütler bölümünde ayrıntılandırılmıştır.

6) Diğer Örgütler

El Tekfir ve'l Hicra: İsrail işgali altındaki Gazze şeridinde üslenen örgütün çok sayıda elemanı bulunuyordu. Mısır'da aynı adla kurulu örgüt ile ilişkileri ve benzerlikleri var. 1985-1991 arasında bir hayli faaldi. İlk kez adını, 1988'de duyurdu. Söylentilere bakılırsa bu örgütün mürşidi (önderi), HAMAS'ın kurucusu ve manevi lideri Şeyh Ahmed Yasin'e en yakın birisiydi. Yasin ile 1989'da tutuklanan sözü edilen mürşit, aslında HAMAS içinde askeri bir kanadın sorumlusu olup yöreye göre özerk bir örgütlenme içine girmişti.[146]

El **Kaideciler:** Haziran 2006'da İsrail askeri Gilad Şalit'i kaçırmak suretiyle adını **Ceyş-ül İslam** (İslam Ordusu) diye duyuran askeri grubun, HAMAS'a bağlantılı bir özel birim olması ihtimali üzerinde duruldu. Ancak bu grup, 26 Eylül 2008 tarihli bir bildirisinde, " HAMAS kolluk kuvvetlerini, 9 arkadaşlarını öldürmekle suçlayıp, misilleme yapacağını ve Gazze'de İslam devleti ilan etmediği takdirde HAMAS'a silah doğrultacağını" duyurdu. Ceyş-ül İslam isimli oluşumun örgütsel değil ama siyaset ve ideoloji düzleminde el Kaide ile aynı çizgide olduğuna ilişkin kanıtın ipuçları, yukarıda açıklanan bildiride bulunabilir. Bildiri, el Kaide paralelinde köktendinci ifadeler kullanmıştı.[147]

İsrail'deki bir gazetenin yorumuna göre, Ceyş-ül İslam'ın lideri Mümtaz Değmaş, esasen Değmaş isimli bir aşiretin mensubudur. Kendisi HAMAS komutanlarıyla gayet samimiydi. Aşiret El Fetih hareketiyle bağlantılıydı; sonradan ne olduysa, HAMAS ile aralarına kan davası girdi.[148]

Öte yandan, aniden ortaya çıkan **Ceyş-ül Umme** (Ümmet Ordusu) adlı bir grup, Ocak 2008'de Han Yunus şehrinde bir basın açıklamasıyla varlığını duyurdu. Eylül ayında ise Gazze'deki bir askeri eğitim kampını bölgedeki Reuters ajansı muhabirine açtı ve fo-

toğraf çektirdi. Ebu Hafs el Filistini kod adlı örgüt lideri şöyle dedi: "Örgütümüz iki yıl öncekurulup faaliyete geçti. Biz El Kaide'ye direkt bağlı değiliz, onunla temasımız da yoktur. Ancak El Kaide ve Feth-ül İslam gibi örgütlerin paralelinde düşünüyoruz. Ehli Sünnet ve Cemaat meşrebinden olan herkesle din kardeşi ve aynı Allah'ın kulları sayılırız. Öğreti ve yöntemlerimiz aynıdır. Biz, Allah'ın hükmünü yeryüzünde uygulamak ve yüce şeriat ruhunu yeniden ihya etmek istiyoruz. Kudüs'ü kurtardıktan sonra, Filistin toplumunun gelenek ve kültürünü toptan değiştireceğiz. Aynı şekilde İslam açısından kâfirlik sayılan demokrasi ve laikliği de ortadan kaldıracağız. Beni Siyon (Yahudi kavmi) varlığı bizzat işgal sayılır; biz onların kökünü kazıyacağız."[149]

Filistin Hizbullahı: Özellikle İslami Cihad liderlerinden olup Lübnan'a sürgün edilen Fethi el Şıkaki tarafından kurulup geliştirildi. İlk kuruluşunu 25 Ağustos 1989 günü İran'ın başkenti Tahran'da gerçekleştirdi. Kuruluş bildirgesini de İran'ın Filistin topraklarına yönelik yayın yapan Kudüs Radyosu verdi. İran'ın desteğiyle Lübnan'daki Hizbullah ile eylem birliği içine *girdi.*

Ayrıca gelenekçi Bessam el Cerar önderliğindeki **El Eydi el Müslime** (Müslüman Eller) cemaati, bir ara adını bağımsız duyuran **Hizbullah**, Ürdün-Irak (Saddam dönemi) bağlantısı olan ve Gazze mıntıkasında faaliyette bulunan **Şebab-ül Mu'areket-il İslamiyye** (İslami Savaş Gençleri) ile **Hareket-ül İslamiyye** (İslami Islah Hareketi) gibi örgütleri de sayabiliriz.[150]

Dipnotlar:

(1) Philip Mattar, *Kudüs Müftüsü Hacı Emin el Hüseyni*, Akademi yay. İstanbul, s.11-12. Öte yandan Filistin meselesinde İslamiyet-Yahudilik örgüsü çevresindeki çekişmeyi anlamak için şu kaynaklara bakınız: Roger Garaudy, *Siyonizm Dosyası*, Pınar yay. İstanbul, 1983; Edward Said, *Filistin Sorunu*, Pınar yay. İstanbul, 1985; Larry Collins-Dominique Lapierre, *Kudüs, Ey Kudüs*, üçüncü basım, E

yay. İstanbul; Münir Şefik, *Emperyalizmin İslam Dünyasına Girişi ve Ortadoğu Sorunu*, Risale yay. İstanbul, 1983; Philip Mattar, *Kudüs Müftüsü Hacı Emin el Hüseyni*, Akademi yay, İstanbul, 1991; Walter Laqueur and Barry Rubin, *The Israel-Arab Reader: A Documentary History of the Middle East Conflict*, Penguin Books, Londra, 1995, Israel Shahak, *Jewish History, Jewish Religion*, 1995; Dominique Trimbur Ran Aaronsohn, *De Bonaparte a Balfour: La France, L'Europe Occidentale et la Palestine 1799-1917* (Bonapart'tan Balfour'a: Fransa, Batı Avrupa ve Filistin 1799-1917), Paris, 2002; Kudüs İmamı Dr. Yusuf Cuma Selame, *İslamiyet-u Filistin: El Ard-ül Muqqadese* (Filistin'in Müslümanlığı: Kutsal Topraklar), Kudüs, 2007; (David G. Dalin ve John F. Rothmann, *Icon of Evil: Hitler's Mufti and the Rise of Radical Islam* (Şeytanın İkonu: Hitler'in Müftüsü ve Radikal İslamın Yükselişi), 2008; Ali Bedvan, *Safahatun Min Tarih-il Kifah-il Filistini* (Filistin Mücadele Tarihinin Aşamaları), Şam, 2008; Bessam Ebu Şerif, *Yaser Arafat ile Anılar*, Arapça, 2008; Yaser Abdu Rabbu, *El Hayat* gazetesiyle söyleşi dizisi, 21-28 Kasım 2008.

(2) Philip Mattar, age, s.12-13; A. Horani, *Ottoman Reform* (Osmanlı Reformu), s.47-48.

(3) P. Mattar, age, s.14; Horani, age, s.48-49.

(4) Age.

(5) Age, s.60.

(6) Mattar, age, s.15; Horani, s.67.

(7) Mattar, age, s.16.

(8) Mattar, s.17; Muslih, *Urban Nottables, Ottomanism, Arabism* (Şehir Eşrafı, Osmanlıcılık, Arapçılık), s.218-225.

(9) Muslih, age, s.220.

(10) Mattar, age, s.18; ayrıca aileden Haydar el Hüseyni'yle söyleşi.

(11) Khaddari, Arap Contemporaries, s.63.

(12) Mattar, age, s.20-21; ayrıca aile bireyleriyle görüşmeler.

(13) Mattar, age, s.22-23; Horani, *Arabic Thought* (Arap Düşüncesi), s.222-244; Haim, *Arab Nationalism* (Arap Milliyetçiliği), s.19-25.

(14) Mattar, age, s.23; Kâmil el Ducane ile söyleşi.

(15) Mattar, age, s.23-24; Nuwayhi, Seyyidi-l Faiz, s.118-120; Galib Saud Neşaşibi ile söyleşi.

(16) Mattar, s.25-27; Şefik el Hut, *el Kiyadete-ül ve'l Muesseset* (Önderlikler ve Kurumlar), s.235.

(17) Age.

(18) Mattar, age, s.28-29; Derveze, *Tis'una Emmen* (Doksan Yıl), s.21 Lesch, *Arab Politics*, s.47.

(19) Mattar, age, s.30; Nuwayhid, age, s.118-120; Büyük Britanya, Peel Komisyonu Raporu, s.177; CZA 525/104.99.

(20) Mattar, age, s.40-42; Porath, *Al Hajj Amin*, s.125-126; CZA Z/4 2800 II., 18 Haziran 1920, Siyonist İstihbarat Raporu; CS 254, 24 Ocak 1921.
(21) Mattar, age, s.50-51.
(22) Age, s.52-53.
(23) Age, s.57-59-93.
(24) Mattar, age, s.93-99.
(25) Age, s.94; el Huseyni, *Hakaik*, s.183.
(26) Age, s.95; FO 371/15282/1205/65, Kasım 1931 Mısır basın özeti; *Times* 'Londra' 8 Kasım 1931.
(27) FO 371/15282/1205/65 Kudüs'teki İslami Kongre Hakkında Rende Raporu, 4 Kasım 1931.
(28) Mattar, age, s.96; FO 371/15282/E5667/1205/65, Hope Gill, *İslamic Congress*, s.103.
(29) Mattar, age, s.135.
(30) Age, s.152; Emin el Hüseyni, *Müzekkirat* (Anılar), *Abbar-ül Yowm* gazetesi, 16 Kasım 1957.
(31) Matter, age, s.152-153; el Hüseyni, age, NA, RG 338, MS no s.207'yi teyit "Die dutsche Ausnutzung der Arabischen Eingoberenbewgung im zweiten weltkreing".
(32) Mattar, age, s.155; el Hüseyni, age, 7 Aralık 1957; Benni Morris, *The Jerusalem Post* gazetesi, Kudüs, 29 Nisan-6 Mayıs 1984.
(33) Mattar, age, s.156-157; FO 371/52585, Müftü-Hitler görüşmesi, 28 Kasım 1941.
(34) Mattar, age, s.157-159; el Hüseyni, *Anılar*, Ehbar-ül Saat Programı, Kahire, 18-22 Ekim 1972.
(35) Mattar, age, s.165.
(36) Kenneth W. Stein, "İntifada ve 1936-1939 Ayaklanması: Bir Karşılaştırma", *Journal of Palestine Studies*, Yaz/1990; Theodore Swedenburg, *Memories of Revolt: The 1936-38 Rebellion and the Struggle for a Palestinian National Past*, Texas, 1988, s.160-173.
(37) Kenneth W. Stein, age, s.21-29; Yuval Arnon-Ohanna, "Filistin Arap İsyanında Zümreler, 1936-1939: Yapı ve Örgütlenme", *Asian and Africain Studies*, 1981, s.234.
(38) K.W. Stein, age, s.27; Uri M. Kupferschmidt, *The Supreme Muslim Council: İslam under the British Mandate for Palestine*, Leiden; E. John, Brill, 1987, s.240-254.
(39) Mattar, age, s.165-197.
(40) İbrahim el Aris, "İzzeddin el Kessem Şehid Düştü", *El Hayat*, Londra, 11 Kasım 1993.
(41) Age.
(42) K.W. Stein, age, s.26-27; Nels Johnson, *İslam and Politics of Meaning in Pa-*

lestinian Nationalism, Londra, 1982, s.42-44; Shai Lachman, 1929-1939 Döneminde Filistin'de Arap İsyanı ve Terörizm; Şeyh İzzeddin el Kessem'in Konumu ve Hareketi, Londra, 1982, s.52-99.

(43) Age.

(44) Age.

(45) Ali Bedvan, *Safahatun Mın Tarih-il Kifah-il Filıstını* (Filistin Mücadele Tarihinin Aşamaları), Şam, 2008.

(46) Edvards Milton, *Islamic Politics in Palestine* (Filistin'de İslam Siyaseti), I.B. Tauris yay, Londra, 1999).

(47) İbrahim el Aris, age; K.W. Stein, age.

(48) K.W. Stein, age, s.25; Hale Mustafa, "İşgal Edilmiş Topraklarda Direniş ve İslami Akım", *El Ehram* gazetesi Siyasi ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, Kahire, 8 Ocak 1988; Robert Michael, *El İhvan-ül Muslimun* (Müslüman Kardeşler) , Kahire, 1985, s.95; Seyyid Hadi Hüsrevşahi, "İntifada ve İslami Hareketler", *Mecelle-i Siyasi Harici*, Tahran, Çeviren *Dünya ve İslam* dergisi, İstanbul, Kış/1993, s.115-132.

(49) Kâmil el Şerif, el *İhvan-ül Müslüman fi Harbi Filistin* (Filistin Savaşında Müslüman Kardeşler), Kahire, 1987, s.59.

(50) Hale Mustafa, age; Seyyid Hadi Hüsrevşahi, age.

(51) Hüsrevşahi, age, s.116. Örneğin, HAMAS örgütünün kurucu önderlerinden Dr. Abdulaziz el Rantisi, aynı zamanda Gazze bölgesindeki büyük bir sülalenin seçilmiş şefidir.

(52) Hüsrevşahi, age, s.116-118.

(53) Age.

(54) Hak Mustafa, age, Hüsrevşahi, age.

(55) HAMAS sözcüsü İbrahim Goşe, *El Mizene el Hamra:Siyratun Zatiye* (Kırmızı Minare: Biyografim), Beyrut, 2008.

(56) Ebu İyyad, 1991'de EbuNidal grubuna bağlı birisi tarafından öldürüldü. Ebu Cihad ise Nisan 1988'de Tunus'taki bir İsrail istihbarat baskınında vuruldu, age, s.120.

(57) Age.

(58) Bu görüşlerin ayrıntısı için bkz. Filistinli akademisyen-araştırmacı Sadık Celal Azm, *El Nakd-ül Zati Ba'd-il Hezime* (Bozgun Sonrası Özeleştiri) ve *Nakd-ül Fikr-il Din* (Din Fikrinin Eleştirisi), Beyrut, 1974.

(59) *El Quds el Arabi* gazetesi, Londra, 30 Ocak 2007.

(59) Yvonne, Hadad, "İslamcılar ve İsrail Meselesi: 1967 Uyanışı" *Middle East Journal*, İlkbahar 1992, s.1.

(60) Ziyad Ebu Ganime, *el Hareket-ül İslamiye ve Qadiyetu Filistin* (İslami Hareket ve Filistin Davası), Amman, 1989, s.16.

(61) Yvonne, agy; Ebu Ganime, agy.

(62) Saul Singer, "Interesting Times: The End of Palestine?", *The Jerusalem Post*, Kudüs, 24 Mayıs 2007)

(63) Hasan Memun (El Ezher'de din görevlisi), İslami Araştırma Akademisi'nin Konferansı'nın açış konuşması, Kahire, 1968, bkz. IV. Konferans Kitabı, s.12-63); Haddad, age, s.4.

(64) Haddad, age.

(65) Kâmil Bekir, *Filistin Meselesinin Aslı* (IV. Kongre Kitabı), Kahire, 2. Cilt, 1968, s.129-130-138.

(66) *Jerusalem Post* gazetesi, Kudüs, 29 Ekim 1967.

(67) *Jerusalem Post*, 10 Ağustos 1967. İlginçtir; Filistin İslamcıları da kutsal kitapları Kur'an'daki Isra süresi ve Peygamber hadisine dayanarak, "İsrail devletinin yok olmasının ilahi bir emir olduğunu" söylerler.

(68) Haddad, age, s.4. Ayrıca, yazarın Filistin'deki bizzat tanıklığı.

(69) *Times*, "Filistin'de İslami Uyanış ve İslami Cihad", Londra, 13 Ekim 1987.

(70) Haddad, age, s.5. Aynı yazarın, *Contemporary Islam and the Challenge of History* (Çağdaş İslam ve Tarihin Meydan Okuması), 3. bölüm, Albany, ABD, 1981.

(71) Hüsrevşahi, age, s.121-122. Ayrıca *el Şark el Awsat* gazetesi, Londra, 14 Ekim 1987.

(72) *Times*, Londra, 13 Ekim 1987.

(73) Asscociated Press, 25 Eylül 1987 tarihli bülten.

(74) Hüsrevşahi, age, s.8.

(75) Aktaran Mısırlı İslamcı Fehmi Hücveydi, 8 Aralık tarihli *El Ehram* gazetesi, Kahire.

(76) Age; ayrıca Hüsrevşahi, age, s.123-125; Muhammed el Asimi, "İslami Gazze Üniversitesi Hikâyesi", *El Raÿ* gazetesi, Amman, 11 Mayıs 1985; Simare, "Filistin'de Dini Cemaatlerin Günü", *El Arab* gazetesi, Londra, 11 Aralık 1987.

(77) *Financial Times*, 9 Kasım 1987; *El Ehram*, 8 Aralık 1987.

(78) *Times*, Londra, 13 Ekim 1987.

(79) *El Vasat* dergisi, Londra, 30 Kasım 1992. Ayrıca Hale Mustafa, 8 Ocak 1988 tarihli *El Ehram*'da şöyle yazdı: "İsrail, dini akımın gelişimine göz yumdu ki, FKÖ saflarında İslamiyet, Yahudilik ve Hıristiyanlık mücadelesi başlasın."

(80) Hüsrevşahi, age, s.124-125.

(81) Bilgiler için bkz. Hüsrevşahi, age, s.126-128; *el Beyadır-ül Siyasiye* dergisi, 15 Ağustos 1987, Filistin, Hale Mustafa, age, 8 Ocak 1988 tarihli *el Ehram*, Kahire.

(82) Faik Bulut, *Filistin Rüyası: İsrail Zindanlarında 7 Yıl*, 4. baskı, Berfin yay. İstanbul, 1998; Faik Bulut, *İntifada Dersleri*, 2. baskı, Ozan yay. İstanbul, 1998.

(83) Hale Mustafa, age; *El Hayat*, 6-7 Haziran 1995.

(84) Hüsrevşahi, age, s.128.

(85) *El Quds el Arabi*, 30 Ocak 2007.

(86) İbrahim Derviş, *El Quds el Arabi*, 30 Ocak 2007; İbrahim Goşe, age.

(87) Azzam Tamimi, *Hamas: Unwritten Chapters*, Hurst&Company, Londra, 2007; *El Quds*.., agy.

(88) United Pres International, "Hamas History Tide to Israel", 18 Haziran 2002; Fransız Komünist partisi yayın organı *L'Humanite*, "Hamas, le produit du MOSSAD" Fransızca yayını, Paris, 14 Aralık 2001; "Hamas is a creation of MOSSAD" (HAMAS, Bir MOSSAD ürünüdür), İngilizce bülteni, Yaz 2002 ve 7 Temmuz 2008'de bu iddia yeniden ileri sürüldü; *Le Canard Enchaîne*, "Les tres secretes relations Israel-Hamas" (İsrail ile HAMAS'ın Çok Gizli İlişkileri), Paris, 1 Şubat 2006; Gerilla hareketleri uzmanı Fransız Gerard Chailand'la yapılan bu söyleşi "En Irak, l'insurrection armee montre sa terrible effciacite face a la meilleure armee du monde", başlığı altında Cyberscopie isimli web sitesinde Nisan 2006'da yayınlandı.

(89) *El Vatan el Arabi*, Paris, 1 Ocak 1993; Hale Mustafa, age.

(90) İbrahim Derviş, *El Quds el Arabi*, 30 Ocak 2007.

(91) Eylül 1993'te FKÖ-İsrail arasında imzalanan barış anlaşmasından sonra HAMAS tutum değiştirip, Arafat başkanlığındaki FKÖ'yü tanımayı reddetti. Diğer muhalif örgütlerle birlikte FKÖ'ye alternatif bir yapı kurmaya çalıştı.

(92) *El Vasat*, ags. Ayrıca HAMAS sözcüsü İbrahim Goşe de, "örgütümüz Filistin halkının %45'inin desteğine sahip" şeklinde demeç vermişti. Bkz. *El Hayat*, Amman/Londra. 12 Ocak 1993.

(93) Tamimi, age.

(94) İsrail Hayfa Üniversitesi öğretim görevlisi Ido Zelkovitz, "Fatah's Embrace of Islamism" (El Fetih'in İslamcılığı Kucaklaması), *Middle East Quarterly*, İlkbahar 2008.

(95) HAMAS'ın Ürdün'deki sözcüsü İbrahim Goşe, 12 Ocak 1993 tarihli *El Hayat* gazetesinde şunları açıklığa kavuşturdu: "Gazze'deki İhvan yandaşları Mısır, Batı Şeria'dakiler ise Ürdün İhvan hareketine bağlıydılar. Biz, HAMAS'ta ikisini birleştirdik. HAMAS; biri şu anda sürgünde olan önder kadrolar, diğeri işgal altındaki Filistin'de faaliyette bulunan eylemci kadrolar, üçüncüsü de kurumlarda çalışan akademisyenlerden oluşuyor."

(96) Ido Zelkovitz, agy.

(97) Azzam Tamimi, age; Zeki Şihab, *Fi Dahil Hamas* (Hamas'ın İçyüzü), 2007.

(98) Goşe, age, söyleşi.

(99) ABD ile HAMAS arasında ilk diyalog, Ürdün'ün başkenti Amman'da başladı. ABD Amman Büyükelçiliği'nin siyasi danışmanı ile HAMAS'ın Amman temsilcisi Muhammed Nezzal arasında Aralık 1992'de görüşme gerçekleşti ve bir süre kesildi, Belgeler için bkz. CRS Report for Congress, 14 Mayıs 1993; CRS Report for Congress, 19 Ağustos 1993; Cevad el Hamad, "ABD-HAMAS Diyaloğu", *El Hayat*, 23 Ocak 1992.

(100) Yossi Pudansky, Target America: Terrorism in the US. Today; Cevad el Hamad, "ABD-HAMAS diyaloğu", *El Hayat*, 23 Ocak 1994; *Washington Jewish Week*, Ağustos 1993; ayrıca barış sonrası İsrail yetkililerinin Kasım 1993-Ocak 1994 arasındaki açıklamaları. Aynı kaynaklara göre "HAMAS-ABD diyaloğunun" kesilmesini isteyenler arasında Arafat da vardı. Ayrıca HAMAS, o tarihte ABD'nin nazarında "üst düzeyde örgütlenmiş modern siyasi bir örgüt"idi.

(101) *El Hayat*, 12 Ocak 1993.

(102) *El Vasat*, "Şeyh Yasin İsrail ile ateşkes istiyor", Londra, 1-7 Kasım 1993.

(103) *El Mecelle* dergisi, 17-23 Haziran 1992.

(104) Age.

(105) *El Vatan el Arabi*, 1 Ocak 1993. Mısır'daki adaşına benziyor; belki de onun bir kolu sınırlı bir varlığa sahipti.

(106) *El Muctema'a* dergisi, Kuveyt, 17 Ocak 1995; *Le Monde* gazetesi, Paris, 10 Ocak 1995; *El Hayat* gazetesi, Londra, 20 Nisan-21 Mayıs, 8-9-28 Haziran-20 Temmuz 1995; *Le Monde Diplomatique*, Paris, Haziran 1995.

(107) *El Hayat*, 26 Şubat 1997.

(108) İbrahim Derviş, *El Quds el Arabi*, 30 Ocak 2007; Filistinli İslamcı yazar Yaser el Zaatıra, el.Cezire.net, 16 Aralık 2007; BBC News, Temir el Mıhsal'ın Arapça bültenindeki yorumu, 14 Aralık 2007.

(109) Filistinli yazar Adnan Ebu Amir, el.Cezire.net, 22 Aralık 2008.

(110) El Cezire.net, "Şeyh Yasin Portresi", 6 Aralık 2001.

(111) El Cezire.net, "Şeyh Yasin Portresi", 6 Aralık 2001; Gil Sedan'ın ilgili makalesi, *Jewish Telegraphic Agency*, 23 Mart 2004; PASSIA, Associated Press ve CNN.com 22 Mart 2004; *Jewish Virtually Library*, 2008; *Wikipedia* ansiklopedisi, "Sheikh Yasin" maddesi, 30 Aralık 2008.

(112) Aktaran İbrahim Karagül, *Yeni Şafak* gazetesi, İstanbul, 1 Ocak 2009.

(113) El Cezire.net, "HAMAS" maddesi, 3 Ağustos 2007.

(114) *Wikipedia* ansiklopedisi, "HAMAS" maddesi, 1 Ocak 2009.

(115) İbrahim Goşe, *El Hayat*, 12 Ocak 1993

(116) *L'Express*, Paris, 14 Eylül 1995; *Milliyet*, İstanbul, 6 Ocak ve 5 Mart 1996; *el Muctema'a* dergisi, Kuveyt, 31 Aralık 1996; Reuters'dan aktaran el Arabiye.net, 29 Aralık 2008.

(117) Amerikan iç istihbarat kuruluşu FBI eski terör analizcisi Matthew A. Levit, "Hamas from Cradle to Grave", *Middle East Quarterly*, Kış 2004. Bilgilerin tamamını aynı kişinin kaleme aldığı *HAMAS: Funding Terror Under the Cover of Charity* başlıklı kitabında bulmak mümkündür.

(118) Agy.

(119) *El Şarq el Awsat* gazetesinin HAMAS'ın basın ve enformasyon sorumlusu Fethi Hamad ile röportajı, 25 Kasım 2007.

(120) Age; ayrıca Hüsrevşahi; age, s.125; Hale Mustafa, age.
(121) Hüsrevşahi, age. s. 126; *el Vasat*, 30 Kasım 1992.
(122) Patterns of Global Terrorism raporu, 2003.
(123) *El Quds el Arabi*, 30 Ocak 2007.
(124) Hüsrevşahi, age.
(125) Hüsrevşahi, age.
(126) Hüsrevşahi, age, s.128.
(127) 9 Kasım 1987, Londra/Kudüs.
(128) France Press, 19 Ekim 1987.
(129) 5 Eylül 1987, Kudüs.
(130) *El Quds el Arabi*, agy.
(131) *Milliyet*, İstanbul, 30 Ekim 1995; *El Vatan el Arabi*, Beyrut, 10 Kasım 1995; *El Muctema'a*, Kuveyt, 2 Nisan 1996; *El Vasat*, Londra, 1 Nisan 1996.
(132) El Cezire.net, "İslami Cihad" maddesi, 3 Ekim 2004.
(133) Hale Mustafa ve Hüsrevşahi, age.
(134) *El Vasat*, 30 Ocak 1995; *El Hayat*, 6 Haziran 1995.
(135) *El Hayat*, 6 Haziran 1995.
(136) Biz, uzun yıllar İsrail ile işbirliği yapan, ona olmadık tavizler veren çoğu İslamcıların tarihinin beyaz olduğu kanısında değiliz.(F.B.)
(137) *El Ebram*, 8 Aralık 1987.
(138) Hüsrevşahi, age, s.129.
(139) Hüsrevşahi, age, s.130-131.
(140) *El Mecelle*, Londra, 2 Aralık 1992. Ayrıca Münir Şefik, *Emperyalizmin İslam Dünyasına Girişi ve Ortadoğu Sorunu* adıyla Türkçe'ye çevrilmiş kitabında "İslami tercihin vazgeçilmezliğine vurgu yapıp çağın sorunlarına İslami doğru cevaplar verilmesini istiyor."
(141) HAMAS kurucularından Dr. Abdulaziz elRantisi ise, 9 Kasım 1987'de toplanarak İslami bir yapı/çerçeve kurmayı kararlaştırdıklarını söyledi. Bkz. Hasan Davud'un kaleminden El Rantisi portresi, *El Hayat*, Londra, Ağustos 1993.
(142) *El Vasat*, Londra, 30 Kasım 1992.
(143) *El Hayat*, 6-7 Haziran 1995.
(144) *El Vatan el Arabi*, Paris, 23 Ekim 1992; Raphael Israeli, "The Islamic Movement in Israel", Jerusalem Center for Public Affairs, 15 Ekim 1999; aynı yazarın "The Templers of Islam and Sheikh Ra'id Salah", *Jewish Political Review*, Sonbahar 2008; *Wikipedia*, 24 Aralık 2008.
(145) *El Vatan l Arabi*, Paris, 23 Ekim 1992.
(146) *El Hayat*, 8 Ocak 1994 tarihli söyleşi, Cidde/Londra; *El Hayat*, 29 Şubat 1995 ve 15 Haziran 1995; M. Özcan makalesi, *Yeni Şafak*, İstanbul, 9 Haziran 1996.

(147) El Arabiye. net, 26 Eylül 2008; *El Şarq el Awsat*, 27 Eylül 2008.
(148) *Ha'aretz* gazetesi, Mayıs 2007: Global Jihad web sitesi, "Jaish-al Islam-Army of Islam", 5 Ağustos 2007.
(149) *El Quds el Arabi*, 2 Eylül 2008; *El Hayat*, 2 Eylül 2008.
(150) Ocak 1989 tarihli *El Mecelle* ile *El Vatan el Arabi* dergileri; 18 Kasım 1992 tarihli *El Hayat* ve *El Arab* gazeteleri.

DİZİN

-A-

Abbas, Mahmud, 375, 383
Abdu, İsa *(Dr.)*, 76
Abdu, Muhammed, 25-26, 29, 36, 38, 40-43, 194, 197, 212, 337, 351
Abdulazim, Usame, 77
Abdulaziz, Naif bin, 64
Abdulgani, Rabi Ahmed, 168
Abdulganim, Ahmed Mınasi, 73
Abdulhalık, Abdulrahman, 112
Abdulkadir *(Emir)*, 25, 197
Abdullah *(Kral)*, 260-261, 266-267, 286, 295, 321, 344
Abdulmecid, Asım, 128
Abdulnasır, Cemal, 18-19, 46, 50, 59, 70-71, 74, 82, 105, 109, 308, 352
Abdulrahman, Ömer, 18, 65, 133, 135, 145, 150, 159, 168-169, 175
Abdulrahman, Rıza, 164
Abdulrauf, Abdulmümin, 74
Abdulrazık, Ali, 43
Abdulselem, Muhammed, 129
Abdulvahhab, Muhammed bin, 111
Abdurrahman, Esad, 276
Abdülhamit *(Sultan)*, 32, 37, 143, 336
Abdülmecit *(Halife)*, 341
Absi, Şakir el, 249
Acemiyye, Muhammed ebu, 318
Afgani, Cemaleddin el, 28, 32, 194, 197, 351, 397
Ahit, Maruf el, 267
Ahmed Han, 36
Ahmed, Hamdi, 163
Ahmed, Mükerrem Muhammed, 165
Ahmed, Reşa *(Dr.)*, 61
Ahmet Şefik Mithat Paşa, 199
Akif, Muhammed Mehdi, 55, 61-62, 69
Akkad, 29
Aknan, Usame, 319
Akseki, A. Hamdi, 29
Albani, Nasıreddin el, 77
Ali *(Hz.)*, 27
Ali, Abdulrahim, 63, 66
Ali, Muhammed Kürd, 212
Ali, Muhammed, 45
Aliyye, İbn, 28
Amidi, 120
Ammara, Muhammed, 178
Amri, İsam el, 140

Amuş, Bessam el, 289
Anadoli, Kemal el, 135
Ansar, Talal el, 67, 136
Arabi Paşa, 36, 39
Arabi, Muhyiddin-ül, 27
Arabiyat, Abdullatif, 263, 292
Arafat, Yaser, 286, 344, 353, 361
Arfe, İbrahim ebu, 353
Arif, Abdulselam, 82
Aristo, 39
Arslan, Şekip, 197
Arşid, Zeki Beni, 287-288
Asgar, Ekmel, 303
Asiltürk, Oğuzhan, 96
Aşmavi, Said el, 165
Aşmavi, Salih, 121
Atar, Muhammed el, 197
Atası, Haşim el, 202
Atatürk, Mustafa Kemal, 27, 306
Atibi *(Uteybi),* Cuheyman el, 113
Attar, İssam el, 210
Ayd, Mahmud, 77
Ayş, Kâzım, 263
Ayubi, Nazih, 88, 91
Ayyaş, Kâzım, 287
Ayyaş, Yahya el, 390
Azayda, Ahmed el, 270, 289, 292
Azzam, Abdullah, 65, 106, 388
Azzam, Muhammed, 33

-B-

Bani, Nasıreddin el, 77, 115
Barak, Ehud, 286, 383
Basiso, Hani, 353
Bassat, Talal el, 301
Batuci, Husam el, 161
Baz, Abdulaziz bin, 113-114
Bedran, Faruk, 262
Bedran, Mudar, 267
Bedri, Yusuf el, 160
Begin, Menahim, 360, 362
Bekr, Cemil ebu, 263
Benne, Abdurrahman el, 79
Benne, Hasan el, 49, 51-53, 55, 58-59, 61, 65-66, 73, 79-80, 83-86, 88, 90-92, 99, 103, 176, 206, 209, 212, 351, 397
Bereket, Ziyad, 260, 279
Berqawi, İsam bin Muhammed bin Tahir el, 320
Beyanuni, Ali Sadreddin el, 211, 213, 219
Beyhum, Adile, 201
Beyt, Şin, 401
Bırke, Seyyid, 399
Bışri, Tarık el, 88, 90
Binder, Leonard, 88, 93
Bisyuni, Muhammed el, 39
Bitar, Abdurrezzak el, 194,197, 200
Bitar, Selahaddin el, 203
Blunt, Belford S., 36
Buhari, 120
Bumeh, Ferid, 394
Bush, 107, 109
Buteyhi, Semih el, 377
Buti, Muhammed Said el, 202

-C-Ç-
Caberi, Ahmed el, 390
Canpolat, Kemal, 226
Celal Hoca, 29
Cerar, Bessam el, 404
Cerişe, Ali *(Dr.)*, 64
Cerrar, Münir, 319
Cevzi, İbn-i, 28
Cevziyye, İbn-i Kayyım el, 28
Ceyusi, Azmi el, 322
Cezayiri, Tahir el, 197, 200
Chailand, Gerard, 369
Cıbril, Ahmed, 280, 283, 381
Clinton, Bill, 377
Commins, David Dean, 195
Cromer *(Lord)*, 40
Cuyuşi, Abdulrauf Emir el, 141
Çelebi, Ahmed, 315

-D-
Dabul, Muvaffak, 217
Dahamişe, Abdulmelik, 400
Daur, Ahmed el, 301
Davud *(Hz.)*, 333
Davud, Halid, 126
Daye, İmad ebu, 287
Değmaş, Mümtaz, 403
Dehlevi, Şeyh Veliyyullah el, 28
Derviş *(Şeyh)*, 38-39
Derviş, Abdullah Nımr, 393, 400
Devalibi *(Dr.)*, 214
Dırbale, İssam, 128-129
Dikerdem, Mahmut, 17, 68
Diyab, Halil, 394
Djerjian, Edward, 106
Duhhan, Abdulfettah, 371

-E-
Ebu Cihad, 353-354, 398
Ebu Edib, 352
Ebu Hamdi, 375
Ebu Hasan, 375, 394, 399
Ebu İyyad, 352-354
Ebu Muaylaq, 323
Ebu Omar, 302
Ebu Qatade, 320, 322
Ebu Rişa, 276
Ebu Tarık, 352
Ebu'l Qa'qa *(Şeyh)*, 243, 247-248
Eflak, Mişel, 203
El Haznevi *(Şeyh)*, 237, 243
El Kasimi, 35, 197-198
El Kevakıbi, 25, 30-32, 40, 42
El Mahalavvi, 76-77
El Merağı, 29
El Şevkani, 28
El Tahavi, 28
Emin Ali Paşa, 33
Emin, Abidin, 49
Emin, Ahmed, 29
Emin, Hüseyin, 178
Emin, Kasım, 29
Ensari, Şehhade el, 353
Ensari, Talal el, 143

Erbakan, Necmeddin, 96, 147
Erdoğan, Recep Tayyip, 96
Ersoy, Mehmet Akif, 29
Esad, Hafız, 204-205, 207, 219, 224, 226, 236, 239, 241
Esad, Rifat, 204
Esmai, Muhammed Said el, 178
Esvani, Muhammed el, 139
Etienne, Bruno, 23
Evrim, S., 29
Eyyübi, Selahaddin, 370
Ezaim, Şeyh Alaaddin Madi Ebu'l, 15

-F-
Fadıl, Muhammed el, 219
Fadlallah, Hüseyin, 205
Fahreddin, Ali, 301
Farac, Muhammed Abdulselam, 137, 139-140, 144, 147, 151-152
Faris, Muhammed ebu, 263, 289
Farize, Ömer Bin el, 27
Faruk *(Kral)*, 74, 83, 87
Faysal *(Kral)*, 340
Faysal, Tucan, 275
Felahat, Salim el, 261, 263, 267, 287-288, 290
Ferhan, İshak, 289
Fermavi, Şeyh, 123
Fettuh, Abdulmenam Ebu'l *(Dr.)*, 126
Fılıstini, Ebu Hafs el, 404
Fikri, Halid *(Dr.)*, 130
Fuda, Farac, 165
Fuller, Graham, 64

-G-Ğ-
Gani, Mustafa, 303
Garib, Mahmud, 127
Gazale, Hazım ebu, 284, 315-316
Gazali, İmam, 27, 43
Gazali, Muhammed el, 72, 76-77, 126, 133, 160, 165, 176
Gazali, Zeyneb el, 57-58, 91
Geylani, Raşid Ali, 209
Goşe, İbrahim, 353, 378, 387
Gökalp, Ziya, 29
Gromiko, Andrei, 350
Gruaybe, Rahil, 263
Guarang, John, 177
Gudde, Abdulfettah Ebu, 234, 236-237
Guneymi, Abdulgani el, 197
Guraybe, İbrahim, 287
Gül, Abdullah, 96
Gülağasi, Mahmud, 247
Günaltay, M. Şemseddin, 29
Ğadri, Ferid el, 238, 240
Ğannuşi, Raşid el, 93, 177
Ğudde, Abdulrahman ebu, 216

-H-
Habaş, George, 344-345, 381
Habeş, Muhammed, 243-244
Habib, Kemal el Sa'id, 144

Habib, Kemal Seyyid, 138, 140
Habib, Muhammed el Seyyid, 78
Haccac, Alaaddin Abdulvahab, 302
Hadd, Gabriel, 339
Haddad, Osman Kemal, 342
Hadid, Mervan, 216, 218-219, 248
Hadise, Meşhur, 318
Hakk, Mürşedül, 301
Hakkı, İsmail, 29
Halavi, Hasan el, 136
Haldun, İbni, 39
Halef, Salah, 352-353
Halefellah, Muhammed Ahmed, 178
Halife, Abdurrahman, 261, 263
Halife, Muhammed Cemal, 65
Hamad, Şeyh Abdulahir, 155
Hamavi, Ahmed el, 65
Hamidullah, Zaib-ül Nisa, 46
Hammud, Abdulfettah, 353
Han, Seccad, 303
Hanbel, Ahmed bin, 28, 111
Haniye, İsmail, 383, 388-389
Hariri, Refik el, 240
Harwood, Cemal, 303
Hasan Abu Paşa, 160
Hasan Fehmi Efendi, 33
Hasan, Ahmed, 243
Hasan, Hasan el, 303
Hasan, Selahaddin Muhammed, 301-302
Hassun, Muhammed Said Ramazan, 243
Haşebe, Muhammed Ğazalebu, 247
Haşim, Yahya, 144
Hatip, Kemal, 400
Hatip, Teysir el, 394, 399
Havatme, Naif, 345
Havva, Said, 207, 2225, 388
Havvaş, Yusuf, 95
Hawalide, Bekir, 299, 301, 403
Hawse, Tevfik ebu, 369
Haydar, Mansur, 301
Haznedar, 70
Haznevi, Maşuk el, 237, 243, 249
Hebneke, Hasan, 200
Helwa, Hasan, 144
Hemami, Cemil, 371
Hesaballah, Abdulhamid, 139
Hişam, Yahya, 140
Hitabi, Abdulkerim el, 25
Hitler, Adolf, 342, 345, 348
Horani, Albert, 334
Hudeybi, Ahmet Hasan el, 50, 55, 67, 70, 72, 79, 87, 101, 210
Hudeybi, Me'mun el, 55, 73
Huneydi, Azzam el, 285
Huri, Faris el, 201
Hüseyin *(Kral)*, 264, 269, 271, 273, 315, 376-377
Hüseyin, Adil, 110
Hüseyin, Kemaleddin, 74
Hüseyin, Saddam, 157, 269, 279, 379
Hüseyin, Taha, 25, 29

Hüseyni, Emin el, 67, 336-338, 347
Hüseyni, Muhammed Reşid Rıza el, 26, 29, 41
Hüsnü *(Şeyh)*, 208
Hüsnü, Faruk, 47
Hüsrev Efendi, 29

-İ-

İbn Kesir, 120
İbn Teymiyye, 27-28, 111, 133, 151, 194, 212
İbn-i Kudame, 28
İbn-i Kuteybe, 28
İbn-i Salah, 28
İbni Sina, 39
İbrahim Paşa, 196
İbrahim, Hasan, 74
İbrahim, Naceh, 69, 128
İdris, Ahmed, 163
İkbal, Muhammed, 29
İlmi, İmad el, 376, 388
İlyas, Mevlana Muhammed, 365, 402
İmara, M., 44
İsa *(Hz.)*, 43, 122, 333
İsa, Muhyiddin Ahmed, 126
İslamboli, Halid el, 152
İslamboli, Muhammed el, 141
İsmail Paşa, 35
İsmail, *Ali*, 118
İsmail, İbrahim bin, 28
İsmail, El Nebevi, 78, 160
İsmail, Salah ebu, 77
İsmail, Şeyh Abdulfettah, 117
İyd, Seyyid, 95
İzzet, Mahmut *(Dr.)*, 69
İzzet, Ömer İbrahim, 77

-K-

Kabbani, Abdulkadir el, 32
Kaddumi, Muin el, 287
Kahane, Meir, 150
Kâmil, Mustafa, 95
Karaman, Hayreddin, 29
Karbuli, Ziyad Halef, 322
Kasım, Cemaleddin el, 198, 212
Kasım, Talat Fuad, 128-130, 137
Kasımi, Abdulber el, 28
Kasımi, Cemaleddin el, 198, 200, 212
Kasımi, Ebu Talal el, 128
Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 18, 30, 196, 305
Kayyum, İbn el, 111
Kazan, Şevket, 96
Kefavin, Ahmed el, 263
Kemal, Namık, 30, 38
Kemal, Yusuf, 95
Kessam, İzzeddin el, 295, 390
Kevakıbi, Abdurrahman el, 25, 30, 42
Keylani, Muhammed Hayr el, 320
Kişk, Abdulhamid el, 76, 178
Kubeysi, Münire el, 241, 246
Kudsi, Nazım el, 216
Kuftaro, Ahmed, 243

Kuftaro, Salah, 203, 243-244
Kure, Abdullatif ebu, 351
Kutan, Recai, 96
Kutub, Muhammed, 85, 96
Kutub, Seyyid, 29, 64, 66, 68, 72, 79, 81, 85-87, 91, 93-96, 99-101, 104, 117, 120, 137, 212, 218, 270, 289, 295, 353
Kutzer, Daniel, 106
Kuvetli, Şükri, 200

-L-
Ladin, Usame bin, 62, 65, 149, 156-158
Lang, Mollah-i, 25
Lehye, Kemal ebu, 302

-M-
Madi, Ebu'l Ala, 96, 130
Mağribi, Nebil el, 138-140
Mahalavvi, 76-77
Mahcub, Rafet el, 134, 149
Mahfuz, Necip, 165
Mahfuz, Saud ebu, 287
Mahmud, Abdulhamid, 77
Makkavi, Muhammed, 143
Malcolm X, 150
Maliki, Abdurrahman el, 301
Mansur, Ahmed Subhi *(Dr.)*, 164
Mansur, Enis, 165
Mansur, Hamza, 288, 291, 293
Maqdesi, Ebu Muhammed el, 320-322
Masalıha, Nail, 287
Mataravi, 76
Medeni, Muhammed el, 39
Mehdi, 25, 356, 368
Mehdi, Muhammed Akif, 55-57, 61-62, 69-70, 109-110, 161
Mehlavi, Ahmet el, 178
Melici, Abdulsettar el *(Dr.)*, 69
Melih, Edib, 241
Meluni, Cemal el, 318
Mesud, İbrahim, 263, 289
Meşhur, Mustafa, 54-55, 67, 69
Mevdudi, Ebul'alael, 29, 91-93,100, 117, 215, 270
Meydani, Ebu'l Hayr el, 200
Meytani, Ziyad el, 263
Mihne, Ahmed, 394
Miras, Kâmil, 29
Mirza Asgar Han, 37
Miş'al, Halid, 285, 376-378, 388-389
Mitcchell, Richard, 88
Mofaz, Şaul, 386
Montesqieu, 30
Morgan, Adrian, 64
Mubarek, Hüsnü, 78, 110, 157, 163, 165
Mubarek, Muhammed el, 212
Muhammed *(Hz.)*, 24, 27, 32, 43-44, 47, 90, 113, 120-121, 149, 163, 200, 217, 248, 259, 299, 309, 318, 333, 337, 346, 356
Muhammed, Mükerrem Ahmed, 160

Muhellifat, Fuad el, 280
Muheysin, Memduh el, 263, 281
Muhyeddin, Ala, 128, 154
Mulhem, Riyad, 248
Muntasar, Salah, 165
Musa, Abdulhalim, 154
Musa, Selame, 29
Mussolini, Benito, 342, 348
Mustafa, Alavi, 138
Mustafa, Şükri Ahmed, 116, 121, 123
Mustafa, Taci, 303
Mükerrem, Ömer, 45
Müşerref, Pervez, 301

-N-
Nablusi, Süleyman el, 264, 296
Naccar, Hüseyin Fevzi el, 178
Nahhas, Mustafa el, 301
Napolyon, 45
Nasır, Salah, 71
Nasr, Muhammed Hamid Ebu'l, 55
Nasrallah, Hasan, 205
Nawaz, Nesrin, 303
Nebahani, Takiyeddin el, 294, 296, 299, 305, 353, 387
Nebi, Malik bin, 91
Neccar, İsam el, 376
Neccar, Yusuf el, 353
Necib, Muhammed, *(General)*, 70-71, 82-83
Necm, Raif, 293
Nedevi, Hasan el, 92
Nedim, Abdullah, 29
Nehlavi *(General)*, 214
Nehnah, Mahfuz, 205
Neşşar, İsa el, 371
Nevvaz, Macid, 302, 312-313
Newfel, Ahmed, 268
Nezzal, Muhammed, 388
Nitşe, Cevad Sahr el, 313-314
Nokraşi, Mahmud el, 352
Nokraşi, Mahmud Fehim el *(Paşa)*, 70
Nusayr, El Seyyid, 150

-O-Ö-
Ode, Abdulkadir, 101
Osman, Emin, 159, 338
Osman, Eng, 301
Osman, Ömer Mahmud Muhammed, 320, 323
Osmani, Saadettin el, 108
Ömer *(Hz.)*, 27

-P-
Papen, Franz von, 342
Pehlevi, Rıza, 128
Pirani (Birani), Abdulrahman, 97

-Q-
Qamari, İsam el, 140
Kardawi, Yusuf el *(Dr.)*, 16, 55, 77, 133, 400
Qasbi, Şeyh Abdulhadi el, 16
Qırş, Yakub, 280, 282-284, 315-316
Qudva, Muhammed Abdulrauf el, 344
Quleybi, Zekeriya, 353

-R-
Rabin, İzak, 373
Rai, Ali el, 165
Raif, Ahmed, 55, 71, 73
Rantisi, Abdulaziz el, 371, 383-384, 386-387, 389
Razzuk *(General)*, 219
Rehhal, Muhammed Salim, 138, 140-141, 144
Reis, M. Ziyaeddin el *(Dr.)*, 44
Reissner, 199-200
Renan, 36
Reyyan, Nizar, 388
Rıfai, Zeyd el, 271
Rışte, Ata Abu, 299, 402
Rıza, Reşid, 26, 29, 41-43, 80, 194, 212, 337-338, 345, 351
Ribentrop, Joachim von, 342
Rifai, Zeyd el, 315
Riyad Paşa, 34, 40
Robertson, Pat, 358
Roy, Olivier, 23, 142, 193
Rüşd, İbni, 43

-S-
Saad, Zeki, 287
Saadawi, Nevval el *(Dr.)*, 46
Saadeddin, Adnan, 213, 217-218, 230, 233-235
Sabbağ, Mahmud el, 67
Sabık, Seyyid, 76-77
Sabri, Musa, 165
Sadr, Muqtada el, 229
Sadr, Musa el, 207
Safder, Seyyid Muhammed bin, 32
Safi, Hüseyin el, 74
Safti, Mecid el, 160
Said, Adnan, 217
Said, Hemmam, 261, 288
Said, Muhammed, 178, 195, 202, 243
Saint-Simon, 31
Salah, Raid, 400-401
Salih, Mustafa, 301
Salim, Mecdi Muhammed, 138, 153
Salim, Salim Ali, 353
Samra, Muhammed ebu, 399
Sarsur, İbrahim, 400
Sartre, Jean-Paul, 81
Savvaf, Muhammed Mahmud el, 235
Sayfuldevle, İsmet, 178
Sayih, Abdulhamid el, 375
Sayyam, Muhammed, 387
Sebil, İbn, 113
Sedat, Enver, 18-19, 48, 50, 59, 71, 74-75, 78, 126, 141, 146, 151-152, 155, 159, 163, 225
Sedat, Muhammed Enver, 70
Selame, Hafız el, 178
Selim, Abdulhamid ebu Aqrab, 155
Selim, Hilmi, 47
Semavi, Abdullah el, 123
Semavi, Taha el, 123
Sen'ani, 28

Senanir, Kemal el, 65, 78
Senusi, 25
Serbel, İbrahim, 281, 317
Seyyadi, El Hude el, 32
Seyyid, Lütfi, 29
Sıbai Mustafa el, 29, 200, 208, 214-215, 231, 351
Sıdkı Paşa, 45
Sırrı Paşa, 37
Sırri, Yaser el, 139
Sırriyye, Salih *(Dr.)*, 135-137, 143, 151-152
Sindi, Abdurrahman el, 74
Storss, Ronald, 339
Suadet, Saadet, 263
Suavi, Ali, 30, 38
Suheymi, Hasan Abdullah el, 137, 159, 166
Sultan, Vefa, 244-245
Surur, Rifai, 140
Suud, Abdulaziz bin, 341
Süleyman *(Hz.)*, 333
Süleyman, Abdulgani Cabir, 301
Süleyman, Yaser Faruk, 167
Swat, Ahund-i, 25-26

-Ş-

Şa'ravi, Mutevelli el, 76-77, 178
Şa'ravi, Hude el, 57
Şah, Nadir, 37
Şah, Nasreddin, 37
Şahate, Enver, 126
Şahin, Ömer, 73
Şakir, Tevfik Ali el, 342
Şalhub, Farac, 287
Şalit, Gilad, 403
Şallah, Ramazan, 395
Şami, Muhammed el, 226
Şamil *(Şeyh)*, 25
Şaron, Ariel, 383, 386
Şatır, Hayrat, 126
Şavi, Tevfik el, 97
Şefik, Münir, 375
Şehate, Şeyh Hasan, 161
Şehhade, Salah, 371-372, 388
Şemseddin, Muhammed Mehdi, 161
Şeneb, Laşin ebu, 54
Şentut, Halit Ahmed el, 64
Şeriati, Ali, 117
Şeref, Sami, 71
Şerif, Ali, 128
Şerif, Seyyid Muhammed İmam el, 155
Şevva, Zafir el, 353
Şeyh, Şevki el, 126, 129, 148
Şıkaki, Fethi el, 393-396, 399,404
Şimali, Munzir el, 216
Şişekli *(Çiçekli)*, Edip, 209, 241
Şubeylat, Leys, 281-282, 284, 315
Şukeyri, Ahmed, 343
Şurefa, Süleyman el, 352
Şuveyki, Muhammed el, 314
Şükri, İbrahim, 162

-T-
Taba, Abdulhamid, 201
Taha, Muhammed, 384-385
Tahir, Tahir Abdulhamid el, 299
Tahtawi, Refaat Rafi el, 29-30
Tantawi, İsmail, 138, 140
Tantawi, Muhammed Seyyid, 46
Tarakçı, Arif el, 200
Tavil, Şeyh, 39
Tehavi, Ebu Cafer el, 112
Temimi, Azzam el, 372, 376
Temimi, Esed Buveyd el, 316
Temimi, Recep Bayud, 296
Tevfik Paşa, 39-40
Tılmisani, Ömer el, 50, 55-56, 67, 76, 78, 393
Tunusi, Hayreddin el, 25
Turabi, Hasan el *(Dr.)*, 97, 157, 177, 205, 292
Türköne, Mümtaz'er, 38

-U-
Ukayli, Abdullah el, 276-277
Ukkad, Abdulrezzak el, 29
Ukkaşe, Enver, 139, 141
Umara, Muhammed, 110
Uqayla, Abdullah el, 289
Uqla, Adnan, 219
Uttari, Ali Naci el, 241
Üryan, İsam el *(Dr.)*, 126

-V-W-
Vehbe, Muhammed Nımr, 353
Vezir, Halil el, 353-354
Vezir, Muhammed bin İbrahim el, 28
Wahid, Abdullah, 303
Wahid, İmran, 303

-Y-
Yaatra, Yasir el, 287
Yasin *(Şeyh)*, 367-369, 371-373, 377-378, 385-387
Yasin, Ahmed İsmail Hasan, 371
Yeken, Emin, 217, 237
Yeken, Fethi, 64
Yes, Ahmed Kâmil, 15
Yezari, İbrahim el, 371
Yusuf, İbrahim el, 219
Yusuf, Remzi, 65
Yusuzayi, İmran, 301
Yüksel, Edip *(Dr.)*, 164

-Z-
Za'nun, Riyad el, 353
Za'nun, Selim el, 352
Zaafarani, İbrahim el, 126
Zahhar, Mahmud el, 383, 387
Zehebi *(Şeyh)*, 98
Zehebi, Hüseyin el, 116-117, 123
Zehre, M. Ebu, 29, 120
Zekeriya, Fuad, 165
Zellum, Abdulkadim, 299
Zerkavi, Ebu Mus'ab el, 266-267, 85, 320-322
Zevahiri, Eymen el *(Dr.)*, 65, 100, 129, 139-140, 149, 156
Zeyd, Nasır Hamid ebu *(Dr.)*, 46
Zeydan, Corci, 38

Zeyyab, Emin, 317
Zeyyat, Muntasır el, 130, 139
Zuhdi, Kerem Muhammed, 129, 139, 144, 155
Zuneybat, Abdulmecid el, 260-261, 263, 289-290
Zümer, Abud Abdullatif el, 144
Zümer, Tarık Abdulmevcud, 138



FAİK
BULUT

İSLAMCI ÖRGÜTLER 2

"İslamcı Örgütler" dizisinin ikinci cildi olan bu kitapta, İslam dünyasının en temel örgütü sayılan ve dünyadaki İslamcı hareketlerin çıkış noktasını, ruhunu ve ana hedeflerini anlamak için mutlaka tanınması gereken Müslüman Kardeşler hareketi mercek altına alınıyor; hareketin merkez (Mısır) ve çevre ülkelerdeki (Suriye, Ürdün, Filistin) yapılanması inceleniyor.

Aynı zamanda Türkiye ve Avrupa'da çok duyulan fakat hakkında az şey bilinen Hizb-ül Tahrir örgütünün kapsamlı bir künyesi çıkarılıyor. Türkiye'de yakından tanınan HAMAS (Filistin) örgütünün perde arkasına ilişkin somut bilgiler sunuluyor. Diğer radikal İslamcı örgütler hakkında özgün belgeler de ortaya çıkarılıyor.

Mısır
Suriye
Ürdün
Filistin

ISBN 978-605-4183-17-3
9 786054 183173
09.34.Y.0298.062

Cumhuriyet Kitapları